NEMIRA
STEVEN RUNCIMAN ISTORIA CRUCIADELOR
VOL. II – REGATUL IERUSALIMULUI ȘI ORIENTUL LATIN, 1100-1187

Sir STEVEN Runciman (1903 – 2000) este una dintre figurile proeminente ale Medievisticii şi Bizantinologiei britanice din secolul XX care, din perspectiva metodei, aminteşte mai degrabă de istoricii secolelor al XVIII-lea şi al XIX-lea, ca Edward Gibbon sau George Finlay, metodă moştenită, probabil, de la profesorul său de la Trinity College, John Bagnell Bury. El însuşi se autodefinea ca „istoric de modă veche". Spre deosebire de majoritatea savanţilor, Runciman a fost în cea mai mare parte a vieţii sale un liber profesionist, fapt datorat şi moştenirii unei averi uriaşe în anul 1937 de la bunicul său. A predat doar între 1929 şi 1937 la Cambridge şi în perioada 1942 – 1945 la Istanbul, unde a primit titlul de profesor. A călătorit foarte mult, ţinând conferinţe sau prelegeri, iar datorită prieteniei cu mulţi dintre aristocraţii şi politicienii ţărilor răsăritene a obţinut unele documente greu accesibile. Runciman a devenit celebru atât pentru teme ca: istoria cruciadelor, relaţiile bizantino-apusene, islamul şi lumea creştină, căderea Constantinopolului sau ortodoxia bizantină şi postbizantină, cât şi pentru stilul său narativ captivant, atipic pentru un cercetător. În viziunea sa, istoria este ca o poveste în care nu interpretarea evenimentului este cel mai important lucru, ci sentimentele, trăirile personajelor, gravitatea întâmplărilor. Steven Runciman chiar îşi începe una dintre lucrări cu: „A fost odată".

Dintre cărţile sale, care cunosc multe reeditări şi traduceri, amintim: The Emperor Romanus Lecapenus and his Reign (Cambridge, 1929); A History of the First Bulgarian Empire (Londra, 1930); The Medieval Manichee: a Study of the Christian Dualist Heresy (Cambridge, 1947); A History of the Crusades, vol. 1: The First Crusade and the Foundation of the Kingdom of Jerusalem (Cambridge, 1951); vol. 2: The Kingdom of Jerusalem and the Frankish East (Cambridge, 1952); vol. 3: The Kingdom of Acre and the Later Crusades (Cambridge, 1954); The Eastern Schism: A Study of the Papacy and the Eastern Churches during the XIth and XIIth Centuries (Oxford, 1955); The Sicilian Vespers: A History of the Mediterranean World in the Later Thirteenth Century (Cambridge, 1958 – Vecerniile siciliene, Nemira, 2011); The Fall of Constantinople 1453 (Cambridge, 1965 – Căderea Constantinopolului, Nemira, 2011); The Great Church în Captivity (Cambridge, 1968); The Last Byzantine Renaissance (Cambridge, 1970); The Orthodox Churches and the Secular State (Auckland, 1972); The Byzantine Theocracy (Cambridge, 1977 – Teocraţia Bizantină, Nemira, 2012); Mistra: Byzantine Capital of the Peloponnese (Londra, 1980); A Traveller's Alphabet. Parţial Memoirs (Londra, 1991).

STEVEN RUNCIMAN

ISTORIA CRUCIADELOR

Regatul Ierusalimului şi Orientul Latin, 1100 – 1187

Traducere din limba engleză
Maria Pakucs-Wilcocks
Ovidiu Cristea
Marian Coman

NEMIRA

Coperta: Alexandru CSUKOR
Ilustraţia copertei: Mozaic din biserica mănăstirii Nea Moni din Chios (detaliu)

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
RUNCIMAN, STEVEN
Istoria cruciadelor / Steven Runciman; trad.: Ovidiu Cristea, Marian Coman, Maria Pakucs-Wilcocks; pref.: Ovidiu Cristea.
— Bucureşti: Nemira Publishing House, 2014
3 vol.
ISBN 978 – 606 – 579 – 865 – 6
Vol. 2: *Regatul Ierusalimului şi Orientul Latin, 1100 – 1187*.
Bibliogr. — ISBN 978 – 606 – 579 – 866 – 3

I. Cristea, Ovidiu (trad.)
II. Coman, Marian (trad.)
III. Pakucs-Wilcocks, Maria (trad.)
IV. Cristea, Ovidiu (pref.)

Steven Runciman
A HISTORY OF THE CRUSADES.

Vol. II: The Kingdom of Jerusalem and the Frankish East, 1100 – 1187
Cambridge University Press 1951

Lui Ruth Bovill

Prefață

În acest volum am încercat să spun povestea statelor frânce de dincolo de mare de la urcarea pe tron a lui Balduin I până la recucerirea Ierusalimului de către Saladin. Este o poveste care a mai fost spusă înainte de autori europeni, în special de Röhricht, cu meticulozitate germană, de René Grousset, cu eleganţă şi ingeniozitate franţuzească, şi, prea sumar, în engleză, de W.B. Stevenson. Am acoperit acelaşi teritoriu şi am folosit aceleaşi surse principale ca autorii sus-menţionaţi, dar am îndrăznit să dau mărturiilor o interpretare care, uneori, diferă de cea a predecesorilor mei. Naraţiunea nu poate fi întotdeauna simplă. În special politicile lumii musulmane la începutul secolului al XII-lea nu se pretează unei analize clare, dar trebuie să fie înţelese dacă vrem să pricepem crearea statelor cruciate şi cauzele ulterioare ale recuceririi islamului.

Secolul al XII-lea nu a cunoscut migraţiile de popoare care au caracterizat secolul al XI-lea şi care aveau să apară din nou în veacul al XIII-lea pentru a complica istoria cruciadelor târzii şi pe cea a declinului şi prăbuşirii posesiunilor de dincolo de mare. Pentru moment ne putem concentra atenţia tocmai asupra acestor teritorii. Trebuie să avem însă permanent în vedere aspectul general al politicii Occidentului european, de la războaiele religioase ale cârmuitorilor din Spania şi Sicilia la preocupările Bizanţului şi ale Califatului răsăritean. Predicile Sfântului Bernard, sosirea unei flote engleze la Lisabona, intrigile de palat de la Constantinopol şi de la Bagdad sunt toate episoade ale aceleiaşi drame, deşi apogeul a fost atins pe o mică înălţime din Galileea.

Tema principală a prezentului volum este războiul, iar în tratarea numeroaselor campanii şi incursiuni am urmat exemplul vechilor cronicari, care îşi cunoşteau meseria. Războiul a fost fundalul pe care s-a desfăşurat viaţa în teritoriile statelor frânce, iar hazardul bătăliilor le-a decis adeseori destinul. Am inclus însă în acest volum şi un capitol despre viaţa şi organizarea Răsăritului Latin. Sper să pot oferi o relatare a evoluţiilor artistice şi economice în viitorul volum. Ambele aspecte ce ţin de mişcarea cruciată ating deplina importanţă în secolul al XIII-lea.

În Prefaţa celui dintâi volum am menţionat câţiva mari istorici ale căror scrieri m-au ajutat. Aici trebuie să aduc un omagiu special lucrării lui John La Monte a cărui moarte prematură a fost o lovitură

dură dată istoriografiei cruciadelor. Îi datorăm, înainte de orice, o cunoaştere aprofundată a sistemului de conducere din Răsăritul Frânc. Trebuie de asemenea să-mi recunosc gratitudinea faţă de profesorul Claude Cahen de la Strasbourg a cărui importantă monografie despre nordul Siriei, precum şi numeroasele sale articole sunt de o importanţă capitală pentru subiectul nostru. Datorez recunoştinţă unui număr mare de prieteni care m-au ajutat în călătoriile în Orient şi în special Departamentului de Antichităţi din Iordania şi din Liban, precum şi companiei Iraq Petroleum. Mulţumirile mele sunt din nou adresate Comitetului director de la Cambridge University Press pentru bunătatea şi răbdarea lor.

Londra, 1952
Steven Runciman

Cartea I

FĂURIREA REGATULUI

I
STATELE LATINE DIN ORIENT ŞI VECINII LOR

„Tu eşti o ţară care mănânci oameni şi lipseşti neamul tău de copiii săi”.

Iezechiel, 36: 13

Odată cu intrarea trupelor frânce în Ierusalim, Prima Cruciadă şi-a atins ţelul. Pentru a păstra Ierusalimul în mâinile creştinilor şi a asigura un acces uşor pentru pelerini, trebuia creată o stăpânire stabilă, bine apărată şi cu bune căi de comunicaţie cu Europa. Cruciaţii care doreau să se aşeze în Răsărit erau foarte conştienţi de aceste nevoi. Scurta domnie a lui Godefroy a reprezentat începutul unui regat creştin, dar regele, cu toate calităţile lui, era un om slab şi nesăbuit. Din invidie, se certa adesea cu tovarăşii săi, iar din pioşenie a cedat prea multă putere Bisericii. Tânărul regat a fost salvat prin moartea lui Godefroy şi venirea la tron a fratelui său mai tânăr, Balduin. Acesta avea înţelepciunea, clarviziunea şi forţa unui adevărat conducător, dar avea o misiunea grea de îndeplinit şi nu avea prea mult sprijin printre apropiaţii săi. Marii războinici ai Primei Cruciade se deplasaseră spre miazănoapte sau se întorseseră acasă. Singurul dintre actorii principali ai mişcării rămas în Palestina era Petru Eremitul, despre viaţa căruia nu cunoaştem prea multe detalii, dar ştim că şi el s-a întors în Europa în 1101.[1] Principii îşi luaseră şi armatele cu ei. Balduin însuşi, fiind fiul cel mai mic şi neavând moşii, nu avea nici vasali proprii, aşa că împrumutase oameni de la fraţii lui. Acum se putea baza doar pe o mână de cavaleri fideli, care juraseră înainte de plecarea în cruciadă că vor rămâne în Ţara Sfântă, şi pe aventurieri, mulţi dintre ei fii mezini ca şi el, care sperau să-şi însuşească pământuri şi să se îmbogăţească.

La urcarea pe tron a lui Balduin, francii deţineau un control destul de fragil asupra celei mai mari părţi din Palestina. Stăpânirea lor era cea mai sigură de-a lungul şirului de munţi al provinciei, de la nord de Betleem către Câmpia Jezreel. Multe sate de aici fuseseră creştine dintotdeauna, iar în alte localităţi musulmanii îşi abandonaseră căminele chiar de la apariţia armatelor frânce, părăsind chiar şi oraşul lor preferat, Nablus, pe care îl numeau „micul Damasc”. Această regiune era uşor de apărat: către est era protejată de valea Iordanului, între Ierihon şi Beisan nu exista niciun vad pentru traversat râul, iar

valea era legată de munţi printr-o singură cărare. Dinspre vest era la fel de dificil de ajuns aici. În nord se afla principatul Galileei, cucerit pentru creştini de Tancred, ce includea şi valea Esdraelon şi dealurile dintre Nazaret şi lacul Huleh. Frontierele însă erau mai vulnerabile, regiunea fiind uşor accesibilă dinspre coasta Mediteranei prin Acra şi dinspre răsărit pe drumurile ce duceau spre nordul şi sudul Mării Galileei. Dar populaţia musulmană a emigrat în mare majoritate şi de aici, astfel că populaţia regiunii era creştină, cu excepţia câtorva mici colonii de evrei în oraşe, mai ales în Safed, principalul leagăn al tradiţiei talmudice. După masacrele din Ierusalim şi Tiberiada şi conflictul cu creştinii din Haifa, cei mai mulţi evrei au preferat să îi urmeze pe musulmani în exil. Lanţul muntos central şi Galileea erau nucleul regatului, dar acesta acapara şi din districtele musulmane din jur.[2]

Prin Haifa, Galileea câştigase recent ieşire la mare. În sud, regiunea Negev era dominată de garnizoana francă de la Hebron, „castelul Sfântului Avram", după cum îl numeau francii, care însă nu era decât o insulă într-o mare musulmană. Francii nu aveau niciun control asupra cărărilor ce duceau din Arabia, de-a lungul sudului Mării Moarte, pe vechiul drum bizantin al mirodeniilor, care puteau fi folosite de beduini să pătrundă în Negev şi să se unească cu garnizoanele egiptene de la Gaza şi Ascalon. Ierusalimul avea acces la mare printr-un coridor ce trecea prin Ramla şi Lydda până la Jaffa, dar drumul nu prezenta siguranţă decât pentru convoaiele cu soldaţi. Incursiuni pornite din oraşele egiptene, refugiaţi musulmani dinspre dealuri şi beduini din deşert se mişcau prin toată regiunea, în aşteptarea călătorilor nebănuitori. Pelerinul viking Saewulf, care a mers până la Ierusalim în 1102, se arătase îngrozit de pericolele de pe drum[3]. Intre Jaffa şi Haifa se aflau oraşele musulmane Arsuf şi Cezareea, ai căror emiri se declaraseră vasali ai lui Godefroy, dar păstraseră legătura cu Egiptul. La nord de Haifa, întregul ţărm se afla în mâini musulmane pe o întindere de peste 300 km, până la periferia oraşului Latakia, unde locuia contesa de Toulouse, împreună cu soţul ei, sub protecţia guvernatorului bizantin.

Palestina era o ţară săracă. Prosperitatea din vremurile romane nu a supravieţuit invaziilor persane, iar firava revenire economică sub cârmuirea califilor a fost înăbuşită de războaiele neîncetate de la sosirea turcilor. Solul era mai împădurit decât în zilele noastre. În ciuda stricăciunilor provocate de perşi şi de distrugerea mai lentă venită din partea ţăranilor şi a caprelor, mai existau păduri vaste în Galileea, de-a lungul Munţilor Carmel şi în jurul Samariei. La sud de Cezareea, de-a lungul ţărmului, era o pădure de pini. Pădurile asigurau umiditatea acestei regiuni altminteri aride, astfel încât cerealele erau cultivate în Câmpia Esdraelon, iar în valea tropicală a

Iordanului creşteau banani şi alţi pomi cu fructe exotice. Dacă nu ar fi fost războaiele, câmpia de pe ţărm, cu recoltele şi grădinile în care creşteau legume şi portocale amare, ar fi fost prosperă. De asemenea, multe sate munteneşti erau înconjurate de livezi cu măslini şi pomi fructiferi. În mare însă, ţara era secetoasă, solul subţire şi prost, mai ales în jurul Ierusalimului. Regii Ierusalimului, chiar şi în vremurile de apogeu ale regatului, nu au fost niciodată atât de bogaţi precum conţii de Tripoli sau principii Antiohiei[4]. Principala sursă de venit a oraşului provenea dintotdeauna din taxe: pământurile fertile dincolo de Iordan, Moab şi Golan, îşi aveau debuşeul natural în porturile de pe ţărmul Palestinei. Marfa transportată din Siria spre Egipt trecea pe drumurile palestiniene, iar caravanele cu mirodenii din sudul Arabiei traversau, de veacuri, Deşertul Negev în drum spre Marea Mediterană. Pentru a deţine această sursă de venit, toate celelalte debuşee trebuia închise. Francii trebuiau să controleze toată frontiera de la Golful Akaba până la Muntele Hermon, ba chiar din Liban până la Eufrat.

Palestina era şi o ţară insalubră. Oraşul Ierusalim era destul de curat datorită aerului de munte şi a canalizărilor romane, dar atunci când bătea *khamsin*-ul, acesta aducea cu sine un aer torid şi încărcat cu praf din sud. În câmpiile mai însorite, care i-au atras pe invadatori cu fertilitatea lor, erau focare de boală, cu apele lor stătute, ţânţari şi muşte. Malaria, febra tifoidă şi dizenteria erau în floare. Epidemii precum holera şi ciuma se răspândeau cu repeziciune în satele aglomerate şi insalubre. Leproşii erau foarte numeroşi. Cavalerii şi soldaţii occidentali, îmbrăcaţi cu haine nepotrivite, cu apetit ridicat şi neobişnuiţi într-ale igienei personale, erau o pradă uşoară pentru toate aceste boli. Rata mortalităţii era şi mai ridicată în rândul copiilor concepuţi acolo, şi mai ales printre băieţi. O crudă glumă a naturii, ce a făcut ca fetiţele să fie mai rezistente decât fraţii lor, a reprezentat în mod constant o problemă politică pentru regatul franc. În timp, pe măsură ce coloniştii au învăţat să urmeze obiceiurile locale, şansele lor de supravieţuire s-au îmbunătăţit, dar mortalitatea infantilă a rămas la fel de mare. S-a dovedit foarte curând că populaţia francă din Palestina se putea menţine la un nivel semnificativ doar printr-o imigraţie continuă din Europa.

Regele Balduin trebuia aşadar să asigure apărarea regatului, şi asta presupunea acţiuni ofensive. Cetăţile Arsuf şi Cezareea trebuiau încorporate împreună cu teritoriile lor. Ascalonul, pe care creştinii l-au pierdut în 1099 din cauza invidiei lui Godefroy pe contele Raymond, trebuia anexat, iar hotarul cu Egiptul împins spre sud pentru a proteja accesul la Mediterana din Ierusalim. În Cisiordania şi sudul Mării Moarte trebuia să instaleze avanposturi. Mai era nevoie să se stabilească legături sigure cu statele creştine din nord, să se deschidă calea pentru pelerini şi imigranţi, să se avanseze cât mai

mult de-a lungul ţărmului şi să se încurajeze crearea altor state creştine în Siria. Regatul avea nevoie de un port mai bun decât Jaffa sau Haifa. Jaffa era o radă prea puţin adâncă pentru ca vase mai mari să se poată apropia de port. Debarcările se făceau în ambarcaţiuni mici, expuse pericolului dacă bătea vântul, iar atunci când acesta era prea puternic, chiar şi corăbiile erau în primejdie. La o zi după ce Saewulf a ajuns la Jaffa, în 1102, acesta a asistat la naufragiul a peste douăzeci de corăbii din flotila cu care sosise. Peste o mie de pelerini au murit înecaţi atunci.[5] Rada de la Haiffa avea o adâncime mai mare şi era protejată de vânturile sudice şi vestice de către Muntele Carmel, dar era extrem de vulnerabilă la vânturile nordice. Singurul port din Palestina care era ferit de intemperii în orice anotimp era Acra. Interese comerciale şi motive strategice impuneau aşadar cucerirea Acrei.

În privinţa guvernării interne, Balduin avea nevoie în primul rând de oameni şi de bani. Regatul nu putea fi construit decât dacă regele era suficient de puternic şi de bogat ca să îşi controleze vasalii. Resursa umană putea fi obţinută prin imigrare şi încurajarea creştinilor localnici să coopereze cu el. Banii puteau veni din comerţul cu ţările învecinate şi prin folosirea la potenţial maxim a aspiraţiilor pioase ale credincioşilor din Europa, care să susţină şi să doneze bani pentru stabilimentele religioase din Ţara Sfântă. De vreme ce asemenea donaţii ar fi fost făcute în favoarea Bisericii, regele trebuia să fie, prin urmare, şi stăpânul acesteia dacă dorea ca întregul regat să beneficieze de aceste surse de venit.

Cel mai important atu al francilor îl reprezenta lipsa de unitate a lumii musulmane. Prima Cruciadă şi-a atins obiectivul doar mulţumită rivalităţilor dintre liderii musulmani şi a refuzului acestora de a colabora. Musulmanii şiiţi, conduşi de califul fatimid al Egiptului, îi dispreţuiau pe turcii sunniţi şi pe califul de la Bagdad la fel de mult pe cât îi dispreţuiau pe creştini. În sânul taberei turcilor se ducea o permanentă luptă între selgiucizi şi danişmenzi, între ortoqizi şi urmaşii lui Tutush, şi între fiii lui Tutush înşişi. Anumiţi atabegi, precum Kerbogha, contribuiau la confuzia generală cu propriile lor ambiţii personale, în vreme ce mărunte dinastii arabe, cum ar fi Banü Ammar din Tripoli sau munqidhiţii din Shaizar, au profitat de această dezordine pentru a-şi putea menţine o fragilă independenţă. Succesul Cruciadei nu a făcut decât să amplifice acest haos. Disperarea şi incriminarea reciprocă făceau colaborarea dintre principii musulmani şi mai dificil de obţinut.[6]

Creştinii au profitat de situaţia tulbure a islamului. La nord, Bizanţul, condus de geniul abil al împăratului Alexie, a reuşit să recapete controlul asupra vestului Asiei Mici cu ajutorul cruciaţilor. Flota bizantină, la rândul ei, a readus tot ţărmul peninsulei în mâinile

împăratului. Mai mult, portul sirian Latakia a redevenit posesiune imperială, cu ajutorul lui Raymond de Toulouse. Principatele armene din Munţii Taurus şi Anti-Taurus, ameninţate de turci cu dispariţia, puteau spera din nou că vor supravieţui. Cruciada a mai dat naştere şi la două principate latine, fapt care a dezbinat lumea musulmană.

Dintre acestea, cel mai bogat era principatul Antiohiei, fondat de normandul Bohemund, în ciuda opoziţiei tovarăşului său de cruciadă, Raymond de Toulouse, şi a propriilor lui legăminte faţă de împăratul Alexie. Principatul nu era foarte întins: el acoperea valea inferioară a fluviului Orontes, Câmpia Antiohiei şi Munţii Amanus şi avea ieşire la mare prin porturile Alexandretta şi Sf. Simeon. Antiohia însă, dincolo de încercările recente prin care trecuse, era un oraş foarte bogat. Atelierele lui produceau ţesături şi covoare din mătase, sticlă, ceramică şi săpun. Caravanele din Alep şi Mesopotamia au ignorat războaiele dintre creştini şi musulmani ca să treacă printre porţile oraşului în drumul lor către mare. Populaţia principatului era formată aproape exclusiv din creştini, greci şi sirieni ortodocşi, sirieni iacobiţi, câţiva nestorieni şi armeni. Normanzilor le-a fost foarte uşor să îi controleze datorită rivalităţilor dintre ei.[7] Pericolul principal venea nu din partea musulmanilor, ci dinspre Bizanţ. Împăratul socotea că a fost înşelat în privinţa posesiunii Antiohiei, astfel că acum, având controlul asupra Latakiei şi porturilor ciliciene şi cu flota ancorată în Cipru, aştepta momentul potrivit pentru a-şi revendica drepturile. Ortodocşii din principatul Antiohiei doreau restabilirea stăpânirii bizantine, dar latinii îi puteau stârni împotriva lor pe armeni şi pe iacobiţi. Antiohia suferise o lovitură puternică în vara anului 1100, atunci când expediţia lui Bohemund pe Eufratul superior a fost zdrobită de emirul danişmend, iar principele însuşi a fost luat prizonier. Cu toate acestea, în afară de pierderile de vieţi omeneşti, acest dezastru nu a afectat prea mult principatul. Intervenţia promptă a lui Balduin, la vremea aceea conte de Edessa, i-a împiedicat pe turci să profite de victoria lor, iar, după câteva luni, Tancred a venit din Palestina pentru a fi regent pe durata prizonieratului unchiului său. Tancred s-a dovedit a fi un lider la fel de energic şi de viclean ca şi Bohemund.

Al doilea stat latin, comitatul de Edessa, era un tampon între Antiohia şi musulmani. Condus în această perioadă de vărul şi tizul lui Balduin, Balduin du Bourg, comitatul era mai mare decât principatul. Se întindea pe ambele maluri ale Eufratului, de la Ravendel la Ain-tab până la o vagă frontieră în Jezireh, la răsărit de Edessa. Comitatul nu avea frontiere naturale şi nicio populaţie omogenă; alături de creştini, sirieni iacobiţi şi armeni, includea şi oraşe musulmane precum Saruj. Latinii nu puteau aspira la o cârmuire centrală, astfel că au recurs la guvernarea prin câteva garnizoane în fortăreţele puternice de unde puteau aduna impozitele şi tributul de la satele învecinate şi puteau

lansa totodată incursiuni profitabile dincolo de graniţă. Întregul district a fost dintotdeauna o regiune de frontieră, martora confruntărilor militare fără sfârşit, dar dispunea şi de pământ fertil, şi de oraşe prospere. Din taxe şi din acţiuni de pradă, contele de Edessa putea aduna un venit suficient. Balduin I era mult mai bogat în calitatea lui de conte de Edessa decât ca rege al Ierusalimului[8].

Ambele state aveau nevoie în primul rând de oameni, dar deficitul lor de resursă umană era incomparabil cu cel al Ierusalimului. Purtarea armelor fusese interzisă populaţiei creştine din Palestina chiar de la începutul cuceririi arabe, astfel că principii creştini nu aveau soldaţi localnici pe care să se poată baza. Antiohia şi Edessa, în schimb, se aflau în vechile graniţe ale Imperiului Bizantin, şi creştini pricepuţi în mânuirea armelor se găseau din plin, în special printre armeni. Dacă armenii s-ar fi arătat dispuşi să coopereze cu principii franci, aceştia ar fi avut la dispoziţie o armată gata pregătită. Atât Bohemund şi Tancred în Antiohia, cât şi Balduin I şi Baudoin al II-lea la Edessa au încercat să îi atragă de partea lor pe armeni, dar aceştia s-au dovedit a fi trădători şi instabili. Nu li se puteau oferi aşadar poziţii de încredere. Pentru armatele şi castelele din Orientul Latin, conducătorii Antiohiei şi Edessei aveau nevoie de cavaleri născuţi în Occident, iar pentru guvernare, de clerici proveniţi tot de acolo. Antiohia putea oferi nou-veniţilor o existenţă sigură, dar Edessa nu era propice decât pentru aventurieri pregătiţi să ducă o viaţă de briganzi.

Ierusalimul era despărţit de aceste două state frânce din nord de o lungă fâşie de teritorii dominate de potentaţi musulmani măcinaţi de individie. Ţărmul limitrof de la nord era controlat de patru porturi maritime: Acra, Tyr, Sidon şi Beirut, a căror supunere faţă de Egipt slăbea sau creştea în funcţie de proximitatea flotei egiptene.[9] La nord de Beirut se afla emiratul Banü Ammar, cu capitala la Tripoli. Emirul de Tripoli a profitat de deplasarea cruciaţilor către sud, extinzându-şi dominaţia până la Tortosa.[10] Portul Jabala, aflat între Tortosa şi Latakia, se afla în mâinile unui magnat local, cadiul ibn Sulaiha, dar acesta l-a înmânat în anul 1100 lui Toghtekin, atabegul lui Duqaq din Damasc. De la acesta a ajuns în stăpânirea dinastiei Banü Ammar.[11] În Munţii Nosairi, dincolo de Tortosa şi Jabala, se aflau micile emirate ale Dinastiei Banü Muhris din Marqab şi Qadmus şi ale Dinastiei Banü Amrun de Kahf.[12] Valea Orontesului de sus era împărţită între aventurierul Khalaf ibn Mula'ib din Apameea, un şiit care accepta aşadar suzeranitatea fatimizilor, şi munqidhiţii din Shaizar, cei mai importanţi dintre aceste mărunte dinastii, şi Janah ad-Daulah din Homs, fost atabeg al lui Ridwan din Alep, care se certase cu fostul stăpân şi era practic independent.[13] Alepul se afla încă în mâinile lui Ridwan, ce purta titlul de *malik* sau rege datorită apartenenţei sale la dinastia selgiucizilor. Către răsărit, Jezireh era ocupată de membrii

dinastiei ortoqide, care s-au retras aici după recucerirea Ierusalimului de către fatimizii egipteni în 1097 şi care erau consideraţi vasali ai lui Duqaq din Damasc. Duqaq, un *malik* ca şi fratele său Ridwan, stăpânea Damascul.[14]

Acestei fragmentări politice i se adăuga ca factor de instabilitate şi diversitatea populaţiei din Siria. Turcii formau o aristocraţie feudală puţin numeroasă, dar micii emiri erau aproape exclusiv arabi. În nordul Siriei şi în regiunea Damascului, populaţia urbană era în majoritatea ei creştină: sirieni aparţinând de Biserica Iacobită, nestorieni în districtele răsăritene şi armeni ce se infiltrau dinspre nord. Teritoriul stăpânit de Banü Ammar era populat în mare parte de secta monotelită a maroniţilor. În Munţii Nosairi se afla tribul Nosairi, o sectă şiită pe care se baza emirul Khalaf ibn Mula'ib. Pe văile din Libanul de sud trăiau druzii, şiiţi care au recunoscut divinitatea califului Hakim; aceştia îi urau pe toţi vecinii lor musulmani, dar îi urau şi mai tare pe creştini. Situaţia era complicată şi mai mult de imigraţia necontenită a arabilor dinspre zonele fertile şi a kurzilor din munţii din nord, precum şi de prezenţa trupelor turcomane gata să se înroleze sub orice căpetenie războnică dispusă să îi plătească.[15]

Dintre vecinii musulmani ai Siriei, cei mai puternici erau conducătorii fatimizi ai Egiptului. Valea şi Delta Nilului formau cea mai populată zonă a lumii medievale. Cairo şi Alexandria erau oraşe puternic dezvoltate, ale căror ateliere produceau sticlă, ceramică şi obiecte din metal, dar şi ţesături şi brocarturi. Pământurile agricole produceau cantităţi uriaşe de cereale, iar în Deltă existau plantaţii imense cu trestie-de-zahăr. Egiptul controla comerţul Sudanului, care exporta aur şi gumă arabică, pene de păun şi fildeş. Comerţul cu Orientul îndepărtat se derula acum cu corăbii ce traversau Marea Roşie şi ajungeau la Mediterana prin porturile egiptene. Autorităţile egiptene puteau dispune de o armată extrem de numeroasă; deşi egiptenii aveau o reputaţie proastă ca soldaţi, îşi puteau permite să plătească mercenarii de care aveau nevoie. În fine, Egiptul era singura putere musulmană care dispunea de o flotă. Astfel, califii fatimizi, şiiţi la rândul lor, erau de la sine înţeles protectorii şiiţilor din Siria, dar atitudinea lor tolerantă i-a atras şi pe arabii sunniţi, care se temeau de o dominaţie a turcilor. Invaziile turcilor i-au alungat pe fatimizi din Siria, iar victoria asupra egiptenilor la Ascalon a ştirbit prestigiul acestora. Dar Egiptul îşi putea permite să piardă o armată. Era evident că vizirul al-Afdal, care era un armean născut la Acra şi care domnea în numele tânărului calif al-Amir, intenţiona să răzbune acea înfrângere şi să recucerească Palestina. Între timp, flota egipteană păstra contactul cu oraşele musulmane de pe coastă.[16]

Califul rival, al-Mustazhir din casa Abbasizilor, era un tânăr misterios, care domnea la Bagdad cu încuviinţarea sultanului selgiucid

Barkiyarok. Acesta, cel mai mare dintre fiii lui Malik Şah, nu moştenise din păcate forţa şi capacitatea tatălui său. Fraţii săi se revoltau împotriva lui fără încetare. Barkiyarok a fost obligat să ofere Khorassanul ca feudă fratelui cel mai mic, Sanjar, iar începând din anul 1099 s-a aflat în conflict permanent cu un alt frate, Mohammed, care în cele din urmă a obţinut Irakul. Toate aceste griji îl făceau pe Barkiyarok un aliat nefolositor în lupta împotriva creştinilor.

Şeful ramurii celei mai tinere a dinastiei selgiucide, *malik*-ul anatolian Kilij Arslan, autoproclamat sultan, nu se afla nici el într-o poziţie mai bună faţă de vărul său. Prima Cruciadă îi răpise capitala Niceea, iar bătălia de la Dorylaeum l-a costat cea mai mare parte din vistierie. O bună parte din teritoriile pe care le controlase reveniseră în stăpânirea Bizanţului. Se certase cu selgiucizii din Răsărit deoarece refuzase să le accepte supremaţia. Şansa lui de a-şi reveni au reprezentat-o imigranţii turcomani în Anatolia, care puteau reface armata şi îi puteau depăşi numeric pe creştini.[17] Emiratul danişmend era cel mai eficient dintre toate aceste state, fiind ferm stabilit la Sivas şi dominând nord-estul peninsulei. Emirul Gümüştekin îşi dobândise recent renumele prin capturarea lui Bohemund: a fost primul conducător musulman care a fost victorios în faţa unei armate frânce, iar forţele acestuia erau întărite permanent de imigraţia turcomană.[18]

Între turcii din Anatolia şi statele latine din nordul Siriei se afla un grup de principate armene. Munţii Taurus centrali erau controlaţi de Oşin, iar la răsărit de el domneau principii din dinastia rupenidă. În Munţii Anti-Taurus se afla Kogh Vasil, la Maraş stăpânea Thatoul, iar Gabriel la Melitene. Thatoul şi Gabriel erau ortodocşi, fiind aşadar dispuşi să coopereze cu Bizanţul. Cei doi, împreună cu Oşin, îşi legitimau situaţia juridică prin titlurile conferite lor de către împărat. Pe de altă parte, dinastia rupenidă, care a fost singura ce a reuşit să creeze un stat armean durabil, era în mod tradiţional ostilă Bizanţului şi Bisericii Ortodoxe.[19]

Puterea creştină din exterior care era cea mai interesată de situaţia din Siria era Imperiul Bizantin, unde împăratul Alexie domnea de peste douăzeci de ani. Urcase pe tron într-un moment în care Imperiul era la pământ, dar abilitatea lui şi diplomaţia cu care a ştiut să îşi trateze deopotrivă supuşii şi rivalii l-au ajutat să-şi reconsolideze poziţia. Alexie s-a folosit de mişcarea cruciată pentru a recupera Asia Mică de la turci. Reorganizând flota, a obţinut şi controlul asupra ţărmurilor. Chiar şi în momentele cele mai nefavorabile, Bizanţul s-a bucurat întotdeauna de prestigiu în Răsărit: era milenarul Imperiu Roman, al cărui împărat era capul recunoscut şi acceptat al creştinătăţii, chiar dacă politicile sale sau lăcomia au stârnit nemulţumirea creştinilor. Constantinopolul, cu numeroasa lui populaţie, cu bogăţiile şi fortificaţiile sale, era cel mai măreţ oraş din

lume. Armatele imperiale erau cel mai bine echipate. Monedele imperiale au fost pentru multă vreme singurii bani stabili. Schimburile internaţionale se calculau în funcţie de *hyperperon* (numit şi besant), solidul de aur a cărui valoare fusese stabilită de Constantin cel Mare. Imperiul Bizantin va mai juca un rol-cheie în Răsărit pentru încă un secol, dar succesele sale se vor datora mai mult abilităţii împăraţilor şi prestigiului său istoric decât forţei sale reale. Invaziile turce au distrus bazele sociale şi economice ale Anatoliei, principala sursă de hrană şi de oameni pentru vechiul imperiu. Deşi teritoriul fusese recuperat, o reconstrucţie a organizării sociale era imposibilă.

Armata era în totalitate formată din mercenari, fiind astfel scumpă şi nesigură deopotrivă. Mercenarii Turciei, precum pecenegii, puteau fi folosiţi fără grijă împotriva francilor sau a slavilor, dar nu se mai putea avea încredere în ei în confruntările cu turcii din Asia. Mercenarii latini nu luptau cu tragere de inimă împotriva altor franci. La începutul domniei sale, Alexie a reuşit să cumpere ajutorul Veneţiei, oferindu-i privilegii comerciale în detrimentul propriilor lui supuşi; ele au fost urmate de concesii acordate şi altor oraşe italiene, ca Genova şi Pisa. Astfel, comerţul Imperiului a ajuns în mâinile străinilor. Ceva mai târziu, împins de nevoia de bani, Alexie a modificat şi conţinutul de aur al monedelor, ceea ce a dus la o scădere a încrederii în besant. Curând, clienţii Imperiului au început să ceară să fie plătiţi în „mihaili”, ultima monedă bătută de împăratul Mihail al VIII-lea şi în care aveau încredere.

Cea mai importantă grijă a împăratului era bunăstarea Imperiului. I-a primit cu bunăvoinţă pe cruciaţi şi se arătase dispus să coopereze cu conducătorii lor, dar ambiţia şi perfidia lui Bohemund la Antiohia l-au şocat şi l-au mâniat totodată. Prima dorinţă a lui Alexie a fost să recucerească Antiohia ca să poată controla drumurile care duceau într-acolo din Asia Mică. Odată ce Cruciada s-a deplasat spre sud, către Palestina, implicarea directă a lui Alexie a încetat. De peste un secol, politica tradiţională a Bizanţului fusese alianţa cu fatimizii din Egipt împotriva abbasizilor sunniţi şi a turcilor. Cu excepţia smintitului calif Hakim, fatimizii la rândul lor i-au tratat pe creştinii răsăriteni cu toleranţă. Alexie nu avea niciun motiv să aştepte o atitudine mai bună din partea latinilor, de aceea s-a distanţat de marşul creştin asupra Ierusalimului. Pe de altă parte, în calitate de protector al ortodocşilor, nu putea rămâne indiferent la soarta Ierusalimului. Dacă regatul latin părea că va dăinui, atunci împăratul trebuia să ia măsuri pentru ca drepturile să îi fie recunoscute. Era gata să fie binevoitor faţă de latinii din Palestina, dar ajutorul său urma să se limiteze doar la colaborarea pentru deschiderea drumurilor în Asia Mică. Faţă de normanzii din Antiohia nu avea decât ostilitate şi se va arăta un duşman de temut. Se pare că Alexie nu nutrea ambiţia de a recupera Edessa, recunoscând

probabil utilitatea unui avanpost latin împotriva lumii musulmane.[20]

În acelaşi timp, un alt factor îşi făcuse apariţia recent pe scena politicii din Orient: oraşele italiene. La început, acestea fuseseră neîncrezătoare şi ezitaseră în a se alătura Cruciadei până în momentul în care succesul ei era previzibil. Atunci Pisa, Genova şi Veneţia şi-au trimis flotele în Mediterana răsăriteană, promiţând ajutor în schimbul permisiunii de a se aşeza în fiecare oraş la cucerirea căruia ar fi contribuit. Cruciaţii le-au primit cu braţele deschise, deoarece fără ele nu ar fi putut cuceri oraşele musulmane de pe coastă, iar corăbiile lor permiteau şi o comunicare mai eficientă cu Occidentul decât lungul drum pe uscat. Preţul pe care oraşele italiene l-au cerut şi obţinut a fost destul de mare, diminuând considerabil veniturile autorităţilor latine.[21]

Complexitatea situaţiei internaţionale nu era un prilej de optimism pentru regele Balduin. Aliaţii lui erau fie fără tragere de inimă, fie extrem de lacomi, toţi urmărindu-şi propriile interese. Lipsa de unitate a adversarilor să-i îl avantaja, dar dacă lumea musulmană îşi găsea un lider care îi putea coagula, statele latine din Orient nu aveau nicio şansă de supravieţuire. Între timp, se afla aproape singur într-o ţară cu un climat ucigător, un secular teatru de luptă, astfel că a primit cu plăcere vestea pregătirilor în Occident pentru o nouă cruciadă.

II
CRUCIADELE DIN 1101

„Iar ei au zis: nu vom asculta!”

Ieremia, 6: 18

Vestea recuceririi Ierusalimului de către creştini a ajuns în Europa Occidentală la sfârşitul verii anului 1099. A fost primită cu mare entuziasm şi bucurie. Cronicarii de pretutindeni au întrerupt şirul întâmplărilor locale pentru a înregistra acea manifestare a milei lui Dumnezeu. Papa Urban a murit înainte să afle ştirile, dar toţi prietenii şi susţinătorii lui din întreaga Biserică i-au mulţumit Domnului pentru succesul politicii papale. În iarna ce a urmat, mulţi cruciaţi s-au întors acasă alături de oamenii lor. Aşa cum obişnuiesc soldaţii, putem presupune că nici cruciaţii nu s-au sfiit să exagereze greutăţile aventurilor prin care au trecut şi splendorile ţării pe care au cucerit-o. Au făcut mare vâlvă în privinţa miracolelor prin care Cerul i-a încurajat. Dar toţi spuneau că în Orient este nevoie de colonişti şi de soldaţi care să continue lucrul lui Dumnezeu şi că moşii şi bogăţii îi aşteptau pe cei dispuşi să plece într-acolo. Toţi îndemnau la o nouă cruciadă, care a primit şi binecuvântarea supuşilor Bisericii[22].

O nouă expediţie nu a putut porni decât la începutul toamnei anului 1100. Lunile de iarnă nu erau propice călătoriei, iar după aceea trebuia strânse recoltele. În septembrie 1100, o cruciadă de lombarzi a plecat din Italia către Orient. În fruntea ei se afla cel mai ilustru personaj al Lombardiei, arhiepiscopul de Milan, Anselm de Buis. Alături de el erau Albert, conte de Biandrata, contele Guilbert de Parma şi Hugues de Montebello. Lombarzii nu au jucat un rol deosebit în Prima Cruciadă. Mulţi dintre ei au plecat în primele luni şi i s-au alăturat lui Petru Eremitul, dar au contribuit la dezbinarea expediţiei, complotând cu germanii împotriva francezilor. Supravieţuitorii au intrat în slujba lui Bohemund. Prin urmare, Bohemund a fost căpetenia cea mai populară printre lombarzi. Expediţia de acum nu era nici ea mai bine organizată. Foarte puţini soldaţi instruiţi luau parte la ea, iar marea masă era formată din netrebnici amărâţi din cartierele sărace ale oraşelor lombarde, oameni cu vieţile distruse de răspândirea manufacturilor în provincie. Alături de ei se afla un număr mare de clerici, femei şi copii. Constituiau aşadar o expediţie numeroasă, chiar dacă cifra de 200.000 de suflete avansată de Albert d’Aix trebuie împărţită cel puţin la zece. Nici arhiepiscopul şi nici

contele Biandrata, socotit conducătorul militar al expediţiei, nu au fost în stare să ţină gloata sub control.[23]

În toamna anului 1100, lombarzii au traversat fără probleme Carniola şi au coborât pe Valea Savei prin teritoriul regelui Ungariei, intrând pe teritoriul Imperiului Bizantin la Belgrad. Alexie era pregătit să le facă faţă: trupele bizantine i-au însoţit prin Balcani. După aceea, fiind prea numeroşi pentru a putea fi hrăniţi şi supravegheaţi într-o singură tabără, cruciaţii au fost împărţiţi în trei companii.

Una urma să petreacă iarna într-o tabără de lângă Philippopolis, alta lângă Adrianopol şi a treia lângă Rodosto. Chiar şi aşa erau dezordonaţi şi greu de stăpânit. Fiecare grup a început să facă incursiuni în afara taberei, jefuind satele, hambarele şi uneori şi bisericile din jur. Într-un final, în luna martie, împăratul i-a adunat pe toţi într-o tabără în afara Constantinopolului, cu intenţia de a-i transporta cât de curând în Asia. Dar între timp a ajuns la ei vestea că alţi cruciaţi urmează să li se alăture şi au refuzat să traverseze Bosforul până când nu soseau întăririle. Pentru a-i obliga să plece, autorităţile imperiale le-au tăiat sursele de hrană; drept urmare cruciaţii au atacat zidurile şi au pătruns în oraş până în curtea palatului imperial Blachernae. Acolo au ucis leii împăratului şi au încercat să deschidă porţile palatului. Arhiepiscopul de Milano şi contele de Biandrata, ce fuseseră primiţi cu căldură de către împărat, erau îngroziţi. Au alergat imediat în mijlocul mulţimii dezlănţuite şi au reuşit să îi convingă să se întoarcă în tabără. După aceea trebuia să-şi asume dificila misiune de a-l împăca pe Alexie.[24]

Pacea a fost obţinută de contele Raymond de Toulouse. Raymond petrecuse iarna ca oaspete al lui Alexie şi se bucura de încrederea deplină a acestuia. Fiind cel mai în vârstă dintre toţi principii Cruciadei, prieten al papei Urban şi al episcopului Adhemar, reputaţia lui era încă una foarte bună. Lombarzii ascultau de el, astfel că au traversat în Asia la sfatul lui. La sfârşitul lunii aprilie, aceştia se aşezaseră într-o tabără lângă Nicomedia, unde i-au aşteptat pe nou-veniţii din Occident.[25]

Ştefan de Blois nu a putut să uite de fuga sa din Antiohia, de faptul că nu şi-a îndeplinit jurământul de cruciat şi că a fost un laş în faţa duşmanului. Soţia sa Adela, fiica lui Wilhelm Cuceritorul, era extrem de ruşinată de el. Îl cicălea chiar şi în intimitatea dormitorului conjugal să meargă şi să îşi recâştige reputaţia. Contele nici măcar nu putea pretinde că era nevoie de el acasă, căci soţia lui era adevăratul cârmuitor al comitatului. Prin urmare, fără tragere de inimă şi cu multe presimţiri sumbre, a luat din nou drumul spre Ţara Sfântă în primăvara anului 1101.[26]

La aflarea veştii despre plecarea lui, şi alţi cavaleri francezi s-au pregătit să i se alăture sub conducerea contelui Ştefan de Burgundia:

Hugues de Broyés, Balduin de Grandpré şi Hugues de Pierrefonds, episcop de Soissons. Au călătorit prin Italia şi au traversat Marea Adriatică, ajungând la Constantinopol la începutul lunii mai. În timpul călătoriei au fost la un moment dat depăşiţi de un mic contingent german condus de Conrad, conetabil al împăratului Henric al IV-lea[27].

Cruciaţii francezi au fost încântaţi să îl găsească pe Raymond la Constantinopol şi mulţumiţi de primirea făcută de împărat. Probabil la sugestia lui Alexie au decis ca Raymond să conducă întreaga expediţie, iar lombarzii au fost de acord. În ultimele zile ale lunii mai, întreaga armată de francezi, germani, lombarzi, câţiva bizantini şi 500 de mercenari turci, probabil pecenegi, comandaţi de generalul Tsitas, a pornit în marş din Nicomedia pe drumul spre Dorylaeum.

Cruciada avea ca obiectiv sosirea în Ţara Sfântă, dar şi redeschiderea drumului prin Asia Mică, pentru care împăratul îşi oferea întregul sprijin. Ştefan de Blois a recomandat astfel să se urmeze acelaşi itinerar ca şi Prima Cruciadă, prin Dorylaeum şi Konya. Raymond, respectând instrucţiunile primite de la Alexie, a fost de acord cu el. Lombarzii care formau majoritatea armatei, pe de altă parte, aveau alte gânduri. Bohemund era eroul lor, singurul războinic în care se încredeau că îi va purta spre victorie, iar Bohemund era prizonier în castelul Neocezareea (Niksar) al emirului danişmend, într-un colţ îndepărtat în nord-estul Anatoliei. Ei au cerut cu insistenţă ca prima misiune să fie eliberarea lui Bohemund.

Raymond şi Ştefan au protestat în zadar. Individia lui Raymond faţă de Bohemund era binecunoscută şi, în ciuda calităţilor sale, Raymond nu s-a arătat a fi un conducător puternic. Laşitatea notorie a lui Ştefan îi afecta şi acestuia puterea de convingere. Contele de Biandrata şi arhiepiscopul de Milano au fost de partea lombarzilor, care au triumfat în dispută.[28] Astfel, după ce a părăsit Nicomedia, armata a pornit către răsărit, spre Ankara. Teritoriul era stăpânit în mare parte de către bizantini şi cruciaţii au găsit hrană suficientă pe drum. Oraşul Ankara îi aparţinea sultanului selgiucid Kilij Arslan, însă, fiind prost apărat, cruciaţii l-au cucerit pe 23 iunie şi l-au înmânat pe bună dreptate reprezentanţilor imperiali.

După Ankara, cruciaţii au pornit pe un drum care ducea spre nord-est spre Gangra, în sudul Paflagoniei, unde se făcea conjuncţia cu principala rută spre Amasea şi Niksar. Necazurile au început în drum spre Gangra. Kilij Arslan s-a retras înaintea lor şi a distrus totul în urma lui, nelăsându-le cruciaţilor nicio posibilitate de a găsi hrană. Între timp, danişmendul Malik Ghazi a intrat în alertă: s-a grăbit să reînnoiască alianţa cu Kilij Arslan şi l-a convins pe Ridwan din Alep să trimită întăriri. La începutul lunii iulie, cruciaţii au sosit la Gangra, dar selgiucizii îi aşteptau în forţă. Fortăreaţa s-a dovedit a fi inexpugnabilă. După ce au devastat satele din jur şi au luat ce hrană

au găsit, cruciaţii au fost obligaţi să îşi continue marşul. Erau obosiţi şi flămânzi, iar căldura de iulie a platoului anatolian era greu de suportat. În dezamăgirea lor au ascultat sfatul lui Raymond să meargă spre nord, la Kastamuni, şi de acolo către cel mai apropiat oraş bizantin de pe ţărmul Mării Negre. Acest itinerar urma să protejeze armata de la pieire sigură. Fără îndoială, Raymond a crezut că împăratul îi va ierta această mică nesupunere, mai ales că la întoarcere ar fi recucerit pentru Imperiu două fortăreţe importante, Ankara şi Kastamuni. Cea din urmă, *Castra Comnenon*, era şi oraşul de origine al dinastiei imperiale.

Călătoria spre Kastamuni a fost lentă şi chinuitoare. Cruciaţii nu aveau destulă apă, iar turcii dăduseră foc la recolte. Mai mult, aceştia se mişcau pe cărări paralele şi îi hărţuiau pe cruciaţi, când în avangardă, când în ariergardă. Cruciaţii nu au ajuns prea departe când avangarda formată din 700 de lombarzi a fost atacată. Cavalerii lombarzi au fugit panicaţi, expunând infanteria masacrului. Ştefan de Burgundia a reuşit cu greutate să reorganizeze avangarda şi să respingă atacul. În următoarele zile, Raymond, responsabil cu ariergarda, a avut de luptat neîncetat cu turcii. Curând armata a fost nevoită să se mişte ca o masă compactă, ceea ce făcea imposibilă trimiterea de iscoade şi aprovizionarea. Pe când au ajuns în vecinătatea oraşului Kastamuni, liderii erau convinşi că singura cale de a se pune la adăpost era să meargă direct către ţărm. Din nou însă lombarzii au refuzat să asculte de vocea raţiunii. Poate că îl învinuiau pe Raymond şi alegerea drumului spre Kastamuni pentru necazurile lor sau poate credeau că, odată ieşiţi din teritoriul selgiucid şi intraţi în cel danişmend, situaţia se va îmbunătăţi. În încăpăţânarea lor nebunească, ei au insistat să se îndrepte către răsărit. Principii au fost nevoiţi să accepte această hotărâre, căci micile lor contingente nu aveau nicio şansă de supravieţuire dacă părăseau grosul armatei. Cruciada a traversat râul Halys, pătrunzând în teritoriul emirului danişmend. După ce au jefuit un sat creştin, cruciaţii au ajuns la oraşul Mersivan, la jumătatea distanţei dintre râu şi Amasea. Aici, conetabilul Conrad a fost atras într-o ambuscadă şi a pierdut câteva sute de oameni. Era clar că danişmenzii şi aliaţii lor îşi uneau forţele pentru un atac serios, astfel că Raymond a pregătit armata creştină pentru luptă.[29]

Odată cu începerea confruntărilor, turcii au aplicat tacticile lor preferate. Arcaşii lor îşi lansau săgeţile, după care se retrăgeau, în vreme ce alţii îşi făceau apariţia din altă direcţie. Cruciaţilor nu li s-a oferit ocazia unei lupte corp la corp, în care puterea fizică şi armura ar fi fost în avantajul lor. Lombarzii s-au descurajat foarte repede şi au fugit în panică sub conducerea contelui Biandrata, părăsind femeile şi preoţii pe câmpul de luptă. Foarte curând au fost urmaţi de mercenarii

pecenegi, care au fugit de la moarte sigură. Raymond, care lupta alături de el, s-a trezit singur; a reuşit să se retragă cu garda lui de corp pe o movilă stâncoasă, de unde a fost salvat de Ştefan de Blois şi de Ştefan de Burgundia. Bătălia a continuat toată după-amiaza, cu cavalerii francezi şi cu Conrad luptând cu vitejie, dar la lăsarea serii Raymond se săturase. La adăpostul întunericului, a fugit împreună cu garda sa de provensali şi cu însoţitorii lui bizantini spre coastă. Aflând despre fugă, şi tovarăşii lui au abandonat lupta. Înainte de apariţia zorilor, restul armatei a părăsit câmpul de bătălie, lăsând tabăra şi pe necombatanţi pe mâna turcilor.

Turcii s-au oprit pentru a măcelări bărbaţii şi femeile bătrâne din tabără, apoi au luat-o pe urmele fugarilor. Doar cavalerii au reuşit să scape cu ajutorul cailor. Infanteria a fost ajunsă din urmă şi măcelărită în totalitate. Lombarzii, a căror încăpăţânare era cauza acestui dezastru, au fost anihilaţi, cu excepţia conducătorilor lor. Pierderile au fost estimate la patru cincimi din întreaga armată. Turcii au capturat multe bogăţii şi arme, iar haremurile şi târgurile de sclavi din Orient au fost umplute cu femeile şi copiii prinşi în acea zi.[30]

Raymond şi garda lui au reuşit să ajungă la micul port bizantin Bafra, la gurile râului Halys, unde au găsit o corabie care i-a dus la Constantinopol. Ceilalţi cavaleri au traversat râul şi au atins ţărmul la Sinope. De acolo ei au mers în ritm lent de-a lungul drumului de coastă prin teritoriu bizantin până la Bosfor. Toţi s-au reunit la Constantinopol la începutul toamnei.[31]

Cruciaţii, dornici de a găsi un ţap ispăşitor, îi învinuiau pe bizantini pentru acest dezastru. Se spunea că, deturnând armata de la ruta stabilită şi conducând-o în ambuscada gata pregătită a turcilor, Raymond a urmat instrucţiunile împăratului. De fapt, împăratul Alexie era furios pe Raymond şi pe tovarăşii lui. I-a primit politicos, dar cu răceală, şi nu şi-a ascuns nemulţumirea. [32] Poate că i-ar fi iertat dacă latinii ar fi reuşit să cucerească Kastamuni şi Paflagonia interioară pentru el, dar Alexie era mult mai interesat de un drum direct şi sigur către Siria, să îşi întărească recuceririle din sud-vestul Asiei Mici, ceea ce i-ar fi permis să intervină în chestiunile siriene. Mai mult, nu dorea un război cu emirul danişmend, cu care tocmai începuse negocierile pentru a-l răscumpăra pe Bohemund. Nesăbuinţa lombarzilor i-a stricat planul. Dezastrul a avut însă efecte mult mai grave. Victoriile creştine din timpul Primei Cruciade au subminat atât reputaţia, cât şi încrederea de sine a turcilor. Acum, ambele erau restabilite în deplină splendoare. Sultanul selgiucid putea să recapete controlul asupra Anatoliei Centrale şi foarte curând şi-a mutat capitala la Konya, chiar pe drumul care ducea de la Constantinopol la Siria, în vreme ce danişmendul Malik Ghazi şi-a continuat campania de cucerire a văii Eufratului până la hotarul cu comitatul de Edessa.[33] Drumul de uscat

din Europa spre Siria era din nou blocat pentru cruciaţi şi pentru bizantini deopotrivă. În plus, relaţiile dintre cruciaţi şi Imperiu s-au deteriorat: cruciaţii continuau să creadă că împăratul era vinovat pentru situaţia în care se aflau, în timp ce bizantinii erau şocaţi şi mâniaţi de prostia, lipsa de recunoştinţă şi de nesinceritatea cruciaţilor.

Rezultatele dezastrului au devenit evidente în curând. La câteva zile după plecarea lombarzilor din Nicomedia, la Constantinopol a sosit o armată de francezi condusă de Guillaume al II-lea, conte de Nevers, care plecase de acasă în februarie, trecuse prin Italia şi traversase Marea Adriatică de la Brindisi la Avlona. Armata a lăsat o impresie excelentă în timpul marşului prin Macedonia mulţumită disciplinei stricte impuse de conte. Acesta a fost primit cu căldură de către Alexie, dar a decis să nu piardă timp la Constantinopol. Probabil sperase că îşi va putea uni forţele cu ducele de Burgundia, vecinul lui de acasă, astfel că s-a grăbit să înainteze ca să îl ajungă din urmă. La Nicomedia a aflat că armata cruciaţilor plecase spre Ankara, unde a ajuns şi el la sfârşitul lunii iulie. Aici însă nimeni nu ştia unde se afla armata franco-lombardă. Guillaume s-a întors şi a luat drumul spre Konya. În ciuda parcurgerii dificile a regiunii care încă nu îşi revenise după distrugerile provocate de Prima Cruciadă, armata lui a avansat într-o ordine impecabilă. Konya era acum în mâinile unei garnizoane de selgiucizi, iar încercarea lui Guillaume de a cuceri oraşul prin asalt a eşuat. Contele a înţeles că nu avea rost să mai rămână acolo şi a plecat. Dar Kilij Arslan şi Malik Ghazi au aflat între timp de apariţia unui nou duşman. Înfierbântaţi de recenta victorie asupra lombarzilor, cei doi s-au grăbit într-acolo, trecând probabil prin Cezareea-Mazacha şi Nigde, ajungând la Heracleea înaintea lui Guillaume. Trupele franceze mărşăluiau cu lentoare de la Konya înspre est. Alimentele erau puţine, iar fântânile de la marginea drumului fuseseră astupate de turci. Pe când se apropiau de Heracleea, obosiţi şi slăbiţi, au fost prinşi într-o ambuscadă de întreaga armată a turcilor, care îi depăşea numeric cu mult. După o scurtă confruntare, francezii au cedat. Întreaga lor armată a căzut în luptă, cu excepţia contelui Guillaume şi a câtorva cavaleri, care au străpuns liniile turce şi după câteva zile de mers prin Munţii Taurus au ajuns la fortăreaţa bizantină Germanicopolis, la nord-vest de Seleucia isauriană. Aici se pare că guvernatorul bizantin le-ar fi oferit o escortă alcătuită din pecenegi, care să îi ducă până la hotarul sirian. După câteva săptămâni, contele Guillaume şi tovarăşii săi au ajuns la Antiohia, dezbrăcaţi şi neînarmaţi, spunând că pecenegii le-au luat hainele şi armele şi i-au părăsit în deşertul prin care treceau. Nu putem şti cu siguranţă ce s-a întâmplat de fapt.[34]

Nici nu trecuse bine Bosforul contele de Nevers, că o armată

destul de numeroasă formată din francezi şi germani a ajuns la Constantinopol. Contingentul francez era condus de Guillaume al IX-lea duce de Aquitania, cel mai vestit trubadur al vremii şi un aprig rival al lui Raymond de Toulouse, căci soţia lui, ducesa Filipa, era fiica fratelui mai mare a lui Raymond şi ar fi trebuit să fie moştenitoarea comitatului. Împreună cu el era Hugues de Vermandois, care a părăsit Prima Cruciadă după cucerirea Antiohiei şi dorea să îşi îndeplinească jurământul de a ajunge la Ierusalim. Armata a plecat din Aquitania în martie şi a călătorit pe uscat, traversând Germania şi Ungaria. Pe drum i s-a alăturat ducele Welf de Bavaria, care dorea să îşi încheie lunga şi ilustra carieră din Germania luptând pentru Cruce în Palestina. Aducea cu el o armată bine echipată de cavaleri şi infanterie şi era însoţit de Thiemo, arhiepiscopul de Salzburg, şi de văduva marchiză Ida de Austria, o mare frumuseţe la vremea ei, care alesese acum, la vârsta maturităţii, să se alăture aventurii pioase a Cruciadei. Armatele lor unite au mărşăluit împreună de-a lungul Dunării până la Belgrad, iar de acolo prin Balcani. Erau o mulţime dezordonată, şi bizantinii au trimis trupe de pecenegi şi cumani-kâpceaci la Adrianopol ca să le oprească înaintarea. A început o bătălie în toată regula şi cruciaţii nu au fost lăsaţi să meargă mai departe decât atunci când ducele Guillaume şi ducele Welf au intervenit personal şi au garantat pentru buna purtare a trupelor lor. Au fost însoţiţi de o escortă puternică până la Constantinopol. Alexie i-a primit cu căldură pe Guillaume, Welf şi pe marchiză şi le-a oferit oameni care să îi treacă Bosforul cât mai repede. Unii dintre pelerinii civili, inclusiv istoricul Ekkehard de Aura, au plecat cu corabia direct spre Palestina, unde au ajuns după un voiaj de şase săptămâni.

Cei doi duci ar fi putut să îl ajungă din urmă pe contele de Nevers şi să îşi mărească efectivele incluzând şi armata acestuia. Dar contele de Nevers dorea să îşi unească forţele cu contele de Burgundia, iar Guillaume nu putea să se lipească de armata condusă de vechiul său inamic, contele de Toulouse. Welf de Bavaria, vechi opozant al împăratului Henric al IV-lea, probabil că nu îl plăcea prea mult pe conetabilul lui Henric, Conrad. Contele de Nevers s-a grăbit aşadar spre Ankara, în vreme ce armata aquitano-bavareză a rămas cinci săptămâni pe malul Bosforului, apoi a pornit de-a lungul drumului ce ducea la Dorylaeum şi Konya. La sosirea la Dorylaeum, armata niverneză trecuse deja prin oraş pe drumul de întoarcere şi era mult avansată pe drumul spre Konya. Trecerea unei alte armate prin acelaşi oraş cu câteva zile înainte îngreuna situaţia armatei aquitano-bavareze. Puţinele provizii de hrană fuseseră deja luate, fapt pentru care cruciaţii, în maniera tipică, dădeau vina pe bizantini. La fel ca nivernezii, şi ei au găsit fântânile şi puţurile secate sau blocate. Oraşul Philomelium era părăsit, iar cruciaţii l-au jefuit. Garnizoana turcă de

la Konya, după ce le ţinuse piept nivernezilor, a abandonat oraşul în faţa noii armate de cruciaţi, nu înainte de a lua toate alimentele şi a goli toate livezile şi grădinile din suburbii. Cam în acest moment, la o sută de mile distanţă, armata niverneză era masacrată de Kilij Arslan şi Malik Ghazi.

Însetaţi şi înfometaţi, cruciaţii au pornit mai departe prin deşert către Heracleea. Călăreţi turci le atacau flancurile cu săgeţi şi separând echipele de aprovizionare şi pe întârziaţi. La începutul lunii septembrie, cruciaţii au ajuns la Heracleea, pe care au găsit-o părăsită asemenea Konyei. Dincolo de oraş se afla unul dintre puţinele râuri anatoliene care curge la debit plin şi pe timpul verii. Războinicii creştini, înnebuniţi de sete, au rupt rândurile pentru a se arunca în apă, dar turcii erau ascunşi în tufişurile de pe mal. Odată ce cruciaţii au început să alerge dezorganizaţi, turcii i-au înconjurat. Nu mai era vreme pentru adunarea rândurilor. Armata creştină a fost cuprinsă de panică. Cavaleria şi infanteria s-au amestecat şi s-au călcat în picioare. Pe măsură ce cruciaţii încercau să fugă, erau măcelăriţi de turci. Ducele de Aquitania şi unul dintre curtenii săi au reuşit să fugă în munţi. După multe zile de rătăcire prin trecători, a reuşit să ajungă la Tarsus. Hugues de Vermandois a fost grav rănit în bătălie; a fost salvat de oamenii săi şi dus la rândul său la Tarsus. Muribund fiind, şi-a dat sfârşitul la 18 octombrie şi a fost îngropat acolo în biserica Sf. Pavel. Nu şi-a îndeplinit niciodată legământul de a ajunge la Ierusalim. Welf de Bavaria a reuşit să fugă, aruncându-şi armura. După câteva săptămâni a ajuns împreună cu doi sau trei oameni la Antiohia. Arhiepiscopul de Tiemo a fost luat prizonier şi a murit ca un martir pentru credinţă. Soarta marchizei de Austria nu este cunoscută. Legende târzii spuneau că şi-a sfârşit zilele prizonieră într-un harem îndepărtat, unde l-a adus pe lume pe eroul musulman Zengi. E mult mai probabil că a fost aruncată din litiera ei în învălmăşeală şi călcată în picioare.[35]

Toate cele trei cruciade ale anului 1101 au sfârşit prost, ceea ce a afectat întreaga istorie a mişcării cruciate. Turcii şi-au răzbunat înfrângerea la Dorylaeum şi, prin urmare, nu au fost alungaţi din Anatolia. Drumurile ce traversau Asia Mică au rămas nesigure pentru creştini, franci şi bizantini, deopotrivă. Atunci când mai târziu bizantinii au intervenit în Siria, liniile lor de comunicare erau vulnerabile şi se întindeau pe distanţe prea mari. De acum încolo, imigranţii latini din Occident se vor teme să călătorească prin Constantinopol dacă nu erau organizaţi în armate numeroase. Singura cale accesibilă era pe mare şi doar puţini dintre ei îşi puteau permite călătoria. Aşadar, în locul câtorva mii de colonişti care ar fi putut ajunge în acel an în Siria şi Palestina, doar un mic număr de conducători certăreţi, ce şi-au pierdut armatele şi reputaţia, au reuşit

să îşi facă drum în statele latine, unde erau deja destui conducători certăreţi.

Dezastrele anului 1101 nu au fost regretate de toţi creştinii. Eşecul controlului asupra drumului de uscat prin Asia Mică a însemnat o creştere în influenţă şi bogăţie pentru oraşele italiene maritime. Ele aveau corăbiile care ofereau mijloace de comunicare alternative cu statele latine din Răsărit. Cooperarea lor era absolut necesară, iar plata au cerut-o în privilegii comerciale. Armenii din Munţii Taurus, în special principii din dinastia rupenidă, au salutat conjunctura creată, datorită căreia Bizanţul nu putea relua controlul asupra regiunilor în care locuiau. Armenii din Răsărit însă nu erau la fel de mulţumiţi de situaţie. Principalul lor inamic era emirul danişmend, care i-a atacat, încurajat de recentul succes. Pe de altă parte, normanzii din Antiohia, ce se temeau mai mult de bizantini decât de turci, au primit un foarte folositor repaus. Deşi Bohemund era încă în captivitate, Tancred, regentul său, a profitat de situaţie şi şi-a întărit principatul în dauna Bizanţului. Soarta i-a oferit foarte curând şi un atu.

Ducele de Aquitania, contele de Bavaria şi contele de Nevers, împreună cu puţinii supravieţuitori, ajunseseră la Antiohia în toamna anului 1101, dar liderii Cruciadei franco-lombarde erau încă la Constantinopol. Alexie nu îi putea ierta aşa uşor pentru nesăbuinţa lor. Chiar şi Raymond, în care împăratul îşi pusese mari speranţe, îl dezamăgise. La sfârşitul anului, principii occidentali au hotărât să îşi continue pelerinajul, iar Raymond le-a cerut permisiunea să meargă în Latakia, unde erau soţia şi armata lui. Împăratul le-a pus la dispoziţie corăbii care să îi ducă în Siria, bucuros să îi vadă plecaţi. În jurul Anului Nou, Ştefan de Blois, Ştefan de Burgundia, conetabilul Conrad şi Albert de Biandrata au debarcat la Sf. Simeon şi s-au grăbit spre Antiohia, unde au fost primiţi cu căldură de Tancred. Însă corabia lui Raymond s-a separat de ale lor şi a ancorat la Taurus. De cum a călcat pe ţărm, un cavaler pe nume Bernard l'Étranger (Străinul) l-a arestat pentru trădarea creştinătăţii prin fuga de pe câmpul de luptă de la Mersivan. Mica gardă personală a lui Raymond nu a putut să îl salveze. Acesta a fost dus sub escortă şi predat lui Tancred.[36]

III
PRINCIPII NORMANZI AI ANTIOHIEI

„Şi toţi aceştia lucrează împotriva rânduielilor Cezarului”.
Faptele Apostolilor, 17: 17

Înfrângerea lui Bohemund şi capturarea lui de către regele danişmend, deşi i-au îngrijorat pe latini, au avut şi avantaje pentru aceştia. Antiohia avea nevoie de un regent, iar Tancred părea să fie cel mai potrivit candidat la tronul unchiului său. Astfel, Balduin a reuşit să se descotorosească de cel mai periculos vasal al său din Palestina, în vreme ce Tancred era bucuros să se elibereze dintr-o poziţie inferioară şi nesigură pentru a se mişca în cercuri care îi ofereau mai multă independenţă şi libertate de decizie. Tancred a părăsit Palestina în martie 1101, cu condiţia ca fieful din Galileea să fie păstrat pentru el, dacă unchiul său ar fi revenit din captivitate în decurs de trei ani şi Antiohia nu mai avea nevoie de el. Era aşadar în interesul amândurora, Balduin şi Tancred deopotrivă, ca Bohemund să nu fie eliberat prea curând. Nu s-a făcut nicio tentativă de negociere cu cei ce-l ţineau prizonier.[37]

Tancred a fost un regent corect şi nu şi-a luat titlul de principe al Antiohiei. Deşi a bătut monedă, s-a intitulat pe legendă doar „servitorul lui Dumnezeu”. Uneori îşi spunea „mare emir”. Probabil că opinia publică din Antiohia l-ar fi condamnat dacă ambiţiile sale l-ar fi purtat mai departe de atât, căci normanzii îl considerau drept liderul lor pe Bohemund. Patriarhul era de asemenea un prieten al lui Bohemund, căci fusese numit de acesta cu puţin timp înainte de a cădea prizonier, prin alungarea grecului Ioan Excites. Politica lui Tancred a fost similară cu cea a lui Bohemund, urmărind consolidarea administraţiei şi latinizarea Bisericii pe plan intern şi îmbogăţirea şi expansiunea în detrimentul bizantinilor şi al vecinilor să-i musulmani pe plan extern. Ambiţiile sale erau locale, de mai puţină anvergură faţă de planurile unchiului său.[38]

Prima lui misiune a fost să îşi pregătească apărarea în faţa unui atac bizantin. Dezastrul Cruciadei din 1101 i-a venit în ajutor: insurgenţele turcilor în Anatolia blocau pentru ceva vreme orice încercare a împăratului de a expedia o armată în cealaltă parte a peninsulei, în colţul ei sud-estic. Pentru Tancred cea mai bună apărare era atacul, astfel că în vara anului 1101, probabil de îndată ce a primit vestea despre bătălia de la Mersivan, a trimis trupe în Cilicia cu scopul

să recucerească Mamistra, Adana şi Tarsus, ocupate de bizantini cu trei ani în urmă. Forţele bizantine locale nu le puteau ţine piept francilor. Atunci când Guillaume de Aquitania şi Hugues de Vermandois au ajuns ca fugari la Tarsus, l-au găsit la cârma oraşului pe locţiitorul lui Tancred, Bernard l'Étranger.[39]

După aceea, Tancred şi-a îndreptat atenţia asupra Latakiei, portul bizantin râvnit de normanzi de multă vreme, care era acum şi mai impresionant. Garnizoana bizantină beneficia de întăriri prin trupele provensale ale lui Raymond şi era apărată de o unitate a flotei bizantine. Înainte să încerce atacul, Tancred a negociat un sprijin naval cu genovezii[40], a ocupat hinterlandul portului şi a vrut să cucerească Jabala. Bohemund trimisese o expediţie puţin numeroasă împotriva Jabalei în vara lui 1100, care însă a eşuat şi conetabilul său a fost luat prizonier. Expediţia lui Tancred din vara anului 1101 a fost la fel de nereuşită, dar l-a determinat pe Ibn Sulaiha, cadiul Jabalei, să predea oraşul atabegului din Damasc, acolo unde s-a retras el însuşi pentru o bătrâneţe tihnită. Atabegul Tokhtekin l-a trimis pe fiul său Buri guvernator la Jabala. Buri a fost un cârmuitor puţin iubit şi populaţia oraşului l-a alungat după câteva luni, punându-se sub protecţia lui Banü Ammar din Tripoli. În acel moment, Tancred şi-a retras trupele din regiune.[41]

Capturându-l pe Raymond, Tancred şi-a reluat planurile privind Latakia. L-a întemniţat pe Raymond la Antiohia, spre uluirea patriarhului Bernard şi a tovarăşilor de cruciadă ai lui Raymond. La cererea acestora, Raymond a fost eliberat, dar numai după ce a depus un jurământ cum că nu se va mai amesteca în chestiunile Siriei de nord.[42] După eliberarea sa, Raymond s-a îndreptat spre sud, să atace Tortosa. Fidel jurământului depus, a ordonat trupelor sale şi contesei să părăsească Latakia şi să i se alăture. Garnizoana bizantină a rămas fără sprijinul provensal. După aceea, în primăvara anului 1102, Tancred a pornit împotriva Latakiei, dar zidurile cetăţii erau groase, garnizoana se apăra foarte bine şi flota făcea aprovizionarea. Asediul a durat aproape un an, dar în primele săptămâni ale lui 1103, după ce angajase şi corăbii genoveze care au întrerupt comunicaţiile între Latakia şi Cipru, Tancred i-a atras printr-o stratagemă pe oamenii garnizoanei în afara cetăţii şi acolo i-a atacat prin surprindere şi i-a luat prizonieri. După acestea, oraşul s-a predat[43].

Împăratul Alexie a fost deranjat de aceste mişcări. Nemulţumirea lui începuse odată cu exilul patriarhului grec al Antiohiei, Ioan Excites, şi cu vestea că tot înaltul cler grec era înlocuit cu latini. La începutul anului 1102 a primit o scrisoare de la Balduin, care auzise un zvon potrivit căruia Cruciada anului 1101 ar fi fost zdrobită din cauza necooperării bizantinilor şi îl ruga aşadar pe împărat să sprijine pe deplin orice cruciadă viitoare. Scrisoarea a fost purtată de un

episcop pe nume Manase, care plecase în Palestina în 1101 împreună cu Ekkehard şi se întorcea de la Ierusalim. Se pare că scrisoarea fusese scrisă cu multă deferenţă şi fusese însoţită de cadouri, de aceea Alexie a considerat că poate vorbi deschis cu episcopul şi exprima nemulţumirea. Aici însă l-a judecat greşit pe Manase, care era în primul rând latin şi mai apoi creştin şi nu avea niciun dram de înţelegere pentru greci. La rugămintea împăratului, a mers în Italia şi i-a relatat Papei tot ce i se spusese, dar a făcut-o în aşa fel, încât a stârnit mânia Papei împotriva Bizanţului. Dacă papa Urban al II-lea ar fi fost în viaţă, nu s-ar fi întâmplat nimic, deoarece papa Urban avea vederi largi şi nu ar fi agreat o dispută cu creştinii răsăriteni. Succesorul lui, papa Pascal al II-lea, era însă un om mărunt, cu vederi înguste şi uşor influenţabil. A preluat fără ezitare punctul de vedere al francilor conform căruia inamicul era împăratul. Alexie nu a obţinut nicio îndreptare a situaţiei.[44]

Următorul pas al lui Tancred a fost implicarea în chestiunile regatului Ierusalimului. Regele Balduin îl alungase pe patriarhul Daimbert în anul 1101, iar Tancred l-a primit imediat la Antiohia, unde i-a pus la dispoziţie biserica Sf. Gheorghe. Atunci când, câteva luni mai târziu, Balduin a fost învins de sarazini la Ramla şi a cerut ajutor de la principii din nord, Tancred a acceptat să îi vină în ajutor doar cu condiţia ca Daimbert să fie reinstalat la Ierusalim. Balduin a fost de acord, ceea ce a sporit reputaţia lui Tancred. Ea a scăzut din nou odată cu condamnarea lui Daimbert de către un conciliu şi trimiterea lui, încă o dată, în exil. Tancred i-a oferit ospitalitatea lui, dar nu i-a mai susţinut cauza.

Acţiunile lui Tancred nu erau pe placul vecinului său de la Edessa, Balduin du Bourg. Tatăl acestuia, contele Hugues I de Rethel, era fiul unei principese din Boulogne, mătuşa lui Godefroy de Lorraine şi a regelui Balduin, iar Balduin, fiind un fiu mai tânăr, a sosit în Răsărit împreună cu verii lui. După ce Balduin a devenit cârmuitorul Edessei, Balduin du Bourg a rămas cu Bohemund şi a slujit ca legătură între cei doi principi. Odată cu captivitatea lui Bohemund, du Bourg a preluat guvernarea Antiohiei, până când Balduin de Edessa a fost chemat la Ierusalim. Aşadar, Balduin du Bourg a primit Edessa de la vărul său ca feudă, unde urma să stăpânească autonom, dar sub suzeranitatea Ierusalimului. Poziţia lui nu era una uşoară. Ţinutul său nu avea frontiere naturale şi era astfel expus invaziilor. Singura modalitate posibilă de guvernare era prin staţionarea de garnizoane în principalele oraşe şi castele, iar pentru asta avea nevoie de tovarăşi şi camarazi de încredere. În criză de oameni de aceeaşi obârşie cu el, du Bourg s-a străduit să aibă relaţii bune cu creştinii localnici. Printre primele sale gesturi în calitate de comite de Edessa a fost căsătoria cu o prinţesă a locului, Morphia, fiica bătrânului Gabriel de Melitene, un

armean la origine, dar un adept al Bisericii Ortodoxe. Totodată, a obţinut sprijinul armenilor desprinşi din Biserica Gregoriană. Marele istoric armean Matei de Edessa îl lăuda pentru natura lui amabilă şi curăţenia vieţii private, deşi îi condamna ambiţia şi zgârcenia. Balduin du Bourg îi prefera pe armeni în mod special pentru că îi putea folosi în armată, dar s-a arătat la fel de prietenos şi faţă de supuşii săi sirieni iacobiţi, reuşind chiar să reconcilieze o schismă în interiorul Bisericii acestora. Singurul lui defect era rapacitatea; dar Balduin era în permanentă criză de bani şi îi procura cu orice mijloace. Metodele sale erau totuşi mai puţin arbitrare şi mai blânde decât cele ale lui Balduin I. Cavalerii lui au fost foarte încântaţi atunci când du Bourg a reuşit să stoarcă 30.000 de besanţi de la socrul lui sub pretextul că datora această sumă oamenilor săi şi că jurase că îşi va rade barba dacă nu îi va putea plăti. Armenii, asemenea grecilor, socoteau barba un atribut necesar al demnităţii masculine; au rămas uluiţi la vederea feţelor rase ale cruciaţilor. Gabriel socotea că un ginere ras i-ar fi ştirbit prestigiul, astfel că după ce şi oamenii lui Balduin au intrat în joc, pretinzând că acesta prestase un asemenea jurământ, s-a grăbit să plătească suma cerută pentru a preveni o asemenea umilinţă şi l-a obligat pe Balduin să jure că nu îşi va mai pune barba drept zălog.[45]

La începutul domniei sale, Balduin al II-lea a trebuit să facă faţă unui atac al ortoqizilor din Mardin. Emirul Soqman se afla în fruntea unei armate ce a atacat oraşul Saruj, localitate musulmană cucerită de Balduin I şi pusă sub conducerea lui Foucher de Chartres. Balduin s-a grăbit în ajutorul lui Foucher, dar a fost învins în bătălia ce a urmat, în care Foucher şi-a pierdut viaţa. Oraşul a fost ocupat de musulmani, dar citadela a rezistat sub conducerea lui Benedict, arhiepiscopul latin de Edessa, în vreme ce Balduin s-a dus la Antiohia ca să tocmească trupe ca întăriri.

La întoarcere a avut mai mult noroc. Soqman a fost alungat din oraş, suferind pierderi grele. Locuitorii care au fost de partea ortoqizilor au fost măcelăriţi. Numeroşii prizonieri au adus răscumpărări ce au sporit vistieria lui Balduin.[46]

Curând după aceea, Balduin l-a luat pe vărul său, Joscelin de Courtenay, să îi fie locotenent. Joscelin, a cărui mamă era mătuşa lui Balduin, era fiul fără avere al seniorului de Courtenay şi probabil că venise în Răsărit împreună cu vecinul său, contele de Nevers. La sosirea lui, Balduin i-a oferit ca fief toate pământurile ce se întindeau la vest de Eufrat, având capitala la Turbessel. Joscelin s-a dovedit a fi un prieten curajos, dar loialitatea lui urma să fie pusă la îndoială. [47]

Cu vremea, se pare că Balduin a devenit tot mai suspicios în privinţa ambiţiilor lui Tancred şi dorea revenirea lui Bohemund la Antiohia. Împreună cu patriarhul Bernard, a început negocierile cu emirul danişmend pentru eliberarea lui, iar Tancred nu a luat parte la

discuţii. Împăratul oferise deja emirului generoasa sumă de 260.000 de besanţi în schimbul lui Bohemund, iar acesta ar fi acceptat dacă nu ar fi intervenit Kilij Arslan, care a cerut jumătate din suma de răscumpărare, în calitate de suzeran al turcilor anatolieni. Disputa dintre cei doi principi turci a întârziat acceptarea ofertei imperiale şi a dus la ruperea alianţei dintre ei. Bohemund ştia despre aceste negocieri. Fiind un bărbat frumos şi cuceritor, a stârnit interesul femeilor de la Curtea emirului. Este foarte probabil că prin intermediul lor l-a convins pe emir că o înţelegere cu francii din Siria şi promisiunea unei alianţe cu ei erau de preferat unei tranzacţii cu împăratul, în care se amestecau şi turcii selgiucizi. Emirul a fost de acord să îl elibereze pe Bohemund pentru suma de 100.000 de besanţi.[48]

În timpul negocierilor, armata danişmendă a atacat Melitene. Gabriel i-a cerut ajutorul ginerelui său, Balduin, care însă nu i-a răspuns, probabil din dorinţa de a nu-l supăra pe emir. Supuşii lui Gabriel îl urau din cauza religiei sale ortodoxe; sirienii în special nu îi puteau ierta uciderea unuia dintre episcopii lor pentru trădare. Gabriel şi toată ţara lui au fost cucerite, cu excepţia unui castel, care a rezistat. Danişmenzii i-au cerut lui Gabriel să ordone capitularea acestuia. Garnizoana nu l-a ascultat, iar Gabriel a fost executat în faţa zidurilor.[49] Tot aici, la Melitene, Bohemund a fost predat latinilor câteva luni mai târziu, în primăvara anului 1103. Banii de răscumpărare au fost strânşi de către Balduin şi patriarhul Bernard, cu ajutorul armeanului Kogh Vasil şi al rudelor lui Bohemund din Italia. Tancred nu a contribuit cu nimic. Bohemund s-a întors de îndată la Antiohia, unde a fost reinstalat pe tron. I-a mulţumit public lui Tancred pentru că i-a administrat principatul în absenţă, dar în privat au existat certuri între unchi şi nepot, deoarece Tancred nu dorea să îi cedeze unchiului său propriile cuceriri. Opinia publică l-a obligat să cedeze şi a primit un mic fief în interiorul principatului. Din punct de vedere legal, Tancred ar fi putut cere înapoi Galileea de la Balduin I, dar a considerat că nu merită efortul.[50]

Latinii au marcat reîntoarcerea lui Bohemund cu o ofensivă generală împotriva vecinilor lor. În vara anului 1103, Bohemund şi vărul său Joscelin au jefuit teritoriul din jurul oraşului Alep. Au cucerit oraşul Muslimiye, aflat la nord de Alep, şi au stors un tribut mare de la musulmanii din zonă; banii au fost folosiţi pentru a-i plăti pe francii care i-au împrumutat pe Balduin şi pe patriarh pentru răscumpărarea lui Bohemund.[51] Au urmat bizantinii. Alexie, după ce i-a scris lui Bohemund cerându-i să îi înapoieze oraşele ciliciene, l-a trimis pe generalul Butumites să le recupereze. Acesta însă avea o armată pe care nu se putea baza. Butumites a intrat în Cilicia în toamna anului 1103, dar şi-a dat seama că nu îşi putea îndeplini

misiunea. Aflase şi că francii plănuiau să se extindă către nord, înspre Maraş, stăpânit în numele împăratului de către armeanul Thatoul. S-a grăbit şi el într-acolo şi l-a salvat pe moment pe Thatoul. A fost după aceea rechemat la Constantinopol. La începutul primăverii următoare, Bohemund şi Joscelin au pornit împotriva Maraşului. Thatoul era neputincios: armata bizantină se afla prea departe, iar turcii danişmenzi erau în relaţii bune cu latinii. Thatoul i-a predat oraşul lui Joscelin, care i-a permis să se retragă la Constantinopol, în vreme ce Bohemund a ocupat oraşul Albistan, la nord de Maraş.[52]

Acum latinii se simţeau apăraţi de posibilele atacuri dinspre Anatolia, aşa că şi-au îndreptat atenţia către musulmanii din Răsărit. În martie 1104, Bohemund a invadat ţinuturile lui Ridwan din Alep şi a cucerit oraşul Basarfut, aflat pe drumul dintre Alep şi Antiohia. Încercarea de a pune stăpânire pe oraşul Kafarlata a eşuat în faţa rezistenţei tribului Banü Ulaim. În acelaşi timp, Joscelin întrerupea liniile de comunicaţie între Alep şi Eufrat[53]. Dar pentru a-i separa complet pe musulmanii din Siria de musulmanii din Persia şi Irak, creştinii trebuiau să cucerească marea fortăreaţă Harran, situată între Edessa şi Eufrat. Dacă ocupau Harranul, creştinii puteau plănui expediţii împotriva Mosulului şi în Mesopotamia. În primăvara lui 1104, condiţiile păreau să le fie favorabile. În anul precedent războiul civil dintre sultanul selgiucid Markiyarok şi fratele lui, Mohammed, a măcinat întreaga lume musulmană din răsărit. Cei doi au încheiat pacea în ianuarie 1101, prin care sultanul rămânea stăpân asupra Bagdadului şi a platoului iranian occidental. Cel de-al treilea frate, Sanjar, obţinuse deja Khorassanul şi Iranul de Est, în vreme ce Mohammed a primit nordul Iranului şi Jezireh, precum şi drepturi de suzeran asupra cetăţii Diarbekir şi asupra întregii Sirii. Era un acord dificil, pe care fiecare dintre fraţi spera să îl poată rupe în curând, în timp ce îşi căuta aliaţi printre principii turci şi arabi. În anul 1102, în provincia Jezireh izbucnise un război civil provocat de moartea atabegului din Mosul, Kerbogha, cel pe care francii îl învinseseră la Antiohia. Principele ortoqid din Mardin, Soqman, nu reuşise să îşi impună candidatul şi declanşase războiul împotriva noului atabeg, Jekermish, numit de selgiucul Mohammed. Oraşul Harran aparţinuse unui general turc, Qaraja, un mameluc ce slujise în armata lui Malik Şah, dar purtarea lui plină de cruzime i-a răsculat pe locuitori împotriva lui, care i-au oferit puterea unui anume Mohammed de Isfahan. Acest Mohammed a fost ucis de un fost paj al lui Qaraja, pe nume Jawali, pe care se grăbise să şi-l apropie. Autoritatea lui Jawali era însă una puţin certă, tocmai când Harranul începea să fie ţinta atacurilor latinilor din Edessa, care îi distrugeau ogoarele şi împiedicau comerţul. Era evident că francii aveau să facă pasul următor în curând.[54]

Soqman la Mardin şi Jerkemish la Mosul erau alarmaţi. Pericolul comun i-a obligat să uite de disputa dintre ei şi să se unească într-o expediţie asupra Edessei, să atace înainte de a fi atacaţi. La începutul lunii mai 1104, au pornit către Edessa: Soqman cu o considerabilă armată turcomană de cavalerie uşoară şi Jekermish cu un efectiv mai mic, compus din turci selgiucizi, kurzi şi arabi.

Balduin al II-lea a aflat că cele două armate se unesc la Ras al-Ain, la vreo 110 kilometri de capitala lui. Le-a cerut ajutorul lui Bohemund şi Joscelin şi le-a sugerat să întoarcă atacul printr-o ofensivă asupra oraşului Harran. Lăsând o mică garnizoană la Edessa, Balduin a pornit spre Harran cu o companie puţin numeroasă de cavaleri şi de infanterişti armeni. În apropiere de Harran a făcut joncţiunea cu Joscelin, care venea cu trupele din ţinuturile sale, şi cu armata Antiohiei împreună cu Bohemund, Tancred, patriarhul Bernard şi Daimbert, fostul patriarh al Ierusalimului. Întreaga armată francă număra aproape 3.000 de cavaleri şi probabil că de trei ori mai mulţi pedestraşi şi reprezenta, în afara garnizoanelor din fortăreţe, întreaga armată latină din Siria de nord.

Armata s-a aşezat pe poziţii la porţile oraşului Harran, în vreme ce principii musulmani se aflau la distanţă, în nord-est, în drumul lor spre Edessa. Dacă francii ar fi luat Harranul cu asalt, probabil că ar fi cucerit oraşul, dar nu au vrut să provoace stricăciuni fortificaţiilor care le-ar fi fost de folos mai târziu. Au sperat în schimb că vor obţine capitularea garnizoanei prin intimidare, ceea ce era o speranţă legitimă. Musulmanii din oraş erau slabi de îngeri şi au acceptat să negocieze pe loc. Dar Bohemund şi Balduin au început să se certe pentru a stabili al cui stindard trebuia ridicat primul peste ziduri. Această amânare le-a fost fatală. Înainte să reuşească să ajungă la o înţelegere, armata turcă a făcut cale întoarsă către sud şi i-a atacat.

Bătălia a avut loc pe malurile râului Balikh, aproape de vechile câmpii de la Carrhae, unde cu secole în urmă Crassus şi legiunile romane au fost nimicite de către parţi. Strategia latinilor a fost ca armata din Edessa, la stânga, să se bată cu grosul armatei inamice, iar armata antiohiană să rămână ascunsă după un deal, cam la o milă depărtare către dreapta, de unde să poată interveni în momentul decisiv. Dar musulmanii şi-au făcut planuri similare. O parte a armatei lor a atacat flancul stâng al armatei frânce, după care s-a întors şi a fugit. Edessanii au crezut că au repurtat o victorie uşoară şi s-au grăbit pe urmele lor, rupându-se de tovarăşii lor de la dreapta. Au trecut râul şi au intrat direct în ambuscada pregătită de grosul armatei musulmane. Mulţi dintre ei au fost omorâţi pe loc, alţii au reuşit să fugă. După ce Bohemund a pus pe fugă micul detaşament care i s-a opus, s-a pregătit să se alăture bătăliei, dar nu a mai găsit decât un torent de fugari ce se luptau să treacă pe malul celălalt al râului, unde

detaşamente de turci cu forţe proaspete îi atacau din nou. A văzut că totul era pierdut şi s-a îndepărtat în mare grabă, nereuşind să salveze decât foarte puţini soldaţi edessani. Pe măsură ce combatanţii treceau pe sub zidurile Harranului, garnizoana oraşului i-a atacat şi, în confuzia generală, a ucis musulmani şi franci deopotrivă. Armata din Antiohia a avut pierderi puţine, dar trupele din Edessa au fost capturate sau măcelărite aproape în întregime. Patriarhul Bernard a fost atât de înspăimântat, încât a tăiat coada calului ca să nu fie prins de vreun atacator turc, deşi inamicii părăsiseră deja câmpul de bătălie.

Printre primii prizonieri s-a numărat şi arhiepiscopul Benedict, dar a fost eliberat foarte repede, mulţumită fie unui gardian cooperant, probabil un creştin renegat, fie unui contraatac al antiohienilor. Balduin şi Joscelin au fugit împreună călare, dar au fost prinşi din urmă în albia râului. Au fost luaţi prizonieri şi duşi în cortul lui Soqman.[55]

Temându-se pe bună dreptate că turcii vor ataca Edessa, Bohemund şi Tancred s-au grăbit într-acolo ca să organizeze apărarea oraşului. Încă o dată ghinionul unui tovarăş l-a favorizat pe Tancred. Cavalerii care au rămas în Edessa, cu arhiepiscopul în frunte, l-au implorat să preia regenţa pe timpul captivităţii lui Balduin. Tancred a acceptat oferta, iar Bohemund, la fel ca şi Balduin I cu patru ani în urmă, a fost bucuros să îl vadă plecat. Tancred a rămas la Edessa cu ce mai dăinuise din armata locală şi cu trupe pe care Bohemund a putut să i le lase, în timp ce acesta s-a retras către Antiohia, ai cărei vecini se pregăteau să profite de dezastrul francilor.[56]

Bătălia de la Harran a fost o completare a cruciadelor din 1101. Împreună, aceste evenimente au spulberat mitul invincibilităţii latinilor. Înfrângerile din 1101 au avut ca rezultat ruperea nordului Siriei de întăririle din Occident, care erau atât de necesare stabilirii dominaţiei franце în regiune. Harran a însemnat că pe termen lung Edessa nu avea nicio şansă şi că Alepul nu va fi creştin niciodată. Breşa pe care francii doreau să o menţină între cele trei centre musulmane din Anatolia, Irak şi Siria se închidea în faţa lor. Musulmanii nu au fost singurii beneficiari ai acestei stări de lucruri. Împăratul de la Constantinopol urmărea cu mânie evenimentele şi nu i-a părut rău să audă de situaţia francilor.

Consecinţele imediate nu au fost atât de catastrofale pe cât se temeau unii. Alianţa dintre Soqman şi Jekermish nu a supravieţuit victoriei lor comune. Trupele turcomane ale lui Soqman au primit cea mai mare parte din prizonieri şi prada din război, fapt ce a stârnit invidia lui Jekermish. Regimentul lui de selgiucizi a atacat cortul lui Soqman şi l-a răpit pe Balduin. Turcomanii s-au înfuriat, dar Soqman a avut destulă stăpânire de sine ca să se abţină de la o ripostă. S-a consolat cu pierderea valorosului prizonier şi după ce a cucerit câteva

mici forturi de frontieră ale creştinilor printr-un truc simplu, îmbrăcându-şi propriii oameni cu hainele frâncilor căzuţi în luptă, s-a retras la Mardin şi nu a mai participat la război.[57] Jekermish a luptat mai departe. Mai întâi, ca să se apere de Soqman, a cucerit castelele frânce din Shahbaqtan, la est de Edessa, după care a pornit spre capitală. Tergiversarea frâncilor a salvat Harranul pentru musulmani. Acum era rândul Edessei să fie salvată pentru creştini datorită tergiversărilor musulmane. Tancred a avut timp să repare fortificaţiile oraşului şi să facă faţă primului atac al lui Jekermish, mulţumită curajului şi loialităţii armenilor din oraş. Presiunea însă era foarte mare şi a trimis soli la Bohemund după ajutor. Bohemund avea şi el probleme, dar Edessa avea prioritate. A plecat imediat în ajutorul nepotului său, dar drumurile proaste l-au încetinit. Disperat, Tancred a ordonat o ieşire a garnizoanei sale înainte de răsărit. În întunericul nopţii, oamenii lui i-au surprins pe turcii ce dormeau încrezători, iar victoria lor a fost completată de sosirea lui Bohemund. Jekermish a dat bir cu fugiţii, abandonându-şi tabăra. Dezastrul de la Harran a fost răzbunat, iar Edessa, salvată.[58]

Printre prizonierii care au căzut în mâinile lui Tancred se afla şi o prinţesă selgiucidă de rang înalt de la Curtea emirului. Jekermish o preţuia atât de mult, încât s-a oferit pe loc să plătească 15.000 de besanţi pentru eliberarea ei sau să îl elibereze pe contele Balduin în schimbul ei. Vestea despre această ofertă a ajuns la Ierusalim, iar regele Balduin i-a scris lui Bohemund, rugându-l să nu piardă ocazia de a obţine libertatea lui Balduin. Dar Bohemund şi Tancred aveau nevoie de bani, în vreme ce întoarcerea lui Balduin l-ar fi trimis din nou pe Tancred înapoi la unchiul său. Au răspuns că ar fi nediplomatic să se arate prea interesaţi de ofertă şi că poate Jekermish ar fi mărit preţul dacă îi vedea ezitând. Între timp însă au discutat cu emirul plata banilor şi Balduin a rămas în captivitate.[59]

După ce s-au îmbogăţit sacrificându-şi camaradul, Tancred şi Bohemund au pornit în confruntarea inamicilor care făceau presiuni din toate părţile. Jekermish nu a mai încercat să atace Edessa, iar Tancred a putut să repare zidurile oraşului. Bohemund însă a trebuit să respingă imediat un atac al lui Ridwan din Alep în ţinuturile de răsărit ale principatului său. În iunie, locuitorii armeni ai oraşului Artah au predat localitatea în mâinile musulmanilor, bucuroşi să scape de sub tirania Antiohiei. Oraşele de pe frontieră, Maarrat, Misrin şi Sarman, le-au urmat exemplul, astfel că micile garnizoane de latini din Maarat al-Numan, Albara şi Kafartab, văzându-se izolate, s-au retras la Antiohia. Între timp, Ridwan a jefuit tot teritoriul până la Podul de Fier. În nordul îndepărtat, garnizoana din Albistan a lui Bohemund a reuşit să rămână pe loc doar după ce au fost arestaţi liderii armenilor din oraş, care complotau cu turcii. Probabil că tot

statul lui Bohemund ar fi fost sortit pieirii dacă nu ar fi survenit moartea lui Duqaq din Damasc, în vara anului 1104. Atenţia lui Ridwan a fost ocupată de lupta pentru succesiune dintre cei doi fii ai lui Duqaq, Buri şi Iltash.[60]

Bohemund nu a răspuns atacului lui Ridwan deoarece era prea ocupat cu chestiunile bizantine. Împăratul Alexie se afla acum în relaţii bune cu celelalte state latine din sud. Raymond de Toulouse era în continuare prietenul lui, iar regele Balduin îi arăta bunăvoinţă de când împăratul a plătit răscumpărarea mai multor nobili franci care erau prizonieri în Egipt. Generozitatea lui Alexie îşi avea motivele ei precise şi se afla într-un contrast evident cu atitudinea lui Bohemund şi Tancred în privinţa lui Balduin de Edessa. În acelaşi timp le reamintea latinilor de prestigiul şi puterea de influenţă de care se bucura împăratul în ochii fatimizilor. Atunci când în sfârşit a pornit împotriva Antiohiei, principele acesteia nu a primit sprijin de la tovarăşii săi. Alexie se ocupase deja de întărirea cetăţilor Corycos şi Seleucia pe coasta ciliciană, cu intenţia de a contracara o eventuală agresiune a Antiohiei în Cilicia Occidentală. În vara anului 1104, o armată bizantină condusă de generalul Monastras a reocupat fără probleme oraşele din Cilicia Răsăriteană, Tarsus, Adana şi Mamistra. Un escadron naval condus de amiralul imperial Cantacuzenos, ce intrase în apele cipriote urmărind o flotă de pradă genoveză, a profitat de situaţia lui Bohemund şi a navigat spre Latakia, unde a cucerit portul şi oraşul de jos. Bohemund s-a grăbit într-acolo cu trupele pe care a reuşit să le strângă, ca să întărească garnizoana din cetate şi să îl înlocuiască pe comandantul în care nu avea încredere. În lipsa unei flote, nu a îndrăznit însă să îi expulseze pe bizantini din poziţiile cucerite de ei.[61]

Până la venirea toamnei, Bohemund era într-o situaţie disperată. În septembrie a ţinut un consiliu la Antiohia cu toţi vasalii săi, la care şi Tancred a fost invitat. Acolo i-a informat fără ocolişuri despre pericolele care îi înconjurau din toate părţile. Singura soluţie, credea Bohemund, era să primească întăriri din Europa. Urma să meargă el însuşi în Franţa şi să se folosească de prestigiul lui personal pentru a recruta efectivele de care avea nevoie. Plin de solicitudine, Tancred s-a oferit să îşi asume această misiune, dar unchiul i-a răspuns că nu avea destulă autoritate în Occident şi că trebuia să rămână regent în Antiohia. În curând au început pregătirile pentru plecarea lui Bohemund. La sfârşitul toamnei a ridicat ancora din Sf. Simeon, luând cu el tot aurul, argintul, bijuteriile şi obiectele preţioase pe care le avea, precum şi copii din *Gesta Francorum*, o istorie anonimă a Primei Cruciade spusă din perspectivă normandă. În aceste copii Bohemund strecurase un pasaj care sugera că împăratul îi promisese domnia asupra Antiohiei.[62]

Tancred a preluat guvernarea Antiohiei, prestând şi un jurământ că îl va preda Edessa lui Balduin la revenirea acestuia din captivitate. Între timp, deoarece Tancred nu putea conduce Edessa din Antiohia, l-a numit pe vărul şi cumnatul său, Richard de Salerno, locţiitorul său dincolo de Eufrat.[63]

Bohemund a ajuns acasă în Apulia la începutul noului an şi a rămas acolo până în septembrie următor, fiind ocupat cu chestiunile personale ce aveau nevoie de atenţie după nouă ani de absenţă şi cu organizarea de trupe de normanzi care să li se alăture tovarăşilor lor din Răsărit. După aceea a mers la Roma, unde s-a întâlnit cu papa Pascal. Bohemund i-a subliniat acestuia că marele duşman al latinilor în Răsărit era împăratul Alexie. Pascal fusese deja întors împotriva lui Alexie de episcopul Manasses şi a preluat şi opiniile lui Bohemund. La plecarea în Franţa, acesta a fost însoţit de legatul papal Bruno, care primise însărcinarea să predice războiul sfânt împotriva Bizanţului. Acesta a fost un moment de cotitură în istoria cruciadelor. Politica normandă care viza subminarea puterii Imperiului Bizantin a devenit şi politica oficială a cruciadelor. Interesele întregii creştinătăţi erau sacrificate pentru interesele aventurierilor frânci. Papa şi-a regretat ulterior lipsa de discernământ, dar răul fusese făcut. Resentimentele cavalerilor şi ale populaţiei din Occident faţă de aroganţa împăratului, invidia lor faţă de averea lui şi suspiciunile faţă de creştinii care foloseau un ritual pe care nu îl înţelegeau au primit binecuvântarea oficială a Bisericii Occidentale. De acum înainte, chiar dacă Papa şi-a schimbat punctul de vedere, apusenii au simţit că acţiunile lor ostile Bizanţului erau justificate. Bizantinii, la rândul lor, au asistat la adeverirea suspiciunilor celor mai sumbre. Cruciada, în frunte cu Papa, nu era o mişcare de eliberare a creştinismului, ci un instrument al imoralului imperialism occidental. Această nefericită înţelegere între Pascal şi Bohemund a contribuit mult mai mult decât disputa dintre cardinalul Humbert şi Mihail Cerularie la adâncirea separării dintre Biserica Apuseană şi cea Răsăriteană.

Bohemund a fost bine primit în Franţa. A stat o vreme la Curtea regelui Filip, care i-a dat permisiunea să recruteze soldaţi în regatul său şi unde s-a bucurat şi de sprijinul cruciatei prin reprezentare, Adèle de Blois. Ea l-a prezentat fratelui ei, Henric I al Angliei, cu care Bohemund s-a întâlnit în Normandia în 1106, de Paşte, şi care i-a promis că îl va susţine în eforturile lui. Mai mult, Adèle a aranjat şi o căsătorie de prestigiu cu fiica regelui Filip, Constance, divorţata contesă de Champagne. Nunta a avut loc la sfârşitul primăverii anului 1106. În acelaşi timp, regele Filip a consimţit să îi ofere lui Tancred mâna fiicei sale mai mici, Cecilia, născută din adulterul regelui cu Bertrada de Montfort. Constance nu a fost în Răsărit niciodată; ea şi-a petrecut viaţa de femeie măritată şi mai apoi văduvă în Italia. Cecilia

însă a plecat spre Antiohia la sfârşitul anului. Aceste legături regale au sporit prestigiul principilor normanzi[64].

Bohemund a rămas în Franţa până spre sfârşitul anului 1106, când s-a întors în Apulia. Aici şi-a planificat noua cruciadă, ce urma să înceapă cu un atac asupra Imperiului Bizantin. Mulţumit la aflarea veştii că Antiohia nu se afla în pericol imediat sub cârmuirea lui Tancred, Bohemund nu s-a grăbit. La 7 octombrie 1106, armata lui a debarcat la Avlona, pe coasta epirotă a Imperiului, şi patru zile mai târziu se afla sub zidurile cetăţii Dyrrachium, cheia întregii Peninsule Balcanice, la care normanzii râvneau de mult şi pe care au stăpânit-o o vreme. Dar şi Alexius a avut răgaz pentru pregătiri. Pentru a salva Dyrrachium, era dispus să sacrifice întreaga frontieră de sud-est. A făcut pace cu sultanul selgiucid Kilij Arslan, de la care a angajat mercenari. Văzând că fortăreaţa era prea puternică şi prea bine apărată ca să o poată cuceri prin asalt, Bohemund şi-a aşezat forţele pentru asediu. Lipsa flotei a fost din nou cauza înfrângerii sale. Corăbiile bizantine au tăiat liniile de comunicaţie cu Italia şi au instituit o blocadă a ţărmului. După aceea, în primăvara următoare, grosul armatei bizantine l-a înconjurat. Pe măsură ce vara înainta, normanzii au fost slăbiţi de dizenterie, malarie şi foamete, iar Alexie le submina moralul răspândind zvonuri şi trimiţând scrisori false către liderii lor, subterfugii pe care fiica lui, Anna, le descrie cu o drăgăstoasă admiraţie. În septembrie Bohemund ştia deja că a pierdut şi s-a predat împăratului. A fost un triumf de proporţii pentru bizantini, căci Bohemund era cel mai cunoscut războinic al creştinilor. Imaginea acestui erou extraordinar, cu o statură ce o depăşea pe cea a împăratului, şi totuşi şi smerit în faţa lui şi ascultându-i ordinele, era o mărturie unică a maiestăţii inegalabile a Imperiului.

Alexie l-a primit pe Bohemund în cortul său, la buza văii râului Devol, politicos, dar cu răceală, şi i-a prezentat imediat tratatul de pace ce urma a fi semnat. Bohemund a şovăit la început, dar Nikephor Bryennius, soţul Annei Comnena, aflat în suita lui Alexie, l-a convins că nu are nicio altă soluţie.

Textul tratatului este consemnat integral în cronica Annei Comnena. Mai întâi, Bohemund a trebuit să îşi exprime căinţa pentru încălcarea jurământului faţă de împărat. După aceea a jurat solemn să devină vasalul lui Alexie şi să-i aducă omagiul ligiu împăratului şi urmaşului acestuia, Ioan Porfirogenetul, şi să îşi oblige şi oamenii să facă la fel. Pentru a evita orice neînţelegere, în text s-a folosit cuvântul latin pentru „omagiu ligiu” şi au fost enumerate îndatoririle unui vasal. Bohemund urma să rămână principe al Antiohiei, dar sub suzeranitatea împăratului. Teritoriile sale includeau Antiohia şi portul Sf. Simeon, districtele din nord-est până la Maraş, împreună cu orice ţinuturi pe care le-ar fi cucerit de la principele musulman de Alep şi

alte state siriene, dar oraşele din Cilicia şi ţărmul din jurul Latakiei reveneau sub administrarea directă a împăratului. Teritoriile principilor rupeni erau intangibile. Tratatului i s-a adăugat şi o anexă care enumera toate oraşele ce aveau să facă parte din teritoriile lui Bohemund, care putea să îşi exercite autoritatea în ţinuturile sale, dar patriarhul latin trebuia înlocuit cu unul grec. Clauze speciale prevedeau că Bohemund avea datoria să-i oblige la supunere şi pe Tancred sau pe oricare dintre oamenii săi care ar fi refuzat să respecte prevederile tratatului.[65]

Tratatul de la Devol este interesant pentru că relevă soluţia gândită de Alexie pentru chestiunea cruciadelor. Era pregătit să îngăduie trecerea unor districte de frontieră şi chiar a Antiohiei sub controlul autonom al unui prinţ latin, atâta timp cât acesta era legat de împărat prin vasalitatea de stil occidental şi cât Bizanţul deţinea controlul indirect al Bisericii. Mai mult, Alexie se simţea răspunzător pentru bunăstarea creştinilor orientali şi dorea să apere drepturile vasalilor lui armeni, rupenizii, chiar dacă nu se ridicau la înălţimea aşteptărilor. Tratatul a rămas doar o înţelegere pe hârtie, dar l-a frânt pe Bohemund, care nu a mai îndrăznit să îşi arate chipul în Răsărit. S-a retras, umilit şi ruşinat, la domeniile sale din Apulia, unde a murit în 1111. A lăsat în urma lui doi băieţi minori din căsătoria cu prinţesa franceză, care trebuiau să moştenească drepturile sale asupra Antiohiei. A fost un soldat curajos, un general îndrăzneţ şi priceput şi un erou pentru armata lui: prin personalitatea lui a eclipsat orice alt conducător al Primei Cruciade. Ambiţia lui neţărmurită a dus în cele din urmă la căderea lui. Încă nu sosise timpul ca fortăreaţa creştinismului răsăritean să fie distrusă de cruciaţi.[66]

Alexie era conştient de faptul că tratatul de la Devol nu se putea aplica fără cooperarea lui Tancred. Acesta însă, destul de mulţumit să îşi vadă unchiul îndepărtat din chestiunile răsăritene, nu avea nicio intenţie să devină vasalul împăratului. Ambiţiile lui nu erau la fel de mari ca ale lui Bohemund, dar îşi dorea să construiască un principat puternic şi independent. Perspectivele nu erau prea bune. Bohemund i-a lăsat puţini oameni, iar bani, şi mai puţini. Cu toate acestea, a hotărât să pornească ofensiva. Un împrumut forţat de la negustorii bogaţi ai Antiohiei i-a reumplut vistieria şi i-a permis să angajeze mercenari locali. I-a chemat la oaste pe toţi cavalerii care puteau părăsi Edessa, Turbessel şi teritoriile adiacente Antiohiei. În primăvara anului 1105 a pornit să recupereze Artah. Ridwan din Alep se pregătise să meargă în ajutorul lui Banü Ammar în lupta lui cu francii mai la sud, dar la auzul veştii despre intenţiile lui Tancred, s-a grăbit spre apărarea oraşului Artah. Cele două armate s-au întâlnit pe 20 aprilie, în satul Tizin, lângă Artah, pe o câmpie pustie presărată cu stânci. Neliniştit de numărul turcilor, Tancred a sugerat o întâlnire cu

Ridwan, care ar fi fost de acord dacă generalul său Sabawa nu l-ar fi convins să atace fără amânare. Terenul i-a împiedicat pe turci să-şi aplice tactica obişnuită. După ce primul atac al cavaleriei a fost respins de frânci, s-au retras ca să-şi atragă inamicii după ei, dar nu au reuşit să se regrupeze pentru un al doilea asalt, iar cavalerii latini au despărţit infanteria de restul trupelor. Văzându-şi planurile eşuate, turcii au intrat în panică. Ridwan şi garda lui de corp au fugit către Alep, urmat de grosul cavaleriei. Cei rămaşi şi pedestraşii au fost măcelăriţi pe câmpul de luptă.

Victoria i-a permis lui Tancred să reocupe teritoriile pierdute cu un an în urmă. Garnizoana selgiucidă a fugit, lăsând oraşul pe mâinile lui, iar trupele latine i-au urmărit pe fugari până la zidurile Alepului şi au jefuit civilii ce fugeau îngroziţi din calea lor. Ridwan a cerut pacea şi a acceptat să cedeze toate teritoriile din valea fluviului Orontes şi să îi plătească tribut lui Tancred. La sfârşitul anului 1105, stăpânirea lui Tancred se întindea din nou până la oraşele Albara şi Maarat al-Numan în sud.[67]

În februarie 1106, emirul de Apameea Khalaf ibn Mula'ib, care nu le fusese ostil latinilor, a fost asasinat de câţiva fanatici din Alep. Ucigaşii lui s-au certat cu aliatul lor din oraş, Abu'l Fath, care preluase conducerea şi apela acum la ajutorul lui Ridwan. Tancred, la invitaţia armenilor, a socotit că e momentul nimerit să intervină. A pornit spre sud şi a asediat oraşul. Dar Abu'l Fath a restaurat ordinea şi emirii din Shaizar şi Hama i-au promis sprijinul lor. Tancred a fost nevoit să se retragă după trei săptămâni, sub pretextul că trebuia să meargă în Latakia, unde garnizoana sa era ameninţată cu foametea după 18 luni de blocadă a bizantinilor. După ce a dus proviziile necesare, s-a întors la Antiohia. Câteva luni mai târziu, unul dintre fiii lui Khalaf, Mushib bin Mula'ib, care a reuşit să evite soarta tatălui său, şi-a făcut apariţia la Antiohia cu câteva sute de oameni şi l-a convins pe Tancred să atace din nou Apameea. Cu ajutorul lui Mushib a înconjurat oraşul, săpând un şanţ de jur-împrejur pentru a împiedica intrarea şi ieşirea. Niciunul dintre vecini nu a venit în ajutorul lui Abu'l Fath, şi după câteva săptămâni, pe 14 septembrie 1106, musulmanii au capitulat, cu condiţia ca vieţile să le fie cruţate. Tancred a acceptat şi a intrat în oraş, după care, pentru a face pe placul lui Mushib, l-a ucis pe Abu'l Fath împreună cu trei dintre tovarăşii săi. Alţi bărbaţi de vază din oraş au fost duşi la Antiohia, unde au rămas până la răscumpărarea lor de către Ridwan. La Apameea a fost instalat un guvernator frânc, iar Mushib a primit ca feudă un domeniu din apropiere.[68] Curând după aceea, latinii au reocupat şi oraşul Kafartab, care a fost pus sub comanda lui Teophilus, un cavaler ce a băgat groaza în musulmanii din Shaizar.[69]

Având astfel asigurate frontierele de sud şi de răsărit, Tancred

putea în sfârşit să se concentreze asupra duşmanului pe care îl ura cel mai tare: bizantinii. În vara anului 1107, odată cu atacul iminent al lui Bohemund asupra provinciilor europene, Alexie a fost nevoit să retragă trupe de pe graniţa siriană pentru a putea face faţă unei ameninţări mult mai grave. Cantacuzenos a fost rechemat din

Latakia împreună cu un număr considerabil de soldaţi, iar Monastras din Cilicia, care a rămas în mâinile principelui armean de Omoron, Oşin din familia Zbarabied.

În iarna anului 1108 sau la începutul lui 1109, la puţină vreme după umilirea lui Bohemund în Epir, Tancred a invadat Cilicia. Împăratul a greşit în alegerea oamenilor de încredere. Oşin provenea dintr-o familie înaltă şi fusese vestit în tinereţe pentru curajul lui, dar acum devenise leneş şi comod. Cheia către Cilicia era fortăreaţa Mamistra, pe râul Jihan. Atunci când forţele lui Tancred au avansat pe uscat, traversând munţii Amanus (Nur), şi pe apă navigând pe râu, Oşin nu a făcut nimic ca să-i oprească. Mamistra a fost capturată după un scurt asediu. Se pare că în următoarele luni Tancred şi-a reluat stăpânirea asupra Adanei şi Tarsusului, deşi Cilicia Occidentală a rămas a bizantinilor. Oşin s-a retras în munţii Taurus, în ţinuturile sale.[70]

Latakia fusese recucerită deja. Până acum, normanzii au suferit din lipsa unei puteri navale. Dar flota bizantină era ocupată pe moment în Adriatica şi Tancred a cumpărat ajutorul unei flotile pisane. Preţul cerut de Pisa a fost o stradă în Antiohia şi un cartier în Latakia, cu o biserică şi un depozit. Petzeas, care i-a urmat lui Cantacuzenos la conducerea armatei bizantine locale, nu avea forţa să se opună. Latakia a fost înglobată în principatul Antiohiei în primăvara anului 1108. În anul următor, Tancred şi-a extins dominaţia şi mai la sud, cucerind Jabala, Bulunyias şi castelul Marqab, toate provenind din fărâmiţarea fostelor teritorii ale dinastiei Banü Ammar.[71]

Aşadar, în vreme ce Bohemund capitula în faţa împăratului şi semna un tratat de vasalitate, Tancred se afla la apogeul puterii sale şi nu era dispus să se supună decretului imperial. El era stăpânul principal al teritoriului de la Taurus la Jezireh şi al Siriei Centrale. Era conducătorul Antiohiei şi al Edessei, chiar dacă doar în calitate de regent. Dar Bohemund era acum, acoperit de ruşine, în Italia şi nu avea să mai revină niciodată în Răsărit. Contele Balduin era prizonierul turcilor şi Tancred nu va face niciun efort special să îl elibereze. Principele din Alep era practic vasalul lui şi niciunul dintre emirii învecinaţi nu îndrăznea să îl atace. Mai presus de toate, l-a sfidat pe urmaşul cezarului de la Constantinopol. Atunci când ambasadorii bizantini au venit la Antiohia să îi reamintească de jurămintele unchiului său, Tancred i-a alungat cu trufie. El era, după

spusele sale, marele asirian Ninus, un uriaş căruia niciun om nu i se putea opune.[72]

Trufia îşi are limitele ei. Cu tot geniul său, Tancred nu era iubit şi nu stârnea încredere. Puterea i-a fost contestată de propriii lui tovarăşi de cruciadă.

IV
TOULOUSE ŞI TRIPOLI

„Mărimea Libanului la tine va veni”.

Isaia, 60: 13

Dintre toţi principii care au plecat în cruciadă în 1096, Raymond conte de Toulouse era cel mai bogat şi mai respectat. Despre el se credea că va fi numit conducătorul mişcării. Cinci ani mai târziu, era cruciatul cel mai prost văzut. Necazurile şi le-a creat singur: deşi nu era nici cel mai lacom şi nici cel mai ambiţios dintre tovarăşii săi, orgoliul a făcut ca greşelile lui să fie mult mai evidente. Loialitatea faţă de Alexie izvora dintr-un sincer sentiment al onoarei şi dintr-o viziune politică pe termen lung, dar ceilalţi francі au privit-o ca pe o trădare. Mai mult, ea nu i-a adus niciun serviciu, căci Alexie avea să afle în curând că Raymond era un aliat incompetent. Cruciaţii îi respectau pioşenia, dar nu îi recunoşteau nicio autoritate de comandă. L-au obligat să accepte marşul spre Ierusalim în timpul Primei Cruciade, iar dezastrele din 1101 au arătat că nu se pricepea să conducă o expediţie militară. Cea mai mare umilinţă s-a produs atunci când a fost luat prizonier de mai tânărul său tovarăş Tancred. Deşi gestul acestuia, ce încălca legile onoarei şi ale ospitalităţii, a revoltat opinia publică, Raymond nu a obţinut libertatea decât după ce a renunţat în scris la orice pretenţii legate de Siria de nord, subminând astfel şi termenii înţelegerii cu împăratul.

Pentru supravieţuirea statelor creştine din Răsărit, francii trebuiau să cucerească o anumită regiune. O fâşie de emirate musulmane despărţea latinii din Antiohia şi Edessa de fraţii lor din Ierusalim. Dintre acestea, cel mai important era emiratul din Tripoli al familiei Banü Ammar. Capul familiei, cadiul Fakhr al-Mulk Abu Ali, era un om paşnic. Deşi armata lui nu era numeroasă, ţinuturile lui erau bogate. O abilă, chiar dacă pe alocuri inconsecventă atitudine împăciuitoare faţă de vecinii săi i-a asigurat o oarecare independenţă, iar în ultimă instanţă se putea baza pe capitala-fortăreaţă din peninsula al-Mina. Faţă de latini a arătat aceeaşi dispoziţie prietenoasă de câte ori s-au apropiat de domeniile lui. A aprovizionat Prima Cruciadă şi nu s-a opus atunci când liderii cruciaţi au asediat oraşul Arqa, aflat pe teritoriile lui. I-a oferit un ajutor preţios lui Balduin de Boulogne în timpul călătoriei acestuia spre a prelua coroana Ierusalimului. Dar de îndată ce cruciaţii s-au îndepărtat la o distanţă sigură, Fakhr al-Mulk a

ocupat fără zarvă oraşele Tortosa şi Maracleea pe care aceştia le cuceriseră. Astfel, cadiul controla întregul drum de coastă dinspre Latakia şi Jabala până la Beirutul dependent de fatimizi.[73]

Cealaltă rută din nordul Siriei în Palestina trecea prin valea fluviului Orontes, pe lângă Shaizar, oraşul munqidhizilor, pe lângă Hama, oraş vasal lui Ridwan, şi Homs, unde domnea tatăl vitreg al lui Ridwan, Janah ad-Daulah. Aici drumul se bifurca: o ramură, pe care a urmat-o Raymond în Prima Cruciadă, trecea prin câmpia Buqaia către Tripoli şi ţărm; cealaltă continua drept înainte, pe lângă Baalbek, oraş dependent de Damasc, către izvoarele Iordanului.

Raymond, plin de ambiţii măreţe, visa la un principat care să stăpânească atât drumul de coastă, cât şi fluviul Orontes, să aibă capitala la Homs, oraş pe care latinii îl numeau La Chamelle. Primul obiectiv, motivat probabil de prezenţa corăbiilor genoveze care îi puteau fi de folos, era cucerirea oraşelor de pe litoral. După ce a fost eliberat de către Tancred, la sfârşitul anului 1101, Raymond a pornit din Antiohia împreună cu alţi principi supravieţuitori ai Primei Cruciade, precum Ştefan de Blois, Guillaume de Aquitania, Welf de Bavaria şi tovarăşii acestora, dornici să împlinească pelerinajul la Ierusalim. În Latakia s-a regăsit cu soţia şi cu trupele lui şi au plecat împreună către Tortosa. Flotila genoveză pe al cărei ajutor conta a ancorat în larg pe când Raymond a ajuns sub zidurile oraşului. Confruntat cu această dublă ameninţare, guvernatorul nu a opus rezistenţă. La mijlocul lunii februarie, Raymond intra în Tortosa împreună cu tovarăşii săi, care i-au cedat-o fără dispută, presupunând că îi va însoţi mai departe până la Ierusalim. Refuzul lui Raymond i-a înfuriat, iar Foucher de Chartres spune că i-au aruncat vorbe grele. Dar Raymond decisese deja că Tortosa va fi nucleul stăpânirii sale. Tovarăşii săi şi-au continuat călătoria către sud.[74]

Raymond nu şi-a ascuns planurile, iar lumea musulmană a intrat în alertă. Fakhr al-Mulk i-a avertizat pe emirii de Homs şi pe Duqaq din Damasc. Dar, odată ajuns la Tripoli, se pare că armata lui Raymond nu număra mai mult de 300 de oameni, astfel că musulmanii au socotit că era momentul potrivit ca să îl distrugă. Duqaq a oferit în grabă 200 de călăreţi, la fel ca şi Janah ad-Daulah. Întreaga armată a lui Banü Ammar a fost chemată la luptă. Împreună, musulmanii îi depăşeau pe cruciaţi cu douăzeci de oameni la unul.

Cronicile creştine nu oferă prea multe detalii despre isprava lui Raymond. Cel care relatează extraordinara bătălie ce a urmat este cronicarul arab Ibn al-Athir. Raymond a plasat 100 de oameni să ţină piept damaschinilor, 100 împotriva lui Banü Ammar, 50 împotriva celor din Homs şi 50 i-a păstrat drept gardă de corp. Soldaţii din Homs au început atacul, dar n-a avut sorţi de izbândă, fapt ce i-a făcut să intre în panică. Sentimentul de teamă s-a răspândit în sânul

trupelor din Damasc. Tripolitanii aveau mai mult succes în luptă, dar Raymond s-a întors împotriva lor cu toată armata, văzând fuga celorlalţi. Şocul a fost prea mare pentru cei din Tripoli, care s-au întors şi au fugit la rândul lor. Cavaleria frâncă a măturat în goană câmpul de bătălie, măcelărindu-i pe musulmanii care nu au reuşit să scape. Istoricul arab estimează că 7.000 de musulmani au pierit atunci.

Victoria a restabilit reputaţia lui Raymond şi a asigurat şi supravieţuirea stăpânirii sale din Liban. Musulmanii nu au mai îndrăznit să îl atace. Forţele lui erau însă prea mici pentru a putea cuceri Tripoli, cu fortificaţiile din peninsula al-Mina. După ce a obţinut un tribut consistent în bani şi cai, Raymond s-a întors la Tortosa, pentru a plănui următoarea campanie.[75]

După câteva luni petrecute cu instalarea în vecinătatea Tortosei, în primăvara anului 1103, Raymond a pornit să cucerească Buqaia, o mişcare necesară pentru izolarea Cetăţii Tripoli şi pentru expansiunea către Orontes. Încercarea de a ataca prin surprindere fortăreaţa Tuban, la intrarea nord-estică a văii, a eşuat, dar a început neabătut asediul castelului, care domina întreaga câmpie şi pe care oamenii săi îl ocupaseră preţ de o săptămână în 1099. Aceste castele îi aparţineau lui Janah Ad-Daulah din Homs şi îi erau vitale, astfel că emirul a pregătit o armată să le ajute. Dar, pe când ieşea din marea moschee din Homs, după ce se rugase pentru victorie, a fost ucis de trei asasini. Moartea lui a provocat haos în oraş. Raymond a renunţat de îndată la asediul castelului Qalat al-Hosn şi a pornit spre est să profite de situaţie. Opinia publică atribuia asasinatul lui Ridwan, care nu îl iertase pe Janah pentru un atac cu trei ani în urmă, pe când era ocupat cu latinii din Antiohia. Dar văduva lui Janah, care era şi mama lui Ridwan, îngrozită fiind de venirea lui Raymond, a trimis emisari la Ridwan să îi ofere oraşul. Consilierii lui Janah nu au susţinut-o şi au trimis în schimb după ajutor la Duqaq din Damasc. Duqaq a venit personal cu atabegul Toghtekin, a preluat conducerea Homsului şi i-a încredinţat-o lui Toghtekin. Raymond nu se putea măsura cu el şi s-a retras pe litoral.[76]

Odată revenit la Tortosa, Raymond a auzit că o flotă de 40 de corăbii genoveze a ancorat în Latakia. Imediat le-a angajat în serviciul său ca să atace Tripoli. Atacul a eşuat, astfel că aliaţii s-au mutat mai la sud şi au cucerit portul Jebail sau Gibelet, Byblosul antic. Genovezii au primit o treime din oraş.[77] Dar Raymond era hotărât să cucerească Tripoli. În ultimele luni ale anului 1103 şi-a stabilit tabăra în suburbiile oraşului şi a început să construiască un castel uriaş pe o creastă, la trei mile depărtare de ţărm. Puţin înainte, pentru a le face pe plac bizantinilor, a încercat să îl abată pe Tancred din Latakia. Drept răsplată, bizantinii i-au oferit materiale şi zidari pricepuţi din

Cipru. În primăvara lui 1104, castelul era terminat, iar Raymond s-a şi mutat acolo. L-a numit Mons Peregrinus, dar arabii îl cunosc drept Qalat Sanjil, castelul lui St. Gilles.[78]

Tripoli se afla acum în stare permanentă de asediu, dar a rămas neatins. Raymond controla drumurile de acces pe uscat, dar nu dispunea de o forţă maritimă permanentă. Dinastia Banü Ammar, cu bogăţiile şi averea ei, îşi permitea să menţină o flotă comercială mare şi să aducă provizii în oraş din porturile egiptene. Cu toate acestea, castelul lui Raymond le ameninţa libertatea. La sfârşitul verii, au organizat o ieşire şi au incendiat suburbiile până la zidurile castelului. Raymond a fost rănit de un acoperiş în flăcări ce a căzut peste el. La începutul primăverii următoare, Fakhr al-Mulk s-a lăsat convins de Banü Ammar să negocieze un armistiţiu cu creştinii, prin care avea să le cedeze suburbiile. Puţin după terminarea negocierilor, Raymond, ce nu se refăcuse complet după arsuri, a căzut grav bolnav şi a murit la Mons Peregrinus, la 28 februarie 1105. Faptele de arme din ultimii ani îi restabiliseră reputaţia. A fost aşadar jelit ca un măreţ cavaler al creştinătăţii care a preferat greutăţile Războiului Sfânt plăcerilor din ţara natală.[79]

Această onoare era binemeritată. Spre deosebire de ceilalţi cruciaţi stabiliţi în Răsărit, care erau oameni obişnuiţi în ţările lor de baştină, Raymond dispunea de o moştenire bogată în Europa. Deşi jurase să nu se întoarcă acolo niciodată, a păstrat controlul asupra administrării ei. Moartea lui a creat probleme de succesiune deopotrivă la Toulouse şi în Liban. Raymond lăsase Toulouse pe mâna fiului său cel mare, Bertrand, dar dreptul lui la moştenirea comitatului era pus la îndoială deoarece era nelegitim. Dintre toţi copiii lui Raymond şi ai contesei Elvira nu a supravieţuit decât un băieţel, Alphonse-Jourdain, născut cu câteva luni în urmă la castelul Mons Peregrinus. Era evident că un bebeluş nu putea prelua guvernarea unui stat militar fragil din Liban, în vreme ce probabil că la Toulouse nu ajunsese încă vestea sosirii lui pe lume. Bertrand a continuat să administreze teritoriile europene ale tatălui său. În Răsărit, soldaţii lui Raymond, cel mai probabil urmând dorinţa lui, l-au ales ca succesor pe vărul acestuia, Guillaume-Jourdain, conte de Cerdagne. Guillaume-Jourdain, a cărui bunică maternă fusese mătuşa maternă a lui Raymond, venise de puţină vreme în Răsărit. El s-a considerat un regent pentru vărul lui pe timpul copilăriei lui şi nu şi-a arogat niciun titlu din teritoriile răsăritene. Dar, atâta vreme cât Alphonse-Jourdain era în viaţă, nici Bertrand şi nici Guillaume-Jourdain nu puteau fi siguri pe poziţiile lor.[80]

Guillaume-Jourdain a urmat politica predecesorului său de a continua blocada şi de a păstra alianţa cu Bizanţul. La cererea împăratului, guvernatorul Ciprului, Eumathius Philocales, i-a trimis un

ambasador care să primească omagiul şi să ofere daruri scumpe în schimb. Mulţumită cooperării lui Guillaume-Jourdain, bizantinii au trimis constant provizii latinilor de la porţile cetăţii Tripoli şi i-au ajutat cu blocada. În vreme ce proviziile soseau cu regularitate în tabăra frâncă, Tripoli era ameninţat de foamete. Niciun aliment nu putea intra în oraş pe uscat. Corăbii din porturile fatimide şi chiar din teritoriile lui Tancred spărgeau blocada, dar nu puteau aduce cantităţi suficiente pentru populaţia oraşului. Preţurile alimentelor au crescut enorm: o livră de curmale costa o monedă de aur. Toţi cei care au putut să plece din oraş au emigrat. Intre zidurile cetăţii domneau boala şi suferinţa, pe care Fakhr al-Mulk încerca să le aline prin distribuirea de alimente pentru soldaţi şi bolnavi, plătite din taxe speciale. Câţiva dintre oficialii oraşului au fugit în tabăra latinilor, iar doi dintre ei le-au arătat cărările secrete prin care se aduceau mărfuri în oraş. Fakhr al-Mulk i-a oferit lui Guillaume-Jourdain o sumă mare de bani pentru acei trădători. După ce contele a refuzat să îi predea, au fost găsiţi omorâţi în tabăra creştină.[81]

Fakhr al-Mulk nu ştia de unde să ceară ajutor. Fatimizii ar fi insistat să îi anexeze statul. Din oarecare motive era certat cu Toghtekin din Homs, care ar fi putut fi aliatul său natural. Toghtekin preluase puterea în Damasc după moartea lui Duqaq în 1104 şi se afla în conflict permanent cu Guillaume-Jourdain. Aşadar, aliaţii îndepărtaţi erau cei mai siguri. Fakhr al-Mulk a trimis un apel urgent la Mardin, la Soqman din neamul ortoqizilor. Soqman, interesat să reintre în jocurile politice de pe coasta siriană, a pornit cu o mare armată prin deşert. Dar când a ajuns la Palmira, a murit pe neaşteptate, iar generalii lui s-au grăbit să se întoarcă la Jezireh ca să îşi dispute succesiunea. [82]Mulţumită averii şi diplomaţiei sale, Fakhr al-Mulk a rămas stăpân la Tripoli şi în 1106 şi 1107, deşi era înconjurat de suferinţa oraşului. Relaţiile cu Toghtekin s-au îmbunătăţit, iar atacurile acestuia asupra latinilor, ca de pildă cel din 1105 când a recucerit Rafaniya de la ei, îi conveneau de minune". Dar latinii erau bine aşezaţi pe coasta libaneză şi niciunul dintre vecinii lor musulmani nu părea pregătit sau capabil să îi alunge. În primăvara anului 1108, Fakhr al-Mulk, disperat, a hotărât să ceară ajutor personal de la capul religiei sale, califul de la Bagdad, şi de la cel mai puternic suveran, sultanul selgiucid Mohammed.

Lăsând guvernarea oraşului în mâinile vărului său Abu'l Manaqib ibn Ammar şi plătindu-şi soldaţii pe şase luni în avans, Fakhr a plecat din Tripoli în martie. Îl informase deja pe Toghtekin despre intenţiile sale şi se pare că obţinuse şi permisiunea lui Guillaume-Jourdain să traverseze teritoriile latine. Fakhr ducea cu sine o gardă de corp de 500 de oameni şi numeroase daruri scumpe pentru sultan. La Damasc, Toghtekin l-a primit cu tot respectul cuvenit, iar emirii de frunte l-au

copleşit cu daruri, dar ca măsură de precauţie Fakhr s-a instalat în afara zidurilor oraşului. La plecarea din Damasc i s-a alăturat însuşi fiul lui Toghtekin, Taj al-Mulk Buri. De îndată ce s-a apropiat de Bagdad, a primit toate onorurile: sultanul a trimis propria lui barcă pentru traversarea Eufratului, iar Fakhr a stat pe perna pe care stătea de obicei sultanul. Deşi nu îşi arogase niciodată un titlu mai înalt decât cel de cadiu, Fakhr a intrat în Bagdad cu toate onorurile acordate unui suveran. Califul şi sultanul deopotrivă i-au arătat o afecţiune frăţească şi l-au lăudat pentru serviciile aduse islamului. Lipsa de substanţă a acestor complimente a devenit evidentă odată cu discuţiile la obiect. Sultanul i-a promis lui Fakhr că o mare armată selgiucidă va veni să salveze Tripoli, dar mai avea de îndeplinit câteva mici misiuni mai aproape de Bagdad. De pildă, emirul de Mosul Jawali trebuia readus la ascultare. Fakhr a înţeles că Mohammed nu dorea deloc să se implice. După ce a petrecut, în huzur şi inutil, patru luni la Curtea sultanului, a început călătoria spre casă doar pentru a afla că nu mai avea unde să se întoarcă.[83]

Abu'l Manaqib şi oficialităţile tripolitane erau realişti, ştiind prea bine că singura putere musulmană capabilă să îi salveze erau fatimizii, ce dispuneau încă de putere maritimă. Ei i-au cerut vizirului egiptean al-Afdal să trimită un guvernator care să preia oraşul. Drept răspuns, al-Afdal l-a numit pe Sharaf ad-Daulah, care a sosit la Tripoli în vara anului 1108, încărcat cu provizii şi cereale pentru populaţie. A preluat stăpânirea fără probleme. Toţi susţinătorii lui Fakhr au fost arestaţi şi duşi în Egipt. Fakhr a aflat de aceste schimbări după ce a ajuns la Damasc. Având încă posesia Jabalei, s-a îndreptat într-acolo. Dar stăpânirea asupra Jabalei avea să fie scurtă. În mai 1109, Tancred din Antiohia şi-a făcut apariţia cu toată forţa în faţa oraşului. Fakhr a capitulat de îndată, pe baza înţelegerii potrivit căreia urma să deţină oraşul ca un fief de la Tancred. Dar acesta şi-a călcat cuvântul şi Fakhr a fost obligat să plece. A ajuns fără şicane la Damasc, unde s-a retras, petrecându-şi restul vieţii ca rentier al lui Toghtekin.[84]

Deşi Fakhr a pierdut Tripoli, egiptenii nu au fost în stare să îl stăpânească şi nici Guillaume-Jourdain să îl câştige. La moartea lui Raymond, baronii de Toulouse căzuseră de acord ca Bertrand să fie succesorul deoarece acesta îi conducea deja de zece ani şi pentru că nu ştiau că exista şi un fiu legitim. De îndată ce au aflat de existenţa lui Alphonse-Jourdain, au trimis vorbă în Răsărit, ca să îl roage să îşi preia moştenirea de drept. Este de înţeles că Elvira, mama lui, a preferat ca fiul ei să stăpânească moşiile bogate din sudul Europei în locul unui domeniu nesigur din Răsărit. A sosit la Toulouse împreună cu băiatul în cursul anului 1108.

Sosirea lor l-a obligat pe Bertrand să îşi evalueze opţiunile. Probabil că printr-un aranjament de familie s-a ajuns la soluţia ca

Bertrand să renunţe la orice pretenţie la domeniile tatălui său în Europa, iar Alphonse-Jourdain, bucuros să îl vadă plecat din Toulouse, a abandonat în favoarea lui moştenirea din Liban. Bertrand a plecat în Orient în vara anului 1108. Era hotărât să îşi completeze viitorul principat prin cucerirea oraşului Tripoli şi probabil că se aştepta să întâmpine greutăţi din partea lui Guillaume-Jourdain. Pentru a-şi atinge obiectivele a luat cu el o armată de 4.000 de cavaleri şi pedestraşi şi o flotilă de 40 de galere oferite de porturile provensale. Fiul său, Pons, a călătorit împreună cu el. Prima oprire a fost la Genova, de unde spera să obţină ajutor naval pentru a cuceri Tripoli. Guillaume-Jourdain a încercat şi el să formeze o alianţă navală cu genovezii, dar ambasadorii lui au aflat că Bertrand fusese deja acceptat ca aliat al republicii ligure. Genova îi promisese lui Bertrand că îl va ajuta să intre în posesia cuceririlor răsăritene ale tatălui său şi să le încununeze prin cucerirea oraşului Tripoli, unde negustorii ei urma să aibă o poziţie privilegiată. Atunci când Bertrand a ridicat pânzele la sfârşitul toamnei, a fost însoţit de o escadrilă genoveză.[85]

Bertrand plănuise mai întâi să viziteze Constantinopolul, ca să îşi asigure şi sprijinul prietenului tatălui său, împăratul, dar furtuni puternice au obligat flota să se adăpostească în golful Volo în portul Almyro. Aici, oamenii lui Bertrand au lăsat o impresie bună, abţinându-se de la acţiunile tipice ale occidentalilor de a devasta regiunea înconjurătoare. Drept urmare, atunci când a ajuns la Constantinopol, Alexie era deja înclinat în favoarea lui şi l-a primit ca pe un fiu. Bertrand a primit numeroase daruri scumpe şi promisiunea altor servicii imperiale. În schimb, el a jurat credinţă împăratului.[86]

De la Constantinopol, Bertrand şi aliaţii lui au navigat la Sf. Simeon, portul Antiohiei, şi au trimis un legat la Tancred pentru o întrevedere. Tancred a venit de îndată să îl vadă, dar conversaţia nu a curs uşor. Bertrand a cerut cu aroganţă ca Tancred să îi predea părţile din oraş care aparţinuseră odinioară lui Raymond. Tancred a răspuns că ar putea lua în considerare propunerea dacă Bertrand l-ar însoţi în campania pe care o punea la cale împotriva Mamistrei şi a oraşelor bizantine din Cilicia. Bertrand tocmai depusese jurământul de supunere lui Alexie şi conta pe sprijinul acestuia, de aceea propunerea lui Tancred era inacceptabilă, dar s-a oferit în schimb să cucerească Jabala, oraş în care se refugiase Fakhr al-Mulk. Tancred a insistat pe cooperarea în expediţia ciliciană, dar la refuzul categoric al lui Bertrand din cauza jurământului său, l-a alungat din principat şi a interzis supuşilor lui să îi vândă hrană. Bertrand a fost obligat să coboare pe ţărm şi a intrat în portul Tortosa.[87]

Tortosa era cârmuită de unul dintre oamenii lui Guillaume-Jourdain; acesta i-a deschis de îndată porţile lui Bertrand şi i-a dat şi toate proviziile de care avea nevoie. A doua zi Bertrand a trimis un

mesager la sediul lui Guillaume-Jourdain la Mons Pelegrinus, cerându-i să îi predea toată moştenirea din ţinutul La Chamelle, şi anume principatul de Homs pe care Raymond sperase să îl întemeieze. Dar Guillaume-Jourdain tocmai avusese un succes important. Atunci când egiptenii au preluat Tripoli, oraşul Arqa, ce era condus de unul dintre subordonaţii favoriţi ai lui Fakhr, a cerut protecţia lui Toghtekin din Damasc. Toghtekin a plecat într-acolo personal ca să inspecteze noua achiziţie, dar ploile de iarnă i-au întârziat înaintarea prin Buqaia. În timp ce aştepta ca vremea să se îndrepte, Toghtekin a atacat câteva forturi construite de creştini în apropierea frontierei. Guillaume-Jourdain, împreună cu 300 de călăreţi şi 200 de pedestraşi locali, a traversat munţii Liban şi l-a luat prin surprindere, în apropiere de satul Akun. Armata lui Toghtekin în frunte cu acesta a fugit la Homs, cu francii pe urmele ei. Aceştia nu puteau ataca oraşul, dar s-au întors către nord şi au prădat împrejurimile oraşului Shaizar. Emirii din Shaizar, fraţii mundiqhizi Murshid şi Sultan, auzind că armata francilor e mică, i-au confruntat încrezători că îi vor învinge cu uşurinţă. Dar francii au atacat cu atâta sălbăticie, încât cei din Shaizar au clacat şi au fugit. Guillaume-Jourdain s-a întors după aceea la Arqa, iar oraşul a capitulat după doar trei săptămâni de asediu.[88]

Încurajat de aceste victorii, Guillaume-Jourdain nu era dispus să abdice în favoarea lui Bertrand. I-a răspuns aşadar că el stăpânea pământurile lui Raymond prin drept de moştenire şi că le-a apărat şi înmulţit. Dar mărimea armatei lui Bertrand l-a neliniştit şi a trimis vorbă la Antiohia ca să îl roage pe Tancred să intervină, promiţând să devină vasalul lui. Această mişcare l-a forţat pe Betrand să facă la fel. A trimis un mesager la Ierusalim ca să prezinte situaţia regelui Balduin, făcând apel la el ca la supremul arbitru al latinilor din Răsărit şi recunoscându-l astfel drept suzeran.[89]

Balduin, cu simţul omului de stat care ştia că latinii trebuie să coopereze şi care se considera liderul lor, a răspuns imediat la apel. Era deja nemulţumit din cauza atitudinii lui Tancred faţă de Balduin de Edessa şi Joscelin de Courtenay. Bertrand se deplasase deja la sud, către Tripoli, unde armata lui avea dubla misiune de a continua blocada oraşului musulman şi de a-i asedia pe susţinătorii lui Guillaume-Jourdain din Mons Pelegrinus. Acesta plecase din Mons Pelegrinus şi reocupase Tortosa, unde îl aştepta pe Tancred. Imediat ce Tancred a ajuns acolo, au sosit şi trimişii regelui Balduin, Eustache Garnier şi Pagan de Haifa, care le-au poruncit amândurora să îşi facă apariţia la Curtea Regală din faţa oraşului Tripoli pentru a decide chestiunea moştenirii lui Raymond, precum şi restituirea Edessei şi a oraşului Turbessel stăpânitorilor lor de drept. Guillaume-Jourdain a vrut să refuze, dar Tancred şi-a dat seama că o sfidare era imposibilă.

În iunie 1109, toţi principii Răsăritului Latin s-au întâlnit în afara

zidurilor cetăţii Tripoli. Bertrand venise cu armata lui. Regele Balduin sosise din sud cu o armată de 500 de cavaleri şi tot atâţia pedestraşi. Tancred a adus 700 dintre cei mai buni cavaleri ai săi, iar Balduin de Edessa şi Joscelin au venit cu gărzile lor de corp. Într-o şedinţă solemnă în castelul Mons Pelegrinus, Tancred s-a împăcat oficial cu Balduin de Edessa şi cu Joscelin, în vreme ce moştenirea lui Raymond a fost împărţită în două. Guillaume-Jourdain urma să păstreze Tortosa şi propria lui cucerire, Arqa, iar Bertrand primea Jebail şi Tripoli, după cucerire. Primul a jurat supunere lui Tancred, iar cel de-al doilea regelui Balduin. La moartea unuia dintre ei, supravieţuitorul moştenea pământurile celuilalt.[90]

Odată pacea restabilită în sânul liderilor, armata frâncă a pornit să cucerească cetatea Tripoli. Guvernatorul egiptean, Sharif ad-Daulah, ceruse disperat ajutor de la autorităţile din Egipt, care au şi pregătit o flotă numeroasă pentru transportarea unei armate şi alte corăbii cu provizii. Dar intrigi şi certuri între generalii egipteni i-au întârziat plecarea din porturile deltei Nilului. Astfel au trecut câteva luni, răstimp în care vizirul încercase, fără tragere de inimă, să aplaneze conflictele. Ordinul de plecare a fost dat în sfârşit, dar vântul din nord bătea constant şi corăbiile nu puteau ridica ancora. Când au reuşit să plece într-un final, cu un efectiv mult redus, era prea târziu.[91]

Cu orice posibil ajutor de pe mare blocat de flotele din Genova şi Provence şi cu zidurile lovite de toate maşinile de asediu de care latinii dispuneau, garnizoana din Tripoli a renunţat repede la orice idee de rezistenţă. Sharaf ad-Daulah a trimis vorbă la regele Balduin pentru a oferi o capitulare condiţionată. El a cerut ca locuitorii care doreau să emigreze să fie lăsaţi să plece nestingheriţi împreună cu bunurile lor mobile, iar cei care doreau să rămână să devină supuşi ai latinilor să îşi păstreze toate proprietăţile în schimbul unei taxe anuale. El însuşi urma să se poată retrage cu trupele sale la Damasc. Balduin a fost de acord. Pe 12 iulie 1109, creştinii au intrat în Tripoli.

Balduin a respectat înţelegerea cu Sharaf ad-Daulah: în cartierele preluate de el, nu au existat jaf şi distrugeri. Dar marinarii genovezi, văzând oraşul fără apărare, au intrat cu forţa şi au început să prade, să incendieze case şi să ucidă toţi musulmanii care le-au ieşit în cale. A durat o vreme până când autorităţile au reuşit să îi ţină în frâu. În vâltoarea evenimentelor, marea bibliotecă a familiei Banü Ammar, cea mai vestită bibliotecă a islamului, a ars până la temelie şi toate cărţile din ea au pierit.[92]

După ce oraşul a fost ocupat pe de-a-ntregul şi s-a restabilit ordinea, Bertrand a fost instalat cârmuitor, cu titlul de conte de Tripoli, vasal al regatului de Ierusalim. Obligaţiile lui faţă de împăratul Alexie au fost ignorate. Genovezii au primit un sfert din oraş, un castel, cunoscut drept Puy du Connétable, la zece mile sud de

Tripoli, precum şi două treimi din oraşul Jebail. Jebail le-a fost oferit de amiralul Ugo Embriaco, ai cărui descendenţi l-au transformat în fief ereditar.[93]

Bertrand nu a avut mult de aşteptat până când a obţinut întreaga moştenire răsăriteană a tatălui său. În timp ce armata frâncă se afla încă la Tripoli, Guillaume-Jourdain a fost ucis de o săgeată. Circumstanţele morţii sale rămân un mister. Se pare că a intervenit într-o ceartă între doi îngrijitori de cai şi, pe când încerca să îi despartă, unul dintre ei a tras asupra lui. Suspiciunea a căzut inevitabil asupra lui Bertrand, dar nu s-a dovedit nimic. Bertrand a preluat de îndată ţinuturile lui Guillaume-Jourdain, care au intrat aşadar sub suzeranitatea regelui Balduin. Tancred mizase pe calul greşit.[94]

Fiul lui Raymond a dus la îndeplinire visul tatălui său de a crea un principat în Orient. Era un principat mai mic decât râvnise Raymond: ţinuturile din La Chamelle nu au făcut parte din el niciodată. În locul suzeranităţii îndepărtate a împăratului de la Constantinopol, se afla sub dominaţia apropiatului rege de la Ierusalim. Era însă o moştenire bogată şi prosperă. Prin resursele şi poziţia ei, ce îi lega pe frâncii din nordul Siriei cu cei din Palestina, ea va juca un rol vital în istoria cruciadelor.

V
REGELE BALDUIN I

„Inima lui este tare ca piatra, tare ca piatra râşniţei, cea de dedesubt”.

Cartea lui Iov, 41: 24

Intervenţia regelui Balduin la Tripoli în 1109 a demonstrat că el era principalul suveran al Orientului Latin, poziţie pe care şi-a câştigat-o cu o muncă răbdătoare şi plină de pasiune şi prin îndrăzneala acţiunilor sale. Atunci când a sosit la Ierusalim, având de înfruntat opoziţia patriarhului Daimbert şi a principelui Antiohiei, a moştenit o vistierie goală şi un teritoriu dispersat, format din lanţul muntos din Palestina, câmpia Esdraelon şi câteva fortăreţe răzleţe într-un peisaj neprietenos şi o mică armată de cavaleri neascultători şi de mercenari locali pe care nu se putea baza. Biserica era singura organizaţie coerentă în regat, dar şi în sânul ei existau două partide, una a lui Daimbert şi cealaltă a lui Arnulf. Administraţia centrală a lui Godefroy fusese formată din apropiaţii lui, prea puţini şi nepotriviţi pentru cârmuirea unei ţări. Baronii care primiseră castelele de pe frontieră îşi conduceau propriile domenii în voia lor.

Balduin şi-a dat seama că cel mai mare pericol ce îl pândea înainte ca să îşi poată reorganiza statul era un atac musulman.

Adept al ideii că atacul este cea mai bună apărare, el a pornit la luptă împotriva necredincioşilor înainte chiar de a rezolva situaţia cu Daimbert sau de a se încorona. Faptele de arme de la Edessa şi victoria de la Fluviul Câinelui (Nahr al-Kalb) i-au creat o reputaţie grozavă, de care Balduin a căutat să profite. La o săptămână după venirea la Ierusalim, s-a deplasat la Ascalon şi a făcut o demonstraţie de forţă sub zidurile oraşului. Fortăreaţa era însă prea mare pentru mica lui armată, de aceea Balduin a plecat spre Hebron, la răsărit, şi de acolo în jos la Segor prin deşertul Negev, prin ţinutul sărat al ţărmului sudic al Mării Moarte, dând foc satelor pe care le întâlnea în cale. De acolo s-a deplasat prin ţinutul sălbatic al Edomului către muntele Hor şi antica mănăstire Sf. Aaron de lângă Petra. Deşi Balduin nu a stabilit aşezări permanente în această regiune, avansul lui i-a speriat pe arabi, care nu au avut curajul să îi invadeze teritoriile timp de câţiva ani.[95]

Balduin s-a întors la Ierusalim puţin înainte de Crăciun. Patriarhul Daimbert avusese răgaz să reflecte la situaţia lui şi a acceptat inevitabilul. În ziua de Crăciun a anului 1100 l-a încoronat pe Balduin

rege al Ierusalimului, iar în schimb a fost reconfirmat în scaunul de patriarh.

La începutul primăverii anului 1101, Balduin a aflat că un trib bogat de arabi urma să traverseze Transiordania. Împreună cu un detaşament a traversat de îndată râul şi le-a atacat tabăra pe timp de noapte. Puţini arabi au reuşit să scape. Cei mai mulţi bărbaţi au fost ucişi în corturi, iar femeile şi copiii au fost duşi în captivitate, împreună cu mulţi bani şi obiecte preţioase. Printre prizonieri era şi soţia unui şeic, pe punctul de a naşte. Aflând despre starea ei, Balduin a poruncit să fie eliberată împreună cu servitoarea ei, două cămile şi hrană îndestulătoare. Femeia a născut la marginea drumului, unde soţul ei a găsit-o în curând. Mişcat de gestul lui Balduin, şeicul s-a grăbit la el şi i-a promis că într-o zi îi va răsplăti bunătatea.[96]

Vestea despre incursiunea lui Balduin a sporit faima acestuia. În luna martie au sosit la Ierusalim ambasade din oraşele de pe ţărm: Arsuf, Cezareea, Acra şi Tyr, aducând daruri scumpe. Duqaq din Damasc a trimis o ofertă de 50.000 de besanţi de aur pentru răscumpărarea prizonierilor luaţi în bătălia de la Fluviul Câinelui. Astfel era rezolvată şi situaţia financiară a lui Balduin.[97]

Plata tributului nu a adus niciun beneficiu oraşelor Arsuf şi Cezareea. O flotă genoveză a fost zărită la Haifa, în martie, iar la 15 aprilie aceasta ancora la Jaffa. Printre pasageri se afla şi Maurice, episcopul-cardinal de Porto, trimis ca legat de către papa Pascal. Până atunci, Balduin se bazase ca putere maritimă pe mica flotă pisană care îl adusese pe arhiepiscopul de Pisa, inamicul său Daimbert, în Orient. O alianţă cu genovezii, rivalii pisanilor, îi convenea mai mult. S-a grăbit aşadar la Haifa să îi întâmpine şi să îl primească pe legat. I-a invitat pe conducătorii genovezilor să petreacă Paştele la Ierusalim. Acolo s-au înţeles ca genovezii să îl slujească un anotimp. Plata urma să fie o treime din prada de război, din bunuri şi bani deopotrivă, şi o stradă în cartierul comercial al fiecărui oraş cucerit. Imediat după încheierea pactului, aliaţii au atacat Arsuful, Balduin pe uscat şi genovezii pe mare. Rezistenţa nu a durat mult. Autorităţile oraşului au capitulat cu condiţia ca locuitorii să poată pleca în siguranţă cu familiile şi bunurile lor în teritoriu musulman. Balduin a acceptat condiţiile, şi a oferit emigranţilor o escortă până la Ascalon. După aceea a instalat o garnizoană în oraş şi le-a dat genovezilor partea promisă.[98]

De la Arsuf aliaţii s-au îndreptat spre Cezareea, al cărei asediu a început pe 2 mai. Garizoana, încrezătoare în vechile ziduri bizantine, a refuzat să se predea, dar la 17 mai a fost cucerită prin asalt. Soldaţilor victorioşi li s-a permis să jefuiască oraşul după placul inimii, dar grozăviile acestora i-au speriat pe propriii lor conducători. Cel mai mare masacru a avut loc în Marea Moschee, care fusese

cândva sinagoga lui Irod Agrippa. Mulţi locuitori se adăpostiseră acolo şi au cerut îndurare, dar toţi, bărbaţi şi femei deopotrivă, au fost măcelăriţi până când podeaua a fost acoperită de un lac de sânge. Din tot oraşul nu au fost cruţaţi decât câteva fete şi copii mici, precum şi marele judecător şi conducătorul garnizoanei, salvaţi de însuşi Balduin pentru o răscumpărare grasă. Ferocitatea a fost intenţionată. Balduin dorea să demonstreze că îşi ţinea cuvântul faţă de cei care cădeau la înţelegere cu el, altminteri era nemilos.[99]

Balduin abia a avut timp să împartă prada conform pactului şi să lase o garnizoană francă şi a şi primit vestea că o armată egipteană intrase în Palestina.

Vizirul fatimid al-Afdal era dornic să răzbune înfrângerea de la Ascalon din urmă cu doi ani, şi a organizat o expediţie sub comanda emirului mameluc Sa'ad ed-Daulah al-Qawasi. Aceasta a ajuns la Ascalon la mijlocul lunii mai şi a pătruns până la Ramla, probabil în speranţa de a intra în Ierusalim cât timp Balduin era încă ocupat la Cezareea. Balduin s-a grăbit cu forţele sale la Ramla, iar Sa'ad s-a întors la Ascalon ca să aştepte întăriri. După ce a fortificat Ramla, Balduin şi-a stabilit cartierul general la Jaffa, de unde putea urmări mişcările egiptenilor şi putea fi în legătură directă cu comunicaţiile maritime. În afară de o scurtă vizită administrativă la Ierusalim în iulie, Balduin a rămas la Jaffa toată vara. La sfârşitul lui august a interceptat o scrisoare din care a aflat că egiptenii au primit detaşamente noi şi că se pregăteau de marşul asupra Ierusalimului.

Pe 4 septembrie Sa'ad şi-a deplasat încet forţele în afara Ramlei. Două zile mai târziu, Balduin a ţinut consiliu de război şi a hotărât să atace în zori, fără a mai aştepta ofensiva inamicului. Nu avea decât 260 de călăreţi şi 900 de pedestraşi, dar toţi erau bine echipaţi şi experimentaţi, în vreme ce uriaşa armată egipteană, pe care el însuşi o estima la 11.000 de călăreţi şi 21.000 de pedestraşi, era slab echipată şi nepregătită. Balduin şi-a împărţit efectivele în cinci corpuri: unul sub comanda unui cavaler pe nume Bervold, al doilea sub Geldemar Carpenel, senior al Haifei, al treilea sub Hugues de Saint-Omer, care i-a succedat lui Tancred ca principe al Galileei, şi al patrulea şi al cincilea sub comanda lui personală. Inspiraţi de prezenţa Adevăratei Cruci, de o predică înălţătoare a lui Arnulf de Rohes şi de iertarea păcatelor oferită de cardinalul-legat, latinii au pornit spre Ramla şi la răsăritul soarelui i-au atacat pe egipteni, lângă Ibelin, la sud-vest de oraş.

Bervold a început atacul, dar trupele lui au fost călcate în picioare de egipteni şi el însuşi ucis. Geldemar Carpenel s-a grăbit în ajutorul lui, dar şi el a pierit împreună cu oamenii lui. Au urmat corpurile galileene, dar nu au produs un efect însemnat mulţimilor de egipteni. După pierderi grele, Hugues de Saint-Omer şi-a scos oamenii din luptă

şi a fugit către Jaffa, urmărit de flancul stâng al egiptenilor. Totul părea pierdut. Dar regele Balduin, după ce şi-a mărturisit păcatele înaintea Sfintei Cruci şi şi-a admonestat tovarăşii, s-a urcat pe iapa sa, Gazelle, şi a galopat în fruntea cavalerilor săi în mijlocul duşmanilor. Egiptenii, încrezători în victorie, au fost luaţi prin surprindere. După o scurtă luptă, cei din centru s-au răsucit şi au fugit, iar panica s-a răspândit către flancul drept. Balduin, interzicându-le oamenilor săi să se oprească ca să jefuiască tabăra inamică sau cadavrele, i-a urmărit până sub zidurile Ascalonului. Apoi şi-a adunat oamenii şi s-a retras ca să împartă prada de pe câmpul de luptă.[100]

Între timp, Hugues de Saint-Omer a ajuns la Jaffa ca să dea de veste că bătălia era pierdută. Regina şi Curtea ei aşteptau acolo.

Aflând despre dezastru şi crezând că regele era mort, au trimis de îndată un mesager la singura persoană de la care puteau cere ajutor, Tancred. A doua zi dimineaţă, o armată a apărut în zare. Toţi au crezut că sunt egiptenii, dar mare a fost bucuria când au văzut banerele francilor şi l-au recunoscut pe rege. Un al doilea mesager a fost trimis la Antiohia cu vestea că totul se terminase cu bine. Lui Tancred, care se pregătise, nu fără satisfacţie, să plece cu o armată către Ierusalim, i s-a transmis că poate rămâne acasă.[101]

Pentru moment, pericolul fusese îndepărtat. Egiptenii suferiseră pierderi grele şi nu mai erau dispuşi să înceapă o nouă campanie în anul acela. Resursele Egiptului erau însă uriaşe. Al-Afdal nu avea nicio greutate în a echipa o altă armată şi a încerca din nou anul următor. Între timp, Balduin a primit vizita principilor care au supravieţuit cruciadelor anatoliene din 1101. Guillaume de Aquitania, Ştefan de Blois, Ştefan de Burgundia şi conetabilul Conrad, însoţiţi de diverşi baroni din Ţările de Jos, de Ekkehard de Aura şi de episcopul Manase, mulţi veniţi pe mare la Antiohia, au ajuns în vecinătatea Beirutului în primăvara anului 1102. Pentru a le asigura trecerea prin teritorii străine, Balduin a trimis o gardă care să îi însoţească până la Ierusalim. La sfârşitul lunii aprilie, Guillaume de Aquitania s-a îmbarcat în siguranţă cu destinaţia Sf. Simeon, dar corabia în care se aflau Ştefan de Blois, Ştefan de Burgundia şi alţii a fost dusă de o furtună la Jaffa. Până s-a găsit o altă corabie disponibilă, a sosit vestea că o nouă armată se apropia din Egipt. Din cauza acestui accident, cavalerii au rămas să lupte în bătălia ce se anunţa.[102]

La mijlocul lunii mai a anului 1102, armata egipteană formată din 20.000 de arabi şi sudanezi sub comanda fiului vizirului, Sharaf al-Mă'ali, s-a grupat la Ascalon şi s-a deplasat către Ramla. Balduin era pregătit. O armată de câteva mii de creştini aştepta la Jaffa, iar garnizoanele din Galileea erau instruite să trimită detaşamente la cerere. Dar iscoadele lui Balduin l-au indus în eroare. Crezând că o mică trupă de jefuitori erau egiptenii, a pornit împotriva lor fără să

ceară întăriri. I-a chemat pe tovarăşii săi care se aflau atunci la Ierusalim, Ştefan de Blois, Ştefan de Burgundia, conetabilul Conrad, Hugues de Lusignan şi alţi cavaleri flamanzi, propunându-le să se alăture cavaleriei sale şi să termine repede cu lupta. Ştefan de Blois a sugerat că era o acţiune pripită şi că o mai bună recunoaştere era de dorit. Dar nimeni nu l-a ascultat, dată fiind laşitatea lui de la Antiohia. Acesta li s-a alăturat confraţilor să-i fără să mai crâcnească.

Pe 17 mai, regele Balduin a plecat din Ierusalim împreună cu 500 de călăreţi. Au mers lejer, în prea puţină ordine. Când au ajuns în câmpie şi au văzut imensa armată egipteană înaintea lor, Balduin şi-a dat seama de greşeală, dar nu era cale de întoarcere. Fuseseră văzuţi şi cavaleria uşoară egipteană se apropia ca să le taie retragerea. Singura şansă era să atace frontal. Egiptenii, crezând că au de-a face doar cu avangarda unei armate mai mari, aproape că au cedat după primul impact. Văzând că nu vine nicio altă forţă din urmă, i-au împresurat pe frânci. Armata lui Balduin a rupt rândurile. Câţiva cavaleri, conduşi de Roger de Rozoy şi vărul lui Balduin, Hugues du Bourg, şi-au croit drum printre soldaţii egipteni şi au ajuns la adăpost la Jaffa. Mulţi, precum Gérard de Avesnes sau Slabelon, fostul şambelan al lui Godefroy, au căzut în luptă. Regele Balduin şi căpeteniile lui au reuşit să ajungă la mica fortăreaţă a Ramlei, unde au fost imediat înconjuraţi de armata egipteană.

Căderea nopţii i-a salvat de atac, dar zidurile Ramlei erau într-o stare deplorabilă. Un singur turn, construit de Balduin în anul anterior, ar fi putut rezista, şi toţi s-au înghesuit în el. În miez de noapte, un arab a venit la poartă şi a cerut să îl vadă pe rege. A fost lăsat să intre şi s-a prezentat ca fiind soţul femeii pe care Balduin a cruţat-o în incursiunea sa din Transiordania. Din recunoştinţă l-a prevenit pe rege că egiptenii vor ataca în zori şi că trebuia să fugă imediat. Balduin i-a urmat sfatul. Oricât de mult l-ar fi durut să îşi abandoneze camarazii – şi el nu era un om cu un înalt simţ al onoarei –, şi-a dat seama că de supravieţuirea lui depindea întregul regat. Împreună cu un servitor şi trei alţi însoţitori s-au furişat călare, printre liniile inamice, având încredere în iapa lui, Gazelle, că îl va duce la adăpost. În aceeaşi noapte, au reuşit să fugă şi Lithard de Cambrai, viconte de Jaffa, şi Gothman de Bruxelles. Gothman, deşi grav rănit, a izbutit să ajungă la Ierusalim, unde a dus vestea despre dezastru. A îndemnat însă la răbdare, căci era încrezător că Balduin era în viaţă.

A doua zi dis-de-dimineaţă egiptenii au luat cu asalt zidurile Ramlei, ridicând grămezi de vreascuri în jurul turnului în care se adăpostiseră cavalerii. Decât să piară în flăcări, cavaleria frâncilor a pornit atacul, în frunte cu conetabilul Conrad, dar cale de ieşire nu era. Toţi au fost ucişi pe loc sau luaţi prizonieri. Curajul lui Conrad i-a impresionat pe egipteni şi i-au cruţat viaţa. Împreună cu alţi 100 de

tovarăşi a fost trimis în captivitate în Egipt. Dintre ceilalţi lideri, Ştefan de Burgundia, Hugues de Lusignan şi Geoffreoy de Vendôme au fost ucişi în luptă. Alături de ei a murit şi Ştefan de Blois, care şi-a salvat reputaţia prin moartea glorioasă. Contesa Adèle putea dormi liniştită.[103]

Regina şi suita s-au deplasat din nou la Jaffa. Acolo, Roger de Rozoy şi alţi fugari le-au spus despre groaznica înfrângere. Ei se temeau că regele căzuse în luptă împreună cu toţi cavalerii lui şi făceau planuri să fugă pe mare cât mai aveau timp. Dar la 20 mai armata egipteană a ajuns sub zidurile oraşului şi flota egipteană şi-a făcut apariţia la orizont. Cele mai mari temeri păreau să se adeverească atunci când un soldat egiptean a fluturat sub ochii lor un cap pe care toţi l-au crezut a fi regele, dar s-a dovedit a fi al lui Gerbod de Winthinc, care semăna cu el. În acel moment, ca printr-o minune, o micuţă corabie a fost văzută navigând dinspre nord, cu stindardul regelui pe catarg. După ce fugise de la Ramla, Balduin a pornit spre ţărm, încercând să ajungă la Jaffa. Dar trupele egiptene împânziseră toată regiunea. Timp de două zile şi două nopţi s-a perindat prin dealurile de la nord de Ramla, apoi a traversat în grabă câmpia Sharonului până la Arsuf. A ajuns acolo în seara zilei de 19, spre plăcuta surprindere a guvernatorului Roger de Haifa. În aceeaşi seară, trupele din Galileea, formate din 80 de cavaleri aleşi pe sprânceană şi conduşi de Hugues de Saint-Omer, care s-au grăbit către sud auzind despre avansul trupelor egiptene, i s-au alăturat la Arsuf. A doua zi, Hugues a plecat spre sud cu oamenii lui, în vreme ce Balduin a convins un aventurier englez, pe nume Goderic, să îl treacă pe corabia lui prin blocada egipteană. Pentru a ridica moralul curţii, Balduin şi-a înălţat stindardul. Egiptenii l-au văzut şi au trimis corăbii să îl prindă, dar bătea un vânt puternic din nord, care nu permitea corăbiilor egiptene să plece, dar care l-a dus pe Balduin în port.

Regele a început de îndată să îşi regrupeze forţele. Înainte ca egiptenii să împresureze oraşul, Balduin a ieşit ca să întâmpine compania galileeană a lui Hugues şi să o ducă la adăpostul zidurilor. Apoi, a trimis vorbă la Ierusalim ca să fie adunaţi toţi bărbaţii apţi de acolo şi din Hebron. A fost găsit un călugăr care era dispus să ducă mesajul dincolo de liniile inamice. Acesta a părăsit Jaffa la lăsarea întunericului, dar a avut nevoie de trei zile ca să ajungă la Ierusalim. Vestea că regele trăieşte a fost primită cu mare bucurie. O forţă de 90 de cavaleri şi tot atâţia „servitori” călare a fost adunată şi întărită şi de prezenţa unei bucăţi din Sfânta Cruce. Toţi s-au grăbit la Jaffa. Cavalerii, mai bine echipaţi, au reuşit să pătrundă în oraş, dar „servitorii” au fost alungaţi în mare, de unde au înotat în port. Între timp, Balduin le-a scris lui Tancred şi lui Balduin de Edessa, relatându-le pierderile grele suferite şi cerându-le ajutorul.

Înainte ca principii din nord să pornească spre el, ajutorul a venit din altă parte. În ultimele zile ale lunii mai, o flotă de 200 de corăbii în mare parte englezeşti, ducând la bordul lor pelerini din Anglia, Franţa şi Germania, a intrat în portul Jaffa şi cu ajutorul vântului a trecut de blocada egipteană. Balduin dispunea acum de oamenii de care avea nevoie. Pe 27 mai a ieşit cu armata din oraş ca să înfrunte inamicul. Detaliile despre bătălie nu sunt cunoscute. Se pare că egiptenii au încercat în zadar să îl atragă după ei şi apoi să îl împresureze şi că într-un final un atac al cavaleriei grele a francilor a rupt rândurile egiptenilor şi i-a pus pe goană. După câteva ore, întreaga forţă egipteană se îndrepta în fugă către Ascalon. Tabăra lor şi prada de război se aflau în mâinile creştinilor.[104]

Balduin şi regatul său îşi găsiseră salvarea printr-o succesiune de accidente, în care creştinii au văzut, bineînţeles, mâna lui Dumnezeu. Unul dintre aceste accidente a fost şi strategia incompetentă a egiptenilor. Un mic detaşament ar fi putut ocupa Ierusalimul imediat după bătălia de la Ramla fără să slăbească încercuirea de la Jaffa. Dar vizirul al-Afdal pierdea controlul asupra situaţiei. Fiul său, Sharaf, era slab de înger şi neascultător. Rivalitatea dintre diferiţii locotenenţi îi paraliza mişcările. În vara următoare, al-Afdal a trimis o nouă expediţie, şi pe mare, şi pe uscat. Dar în vreme ce flota a navigat până la Jaffa, trupele de uscat au refuzat să meargă mai departe de Ascalon, deoarece comandantul, mamelucul Taj al-Ajam, era invidios pe amiral, cadiul Ibn Qadus. Taj al-Ajam a fost încarcerat pentru nesupunerea lui, dar răul fusese făcut. Cea mai bună ocazie pentru recucerirea Palestinei fusese ratată. [105]

Când au auzit de starea de lucruri de la Ierusalim, Tancred şi Balduin du Bourg au început pregătirile pentru plecarea imediată într-acolo. I-a însoţit şi Guillaume de Aquitania, care se afla la Antiohia când a sosit scrisoarea lui Balduin. Au mers împreună pe valea Orontesului în sus, trecând pe lângă Homs, apoi în aval pe râul Iordan. Deplasarea s-a făcut cu o asemenea forţă, încât autorităţile musulmane locale nu au făcut nicio încercare să îi oprească. Au ajuns în Iudeea la sfârşitul lunii septembrie. Balduin nu mai avea nevoie stringentă de ajutor, dar prezenţa lor a făcut posibil atacul asupra armatei egiptene la Ascalon. Micile atacuri au fost favorabile creştinilor, dar aceştia nu s-au încumetat să înceapă un asalt asupra fortăreţei.[106]

Întâlnirea suveranilor franci i-a folosit lui Balduin în multe alte privinţe. Tancred intenţionase să îşi ofere ajutorul cu anumite condiţii, dar de fapt i-a permis lui Balduin să îşi rezolve cea mai grea problemă internă. Patriarhul Daimbert îl încoronase pe Balduin în ziua de Crăciun a anului 1101, dar o făcuse împotriva voinţei sale, iar Balduin era conştient de acest lucru. El trebuia să controleze Biserica, deoarece aceasta era bine organizată şi era destinatara donaţiilor şi legatelor

făcute de pioşi. Ridicarea lui Daimbert la rangul de patriarh nu fusese întocmai legală, ceea ce a atras şi plângeri la Roma. În cele din urmă, papa Pascal l-a trimis pe legatul Maurice, cardinalul-episcop de Porto, ca să examineze situaţia. Acesta a sosit tocmai de Paşte în 1101. Balduin l-a acuzat pe Daimbert de trădare înaintea lui Maurice, arătându-i scrisoarea pe care Daimbert i-o scrisese lui Bohemund la moartea lui Godefroy, în care îl chema pe Bohemund să conteste succesiunea lui Balduin, cu forţa dacă era nevoie. Balduin a mai declarat că Daimbert a încercat să îl asasineze în timpul deplasării sale spre Ierusalim. Chiar dacă acuzaţia din urmă putea fi falsă, scrisoarea era irefutabilă. Maurice i-a interzis lui Daimbert să participe la ceremoniile de Paşte, pe care le-a condus singur. Daimbert, temător pentru soarta lui, l-a căutat pe Balduin şi a îngenuncheat înaintea lui, implorând în lacrimi iertarea. Balduin nu s-a lăsat înduplecat până când Daimbert nu i-a şoptit că avea 300 de besanţi la dispoziţie. Balduin avea întotdeauna nevoie de bani lichizi, aşa că a acceptat oferta, după care i-a spus legatului că era dispus în mărinimia lui să îl ierte pe Daimbert. Maurice, un om paşnic din fire, a fost încântat de reconciliere.[107]

După câteva luni, Balduin a avut din nou nevoie de bani şi a apelat la Daimbert, care i-a dat 200 de mărci, spunându-i că lăzile patriarhiei erau de acum goale. Dar clericii din partida lui Arnulf i-au povestit regelui că de fapt Daimbert ascundea comori uriaşe. Din întâmplare, câteva zile mai târziu patriarhul a dat un banchet în cinstea legatului papal, în încercarea de a-l câştiga de partea sa. Balduin a intrat intempestiv în sală şi l-a admonestat pentru viaţa luxoasă pe care o ducea, în vreme ce restul creştinătăţii suferea de foame. Daimbert a răspuns cu mânie că Biserica cheltuia banii cum considera de cuviinţă şi că regele nu avea nicio autoritate asupra ei. Maurice a încercat să aplaneze conflictul, dar Balduin nu putea fi redus la tăcere. Mulţumită educaţiei sale teologice din tinereţe, Balduin a făcut referire la legea ecleziastică. Elocinţa lui l-a impresionat pe Maurice, care l-a convins pe Daimbert să promită plata pentru un regiment de călăreţi. Sumele însă nu au fost plătite niciodată, în ciuda cererilor repetate ale lui Balduin. În toamna anului 1101, principele Roger de Apulia a trimis un emisar cu o donaţie de 1.000 de besanţi pentru patriarh. O treime din bani erau pentru Sfântul Mormânt, o treime pentru azil (spital) şi o treime pentru rege şi armata acestuia. Daimbert i-a păstrat pe toţi pentru sine. Dar termenii donaţiei erau cunoscuţi. Atunci când regele s-a plâns, legatul nu l-a mai putut sprijini pe Daimbert, care a fost depus din scaunul patriarhal. S-a retras la Jaffa, unde a petrecut acea iarnă, iar în martie s-a dus la Antiohia. Tancred, vechiul lui prieten, l-a primit cu braţele deschise şi l-a numit în fruntea celei mai bogate biserici din oraş, cea a

Sfântului Gheorghe. Între timp Balduin a păstrat vacant patriarhatul, sub pretextul că Roma trebuia informată; oficialii lui au intrat în trezoreria patriarhală şi au găsit că Daimbert ascunsese 20.000 de besanţi. Maurice a fost locţiitorul lui Daimbert, dar toate aceste scandaluri i-au afectat grav sănătatea şi a murit în primăvara anului 1102.[108]

Atunci când Tancred a venit la Jaffa ca să îl salveze pe Balduin, una din condiţiile lui era reînscăunarea lui Daimbert, care îl şi însoţea. Balduin a fost foarte amabil, dar în acel moment a sosit un alt legat papal în persoana lui Robert, cardinal de Paris. Regele a insistat atunci ca situaţia să fie rezolvată de un sinod condus de Robert. Tancred şi Daimbert nu puteau refuza. Conciliul l-a repus pe Daimbert în drepturi, temporar, până când o investigaţie completă era dusă la capăt. Drept urmare, Tancred i s-a alăturat lui Balduin în campania împotriva Ascalonului. Imediat după aceea, s-a ţinut un sinod în biserica Sfântului Mormânt, prezidat de legatul papal, care era asistat de episcopii de Laon şi Piacenza, aflaţi în vizită. Au participat şi episcopul de Mamistra, din teritoriul lui Tancred. Acuzaţiile împotriva lui Daimbert au fost aduse de către prelaţi din Cezareea, Betleem şi Ramla, la sugestia lui Arnulf de Rohes. Aceştia au declarat că în timpul călătoriei spre Palestina în 1099, ca şef al pisanilor, şi-a atacat fraţii creştini în insulele ioniene, că a încercat să provoace un război civil între regele Balduin şi principele Bohemund şi că a reţinut banii destinaţi pelerinilor din azil şi soldaţilor lui Hristos. Acuzaţiile erau fără îndoială adevărate. Cardinalul-legat nu a avut de ales şi l-a declarat pe Daimbert nedemn pentru scaunul său şi l-a depus. Tancred nu a putut obiecta împotriva acestei proceduri canonice şi a trebuit să îşi recunoască înfrângerea. Daimbert s-a întors cu el la Antiohia şi la biserica Sf. Gheorghe, aşteptând ocazia să revină la Roma. S-a arătat a fi un bătrân corupt şi zgârcit, iar plecarea lui nu a fost regretată în Palestina. Numirea lui ca legat papal a fost una din marile greşeli ale papei Urban al II-lea.[109]

Arnulf de Rohes, care a fost ajutorul voluntar al lui Balduin în toată afacerea, era prea şiret ca să încerce să ia locul lui Dambert. Atunci când legatul a cerut un candidat pentru patriarhat, episcopii palestinieni au sugerat numele unui preot în vârstă din Therouannes, pe nume Evremar. Evremar, care venise în Orient cu Prima Cruciadă, era cunoscut pentru pietatea şi milostenia lui. Deşi era compatriot cu Arnulf, nu se amestecase în intrigile acestuia şi era respectat de toţi. Legatul a fost încântat să poată întrona un cleric nepătat, iar Balduin la rândul lui era mulţumit deoarece ştia că Evremar era un bătrân inofensiv care nu se amesteca în politică. Între timp Arnulf putea să îşi urmărească propriile planuri nestingherit.

Daimbert nu s-a descurajat. Atunci când Bohemund, protectorul

său, a venit în Italia în 1105, l-a însoţit la Roma şi i s-a plâns papei. La început Pascal a fost precaut, dar după un timp, probabil sub influenţa fatală a lui Bohemund, a decis să îl susţină. Balduin a fost somat să trimită pe cineva la Roma să răspundă acuzaţiilor lui Daimbert. Dar regele, ştiind că papa ascultă de vorbele lui Bohemund, a ignorat cererea. Astfel, Pascal a anulat depunerea lui Daimbert, spunând că aceasta a avut loc prin amestecul puterii laice. Din fericire, nesăbuinţa papei a fost îndreptată de mâna Domnului. Pe când se pregătea să plece triumfător ca să îşi reia scaunul patriarhal, Daimbert s-a îmbolnăvit grav şi a murit la Messina, la 15 iunie 1107.[110]

Problemele patriarhatului nu s-au terminat aici. Balduin era tot mai nemulţumit de Evremar, dându-şi seama că biserica era o organizaţie prea importantă pentru a fi lăsată pe mâna unui om insignifiant. Avea nevoie de un aliat puternic în fruntea ei. Atunci când Evremar a aflat despre repunerea în drepturi a lui Daimbert, a plecat el însuşi către Roma. A ajuns acolo după moartea lui Daimbert, şi avea propriile lui plângeri la adresa puterii laice. Dar când vestea morţii lui Daimbert a ajuns în Palestina, Arnulf s-a grăbit spre Roma ca să acţioneze în numele lui Balduin. Pascal înclina acum în favoarea lui Evremar, dar şi-a dat seama că situaţia era mai complicată decât crezuse. A încredinţat cazul arhiepiscopului de Arles, Gibelin de Sabran, un cleric foarte bătrân şi cu multă experienţă. În primăvara lui 1108, Gibelin a sosit în Palestina, unde Evremar şi Arnulf ajunseseră înaintea lui. Gibelin a văzut că Evremar nu era potrivit pentru patriarhie şi că nimeni nu îl dorea în funcţie. De aceea a declarat scaunul vacant şi a ţinut un sinod pentru numirea unui succesor. Spre mulţumirea lui oarecum stânjenită, Balduin l-a propus chiar pe el. Gibelin a acceptat, iar Evremar s-a consolat cu arhiepiscopia Cezareei, care tocmai rămăsese liberă.

Zvonurile spuneau că Arnulf l-a convins pe Balduin să îl numească pe Gibelin. Din cauza vârstei înaintate a acestuia, patriarhatul urma să fie vacant foarte repede. Într-adevăr, Gibelin a mai trăit doar patru ani după aceea, iar după moartea lui Arnulf, a fost ales în sfârşit patriarh, fără opoziţia nimănui.[111]

Arnulf era, din punctul de vedere al lui Balduin, patriarhul ideal, o poziţie pe care a păstrat-o şi după disputele de mai târziu privind a treia căsătorie a regelui şi în ciuda urii pe care i-o purtau mulţi dintre subordonaţii săi. Arnulf era corupt, fără îndoială. Atunci când nepoata lui, Emma, a făcut un mariaj satisfăcător cu Eustache Garnier, Arnulf i-a dat ca zestre o moşie importantă la Ierihon care aparţinea Sfântului Mormânt. Altminteri era un patriarh activ şi eficient, devotat lui Balduin. Datorită lui, s-a renunţat în sfârşit la ideea susţinută de participanţii la Prima Cruciadă conform căreia Ierusalimul trebuia să fie o teocraţie, iar monarhul doar responsabil cu apărarea ei. Arnulf a

avut grijă ca toţi clericii din Palestina să fie de aceeaşi părere. I-a depus pe canonicii de la Sfântul Mormânt deoarece fuseseră numiţi de Godefroy de Lorena şi nu avea încredere în ei. Atunci când regatul a fost extins prin cuceriri, Arnulf s-a luptat ca jurisdicţiile laice şi cele ecleziastice să coincidă, în ciuda opoziţiei lui Pascal, care, datorită predilecţiei sale pentru principii normanzi ai Antiohiei, susţinea drepturile istorice, dar inaplicabile, ale scaunului din Antiohia. Arnulf nu era o persoană demnă de stimă, dar a fost un slujitor de seamă al regatului de Ierusalim. Marele istoric al regatului, Guillaume de Tyr, i-a defăimat numele şi memoria pe nedrept, căci Arnulf a avut o contribuţie importantă la consolidarea rezultatelor Primei Cruciade.[112]

Este meritul lui Arnulf şi al lui Balduin că între ierarhia latină şi creştinii locali au existat relaţii bune. În timpul primului său patriarhat, în 1099, Arnulf alungase sectele răsăritene din biserica Sfântului Mormânt şi le spoliase. Dar Daimbert le fusese un duşman şi mai potrivnic. Politica sa era să îi alunge pe creştinii locali nu numai din biserică, ci şi din mănăstirile şi instituţiile din Ierusalim, fie că erau ortodocşi, precum grecii şi georgienii, fie eretici precum armenii, iacobiţii şi nestorienii. A ofensat obiceiurile locului şi prin faptul că a permis femeilor să slujească la Locurile Sfinte. Din cauza acestor grave păcate, toate lămpile din biserica Sfântului Mormânt s-au stins în ajunul Paştelui, în anul 1101, iar Focul Sfânt nu a coborât din Ceruri ca să le aprindă până când cele cinci comunităţi nedreptăţite nu s-au rugat împreună pentru iertarea francilor. Balduin a luat aminte. A insistat ca localnicii să fie repuşi în drepturi. Cheile de la Sfântul Mormânt au fost returnate grecilor. Aceste acţiuni se pare că le-au adus sprijinul tuturor creştinilor din Palestina, înaltul cler era format din latini, dar la Sfântul Mormânt slujeau şi canonici greci. Localnicii ortodocşi au acceptat acest aranjament, mai ales că înaltul lor cler părăsise ţara în tulburările ce au precedat Cruciada. Ierarhii latini nu au fost iubiţi, dar mănăstirile ortodoxe şi-au putut continua nestânjenite activitatea, aşa cum pelerinii ortodocşi ce au vizitat Palestina în vremurile regatului latin nu au avut motive să se plângă de puterea laică, nici ei personal şi nici în numele fraţilor lor creştini din partea locului. Bisericile eretice erau la fel de mulţumite, ceea ce reprezenta o situaţie complet diferită de statele frânce din Siria de nord, unde ortodocşii şi ereticii deopotrivă îi urau pe latinii văzuţi ca opresori.[113]

Înfrângerea armatei egiptene la Jaffa în 1102 şi eşecul expediţiei din primăvara lui 1103 nu au epuizat în totalitate resursele lui al-Afdal, dar acesta a avut nevoie de mai mult timp să ridice o nouă armată. Balduin a folosit intervalul pentru a-şi consolida stăpânirea asupra litoralului palestinian. Deşi oraşele de pe ţărm de la Jaffa la Haifa se aflau în posesia sa, briganzi musulmani hălăduiau pe

drumurile dintre ele, în special pe colinele Muntelui Carmel. Până şi drumul de la Jaffa la Ierusalim era nesigur, după cum a observat pelerinul Saewulf.[114] Din porturile controlate de egipteni, Tyr şi Acra, piraţii interceptau negustorii creştini. La sfârşitul toamnei anului 1102, corăbiile care duceau acasă pelerinii a căror sosire l-a salvat pe Balduin în luna mai au fost împinse la ţărm de furtuni, unele în apropiere de Ascalon, iar altele în apropiere de Tyr şi Sidon. Pasagerii au fost măcelăriţi sau vânduţi la târgurile de sclavi din Egipt.[115] În primăvara lui 1103, Balduin, care mai avea câteva corăbii englezeşti la dispoziţie, a început asediul Acrei. Garnizoana era pe punctul de a i se preda, când au intrat în port douăsprezece galere fatimide şi un transport de anvergură din Tyr şi Sidon, încărcat cu oameni şi tunuri cu „foc grecesc". Balduin a ridicat asediul[116]. Mai târziu în acea vară Balduin a încercat să elibereze Muntele Carmel de tâlhari. A reuşit doar parţial. A fost rănit grav la rinichi în timpul unei ciocniri şi pentru o vreme viaţa i-a fost în pericol. În timp ce zăcea bolnav la Ierusalim, a sosit vestea unei duble expediţii a lui Taj al-Ajam şi a lui Ibn Qadus. Refuzul lui al-Ajam de a înainta dincolo de Ascalon l-a obligat pe Ibn Qadus să încerce asediul Jaffei singur. Eforturile lui au fost însă neconvingătoare. De îndată ce Balduin s-a refăcut îndeajuns pentru a conduce armata pe ţărm, flota egipteană s-a îndepărtat.[117]

În luna mai, o imensă flotă genoveză cu 70 de galere, care îl ajutase pe Raymond de Toulouse să cucerească Jebail, a intrat în Haifa. Balduin s-a întâlnit cu conducătorii ei şi a obţinut o alianţă pentru dobândirea Acrei, promiţându-le, ca de obicei, o treime din prada de război, privilegii comerciale şi un cartier în bazar. Aliaţii au început asediul pe 6 mai. Comandantul fatimid, mamelucul Bena Zahr ad-Daulah al-Juyushi, a organizat o rezistenţă tenace, dar nu a primit niciun ajutor din Egipt. După 20 de zile a oferit capitularea, în condiţii similare celor de la Arsuf. Locuitorii care doreau să plece împreună cu bunurile lor mobile să o poată face în siguranţă, iar ceilalţi deveneau supuşii regelui frânc. Balduin a acceptat şi a respectat termenii, ba a îngăduit şi ca o moschee să fie păstrată pentru supuşii musulmani, dar marinarii italieni nu au rezistat să vadă exodul atâtor bogăţii. I-au atacat pe cei care plecau, ucigându-i pe mulţi dintre ei şi jefuindu-i pe toţi. Balduin s-a înfuriat pe ei şi i-ar fi atacat pe genovezi, dacă nu ar fi sosit patriarhul Evremar, care a mediat o împăcare.[118]

Posesia Acrei i-a oferit lui Balduin ceea ce acesta dorea cu ardoare: un port care era sigur în orice vreme. Deşi se afla la mai mult de 160 de kilometri de capitală, Acra a devenit de îndată principalul port al regatului, înlocuind Jaffa cu rada ei deschisă. Mai mult, Acra era portul prin care se trimitea marfă de la Damasc către Occident. Cucerirea ei de către latini nu a întrerupt acest trafic, fapt ce a dat speranţă musulmanilor care încă mai locuiau în oraş.[119]

În vara lui 1105, vizirul al-Afdal a avut o ultimă tentativă de a recuceri Palestina. O armată bine echipată, formată din 5.000 de călăreţi arabi şi infanterie sudaneză, condusă de fiul său, Sena al-Mulk Husein, s-a adunat la Ascalon la începutul lui august. Trăgând învăţămintele din eşecurile anterioare, egiptenii au cerut ajutorul suveranilor turci de la Damasc. În 1102 sau 1103 ajutorul de la Damasc ar fi fost nepreţuit. Dar Duqaq murise în 1104 şi familia lui îşi disputa succesiunea cu atabegul Toghtekin, în vreme ce şi Ridwan din Alep avea pretenţii la o parte din ea. Toghtekin l-a aşezat pe tron pe fiul de un an al lui Duqaq, Tutush, apoi l-a înlocuit cu fratele de 12 ani al lui Duqaq, Irtash. Irtash a bănuit intenţiile tutorelui său şi a fugit la Hauran, unde a obţinut adăpost de la emirul Aytekin de Bosra. Din Bosra, Irtash a apelat la regele Balduin, care l-a invitat la Ierusalim. În aceste condiţii, Toghtekin era dispus să îi ajute pe egipteni, dar nu putea risca să trimită o armată prea mare într-acolo. L-a trimis pe generalul Sabawa cu 1.300 de arcaşi călare.[120] În luna august armata egipteană a înaintat în Palestina, unde a făcut joncţiunea cu trupele din Damasc, ce veniseră prin câmpia Negeb şi Transiordania. Balduin îi aştepta la Jaffa. Atunci când flota egipteană a apărut la orizont, Balduin a luat poziţie pe inevitabilul câmp de bătălie de la Ramla. Jaffa a rămas sub comanda lui Lithard de Cambrai, cu 300 de oameni. Alături de Balduin se aflau tânărul pretendent la cârmuirea Damascului, Irtash, şi restul trupelor latine din Palestina, garnizoanele din Galileea, Haifa şi Hebron, precum şi armata centrală, 500 de călăreţi şi 2000 de pedestraşi. La solicitarea lui Balduin, patriarhul Evremar a venit de la Ierusalim cu 150 de oameni recrutaţi în oraş şi cu Sfânta Cruce.

Bătălia a avut loc duminică, pe 27 august. În zori, patriarhul a călărit prin faţa trupelor frânce, purtând veşmintele patriarhale şi crucea în mână, binecuvântând şi oferind iertarea păcatelor pentru toţi. Apoi frâncii au început atacul. Un contraatac al turcilor damaschini aproape că le-a rupt rândurile, dar Balduin, cu stindardul în mână, a condus un asalt care i-a risipit pe turci. Egiptenii au luptat mai curajos decât de obicei, dar aripa stângă plecase într-o deşartă încercare de a lua prin surprindere Haifa şi s-a întors prea târziu. Până seara musulmanii erau înfrânţi. Sabawa şi turcii lui au fugit înapoi în ţara lor, iar egiptenii s-au retras la Ascalon, de unde comandantul lor Sena al-Mulk s-a întors în grabă la Cairo. Pierderile egiptenilor au fost grele. Guvernatorul Ascalonului a fost ucis, foştii comandanţi ai Acrei şi Arsufului luaţi prizonieri şi răscumpăraţi pe bani grei. Foucher de Chartres regreta că Sena al-Mulk a reuşit să scape, deoarece s-a pierdut o altă posibilitate de răscumpărare. Dar pierderile latinilor erau la fel de mari. După ce a jefuit tabăra egiptenilor, Balduin nu i-a urmărit în fuga lor şi nici nu l-a mai sprijinit pe tânărul Irtash, care s-a

retras neconsolat la ar-Rahba pe Eufrat. Flota egipteană s-a întors în Egipt, după ce nu a reuşit mare lucru, ci doar să piardă câteva corăbii într-o furtună.[121]

A treia bătălie de la Ramla a pus capăt ultimei tentative pe scară largă a fatimizilor de a recuceri Palestina. Dar ei rămâneau un pericol pentru frânci. O mică incursiune în toamna anului 1106 aproape a reuşit să facă ceea ce marile armate nu au izbutit. În acea lună de octombrie, Balduin era ocupat pe frontiera galileeană, câteva mii de egipteni au atacat o tabără de pelerini aflată între Jaffa şi Arsuf şi i-au masacrat pe toţi locuitorii ei. După aceea au călărit la Ramla, care era apărată doar de opt cavaleri, care au fost copleşiţi uşor. Guvernatorul Jaffei, Roger de Rozoy, a ieşit să îi înfrunte, dar a fost prins într-o ambuscadă şi a scăpat cu viaţă doar fugind înapoi la Jaffa. Egiptenii erau atât de aproape pe urmele lui, că 40 dintre pedestraşii lui au fost prinşi în afara porţilor şi omorâţi. Apoi egiptenii s-au îndreptat către Ierusalim şi au atacat micul Castel Arnaud, pe care Balduin nu apucase să îl termine.

Muncitorii s-au predat, dar au fost ucişi, cu excepţia comandantului lor, Geoffroy, castelan al Turnului lui David, care a fost capturat pentru răscumpărare. Dar Balduin aflase deja despre atac şi plecase în forţă înspre sud. Egiptenii s-au retras la Ascalon.[122]

Anul următor, o altă expediţie egipteană aproape că a cucerit Hebronul, dar a fost respinsă de Balduin în persoană; iar în 1110 egiptenii au pătruns până la zidurile Ierusalimului, după care s-au retras brusc.[123] Atacuri similare, de mai mică anvergură, au avut loc din când în când pentru următorii zece ani, făcând nesigură viaţa pentru coloniştii creştini şi pelerini în câmpia litorală şi în Negeb, dar ele nu erau mai mult decât represalii la incursiunile lui Balduin în teritoriul musulman.

Balduin avea aşadar mână liberă să continue încercările de a-şi extinde regatul. Obiectivele sale majore erau oraşele de pe coastă: Ascalon în sud şi Tyr, Sidon şi Beirut în nord. Ascalonul şi Tyrul erau fortăreţe puternice cu mari garnizoane permanente, iar cucerirea lor necesita pregătiri minuţioase. În primăvara anului 1106, prezenţa în Ţara Sfântă a unui larg convoi de pelerini englezi, flamanzi şi danezi l-a împins pe Balduin să plănuiască o expediţie asupra Sidonului. Guvernatorul oraşului, prinzând de veste, s-a grăbit să îi trimită o mare sumă de bani. Balduin, întotdeauna în nevoie de lichidităţi, a acceptat darul şi a lăsat Sidonul în pace timp de doi ani.[124]

În august 1108, Balduin a pornit din nou asupra Sidonului, cu sprijinul unei escadrile de marinari-aventurieri din diferite oraşe italiene. Guvernatorul oraşului a angajat de îndată ajutorul turcilor din Damasc pentru 30.000 de besanţi, în vreme ce o puternică flotilă egipteană a sosit din Egipt şi i-a învins pe italieni într-o bătălie

maritimă înaintea portului. Balduin a trebuit să ridice asediul. Ca urmare, sidonienii au refuzat să îi mai lase pe turci în oraş, temându-se, nu fără temei, că Toghtekin dorea să îl ocupe.

Guvernatorul a refuzat să plătească besanţii promişi. Turcii au ameninţat că îl cheamă înapoi pe Balduin, dar, când acesta a arătat semne că s-ar întoarce, au acceptat să dea înapoi şi 9.000 de besanţi ca despăgubire.[125]

În vara următoare, Balduin l-a ajutat pe Bertrand de Toulouse să captureze Tripoli, iar în revanşă Bertrand a trimis oameni, la începutul anului 1110, să atace Beirutul. Corăbii genoveze şi pisane se aflau la îndemână şi contribuiau la blocada asupra oraşului, iar Tripoli era o bază excelentă. Corăbii fatimide de la Tyr şi Sidon au încercat în zadar să spargă blocada. Asediul a durat din februarie până la mijlocul lunii mai, când, în lipsă de ajutor, guvernatorul a fugit pe timp de noapte în Cipru, prin flota italiană, unde s-a predat guvernatorului bizantin. Oraşul abandonat a fost atacat pe 13 mai. Italienii au dezlănţuit un masacru generalizat până când Balduin a restabilit ordinea.[126]

Vara aceea Balduin a primit mai mult ajutor maritim din Occident. În 1107 o flotă a plecat din Bergen, Norvegia, sub comanda lui Sigurd, care împărţea tronul Norvegiei împreună cu alţi doi fraţi. Traversând Marea Nordului şi ocolind Gibraltarul, flota s-a oprit pe drum în Anglia, Castilia, Portugalia, Insulele Baleare şi Sicilia şi a ajuns la Acra tocmai când Balduin se întorcea de la capturarea Beirutului. Sigurd era primul cap încoronat care îi vizita regatul şi Balduin l-a primit cu toate onorurile, însoţindu-l personal până la Ierusalim. Sigurd a fost de acord să ajute la asediul Sidonului. Aliaţii au început asediul în octombrie. Sidonul a fost apărat cu forţă. Corăbiile norvegiene aproape că au fost dispersate de o puternică flotă fatimidă lângă Tyr, dar au fost salvate de o escadrilă veneţiană condusă de însuşi dogele Ordelafo Falieri. Între timp, guvernatorul Sidonului punea la cale uciderea lui Balduin. Un musulman renegat ce făcea parte dintre servitorii personali ai lui Balduin a acceptat sarcina de a-l ucide în schimbul unei mari sume de bani. Un creştin localnic din Sidon a aflat despre complot şi a tras spre tabăra latinilor o săgeată cu un mesaj ataşat de ea prin care îl prevenea pe rege. Sidonul a capitulat în cele din urmă pe 4 decembrie, sub aceleaşi condiţii care fuseseră acordate şi Acrei. Notabilităţile oraşului au plecat la Damasc cu toate bunurile lor, dar locuitorii mai săraci au rămas şi au devenit supuşii regelui Balduin, care a strâns de la ei pe loc un impozit de 20.000 de besanţi de aur. Veneţienii au primit o biserică şi proprietăţi în Acra. Sidonul a fost încredinţat ca baronie lui Eustache Garnier, care era deja guvernator în Cezareea şi care şi-a consolidat poziţia politică prin căsătoria cu nepoata patriarhului Arnulf, Emma.33

Latinii controlau aşadar întreaga coastă siriană, cu excepţia

fortăreţei Ascalon în sud şi a Tyrului în centru. Guvernatorul Tyrului era neliniştit. În toamna anului 1111 i-a cerut lui Toghtekin din Damasc să îi ofere un corp de cinci sute de arcaşi în schimbul a 20.000 de besanţi şi permisiunea de a trimite la Damasc bunurile cele mai preţioase ale nobililor din oraş. Toghtekin a fost de acord şi o caravană încărcată cu bani şi obiecte de preţ a plecat de pe litoral. Deoarece traversa prin teritoriul frânc, guvernatorul din Tyr, Izz al-Mulk, a mituit un cavaler pe nume Rainfred să le fie ghid şi să le asigure paza. Rainfred a acceptat, dar imediat l-a informat pe Balduin, care i-a atacat pe tyrienii care nu bănuiau nimic şi le-a furat toată averea. Încurajat de banii neaşteptaţi, la sfârşitul lunii noiembrie, Balduin şi-a adus toată armata sub zidurile Tyrului ca să atace oraşul. Dar nu avea o flotă care să îl susţină, în afară de douăsprezece corăbii bizantine conduse de ambasadorul Butumites, iar bizantinii nu doreau să participe la un conflict cu fatimizii, cu care erau în relaţii bune, decât dacă primeau o răsplată pe măsură. I-au cerut aşadar lui Balduin să îi ajute în schimb să recucerească oraşele care fuseseră cucerite de principii din Antiohia. Balduin a stat în cumpănă dacă să îşi asume un asemenea angajament, astfel că bizantinii nu au făcut decât să îi ofere provizii pentru armata frâncă. Asediul Tyrului a durat până în luna aprilie a anului următor. Tyrul a luptat bine, incendiind uriaşele turnuri de asediu construite de Balduin, dar în cele din urmă a trebuit să apeleze la ajutorul lui Toghtekin. Înainte de a face acest pas, Izz al-Mulk a trimis o scrisoare în Egipt prin care îşi justifica alegerea. Prima încercare a lui Toghtekin de a intra în legătură a eşuat, deoarece porumbelul a fost interceptat de un arab aflat în serviciul latinilor. Tovarăşul lui frânc a vrut să elibereze pasărea, dar arabul a dus-o la Balduin. Bărbaţi deghizaţi au fost trimişi să îi întâmpine pe ambasadorii din Damasc, care au fost prinşi şi ucişi. Toghtekin a reuşit totuşi să ajungă la Tyr, luând prin surprindere o trupă latină ce căuta provizii şi asediind tabăra frâncă în vreme ce jefuia zonele învecinate. Balduin a fost nevoit să ridice asediul şi să se întoarcă, luptând, la Acra.[127]

Balduin nu a avut mai mult noroc nici la Ascalon, fortăreaţă pe care încercase să o cucerească imediat după succesul de la Sidon. Guvernatorul Shams al-Kilafa, care avea abilităţi negustoreşti, era sătul de atâtea conflicte. A cumpărat un armistiţiu cu Balduin pentru o sumă pe care apoi a vrut să o colecteze de la locuitorii din Tyr, aflat sub jurisdicţia lui. A fost raportat Egiptului, iar vizirul al-Afdal a trimis trupe fidele care să îl demită. Shams al-Kilafa, bănuind scopul lor, a refuzat să le lase în oraş şi chiar a renunţat la propriii soldaţi pe care îi suspecta de simpatii fatimide, recrutând mercenari armeni în locul lor. După aceea s-a dus la Ierusalim şi a pus Ascalonul sub protecţia lui Balduin. S-a întors cu 300 de cavaleri latini pe care i-a

instalat în fortăreaţă. Trădarea lui i-a şocat pe locuitori. În iulie 1111, cu ajutorul Egiptului, a fost organizată o lovitură de stat. Shams a fost ucis şi francii măcelăriţi. Balduin s-a grăbit într-acolo să îşi salveze oamenii, dar era prea târziu. Ascalon a rămas un ghimpe în coasta latinilor pentru încă 40 de ani.[128]

O încercare similară de a instaura un protectorat asupra Baalbekului cu ajutorul guvernatorului, eunucul al-Taj Gümüştekin, a eşuat în primăvara anului 1110. Toghtekin a aflat despre plan şi l-a înlocuit pe Gümüştekin cu fiul său, Taj al-Mulk Buri.[129]

Principala grijă a lui Balduin a fost să asigure un litoral pentru regatul său, dar era la fel de preocupat să asigure şi graniţe teritoriale potrivite, care să profite şi de apropierea de marile drumuri comerciale ce duceau din Irak şi Arabia către Marea Mediterană şi Egipt. După plecarea lui Tancred la Antiohia, Balduin a încredinţat principatul Galileei, păstrându-i numele pompos dat de Tancred lui Hugues de Saint-Omer, fostul său vecin din Franţa. Hugues a fost încurajat să ducă o politică agresivă faţă de musulmani. Primul lui gest a fost să construiască în munţi, deasupra drumului ce lega Tyrul, Banyas şi Damascul, castelul Toron (azi Tibnin). După aceea, pentru a putea organiza incursiuni de pradă în ţinuturile mănoase la est de Marea Galileei, a construit un alt castel pe dealurile de la sud-vest de aceasta, pe care arabii îl numesc al-Al. Cele două fortăreţe au fost terminate în toamna anului 1105, dar cea de-a doua nu a rămas mult timp în mâinile creştinilor. Toghtekin nu putea îngădui o asemenea ameninţare la adresa lui. La sfârşitul anului, pe când Hugues se întorcea la al-Al, încărcat cu pradă bogată după o acţiune de pradă, armata siriană l-a atacat. Hugues a fost ucis în luptă şi oamenii lui s-au împrăştiat. Toghtekin a preluat stăpânirea asupra castelului fără nicio opreliştе. Fratele lui Hugues, Gérard de Saint-Omer, grav bolnav, nu a trăit prea mult după el. Balduin a dăruit fieful Galileei unui cavaler francez, Gervase de Basoches[130].

Războiul de hărţuială a continuat. În 1106, cei din Tyr au efectuat un atac asupra cetăţii Toron, care a coincis cu un asalt al Damascului asupra fortăreţei Tiberiada. Niciunul dintre ele nu a avut sorţi de izbândă şi, la venirea lui Balduin, damaschinii au trimis soli pentru încheierea unui scurt armistiţiu. Primirea făcută solilor, politicoasă şi grandioasă, a sporit reputaţia lui Balduin printre musulmani. Armistiţiul a fost într-adevăr de scurtă durată.[131] În primăvara anului 1108, Toghtekin a reuşit să îi ia prizonieri pe Gervase de Basoches şi pe apropiaţii lui. Preţul cerut lui Balduin în schimbul lor erau cetăţile Tiberiada, Acra şi Haifa. Balduin a refuzat oferta, iar Gervase a fost omorât. Scalpul lui, cu pletele albe fluturând, a fost purtat în faţa trupelor musulmane victorioase.[132] Balduin i-a redat lui Tancred titlul de principe al Galileei, dar probabil că administra el însuşi principatul

de la Ierusalim. În 1113, după ce Tancred a murit şi Balduin de Edessa l-a alungat pe Joscelin de Courtenay din ţară, Balduin a compensat exilul acestuia cu oferirea principatului Galileei[133].

La sfârşitul anului 1108, Balduin şi Toghtekin, ambii având alte interese, au făcut un armistiţiu de 10 ani, prin care şi-au împărţit veniturile regiunilor Sawad şi Ajlun, care acoperă nordul Transiordaniei de azi. O treime îi revenea lui Balduin, o treime lui Toghtekin şi o treime rămânea autorităţilor locale.[134] Raţiunile din spatele acestui armistiţiu erau, cel mai probabil, comerciale. Incursiunile de pradă afectau comerţul de tranzit care se desfăşura în regiune şi toate părţile profitau de reluarea schimburilor. Armistiţiul era valabil doar pe plan local şi nu l-a împiedicat pe Toghtekin să meargă în ajutorul oraşelor musulmane de pe litoral, aşa cum nu l-a oprit nici pe Balduin să încerce să facă un oraş vasal din Baalbek. Dar istoricii arabi au observat cu recunoştinţă că, datorită armistiţiului, Balduin nu a invadat teritoriile lui Toghtekin atunci când înfrângerea lui de către Guillaume-Jourdain îi oferise o ocazie potrivită.[135] Dorinţa pentru un armistiţiu poate să fi venit din partea lui Balduin în urma înfrângerii lui Gervase şi a pericolului crescut de invazii din Transiordania în Galileea, iar pentru musulmani ca urmare a doua atacuri, dintre care unul condus de un pelerin nou-venit în Palestina, fiul lui Robert de Normandia, Guillaume Cliton, asupra unei bogate prinţese arabe ce călătorea din Arabia la Damasc, iar al doilea, asupra unei caravane ce plecase din Damasc către Egipt. După primul atac, latinii au capturat 4.000 de cămile, iar în al doilea au luat toată marfa din caravană. Supravieţuitorii acesteia au fost ucişi mai târziu de către beduini.[136] Tratatul a fost încălcat în 1113, când Balduin a invadat teritoriul controlat de Damasc.

Începând cu anul 1111, după eşecul în faţa Tyrului, Balduin a fost ocupat o vreme cu chestiunile din Siria de nord, dar încă din 1109, la Tripoli, el îşi declarase intenţiile de a fi stăpânul întregului Orient latin. Evenimentele din Antiohia şi Edessa i-au oferit ocazia să îşi afirme din nou pretenţiile. Balduin se putea dedica din nou lărgirii domeniului său personal. Fusese mereu conştient că Palestina era vulnerabilă la invazii şi infiltrări din sud-est, prin câmpia Negeb, şi că trebuia să controleze teritoriul dintre Marea Moartă şi Golful Akaba pentru a întrerupe legătura Egiptului cu restul lumii musulmane. În anul 1107, Toghtekin a trimis o armată musulmană în regiunea Edom, la invitaţia unui beduin de-al locului, ca să stabilească acolo o bază de unde să poată invada Iudeea. Acea regiune sălbatică găzduia câteva mănăstiri greceşti, iar unul dintre călugări, Theodor, l-a rugat pe Balduin să intervină. Balduin s-a deplasat în apropierea taberei turceşti în Wadi Musa, lângă Petra, dar nu dorea o confruntare. De aceea, Theodor s-a oferit să meargă în chip de fugar la generalul lui

Toghtekin şi să îl avertizeze că în apropiere se afla o imensă armată de franci.

Turcii s-au speriat şi s-au retras cu viteză la Damasc. Balduin i-a pedepsit pe beduini afumându-le peşterile în care locuiau şi luându-le turmele. La întoarcerea în nord, a luat cu el mulţi creştini, care se temeau de represalii din partea beduinilor.[137]

Balduin a revenit în Idumeea în 1115 şi a hotărât că trebuie ocupată permanent. Coborând dinspre Hebron pe lângă Marea Moartă şi traversând apoi Wadi al-Araba, valea abruptă care leagă Marea Moartă de Golful Akaba, Balduin a ajuns la unul dintre puţinele locuri fertile din acea regiune aridă, Shobak, aflat pe un deal împădurit între depresiune şi deşertul Arabiei. Acolo, la 160 de kilometri de cea mai apropiată aşezare latină, Balduin a construit un castel impresionant, unde a lăsat o garnizoană bine dotată cu armament. L-a numit Muntele Regal, Le Krak de Montreal. În anul următor şi-a condus armata şi un lung şir de catâri ducând provizii şi mai departe, în inima Arabiei necunoscute. A trecut din nou pe la Montreal, apoi a continuat marşul către sud, până când a ajuns, cu armata epuizată, pe ţărmul Mării Roşii, la Akaba. Acolo au îmbăiat caii în mare şi au prins peştii pentru care acele ape sunt renumite. Localnicii, îngroziţi, s-au urcat în bărci şi au fugit. Balduin a ocupat oraşul, numit de latini Aila sau Elyn, şi l-a fortificat cu o citadelă. Apoi a navigat până la mica insulă numită Jesirat Farun sau Graye de către franci, unde a mai construit un castel. Ambele fortificaţii au primit câte o garnizoană. Datorită lor, latinii controlau acum drumurile ce duceau de la Damasc în Arabia şi Egipt. Puteau jefui caravanele după bunul plac şi îngreunau accesul armatelor musulmane către Egipt.[138]

La întoarcerea de pe ţărmurile Mării Roşii, Balduin s-a îndreptat din nou asupra Tyrului, dar s-a mulţumit doar să organizeze o blocadă strictă dinspre uscat. Cu acest scop a construit castelul de la Scandelion, acolo unde drumul de coastă începe să urce pe o stâncă, spre trecătoarea numită „Scara din Tyr”.[139] Sidonul controla deja accesul către Tyr dinspre nord, iar castelul Toron pe cel dinspre est. Scandelion completa încercuirea.

Încurajat de aceste reuşite, în anul 1118, Balduin a pornit într-o expediţie mult mai îndrăzneaţă. Armatele fatimide din Ascalon avuseseră două incursiuni reuşite în teritoriile lui. În 1113, pe când Balduin se lupta cu turcii în nord, fatimizii au ajuns până la zidurile Ierusalimului, jefuind totul în cale, iar în 1115 aproape că au reuşit să ia Jaffa prin surprindere. Răspunsul lui Balduin era, acum, să invadeze Egiptul. La începutul lunii martie, după negocieri cu şeicii triburilor din deşert, Balduin a pornit cu o mică armată de 216 călăreţi şi 400 de pedestraşi, bine aprovizionată, de la Hebron, prin Peninsula Sinai, până la ţărmul Mediteranei, la Farama, dincolo de frontiera egipteană

şi aproape de gurile braţului Pelusiac al Nilului. Balduin se pregătea să ia cu asalt oraşul, dar garnizoana a fugit speriată. Atunci Balduin a înaintat până la Nil, iar soldaţii lui au rămas fascinaţi la vederea vestitului fluviu. Acolo regele a căzut la pat, bolnav de moarte, şi s-a retras, muribund, înapoi în Palestina.

Prin campaniile sale neobosite şi prin exploatarea fiecărei ocazii, regele Balduin a construit din moştenirea pe care o primise un stat puternic ce cuprindea întreaga provincie istorică a Palestinei. Cu excepţia cetăţilor Tyr şi Ascalon, Balduin controla regiunea de la Beirut în nord la Beersheba în sud, iar râul Iordan îi era frontiera răsăriteană. Avanposturile din sud-est controlau accesul dinspre Arabia. Ceilalţi creştini din Orientul latin i-au recunoscut hegemonia şi a cucerit şi respectul vecinilor musulmani. Eforturile sale au dus la construirea unui regat care nu va fi distrus cu uşurinţă.

Nu cunoaştem prea multe despre administraţia internă a regatului Ierusalimului. În linii mari, acesta era un stat feudal, dar Balduin a păstrat cea mai mare parte a teritoriului sub stăpânirea sa, numind vicecomiţi ca locţiitori. Chiar şi cel mai mare fief al său, principatul de Galileea, a fost lipsit de un cârmuitor mai mulţi ani.

În acel moment, feudele nu erau încă ereditare. După moartea lui Hugues de Saint-Omer, s-a crezut că fratele acestuia, Gérard, îi va urma la conducerea principatului, dacă ar fi fost destul de sănătos, dar dreptul său nu era incontestabil. Balduin însuşi a încropit o constituţie pentru regatul său. El guverna printr-o curte personală care se mărea constant, iar vasalii lui aveau la rândul lor propriile curţi. Balduin a fost cel care a reuşit să încheie înţelegerile cu italienii din oraşele portuare; aceştia nu erau obligaţi să participe la campaniile militare, dar trebuia să participe la apărarea maritimă a oraşelor lor.[140]

Balduin şi-a făcut cunoscute intenţiile de a controla Biserica. După ce a fost sigur pe susţinerea ei, Balduin a fost generos cu donaţiile de pământuri cucerite de la necredincioşi. Dărnicia sa a fost într-o oarecare măsură prost direcţionată, deoarece Biserica nu era datoare să furnizeze soldaţi. Pe de altă parte, Balduin aştepta ca ea să îi ofere bani.

Nenumărate incidente au demonstrat că Balduin era popular în rândul creştinilor din partea locului. Episodul din anul 1101 de Paşte i-a deschis ochii să fie mai atent la sensibilităţile locale. Le permitea să îşi folosească limba maternă şi să îşi urmeze obiceiurile, iar Biserica nu avea voie să se amestece în practica religioasă a acestora. În ultimii ani ai domniei sale a încurajat imigrarea creştinilor, eretici şi ortodocşi deopotrivă, proveniţi din ţările musulmane înconjurătoare. Balduin avea nevoie de o populaţie de ţărani harnici care să ocupe pământul rămas liber în Iudeea după plecarea musulmanilor. A încurajat căsătoriile dintre frânci şi localnice, dând el însuşi exemplu.

Puţini dintre baroni şi-au luat mirese băştinaşe, dar practica a devenit comună printre soldaţii mai săraci şi colonişti. Copiii din aceste căsătorii mixte vor reprezenta mai târziu sursa cea mai importantă de soldaţi pentru regat.

Balduin a arătat o disponibilitate similară către musulmanii şi evreii care au consimţit să îi devină supuşi. Câteva moschei şi sinagogi au fost tolerate. În curţile de judecată, musulmanii aveau voie să jure pe Coran şi evreii pe Tora. Necredincioşii aflaţi în litigiu puteau spera la o judecată dreaptă. Căsătoriile mixte cu femei evreice erau permise. În anul 1114, patriarhul Arnulf a fost admonestat de papa Pascal pentru că a oficiat o căsătorie între un creştin şi o musulmană.[141]

Papa Pascal şi-a arătat din nou lipsa de înţelegere în ceea ce priveşte Orientul. Pentru a supravieţui aici, latinii nu trebuia să rămână o minoritate străină, ci trebuia să se integreze în lumea locală. Capelanul lui Balduin, Foucher de Chartres, într-un capitol liric din „Istoria" lui, observa lucrarea miraculoasă a Domnului prin care occidentalii au devenit orientali. Lui Foucher i se părea încântător faptul că popoarele occidentale şi cele orientale se amestecau, îl vedea ca pe un pas către unirea naţiunilor. Povestea se repetă de-a lungul întregii istorii a cruciadelor: oamenii politici latini înţelepţi au urmat politica lui Balduin de a adopta tradiţiile locului şi a forma alianţe şi prietenii locale, în vreme ce nou-veniţii din Occident veneau cu idei xenofobe dăunătoare.

Regele îl jignise deja pe Papă atunci când a cucerit şi oraşe de pe coasta siriană, precum Sidon şi Beirut, care aparţineau din punct de vedere istoric de Patriarhia Antiohiei. Buna administrare a regatului cerea ca acestea să fie transferate sub jurisdicţia patriarhului de Ierusalim, iar Balduin a acţionat în consecinţă. Patriarhul Antiohiei, Bernard, a protestat pe lângă Papă faţă de un asemenea act necanonic. În 1110, Pascal îl informase deja pe Balduin că, în lumina noilor circumstanţe, situaţia istorică putea fi ignorată, dar în 1112, cedând slăbiciunii sale obişnuite, şi-a schimbat poziţia şi a susţinut pretenţiile Antiohiei. Balduin a ignorat pur şi simplu decizia Papei şi, în ciuda unei aspre mustrări din partea lui Pascal, episcopiile au rămas sub oblăduirea Patriarhiei de la Ierusalim.[142]

Balduin a comis o eroare de judecată în privinţa căsătoriilor sale. Nu era prea încântat de soţia sa armeană din ziua în care tatăl ei, îngrozit de ginerele său nemilos, a fugit împreună cu zestrea ei. Lui Balduin îi plăceau aventurile amoroase, dar era discret şi prezenţa reginei la Curte îl împiedica să se poarte după placul inimii. Regina însăşi avea o reputaţie de femeie galantă, spunându-se chiar că şi-a oferit favorurile unor piraţi musulmani pe când a făcut călătoria pe mare de la Antiohia. Nu avea urmaşi din această căsnicie. După câţiva ani, când nu mai exista niciun avantaj politic pentru acel mariaj,

Balduin a alungat-o pe soţia lui de la Curte pe motive de adulter şi a obligat-o să se retragă la mănăstirea Sfânta Ana din Ierusalim, căreia i-a făcut donaţii generoase pentru o conştiinţă liniştită. Ea a cerut şi i s-a permis să se retragă la Constantinopol, unde locuiau părinţii ei de când fuseseră evacuaţi din Maraş de către frânci. În capitală a renunţat la haina monahală şi a început să se bucure de toate plăcerile unui mare oraş.[143] Între timp, Balduin şi-a reluat viaţa de burlac, dar avea în continuare nevoie de bani, astfel că în iarna anului 1112 a aflat că văduva cea mai dezirabilă din Europa îşi căuta un soţ. Adelaide de Salona, contesă de Sicilia, tocmai se retrăsese de la regenţă după majoratul fiului ei, Roger al II-lea. Era extrem de bogată şi îşi dorea un titlu regal. Pentru Balduin ea era o partidă bună nu numai pentru zestre, dar şi pentru influenţa asupra normanzilor din Sicilia. O alianţă cu aceştia i-ar fi oferit putere maritimă şi ar fi fost o contrapondere la normanzii din Antiohia. I-a cerut mâna, iar contesa a acceptat cu anumite condiţii. Balduin nu avea urmaşi. Copiii primei sale soţii muriseră în Anatolia în timpul Primei Cruciade, iar regina armeană nu-i oferise niciun moştenitor. Adelaide a insistat ca, în cazul în care din căsnicia cu Balduin nu ar fi rezultat copii, iar date fiind vârstele celor doi şansele erau mici, atunci coroana regatului Ierusalimului să-i revină fiului ei, Roger.

Contractul a fost încheiat, iar în vara anului 1113 contesa a plecat din Sicilia într-o splendoare nemaiîntâlnită în Marea Mediterană de la plecarea Cleopatrei către Cydnus pentru a se întâlni cu Marc Antoniu. Adela era aşezată pe un covor ţesut cu fir de aur, iar prora corăbiei era acoperită cu aur şi argint. Era însoţită de alte două trireme, cu prore la fel de împodobite, ce duceau escorta ei de soldaţi arabi din garda personală a fiului ei şi ale căror chipuri întunecate străluceau în contrast cu veşmintele lor albe imaculate. Urmau alte şapte corăbii încărcate cu averea ei personală. Adelaide a ajuns la Acra în august. Regele Balduin a întâmpinat-o cu toată pompa de care dispunea. El şi curtenii lui erau îmbrăcaţi în mătăsuri scumpe, iar caii şi catârii erau acoperiţi cu purpură şi aur. Străzile erau acoperite cu covoare scumpe. Steaguri purpurii fluturau la ferestre şi balcoane. Oraşele şi satele de pe drumul până la Ierusalim erau în straie de sărbătoare. Toată ţara se bucura, dar nu atât pentru venirea noii regine, aflată la mijlocul vieţii, cât pentru averea pe care o aducea cu ea.[144]

În ciuda începuturilor spectaculoase, căsătoria nu a fost un succes. Balduin a luat de îndată zestrea Adelaidei şi a folosit-o ca să plătească soldele restante ale soldaţilor săi şi pentru lucrări de fortificaţii. Banii intraţi în circulaţie au stimulat comerţul. Efectul benefic însă nu a durat mult şi neajunsurile căsătoriei au devenit evidente. Oameni pioşi şi-au adus aminte că Balduin nu divorţase legal de precedenta soţie. Disponibilitatea patriarhului Arnulf de a oficia o căsătorie bigamă i-a

şocat pe mulţi, iar duşmanii lui Arnulf au profitat de această neregulă. Atacul lor ar fi fost poate mai puţin intens dacă supuşii lui Balduin nu ar fi fost mâniaţi de propunerea acestuia de a decide succesiunea la tronul regatului fără consultarea sfetnicilor. Plângerile împotriva lui Arnulf au curs către Roma. La un an după căsătorie, legatul papal Berengar, episcop de Orania, a sosit la Ierusalim. Aflând că acuzaţiilor de simonie la adresa lui Arnulf li se adăuga şi una de binecuvântare a unei legături adultere, Berengar i-a convocat pe episcopii şi abaţii din patriarhat într-un sinod şi l-a depus pe Arnulf. Acesta însă nu s-a dat bătut atât de uşor. După ce a avut grijă să nu fie numit niciun succesor la scaunul patriarhal, Arnulf a plecat în iarna anului 1115 la Roma. Acolo şi-a folosit tot farmecul personal înaintea Papei şi a cardinalilor, pe care i-a îmbunat şi cu daruri bine alese. Arnulf l-a atras pe Pascal de partea lui, iar Papa a schimbat decizia legatului Berengar. Arnulf a făcut totuşi o concesie: a promis că îi va porunci regelui să o trimită de la Curte pe regina siciliană. În aceste condiţii, Papa a declarat nulă depunerea lui Arnulf şi i-a oferit el însuşi *pallium-ul*, ridicând astfel orice dubii asupra poziţiei sale faţă de Arnulf. În vara anului 1116, Arnulf s-a întors triumfător la Ierusalim.[145]

Concesia făcută Papei a fost consimţită, deoarece Arnulf ştia că Balduin regreta oarecum căsătoria cu Adelaide, după ce i-a cheltuit zestrea. Adelaide, la rândul ei, obişnuită fiind cu luxul palatului de la Palermo, nu era prea încântată de austeritatea Templului lui Solomon din Ierusalim. Dar Balduin ezita, deoarece nu dorea să renunţe la avantajele alianţei cu Sicilia. A rezistat presiunii lui Arnulf, până când s-a îmbolnăvit grav în luna martie a anului 1117. Confruntat cu moartea, a ascultat de confesorii săi care i-au spus că va muri în păcat. Trebuia să o trimită pe Adelaide de la palat şi să îşi recheme adevărata soţie. Balduin nu a reuşit să ducă la îndeplinire toate aceste cerinţe, deoarece fosta regină nu dorea să plece de la Constantinopol, unde se bucura de toate plăcerile capitalei. Dar atunci când Balduin s-a însănătoşit, a pronunţat nulă căsătoria cu Adelaide. Aceasta, cu averea luată şi aproape fără însoţitori, s-a întors furioasă în Sicilia. Curtea siciliană nu va ierta uşor această insultă. A trecut multă vreme până când Sicilia a oferit ajutor şi susţinere regatului Ierusalimului.[146]

Pe 16 iunie 1117 a avut loc o eclipsă de lună; o alta pe 11 decembrie. Cinci nopţi mai târziu aurora boreală a fost zărită pe cerul Palestinei, un fenomen extrem de rar. A fost un semn foarte puternic, anunţând moartea unor principi.[147] Iar semnul nu a minţit. Pe 21 ianuarie 1118, papa Pascal a murit la Roma.[148] Pe 16 aprilie se încheia la Sicilia şi existenţa împovărată de umilinţă a Adelaidei.[149] Duşmanul ei, patriarhul Arnulf, i-a supravieţuit doar 12 zile. Sultanul Mohammed al Iranului murise pe 5 aprilie.[150] Pe 6 august a murit la Bagdad califul Mustazhir.[151] Pe 15 august, după o lungă suferinţă, se

stingea la Constantinopol cel mai ilustru suveran al Orientului, împăratul Alexie.[152] La începutul primăverii, regele Balduin se întorcea din Egipt, răpus de febră. Corpul lui solicitat peste măsură nu mai avea nicio putere de luptă cu boala. Soldaţii lui l-au purtat, muribund, până la fortul de frontieră el-Arish. Acolo, la graniţele regatului care îi datora existenţa, a murit la 2 aprilie, în braţele episcopului de Ramla. Trupul i-a fost dus la Ierusalim şi, în Duminica Floriilor, pe 7 aprilie, a fost înmormântat în biserica Sf. Mormânt, lângă fratele său Godefroy.[153]

Procesiunea funerară a fost însoţită de lamentaţii din partea francilor şi a creştinilor localnici deopotrivă. Până şi sarazinii aflaţi în trecere au fost mişcaţi. Balduin a fost un mare rege, aspru şi lipsit de scrupule, nu foarte iubit, dar respectat pentru energia lui, pentru clarviziunea lui şi pentru domnia lui dreaptă. Balduin moştenise un regat fragil şi instabil, căruia i-a oferit un loc statornic în rândul principatelor latine din Orient prin curajul său războinic, prin subtilitatea diplomaţiei şi prin înţeleaptă lui toleranţă.

VI
ECHILIBRU ÎN NORD

„Şi se vor război frate cu frate şi prieten cu prieten, cetate cu cetate”.

Isaia, 19: 2

Cu câţiva ani înainte de a muri, regele Balduin a devenit liderul incontestabil al latinilor din Răsărit. Poziţia nu a fost obţinută uşor, iar Balduin a reuşit prin modul abil în care a exploatat circumstanţele.

Cu Balduin du Bourg şi Joscelin de Courtenay căzuţi prizonieri la Harran şi cu plecarea lui Bohemund în Occident, Tancred rămăsese fără rival printre francii din nordul Siriei. Neînţelegerile dintre musulmani l-au ajutat să profite din plin de situaţie. Imperiul selgiucid se rupea în bucăţele din cauza certurilor dintre prinţi şi mai puţin din cauza presiunilor externe. Victoria de la Harran l-a propulsat pe atabegul de Mosul, Jekermish, în fruntea potentaţilor turci din Siria de nord şi Jezireh. Eşecul răsunător al ofensivei sale împotriva francilor nu i-a şţirbit poziţia printre musulmani. Fostul lui aliat şi rival, ortoqidul Soqman din Mardin, murise la începutul anului 1105, în timp ce se îndrepta spre Tripoli să ajute la despresurarea oraşului. Fratele lui, Ilghazi, şi fiul acestuia Ibrahim, îşi disputau succesiunea.[154] Ridwan din Alep sperase că victoria lui Ilghazi, care îi fusese vasal cândva, îi va oferi şi influenţă în Jezireh, dar Ilghazi a uitat de vechile loialităţi. Ridwan la rândul lui era foarte implicat în lupta cu latinii din Antiohia pentru a-şi impune vechea suzeranitate.[155] Marele emir danişmend, Ghazi Gümüştekin, a murit în 1106, lăsându-şi teritoriile divizate. Sivas şi pământurile anatoliene i-au revenit lui Ghazi, fiul cel mare, iar Melitene şi ţinuturile din Siria, fiului mai mic, Sangur. Tinereţea şi lipsa de experienţă ale lui Sangur l-au îndemnat pe Kilij Arslan, care tocmai încheiase o pace cu Bizanţul, să atace Melitene. A cucerit cetatea în toamna anului 1106.[156] După aceea a încercat să impună întregii lumi turceşti să îi recunoască titlul de sultan, încheind alianţe cu oricine era gata să îi facă pe plac în această privinţă.[157]

Jekermish nu s-a bucurat prea mult de supremaţia lui. S-a implicat în mod inevitabil în disputele sultanatului selgiucid. În anul 1104, sultanul Barkiyarok a trebuit să împartă teritoriul cu fratele său Mohammed, iar oraşul Mosul a intrat sub dominaţia celui din urmă. Jekermish a încercat atunci să obţină independenţa, declarând că el îi era loial doar lui Barkiyarok şi a sfidat trupele lui Mohammed. Dar în

ianuarie 1105 Barkiyarok a murit şi întreaga lui moştenire a trecut în mâinile lui Mohammed. Jekermish nu mai avea niciun pretext la dispoziţie şi s-a grăbit să i se supună lui Mohammed, care pentru moment s-a arătat prietenos şi s-a retras spre răsărit fără o intrare triumfală în Mosul.[158] Dar Jekermish, probabil că la cererea lui Mohammed, a început să organizeze o nouă campanie împotriva latinilor.

Nordul Siriei în secolul al XII-lea

A format o coaliţie cu Ridwan din Alep şi cu locotenentul acestuia, *aspahbad*-ul Sabawa, cu ortoqidul Ilghazi şi cu propriul lui ginere, Albu ibn Arslantash din Sinjar. Aliaţii le-au sugerat lui Ridwan şi Albu că ar fi mult mai profitabil şi benefic din punct de vedere politic să îi facă pe plac sultanului şi să îl atace pe Jekermish. Au pornit împreună împotriva celui de-al doilea mare oraş al lui Jekermish, Nisibin, dar agenţii acestuia au reuşit să îi învrăjbească pe Ridwan şi pe Ilghazi. Ridwan l-a răpit pe Ilghazi la un festin în afara zidurilor de la Nisibin şi l-a aruncat în lanţuri. Trupele ortoqide l-au atacat atunci pe Ridwan şi l-au constrâns să se retragă la Alep.[159] Jekermish a fost astfel salvat. După aceea a atacat Edessa, dar, deşi a înfrânt o ieşire a trupelor lui Richard de Salerno, s-a întors acasă pentru a se confrunta cu noi probleme.[160]

În acest răstimp, Kilij Arslan, ce tocmai obţinuse Melitene, a încercat la rândul lui să atace Edessa, dar, fiind prea bine apărată, a renunţat şi s-a îndreptat asupra Harranului. Garnizoana lui Jekermish i-a predat cetatea. Era clar că selgiucizii din Rum doreau să-şi extindă puterea în lumea musulmană în dauna verilor lor persani.[161]

Sultanul Mohammed nu l-a iertat niciodată pe Jekermish pentru aerele sale de independenţă şi îl suspecta de o înţelegere ascunsă cu Kilij Arslan. În iarna anului 1106 i-a luat în mod oficial Mosului şi l-a oferit unui aventurier turc pe nume Jawali Saqawa, laolaltă cu stăpânirea asupra Jezireh şi Diarbekir. Jawali a pornit cu o armată împotriva lui Jekermish, care a ieşit în întâmpinarea lui, dar a fost învins chiar în faţa zidurilor oraşului şi luat prizonier. Locuitorii din Mosul, unde Jekermish fusese iubit, l-au proclamat atabeg pe fiul lui, Zenki, iar prieteni din afara oraşului au cerut ajutorul lui Kilij Arslan. Jawali a considerat că era mai prudent să se retragă, mai ales că Jekermish, pe care spera să îl poată folosi drept monedă de schimb, a murit pe neaşteptate.

Mosului şi-a deschis porţile în faţa lui Kilij Arslan, care a promis să îi respecte privilegiile.[162]

Jawali s-a aşezat în valea Eufratului şi de acolo a început negocierile cu Ridwan din Alep. Au căzut de acord să îl alunge pe Kilij Arslan şi apoi să atace împreună Antiohia. În iunie 1107 au pornit cu 4.000 de oameni împotriva Mosulului. Kilij Arslan, fiind departe de casă, avea o armată mai mică, dar a ieşit să îi întâmpine pe atacatori pe malurile râului Khabar. În ciuda curajului său personal, a fost înfrânt şi el însuşi a pierit pe când încerca să fugă traversând râul.[163]

Dispariţia lui Kilij Arslan a afectat întreaga lume orientală. Pentru Bizanţ a însemnat îndepărtarea unui pericol într-un moment important, când Bohemund se pregătea să atace Balcanii. Sultanatul de Persia şi-a continuat existenţa timp de un alt secol, iar acesta a fost primul pas în ruperea turcilor anatolieni de fraţii lor din răsăritul mai

îndepărtat. Pentru moment, Siria musulmană rămăsese fără una din forţele capabile să o unifice.

Jawali putea să intre în sfârşit în Mosul, unde cruzimea stăpânirii sale l-a făcut să fie urât de populaţie în scurtă vreme. La fel ca Jekermish, nici el nu a arătat mai multă ascultare suzeranului său, sultanul Mohammed. După un an, Mohammed plănuia să îl înlocuiască şi a plecat cu o armată condusă de mamelucul Mawdud împotriva lui. Mawdud urma să fie unul din principalii protagonişti ai lumii musulmane în următorii ani. [164]

În timpul acestor frământări, Balduin du Bourg se afla în captivitate la Mosul, iar vărul lui, Joscelin de Courtenay, după moartea lui Soqman trecuse în mâinile lui Ilghazi, care tocmai plănuia să îl alunge din Mardin pe nepotul său, Ibrahim. Ilghazi avea nevoie de bani şi de aliaţi. De aceea a fost de acord să îl elibereze pe Joscelin în schimbul a 20.000 de dinari şi al promisiunii de ajutor militar.

Supuşii din Turbessel ai lui Joscelin au promis banii de răscumpărare şi acesta a fost eliberat în anul *1107*.[165] Datorită acestui aranjament, Ilghazi a putut cuceri Mardinul. Joscelin a încercat să obţină şi eliberarea lui Balduin, care trecuse în mâinile lui Jawali împreună cu toate bunurile lui Jekermish. Momentul era bine ales, deoarece Jawali avea nevoie de ajutor ca să pareze iminentul atac al lui Mawdud. A cerut 60.000 de dinari, eliberarea prizonierilor musulmani din Edessa şi o alianţă militară. În timpul negocierilor, Jawali a fost alungat din Mosul, nefiind sprijinit de locuitorii care deschiseseră larg porţile cetăţii pentru Mawdud. Jawali s-a stabilit în Jezireh, luându-l cu sine şi pe Balduin.[166]

Joscelin a strâns 30.000 de dinari fără dificultate, s-a dus personal la castelul Qalat Jabar, pe Eufrat, unde rezida Jawali, şi s-a oferit ca ostatic în locul lui Balduin până la completarea sumei de răscumpărare. Jawali a fost mişcat de acest gest şi impresionat de purtarea de cavaler a principelui franc. A acceptat substituirea lui Balduin cu Joscelin, iar apoi, câteva luni mai târziu, l-a eliberat pe Joscelin pe baza promisiunii acestuia că suma va fi plătită integral. Jawali a acţionat parţial din cavalerism şi parţial urmărindu-şi propriile interese, pentru că îşi dorea foarte mult o alianţă cu latinii. Încrederea în cuvântul lui Joscelin nu i-a fost înşelată[167].

Tancred era de patru ani stăpânul Edessei, unde guverna Richard de Salerno, vărul său, în numele lui şi nu dorea să o cedeze lui Balduin. Atunci când Balduin şi-a făcut apariţia la Edessa, Tancred a fost de acord să ajute la strângerea sumei de 30.000 de dinari, dar a refuzat să îi dea oraşul înapoi. Dorea ca Balduin să îi devină vasal. Balduin, fiind deja vasalul regelui Ierusalimului, nu putea accepta această condiţie şi s-a deplasat la Turbessel. Joscelin i s-a alăturat şi amândoi i-au cerut ajutorul lui Jawali. Tancred a pornit împotriva

celor doi la Turbessel, unde a avut loc şi o confruntare scurtă, după care combatanţii s-au aşezat împreună la un banchet şi mai stânjenitor, unde au discutat încă o dată situaţia. Nu s-a ajuns la nicio înţelegere. Balduin i-a trimis lui Jawali în dar 160 de prizonieri, pe care i-a eliberat şi i-a echipat, după care s-a îndreptat către nord în căutare de aliaţi. Guvernarea lui Richard în Edessa fusese aspră, marcată de impozite mari. Acesta nu era iubit de locuitori, în special de armeni. Ca atare, Balduin l-a vizitat pe principele armean din apropiere, pe Kogh Vasil din Kaisun, căruia cu puţin timp înainte îi crescuse prestigiul prin invitarea catolicosului armean să locuiască sub protecţia lui. Kogh Vasil l-a primit pe Balduin la Raban şi i-a promis ajutorul. Armeanul Oşin, guvernatorul Ciliciei în numele bizantinilor, bucuros să participe la o acţiune împotriva lui Tancred, i-a trimis lui Balduin 300 de mercenari pecenegi. Cu aceşti aliaţi Balduin s-a întors la Turbessel. Tancred nu era pregătit să supere întreaga lume armeană şi patriarhul Antiohiei, Bernard, şi-a folosit influenţa în favoarea lui Balduin. Împotriva voinţei sale, Tancred l-a retras pe Richard din Edessa, iar oraşul l-a primit cu satisfacţie pe Balduin.[168]

A fost însă un armistiţiu temporar. Balduin a rămas fidel prieteniei sale cu Jawali. I-a returnat numeroşi prizonieri musulmani, a permis construcţia de moschei în oraşul Saruj, a cărui populaţie era majoritar musulmană, şi l-a îndepărtat şi executat pe judecătorul principal din Saruj, care era neiubit din cauza faptului că renegase religia musulmană. Această alianţă l-a neliniştit pe Ridwan din Alep. Jawali îi ameninţa poziţia de pe Eufrat. Ridwan a răspuns printr-un atac asupra unei caravane comerciale, ce ducea şi o parte din banii de răscumpărare a lui Balduin, trimişi de la Turbessel la Curtea lui Jawali. În septembrie 1108, Jawali a atacat şi cucerit oraşul Balis, situat pe Eufrat, la 50 de mile depărtare de Alep, şi i-a crucificat pe principalii susţinători ai lui Ridwan. Ridwan a cerut de îndată ajutorul lui Tancred. La începutul lunii octombrie Balduin şi Joscelin au venit cu câteva sute de cavaleri şi s-au alăturat armatei lui Jawali la Menbij, aflat între Alep şi Eufrat. Jawali avea în jur de 500 de turci şi ceva mai mulţi beduini, conduşi de fiul emirului Sadaqa din dinastia Banü Mazyad. Armata unită număra aproape 2000 de oameni. Ridwan avea cam 600 de soldaţi, dar Tancred a reuşit să adune o forţă de 1.500. Bătălia, dusă între creştini şi musulmani împotriva unor musulmani şi creştini, a fost aprigă. Trupele lui Jawali îi respingeau pe francii din Antiohia, ce suferiseră pierderi grele atunci când beduinii au observat caii ţinuţi de rezervă de către cavalerii lui Balduin şi nu au rezistat tentaţiei. Au părăsit câmpul de luptă ca să fure caii şi să plece cu ei. Văzându-i, turcii lui Jawali au fugit la rândul lor, iar Balduin şi Joscelin au rămas aproape singuri. Amândoi au fost nevoiţi să fugă cu trupele lor şi abia au scăpat fără să fie luaţi prizonieri. Pierderile de

vieţi creştine se spune că au fost în jur de 2000.[169]

Joscelin s-a întors la Turbessel, iar Balduin la Dulak, la nord de Ravendel. Acolo Tancred a încercat să îl asedieze, fără convingere, şi s-a îndepărtat la auzul zvonului că Jawali se îndrepta într-acolo. În cele din urmă, Balduin şi Joscelin au revenit la Edessa, găsind oraşul cuprins de panică. Locuitorii, temându-se că Balduin căzuse în luptă şi că în fruntea lor va reveni odiosul Richard, au ţinut o adunare în biserica Sf. Ioan. Episcopul latin a fost chemat de către armenii din oraş să facă parte dintr-o conducere interimară până la lămurirea situaţiei. Ajuns două zile mai târziu, Balduin a suspectat trădare, crezând că armenii plănuiseră să îşi câştige independenţa. Lovitura principelui a fost dură. Mulţi armeni au fost arestaţi, unora li s-au scos ochii. Episcopul armean s-a salvat doar prin plata unei amenzi mari de către întreaga congregaţie. A urmat un exod forţat al armenilor din oraş. Nu se ştie cu certitudine gravitatea faptelor care l-au făcut pe Balduin să îşi schimbe politica faţă de armeni.[170]

În pofida victoriei şi a deciziei lui Jawali, câteva luni mai târziu, de a se împăca cu sultanul, care l-a trimis să comande în Persia, Tancred nu a mai încercat să îl alunge pe Balduin din Edessa. În schimb, în toamna anului 1108, a pornit o expediţie împotriva cetăţii Shaizar. Acolo a măcelărit o trupă a inamicilor pe care i-a prins, printr-o minune, într-o peşteră, dar s-a lăsat mituit cu un cal splendid.[171] Primăvara următoare s-a implicat în disputa dintre Guillaume-Jourdain şi Bertrand de Toulouse pentru stăpânirea teritoriilor latine din Liban. Acceptarea lui Guillaume-Jourdain ca vasal a fost contrabalansată de intervenţia rapidă a regelui Balduin ca suzeran al tuturor latinilor din Orient. Atunci când regele l-a convocat, alături de ceilalţi lideri franci, să participe la medierea dinaintea zidurilor de la Tripoli, Tancred nu a îndrăznit să se răzvrătească. În faţa principilor strânşi la adunare, regele a împărţit moştenirea lui Godefroy de Toulouse şi i-a obligat pe Tancred, Balduin de Edessa şi Joscelin să se împace şi să coopereze împotriva necredincioşilor. Prin recunoaşterea dreptului lui Balduin de a media, Tancred a recunoscut implicit şi suzeranitatea acestuia. În schimb, i s-a permis să îl aibă pe Guillaume-Jourdain drept vasal, i s-au returnat titlul de principe de Galileea şi dreptul de stăpânire asupra Templului din Ierusalim, cu promisiunea că la întoarcerea lui Bohemund în Antiohia i se va permite întoarcerea la propriul fief. Aceste avantaje s-au diminuat după uciderea lui Guillaume-Jourdain, odată cu venirea lui Bertrand de Toulouse, care l-a recunoscut drept suzeran doar pe regele Balduin. Tancred a fost încurajat să atace Jabala, ultima posesiune a familiei Banü Ammar, pe care a şi cucerit-o în iulie 1109. Acum frontierele lui şi ale lui Bertrand se învecinau.[172]

Reconcilierea dintre principii franci sub oblăduirea regelui

Balduin era necesară, căci la începutul anului 1110 atabegul Mawdud de Mosul, la comanda sultanului, a organizat o expediţie împotriva latinilor. Cu ajutorul ortoqidului Ilghazi şi al trupelor lui de turcomani şi cu cel al emirului de Mayyafaraqin, Soqman el-Qutbi, care era cunoscut sub numele de şahul Armeniei, Mawdud a pornit împotriva Edessei în aprilie. La aflarea veştii că trupele musulmane se adună, Balduin du Bourg l-a trimis pe Joscelin la Ierusalim să ceară ajutor urgent de la regele Balduin şi să îi împărtăşească suspiciunea că Tancred încuraja duşmanul. Prietenii lui Tancred au făcut acuzaţii similare despre Balduin du Bourg, deşi mai puţin convingătoare. Regele era prins cu asediul Beirutului şi nu s-a mişcat de acolo până când nu l-a cucerit. După aceea s-a grăbit să ajungă în nord, ocolind Antiohia pentru a economisi timp, dar şi pentru că nu avea încredere în Tancred. A ajuns la Edessa la sfârşitul lunii iunie. Pe când se apropia de oraş, i s-au alăturat trupele armene trimise de Kogh Vasil şi de stăpânul oraşului Birejik, Abu'lgharib, liderul pahlavounilor. Trecuseră două luni de când Mawdud începuse asediul Edessei, fără să reuşească să-i străpungă fortificaţiile. Când şi-au făcut apariţia cavalerii din Ierusalim, cu stindardele fluturând şi cu armurile strălucind în soare, Mawdud s-a retras la Harran, în speranţa că putea forţa un atac pripit din partea lor.[173]

Balduin du Bourg a ieşit din cetate ca să îşi întâmpine vărul şi suzeranul, şi imediat s-a plâns de Tancred. Regele a trimis vorbă la Antiohia ca să îi ceară lui Tancred să se alăture coaliţiei creştinilor şi să răspundă acuzaţiilor. Tancred ezita, dar consiliul său a insistat să se supună convocării. La sosire a făcut o acuzaţie similară la adresa lui Balduin du Bourg. Provincia Osrhoene, unde se afla Edessa, a depins întotdeauna de Antiohia, a susţinut Tancred, şi de aceea el era suzeranul de drept al oraşului. Regele Balduin a răspuns solemn că, în calitate de rege ales, el era capul creştinătăţii orientale şi ca atare i-a cerut lui Tancred să se împace cu Balduin du Bourg.

Dacă Tancred refuza şi prefera să continue uneltirile cu turcii, atunci nu mai putea fi considerat un principe creştin şi avea să lupte împotriva lui ca duşman. Cavalerii prezenţi au aprobat vorbele regelui şi Tancred a fost obligat să cadă la pace.[174]

Armata unită a latinilor a pornit împotriva lui Mawdud, care se retrăsese şi mai departe într-un teritoriu neprietenos, cu intenţia de a o surprinde cu o întoarcere bruscă spre nord. Regele Balduin a fost prevenit la timp şi s-a oprit să asedieze castelul Shinav, aflat la nord-vest de Harran. Aici însă coaliţia s-a spart. Tancred aflase veşti că Ridwan din Alep pregătea un atac asupra Antiohiei. Din Palestina sosiseră mesageri să îl prevină pe rege de ameninţarea unei acţiuni egiptene împotriva Ierusalimului. Campania din câmpia Jezireh a fost abandonată. Tancred s-a retras la Samosata. Balduin du Bourg, la

sfatul regelui, a hotărât că era inutil să protejeze teritoriile la est de Eufrat. Balduin fusese foarte afectat la vederea distrugerilor provocate de Mawdud în vreme ce el era asediat la Edessa. A luat decizia să păstreze garnizoane doar în cele două mari fortăreţe, Edessa şi Saruj, şi în câteva castele mai mici, fără să mai încerce să apere frontiera. Populaţia creştină a fost sfătuită să se mute, pentru siguranţă, pe malul drept al fluviului. Urmând acest sfat, creştinii din teritoriile rurale, în special armenii, şi-au adunat bunurile şi s-au mutat către vest. Iscoadele l-au informat însă pe Mawdud despre această mişcare. Mawdud i-a ajuns rapid din urmă. Când a sosit la Eufrat, liderii francilor traversaseră deja râul, dar două bărci de traversare fuseseră supra-încărcate cu soldaţi şi se scufundaseră înainte ca civilii să aibă ocazia să traverseze. Mawdud i-a atacat, aşa neînarmaţi cum erau, şi i-a ucis pe aproape toţi, bărbaţi, femei, copii. Măcelărirea nemiloasă a acestor ţărani armeni, care din punct de vedere politic erau instabili, dar erau prosperi şi harnici, şi care se aşezaseră în Osrhoene încă înainte de perioada creştină, a însemnat o lovitură din care provincia nu şi-a revenit pe deplin. Deşi comiţii franci vor mai stăpâni Edessa câţiva ani, s-a demonstrat că dominaţia latină dincolo de Eufrat nu avea nicio şansă, iar acest eşec a dus şi la ruinarea populaţiei creştine care i se supusese.[175]

Furios, Balduin du Bourg s-a întors pe celălalt mal al Eufratului cu un contingent ca să se răzbune pe Mawdud. Dar oamenii lui au fost depăşiţi numeric şi ar fi fost anihilaţi fără intervenţia rapidă a regelui Balduin şi a recalcitrantului Tancred, care i-a salvat.[176]

Regele Balduin s-a întors la Ierusalim, iar Tancred s-a dus să îl pedepsească pe Ridwan, a cărui incursiune în teritoriul lui o considerase o trădare. A atacat castelul Naqira, aflat imediat dincolo de frontieră, apoi a plecat spre Athareb, la vreo 20 de mile de Alep. Ridwan nu a obţinut niciun ajutor de la alţi principi musulmani. A încercat să îl mituiască pe Tancred, dar condiţiile acestuia erau prea mari şi negocierile au fost întrerupte atunci când vistiernicul lui Ridwan a trecut în tabăra lui Tancred cu o parte din banii stăpânului său. Într-un final, în decembrie 1110, după ce maşinile lui Tancred au distrus zidurile cetăţii, Atharebul s-a predat. Ridwan a cumpărat pacea cu preţul pierderii oraşelor Athareb şi Zerdana, aflată ceva mai la sud, 20.000 de dinari în bani şi zece dintre cei mai buni cai arabi.[177] Tancred şi-a îndreptat atenţia mai apoi către Shaizar şi Hama. Emirul munqidhit de Shaizar a cumpărat câteva luni de pace pentru 4.000 de dinari şi un cal, dar la sfârşitul armistiţiului Tancred s-a apropiat din nou şi a construit pe un deal din vecinătate o fortăreaţă la Ibn Mashar, de unde putea supraveghea tot ce intra şi ieşea din oraş. Curând după aceea a cucerit fortul Bisikra'il, pe drumul ce lega Shaizarul de Latakia. Emirul din Homs a plătit 2000 de dinari şi a fost lăsat în

pace.[178]

Succesele lui Tancred au fost favorizate de doi factori. Primul a fost incapacitatea bizantinilor de a contraataca. Moartea lui Kilij Arslan în 1107 a lăsat Anatolia într-o situaţie precară. Fiul cel mare, Malik Şah, fusese luat prizonier în bătălia de la Khabar şi se afla în mâinile sultanului Mohammed. Văduva lui ocupase Melitene şi provinciile răsăritene pentru fiul cel mai mic, Toghrul. Un alt fiu, Mas'ud, trăia la Curtea danişmendă, în vreme ce un al patrulea, Arab, se pare că fusese stăpânul Konyei. Sultanul Mohammed, temându-se că fie Mas'ud, fie Toghrul vor prelua întreaga moştenire a lui Arslan, a contribuit la confuzia generală prin eliberarea lui Malik Şah, care s-a aşezat la Konya şi şi-a luat titlul de sultan.[179] Dezmembrarea puterii selgiucide în Anatolia nu a fost pe de-a-ntregul benefică Imperiului Bizantin, deoarece căpeteniile selgiucide au început să facă numeroase incursiuni în teritoriul bizantin, dar i-a permis împăratului Alexie să ocupe diferite fortăreţe de pe frontieră. Alexie nu a îndrăznit însă să rişte o campanie în Cilicia sau Siria.[180] De lipsa forţată de reacţie a bizantinilor au profitat atât Tancred, cât şi Kogh Vasil. Acesta din urmă, cel mai probabil la sugestia imperială, a reuşit să îşi consolideze principatul din Munţii Antitaurus şi să respingă atacurile turcilor. Principii rupeni din Taurus, mai expuşi agresiunii selgiucide şi împiedicaţi de Tancred să se extindă în Cilicia, nu au izbutit să îşi extindă puterea, astfel că Kogh Vasil nu avea rival în lumea armeană.[181]

Tancred a fost ajutat cel mai mult de apariţia unei noi secte în lumea islamică, mai distructivă decât orice contracruciadă musulmană. În ultimele decenii ale secolului al XI-lea, persanul Hasan as-Sabah a fondat şi pus pe picioare o corporaţie religioasă cunoscută mai târziu sub numele de Hashishiyun sau „Asasinii". Hasan s-a convertit la doctrina ismailită, patronată de califii fatimizi, şi a devenit un adept al *batanya*, tradiţia ei esoterică. Nu este clar în ce măsură teologia mistică şi alegorică a lui Hasan a fost influenţată de ismailiţi. Realizările lui au fost mai degrabă în latura practică. A construit un ordin aflat sub stricta ascultare a Marelui Stăpân şi s-a folosit de el împotriva califilor abbasizi de la Bagdad, a căror legitimitate a pus-o sub semnul întrebării, şi împotriva selgiucizilor care au permis dăinuirea califatului. Principala lui armă politică a fost cea care a dat şi numele organizaţiei sale, asasinatul. Crima motivată de interese religioase era o practică des întâlnită la sectele heterodoxe din islam, dar în mâinile lui Hasan ea a devenit extrem de eficientă. Devotamentul orb al discipolilor lui, disponibilitatea lor de a călători la distanţe mari şi de a-şi risca viaţa la ordinele lui i-au permis să lovească orice adversar din lumea musulmană. În 1090, Hasan şi-a stabilit reşedinţa în provincia Khorasan, în inexpugnabila fortăreaţă

Alamut, „cuibul vulturului”. Unul dintre primele asasinate a avut loc în 1092, victima fiind marele vizir Nizam al-Mulk, cel care prin priceperea lui a susţinut dinastia selgiucidă în Iran. O legendă târzie a intensificat grozăvia faptei creând povestea că Nizam, Hasan şi poetul Omar Khayyam au fost împreună elevii marelui învăţat Muwaffaq de Nishapur şi au jurat să se ajute între ei de-a lungul vieţii. Sultanii selgiucizi erau conştienţi de pericolul reprezentat de asasini, dar toate încercările lor de a cuceri Alamut au eşuat. La începutul secolului următor, cuiburi de asasini au apărut în Siria. Ridwan din Alep, mereu în relaţii proaste cu verii săi selgiucizi şi probabil impresionat sincer de doctrinele asasinilor, le-a oferit patronajul. Un bijutier persan, Abu Tahir, care avea o influenţă mare asupra lui Ridwan, era căpetenia lor. Pentru asasini, creştinii nu erau mai odioşi decât musulmanii sunniţi, iar disponibilitatea lui Ridwan de a coopera cu Tancred se datora probabil simpatiei lui faţă de doctrina asasinilor. Prima execuţie în Siria a fost uciderea emirului din Homs, Janah ad-Daulah, în anul 1103. Trei ani mai târziu, asasinii l-au ucis pe emirul de Apameea, Khalaf ibn Mula’ib, dar numai francii au profitat de moartea lui. Deşi până atunci asasinii nu-şi făcuseră cunoscută linia politică decât prin câteva crime sporadice, ei erau un element în politica lumii musulmane de care şi creştinii trebuiau să ţină seama.[182]

În anul 1111, Mawdud din Mosul a început din nou pregătirile pentru o campanie împotriva latinilor, la porunca suzeranului său, sultanul. La începutul anului, o delegaţie a locuitorilor din Alep a sosit la Curtea califului din Bagdad, nemulţumiţi fiind de heterodoxia guvernatorului lor şi servilismul lui faţă de Tancred, şi au cerut proclamarea războiului sfânt pentru a-i elibera de ameninţarea latinilor. După ce au fost duşi cu vorba şi promisiuni deşarte, trimişii i-au incitat pe locuitorii din Bagdad să se răscoale în faţa moscheii palatului. În acelaşi timp, califul primise o ambasadă de la Constantinopol. Nu era nimic ieşit din comun: Constantinopolul şi Bagdadul aveau un inamic comun în dinastia selgiucidă de Rum, dar se pare că de data aceasta trimişii lui Alexie aveau misiunea să discute cu autorităţile musulmane o eventuală acţiune comună împotriva lui Tancred.[183] Negocierile au oferit ocazia răsculaţilor să îl acuze pe calif că era un musulman mai rău decât împăratul creştin. Al-Mushtazir a fost îngrijorat de acest entuziasm, mai ales că tulburările l-au împiedicat să îşi întâmpine cum se cuvine soţia revenită dintr-o vizită la tatăl ei, sultanul Mohammed, la Ispahan.[184] Socrul lui i-a poruncit să formeze o nouă coaliţie sub conducerea mezinului acestuia, Mas’ud. Mawdud a primit ajutor de la Soqman din Mayyarafaqin, de la fiul lui Ilghazi Ayaz, de la prinţii kurzi Ahmed-Il din Maragha şi Abu’l Haija din Arbil şi a unor suverani perşi conduşi de Bursuq ibn Bursuq din Ramadan. În luna iulie, aliaţii erau pregătiţi şi au traversat rapid

câmpia Jezireh ca să asedieze fortăreaţa Turbessel a lui Joscelin. La aflarea veştii, emirul Sultan de Shaizar le-a cerut ajutorul, iar Ridwan a întărit cererea, din considerente politice, motivând că nu îi putea ţine piept prea mult lui Tancred. Mawdud a fost impresionat de schimbarea de atitudine a lui Ridwan şi, la sugestia lui Ahmed-Il, care stabilise în secret legături cu Joscelin, aliaţii au ridicat asediul de la Turbessel şi au pornit către Alep. Dar mesajul lui Ridwan nu fusese sincer. La sosirea aliaţilor musulmani, a închis porţile în faţa lor şi i-a aruncat în închisoare pe cetăţenii de seamă ai oraşului ca să prevină revoltele. Mawdud s-a oprit şi după ce a jefuit regiunea din jurul Alepului s-a deplasat către Shaizar. Acolo i s-a alăturat şi Toghtekin din Damasc, care venise să îi ceară ajutorul pentru recucerirea portului Tripoli.[185] Tancred, care îşi avea tabăra în faţa cetăţii Shaizar, s-a retras la Apameea şi i-a cerut ajutorul regelui Balduin. Regele a răspuns şi a convocat toţi cavalerii din Orient. Alături de el se aflau patriarhul Gibelin şi principalii vasali ai regatului: Eustache Garnier din Sidon şi Gauthier din Hebron. Bertrand din Tripoli li s-a alăturat pe drum. Din nord au venit Balduin du Burg şi vasalii săi, Joscelin din Turbessel şi Pagan din Saruj. Tancred şi-a adus vasalii din perimetrul Antiohiei: Guy – supranumit „Capră” – din Tarsus şi Mamistra, Richard din Maraş, Guy – supranumit „Fagul” – din Harenc, Robert din Suadiyeh, Pons din Tel-Mannas, Martin din Latakia, Bonaplus din Sarmeda, Roger din Hab şi Enguerrand din Apameea. Kogh Vasil şi rupenizii au trimis un detaşament de armeni şi chiar şi Oşin din Lampron a trimis câţiva oameni, care erau mai degrabă însărcinaţi să spioneze pentru împărat. Nordul rămăsese fără trupe, spre avantajul lui Toghrul Arslan din Melitene, care a cucerit de îndată Albistanul şi ţinutul învecinat de la o mică garnizoană francă şi a desfăşurat un atac în Cilicia.[186]

Confruntat cu armata reunită a latinilor, care număra în jur de 16.000 de oameni, Mawdud s-a retras între zidurile cetăţii Shaizar şi a refuzat să iasă la o bătălie aranjată. Lucrurile nu stăteau prea bine în sânul armatei sale. Toghtekin nu îi oferea ajutor decât cu condiţia ca Mawdud să continue campania la sud, o mişcare însă prea riscantă pentru el. Kurdul Bursuq era bolnav şi voia să se întoarcă acasă. Soqman a murit pe neaşteptate, iar soldaţii lui s-au retras către nord cu trupul lui neînsufleţit. Ahmed-Il a dezertat imediat, ca să înhaţe o parte din moştenire. Ortoqidul Ayaz a rămas, dar tatăl lui, Ilghazi, a atacat cortegiul funerar ce purta catafalcul lui Soqman, sperând în zadar că poate fura obiectele preţioase. Cu forţele diminuate pe zi ce trecea, Mawdud nu îşi putea asuma ofensiva, dar nici nu dorea să ierneze atât de departe de Curtea sa. Ca urmare, s-a retras la Mosul în toamna acelui an.[187]

Eşecul lui Mawdud a demonstrat că musulmanii nu le puteau face

faţă latinilor atâta vreme cât aceştia erau uniţi. Balduin reuşise să atingă acest ţel prin impunerea unităţii, ceea ce a salvat pentru moment statele frânce. În vara următoare, Mawdud a făcut o incursiune profitabilă, deşi neconcludentă, în teritoriul Edessei. Toghtekin, într-un acces de generozitate, a încheiat o alianţă cu Ridwan, deşi acesta încercase să îi convingă pe prietenii săi asasini să îl ucidă pe Toghtekin.[188] Dar, pentru moment, ameninţarea musulmană se diminuase. În mod inevitabil, creştinii au început din nou să se certe. Mai întâi, francii au hotărât să îl atace pe Kogh Vasil, deoarece creşterea puterii lui stârnise invidia lui Balduin de Edessa şi a lui Tancred. Tancred a invadat teritoriile armene şi, până la încheierea unei păci, a cucerit cetatea Raban şi se pregătea să asedieze Kaisun.[189] După aceea, Balduin de Edessa a pornit împotriva vărului său, Joscelin. Atunci când Mawdud atacase Edessa, în vara anului 1112, Joscelin descoperise un complot armean prin care doreau să ofere oraşul musulmanilor şi l-a salvat pe Balduin, prevenindu-i şi ajutându-l să acţioneze rapid împotriva trădătorilor. Dar în iarna următoare Balduin a aflat din zvonuri că Joscelin plănuia să îl înlocuiască. Fieful Turbessel era unul bogat, pe când pământurile Edessei suferiseră mult din cauza atacurilor de pradă şi a emigrărilor forţate. Armenilor le plăcea Joscelin şi îl urau pe Balduin. Purtarea lui Joscelin nu îi dădea motive lui Balduin să fie suspicios, şi acesta era pur şi simplu invidios. La sfârşitul anului, Joscelin a fost convocat la Edessa, Balduin pretextând că era bolnav şi că dorea să discute succesiunea. La sosirea lui, nebănuind nimic, Joscelin a fost acuzat că nu a furnizat destulă hrană Edessei şi a fost aruncat în închisoare. A fost eliberat după ce a promis că renunţă la fieful lui. În jurul Anului Nou, Joscelin s-a retras la Ierusalim, unde regele Balduin i-a dăruit ca feudă principatul Galileei.[190]

Anul 1112 a adus şi alte schimbări în nordul Siriei. Kogh Vasil a murit la 12 octombrie. Văduva lui a trimis în grabă daruri lui Tancred, printre care şi diadema ei pentru principesa Cecilia, cu scopul de a-şi asigura sprijin în susţinerea la tron a fiului ei adoptiv, Vasil Dgha, dar Tancred însuşi râvnea la succesiune.[191] Dintre frânci, Richard de Salerno murise în primăvara[192] acelui an, iar Bertrand de Tripoli în ianuarie sau februarie. Succesorul lui Bertrand, tânărul său fiu, Pons, nu împărtăşea simpatia tatălui său pentru bizantini şi nici ura faţă de Tancred. Sfetnicii săi probabil erau de părere că bunăvoinţa lui Tancred era necesară pentru ca tânărul comite să îşi păstreze poziţia. A avut loc o reconciliere între Curţile de la Tripoli şi Antiohia, ceea ce a sporit influenţa politică a lui Tancred.[193] Cu Joscelin căzut în dizgraţie, contele de Tripoli de partea lui şi marele principe al armenilor dispărut, supremaţia lui Tancred părea asigurată. Tocmai punea la cale o marë expediţie pentru a cuceri teritoriul lui Kogh Vasil

când s-a îmbolnăvit. Se zvonea că ar fi fost vorba de otravă, dar e mai probabil să fi fost febră tifoidă. Atunci când s-a încredinţat că nu îşi va reveni, Tancred l-a numit moştenitor pe Roger de Salerno, fiul lui Richard, dar l-a obligat pe Roger să jure că va ceda stăpânirea fiului lui Bohemund dacă acesta ar fi venit vreodată în Orient. De asemenea i-a cerut lui Pons să o ia de soţie pe tânăra văduvă, Cecilia de Franţa. Tancred a murit la 12 decembrie 1112, la vârsta de numai 36 de ani.[194]

Personalitatea lui Tancred nu se distinge foarte clar în negura istoriei. A fost un om extrem de activ şi de capabil, un diplomat subtil şi un excelent soldat, care a devenit mai înţelept odată cu vârsta. Dar el nu a obţinut admiraţia de care se bucura Bohemund şi se pare că nici oamenii lui nu îl iubeau prea mult, în afară de servilul său biograf, Raoul de Caen. Tancred a fost dur, egoist şi lipsit de scrupule, corect şi totuşi neloial faţă de Bohemund şi un tovarăş nestatornic pentru Balduin de Edessa. Fără intervenţia regelui Balduin, egalul său în îndărătnicie, dar superior în anvergura viziunii politice, individualismul lui Tancred probabil că ar fi contribuit la distrugerea Orientului latin. Ţelul lui era consolidarea şi mărirea principatului Antiohiei, iar în această privinţă a avut un succes imens. Fără munca lui Tancred, fundamentele create de Bohemund ar fi pierit. Lunga istorie a principilor Antiohiei este rezultatul energiei lui Tancred. Dintre toţi principii Primei Cruciade, doar regele Balduin, un aventurier sărac ca şi el, a avut o carieră mai impresionantă. Şi totuşi, la ceremonia de înmormântare în catedrala Sf. Petru, cronicarii nu au fost martorii multor scene de durere. Doar armeanul Matei din Edessa a scris cu căldură despre el şi i-a plâns moartea.[195]

Ascensiunea la tron a lui Roger ca principe al Antiohiei – căci şi-a luat acest titlu, deşi a recunoscut legitimitatea la succesiune a fiului lui Bohemund – a adus armonie în sânul francilor. Roger era căsătorit cu Cecilia[196], sora lui Balduin de Edessa, şi, deşi aventurile lui extraconjugale erau de notorietate, relaţiile cu cumnatul său au fost întotdeauna bune. Sora lui Roger, Maria, a devenit a doua soţie a lui Joscelin de Courtenay.[197] Pons de Tripoli, care, urmând dorinţa lui Tancred, s-a căsătorit imediat cu văduva lui Tancred, Cecilia de Franţa, a rămas un prieten constant al lui Roger.[198] Toţi cei trei principi îl acceptau unanim pe regele Balduin drept suzeranul lor. Această rară solidaritate, combinată cu noi certuri între musulmani, a dus dominaţia latină în Siria de nord la apogeul ei.

În anul 1113, regele Balduin a început o campanie împotriva lui Toghtekin de Damasc, care reuşise într-un final să obţină sprijinul lui Mawdud şi al ortoqidului Ayaz. Aliaţii musulmani l-au atras pe rege în teritoriul controlat de Damasc, la Sennabra, pe Iordanul superior, unde, uitând momentan de precauţia sa obişnuită, Balduin a fost

atacat şi înfrânt.[199]l-a convocat pe Pons şi pe Roger în ajutor, iar sosirea cavalerilor acestora i-a permis lui Balduin să scape din strânsoare. Inamicii lui i-au urmărit până la Tiberiada, dar nu au îndrăznit să înainteze mai mult şi să se confrunte cu toată armata francilor. După câteva săptămâni de ezitare, Mawdud s-a retras la Toghtekin, la Damasc. Acolo, în ultima vineri a lunii septembrie, pe când intra în Marea Moschee cu gazda lui, a fost ucis de un asasin. Toghtekin l-a omorât pe loc pe criminal, pentru a se disocia de crimă. Opinia publică îl considera vinovat, dar i-a oferit şi scuza că Mawdud dorea să pună mâna pe Damasc.[200]

Moartea lui Mawdud i-a eliberat pe latini de un adversar redutabil. Două luni mai târziu, la 10 decembrie 1113, a urmat şi moartea lui Ridwan din Alep.[201] Relaţiile lui reci cu ceilalţi principi musulmani au contribuit la consolidarea francilor în Siria, dar eliminarea lui nu a adus niciun beneficiu islamului. La tron a urmat fiul său, Alp Arslan, un băiat slab, crud şi rău intenţionat, manipulat în totalitate de eunucul său, Lulu. Asasinii, pe care Ridwan îi protejase, au fost trataţi cu răceală de noua conducere, la ordinele sultanului Mohammed. Trimisul sultanului, persanul Ibn Badi, l-a obligat pe Alp Arslan să emită un mandat pentru execuţia lui Abu Tahir şi a altor lideri ai sectei, iar populaţia Alepului, care îi ura pe asasini de multă vreme, a început să ucidă tot ce întâlnea în cale. Ca să se apere, ordinul a încercat, fără succes, să cucerească oraşul pe când Ridwan era pe moarte.[202] Imediat după aceea asasinii au încercat un atac-surpriză asupra cetăţii Shaizar, pe când familia emirului era plecată la sărbătorile de Paşte creştine, dar locuitorii oraşului l-au susţinut pe emir împotriva lor. Singura lor reuşită a fost cucerirea fortăreţei Qolaia, lângă Balis, acolo unde drumul de la Alep la Bagdad se apropie de Eufrat. Altminteri asasinii au intrat în lumea civilă sau au cerut protecţia francilor, dar au rămas puternici şi şi-au îndreptat atenţia către Liban.[203] Domnia lui Alp Arslan a fost de scurtă durată. A făcut o vizită la Damasc, unde Toghtekin l-a primit cu onoruri regeşti, dar în septembrie 1114 comportamentul lui necruţător l-a făcut pe eunucul Lulu, ce se temea pentru propria viaţă, să comande uciderea lui Alp Arslan şi să îl urce pe tron pe fratele de 6 ani al acestuia, Sultanşah. Pentru următorii ani fortăreaţa şi armata au fost controlate de Lulu şi de generalul Shams as-Shawas, fostul emir de Rafaniya, dar adevărata putere se afla în mâinile aristocraţiei oraşului. Lulu nu îndrăznea să nesocotească dorinţele acesteia. Lipsa unui principe puternic şi dimensiunea redusă a armatei au redus raza de acţiune a Alepului la apărarea propriilor ziduri, în vreme ce vecinii oraşului, deşi asasinii fuseseră alungaţi, erau de părere că oficialităţile au periculoase înclinaţii şiite, datorate influenţei persanilor din oraş. Drept urmare, Lulu a urmat politica lui Ridwan de prietenie cu francii

din Antiohia.[204]

După moartea lui Mawdud, sultanul a dat Mosului reprezentantului său la Curtea califului, Aqsonqor il-Bursuqi, un mercenar la fel ca şi predecesorul său. Misiunea lui era să conducă operaţiunile împotriva francilor. În mai 1114 a pornit cu o armată de 15.000 de oameni împotriva Edessei. Cu el se aflau fiul sultanului, Mas'ud, emirul de Sinjar, Temirek şi un tânăr turc pe nume Imad ed-Din, fiul unui alt Aqsonqor, ce fusese guvernator la Alep şi Hama în anii de dinainte de cruciadă. Ilghazi din Mardin a fost convocat să participe la expediţie, dar a refuzat. Prima mişcare a fost, aşadar, să meargă la Mardin, iar Ilghazi a fost de acord să îl trimită pe Ayaz, fiul său, cu un detaşament de trupe turcomane. Trupele musulmane au staţionat în faţa Edessei timp de două luni, dar oraşul era bine aprovizionat şi bine apărat, pe când ţinuturile învecinate, distruse de jafuri, nu puteau susţine armata asediatorilor. Il-Bursuqi a fost nevoit să ridice asediul şi s-a mulţumit doar cu jefuirea satelor din apropiere, până când armenii i-au oferit o nouă ţintă.[205]

Complotul armean, din 1112, de a trece Edessa în mâinile lui Mawdud, a fost urmat de un plan similar anul următor, atunci când Mawdud se pregătea să invadeze teritoriile franc şi Balduin se afla la Turbessel, preluând feuda lui Joscelin. Complotul a fost descoperit la timp şi Balduin a transferat toată populaţia armeană din Edessa la Samosata. După ce le-a servit această lecţie, Balduin le-a permis revenirea în capitală la începutul anului 1114, dar unii dintre armeni intraseră în teritoriul lui Vasil Dgha, urmaşul lui Kogh Vasil, care era deja îngrijorat de tentativele franc la tronul lui. Vasil Dgha şi mama lui adoptivă l-au chemat pe Il-Bursuqi să îi scape de latini. Il-Bursuqi l-a trimis pe generalul Sonqor cel Lung ca să negocieze cu Vasil Dgha la Kaisun. Francii au aflat şi i-au atacat fără succes pe Sonqor şi pe armeni. Dar înainte ca musulmanii să poată culege roadele noii alianţe, il-Bursuqi s-a certat cu ortoqidul Ayaz şi l-a luat prizonier. Tatăl lui Ayaz, Ilghazi, şi-a adunat clanul şi turcomanii şi a pornit împotriva lui Il-Bursuqi, pe care l-a şi învins. Il-Bursuqi a fost nevoit să se retragă la Mosul, încă o dată, anticruciada musulmană a fost un eşec.[206]

Armenii au plătit pentru asta. Francii au înaintat ca să îl pedepsească pe Vasil Dgha. Nu au reuşit să cucerească fortăreaţa Raban, dar Vasil Dgha a considerat că era mai înţelept să încheie o alianţă cu prinţul Thoros din familia Rupen. Thoros, după ce l-a invitat să discute o alianţă prin căsătorie, l-a luat prizonier pe Vasil Dgha şi l-a vândut lui Balduin de Edessa. Vasil a fost eliberat doar după ce a promis că va ceda toate pământurile sale lui Balduin şi i s-a permis să se retragă la Constantinopol. Anexând astfel Rabanul şi Kaisun în anul 1116, Balduin a luat hotărârea să suprime şi celelalte

principate armene din valea Eufratului. În anul 1117 l-a înlocuit mai întâi de la Birejik pe Abu'lgharib, care fusese aşezat acolo cu ajutorul lui Balduin în timpul Primei Cruciade. A oferit oraşul lui Waleran du Puiset, vărul lui, care s-a căsătorit cu fiica lui Abu'lgharib. După aceea l-a atacat pe vechiul prieten şi mai apoi duşman al lui Balduin I, Bagrat, fratele lui Kogh Vasil, care deţinea un mic domeniu la Khoros, la vest de Eufrat. Într-un final, Balduin a invadat teritoriul unui alt aliat al lui Balduin I, principele Constantin de Gargar, pe care l-a prins şi l-a închis la Samosata, unde nefericitul a murit într-un cutremur. Principele rupenid a rămas singurul suveran armean independent, spre marea lui satisfacţie. Dar, în afară de rupenizi, ceilalţi armeni şi-au pierdut încrederea în latini.[207]

Cuceririle din Armenia ale lui Balduin de Edessa au fost favorizate de o diminuare a pericolelor dinspre Răsărit. Anii anteriori fuseseră plini de primejdii. În noiembrie 1114, un cutremur uriaş a lovit teritoriile frânce de la Antiohia la Mamistra şi de la Maraş la Edessa. Roger al Antiohiei s-a grăbit să facă turul cetăţilor sale şi să le repare zidurile, deoarece se zvonea că sultanul Mohammed se pregătea de o nouă expediţie.[208]

Mohammed a fost ultimul dintre marii sultani selgiucizi. Preluase un stat în decădere de la fratele său Barkiyarok şi a reuşit să instaureze ordinea în Irak şi Iran, zdrobindu-i în 1108 pe rebelii arabi din deşertul răsăritean şi ţinându-i pe asasini sub control. Califul al-Mustazhir, ce nu făcea decât să scrie poeme de dragoste în palatul său din Bagdad, îi asculta ordinele. Dar campaniile lui Mohammed de a-i îndepărta pe frânci din Siria au eşuat una după alta. Sultanul a înţeles că pentru reuşită avea nevoie de ascultarea tuturor principilor musulmani din regiune, ale căror dispute şi invidii i-au subminat cauza. În februarie 1115, după ce a obţinut loialitatea Mosulului trimiţându-şi fiul, Masud, să preia guvernarea, Mohammed a dispus deplasarea unei armate numeroase către vest, sub comanda guvernatorului de Hamadan, Bursuq ibn Bursuq, secondat de Juyush-beg, fostul guvernator de Mosul, şi Temirek, emirul de Sinjar.

Principii musulmani din Siria au fost la fel de îngrijoraţi ca şi latinii. Singurii vasali de încredere ai sultanului erau munqidhiţii din Shaizar şi Ibn Qaraja, emirul de Homs. Aflând zvonuri despre expediţie, Ilghazi s-a grăbit la Damasc ca să confirme alianţa cu Toghtekin, dar la întoarcere a fost atacat şi luat prizonier de către emirul de Homs. Acesta nu l-a eliberat pe captiv, în ciuda ameninţărilor lui Toghtekin, decât cu condiţia ca Ilghazi să îl trimită pe fiul său Ayaz în locul lui. Ilghazi s-a întors la Mardin să îşi adune trupele, după care s-a retras din nou către vest ca să i se alăture lui Toghtekin. Eunucul Lulu, regent în Alep, după ce promisese ambelor părţi că le va ajuta, a hotărât că o victorie a sultanului nu i-ar fi

convenit şi a ales aşadar tabăra lui Toghtekin şi Ilghazi. Între timp, Roger al Antiohiei îşi adunase trupele şi se poziţionase lângă Podul de Fier, pe Orontes. Acolo, nu se ştie la iniţiativa cui, a făcut un pact cu Toghtekin şi cu aliaţii lui şi i-a invitat să i se alăture în faţa zidurilor cetăţii Apameea, de unde puteau observa mişcările lui Bursuq trecând Eufratul şi îndreptându-se spre Shaizar, către prietenii lui. Francii au oferit 2000 de cavaleri şi pedestraşi, iar aliaţii musulmani aveau în jur de 5000 de oameni.

Bursuq împreună cu marea sa armată a traversat nestingherit câmpia Jezireh. Sperase că îşi va putea aşeza tabăra la Alep, dar, aflând că Lulu s-a alăturat adversarilor şi că Toghtekin era conducătorul lor, s-a întors către sud ca să îl înfrunte pe acesta din urmă. Cu ajutorul emirului de Homs a lansat un atac-surpriză asupra Hamei, oraş ce aparţinea lui Toghtekin şi conţinea o mare parte din lucrurile lui. Oraşul a fost capturat şi jefuit, spre furia musulmanilor locali, după care Toghtekin a pornit către fortăreaţa francă Kafartab. Roger ar fi vrut să creeze o diversiune, dar Toghtekin l-a convins că era prea riscant. Aliaţii au cerut ajutorul lui Balduin de Ierusalim şi Pons de Tripoli, care au şi pornit în grabă către nord, primul cu 500 de cavaleri şi 1.000 de pedestraşi, iar cel de-al doilea cu 200 de cavaleri şi 2000 de pedestraşi. Au intrat în tabăra de la Apameea întâmpinaţi de o fanfară de trompete. Bursuq, aflat atunci la Shaizar, s-a retras cu prudenţă către Jezireh. Şiretlicul a funcţionat. Balduin şi Pons au crezut că pericolul se îndepărtase şi s-au întors acasă, iar armata aliată s-a despărţit. Atunci Bursuq s-a întors brusc înapoi către Kafartab. După o scurtă luptă a cucerit castelul şi l-a oferit munqidhiţilor. Lulu de Alep, din laşitate sau din trădare, i-a scris de îndată, cerând iertare pentru păcatele din trecut şi rugându-l să trimită un detaşament care să ocupe Alepul. Bursuq şi-a slăbit forţele trimiţându-l pe Juyush-beg cu trupele lui la Alep. Roger nu îşi demobilizase armata şi nu mai putea aştepta ajutor de la Balduin sau Pons şi nici măcar de la Toghtekin. După ce l-a convocat pe Balduin de Edessa în ajutor şi l-a rugat pe patriarhul Bernard să binecuvânteze trupele şi să le dea la drum un fragment din Sfânta Cruce, a plecat din Antiohia pe 12 septembrie şi a pornit către sud, de-a lungul fluviului Orontes, până la Chastel Rouge. Bursuq a mărşăluit către nord, pe o linie paralelă mai la est. Niciuna dintre armate nu cunoştea poziţia celeilalte, până când cavalerul pe nume Theodore Berneville s-a întors la Chastel Rouge dintr-o expediţie de recunoaştere şi a anunţat că a zărit armata sultanului prin pădurea de lângă dealul Tel-Danith, în apropiere de oraşul Sirmin. În dimineaţa zilei de 14 septembrie, armata francă a urcat creasta dealului şi a atacat trupele lui Bursuq ce mărşăluiau nepăsătoare. Animalele de cărăuşie se aflau la începutul convoiului, iar câteva detaşamente se ocupau de ridicarea corturilor

pentru popasul de prânz. Unii emiri plecaseră în expediţii de aprovizionare la fermele din apropiere, alţii să ocupe Biza'a. Când a început bătălia, Bursuq era fără cei mai buni locotenenţi ai săi.

Atacul latinilor a fost neaşteptat. Francii au apărut dintre copaci şi au luat prin surprindere tabăra pe jumătate ridicată.

Dezordinea s-a instalat repede în armata musulmană, iar Bursuq nu şi-a putut mobiliza oamenii. El însuşi abia a scăpat fără să fie luat prizonier şi a reuşit să se retragă cu câteva sute de călăreţi pe o creastă a dealului Tel-Danith. Acolo a mai făcut faţă inamicului pentru o vreme, căutând să fie ucis în luptă pentru a nu fi dezonorat de o asemenea înfrângere. În cele din urmă, garda de corp l-a convins că nu mai putea face nimic şi au fugit către răsărit. Emirul de Sinjar, Temirek, la început a avut mai mult succes şi a respins flancul drept al francilor. Dar Guy Fresnel, seniorul Harencului, a adus trupe noi, cu care a înconjurat oamenii lui Temirek şi doar cei mai abili călăreţi au scăpat cu viaţă. Până seara, ultimele rămăşiţe ale armatei musulmane fugeau în dezordine către Jezireh.[209]

Victoria latinilor de la Tel-Danith a pus capăt încercărilor sultanilor selgiucizi din Iran de a recuceri Siria. Bursuq a murit câteva luni mai târziu, umilit şi acoperit de ruşine, iar sultanul Mohammed nu dorea să rişte o nouă expediţie. Singurul pericol răsăritean pentru principii franci venea de la emirii semiindependenţi, care la acea dată erau dezbinaţi şi nemotivaţi. Prestigiul lui Roger, principele Antiohiei, se afla la apogeu. Oamenii lui au cucerit rapid oraşul Kafartab, pe care Bursuq îl dăduse munqidhiţilor.[210] Cârmuitorii din Alep şi Damasc erau foarte îngrijoraţi. Toghtekin de Damasc s-a grăbit să încheie pacea cu sultanul Mohammed, care l-a iertat, dar nu i-a oferit niciun ajutor material.[211] La Alep, eunucul Lulu privea neajutorat cum francii îşi consolidau poziţiile din regiune. A încercat să se apropie de Toghtekin, dar nu se mai bucura de nicio încredere. Lulu a fost ucis în mai 1117 de către turcii din garnizoana lui. Succesor i-a fost un alt eunuc, renegatul de origine armeană Yaruqtash, care de îndată a căutat sprijinul latinilor. Le-a pus la dispoziţie fortăreaţa al-Qubba, aflată pe drumul de la Alep la Damasc şi folosită de pelerinii către Meca, şi dreptul de a încasa taxe de la pelerini.[212] Concesia nu i-a adus lui Yaruqtash niciun avantaj. Ucigaşii lui Lulu acţionaseră în numele lui Sultanşah, fiul cel mic al lui Ridwan, care nu îl recunoştea pe Yaruqtash. Sultanşah a cerut ajutorul de la ortoqidul Ilghazi, dar când trupele lui Ilghazi au sosit la Alep, l-au găsit pe Yaruqtash destituit şi cârmuirea oraşului în mâinile ministrului lui Sultanşah, Ibn al-Milhi, originar din Damasc. Ilghazi s-a retras şi l-a lăsat pe fiul său Kizil să îl reprezinte la Alep. Ilghazi a preluat şi fortăreaţa Balis de pe Eufrat, care îi fusese oferită în schimbul ajutorului dat Alepului în cazul în care il-Bursuqi, ce se stabilise la ar-Rahba, ar fi pretins

stăpânirea asupra oraşului pe care susţinea că îl primise de la sultan. Ibn al-Milhi a hotărât însă că Ilghazi era un aliat în care nu se putea încrede şi a cedat Alepul şi pe Kizil lui Khirkan, emirul din Homs. Cu ajutorul latinilor, Ibn al-Milhi a început să pregătească recuperarea cetăţii Balis. Dar alianţa lui Ilghazi cu Toghtekin a rezistat. În vreme ce Toghtekin a pornit asupra Homsului, obligându-l pe Khirkan să se retragă, Ilghazi a eliberat oraşul Balis şi a intrat în Alep în vara anului 1118. Ibn al-Milhi fusese deja înlocuit de un eunuc negru, Qaraja, care, împreună cu Ibn al-Milhi şi prinţul Sultanşah, a fost aruncat în închisoare de către Toghtekin.[213] În timpul acestor mişcări şi schimbări, toate părţile au căutat să obţină ajutorul francilor. Deşi Roger nu a devenit niciodată cârmuitorul efectiv al Alepului, a reuşit să ocupe teritoriul aflat la miazănoapte de oraş. A cucerit Azaz în 1118 şi Biza'a la începutul anului 1119, tăind legăturile Alepului cu Eufratul şi cu Răsăritul.[214]

Tot atunci Roger şi-a îmbunătăţit frontiera de sud prin cucerirea castelului Marqab, aflat pe o coamă înaltă de unde se zăreau marea şi oraşul Buluniyas.[215]

Astfel, la sfârşitul anului 1118, în Siria de nord s-a ajuns la un echilibru. Latinii deveniseră acceptaţi ca parte din ţesătura regiunii. Nu erau numeroşi, dar erau bine înarmaţi, construiau fortăreţe şi învăţau să se adapteze la obiceiurile locului. Mai mult, pentru moment, francii erau uniţi. Roger al Antiohiei era de departe cel mai important principe al creştinilor din nordul Siriei, dar hegemonia lui nu era contestată de Balduin de Edessa sau de Pons de Tripoli. Roger nu încercase să fie suzeranul lor, ci acceptase la rândul lui suzeranitatea regelui de Ierusalim. Principii musulmani erau mai numeroşi, dar erau neuniţi şi măcinaţi de invidie. Alianţa dintre Toghtekin din Damasc şi ortoqizi i-a salvat pe toţi de la haos complet. Balanţa, aşadar, înclina puţin în favoarea latinilor. În acel moment nu exista nicio putere externă care ar fi putut strica acest echilibru. Regele Balduin din Ierusalim, mereu sub presiunea fatimizilor, nu putea interveni prea des în nord. Sultanul selgiucid al Iranului, după dezastrul de la Tel-Danith, s-a abţinut de la orice altă încercare de a-şi impune autoritatea în Siria. Cele două puteri importante din Anatolia, Bizanţul şi selgiucizii de Rum, se aflau în acel moment în propriul lor echilibru.

Până şi creştinii nativi au menţinut un echilibru. Supuşii armeni din Edessa şi Antiohia îşi pierduseră speranţa şi erau neloiali, dar singurul stat armean independent care mai exista, principatul rupenid din Munţii Taurus, era dispus să colaboreze cu francii. Principele Leo participase cu un contingent la asediul cetăţii Azaz de către Roger al Antiohiei.[216] Biserica iacobită era divizată de o schismă.

În jurul anului 1118, patriarhul Athanasius, ce rezida la Antiohia,

s-a certat cu mitropolitul de Edessa, Bar-Sabuni, pentru posesia unor cărţi sfinte şi l-a pus sub interdicţie. Bar-Sabuni, pentru a stârni scandal, a cerut ajutor de la patriarhul latin al Antiohiei, Bernard, care l-a convocat pe Athanasius să discute chestiunea într-un sinod ţinut în catedrala catolică. Athanasius a participat ca să protesteze. Incompetenţa unui translator l-a făcut pe Bernard să creadă că disputa privea o datorie de bani dintre cei doi prelaţi şi a declarat că Athanasius comitea simonie dacă nu îşi ierta debitorul. Athanasius s-a înfuriat din cauza sentinţei pe care el o considera invalidă şi pe care nu o înţelegea. Protestul lui a fost unul nepoliticos, iar Bernard a poruncit ca Athanasius să fie biciuit. La sfatul unui prieten ortodox, filosoful Abd al' Massih, Athanasius a făcut apel la Roger, care fusese plecat în acest răstimp. Roger l-a certat cu asprime pe Bernard pentru amestecul într-o chestiune care nu îl privea şi i-a permis lui Athanasius să părăsească Antiohia şi să se întoarcă acasă, la mănăstirea Mar Barsauma. Acolo, Athanasius se afla pe teritoriul ortoqizilor, care i-au oferit protecţie. Apoi l-a excomunicat pe Bar-Sabuni şi a plasat biserica iacobită din Edessa sub interdicţie. Mulţi din iacobiţii din Edessa, lipsiţi de serviciile liturgice ale bisericii din oraş, au trecut la catolicism. Alţii l-au ascultat pe patriarh. Pacea a fost restabilită peste mulţi ani, după moartea lui Athanasius.[217]

Comunităţile ortodoxe din Antiohia şi Edessa nu agreau stăpânirea francilor, dar, spre deosebire de armeni şi de iacobiţi, nu au fost tentaţi niciodată să comploteze cu musulmanii. Ei sperau doar în revenirea Bizanţului. Dar puterea ortodocşilor era limitată de ura pe care armenii şi iacobiţii le-o purtau.

Cu toate acestea, deşi francii din Edessa se temeau mai degrabă de apariţia unui nou pericol dinspre Răsărit, Bizanţul rămânea cel mai redutabil adversar al latinilor din Antiohia. Împăratul Alexie nu a abandonat niciodată pretenţiile asupra Antiohiei. Alexie era dispus să recunoască regatul latin de la Ierusalim şi îşi arătase bunăvoinţa răscumpărând cu generozitate prizonierii franci luaţi de fatimizi la Ramla în 1102 şi prin prezenţa corăbiilor bizantine la asediul nereuşit al Acrei în 1111. Regele Balduin, la rândul lui, fusese întotdeauna curtenitor şi corect faţă de împărat, dar refuzase să îl preseze pe Tancred să pună în aplicare Tratatul de la Devol.[218] De la Cruciada din 1101, relaţiile franco-bizantine au stat sub semnul suspiciunii reciproce, iar intervenţia papei Pascal, din anul 1106, în favoarea lui Bohemund nu a fost iertată niciodată de Constantinopol. Alexie era un om de stat prea abil ca să lase resentimentele să îi dicteze politica. Intre anii 1111 şi 1112 a purtat o serie de negocieri cu papa, prin intermediul abatelui de Monte Cassino. Cu promisiunea de a rezolva diferendele existente în Biserica Ortodoxă şi cea Catolică, Alexie a sugerat Papei să îi ofere lui sau fiului său coroana imperială a

Occidentului, lăsând să se înţeleagă că va face personal o vizită la Roma. Pascal, aflat în acel moment în conflict cu împăratul Henric al V-lea, era dispus să plătească un preţ imens pentru sprijinul bizantin, dar războaiele cu turcii şi sănătatea precară l-au împiedicat pe Alexie să continue acest proiect politic.[219] Negocierile nu au dus nicăieri. Arhiepiscopul Milanului, Pietro Chrysolan, a vizitat Constantinopolul în 1113 pentru a discuta chestiuni bisericeşti, dar disputa teologică iscată între el şi Eustratius, episcopul Niceei, nu a ajutat deloc cauza reconcilierii dintre cele două Biserici.[220] Probabil că Alexie însuşi nu a luat prea în serios acest ambiţios plan italian. Prietenia Papei era importantă pentru el mai mult ca o frână asupra năzuinţelor normanzilor şi pentru a-şi spori autoritatea asupra latinilor din Orient.

Între timp bizantinii erau neputincioşi în privinţa Antiohiei. Tratatul lui Alexie cu Bohemund rămăsese literă moartă. Tancred nu numai că l-a nesocotit, dar şi-a extins teritoriul în dauna Bizanţului. Roger a continuat politica lui Tancred. Alexie contase pe comiţii din Tripoli să îi fie agenţi în Siria şi le oferise spre păstrare bani pentru eventuale acţiuni comune, dar, după moartea lui Bertrand, Pons se apropiase de principii Antiohiei. Ambasadorul bizantin pentru toate statele latine, Butumites, a cerut returnarea banilor, pe care i-a primit doar după ce a ameninţat Tripoli că le va tăia sursa de aprovizionare din Cipru. Butumites a considerat că era mai înţelept să îi dea înapoi lui Pons obiectele preţioase şi din aur ce îi fuseseră oferite lui Bertrand în nume personal. În schimb, Pons a depus jurământul de vasalitate faţă de împărat, similar probabil cu jurământul prestat de bunicul său, Raymond. Cu banii recuperaţi, Butumites a cumpărat pentru armata bizantină cai din Damasc, Edessa şi Arabia.[221]

Bizantinii au înţeles că nu îl puteau obliga pe Pons să acţioneze împotriva Antiohiei, iar războiul cu turcii l-a împiedicat pe Alexie să intervină direct în Siria. De la moartea danişmendului Malik Ghazi Gümüştekin în 1106 şi de la cea a selgiucidului Kilij Arslan în 1107 nu mai apăruse niciun lider turc de anvergură în Anatolia, iar Alexie reuşise, în măsura în care nu fusese ocupat cu normanzii, să restabilească stăpânirea bizantină în districtele apusene şi de-a lungul ţărmului sudic al peninsulei. Principalul emir musulman era Hasan din Cappadocia, care a încercat în anul 1110 să întreprindă incursiuni în teritoriul bizantin şi a ajuns până la Philadelphia, obiectivul final fiind Smirna. Eustathius Philocales primise o poziţie de comandant al trupelor de uscat în sud-vestul Anatoliei, cu misiunea de a curăţa provincia de turci. Philocales şi mica lui oaste au reuşit să surprindă armata lui Hasan pe când aceasta era împărţită în mici detaşamente de patrulare, pe care le-a anihilat unul după altul. Hasan s-a retras în grabă şi nici nu a mai atacat coasta Egeei. Dar, în acelaşi an, fiul cel mare al lui Kilij Arslan, Malik Şah, a fost eliberat din captivitatea lui

persană. Şi-a stabilit capitala la Konya şi în curând a intrat în posesia majorităţii teritoriilor ce i se cuveneau, după ce l-a învins pe Hasan şi a anexat ţinuturile acestuia.

Trăgând învăţămintele din soarta tatălui său, Malik Şah a evitat orice amestec în Răsărit, dar de îndată ce s-a simţit capabil a pornit să recucerească teritoriile pierdute de Kilij Arslan în timpul Primei Cruciade. În primele luni ale anului 1112, Malik Şah a iniţiat primele incursiuni în Imperiu, cu un atac asupra Philadelphiei. Acolo a fost însă oprit de generalul Gabras. Malik Şah a cerut un armistiţiu, dar în 1113 a atacat din nou, trimiţând o expediţie rapidă prin Bytinia până la zidurile Niceei, în vreme ce locotenentul său Mohammed a ajuns la Poemamenum. Aici Mohammed a învins şi a luat prizonier un general bizantin. Un alt locotenent al lui Malik Şah, Manalugh, a jefuit oraşul Abydos în Hellespont, cu vămile sale bogate. Malik Şah însuşi a atacat şi cucerit Pergamum. Împăratul a pornit cu armata împotriva acestor invadatori, dar i-a aşteptat pe drumul de întoarcere, încărcaţi cu prada. Coborând prin Dorylaeum, bizantinii au atacat lângă Cotylaeum. Alexie a repurtat o victorie clară şi a recuperat toată prada şi prizonierii. În 1115 se zvonea că Malik Şah se pregătea de un nou atac şi Alexie a patrulat pe dealurile Bithyniei întregul an. În anul următor, deşi era deja grav bolnav, împăratul a decis să preia ofensiva. A plecat spre Konya şi s-a întâlnit cu armata turcă lângă Philomelium. A fost victorios şi de data aceasta, iar Malik Şah a fost nevoit să semneze un tratat de pace prin care promitea să respecte frontierele Imperiului, care se întindeau acum de la Trapezunt la Seleucia ciliciană, interiorul Anatoliei, la vest de Ankara, Anatolia Centrală (Deşertul Sărat) şi Philomelium. Încercările de recucerire ale lui Malik Şah au eşuat, iar câteva luni mai târziu a fost detronat şi ucis de către fratele său Mas'ud, în alianţă cu danişmenzii. Turcii au rămas bine ancoraţi în Anatolia Centrală, iar Bizanţul nu reuşea să intervină în forţă în Siria. Principalii beneficiari ai acestor războaie au fost armenii din Taurus şi principele latin al Antiohiei.[222]

Cartea a II-a

APOGEUL

I
REGELE BALDUIN AL II-LEA

„Nu vei fi lipsit niciodată de un urmaş pe tronul lui Israel”.
III Regi, 9: 5

Balduin I şi-a neglijat cea din urmă îndatorire ca rege: nu a pregătit deloc succesiunea la tron. Consiliul regatului s-a întrunit în grabă. Unii dintre nobili nici nu se gândeau că o persoană din afara casei de Boulogne ar putea să preia corona. Balduin I îi urmase fratelui său Godefroy, şi un al treilea frate, cel mai vârstnic, Eustache, contele de Boulogne, era încă în viaţă. Au fost trimişi în grabă soli peste mare pentru a-i duce contelui vestea morţii fratelui său şi pentru a-l ruga să preia moştenirea. Eustache nu dorea însă să-şi părăsească ţara liniştită pentru primejdiile Orientului. I s-a spus că era datoria lui. A pornit aşadar spre Ierusalim. Când a ajuns în Apulia, s-a întâlnit cu alţi soli, care-i aduceau vestea că era deja prea târziu. Tronul îi revenise altcuiva. Eustache a refuzat propunerea de a-şi continua drumul şi de a se lupta pentru drepturile lui. De bunăvoie, şi-a îndreptat paşii înapoi spre Boulogne. [223]

Într-adevăr, puţini dintre membrii consiliului îl sprijineau pe Eustache. Acesta era prea departe şi ar fi însemnat un Interregnum de multe luni. Cel mai influent membru al consiliului era principele de Galileea, Joscelin de Courtenay, care a cerut ca tronul să-i fie încredinţat lui Balduin du Bourg, contele de Edessa. Joscelin nu avea niciun motiv să-l îndrăgească pe Balduin, după cum a avut grijă să reamintească în consiliu, pentru că acesta îl acuzase pe nedrept de trădare şi îl exilase de pe pământurile sale, înspre miazănoapte. Dar Balduin îşi dovedise puterea şi curajul, era vărul regelui decedat şi era singurul dintre marii cavaleri ai Primei Cruciade care mai trăia. În plus, Joscelin socotea că dacă Balduin ar fi lăsat Edessa pentru Ierusalim, ar fi putut să-l răsplătească pe vărul său, care răspunsese gestului său nedrept cu atâta generozitate, dăruindu-i măcar Edessa. Patriarhul Arnulf l-a sprijinit pe Joscelin şi împreună au convins consiliul. Şi parcă pentru a încununa propunerea lor, Balduin du Bourg a apărut pe neaşteptate la Ierusalim în chiar ziua funeraliilor regelui. El poate că aflase de boala regelui din anul precedent şi s-a gândit că ar fi un moment bun să facă un pelerinaj de Paşte la Locurile Sfinte. A fost primit cu bucurie şi a fost ales rege în unanimitate de consiliu. În Duminica învierii, pe 14 aprilie 1118, patriarhul Arnulf i-a

aşezat coroana pe cap.[224]

Balduin al II-lea era un om cât se poate de diferit de predecesorul său. Deşi destul de chipeş, cu o barbă blondă şi lungă, el nu avea înfăţişarea impozantă a lui Balduin I. Te puteai apropia mai uşor de el, era bine dispus şi înclinat spre glume, dar în acelaşi timp subtil şi viclean, mai închis în sine, mai controlat şi mai prudent. Era capabil de gesturi generoase, dar în general era destul de meschin şi de lipsit de mărinimie. În pofida atitudinii arogante faţă de treburile bisericeşti, era cu adevărat pios, iar genunchii lui erau bătătoriţi din pricina rugăciunilor permanente. Spre deosebire de Balduin I, viaţa lui privată era nepătată. Împreună cu soţia lui, armeanca Morphia, forma un cuplu pe deplin fericit, un spectacol atât de rar în Orientul Latin.[225] Joscelin a fost răsplătit aşa cum se cuvenea, cu comitatul Edessei, pe care-l deţinea ca vasal al regelui Balduin, aşa cum şi acesta îl avusese, la rândul lui, în vremea lui Balduin I. Noul rege a fost recunoscut drept suzeran şi de Roger al Antiohiei, cumnatul său, şi de Pons de Tripoli. Orientul Latin urma să rămână unit sub coroana Ierusalimului.[226] La două săptămâni după încoronarea lui Balduin, patriarhul Arnulf a murit. Fusese un slujitor credincios şi eficient al statului, dar, în pofida talentului său de predicator, fusese implicat în prea multe scandaluri pentru a fi respectat ca om al Bisericii.

Sudul Siriei în secolul al XII-lea

Probabil că Balduin nu i-a regretat prea mult moartea. În locul lui a avut grijă să fie ales un preot picard, Gormond de Picquigny, despre al cărui trecut nu se ştie nimic. A fost o alegere fericită, pentru că Gormond, care era respectat de toţi, adăuga calităţilor practice ale lui Arnulf şi o fire de sfânt. Această numire, care a venit la scurt timp după moartea papei Pascal, a restabilit bunele relaţii dintre Ierusalim şi Roma.[227]

De-abia se urcase regele Balduin pe tron când a primit vestea alianţei dintre Egipt şi Damasc, care nu prevestea nimic bun. Vizirul fatimid, al-Afdal, era nerăbdător să pedepsească neruşinarea lui Balduin, care invadase Egiptul, în vreme ce Toghtekin din Damasc era îngrijorat de puterea crescândă a francilor. Balduin i-a trimis de îndată o solie, dar Toghtekin, încrezător în ajutorul Egiptului, a cerut cedarea tuturor pământurilor aflate dincolo de apa Iordanului. Pe timpul verii, o mare oaste egipteană s-a adunat la hotar şi şi-a ridicat tabăra dincolo de Ashdod, iar Toghtekin a fost chemat să se aşeze în fruntea ei. Balduin i-a chemat pe cavalerii din Antiohia şi Tripoli să se alăture oştii Ierusalimului şi s-a îndreptat spre Ashdod. Vreme de trei luni, cele două oşti s-au aflat faţă în faţă, fără ca vreuna dintre ele să îndrăznească să se mişte. Toţi, pentru a-l cita pe Toucher de Chartres, preferau să trăiască mai degrabă decât să moară. În cele din urmă, oştenii au fost trimişi la casele lor.[228]

Între timp, plecarea lui Joscelin spre Edessa a fost amânată. Prezenţa lui era mai necesară în Galileea decât în părţile nordice unde, după cât se pare, rămăsese regina Morphia şi unde Waleran, seniorul de Birejik, se îngrijea de cârmuire.[229] Ca principe al Galileei, Joscelin trebuia să apere ţinutul de atacurile venite dinspre Damasc. În toamnă, Balduin i s-a alăturat într-un atac de jaf pe Deraa, în Hauran, grânarul Damascului. Fiul lui Toghtekin, Buri, le-a ieşit în întâmpinare şi din pricina nesocotinţei sale a suferit o înfrângere grea. După această înfrângere, Toghtekin şi-a întors din nou atenţia către miazănoapte.[230]

În primăvara anului 1119, Joscelin a aflat că un trib bogat de beduini îşi dusese turmele la păscut în Transiordania, lângă Yarmuk. Împreună cu doi dintre baronii de frunte ai Galileei, fraţii Godefroy şi Guillaume de Bures, însoţit de o sută douăzeci de călăreţi, Joscelin s-a îndreptat într-acolo pentru a-i jefui pe beduini. S-au împărţit în grupuri pentru a încercui tribul, dar lucrurile au mers prost. Şeful beduin fusese prevenit, iar Joscelin s-a rătăcit printre dealuri. Godefroy şi Guillaume, pe când se pregăteau să atace tabăra beduinilor, au fost prinşi într-o ambuscadă. Godefroy a fost ucis, iar cei mai mulţi dintre oamenii săi au fost luaţi prizonieri. Joscelin a fost nevoit să se întoarcă în Tiberia şi să-i dea de ştire regelui Balduin, care a venit cu oastea şi i-a înspăimântat pe beduini. Aceştia au înapoiat

prizonierii şi au fost de acord să plătească o despăgubire, îngăduindu-li-se să petreacă vara în pace[231].

Atunci când, înapoindu-se din această scurtă campanie, Balduin s-a oprit la Tiberia, o solie din Antiohia a venit şi l-a rugat să se grăbească, cât mai mult cu putinţă, să vină cu oastea spre părţile de miazănoapte.

Încă de la victoria lui Roger al Antiohiei de la Tel-Danith, nefericitul oraş Alep fusese neputincios în faţa agresiunii francilor. Alepul acceptase, cu destulă reţinere, protecţia lui Ilghazi de Ortoqid; dar cucerirea Bizei de către Roger în 1119 lăsase oraşul expus din trei părţi. Pierderea Bizei era mai mult decât putea Ilghazi să îndure. Până în acel moment, nici el, nici aliatul lui constant, Toghtekin de Damasc, nu fuseseră pregătiţi să-şi rişte toate puterile într-o luptă împotriva francilor, pentru că se temeau de sultanii selgiucizi din Răsărit, pe care îi duşmăneau încă şi mai mult. Dar sultanul Mohammed a murit în aprilie 1118, iar moartea lui a dat frâu liber ambiţiilor fiecărui guvernator şi prinţişor din întregul său imperiu. Fiul său cel tânăr care i-a urmat la tron, Mahmud, nu s-a dovedit în stare să-şi impună autoritatea şi, în cele din urmă, în august 1119, a fost nevoit să renunţe la putere în favoarea unchiului său, Sanjar, regele din Khorasan. Mahmud şi-a petrecut restul zilelor din scurta sa viaţă bucurându-se de plăcerile vânătorii. Sanjar, ultimul din casa sa care a domnit asupra întregii stăpâniri selgiucide răsăritene, a fost destul de energic, însă privirea lui era îndreptată spre Orient. Nu a fost niciodată preocupat de Siria. Nici verii săi din Sultanatul de Rum, prinşi de certurile interne, dar şi cu danişmenzii, precum şi de războaiele cu Bizanţul, nu au fost în stare să intervină în treburile Siriei.[232] Ilghazi, cel mai tenace dintre prinţii locali, avea în sfârşit şansa sa. Dorinţa lui nu era atât de a distruge statele latine, cât de a-şi asigura stăpânirea asupra Alepului, dar acum cele două obiective erau îngemănate.

Pe parcursul primăverii anului 1119, Ilghazi a călătorit de-a lungul stăpânirilor sale adunând trupe turcomane şi chemând contingente de kurzi din nord şi de arabi din triburile deşertului sirian. În chip formal, Ilghazi i-a cerut ajutorul şi sultanului Mahmud, însă nu a primit niciun răspuns. Aliatul său, Toghtekin, a fost de acord să vină de la Damasc, iar Munqudhite din Shaizar i-a promis că va face o diversiune în sudul ţinutului lui Roger. [233] La sfârşitul lunii mai, oastea ortoqidă, despre care se spunea că număra 40.000 de oameni, pornise la drum. Roger a primit vestea liniştit, dar patriarhul Bernard l-a rugat să ceară ajutorul regelui Balduin şi pe cel al lui Pons de Tripoli. Aflat în Tiberia, Balduin a trimis vorbă că va veni cât mai repede cu putinţă şi că va aduce trupele din Tripoli cu el. Între timp, Roger ar fi trebuit să adopte o poziţie defensivă. Balduin şi-a strâns

apoi oastea la Ierusalim şi i-a dat curaj cu un fragment din Sfânta Cruce, aflat în grija lui Evremar, arhiepiscopul de Cezareea.[234]

În vreme ce munqidhitul a întreprins o incursiune asupra Apamei, Ilghazi a trimis detaşamente turcomane înspre sud-vest, pentru a i se alătura lui şi oştirii care venea de la Damasc. Ilghazi în persoană, împreună cu principalul său corp de oaste, a devastat teritoriul Edessei, fără însă să încerce să ia cu asalt capitala-cetate. La mijlocul lunii iunie a trecut Eufratul la Balis şi şi-a ridicat tabăra la Qinnasrin, la vreo cincisprezece mile sud de Alep, pentru a-l aştepta pe Toghtekin. Roger a fost mai nerăbdător. În pofida mesajului trimis de regele Balduin, în pofida unui avertisment public al patriarhului Bernard şi în pofida întregii experienţe a principilor latini, Roger s-a hotărât să iasă de îndată în întâmpinarea duşmanului. Pe 20 iunie, Roger a condus întreaga oaste a Antiohiei, şapte sute de cavaleri şi patru mii de pedestraşi, peste Podul de Fier şi şi-a ridicat tabăra dinaintea micului fort de la Tel-Aqubrin, pe hotarul răsăritean al câmpiei din Sarmeda, unde relieful asigura o bună poziţie defensivă. Deşi forţele sale erau net inferioare, Roger a sperat să poată aştepta în acel loc venirea lui Balduin.

Ilghazi, aflat la Qinnasrin, cunoştea perfect mişcările lui Roger. Spioni deghizaţi în neguţători fuseseră în tabăra francilor şi raportaseră slăbiciunea numerică a oştii latine. Deşi Ilghazi ar fi dorit să aştepte sosirea lui Toghtekin, emirii turcomani i-au cerut să acţioneze de îndată. Pe 27 iunie, o parte din oastea sa a luat cu asalt castelul franc de la Athareb. Roger a avut timp să trimită câţiva oameni într-acolo, sub comanda lui Robert de Vieux-Ponts. Apoi, neliniştit de apropierea duşmanului, a trimis la adăpostul întunericului întreaga vistierie la castelul Artah, aflat pe drumul spre Antiohia.

De-a lungul nopţii, Roger a aşteptat plin de nelinişte veşti despre mişcările musulmanilor, în vreme ce odihna oştenilor săi a fost întreruptă de un somnambul care a luat-o la fugă prin tabără, strigând că nenorocirea va veni asupra lor. Pe 28 iunie, duminică, la răsăritul soarelui, iscoadele au dat de veste că tabăra lui Roger fusese încercuită. Un *khamsin* moleşitor sufla dinspre miazăzi. În tabără nu se mai găsea decât puţină mâncare şi apă. Roger a înţeles că trebuie să spargă încercuirea sau va pieri. Petru, arhiepiscopul Apameei, fost episcop de Albara, cel dintâi episcop latin din Orient, era alături de oaste. El i-a strâns pe oşteni laolaltă şi le-a vorbit, după care i-a spovedit pe toţi. L-a spovedit şi pe Roger în cortul lui şi apoi l-a absolvit de numeroasele lui păcate trupeşti. După aceea, Roger a anunţat plin de curaj că va pleca la vânătoare. Dar mai întâi a trimis alte iscoade care au fost prinse într-o ambuscadă. Puţinii supravieţuitori s-au grăbit să se înapoieze pentru a da de ştire că nu se poate ieşi din încercuire. Roger şi-a divizat oastea în cinci părţi, dintre

care una a hotărât să o ţină în rezervă. După ce arhiepiscopul i-a binecuvântat încă o dată, au pornit atacul într-o ordine perfectă.

De la bun început a fost un atac fără speranţă. Nu se putea trece de hoardele de călăreţi turcomani şi de arcaşi. Pedestraşii strânşi din partea locului, sirieni şi armeni, au fost primii care au intrat în panică, dar nu aveau pe unde fugi. S-au înghesuit printre călăreţi, îngreunând mişcarea cailor. Deodată vântul şi-a schimbat direcţia şi a început să bată înspre nord şi a ridicat un nor greu de praf în faţa frâncilor. La începutul luptei, mai puţin de o sută de cavaleri au reuşit să spargă încercuirea şi să i se alăture lui Robert de Vieux-Ponts, care se întorcea de la Athareb, prea târziu însă pentru a lua parte la luptă. Aceştia s-au refugiat la Antiohia. Puţin mai târziu, Reynaud Mazoir, împreună cu alţi câţiva cavaleri, a reuşit să se salveze şi să ajungă până la micul oraş Sarmeda, în câmpie. Nimeni altcineva din oastea Antiohiei nu a mai scăpat. Roger însuşi a pierit luptându-se la picioarele crucii sale bogat împodobite. În jurul lui au căzut cavaleri, cu excepţia câtorva care, mai puţin norocoşi, au fost luaţi prizonieri. Până la miezul zilei totul se sfârşise. Pentru latini, lupta va rămâne cunoscută drept *Ager Sanguinis*, Câmpul Sângelui.[235]

La Alep, cincisprezece mile mai departe, credincioşii aşteptau nerăbdători veşti. Spre prânz a început să se răspândească zvonul unei mari victorii a islamului, iar la ora rugăciunii de după-amiază au fost zăriţi apropiindu-se primii ostaşi triumfători. Ilghazi nu a zăbovit pe câmpul de luptă mai mult timp decât a fost necesar oştenilor săi să strângă pradă. S-a îndreptat apoi spre Sarmeda, unde Reynaud Mazoir i s-a predat. Mândria lui Reynaud l-a impresionat pe Ilghazi, care i-a cruţat viaţa. Cei care-l însoţeau au fost ucişi. Prizonierii frânci au fost târâţi în lanţuri peste câmpie, în urma învingătorilor. În vreme ce Ilghazi discuta cu Reynaud, prizonierii erau torturaţi şi masacraţi de turcomani. La un moment dat, Ilghazi a pus capăt acestui lucru, nedorind ca populaţia Alepului să fie lipsită de acest spectacol. Prizonierii rămaşi au fost duşi la Alep, iar Ilghazi şi-a făcut intrarea triumfală în oraş la apusul soarelui. Acolo, prizonierii au fost torturaţi pe străzi până la moarte.[236]

În vreme ce Ilghazi sărbătorea victoria la Alep, vestea teribilă a înfrângerii a ajuns la Antiohia. Toţi se aşteptau ca turcomanii să atace de îndată oraşul, în care nu se mai găseau ostaşi să-l apere. În acest moment de criză, patriarhul Bernard a preluat conducerea. Cea dintâi temere a sa era să nu fie trădaţi de creştinii locali, pe care propriile sale acţiuni îi înstrăinaseră atât de mult. A poruncit de îndată să fie dezarmaţi şi le-a interzis să mai iasă din casă. Apoi patriarhul a împărţit armele pe care le-a putut strânge clerului latin şi negustorilor şi i-a trimis să supravegheze zidurile. Au stat de veghe zi şi noapte, în vreme ce un mesager a fost trimis la regele Balduin pentru a-i cere să

se grăbească şi mai mult.[237]

Dar Ilghazi nu a profitat de victorie. El a trimis o scrisoare circulară principilor din lumea musulmană pentru a le da vestea triumfului său. Califul i-a trimis în schimb un veşmânt de onoare şi titlul de Stea a Credinţei.[238] Între timp, Ilghazi a pornit spre Artah. Episcopul care conducea apărarea unuia dintre turnuri s-a predat în schimbul dreptului de liberă trecere spre Antiohia. Dar un anume Iosif, probabil un armean, însărcinat cu apărarea citadelei unde se găsea vistieria lui Roger, l-a convins pe Ilghazi că şi el era de partea musulmanilor, dar că fiul lui era ţinut prizonier la Antiohia. Ilghazi a fost impresionat de poveste şi a lăsat Artah în mâinile lui Iosif, trimiţând în oraş doar pe unul dintre emirii săi ca dregător.[239] Apoi s-a întors la Alep, unde a organizat o serie de festivităţi într-atât de plăcute, încât sănătatea lui a avut de suferit. Trupele turcomane au fost trimise într-un atac asupra suburbiilor Antiohiei şi au jefuit portul Sfântul Simeon, dar au adus vestea că cetatea propriu-zisă era bine apărată. Victoria de la Câmpul Sângelui a fost astfel irosită de musulmani[240].

Latinii se găseau însă într-o situaţie dificilă. Atunci când a aflat veştile, Balduin ajunsese la Latakia, iar Pons îl urma la mică distanţă. S-au grăbit cât au putut şi nu s-au oprit nici măcar atunci când au trecut pe lângă o tabăra turcomană nepăzită, pe care ar fi putut să o atace. Astfel, fără incidente, Balduin a reuşit să ajungă la Antiohia în primele zile ale lunii august. Ilghazi şi-a trimis o parte din trupe pentru a intercepta oastea de eliberare, iar Pons, care se afla la o zi distanţă în urmă, a trebuit să respingă atacul acestora, ceea ce însă nu l-a întârziat prea mult. Regele a fost primit cu bucurie de sora lui, de principesa văduvă Cecilia, de patriarh şi de întregul popor. Iar o slujbă de mulţumire Domnului a fost ţinută în catedrala Sfântul Petru. Balduin a curăţat mai întâi suburbiile de tâlhari, pentru ca apoi să se întâlnească cu notabilităţile oraşului pentru a discuta viitoarea cârmuire a Antiohiei. Principele de drept, Bohemund al II-lea, ale cărui drepturi fuseseră întotdeauna recunoscute de Roger, avea zece ani şi trăia împreună cu mama lui în Italia. Nu mai rămăsese niciun reprezentant al Casei normande în Orient, iar cavalerii normanzi pieriseră cu toţii la Câmpul Sângelui. S-a hotărât ca Balduin, ca suzeran al întregului Orient Latin, să-şi asume cârmuirea Antiohiei până când Bohemund va deveni major. Bohemund urma să se căsătorească cu una dintre fiicele regelui. După aceasta, Balduin a redistribuit fiefurile celor care pieriseră în dezastru. Pe cât posibil, văduvele cavalerilor uciși au fost remăritate de îndată cu cavaleri de acelaşi rang din oastea lui Balduin sau cu nou-veniţi din Apus. Putem vedea cum cele două principese văduve, văduva lui Tancred, acum contesă de Tripoli, şi văduva lui Roger aşezau noi vasali pe

pământurile pe care le primiseră ca dotă. Probabil că tot atunci Balduin a reîmpărţit fiefurile din Edessa, iar Joscelin, care l-a urmat pe rege din Palestina, a primit investitura comitatului. După ce a asigurat cârmuirea ţinutului şi după ce a condus desculţ o procesiune până la catedrală, Balduin s-a aşezat în fruntea celor aproape şapte sute de cavaleri şi celor câteva mii de pedestraşi şi a pornit împotriva musulmanilor.[241]

Lui Ilghazi i se alăturase acum Toghtekin, iar cele două căpetenii musulmane au pornit pe 11 august pentru a cuceri fortăreţele frânce aflate la răsărit de Orontes, începând cu Athareb, a cărei garnizoană redusă s-a predat de îndată în schimbul unui salvconduct până la Antiohia. În ziua următoare, emirii au mers mai departe spre Zerdana, al cărei senior, Robert Leprosul, plecase la Antiohia. Şi aici garnizoana s-a predat, în schimbul promisiunii că vieţile le vor fi cruţate. Însă de îndată ce soldaţii au deschis porţile, turcomanii i-au masacrat. Balduin spera să salveze Athareb, dar de-abia trecuse Podul de Fier când s-a întâlnit cu foştii apărători ai fortăreţei. Mergând mai departe spre sud, a aflat de asediul Zerdanei. Bănuind că musulmanii vor înainta spre miazăzi, pentru a face una cu pământul castelele din jurul Maarat al-Numan şi Apameei, le-a luat-o înainte şi pe 13 august a ridicat tabăra la Tel-Danith, locul victoriei lui Roger din 1115. A doua zi Balduin a aflat că Zerdana a căzut şi s-a gândit că ar fi mai prudent să se retragă puţin înspre Antiohia. Între timp Ilghazi se apropiase, sperând să-i surprindă pe frânci pe când se odihneau în satul Hab. Dar Balduin era pregătit. El se spovedise deja, iar arhiepiscopul de Cezareea îmbărbătase ostaşii şi-i binecuvântase cu Sfânta Cruce. Oastea era gata de luptă.

Soarta luptei care a urmat a fost neclară. Ambele părţi au pretins victoria, dar de fapt latinii s-au descurcat mai bine. Pe flancul drept al latinilor, Toghtekin l-a respins pe Pons de Tripoli, dar tripolitanii au rămas în formaţie. Lângă el, Robert Leprosul a condus o şarjă asupra trupelor de la Homs şi s-a grăbit să încerce să recucerească Zerdana. A căzut într-o ambuscadă şi a fost luat prizonier. Însă centrul şi aripa stângă a oştii latine au rămas în formaţie, iar în momentul crucial Balduin a putut să atace cu trupe odihnite. Numeroşi turcomani s-au întors şi au fugit, dar cea mai mare parte a armatei lui Ilghazi a părăsit câmpul de luptă în bună rânduială. Ilghazi şi Toghtekin s-au retras spre Alep cu un mare număr de prizonieri şi au putut să dea de ştire lumii musulmane că victoria a fost a lor. Încă o dată locuitorii din Alep au fost răsplătiţi cu un adevărat masacru al creştinilor, până când Ilghazi, după ce a întrerupt uciderile pentru a încerca un nou cal, a început să se arate neliniştit de pierderea atâtor bani care ar fi putut fi obţinuţi din răscumpărare. Robert Leprosul a fost întrebat cât valorează, iar el a răspuns zece mii de monede de aur. Ilghazi spera să

obţină această sumă dacă-l va trimite pe Robert lui Toghtekin. Dar Toghtekin nu-şi astâmpărase încă setea de sânge. Deşi Robert îi era prieten încă din 1115, însuşi Toghtekin i-a tăiat capul, spre exasperarea lui Ilghazi, care avea nevoie de bani pentru a-şi plăti oamenii.[242]

Ostaşii care au fugit din oastea lui Pons au adus la Antiohia vestea înfrângerii. Curând însă a ajuns şi un trimis al prinţesei Cecilia, care drept dovadă a victoriei a adus inelul regelui. Balduin nu a încercat să urmărească oastea musulmană, ci a mers către sud, spre Maarat al-Numan şi Rusa, pe care munqidhitii din Shaizar le ocupaseră. I-a alungat, dar apoi a încheiat un tratat, renunţând la obligaţia plăţii anuale pe care Roger o cerea de la ei. Au fost recuperate şi celelalte fortăreţe pe care musulmanii le recuceriseră, cu excepţia Birejik, Athareb şi Zerdana. Apoi Balduin s-a înapoiat triumfător la Antiohia şi a trimis Sfânta Cruce spre sud, pentru a ajunge la timp la Ierusalim, pentru sărbătoarea înălţării Sfintei Cruci de pe 14 septembrie. El şi-a petrecut toamna în Antiohia, ducând la bun sfârşit ceea ce începuse înainte de luptă. S-a înapoiat la Ierusalim în decembrie, lăsându-l pe patriarhul Bernard să cârmuiască Antiohia în numele său şi aşezându-l pe Joscelin la Edessa.[243] Şi-a adus de la Edessa soţia şi fetele mici, pentru a fi împreună cu el în sud. La slujba de Crăciun de la Betleem, Morphia a fost încoronată regină.[244]

Ilghazi nu s-a aventurat să-i atace încă o dată pe franci. Oastea lui se risipea. Turcomanii veniseră în special de dragul prăzii. După lupta de la Tel-Danith, nu mai avuseseră nimic de făcut, iar plăţile lor erau în urmă. Au început să plece, iar odată cu ei şi căpeteniile arabe din Jezireh. Ilghazi nu-i putea împiedica, pentru că se îmbolnăvise din nou şi vreme de două săptămâni a zăcut între viaţă şi moarte. Când s-a refăcut, era deja prea târziu pentru a-şi strânge oastea. S-a întors de la Alep la capitala sa din Orient, Mardin, iar Toghtekin s-a înapoiat la Damasc.[245]

Astfel, marea campanie ortoqidă s-a stins. Nu a adus niciun câştig material musulmanilor, cu excepţia celor câteva forturi de graniţă şi o uşurare a presiunii latine asupra Alepului. Dar a fost un mare triumf moral pentru islam. Meciul nul de la Tel-Danith nu contrabalansa victoria fantastică de la Câmpul Sângelui. Dacă Ilghazi ar fi fost mai ager şi mai rapid, Antiohia ar fi putut fi a lui. Drept urmare, masacrarea cavalerilor normanzi, conduşi de însuşi principele lor, i-a încurajat pe emirii din Jezireh şi din nordul Mesopotamiei să-şi reînnoiască atacurile. Mai ales că acum se eliberaseră de sub supravegherea nominală a prinţului selgiucid din Persia. Iar curând se va ridica un om mai mare decât Ilghazi. Pentru latini, cel mai nefericit rezultat al campaniei a fost numărul îngrozitor de mare de oameni pierduţi. Cavalerii, dar încă şi mai mult pedestraşii căzuţi la Câmpul

Sângelui, nu puteau fi înlocuiţi cu uşurinţă. Dar acum a fost învăţată pe deplin lecţia că latinii din Orient trebuia întotdeauna să coopereze şi să acţioneze ca un tot unitar. Intervenţia promptă a regelui Balduin a salvat Antiohia, iar necesităţile vremii au fost recunoscute de toţi.

Drept dovadă, toţi erau gata să-l accepte pe Balduin ca suzeran. Dezastrul i-a ţinut laolaltă pe latinii din Siria.

Odată întors la Ierusalim, Balduin s-a implicat în cârmuirea propriului său regat. Succesiunea la principatul Galileei i-a fost încredinţată lui Guillaume de Bures, în a cărui familie a rămas. În ianuarie 1120, regele i-a chemat pe clericii şi pe baronii regatului la un conciliu la Nablus pentru a discuta despre bunăstarea morală a supuşilor săi, probabil într-o încercare de a opri tendinţa coloniştilor latini din Orient de a adopta obiceiurile uşuratice şi leneşe pe care le-au găsit aici. În acelaşi timp însă, Balduin era preocupat şi de bunăstarea lor materială. Sub Balduin I a crescut numărul latinilor care au fost încurajaţi să se aşeze în Ierusalim, formându-se o clasă burgheză, alături de războinicii şi clericii regatului. Acestor burghezi latini li se dădea acum libertatea deplină de negoţ din şi înspre oraş. În acelaşi timp, pentru a asigura aprovizionarea cu mâncare a Ierusalimului, negustorilor proveniţi din rândul creştinilor din regiune şi chiar a arabilor li se dădea voie să aducă legume şi cereale în oraş, fără a plăti vămi.[246]

Cel mai important eveniment intern din aceşti ani a fost întemeierea ordinelor militare. În anul 1070, câţiva locuitori credincioşi din Amalfi au construit un han la Ierusalim pentru a fi de folos pelerinilor săraci. Guvernatorul egiptean care se găsea atunci în stăpânirea oraşului a îngăduit consulului amalfitan să aleagă un loc potrivit, iar hanul i-a fost închinat Sfântului Ioan Dătătorul de Milostenii, filantropicul patriarh al Alexandriei din veacul al VII-lea. Hanul era întreţinut mai ales de amalfitani, care depuneau jurămintele monastice obişnuite şi se găseau sub îndrumarea unui maestru, care la rândul lui se găsea sub autoritatea benedictinilor stabiliţi în Palestina. În momentul cuceririi Ierusalimului de către cruciaţi, maestru era un oarecare Gérard, probabil un amalfitan. Împreună cu ceilalţi călugări, Gérard fusese alungat din Ierusalim de guvernatorul musulman, înainte de a începe asediul.

Buna sa cunoaştere a condiţiilor locale le-a fost de folos cruciaţilor. Gérard i-a convins pe noii cârmuitori franci să facă danii Spitalului. Mulţi dintre pelerini au intrat în rândurile oamenilor săi, care au fost scutiţi grabnic de ascultarea datorată benedictinilor. Curând au devenit un ordin de sine stătător, sub numele de Ospitalieri, datorând ascultare directă Papei. Le-au fost dăruite mai multe pământuri, iar cei mai mulţi dintre clericii importanţi ai regatului le-au încredinţat o zecime din veniturile lor. Gérard a murit

în jurul anului 1118. Succesorul lui, francezul Raymond de Le Puy, avea o viziune mai amplă. S-a hotărât că nu era de ajuns pentru ordinul său să-i ghideze şi să-i protejeze pe pelerini, ci că trebuia să fie gata să lupte pentru a păstra drumurile de pelerinaj deschise. Ordinul continua să cuprindă fraţi ale căror îndatoriri erau complet paşnice, dar scopul său principal era acum de a menţine un grup de cavaleri, legaţi de jurămintele personale de sărăcie, castitate şi ascultare, şi dedicaţi luptei împotriva păgânilor. Cam în aceeaşi vreme, parcă pentru a sublinia noul statut al Ospitalierilor, Ioan Dătătorul de Milostenii a fost înlocuit, fără a se băga de seamă, cu Ioan Evanghelistul. Semnul distinctiv al cavalerilor ospitalieri era crucea albă de pe tunicile lor, pe care le purtau deasupra armurii.

Această transformare a fost ajutată de întemeierea, în aceeaşi perioadă, a Ordinului cavalerilor templieri. Cel mai probabil, ideea unui ordin care să fie, deopotrivă, religios şi militar s-a născut în mintea unui cavaler din Champagne, Hugues de Payens, care în 1118 l-a convins pe regele Balduin I să-i îngăduie să se aşeze, împreună cu câţiva însoţitori, într-o aripă a palatului regal, fostă moschee al-Aqsa, din zona Templului. Precum Ospitalierii, Templierii au urmat iniţial regula benedictină, dar s-au organizat imediat ca un ordin independent, alcătuit din trei categorii de membri: cavalerii, cei de obârşie nobilă, scutierii, cei proveniţi din rândul burgheziei, care erau grăjdarii şi valeţii comunităţii, şi clericii, care erau capelani şi care îndeplineau sarcinile non-militare. Semnul lor era crucea roşie, purtată pe o tunică albă de către cavaleri şi pe o tunică neagră de către scutieri. Cea dintâi îndatorire asumată a Ordinului era de a menţine drumurile de la coastă până la Ierusalim libere de tâlhari.

Curând însă, Templierii vor lua parte la toate campaniile regatului. Hugues a petrecut mult timp în Europa Occidentală, strângând recruţi pentru ordinul său. Regele Balduin a sprijinit întru totul ordinele militare, care erau însă supuse doar Papei, fiind independente de autoritatea regală. Chiar şi marile domenii pe care a început să le dăruiască ordinelor împreună cu vasalii săi nu implicau obligaţia de a lupta în oastea regală. A trebuit însă să treacă o generaţie înainte ca ordinele militare să devină îndeajuns de bogate pentru a contesta autoritatea regală. Între timp, ele au asigurat regatului lucrul de care avea cel mai mult nevoie: o oaste regulată de ostaşi pregătiţi, prezenţi în fiecare moment. În cazul fiefurilor laice, moartea subită a seniorului şi preluarea moştenirii de o femeie sau de un copil puteau dezorganiza trupele şi-l implicau permanent pe suzeran în tot felul de chestiuni neplăcute şi obositoare. El nu putea, ori de câte ori ar fi avut nevoie, să-i înlocuiască pe nobilii căzuţi în luptă cu nou-veniţi din Apus. Dar ordinele militare, cu o organizare eficientă, cu o faimă şi cu o putere de seducţie din ce în ce mai mare

în creştinătatea apuseană, puteau asigura un flux constant de luptători devotaţi care să nu fie distraşi de ambiţii personale sau de gândul câştigului.[247]

Balduin s-a întors la Antiohia în 1120. Bulaq, guvernatorul oraşului Athareb numit de Ilghazi, pornise să jefuiască teritoriul Antiohiei, în vreme ce Ilghazi însuşi se îndrepta spre Edessa. Ambele atacuri au fost oprite, dar Ilghazi a trecut prin preajma Antiohiei. Patriarhul Bernard, neliniştit, i-a trimis ştire regelui la Ierusalim, iar în iunie Balduin a plecat spre miazănoapte. Din nou, luase cu el Crucea Sfântă, spre nefericirea Bisericii din Ierusalim căreia nu-i plăcea să vadă cum cea mai preţioasă relicvă a sa era expusă riscurilor războiului. Patriarhul Gormond a însoţit în persoană oastea pentru a se îngriji de relicvă. Atunci când Balduin a ajuns în nord, a aflat că Ilghazi, slăbit de dezertarea trupelor sale turcomane, se retrăsese deja, iar musulmanii erau atât de îngrijoraţi, încât Toghtekin fusese chemat la Alep. În timpul campaniei care a urmat, amândouă oştile au mers încoace şi încolo până când, în cele din urmă, musulmanii au fost epuizaţi. Toghtekin s-a retras la Damasc, iar Ilghazi a încheiat un armistiţiu cu Balduin. A fost trasat un hotar bine delimitat între zonele lor de influenţă, care într-un loc trecea prin mijlocul unei mori, iar în altul prin mijlocul unui castel, astfel încât ambele clădiri au fost, de comun acord, distruse. Fortificaţiile Zerdanei, care rămânea o enclavă musulmană, au fost puse la pământ.[248] Balduin a reuşit să obţină o victorie morală, fără vărsare de sânge, iar la începutul primăverii următoare s-a întors acasă. Era nevoie de el în sud, deoarece Toghtekin, care-l credea prins în nord, întreprinsese o incursiune amplă asupra Galileei. Drept represalii, Balduin a trecut în iulie 1121 Iordanul şi a devastat regiunea Golan, ocupând şi distrugând un fort pe care Toghtekin îl construise la Jerash.[249] Între timp, Joscelin a condus o expediţie de jaf profitabilă asupra pământurilor lui Ilghazi din Jezireh.[250]

În răstimpul verii anului 1121, un element nou şi-a făcut simţită prezenţa în politica orientală. Departe în nord, la poalele dealurilor caucaziene, regii bagratizi ai Georgiei şi-au impus hegemonia asupra popoarelor creştine care rămăseseră încă independente de dominaţia musulmană. Regele David al III-lea şi-a întins stăpânirea până la sud de valea Araxes, intrând în conflict cu principele selgiucid Toghrul, guvernatorul Arranului. Înfrânt de oştile lui David, Toghrul l-a chemat pe Ilghazi să i se alăture într-un război sfânt împotriva creştinului atât de îndrăzneţ. Campania care a urmat a fost una dezastruoasă pentru musulmani. În august 1121, oştile unite ale lui Toghrul şi Ilghazi au fost aproape cu totul distruse de georgieni, iar Ilghazi abia a scăpat cu viaţă, fugind la Mardin. Regele David a putut să se aşeze în vechea capitală georgiană de la Tiflis, iar până în 1124 obţinuse nordul

Armeniei şi oraşul Ani, vechea reşedinţă a familiei sale. Din acest moment, întreaga lume turcă a devenit foarte conştientă de pericolul pe care-l reprezenta Georgia, cu amplasarea ei strategică extraordinară. Iar pericolul nu a fost diminuat de moartea lui David al II-lea, în 1125.[251] Vigoarea lui a fost moştenită de urmaşi. Actele lor de curaj, care i-au făcut pe musulmani să privească mereu cu îngrijorare flancul lor nordic, a fost de mare ajutor latinilor, deşi nu pare să fi existat niciun contact direct între cele două puteri creştine. Georgienii, legaţi prin religie şi tradiţie de Bizanţ, nu îi plăceau pe latini, iar purtarea lor rece faţă de aşezămintele pe care le aveau la Ierusalim nu era de natură să mulţumească un popor mândru.[252]

Cu toate acestea, problemele lui Ilghazi cu georgienii i-au oferit lui Balduin o ocazie pe care acesta nu a scăpat-o. Fiul lui Ilghazi, Suleiman, numit de curând guvernator al Alepului, s-a grăbit să profite de înfrângerea tatălui său pentru a-şi declara independenţa. Suleiman s-a dovedit însă incapabil să reziste atacului pe care Balduin l-a pornit de îndată şi a încheiat pacea cu francii, cedându-le Zerdana şi Athareb, fructele victoriei lui Ilghazi. Ilghazi a venit în grabă să-şi pedepsească fiul necredincios, dar s-a gândit că este mai prudent să confirme tratatul cu Balduin. Regele s-a înapoiat la Ierusalim, foarte mulţumit de ceea ce înfăptuise în acel an.[253]

La începutul anului 1122, Pons, contele de Tripoli, a refuzat din senin să depună omagiu regelui. Motivul neascultării sale este necunoscut. Este greu să ne dăm seama pe ce anume spera să se sprijine pentru a-şi păstra puterea. Balduin a fost furios şi şi-a convocat de îndată vasalii pentru a-l pedepsi pe răzvrătit. Oastea regală s-a îndreptat spre Acra, iar la apropierea ei Pons s-a supus şi a fost iertat.[254] Supunerea lui a venit la timp, pentru că Ilghazi, chemat de nepotul său Balak, fost prinţ de Saruj şi acum senior de Khanzit, pornise din nou la război. Atunci când i s-a adus vestea, Balduin a refuzat să creadă. Tocmai încheiase un tratat cu Ilghazi şi credea că un om de onoare – cronicarul arab foloseşte cuvântul *sheikh* – îşi ţine promisiunea. Dar Ilghazi nu era un om de onoare şi se baza pe ajutorul promis de Toghtekin. Ilghazi a început asediul Zerdanei, pe care francii o reconstruiseră, şi cucerise deja o parte din fortificaţii atunci când Balduin s-a apropiat. A urmat o nouă campanie fără luptă, pentru că Balduin a refuzat să se lase amăgit de stratagema obişnuită turcească a fugii prefăcute. Musulmanii au fost, din nou, epuizaţi de marşul încolo şi încoace şi s-au întors la casele lor. Mulţumit, Balduin a trimis Sfânta Cruce înapoi la Ierusalim, iar el s-a îndreptat spre Antiohia[255].

Mai înainte ca Sfânta Cruce să ajungă la destinaţie, au sosit veşti proaste de la Edessa. Pe 13 septembrie 1122, contele Joscelin şi Waleran de Birejik călăreau împreună cu doar câţiva oameni în

apropiere de Saruj, când au dat deodată peste oastea lui Balak. Au năvălit asupra duşmanului, dar o ploaie deasă transformase câmpia în noroi. Caii au alunecat şi s-au împiedicat, iar turcomanii uşor înarmaţi nu au avut nicio problemă să-i împresoare pe frânci. Joscelin, Waleran şi alţi şaizeci dintre însoţitorii lor au fost luaţi prizonieri. Balak le-a oferit de îndată libertatea în schimbul cedării Edessei. Joscelin a refuzat să accepte asemenea condiţii, iar prizonierii au fost duşi la castelul lui Balak din Kharpurt.[256]

Prinderea lui Joscelin nu a afectat foarte mult puterea militară a statelor cruciate. Putem vedea cum luna următoare cavalerii din Edessa au întreprins cu succes campanii în teritoriul musulman. Cu toate acestea, a fost o lovitură adusă prestigiului latin, iar Balduin a fost silit încă o dată să includă cârmuirea Edessei printre lucrurile pe care le avea de făcut. Din fericire, Ilghazi a murit în noiembrie la Mayyafaraqin, iar fiii şi nepoţii săi şi-au împărţit moştenirea ortoqidă. Fiul său cel mai mare, Suleiman, a pus stăpânire pe Mayyafarqin, iar cel mai tânăr, Timurtaş, pe Mardin. Alepul a revenit unui nepot, Badr ad-Daulah Suleiman, iar Balak şi-a mărit stăpânirile în nord şi a luat Harran în sud.[257]

Musulmanii recuceriseră de curând Athareb, iar în aprilie anul următor Balduin a profitat de starea de confuzie din acel moment pentru a-l forţa pe noul conducător al Alepului, lipsit de putere, să-l dea înapoi o dată pentru totdeauna. După ce a reocupat Birejik, regele s-a îndreptat spre Edessa pentru a rândui cârmuirea. Balduin l-a numit pe Geoffroy Călugărul, senior de Maraş, în fruntea cârmuirii şi apoi a înaintat mai departe, spre nord-est, însoţit de câţiva oameni, pentru a vedea locul captivităţii lui Joscelin. Şi-a ridicat tabăra pe 18 aprilie, nu departe de Gargar, pe Eufrat. Dimineaţa următoare, în vreme ce se pregătea de o vânătoare cu şoimi, Balak, despre care nu ştia că se găseşte în apropiere, a năvălit asupra taberei. Majoritatea oştenilor au fost ucişi, iar regele însuşi a fost luat prizonier. Balduin a fost tratat cu respect şi a fost trimis sub escortă să i se alăture lui Joscelin în fortăreaţa Kharpurt.[258]

Balduin şi Joscelin se găseau din nou în captivitate împreună. Dar acum situaţia era mai gravă decât fusese în 1104, pentru că Balduin devenise rege, piesa centrală a întregului Orient Latin. Faptul că structura a rămas în picioare este o dovadă a abilităţii sale administrative. Geoffroy Călugărul a continuat să cârmuiască Edessa. Atunci când vestea a ajuns la Antiohia, patriarhul Bernard şi-a asumat din nou conducerea. La Ierusalim s-a zvonit mai întâi că regele a fost ucis şi patriarhul Gormond a convocat consiliul regatului la Acra. Însă, până să se întrunească, s-a aflat adevărul despre captivitatea lui Balduin. Consiliul l-a ales pe Eustache Garnier, senior de Cezareea şi de Sidon, drept conetabil şi baliv al regatului, până când Balduin urma

să fie eliberat. În toate cele trei teritorii viaţa administrativă a mers mai departe nestingherită.[259]

Emirul Balak obţinuse un prestigiu uriaş, de care însă s-a folosit nu pentru a da o lovitură de moarte francilor, ci pentru a se aşeza la Alep. A fost un ţel mai greu de atins decât s-a aşteptat, pentru că era foarte nepopular acolo. Dar în iunie devenise stăpânul Alepului, pentru ca apoi să atace teritoriile latine din sud, cucerind Albara în august. Ştirile extraordinare primite din Kharpurt l-au chemat însă din nou înspre miazănoapte.[260]

Joscelin fusese întotdeauna popular printre armeni. Curând după sosirea lui în Orient îşi luase, ca şi Balduin I şi Balduin al II-lea, o soţie armeancă, pe sora lui Thoros din dinastia rupenidă. Aceasta, spre deosebire de cele două regine ale Ierusalimului, nu era ortodoxă din naştere, ci aparţinea Bisericii Armene, bucurându-se prin urmare de o mai mare popularitate în rândul compatrioţilor săi.

Între timp, femeia murise, iar Joscelin se recăsătorise, însă păstrase relaţii apropiate cu armenii şi niciodată nu s-a purtat cu ei cu asprimea pe care o arătase Balduin al II-lea. Castelul Kharpurt se găsea în ţinutul armenilor, iar un ţăran din partea locului a fost de acord să ducă un mesaj prietenilor armeni ai lui Joscelin. Cincizeci dintre ei au venit la Kharpurt, unde li s-a îngăduit să intre pentru că erau deghizaţi fie în călugări, fie în negustori, care pretindeau că au venit cu plângeri la guvernator. Odată pătrunşi în interiorul fortăreţei şi-au scos armele de sub veşminte şi au învins garnizoana. Balduin şi Joscelin s-au găsit dintr-odată în postura de stăpâni ai propriei închisori. După o scurtă consfătuire au hotărât ca Joscelin să părăsească fortăreaţa înainte ca armata ortoqidă să revină şi să meargă după ajutor. Balduin urma să încerce să apere castelul. Joscelin a plecat însoţit de trei armeni. Atunci când a reuşit să treacă de trupele turceşti care începuseră să se strângă, l-a trimis pe unul dintre însoţitorii săi să-i dea de ştire regelui şi să-l liniştească. Joscelin a traversat un ţinut duşmănos, ascunzându-se ziua şi înaintând cu greutate noaptea. În cele din urmă, fugarii au ajuns la Eufrat. Joscelin nu ştia să înoate, dar avea cu el două burdufuri de piele în care dusese apă. După ce le-a umflat cu aer, le-a folosit ca să plutească, iar cei doi însoţitori ai săi, care erau foarte buni înotători, au putut să-l împingă, prin întuneric, până pe malul celălalt. A doua zi au găsit un ţăran care l-a recunoscut pe conte şi care l-a întâmpinat cu bucurie, pentru că Joscelin îi dăduse în trecut milostenii. Cu ajutorul ţăranului şi al familiei acestuia, Joscelin a mers cu grijă până la Turbessel, unde a apărut dinaintea soţiei şi Curţii sale. Nu a rămas acolo, ci s-a grăbit spre Antiohia pentru a strânge trupe şi a-l elibera pe rege. Dar oastea Antiohiei era mică, iar patriarhul Bernard era îngrijorat. La sfatul patriarhului, Joscelin a mers în goana calului la Ierusalim. Odată ajuns, primul său gest a fost de a depune

lanţurile cu care fusese legat pe altarul Golgotei. Apoi a convocat consiliul regatului şi le-a povestit tot ce se întâmplase. Cu ajutorul energic al patriarhului Gormond şi al conetabilului Eustache, au fost strânse trupele şi, având dinainte Sfânta Cruce, au plecat sub conducerea sa în marş forţat spre Turbessel. Însă, odată ajunşi acolo, au aflat că este prea târziu.

Atunci când Balak a aflat vestea loviturii de la Kharpurt, şi-a adus de îndată oastea din sud cu o viteză care i-a uimit pe contemporani. Ajuns la Kharpurt, i-a oferit lui Balduin un salvconduct spre casă, cu condiţia de a preda castelul. Balduin a refuzat, fie pentru că nu avea încredere în emir, fie pentru că nu dorea să-şi abandoneze însoţitorii. Dar castelul era mai uşor de cucerit decât credea Balduin. În scurt timp, meşterii lui Balak au reuşit să mineze un zid, iar oastea ortoqidă a pătruns înăuntru. Balak nu a arătat niciun fel de milă. Haremul lui se aflase în castel, iar sanctitatea lui fusese violată. Toţi apărătorii, franci sau armeni, precum şi toate femeile care îi ajutaseră – probabil că erau sclave armence în harem – au fost ucişi, fiind aruncaţi de pe zidurile castelului. Singurii cruţaţi au fost regele, un nepot de-al lui şi Waleran. Pentru mai multă siguranţă au fost duşi la castelul din Harran.[261]

Joscelin nu putea să-şi asume riscurile unei campanii asupra Hartanului. După ce a întreprins cu succes un atac în vecinătatea Alepului, i-a lăsat pe oşteni să plece şi s-a întors la Turbessel. Nici Balak nu a fost în stare să profite de situaţie. Singurul mod în care locţiitorul lui Balak din Alep a găsit de cuviinţă să răspundă atacului francilor a fost de a transforma bisericile din oraş în moschei, ceea ce i-a revoltat pe creştinii locali, fără a face vreun rău latinilor. Balak a venit în persoană la Alep pentru a organiza o nouă campanie.

Dar, la începutul anului 1124, guvernatorul din Menbij s-a revoltat împotriva autorităţii sale. Guvernatorul a fost arestat de ortoqidul Timurtaş, căruia Balak îi ceruse să înăbuşe revolta. Dar fratele rebelului, Isa, controla citadela şi l-a chemat pe Joscelin în ajutor. Balak s-a confruntat cu oastea lui Joscelin, pe care a înfrânt-o, iar Geoffroy Călugărul şi-a pierdut viaţa. Balak mergea mai departe spre Menbij, dornic să restabilească ordinea, atunci când a fost chemat de urgenţă în sud, la Tyr. Pe 6 mai, o săgeată rătăcită trimisă din citadelă i-a pus capăt vieţii. Ultimele sale cuvinte au fost că uciderea lui este o lovitură mortală pentru islam. Avea dreptate. Dintre toate căpeteniile turceşti pe care cruciaţii le-au întâlnit, Balak dovedise cea mai mare energie şi înţelepciune. Puterea ortoqizilor nu i-a supravieţuit mult.[262]

Pentru regatul Ierusalimului, absenţa lui Balduin, aflat în captivitate, nu a avut urmări grave. Egiptenii au fost tentaţi din nou să invadeze regatul, iar în mai 1123 o oaste considerabilă a plecat din

Ascalon către Jaffa. Eustache Garnier, aflat în fruntea oştii Ierusalimului, le-a ieşit în întâmpinare. Crucea Sfântă l-a însoţit, în vreme ce creştinii care rămăseseră în Ierusalim au pornit desculţi în procesiuni în jurul bisericilor. S-a dovedit însă că nici nu fusese nevoie de asemenea măsuri pioase. Atunci când francii i-au întâlnit pe egipteni, la Ibelin, pe 29 mai, duşmanii s-au întors şi au fugit, în pofida superiorităţii lor numerice considerabile, lăsându-şi tabăra la cheremul creştinilor, care au jefuit-o[263]. A fost cea din urmă realizare a lui Eustache, care a murit pe 15 mai. Potrivit obiceiului regatului, văduva lui, bogata nepoată a patriarhului Arnulf, şi-a luat de îndată un nou soţ, pe Hugues du Puiset, contele de Jaffa, pentru ca pământurile ei să nu fie lipsite de un senior care să-şi poată îndeplini îndatoririle militare. Dregătoria de conetabil a regatului i-a fost încredinţată de consiliu lui Guillaume de Bures, principele Galileei[264].

În 1119, imediat după lupta de la Câmpul Sângelui, regele Balduin scrisese republicii veneţiene pentru a-i cere ajutorul. Poate că egiptenii nu erau foarte puternici pe uscat, dar flota lor continua să domine apele Palestinei. Balduin a oferit în schimb Veneţiei avantaje comerciale. Papa a sprijinit cererea sa, iar dogele, Domenico Muchiel, a hotărât să-i dea curs. Au trecut aproape trei ani până când expediţia veneţiană a fost gata. Pe 8 august 1122, o flotă de peste o sută de mari vase de război, încărcate cu oameni, cai şi maşini de asediu, a pornit din Veneţia. Cu puţin timp în urmă, Veneţia avusese o dispută cu Bizanţul, din cauza încercării împăratului Ioan Comnenul de a-i diminua privilegiile comerciale. Aşa că veneţienii au făcut un popas pentru a ataca insula bizantină Corfu. Vreme de şase luni, cuprinzând întreaga iarnă dintre anii 1122 şi 1123, dogele a asediat, fără succes, oraşul Corfu. La sfârşitul lunii aprilie, o navă care venise în grabă din Palestina le-a dat de ştire veneţienilor de nenorocirea întâmplată regelui. Fără tragere de inimă, dogele a ridicat asediul şi s-a îndreptat cu flota sa spre răsărit, oprindu-se doar să atace navele bizantine oriunde le vedea. A ajuns la Acra la sfârşitul lunii mai şi a aflat că flota egipteană părăsea Ascalonul. I-a ieşit în cale şi, trimiţându-şi navele uşoare înainte, a atras-o în luptă. Egiptenii au căzut în capcană. Gândindu-se că vor obţine o victorie uşoară, au acceptat lupta, dar au fost prinşi între două escadre veneţiene şi au fost depăşiţi numeric. Aproape nicio corabie egipteană nu a scăpat din dezastru. Unele au fost scufundate, altele au fost capturate; iar veneţienii şi-au sporit succesul atunci când, pe drumul de întoarcere la Acra, au întâlnit şi au capturat o flotă comercială de zece corăbii încărcate.[265]

Flota veneţiană era prea valoroasă pentru a nu fi folosită. S-a dezbătut dacă ar trebui să fie trimisă împotriva Ascalonului sau împotriva Tyrului, ultimele două fortăreţe musulmane de pe coastă. Nobilii din Iudeea ar fi preferat un atac asupra Ascalonului, cei din

Galileea asupra Tyrului. În cele din urmă, veneţienii s-au oprit asupra Tyrului. Avea cel mai bun port de pe întreaga coastă şi era poarta către pământurile bogate ale Damascului. Era un centru de comerţ mult mai important decât Ascalon, care avea rada portului expusă şi un hinterland sărac. Dar veneţienii au ţinut la preţ. Negocierile s-au purtat foarte încet şi au durat toată toamna. În ziua de Crăciun, în 1123, comandanţii veneţieni au fost primiţi cu multă cinste la Ierusalim şi au participat la slujba de la Betleem. La începutul noului an, la Acra, a fost semnat un tratat între reprezentanţii Republicii, pe de-o parte, şi patriarhul Gormond, conetabilul Guillaume şi cancelarul Pagan, de cealaltă parte, în numele regelui captiv. Veneţienii aveau să primească o stradă cu o biserică, băi publice, o brutărie şi să fie scutiţi de toate taxele vamale obişnuite în toate oraşele regatului. Li se îngăduia să-şi folosească propriile greutăţi şi măsuri în toate tranzacţiile, nu doar între ei. Trebuia să fie scutiţi de toate dările şi obligaţiile vamale din întregul regat. Urma să primească în plus case la Acra, precum şi o treime din oraşele Tyr şi Ascalon, dacă vor ajuta la cucerirea lor. Mai mult, avea să le fie plătită anual suma de trei sute de besanţi sarazini din veniturile regale de la Acra. Veneţienii erau de acord să continue să plătească vistieriei regale o treime din taxa încasată de la pelerini. Mai târziu, veneţienii au cerut să nu le fie reduse taxele vamale cerute pelerinilor care provin din alte naţiuni, fără acordul lor. Patriarhul Gormond a jurat pe Biblie că regele Balduin ar fi confirmat tratatul atunci când a fost realizat. Acest lucru s-a întâmplat de fapt doi ani mai târziu, deşi Balduin a refuzat să accepte ultima clauză care ar fi subordonat întru totul comerţul regatului intereselor veneţiene.[266] După semnarea tratatului, oastea latină a înaintat pe coastă spre Tyr, iar flota veneţiană a navigat paralel cu ea. Asediul Tyrului a început pe 15 februarie 1124.[267]

Oraşul Tyr aparţinea în continuare califatului fatimid. Dar în 1112 locuitorii săi, surprinşi de sprijinul foarte redus primit din Egipt pe parcursul asediului oraşului din 1111, i-au îngăduit lui Toghtekin să numească un guvernator. Acesta l-a trimis pe unul dintre cei mai abili căpitani ai săi, emirul Mas'ud, să preia oraşul. În acelaşi timp însă, suzeranitatea Egiptului era recunoscută, iar rugăciunile din moschei erau făcute pentru califul fatimid, căruia i se cerea mereu să trimită oraşului un ajutor naval.[268] Diarhia a funcţionat fără probleme pentru zece ani, în bună măsură pentru că vizirul al-Afdal era dornic să păstreze bunele relaţii lui Toghtekin, de care avea nevoie împotriva francilor. Dar în decembrie 1121 al-Afdal a fost ucis de un membru al sectei asasinilor pe străzile din Cairo. Califul al-Amir, care, în sfârşit, a devenit atunci propriul său stăpân, a dorit să recapete stăpânirea asupra Tyrului. A trimis o flotă la Tyr în 1122, chipurile pentru a-i întări apărarea. Amiralul l-a invitat pe Mas'ud să viziteze navele, apoi

l-a răpit şi l-a adus cu el la Cairo. A fost bine primit acolo şi apoi a fost trimis cu toate onorurile cuvenite la Toghtekin, care a acceptat să nu conteste restaurarea fatimidă. Dar atunci când francii s-au apropiat, al-Amir a declarat că nu poate face nimic pentru a ajuta oraşul, întrucât flota i-a fost distrusă. Prin urmare, i-a înmânat formal lui Toghtekin apărarea oraşului. Acesta a strâns în grabă şapte sute de turci şi provizii pentru a-i ajuta pe asediaţi.[269]

Oraşul Tyr era legat de continent doar printr-un istm îngust pe care Alexandru cel Mare îl construise, iar fortificaţiile sale erau în bună stare. Avea însă un punct slab. Deoarece nu exista nicio fântână pe peninsulă, apa potabilă venea de pe continent printr-un apeduct. A doua zi după ce au sosit, latinii au tăiat acest apeduct. Iarna umpluse însă cisternele oraşului şi a durat o perioadă până când lipsa apei a început să se facă simţită. Latinii şi-au ridicat tabăra în grădinile şi livezile aflate în locul în care istmul ajungea pe continent. Veneţienii şi-au ancorat vasale în apropiere, dar au păstrat tot timpul cel puţin o galeră în larg pentru a intercepta orice corabie care ar fi încercat să intre în port. Comandantul suprem al armatei a fost patriarhul Gormond, a cărui autoritate era mai respectată decât cea a conetabilului. Atunci când contele de Tripoli a venit cu oastea sa pentru a se alătura asediatorilor, s-a arătat gata să asculte întru totul de patriarh, o concesie pe care probabil nu i-ar fi făcut-o lui Guillaume de Bures.[270]

Asediul s-a prelungit întreaga primăvară, până la începutul verii. Latinii au bombardat constant zidurile aşezate de-a curmezişul istmului, folosind maşinile aduse de veneţieni. De cealaltă parte, apărătorii erau şi ei bine echipaţi cu maşini de război, cu care aruncau pietre şi foc grecesc asupra asediatorilor. Au luptat vitejeşte, însă, nefiind atât de numeroşi, nu au încercat să-i atace prin surprindere pe latini. Temându-se că, în cele din urmă, foamea, setea şi lipsa oamenilor îi vor sili să capituleze, solii lor au reuşit să se strecoare în afara oraşului şi să-i zorească pe Toghtekin şi pe egipteni să le vină în ajutor cât mai degrabă. Oastea egipteană a încercat o diversiune printr-un atac îndreptat chiar împotriva Ierusalimului şi a ajuns până la marginea Oraşului Sfânt. Dar locuitorii, negustorii, clericii şi preoţii s-au grăbit să apere zidurile impresionante, iar comandantul egiptean nu a riscat să le atace. La puţină vreme după aceea, o altă oaste egipteană a cucerit micul oraş Belin, sau La Mahomerie, aflat la câţiva kilometri mai la nord, şi i-a masacrat pe locuitori. Dar asemenea expediţii izolate nu puteau salva Tyrul. Toghtekin avea încă şi mai puţină iniţiativă. Atunci când asediul a început, Toghtekin şi-a mutat oastea la Banyas, lângă izvorul Iordanului, aşteptând veşti de la flota egipteană cu care trebuia să atace împreună tabăra francilor. Dar de-a lungul coastei nu a venit nicio flotă egipteană, întrucât califul nu a

putut strânge vreuna. Latinii se temuseră de un astfel de atac conjugat. Flota veneţiană se afla la câteva săptămâni distanţă de Scara Tyrului şi nu i-ar fi putut intercepta pe egipteni. Patriarhul i-a trimis pe Pons de Tripoli şi pe Guillaume de Bures, împreună cu o oaste numeroasă, pentru a ieşi în întâmpinarea lui Toghtekin. Atunci când s-au apropiat de Banyas, Toghtekin nu a riscat nimic şi a decis să se înapoieze la Damasc. Singura speranţă a oraşului asediat era acum Balak Ortoqid, vestitul temnicer al regelui. Balak plănuia să vină în ajutorul locuitorilor din Tyr, dar în luna mai a fost ucis la Menbij.

Până la sfârşitul lunii iunie, situaţia oraşului devenise disperată. Locuitorii rămăseseră fără hrană şi apă, iar mulţi dintre apărători fuseseră ucişi. Lui Toghtekin i s-a propus capitularea oraşului. El a trimis în tabăra francă o solie, acceptând capitularea în termenii obişnuiţi. Aceia dintre locuitori care ar dori să părăsească oraşul să fie lăsaţi în pace cu toate bunurile lor mobile, iar cei care ar dori să rămână să-şi poată păstra drepturile de cetăţeni. Conducătorii latinilor şi veneţienilor au acceptat oferta, însă oştenii de rând şi marinarii au fost furioşi să afle că nu va avea loc niciun jaf şi au ameninţat cu răscoala. Pe 7 iulie 1124 porţile s-au deschis, iar oastea creştină a pus stăpânire pe oraş. Stindardul regelui a fost înălţat deasupra porţii principale, iar flamurile contelui de Tripoli şi ale dogelui au fost ridicate pe două turnuri din apropiere. Conducătorii s-au ţinut de cuvânt. Nu a fost niciun jaf, iar un lung convoi de musulmani a trecut în siguranţă prin tabăra cruciaţilor. Astfel, ultimul oraş musulman de pe coastă, la nord de Ascalon, a trecut în stăpânirea creştinilor. Oastea s-a întors bucuroasă la Ierusalim, iar veneţienii, după ce au obţinut câştigul pe care şi-l doreau, au navigat înapoi către casă.[271]

Vestea bună a ajuns la regele Balduin pe când se afla la Shaizar. După moartea lui Balak, supravegherea regelui îi revenise fiului lui Ilghazi, Timurtaş, căruia nu-i plăcea însă această corvoadă şi ar fi preferat să încaseze o răscumpărare bogată. El i-a cerut emirului din Shaizar să înceapă negocierile cu francii. Regina Morphia călătorise către nord, pentru a fi cât mai aproape de soţ. Regina şi contele Joscelin au ajuns la o înţelegere cu emirul. Preţul cerut era mare. Regele trebuia să-i plătească lui Timurtaş optzeci de mii de dinari şi să predea Alepului, acolo unde Timurtaş moştenise puterea lui Balak, oraşele Athareb, Zerdana, Azaz, Kefartab şi Jase. De asemenea, trebuia să-l ajute pe Timurtaş să înlăture căpetenia beduină Dubais ibn Sadaqa, care se aşezase în Jezireh. Douăzeci de mii de dinari urma să fie plătiţi în avans, iar drept garanţie pentru plata întregii sume trebuia să fie trimişi ostatici la Shaizar. De îndată ce ostaticii ar fi fost predaţi musulmanilor, Balduin ar fi fost eliberat. Timurtaş a cerut drept ostatici pe copilul cel mai mic al regelui, prinţesa Joveta, în vârstă de patru ani, pe fiul şi moştenitorul lui Joscelin, un băiat de

unsprezece ani, şi pe alţi zece copii de nobili. Emirul sultan de Shaizar, pentru a-şi dovedi buna credinţă, i-a trimis pe mai mulţi membri ai familiei sale la Alep. La sfârşitul lunii iunie 1124, Balduin pleca din Harran călare pe calul său, care-i fusese înapoiat de Timurtaş, împreună cu numeroase daruri scumpe. Balduin a mers la Shaizar, iar emirul l-a primit cu bunăvoinţă, aducându-şi aminte că în urmă cu cinci ani îi iertase datoria pe care o avea faţă de Antiohia. Shaizar a dat un banchet somptuos în cinstea regelui, care s-a întâlnit acolo cu fiica sa şi cu ceilalţi ostatici. Atunci când aceştia au sosit, lui Balduin i s-a îngăduit să se îndrepte spre Antiohia, unde a ajuns în ultimele zile ale lunii august.[272]

Odată ce a devenit liber, Balduin nu a respectat înţelegerea pe care o acceptase. Patriarhul Bernard i-a atras atenţia că nu era decât suzeranul şi regentul Antiohiei şi că nu avea dreptul să înstrăineze nicio parte din teritoriul ei, care-i aparţinea tânărului Bohemund al II-lea. Balduin s-a lăsat convins cu uşurinţă de acest argument şi i-a trimis veste lui Timurtaş, scuzându-se şi spunându-i că nu poate ieşi din cuvântul patriarhului. Timurtaş, care era mai interesat de bani decât de pământ, a trecut cu vederea această încălcare, de frică să nu piardă restul de bani din răscumpărare. Văzându-l pe Timurtaş atât de îngăduitor, Balduin a încălcat o altă clauză, cea prin care promisese ajutor împotriva emirului beduin Dubais. Mai mult, a primit o solie de la Dubais pentru a organiza o acţiune comună împotriva Alepului. Alianţa a fost încheiată şi în octombrie, dinaintea zidurilor Alepului, oştilor Atiohiei şi Edessei li se alăturau arabii lui Dubais. Coaliţia a fost curând întărită de sosirea în tabăra lor a pretendentului selgiucid la tronul din Alep, Sultanşah, care tocmai scăpase din închisoarea ortoqidă. Alături de el se găsea vărul său, Toghrul Arslan, fratele sultanului din Rum, care fusese de curând alungat din Melitene de danişmenzi şi era în căutare de aliaţi.

Timurtaş nu a făcut nicio încercare să apere Alepul. Fratele lui, Suleiman de Mayyafaraqin, era pe moarte şi voia să se asigure că-i va prelua moştenirea. Aşa că a rămas la Mardin, lăsându-i pe conducătorii oraşului să reziste cum puteau. Au rezistat trei luni, timp în care solii lor, prost primiţi de Timurtaş, care nu mai dorea să fie deranjat de ei, au mers la Mosul. Acolo au stârnit interesul atabegului din Mosul, Aqsonqor il-Bursuqi, care condusese oştile sultanului împotriva francilor în 1114. Il-Bursuqi, care-i ura pe ortoqizi, a trimis dregători pentru a prelua stăpânirea asupra citadelei Alepului. El însuşi, deşi era bolnav, a obţinut binecuvântarea sultanului şi a plecat în fruntea unei oşti. Pe când se apropia de Alep, a poruncit emirului din Homs, Khirkan, şi lui Toghtekin din Damasc să i se alăture şi amândoi au trimis oşti. Înaintea acestei manifestări de forţă, alianţa dintre latini şi beduini se rupsese. Dubais plecase cu tribul său spre

răsărit, în vreme ce Balduin se retresăse la fortăreaţa din Athareb. La sfârşitul lunii ianuarie, il-Bursuqi intra în Alep, însă nu a făcut nicio încercare să-i urmărească pe latini. Văzând acest lucru, regele s-a întors la Antiohia, apoi a plecat spre Ierusalim, unde, după doi ani de absenţă, a ajuns în aprilie 1125.[273]

Nu a rămas multă vreme acolo, pentru că il-Bursuqi era mai ameninţător decât ortoqizii. Stăpân al Alepului şi al Mosulului, sprijinit de autoritatea sultanului, era capabil să-i unească pe musulmanii din nordul Siriei sub conducerea lui. Toghtekin şi emirul din Homs acceptaseră hegemonia lui. În martie, il-Bursuqi a vizitat Shaizarul, al cărui emir, Sultan, care fusese întotdeauna dornic să fie prieten cu cei puternici, i-a predat ostaticii franci, pe prinţesa Joveta, pe tânărul Joscelin şi pe însoţitorii lor. În luna mai, în fruntea noii alianţe musulmane, il-Bursuqi a atacat şi a cucerit fortăreaţa francă din Kafartab şi a început asediul asupra Zerdanei. Balduin, în fruntea oştilor din Antiohia, Edessa şi Tripoli, care numărau unsprezece mii de călăreţi şi două mii de pedestraşi, s-a grăbit înspre nord în ajutorul Zerdanei. Musulmanii s-au îndreptat spre Azaz şi acolo, la sfârşitul lunii mai, a avut loc una dintre cele mai sângeroase bătălii din istoria cruciadelor. Musulmanii, încrezători în superioritatea lor numerică, au încercat să dea o luptă de aproape, dar au fost copleşiţi de forţa fizică a latinilor şi de armurile lor mai bune şi au suferit o înfrângere decisivă. Din prada bogată pe care a luat-o, Balduin a reuşit să strângă cei optzeci de mii de dinari datoraţi răscumpărării ostaticilor. Fiecare cavaler latin a renunţat la o parte din prada care i se cuvenea pentru a o salva pe fiica regelui. Deşi banii ar fi trebuit daţi lui Timurtaş, Il-Bursuqi i-a primit el, eliberându-i în schimb pe ostatici. O altă sumă, trimisă la Shaizar, a făcut ca restul prizonierilor şi ostaticilor ţinuţi încă acolo să fie eliberaţi. După eliberare, l-au atacat pe emirul din Homs, dar munqidhiţii s-au grăbit să-i vină în ajutor şi i-au respins.

După bătălie a fost încheiat un armistiţiu. Musulmanii păstrau Kafartab, care era încredinţat emirului din Homs, dar nu era făcută nicio altă modificare teritorială. După ce a lăsat o garnizoană la Alep, il-Bursuqi s-a întors la Mosul. Vreme de optsprezece luni, Nordul a fost lăsat în pace.[274]

Balduin s-a înapoiat în Palestina, unde în toamna anului 1125 a condus o incursiune pe pământurile Damascului şi şi-a etalat forţa dinaintea Ascalonului. În ianuarie 1126, Balduin s-a hotărât să conducă o expediţie în toată regula împotriva Damascului şi a invadat Hauranul. Toghtekin i-a ieşit în întâmpinare. Oştile s-au confruntat la Tel es-Saqhab, la vreo treizeci de kilometri sud-vest de Damasc. La începutul luptei, musulmanii au avut câştig de cauză, iar detaşamentul turcoman al lui Toghtekin a pătruns în tabăra regală. În cele din urmă însă, Balduin a obţinut victoria. I-a urmărit pe învinşi până la

jumătatea drumului spre Damasc, dar ţinând seama că şi oastea lui suferise pierderi grele, s-a gândit că ar fi mai înţelept să abandoneze campania şi să se întoarcă, încărcat cu pradă, la Ierusalim.[275]

În luna martie 1126, Pons de Tripoli a atacat fortăreaţa musulmană din Rafaniya, care domina intrarea în Buqaia dinspre valea Orontesului. Creştinii doreau să stăpânească Rafaniya încă din 1105, de când fusese recucerită de Toghtekin. Guvernatorul fortăreţei i-a chemat în ajutor pe Toghtekin şi pe Il-Bursuqi, iar Pons i-a cerut ajutorul lui Balduin. Cei doi principi creştini s-au îndreptat rapid spre fortăreaţă, cu mult timp înainte ca musulmanii să fie gata să dea o mână de ajutor. Rafaniya s-a predat după un asediu de optsprezece zile. Cucerirea fortăreţei era importantă pentru latini, pentru că apăra nu doar Comitatul de Tripoli, ci şi drumurile dintre Ierusalim şi Antiohia.[276]

Între timp, egiptenii îşi reconstruiseră flota. În toamna anului 1126, flota lor a plecat din Alexandria pentru a jefui coasta creştină. Prinzând de veste, il-Bursuqi a pus la cale un atac simultan dinspre nord şi a început asediul cetăţii Athareb. Balduin a realizat că pericolul mai mare era il-Bursuqi şi s-a grăbit spre Antiohia. Într-adevăr, egiptenii, după ce au încercat un atac care i-a costat destul de mult asupra suburbiilor Beirutului, şi-au dat seama că oraşele de pe coastă erau bine păzite şi curând s-au întors la Nil.[277] În nord, Balduin, căruia i se alăturase Joscelin, i-a obligat pe musulmani să despresoare cetatea Athareb. Niciuna dintre părţi nu a riscat o luptă, iar armistiţiul a fost curând încheiat din nou. Il-Bursuqi, după ce l-a lăsat pe fiul lui Izz ed-Din Mas'ud ca guvernator al Alepului, s-a întors acasă în Mosul. Chiar în ziua sosirii sale, pe 26 noiembrie, a fost înjunghiat de moarte de un membru al sectei Asasinilor.[278]

Moartea lui il-Bursuqi a stârnit dezordine printre musulmani, iar lucrurile s-au înrăutăţit câteva luni mai târziu, atunci când Mas'ud, cu care Toghtekin deja se certase, a murit, probabil otrăvit. Alepul a trecut de la o stăpânire la alta, când la Tuman, numit de Mas'ud, când la Kutluh, un mameluc trimis de sultan, când la ortoqidul Badr ad-Daulah Suleiman, când la Ibrahim selgiucidul, fiul lui Ridwan.[279]

Cam în aceeaşi vreme, Balduin se bucura să fie eliberat de povara regenţei Antiohiei. Tânărul Bohemund al II-lea împlinise optsprezece ani şi venea să-şi preia moştenirea. Lăsând domeniile din Italia vărului său, Roger al II-lea al Siciliei, Bohemund a plecat din Otranto în septembrie 1126 cu o escadrilă de douăzeci şi patru de nave, pline cu oşteni şi cu cai. La începutul lunii octombrie a debarcat la Sf. Simeon şi s-a îndreptat direct spre Antiohia, unde regele Balduin l-a primit cu toată cinstea cuvenită. Bohemund a lăsat o impresie excelentă. Înalt, frumos şi cu părul blond, avea înfăţişarea impunătoare a tatălui său. Totodată exprima un aer de înaltă nobleţe care provenea de la mama

lui, Constance, fiica regelui Filip I al Franţei. De îndată, regele Balduin i-a înmânat, cu scrupulozitate, întregul principat cu toate, posesiunile sale, până la cea mai neînsemnată. Trimisul din Shaizar a fost foarte impresionat să-l vadă pe rege cum, din acel moment, i-a plătit prinţului Bohemund, cu bani peşin, fâneţul cu care erau hrăniţi caii oştirii Ierusalimului. Regele o avea împreună cu el pe cea de-a doua sa fiică, prinţesa Alice. După cum fusese stabilit, cei doi tineri s-au căsătorit. Bohemund şi-a început domnia într-un mod strălucitor, printr-un atac asupra cetăţii Kafartab, pe care a recucerit-o de la emirul din Homs. La scurt timp după aceea, îşi arată vitejia în hărţuielile cu oastea din Shaizar.[280]

După moartea lui il-Bursuqi şi venirea lui Bohemund, regele Balduin putea în sfârşit să se întoarcă în sud, fiind acum liber să aibă grijă de propriul său regat. Întregul an 1127 a fost atât de liniştit, încât nu ştim nimic despre acţiunile sale, cu excepţia unei scurte campanii la răsărit de Marea Moartă, care a avut loc în august.[281] La începutul anului 1128, prietenul lui credincios, patriarhul Gormond, a murit. Urmaşul lui a fost un alt preot francez, Étienne de La Fierté, abate de Saint-Jean-en-Vallée din Chartres, născut dintr-o familie nobilă, rudă cu regele Balduin. Dacă regele spera că legăturile de rudenie vor înlesni o colaborare apropiată, iluziile i-au fost spulberate curând. Patriarhul a redeschis de îndată problema acordului încheiat între Godfroy şi patriarhul Daimbert şi a pretins că Jaffa este o stăpânire a patriarhatului. I-a reamintit de asemenea regelui că imediat după ce Ascalon va fi cucerit, Ierusalimul însuşi trebuie să-i fie înmânat lui. Balduin a refuzat să dea ascultare acestor cereri, dar nu a ştiut cum să le răspundă. Raporturile dintre Curtea Regală şi patriarhat s-au înrăutăţit de-a lungul anului 1129, dar o ruptură deschisă a fost evitată de moartea lui Ştefan, după o boală subită, la începutul anului 1130. Prietenii patriarhului au bănuit că ar fi fost otravă. Atunci când regele l-a vizitat pe patriarhul muribund, pentru a-l întreba cum se simte, acesta din urmă a răspuns cu amărăciune: „Sire, mă duc pe cealaltă lume, aşa cum doriţi”. Într-adevăr, moartea lui era oportună. Balduin a aranjat ca pe tronul patriarhal să fie ales priorul Sfântului Mormânt, Guillaume de Messines, un om foarte pios şi bun la suflet, deşi puţin cam naiv şi fără educaţie. Lipsit de orice ambiţii politice, era bucuros să împlinească toate dorinţele regelui. Drept urmare a ajuns să fie iubit de toată lumea.[282]

Următoarea sarcină importantă pentru Balduin era să rânduiască succesiunea la tron. Regina Morphia nu i-a născut niciun fiu, dar avea patru fiice, Melisenda, Alice, Hodierna şi Joveta. Alice era acum prinţesă a Antiohiei, iar Hodierna şi Joveta erau copile încă. Odată ce ar fi găsit soţul potrivit, tronul urma să-i revină Melisendei. În 1128, după ce s-a sfătuit cu consiliul regatului, Balduin l-a trimis în Franţa

pe Guillaume de Bures, împreună cu seniorul de Beirut, Guy Brisebarre, pentru a-i cere regelui Franţei, Ludovic al VI-lea, să aleagă dintre nobilii francezi un om potrivit pentru această înaltă demnitate. Ludovic l-a recomandat pe contele de Anjou, Foulques al V-lea. Foulques avea în jur de patruzeci de ani şi era fiul lui Foulques al IV-lea, le Rechin, şi al Bertrandei de Montfort, faimoasă pentru adulterul ei cu regele Filip I al Franţei.

Era capul unei mari familii care-şi construise în ultimele două secole unul dintre cele mai bogate şi impunătoare apanaje din Franţa. Foulques al V-lea contribuise şi el, prin război, căsătorie şi intrigi, la extinderea lui. Chiar în acel an Foulques obţinuse o mare izbândă pentru familia sa căsătorindu-şi fiul şi moştenitorul, pe Geoffroy, cu împărăteasa văduvă Matilda, singurul copil care mai trăia al lui Henric I şi moştenitoare a Angliei şi Normandiei. El însuşi văduv în acel moment, Foulques s-a hotărât să lase domeniile familiei fiului său şi să se pună în slujba Crucii. Fusese deja în pelerinaj la Ierusalim în 1120, prin urmare, Balduin îl cunoştea personal. Un candidat atât de important, sprijinit de regele Franţei şi susţinut de papa Honorius al II-lea, a fost acceptat imediat de regele Balduin. Regele dorea ca reglementarea succesiunii să fie pe placul baronilor din regat. Ar fi fost imposibil pentru oricare dintre aceştia să conteste drepturile unui principe-războinic de un asemenea rang, căsătorit cu cea mai vârstnică dintre fiicele regelui.

La începutul primăverii anului 1129, Foulques a părăsit Franţa, fiind însoţit de Guillaume de Bures şi de Guy Brisebarre. În luna mai au debarcat la Acra şi s-au îndreptat spre Ierusalim. Acolo Foulques şi Melisenda s-au căsătorit la sfârşitul lunii, în mijlocul unor mari serbări şi banchete. Reglementarea succesiunii a fost încuviinţată de întregul regat, poate cu o singură excepţie. Prinţesa Melisenda nu a fost deloc impresionată de bărbatul de vârstă mijlocie, scund, cu părul aspru şi roşcat, pe care avantajele politice o siliseră să-l ia de bărbat.[283]

Avându-l alături pe Foulques, Balduin a iniţiat în 1129 cea mai ambiţioasă acţiune a domniei lui, cucerirea Damascului. Toghtekin de Damasc murise pe 12 februarie 1128. Vreme de mulţi ani, el fusese stăpânul deplin al oraşului şi cel mai respectat musulman din Siria apuseană.[284] Cu câţiva ani mai înainte, una dintre căpeteniile Asasinilor, Bahram de Asterabad, fugise din Persia la Alep şi se stabilise în fruntea unei mişcări clandestine ismailite din nordul Siriei. Dar cu toate că se bucura de sprijinul lui Ilghazi, locuitorii din Alep erau potrivnici acelei secte, iar Bahram a fost nevoit să plece mai departe. Având cu el recomandarea lui Ilghazi, Bahram a venit la Damasc, unde Toghtekin l-a primit cu bunăvoinţă. S-a aşezat acolo, adunând treptat adepţi în jurul său, şi a câştigat simpatia vizirului lui Toghtekin, al-Mazdaghani. Puterea sectei sale a crescut, spre

nemulţumirea populaţiei sunnite din Damasc. Bahram i-a cerut atunci lui al-Mazdaghani protecţie, iar la cererea vizirului Toghtekin a încredinţat sectei fortăreaţa de frontieră Banyas, în noiembrie 1126. Fortăreaţa era ameninţată de franci, iar Toghtekin spera astfel să canalizeze într-o direcţie bună energiile sectei. Bahram a refortificat castelul şi i-a strâns pe toţi adepţii săi în jurul lui. În scurt timp au început să terorizeze teritoriul din vecinătate, iar Toghtekin, deşi oficial continua să-i protejeze, se pregătea să-i elimine, însă a murit înainte de a găsi prilejul potrivit. Câteva luni mai târziu, Bahram a fost ucis lângă Baalbek, într-o încăierare cu un trib arab, pe al cărui şeic îl omorâse. Locul său a fost luat de un alt persan, pe nume Ismail.[285]

Urmaşul lui Toghtekin ca atabeg al Damascului a fost fiul său, Taj al-Mulk Buri. Buri era hotărât să scape de Asasini. Primul pas l-a făcut în septembrie 1120, când a dispus ca protectorul Asasinilor, vizirul al-Mazdaghani, să fie ucis din senin, pe când se găsea în consiliu, în pavilionul trandafirilor din Damasc. De îndată au izbucnit în Damasc revolte, care fuseseră pregătite de Buri, iar toţi Asasinii care au fost găsiţi acolo au fost ucişi. Aflat la Banyas, Ismail a fost cuprins de neliniște la auzul veştilor. Pentru a-şi salva coreligionarii, a iniţiat negocierile cu latinii.

Aceasta era ocazia pe care regele Balduin o aşteptase. Aflând de moartea lui Toghtekin, Balduin l-a trimis în Europa pe Hugues de Payens, marele maestru al Templierilor, pentru a recruta oşteni, cu scopul explicit de a cuceri Damascul. După ce solii lui Ismail au sosit, oştile latine s-au îndreptat spre Banyas pentru a prelua fortăreaţa de la Asasini, urmând ca Ismail şi secta lui să fie aşezaţi în teritoriul latin. Câteva luni mai târziu însă, Ismail a murit de dizenterie, iar cei care-l însoţeau s-au risipit.[286] La începutul lunii noiembrie, Balduin a venit în persoană la Banyas, împreună cu toată oastea Ierusalimului, întărită cu nou-veniţii din Occident. Fără nicio opoziţie serioasă, Balduin a mers mai departe şi şi-a ridicat tabăra la Podul de Lemn, la vreo zece, kilometri sud-vest de Damasc. Buri şi-a aşezat oastea în faţa frâncilor, având în spate oraşul. Vreme de câteva zile niciuna dintre oştiri nu s-a mişcat. Între timp, Balduin a trimis mai mulţi oameni, mai cu seamă dintre cei proaspăt sosiţi, sub comanda lui Guillaume de Bures pentru a strânge hrană şi provizii înainte de a începe împresurarea oraşului. Dar Guillaume nu s-a dovedit în stare să-şi stăpânească oamenii, care erau mai interesaţi să jefuiască, decât să strângă metodic provizii. Buri a aflat despre acest lucru. La sfârşitul lunii noiembrie, într-o dimineaţă, cavaleria turcomană l-a surprins pe Guillaume la o distanţă de douăzeci de mile de tabăra latină, înspre sud. Latinii au luptat vitejeşte, dar au fost copleşiţi. Doar Guillaume şi patruzeci şi cinci dintre însoţitorii lui au supravieţuit şi i-au dat de ştire regelui.[287]

Balduin a hotărât să pornească de îndată asupra duşmanului, pentru a-l surprinde în timp ce sărbătorea victoria, şi a poruncit înaintarea imediată. Dar în acel moment a început să plouă torenţial. Câmpia a devenit o mare de noroi, cu râuri adânci de-a curmezişul drumurilor. Un atac era imposibil în aceste condiţii. Cu amărăciune, regele a renunţat la continuarea asediului. Oastea latină s-a retras încet, în deplină rânduială, până la Banyas şi apoi în Palestina, unde s-a risipit.[288]

Ceea ce se petrecuse în regiunile dinspre miazănoapte a făcut ca dezamăgirea să fie şi mai cruntă. Balduin sperase ca Bohemund al II-lea şi Joscelin să profite de dezordinea din Alep pentru a cuceri ultimul mare oraş musulman. Însă, deşi în toamna anului 1127 amândoi au întreprins cu succes atacuri în teritoriul Alepului, au refuzat să coopereze. Fiecare era invidios pe celălalt. Joscelin obţinuse în urma unui armistiţiu cu il-Bursuqi unele pământuri care fuseseră deţinute pentru o vreme de Antiohia. Mai mult chiar, celei de-a doua soţii a lui Joscelin, Maria, sora lui Roger din Antiohia, îi fusese promis ca dotă oraşul Azaz. Bohemund considera că Roger nu fusese decât regent în numele lui şi nu avea niciun drept să înstrăineze pământurile Antiohiei. Drept urmare, a denunţat înţelegerea. Joscelin şi-a condus de îndată oamenii într-o expediţie de jaf asupra satelor antiohiene din apropierea frontierelor sale, fiind ajutat şi de mercenari turci. Pronunţarea de către patriarhul Bernard a unui interdict asupra întregului comitat de Edessa nu l-a descurajat. Veştile despre această ceartă l-au înfuriat pe regele Balduin. La începutul anului 1128 s-a grăbit spre nord şi i-a obligat pe cei doi principi să facă pace între ei. Din fericire, Joscelin, care era cel mai agresiv dintre ei, s-a îmbolnăvit subit şi a luat acest lucru drept o pedeapsă divină. A fost de acord să-i înapoieze lui Bohemund prada pe care o luase şi, aparent, a renunţat la pretenţiile asupra oraşului Azaz. Dar era prea târziu. Aşa cum s-a întâmplat cu Damascul anul următor, o ocazie extraordinară fusese pierdută şi nu va mai apărea niciodată. Islamul îşi găsise un nou luptător.[289]

În ultimele luni ale anului 1126, califul abassid al-Mustarşid, care în 1118 îi urmase pe tron afabilului poet al-Mustazhir, s-a gândit să se folosească de disputele de familie dintre sultanii selgiucizi pentru a se elibera de sub controlul lor. Sultanul Mahmud, sub a cărui dominaţie se afla Bagdadul, a fost obligat să-şi întrerupă vânătoarea şi să trimită o oaste, pe care a pus-o sub conducerea căpitanului său, Imad ed-Din Zengi. Zengi, al cărui tată Aqsonqor fusese guvernator al Alepului înaintea cruciadelor, îşi făcuse deja un nume în războaiele împotriva francilor. După o campanie scurtă a încercuit trupele califului la Wasit şi l-a readus pe al-Mustarşid la ascultare. Purtarea sa plină de tact a fost pe placul califului, iar după moartea lui il-Bursuqi, atunci când a

fost nevoie de un nou atabeg pentru Mosul, Mahmud, care se gândise iniţial la căpetenia beduină Dubais, a fost de acord cu califul că Zengi ar fi un candidat mai potrivit. Fiul cel tânăr al sultanului, Alp Arslan, a fost numit guvernator al Mosulului, avându-l alături pe Zengi ca atabeg. Zengi a petrecut iarna lui 1127 la Mosul, rânduind cârmuirea. În primăvara anului următor, Zengi a pornit spre Alep, pretinzând că făcea parte din domeniile lui il-Bursuqi. Locuitorii din Alep, sătui de haosul prin care trecuseră, l-au primit bucuroşi. Zengi şi-a făcut intrarea triumfală pe 28 iunie.[290]

Zengi se considera eroul islamului în lupta cu francii. Dar nu dorea să atace până când nu era pregătit. A încheiat un armistiţiu pe doi ani cu Joscelin, vreme în care şi-a consolidat puterea în Siria. Emirii din Shaizar şi Homs s-au grăbit să-i recunoască suzeranitatea. De cel dintâi nu se temea, iar cel de-al doilea a fost convins să-l însoţească într-o campanie împotriva stăpânirii damaschine din Hama, cu promisiunea cedării acesteia. Dar de îndată ce Hama a fost cucerită, Zengi a păstrat-o pentru el şi l-a închis pe Khirkan din Homs, fără însă să reuşească să-şi asigure şi stăpânirea asupra Homsului. Buri din Damasc, care promisese să i se alăture într-un război sfânt împotriva creştinilor, era mult prea prins de războiul împotriva Ierusalimului pentru a întreprinde ceva. Până la sfârşitul anului 1130, Zengi era stăpânul de necontestat al Siriei până la Homs, în sud.[291]

În acelaşi an, francii au suferit un mare dezastru. Ambiţia lui Bohemund al II-lea era de a reintegra în principatul său toate pământurile care-i aparţinuseră vreodată. În Cilicia puterea Antiohiei era în declin. Tarsus şi Adana erau încă în mâinile latinilor, alcătuind, după câte se pare, dota Ceciliei, văduva lui Roger şi sora regelui Balduin, iar o garnizoană latină rămăsese la Mamistra. Dar, în interiorul regiunii, Anazarbus căzuse sub stăpânirea principelui armean Thoros Rupenidul, care-şi aşezase capitala la Sis, în apropiere. Thoros a murit în 1129, iar fiul său Constantin, câteva luni mai târziu, în urma unei intrigi de palat. Următorul principe a fost fratele lui Thoros, Leon I[292]. Bohemund s-a gândit că a sosit momentul să recucerească Anazarbus. În februarie 1130, Bohemund a înaintat cu o mică oaste de-a lungul râului Jihan spre Anazarbus. Leon s-a speriat şi l-a chemat în ajutor pe emirul danişmend, Ghazi, a cărui stăpânire ajunsese acum până la Munţii Taurus. Bohemund nu ştia nimic despre această alianţă. Armenii şi turcii danişmenzi s-au năpustit asupra lui Bohemund şi au masacrat întreaga oaste. Se spune că dacă l-ar fi recunoscut pe principe, l-ar fi cruţat pentru răscumpărarea pe care ar fi putut-o primi. Aşa însă, capul lui Bohemund a fost dus emirului danişmend, care a pus să fie îmbălsămat şi l-a trimis în dar califului.[293]

Turcii nu au putut valorifica victoria datorită intervenţiei

bizantine, iar Anazarbus a rămas în mâinile armenilor.[294] Dar moartea lui Bohemund a fost un dezastru pentru Antiohia. Bohemund primise Antiohia prin dreptul său ereditar. Prin urmare, ar fi trebuit ca drepturile să-i revină moştenitorului său, însă din căsătoria cu Alice nu rezultase decât un copil, o fată de doi ani, pe nume Constance. Fără a mai aştepta ca tatăl ei, regele, potrivit dreptului său de suzeran, să numească un regent, Alice şi-a asumat de îndată această demnitate. Dar regina era ambiţioasă. În scurt timp a început să circule în Antiohia zvonul că Alice nu dorea să cârmuiască doar ca regentă, ci ca suveran deplin. Constance urma să fie închisă într-o mănăstire sau, cât mai curând posibil, să fie măritată cu un soţ nenobil. Mama denaturată şi-a pierdut popularitatea în principat, în condiţiile în care deja mulţi bărbaţi gândeau că un războinic regent ar fi fost mai potrivit în vremurile acelea. Atunci când a aflat că regele plecase deja din Ierusalim, Alice a simţit că puterea îi scapă printre degete şi a făcut un pas disperat. Pe un cal splendid împodobit a fost trimis un sol la Alep, la atabegul Zengi, pe care Alice l-a informat că este gata să-i depună omagiu dacă-i va garanta stăpânirea asupra Antiohiei.

Aflând vestea morţii lui Bohemund, regele Balduin s-a îndreptat în grabă spre nord împreună cu ginerele său Foulques, pentru a prelua custodia moştenitoarei şi a numi un regent. Pe când se apropia de oraş, oamenii lui l-au prins pe solul trimis de Alice lui Zengi. Regele a pus de îndată să fie spânzurat. Atunci când a ajuns în faţa Antiohiei, a descoperit că fiica lui i-a închis porţile. Regele l-a chemat pe Joscelin în ajutor şi a ridicat tabăra înaintea oraşului, înăuntrul zidurilor Alice obţinuse momentan sprijinul oştenilor şi al locuitorilor prin împărţirea darnică a banilor din vistieria princiară. Este posibil ca originea ei pe jumătate armeană să o fi făcut populară printre creştinii orientali. Dar nobilimea latină nu ar fi sprijinit o femeie împotriva suveranului lor. După câteva zile, un cavaler normand, Guillaume de Aversa, şi un călugăr, Petru Latinul, au deschis Poarta Ducelui pentru Joscelin şi Poarta Sfântului Pavel pentru Foulques. A doua zi regele a intrat în oraş. Alice s-a închis în turn, de unde nu a ieşit decât după ce notabilităţile oraşului i-au garantat viaţa. Întâlnirea dintre Balduin şi fiica sa a fost una dureroasă, Alice îngenunchind înspăimântată şi ruşinată dinaintea tatălui ei. Regele dorea să evite un scandal şi, fără îndoială, sufletul lui de părinte a fost mişcat. A iertat-o, dar i-a luat regenţa şi a exilat-o în Latakia şi Jabala, pământurile care-i fuseseră încredinţate drept dotă de Bohemund al II-lea. Balduin şi-a asumat el regenţa şi i-a obligat pe toţi seniorii antiohieni să depună jurământ de credinţă atât lui, cât şi nepoatei sale. Apoi, după ce l-a însărcinat pe Joscelin să vegheze asupra Antiohiei şi asupra prinţesei copile, s-a întors la Ierusalim în vara anului 1130.[295]

A fost cea din urmă călătorie a sa. O viaţă îndelungată de

activitate neobosită, întreruptă doar de două perioade nefericite de captivitate, îl epuizase. În 1131, sănătatea lui s-a şubrezit rapid. Deja în luna august devenise limpede că se va stinge. La dorinţa lui a fost dus din palat la reşedinţa patriarhală, aflată lângă clădirile Sfântului Mormânt, pentru a se afla cât mai aproape de Golgota atunci când îşi va da duhul. Atunci când sfârşitul a fost aproape, i-a chemat pe nobilii regatului în camera sa. Alături de ei erau fiica lui Melisenda şi soţul ei, Foulques, împreună cu fiul lor în vârstă de un an, care fusese botezat Balduin, după numele lui. Le-a dat binecuvântarea lui Foulques şi Melisendei şi le-a poruncit tuturor să-i recunoască drept suverani. Apoi, a îmbrăcat haina de călugăr şi a intrat în rândul canonicilor Sfântului Mormânt. Nici nu se încheiase bine ceremonia, când, vineri, pe 21 august 1131, Balduin s-a stins. A fost înmormântat în biserica Sfântului Mormânt, în mijlocul supuşilor să-i îndureraţi că au pierdut un rege vrednic.[296]

Vărul lui şi vechiul lui tovarăş de arme Joscelin de Edessa nu a mai trăit mult timp. Cam în vremea când Balduin îşi dădea ultima suflare, Joscelin a mers să asedieze un mic castel, aflat la nord-est de Alep. Pe când trecea în revistă oastea, o mină săpată de oamenii lui i s-a surpat sub picioare. Joscelin a fost grav rănit şi nu mai era nicio speranţă că-şi va putea reveni. Pe când zăcea pe patul de moarte, a sosit vestea că emirul danişmend Ghazi pornise împotriva oraşului Kaisun, fortăreaţa în care Joscelin tocmai îl aşezase pe patriarhul iacobit al Antiohiei. Fortăreaţa Kaisun a fost împresurată din toate părţile de turci, iar Joscelin i-a poruncit fiului său să meargă în ajutorul ei. Dar tânărul Joscelin i-a răspuns că oastea Edessei era prea mică. Drept urmare, vârstnicul conte s-a ridicat din pat şi a fost purtat într-o lectică în fruntea oştii sale pentru a lupta cu turcii. Vestea apropierii sale l-a surprins pe Ghazi, care credea că Joscelin murise deja. Îngrijorat, a ridicat asediul. Un mesager s-a grăbit să-i dea de veste lui Joscelin, care a cerut ca lectica să fie aşezată pe pământ pentru a-i putea mulţumi Domnului. Dar efortul şi emoţia au fost prea mari şi a murit pe loc, pe marginea drumului.[297]

Odată cu moartea lui Balduin şi a lui Joscelin, vechea generaţie de cruciaţi, deschizătorii de drum, s-a stins. În anii următori apare un nou tip de conflict între cruciaţii de a doua generaţie, bărbaţi şi femei, precum Joscelin al II-lea, prinţesa Alice sau membrii Casei de Tripoli, gata să se adapteze vieţii orientale şi căutând doar să păstreze ceea ce aveau deja, şi nou-veniţii din Occident, agresivi, inadaptaţi şi lipsiţi de înţelegere, precum Foulques, Raymond de Poitiers sau funestul Reynaud de Châtillon.[298]

II
A DOUA GENERAŢIE

„Au născut fii din desfrânare”.

Osea, 5: 7

Pe 14 septembrie 1131, la trei săptămâni după ce regele Balduin al II-lea fusese înmormântat în biserica Sfântului Mormânt, în acelaşi loc, au fost încoronaţi regele Foulques şi regina Melisenda. Urcarea pe tron a noului suveran a fost sărbătorită festiv. [299]

Însă dacă baronii regatului Ierusalimului l-au acceptat pe regele Foulques fără şovăială, prinţii latini din nord erau mai puţin dornici să-l recunoască drept suzeran. Balduin I şi Balduin al II-lea acţionaseră ca suzerani ai tuturor statelor latine pentru că avuseseră puterea şi personalitatea potrivită pentru acest lucru. Dar, din punct de vedere juridic, lucrurile nu erau deloc clare. În cazul Edessei, Joscelin I, ca şi Balduin al II-lea înaintea lui, depusese omagiu predecesorului său atunci când acesta devenise rege al Ierusalimului şi îi încredinţase personal fieful. Dar acest lucru însemna că urmaşii lui Joscelin sunt vasalii urmaşilor lui Balduin I? La Tripoli, contele Bernard acceptase suzeranitatea lui Balduin I pentru a se apăra de agresiunea lui Tancred. Dar fiul său Pons încercase deja să conteste drepturile lui Balduin I, pe care le-a recunoscut în cele din urmă doar pentru că nu era îndeajuns de puternic să-l sfideze pe rege. La Antiohia, Bohemund I s-a considerat un principe suveran, iar Tancred, deşi fusese doar regent, nu principe, se socotea vasal al regelui doar pentru principatul Galileei. Deşi Roger şi Bohemund II l-au recunoscut pe Balduin II ca suzeran, s-ar fi putut susţine că au greşit atunci când au făcut acest lucru. Situaţia era şi mai mult complicată de revendicarea legitimă a Imperiului Bizantin a drepturilor asupra Antiohiei şi Edessei, pe baza tratatului încheiat între principi şi împărat la Constantinopol, în vremea Primei Cruciade, şi asupra Comitatului de Tripoli, din cauza omagiului depus de contele Bernard faţă de împărat.

Urcarea pe tron a lui Foulques a deschis întreaga problemă. Rezistenţa la pretenţiile regelui de suzeranitate a fost condusă de Alice, cumnata lui. Silită să se supună tatălui ei, regele Balduin, Alice pretindea acum din nou să fie regenta fiicei sale. Revendicarea nu era lipsită de temei, dacă se putea susţine că regele Ierusalimului nu era suzeran al Antiohiei, pentru că era ceva obişnuit, atât în Bizanţ, cât şi Occident, ca mama unui prinţ copil să primească regenţa. Moartea lui

Joscelin I, la numai o lună după cea a lui Balduin, i-a oferit prilejul potrivit. Joscelin fusese tutorele tinerei prinţese Constance, iar baronii din Antiohia nu îl doreau pe Joscelin al II-lea în locul tatălui său. Dezamăgit, noul conte de Edessa a aplecat urechea la cuvintele iscusite trimise de Alice. Nici el, fără îndoială, nu era dornic să-l accepte pe Foulques drept suzeran. Pons de Tripoli i-a oferit la rândul lui sprijin prinţesei. Soţia sa, Cecilia, primise de la primul ei soţ drept dotă Chastel Rouge şi Arzghan. Astfel, prin intermediul ei, Pons era unul dintre marii baroni ai principatului Antiohiei. Şi-a dat seama că după eliberarea Antiohiei de Ierusalim, Comitatul de Tripoli va putea urma acelaşi drum. Alice îi câştigase deja de partea ei pe cei mai puternici baroni din sudul principatului, pe fraţii Guillaume şi Garenton de Zerdana, seniori de Sahyun, marele castel construit de bizantini pe dealurile din spatele Latakiei. În plus, avea adepţi chiar în Antiohia.

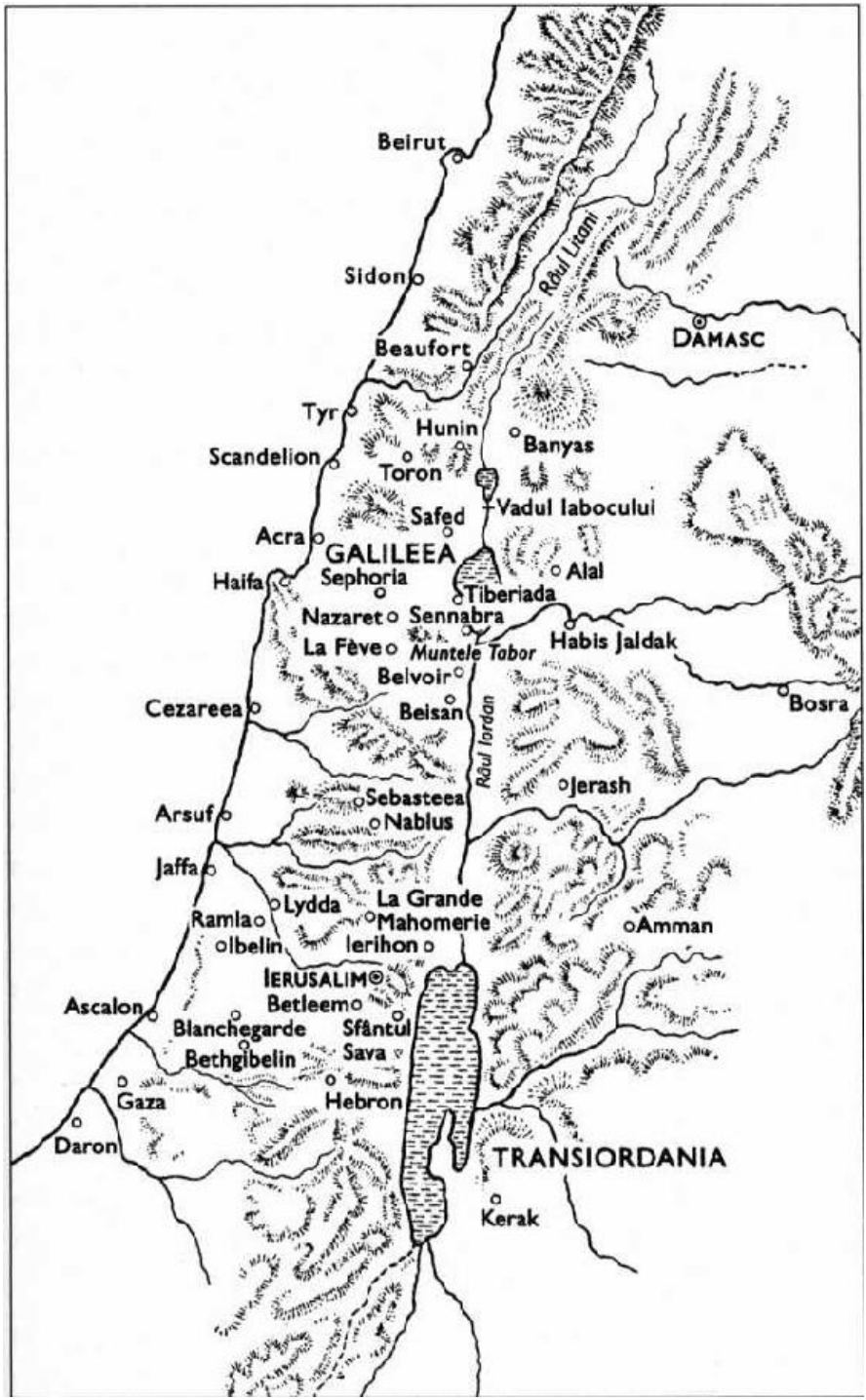

Regatul Ierusalimului în secolul al XII-lea

Dar majoritatea baronilor antiohieni se temeau de cârmuirea unei femei. Atunci când au auzit zvonuri despre complotul lui Alice, au trimis un sol la Ierusalim pentru a-l chema pe regele Foulques.

Foulques a plecat de îndată cu oastea din Ierusalim. Era o provocare pe care nu o putea ignora. Atunci când a ajuns la hotarele Comitatului de Tripoli, Pons a refuzat să-i acorde drept de trecere. Contesa Cecilia era sora vitregă a lui Foulques, dar invocarea de către rege a obligaţiilor de sânge a fost în van. Oastea Ierusalimului a trebuit să-şi continue drumul pe mare, de la Beirut la Sf. Simion.

De îndată ce a debarcat în teritoriul antiohian, regele s-a îndreptat direct spre sud şi a înfrânt coaliţia rebelilor la Chastel Rouge. Dar nu era îndeajuns de puternic pentru a-şi pedepsi duşmanii. Pons a cerut iertare şi i-a fost acordată. Alice a rămas nevătămată în Latakia, pe domeniile ei de dotă. Fraţii Guillaume şi Garenton de Sahyun au fost iertaţi, după cum s-a întâmplat şi cu Joscelin de Edessa, care nu participase la luptă. Nu este sigur dacă Foulques a obţinut un jurământ de credinţă din partea lui Pons sau a lui Joscelin. El însă nu a reuşit să despartă partida construită în jurul prinţesei Alice. Guillaume de Sahyun a fost ucis câteva luni mai târziu, în timpul unei mici expediţii musulmane împotriva Zerdanei. Joscelin s-a însurat imediat cu văduva Béatrice, care probabil că i-a adus Zerdana ca dotă. Dar între timp pacea fusese restabilită. Foulques păstrase regenţa Antiohiei pentru el, dar încredinţase cârmuirea conetabilului principatului, Reynaud Mazoir, senior de Marqab. El s-a întors la Ierusalim, unde avea să ia parte la o cumplită dramă la Curte.[300]

Printre nobilii săi se găsea şi un tânăr frumos, Hugues du Puiset, senior de Jaffa. Tatăl lui, Hugues I du Puiset, din regiunea Orléans, un văr primar al lui Balduin al II-lea, fusese conducătorul opoziţiei nobiliare împotriva regelui Ludovic al VI-lea al Franţei. Acesta distrusese castelul Le Puiset în 1118 şi-i confiscase fieful. Fraţii lui Hugues, Gildoin, abate la Sf. Maria Josaphat, şi Waleran de Birejik plecaseră deja în Orient şi, întrucât Balduin tocmai devenise rege al Ierusalimului, Hugues s-a hotărât să-i urmeze împreună cu soţia lui Mabilla.[301] Au plecat împreună cu tânărul lor fiu, Hugues. Pe când traversau Apulia, copilul s-a îmbolnăvit, aşa că l-au lăsat acolo, la Curtea lui Bohemund al II-lea, care era văr primar cu Mabilla. Atunci când au ajuns în Palestina, Balduin le-a încredinţat senioria de Jaffa. La puţin timp după aceea Hugues I a murit, iar Mabilla şi fieful au trecut la un cavaler valon, Albert de Namur. Curând Mabilla şi Albert s-au stins şi ei, iar Hugues al II-lea, acum în vârstă de vreo şaisprezece ani, a venit din Apulia pentru a-şi revendica moştenirea. Balduin l-a primit cu bunăvoinţă şi i-a încredinţat fieful părinţilor săi, aducându-l să trăiască la Curtea Regală, unde era foarte apropiat de verişoara sa, prinţesa Melisenda. În jurul anului 1121 s-a însurat cu Emma, nepoata

patriarhului Arnulf şi a văduvei lui Eustache Garnier, o femeie mai în vârstă, dar cu domenii vaste. Emma a fost încântată de soţul ei înalt şi frumos, dar fiii ei gemeni, Eustache al II-lea, moştenitorul Sidonului, şi Gautier, moştenitorul Cezareei, l-au urât pe tatăl lor vitreg, care era doar puţin mai mare decât de ei.[302] Între timp, Melisenda se căsătorise cu Foulques, de care nu i-a plăcut niciodată, în pofida iubirii pe care acesta i-o purta. După urcarea pe tron, Melisenda a continuat să fie apropiată de Hugues. La Curte au început să circule zvonuri, iar pe Foulques l-a cuprins gelozia. Hugues avea mulţi duşmani, în frunte cu fiii săi vitregi. Aceştia au alimentat suspiciunile regelui până când, pentru a se apăra, Hugues a strâns şi el în jurul lui o grupare la Curte, printre ai cărei membri de frunte era şi Roman du Puy, senior al ţinuturilor de dincolo de Iordan. În scurt timp, întreaga nobilime a regatului era împărţită între rege şi conte, despre care se ştia că se bucură de simpatia reginei. Pe parcursul lunilor de vară din 1132 tensiunea a crescut din ce în ce mai mult. Apoi, într-o zi de vară târzie, pe când în palat se aflau numeroşi nobili din regat, Gautier Garnier s-a ridicat şi l-a acuzat pe tatăl lui vitreg de complot împotriva vieţii regelui şi l-a provocat să-şi dovedească singur nevinovăţia în luptă. Hugues a respins acuzaţia şi a acceptat provocarea. Data duelului a fost stabilită de înalta Curte, iar cei doi s-au retras, Hugues la Jaffa, iar Gautier la Cezareea, pentru a se pregăti.

Atunci când a venit ziua sorocită, Gautier era gata de luptă, dar Hugues a stat deoparte. Poate că regina, îngrijorată că lucrurile au mers prea departe, l-a rugat să se abţină. Sau poate contesa Emma, îngrozită de perspectiva de a-şi pierde soţul sau fiul, l-a convins. Sau poate că Hugues însuşi, ştiindu-se vinovat, s-a temut de pedeapsa divină. Oricare ar fi fost însă cauza, laşitatea sa a fost interpretată ca o dovadă a trădării. Prietenii nu l-au mai putut sprijini. Consiliul regelui l-a declarat vinovat prin neprezentare. Atunci Hugues s-a speriat şi a fugit la Ascalon pentru a cere protecţia garnizoanei egiptene. O trupă egipteană l-a adus înapoi la Jaffa şi de acolo a început să prade câmpia Sharon. Trădarea lui Hugues era acum limpede. Principalul său vasal, Balian, senior d'Ibelin şi conetabil de Jaffa, s-a întors împotriva lui şi, atunci când oastea regală a venit în grabă de la Ierusalim, Jaffa s-a predat fără luptă. Chiar şi egiptenii l-au abandonat pe Hugues, ca pe un aliat de pe urma căruia nu mai puteau câştiga nimic. Hugues a fost obligat să se supună regelui.

Pedeapsa nu a fost severă. Regina îi era prietenă, iar patriarhul, Guillaume de Messines, l-a sfătuit pe rege să dea dovadă de clemenţă.

Regele însuşi era dornic să liniştească lucrurile, pentru că pericolele războiului civil se făcuseră deja simţite. Pe 11 decembrie, atunci când oastea regală fusese convocată pentru a merge asupra Jaffei, atabegul Damascului luase prin surprindere fortăreaţa din

Banyas şi o recuperase pentru islam. Prin urmare, s-a hotărât ca Hugues să plece în exil pentru trei ani, după care se putea întoarce în siguranţă pe domeniile sale. La începutul noului an, aşteptând corabia să-l ducă în Italia, Hugues a venit până la Ierusalim să-şi ia rămas-bun de la prietenii săi. Într-o seară, pe când juca zaruri la uşa unei prăvălii din strada Blănarilor, un cavaler breton s-a furişat pe la spatele lui şi l-a înjunghiat în cap şi în corp. Hugues a fost luat de acolo sângerând de moarte. Bănuiala a căzut de îndată asupra regelui, dar Foulques a reacţionat imediat, cu prudenţă. Cavalerul a fost înmânat înaltei Curţi pentru a fi judecat. El a mărturisit că a acţionat din proprie iniţiativă, deşi cu speranţa că ar putea astfel obţine favorurile regelui. A fost condamnat la moarte prin tăierea membrelor, unul câte unul. Execuţia a fost publică. După ce i-au fost tăiate braţele şi picioarele, dar încă mai avea capul pe umeri, i s-a cerut să repete mărturisirea. Reputaţia regelui a fost salvată. Dar regina nu a fost mulţumită. A fost atât de furioasă pe duşmanii lui Hugues, încât multe luni s-au temut aceştia că vor fi asasinaţi, iar conducătorul lor, Raourt de Nablus, nu îndrăznea să meargă pe străzi fără escortă. Chiar şi despre regele Foulques se spune că s-a temut pentru viaţa sa. Dar unica lui dorinţă era de a obţine favorurile soţiei sale. I-a dăruit totul, iar ea, nefericită în dragoste, şi-a găsit curând mângâierea în exercitarea puterii.[303]

Hugues a supravieţuit încercării de asasinat, nu însă pentru mult timp. S-a retras la Curtea vărului său, Roger al II-lea al Siciliei, care i-a încredinţat ca fief senioria de Gargano, unde a murit la scurt timp după aceea.[304]

Fără îndoială că Foulques s-a simţit uşurat la aflarea veştii morţii lui Hugues şi asta l-a făcut să-şi îndrepte toată atenţia încă o dată spre nord. Situaţia era mai ameninţătoare pentru latini decât fusese în zilele lui Balduin al II-lea. La Antiohia nu cârmuia un principe. La Edessa, lui Joscelin al II-lea îi lipsea energia şi simţul politic al tatălui său. Era o figură ştearsă. Era scund şi îndesat, avea părul negru şi pielea neagră, faţa ciupită de vărsat, un nas uriaş şi ochii bulbucaţi. Era în stare de gesturi nobile, dar era leneş, risipitor şi lasciv, destul de nepotrivit pentru a conduce unul dintre principalele avanposturi ale creştinătăţii latine.[305]

Dispariţia personalităţilor de frunte din Orientul Latin era cu atât mai îngrijorătoare cu cât musulmanii găsiseră acum în Zengi omul în stare să unească forţele islamului. Dar Zengi continua să tragă de timp. Era prea prins în evenimentele din Iraq pentru a putea profita de situaţia din rândul francilor. Sultanul Mahmud ibn Mohammed a murit în 1131, lăsând fiului său Dawud stăpânirile din Iraq şi din sudul Persiei. Dar cel mai important membru al familiei selgiucide, Sanjar, a hotărât ca moştenirea să treacă asupra fratelui lui Mahmud, Tughril, senior de Kazwin. Ceilalţi doi fraţi ai lui Mahmud, Mas'ud de

Pars şi şahul selgiucid al Azerbaidjanului au ridicat şi ei pretenţii. Dawud, care nu era sprijinit nici de al-Mustarşid, nici de supuşi, s-a retras în scurt timp. Tughril, folosindu-se de influenţa lui Sanjar, a fost acceptat pentru o vreme la Bagdad. Iar Mas'ud a fost silit de Sanjar să se retragă. Curând însă, Sanjar şi-a pierdut interesul, în vreme ce şahul selgiucid a venit la Bagdad şi a câştigat sprijinul califului. Mas'ud l-a chemat pe Zengi să-l ajute. Zengi a pornit asupra Bagdadului, dar în apropiere de Tikrit a suferit o înfrângere zdrobitoare din partea şahul selgiucid. Dacă guvernatorul kurd al Tikritului, Nam ed-Din Ayub, nu l-ar fi trecut peste Tigru, ar fi fost prins sau ucis. Înfrângerea lui Zengi i-a dat speranţe califului, care acum visa să renască puterea din vechime a casei sale. Chiar şi Sanjar era îngrijorat, iar Zengi, ca reprezentant al său, a mai atacat odată Bagdadul în 1132, de această dată în alianţă cu alunecoasa căpetenie beduină, Dubais. În lupta care a urmat, Zengi a ieşit câştigător, dar califul a intervenit direct, l-a zdrobit pe Dubais şi s-a întors triumfător asupra lui Zengi, care a fost silit să se retragă la Mosul. În primăvara anului următor, al-Mustarşid a sosit în fruntea unei mari oştiri. Se părea că abasizii îşi vor recâştiga faima din vechime, pentru că acum sultanul selgiucid din Iraq nu era nimic mai mult decât un client al califului. Dar Zengi a scăpat din Mosul şi a început să hărţuiască fără încetare tabăra califului şi să-i taie proviziile. După trei luni al-Mustarşid s-a retras.[306] Renaşterea abasidă a fost retezată din scurt. Pe parcursul anului următor, prinţul selgiucid Mas'ud i-a înlăturat pe rând pe toţi ceilalţi pretendenţi la sultanatul Iraqului. Al-Mustarşid a încercat în zadar să-l controleze. În bătălia de la Daimarg din iunie 1135, oastea califului a fost zdrobită de Mas'ud, iar califul însuşi a fost prins. A fost trimis în exil în Azerbaidjan şi acolo a fost ucis de Asasini, probabil cu complicitatea lui Mas'ud. Fiul şi urmaşul său la califat, al-Raşid, i-a chemat în ajutor pe pretendentul selgiucid Dawud şi pe Zengi, în van însă. Mas'ud a făcut ca al-Raşid să fie depus de cadii din Bagdad. Urmaşul lui, Moqtafi, a reuşit prin promisiuni foarte costisitoare să-l îndepărteze pe Zengi de al-Raşid şi de Dawud. Întărit de noile titluri onorifice primite de la Moqtafi şi de la Mas'ud, Zengi a putut, după 1135, să-şi întoarcă privirea spre apus.[307]

Câtă vreme Zengi a fost prins în Iraq, interesele sale din Siria au fost supravegheate de un soldat din Damasc, Sawar, pe care l-a numit guvernator de Alep. Nu şi-a putut permite să-i trimită prea mulţi ostaşi, dar la îndemnul lui mai multe cete de turcomani în căutare de pradă au intrat în slujba lui Sawar. Cu sprijinul lor, Sawar se pregătea în primăvara anului 1133 să atace Antiohia.

Locuitorii l-au chemat înspăimântaţi pe regele Foulques să-i salveze. Pe când se îndrepta cu oastea spre nord, i-a ieşit în întâmpinare la Sidon contesa de Tripoli, care i-a spus că soţul ei fusese

prins într-o ambuscadă de o ceată de turcomani în munţii Nosairi şi se refugiase în castelul Montferrand, la marginea văii Orontesului. La cererea ei, Foulques s-a îndreptat direct spre Montferrand, punându-i pe turcomani pe fugă. Acest episod a restabilit bunele relaţii dintre Foulques şi Pons. Curând după aceea, fiul şi urmaşul lui Pons, Raymond, s-a căsătorit cu sora reginei, Hodierna de Ierusalim, iar fiica lui, Agnes, s-a măritat cu fiul conetabilului Antiohiei numit de Foulques, Reynaud Mazoir de Marqab.[308]

După ce l-a salvat pe contele de Tripoli, Foulques s-a îndreptat spre Antiohia. Acolo a aflat că Sawar reuşise deja să jefuiască oraşul Turbessel din comitatul Edessa şi că strânsese o oaste pentru a veni asupra Antiohiei. Foulques, precaut, a aşteptat câteva zile înainte de a înainta spre tabăra musulmană de la Qinnasrin şi de a încerca un atac-surpriză noaptea. L-a silit pe Sawar să se retragă şi să-şi abandoneze corturile, dar victoria a fost departe de a fi totală. În hărţuielile care au urmat, musulmanii au înfrânt câteva cete de frânci. Dar Foulques şi-a făcut o intrare triumfală în Antiohia, pentru ca apoi, în vara anului 1133, să se înapoieze în Palestina. Imediat după plecarea lui, incursiunile lui Sawar pe pământurile creştinilor au reînceput. [309]

Cu excepţia acestor atacuri de frontieră, anul 1134 a trecut în relativă linişte, dar un an mai târziu lumea musulmană a fost slăbită de revoluţii. În Egipt, califul fatimid al-Hafiz a încercat să strunească puterea vizirilor numindu-l în această dregătorie pe propriul fiu, Hasan. Dar tânărul vizir a dat dovadă aproape imediat de o cruzime nefirească. După ce patruzeci de emiri au fost decapitaţi pentru o acuzaţie ridicolă, a izbucnit o revoltă. Califul a reuşit să scape doar otrăvindu-şi fiul şi dându-i trupul pe mâinile rebelilor. Apoi a numit ca vizir un armean, Vahram, care era mai interesat să-şi îmbogăţească prietenii şi co-religionarii creştini decât să întreprindă ceva împotriva frâncilor.[310] Damascul a devenit şi el neputincios. Buri, fiul lui Toghtekin, murise în 1132 şi i-a urmat ca atabeg băiatul său, Ismail. Cârmuirea lui Ismail a început strălucitor cu recucerirea fortăreţelor Banyas de la frânci şi Baalbek şi Hama de la rivalii săi. Curând însă, Ismail a început să arate o cruzime tiranică şi să impună dări apăsătoare. Purtarea lui a determinat o încercare de asasinat, pe care Ismail a pedepsit-o prin execuţii în masă. Chiar şi fratele lui, Sawinj, a fost zidit de viu la cea mai mică bănuială. După aceea, Ismail a pregătit eliminarea sfetnicului credincios al tatălui său, Yusuf Ibn Firuz. Mama lui, prinţesa văduvă Zumurrud, acceptase moartea fiului ei Sawinj cu calm. Yusuf era însă amantul ei şi a organizat un complot pentru a-l salva. Ismail şi-a dat seama că nu mai putea fi în siguranţă nici chiar în propriul său palat. Îngrijorat, i-a scris lui Zengi, vechiul duşman al tatălui său, arătându-se gata să devină vasalul lui dacă-l va ajuta să păstreze puterea. Dacă Zengi ar fi refuzat, atunci Ismail urma

să predea Damascul francilor. Pentru Zengi era un moment prost să părăsească Mosului cât încă al-Mustarşid, califul abbasid, nu fusese învins. Dar nu putea să ignore solicitarea lui Ismail. A primit-o însă prea târziu. Zengi a trecut Eufratul pe 7 februarie, dar cu şase zile mai înainte Zumurrud reuşise să-l asasineze pe Ismail şi să-l impună pe fiul ei mai mic, Shihab ed-Din Mahmud. Noul atabeg, având susţinerea poporului, i-a refuzat politicos pe solii lui Zengi trimişi pentru a-i cere să se supună. Când Zengi a ajuns în faţa Damascului, după ce a primit pe drum supunerea Hamei, a găsit oraşul pregătit să se apere. Încercarea de a lua zidurile cu asalt a eşuat. Curând a rămas fără provizii, iar unii dintre oamenii lui au dezertat. Chiar atunci a sosit o solie de la califul al-Mustarşid, prin care i se cerea în mod politicos să respecte independenţa Damascului. Zengi a dat curs cererii, recunoscător că i s-a oferit prilejul unei retrageri onorabile. Pacea a fost restaurată între Zengi şi Mahmud, iar Zengi a întreprins o vizită oficială la Damasc. Mahmud nu avea însă destulă încredere în Zengi pentru a-i întoarce vizita, aşa că l-a trimis în schimb pe fratele lui.[311]

Acest episod, care a coincis cu slăbiciunea Egiptului, a oferit un bun prilej latinilor să recucerească Banyas şi să preia ofensiva. Dar Foulques a lăsat să-i scape ocazia. Zengi, după ce a ieşit cu bine din Damasc, şi-a folosit forţele pentru a ataca teritoriul Antiohiei. În vreme ce locotenentul său, Sawar, ameninţa Turbessel, Ain-tab şi Azaz, pentru a împiedica joncţiunea armatelor Antiohiei şi Edessei, Zengi a cucerit, una câte una, fortăreţele de la frontiera răsăriteană, Kafartab, Maarrat, Zerdana şi Athareb. Din fericire pentru latini, Zengi a fost nevoit să se întoarcă la Mosul. Dar fortăreţele de hotar fuseseră pierdute.[312]

Aceste dezastre l-au adus din nou pe Foulques în nord. El continua să fie, nominal, regentul Antiohiei, însă autoritatea era deţinută de venerabilul patriarh Bernard. Patriarhul a murit la începutul verii. Fusese un om de stat capabil, energic, ferm şi curajos, dar strict în raporturile cu nobilimea latină şi intolerant în cele cu creştinii orientali. La moartea lui populaţia l-a aclamat ca succesor pe Raoul de Domfront, episcopul latin al Mamistrei, care s-a urcat pe tronul patriarhal fără a mai aştepta să fie ales canonic. Raoul era un cu totul alt om: frumos, în pofida unui uşor strabism, iubitor de fast, mână largă, afabil, deşi nu foarte bine educat, era un vorbitor elocvent şi convingător. Dincolo însă de această aparenţă binevoitoare, se afla un om practic, ambiţios şi alunecos. Întrucât nu dorea să fie dominat de rege şi de oamenii regelui, a început să negocieze cu prinţesa văduvă Alice, care continua să trăiască pe pământurile ei în Latakia. Alice a înţeles că este o bună ocazie şi i s-a adresat surorii ei, regina Melisenda. Foulques a venit la Antiohia pentru o scurtă vizită în luna august. Nu s-a simţit îndeajuns de puternic pentru a protesta alegerea

necanonică a lui Raoul şi, de altfel, nu-i putea refuza nimic soţiei sale. I s-a permis lui Alice să se întoarcă în Antiohia. Foulques a rămas regent, dar puterea era acum împărţită, printr-un aranjament precar, întrevăduvă şi patriarh.[313]

Curând Raoul s-a certat cu clerul din Antiohia şi Alice a rămas singura stăpână a oraşului. Dar poziţia ei era precară. Principalul sprijin venea din partea creştinilor orientali. Cât priveşte atitudinea latinilor, Alice era destul de nepăsătoare, după cum o dovediseră intrigile cu Zengi. Acum se gândise la un plan şi mai bun. La sfârşitul anului 1135, Alice a trimis un sol la Constantinopol pentru a-i oferi mâna prinţesei Constance lui Manuel, fiul mai tânăr al împăratului. Se poate ca iniţiativa să se datoreze unui capriciu izvorât din ambiţie, aşa cum au spus cruciaţii îngroziţi. De fapt, Alice găsise cea mai bună soluţie pentru păstrarea nordului Siriei. Grecii erau numeroşi la Antiohia. Odată cu Zengi, ameninţarea musulmană devenea din ce în ce mai mare, iar Imperiul era singura putere capabilă să-l oprească. Un stat vasal aflat sub suzeranitatea imperială, condus mai întâi de prinţesa Alice, pe jumătate armeană, şi apoi, împreună, de un prinţ bizantin şi de o prinţesă latină, i-ar fi putut uni pe greci şi latini în apărarea creştinătăţii. Dar nobilii latini au fost înspăimântaţi, iar patriarhul Raoul s-a văzut dat la o parte pentru a fi înlocuit cu unul din grecii pe care-i ura. Se pare că, atunci când a vizitat Antiohia, regele Foulques fusese şi el consultat de baroni cu privire la soţul potrivit pentru Constance. Acum a fost trimis în secret un sol la rege pentru a-i spune acestuia că trebuie grabnic găsit un soţ pentru Constance. După ce i-a cântărit pe toţi principii latini pe care-i cunoştea, Foulques s-a oprit asupra fiului cel mic al ducelui Guillaume al IX-lea de Aquitania, Raymond de Poitiers, care se găsea în acel moment la Curtea regelui Angliei, Henric I. Fiica lui Henric tocmai se căsătorise cu Geoffrey, fiul lui Foulques. Un cavaler ospitalier, Gérard Jebarre, a fost trimis în Anglia pentru a-l aduce. Totul trebuia ţinut în cel mai mare secret. Alice nu trebuia să afle nimic şi era mai sigur ca nici regina să nu ştie. Un alt pericol consta în duşmănia regelui Roger al Siciliei, care nu-i iertase niciodată regatului Ierusalimului insulta adusă mamei lui, Adelaide, şi ale cărui ambiţii mediteraneene nu l-ar fi lăsat să acorde drept de liberă trecere unui pretendent la mâna celei mai importante moştenitoare din Orient. Gérard a ajuns la Curtea engleză, iar Raymond a acceptat propunerea. Dar regele Roger a aflat secretul, pentru că normanzii din Anglia şi cei din Sicilia aveau întotdeauna legături foarte strânse unii cu alţii. Era hotărât să-l prindă pe Raymond, care nu se putea îmbarca pe o corabie spre Siria decât dintr-un port din sudul Italiei. Suita lui Raymond a călătorit în mai multe grupuri mici şi el însuşi s-a deghizat, câteodată în pelerin, altă dată în slujitorul unui negustor. A reuşit să se strecoare prin blocadă şi

în aprilie 1136 a sosit la Antiohia.

Sosirea lui nu putea fi ţinută ascunsă de Alice. Prin urmare, Raymond a mers de îndată să-l vadă pe patriarh. Raoul s-a oferit să-l ajute în schimbul unor condiţii. Raymond trebuia să-i depună omagiu şi să se lase întru totul pe mâinile lui. Raymond a acceptat, astfel că Randulph a cerut o audienţă la Alice, pentru a-i spune că frumosul străin venise pentru a-i cere ei mâna. Povestea era destul de convingătoare pentru că Raymond era în vârstă de treizeci şi şapte de ani, iar Alice avea mai puţin de treizeci, în vreme ce Constance abia împlinise nouă. În vreme ce Alice îl aştepta în palat pe viitorul ei logodnic, Constance a fost răpită şi dusă în catedrală, unde patriarhul s-a grăbit să o mărite cu Raymond. Alice a fost înfrântă. Văduva nu avea niciun drept în faţa soţului legitim al unei moştenitoare. S-a retras din nou în Latakia şi a rămas acolo, nefericită, pentru tot restul scurtei sale vieţi.[314]

Raymond era în floarea vârstei. Era frumos, avea o putere fizică deosebită, nu era prea bine educat, îi plăceau jocurile de noroc, era năvalnic şi, în acelaşi timp, nepăsător, dar se bucura de faima unui om curtenitor şi care se poartă neprihănit.[315] Foarte repede popularitatea lui a întrecut-o pe cea a patriarhului, ale cărui neînţelegeri cu propriul cler au continuat şi care s-a găsit în situaţia de a fi tratat cu respect, dar, în realitate, lipsit de putere. Nobilii l-au sprijinit întru totul pe Raymond, pentru că, într-adevăr, situaţia era prea gravă pentru a fi făcut altfel. Principatul pierdea teren. Nu doar fortăreţele de la frontiera răsăriteană fuseseră pierdute. În sud, în munţii Nosairi, un aventurier turcoman a cucerit castelul Bisikra'il de la Reynaud Mazoir, în 1131, iar în 1136 cu greu a fost împiedicat să ia şi Balatonos. Bisikra'il a fost recucerit puţin timp după aceea. Mai departe spre sud, unde latinii cuceriseră castelul Qadmus în 1129, emirul musulman din Kahi, Siaf ed-Din ibn Amrun, îl recucerise în 1131. Un an mai târziu emirul l-a vândut conducătorului Asasinilor Abul Fath. În 1135, Asasinii au cumpărat de la fiii lui Saif ed-Din chiar oraşul Kahi, iar în iarna anului 1136 au cucerit Khariba de la franci.[316] Cilicia fusese deja pierdută. În 1131, la puţină vreme după moartea lui Bohemund al II-lea, prinţul Leon din dinastia rupenidă şi-a asigurat spatele încheind o alianţă cu emirul danişmend şi a coborât la câmpie unde a cucerit cetăţile Mamistra, Tarsus şi Adana. Cu câţiva ani mai înainte, fratele şi predecesorul său Thoros alungase deja două mici garnizoane bizantine din Sis şi Anazarbus, aflate în interiorul ţinutului. În 1135 Leon a cucerit de la Balduin, seniorul de Maraş, cetatea Sarventikar, aflată pe versantul muntelui Amanus. Dar stăpânirea armeană asupra Ciliciei era slabă. Răufăcătorii îşi puteau găsi refugiul aici, iar piraţii dădeau târcoale ţărmurilor.[317]

Comitatul de Edessa nu o ducea mai bine. Ortoqidul Tianurtash

anexase curând unele din ţinuturile răsăritene ale comitatului. Spre nord, prinţul armean al Gargarului, Mihail, nemaiputând să reziste în faţa turcilor, i-a cedat pământurile sale contelui Joscelin. Nesăbuit, contele le-a încredinţat duşmanului personal al lui Mihail, Basil, fratele catolicosului armean. A izbucnit un război civil între cei doi armeni. Joscelin a fost silit să apere în persoană cetatea Gargar, dar nu i-a putut împiedica pe armeni şi pe turci să jefuiască, pe rând, satele. Sawar a jefuit ţinutul Turbessel în 1135, iar în aprilie 1136, cam în vremea în care Raymond de Poitiers sosea în Orient, generalul lui, Afşin, şi-a croit drum prin teritoriul antiohian până în Latakia în sud, arzând şi jefuind satele pe unde a trecut. După aceea s-a întors spre nord, la Kaisun, trecând pe lângă Maraş. Principalul vasal al contelui de Edessa, Balduin, senior de Maraş şi Kaisun, a fost incapabil să-şi apere pământurile.[318]

Raymond a hotărât ca întâia sa acţiune să fie recuperarea Ciliciei. Spatele său trebuia să fie protejat înainte de a se aventura în lupta cu Zengi. Cu încuviinţarea regelui Foulques, Raymond a pornit împreună cu Balduin de Maraş împotriva dinastiei rupenide. Dar alianţa latinilor era incompletă. Joscelin de Edessa, deşi era vasalul lui Foulques şi suzeranul lui Balduin, era de asemenea şi nepotul lui Leon. Iar el a ţinut partea unchiului său. Autoritatea regelui Ierusalimului nu mai era îndeajuns pentru a-i reuni pe principii latini. Cu ajutorul lui Joscelin, Leon a respins armata Antiohiei. Victorios, Leon a acceptat să aibă o întâlnire cu Balduin, care însă, într-un mod perfid, l-a făcut prizonier şi l-a trimis la Antiohia. În lipsa lui Leon, cei trei fii ai săi s-au certat. Cel mai vârstnic, Constantin, a fost în cele din urmă prins de fraţii săi şi i-au fost scoşi ochii. În timpul acesta însă, latinii nu au obţinut nimic. Emirul danişmend Mohammed al II-lea ibn Ghazi a invadat Cilicia, a distrus recoltele, apoi a pătruns pe pământurile lui Balduin, jefuind tot ţinutul până la Kaisun. Zguduit de toate aceste dezastre, Leon şi-a răscumpărat libertatea promiţând să-i cedeze lui Raymond cetăţile din Cilicia. Odată întors acasă, şi-a uitat însă promisiunea. Din nou, a izbucnit un război haotic până când, la începutul anului 1137, Joscelin a încropit un armistiţiu între combatanţi, care erau îngroziţi de ştirile venite de la miazănoapte. Veştile arătau că, până la urmă, planurile principesei Alice nu fuseseră chiar atât de nebuneşti.[319]

Regele Foulques nu a fost în stare să-i dea niciun ajutor concret prietenului său Raymond. El trebuia să înfrunte alte pericole mai aproape de casă. Cârmuirea tânărului atabeg Mahmud al Damascului fusese dominată de influenţa paşnică a iubitului mamei sale, Yusuf. Dar într-o seară de primăvară, în 1136, pe când atabegul se plimba alături de Yusuf şi de comandantul mameluc Bazawaş în piaţă, acesta din urmă l-a înjunghiat de moarte pe Yusuf şi a fugit la oastea sa în

Baalbek. De acolo, a ameninţat că, dacă nu va fi numit prim sfetnic, va veni asupra Damascului şi că-l va înlătura pe atabeg. Mahmud i-a îndeplinit dorinţa. De îndată Damascul şi-a recăpătat atitudinea duşmănoasă faţă de frânci. La începutul anului următor, Comitatul de Tripoli a fost invadat. Creştinii orientali, care nu se simţeau în niciun fel credincioşi latinilor, i-au condus pe musulmani prin trecătorile Libanului până pe câmpia litorală. Contele Pons a fost luat prin surprindere. Le-a ieşit dinainte cu oastea lui mică şi a suferit o înfrângere dezastruoasă. Pons însuşi, care fugise în munţi, a fost trădat musulmanilor de un ţăran creştin şi a fost imediat omorât. Episcopul de Tripoli, Gérard, care a fost luat prizonier în luptă, a avut norocul să nu fie recunoscut şi a fost în scurt timp dat la schimb ca un om fără importanţă. Bazawaş a cucerit unul sau două castele de frontieră, dar nu s-a aventurat să atace Tripoli. Curând s-a retras la Damasc încărcat de pradă.[320]

Pons cârmuise Tripoli pentru douăzeci şi cinci de ani. Se pare că a fost un gospodar priceput, dar un politician ineficient, mereu dornic să scape de suzeranitatea regelui Ierusalimului, dar prea slab pentru a obţine independenţa. Fiul şi urmaşul lui, Raymond al II-lea, avea un temperament mai năvalnic. Împlinise acum douăzeci şi doi de ani şi se însurase de curând cu Hodierna a Ierusalimului, sora reginei Melisenda, căreia îi era întru totul devotat. Primul lui gest a fost să-şi răzbune tatăl, dar nu şi-a îndreptat mânia asupra mamelucilor din Damasc, care erau prea puternici pentru el, ci asupra creştinilor răzvrătiţi din Liban. Raymond a pornit asupra satelor care erau bănuite că ar fi dat ajutor duşmanului, i-a ucis pe toţi bărbaţii, iar pe femei şi copii i-a vândut ca sclavi la Tripoli. Cruzimea lui i-a redus la ascultare pe libanezi, dar nu i-a făcut să-i îndrăgească mai mult pe latini.[321]

Acţiunile lui Bazawaş nu erau pe placul lui Zengi, care nu dorea să-i atace pe frânci câtă vreme avea în flancul său un stat musulman independent şi ostil. La sfârşitul lunii iunie, Zengi a înaintat spre Homs, care era stăpânit în numele atabegului Damascului de un mameluc mai vârstnic, Unur. Timp de două săptămâni, Zengi a stat în faţa cetăţii, până când a primit vestea că o oaste francă se apropia dinspre Tripoli. Oricare ar fi fost intenţia contelui Raymond, mişcarea lui l-a făcut pe Zengi să renunţe la asediul cetăţii Homs şi să se întoarcă împotriva francilor. Întrucât Raymond s-a retras dinaintea lui, Zengi a înaintat până la poalele răsăritene ale munţilor Nusayra, unde a asediat marele castel din Montferrand, care păzea intrarea în Buqaia. Între timp, Raymond a trimis veste la Ierusalim pentru a cere ajutorul regelui Foulques. Acesta tocmai fusese chemat grabnic în Antiohia, dar nu putea ignora o ameninţare musulmană asupra Comitatului Tripoli. Luând cu el toţi oamenii pe care i-a putut strânge, i s-a

alăturat cât a putut de repede lui Raymond şi împreună au dat roată munţilor Nusayra, în marş forţat, până au ajuns la Montferrand. A fost un drum greu, iar oastea lor a ajuns rapid într-o stare mizeră. Zengi, care plecase la venirea latinilor, a făcut cale întoarsă atunci când a aflat în ce stare erau şi i-a încercuit pe când ieşeau dintre dealurile de lângă castel.

Latinii, epuizaţi, au fost luaţi prin surprindere. Au luptat vitejeşte, dar lupta s-a sfârşit repede. Cei mai mulţi dintre creştini căzeau ucişi pe câmpul de bătălie. Alţii, printre care şi contele de Tripoli, au fost luaţi prizonieri, în vreme ce Foulques, împreună cu o mică gardă, a reuşit să pătrundă în fortăreaţă.[322]

Înainte ca Zengi să încercuiască Montferrand, regele a trimis soli la patriarhul Ierusalimului, la contele de Edessa şi la principele Antiohiei, implorând să fie grabnic ajutat. Toţi trei, lăsând de-o parte toate celelalte pericole, au răspuns chemării, pentru că prinderea regelui şi a tuturor cavalerilor să-i ar fi putut foarte bine să însemne sfârşitul regatului. Patriarhul Guillaume a strâns laolaltă toţi cavalerii rămaşi în Palestina şi i-a condus, având în frunte Sfânta Cruce, până la Tripoli. Joscelin de Edessa, uitând de grijile sale, a coborât din nord, iar pe drum i s-a alăturat Raymond al Antiohiei, care abia îşi putea permite să-şi părăsească în acest moment capitala. Din fericire pentru Palestina, care era vitregită de toţi oamenii care ar fi putut lupta, vecinii săi nu erau într-o dispoziţie ostilă. Egiptul era paralizat de o lovitură de palat, care-l înlocuise pe vizirul armean Vahram cu un anticreştin virulent, Ridwan ibn al-Walaksi. Iar acesta era prea prins cu uciderea prietenilor predecesorului său şi cu certurile cu califul. În afara unui atac al garnizoanei din Ascalon asupra Lyddei, nu s-a mai întâmplat nimic.[323] Mamelucul Bazawaş din Damasc era mai periculos şi, imediat ce patriarhul a părăsit ţara, a îndrăznit să o pustiască până în sud, până la oraşul deschis din Nablus, pe ai cărui locuitori i-a trecut prin sabie. Dar Bazawaş se temea prea mult de consecinţele pe care le-ar fi avut asupra Damascului o victorie deplină a lui Zengi, pentru a-i ataca mai departe pe frânci.[324]

La sfârşitul lunii iulie, oştile erau adunate în Buqaia. Între timp, la Montferrand, regele era cuprins de disperare. Era izolat de orice fel de veste din afară. Proviziile erau pe terminate, iar cele zece mari maşini de război ale lui Zengi loveau zidurile castelului zi şi noapte. În cele din urmă, regele a trimis un sol la Zengi pentru a afla termenii capitulării. Spre bucuria lui neîncrezătoare, Zengi a cerut doar cedarea castelului Montferrand. Regele putea pleca liber împreună cu oamenii lui. Mai mult, cavalerii de frunte luaţi prizonieri în luptă, inclusiv contele de Tripoli, urma să fie eliberaţi. Nu trebuia plătită nicio răscumpărare. Foulques a acceptat de îndată. Zengi şi-a ţinut cuvântul. Foulques şi garda lui au fost aduşi dinaintea lui Zengi, care i-a tratat

cu toată cinstea cuvenită şi i-a dăruit regelui un veşmânt foarte bogat. Le-au fost înapoiaţi prizonierii şi au fost trimişi în pace pe drumul lor. Foulques s-a întâlnit cu oastea care venea să-l elibereze în Buqaia, mult mai aproape decât ar fi crezut. Unii dintre ei au fost supăraţi să vadă că nu mai aveau nevoie să fie salvaţi, dar cei mai înţelepţi au fost bucuroşi că au scăpat atât de uşor.[325]

Într-adevăr, îngăduinţa de care a dat dovadă Zengi nu a încetat să-i uimească pe istorici. Dar Zengi ştia ce făcea. Montferrand nu era un premiu neînsemnat. Stăpânirea lui îi împiedica pe latini să pătrundă în sus pe valea fluviului Orontes. Era de asemenea excelent plasat pentru a supraveghea Hama şi cetatea Homs a Damascului. Obţinerea castelului fără a mai lupta în continuare merita cu prisosinţă, mai cu seamă că Zengi nu dorea să rişte o luptă cu armata latină de eliberare atât de aproape de frontierele Damascului, ai cărui conducători ar fi profitat imediat de orice piedică s-ar fi ivit în calea sa. Mai mult, asemenea duşmanilor săi, francii, Zengi era neliniştit de veştile care veneau dinspre miazănoapte.

III
REVENDICĂRILE ÎMPĂRATULUI

„Să nu se creadă în minciună, fiindcă ştim că e deşertăciune”.
Iov, 15: 31

Vestea care adusese pacea între latini şi armeni, care-l făcuse pe principele Raymond să părăsească Antiohia cu inima strânsă şi care acum îl convinsese pe Zengi să arate îndurare duşmanilor săi era că o mare armată, condusă în persoană de împăratul Ioan Comnenul, pătrunsese în Cilicia. Întrucât împăratul Alexie nu reuşise să ajungă la Antiohia în Prima Cruciadă, oamenii de stat din Orientul Latin au ignorat fără ostentaţie Bizanţul. Deşi încercarea lui Bohemund de a invada Imperiul dinspre apus eşuase complet, Alexie nu fusese în stare să se asigure că termenii tratatului erau respectaţi. După cum latinii din Antiohia ştiau foarte bine, împăratul era prins cu alte necazuri aflate mai apropiate de casă.

Necazurile au durat aproape treizeci de ani. Au fost războaie intermitente la toate frontierele Imperiului. La Dunărea de Jos au fost invaziile cumanilor kâpceaci, precum cele din 1114 şi 1121. La Dunărea de Mijloc au fost tensiuni permanente cu ungurii, care s-au materializat într-un război deschis în 1128. Ungurii au pătruns în Peninsula Balcanică până la Sofia, dar au fost respinşi de împărat şi au fost învinşi în propria lor ţară. Oraşele de negustori din Italia atacau periodic Imperiul pentru a stoarce privilegii comerciale. Pisa a obţinut un tratat avantajos în 1111, iar Veneţia, după cei patru ani de război care au urmat refuzului împăratului Ioan de a reînnoi privilegiile acordate de tatăl său, şi-a recăpătat toate drepturile în 1126. Normanzii din sudul Italiei, care fuseseră potoliţi după înfrângerea lui Bohemund de la Dyrrhachium, au devenit din nou o ameninţare în 1127, atunci când Roger al II-lea al Siciliei a anexat Apulia. Roger al II-lea, care şi-a luat titlul de rege în 1130, moştenise întreaga ură a familiei sale faţă de Bizanţ, deşi îi plăcea să-i imite metodele şi să-i patroneze arta. Dar ambiţiile sale erau atât de mari, încât, de regulă, se puteau găsi aliaţi împotriva lui. Roger nu căuta doar să domine Italia, dar pretindea şi Antiohia, ca unic supravieţuitor al liniei masculine a casei de Hauteville, ba chiar şi Ierusalimul în virtutea tratatului încheiat de mama lui Adelaide cu Balduin I.[326]

În Asia Mică nu era pace. În timpul desfăşurării şi după încheierea Primei Cruciade, Alexie şi-a consolidat stăpânirea asupra treimii

apusene a peninsulei şi asupra ţărmurilor nordice şi sudice şi dacă nu ar fi avut de-a face decât cu principii turci şi-ar fi putut păstra pământurile neatinse. Dar cete de turcomani se strecurau în continuare în interior, iar numărul lor şi al turmelor lor creştea. Inevitabil, aflaţi în căutarea unei clime mai blânde şi a unor păşuni mai bogate, s-au revărsat în văile de pe ţărm. Venirea lor a distrus viaţa agricolă aşezată a creştinilor. Într-adevăr, cu cât principii deveneau mai slabi, cu atât mai greu de cârmuit şi mai periculoşi erau supuşii nomazi pentru Imperiu.[327]

La moartea împăratului Alexie, în 1118, Anatolia turcească era împărţită între sultanul selgiucid Mas'ud, care domnea de la Konya peste partea central-sudică a penisulei, de la Sangarius la Taurus, şi emirul danişmend Ghazi al II-lea, ale cărui pământuri se întindeau de la Halys până la Eufrat. Emiratele mai mici aflate între ei fuseseră absorbite şi eliminate, cu excepţia emiratului Melitene din răsărit, unde fratele mai tânăr al lui Mas'ud, Toghrul, domnea sub regenţa mamei sale şi a celui de-al doilea ei soţ, ortoqidul Balak. În pofida victoriei bizantine de la Philomelion, din 1115, şi a încercării de trasare a frontierei care a urmat, turcii au reuşit de-a lungul următorilor ani să recucerească Laodiceea frigiană, să pătrundă în valea Meader şi să taie drumurile spre Attalia. În acelaşi timp, danişmenzii presau dinspre apus înspre Paflagonia. Împăratul Alexie pregătea o campanie pentru restabilirea frontierelor anatoliene atunci când a survenit boala care l-a răpus.[328]

Urcarea pe tron a împăratului Ioan a adus un nou suflu Bizanţului. Ioan, pe care supuşii îl numeau Caloian, Ioan cel Bun, era unul dintre acele foarte rare personaje despre care niciunul dintre cronicarii contemporani, cu o singură excepţie, nu are nimic rău de spus. Excepţia era propria lui soră. Ana Comnena era cea mai vârstnică dintre copiii lui Alexie. În copilărie a fost logodită cu tânărul co-împărat Constantin Ducas, căruia Alexie îi promisese succesiunea. Dar moartea acestuia, urmată la scurt timp de naşterea fratelui, a fost o lovitură dură dată ambiţiilor ei. De acum înainte ea a căutat tot timpul să repare nedreptatea providenţei convingându-şi tatăl, cu îngăduinţa mamei, să-i lase tronul soţului ei, cezarul Nicefor Bryennius. Chiar şi atunci când împăratul era pe patul de moarte, soţia şi fiica lui care-l vegheau cu devotament îşi întrerupeau îngrijirile pentru a cere dezmoştenirea lui Ioan. Dar Alexie hotărâse că fiul lui trebuie să-i urmeze. Atunci când Ioan a fost lăsat să-şi ia rămas-bun, împăratul muribund i-a strecurat în tăcere inelul cu sigiliul imperial, iar Ioan s-a grăbit să plece de lângă pat pentru a închide porţile palatului. Graba lui a fost răsplătită. Armata şi senatul l-au aclamat imediat ca împărat cârmuitor, iar patriarhul s-a grăbit să confirme aclamarea printr-o ceremonie de încoronare la Sfânta Sofia.

Anna şi împărăteasa mamă au fost păcălite. Dar Ioan se temea ca partizanii lor să nu încerce să-i ia viaţa. A refuzat chiar să participe la înmormântarea tatălui său, întrucât avea dovezi solide să creadă că fusese planificată uciderea lui cu acest prilej. Câteva zile mai târziu, Anna a organizat un complot pentru a-l elimina, în vreme ce stătea în palatul liniştit din suburbia Philopatium. Dar complotul lor avea un punct foarte slab. Urmărea să-l pună pe tron pe Nicefor Bryennius, care nu avea nicio dorinţă să ocupe tronul. Este posibil ca el să-l fi prevenit pe împărat. Ioan i-a pedepsit cu blândeţe pe conspiratori. Împărăteasa mamă Irina, deşi probabil că nu fusese implicată în complot, s-a retras totuşi la o mănăstire. Principalilor susţinători ai Anei li s-au confiscat proprietăţile, dar mulţi dintre ei le-au primit mai târziu înapoi. Ana însăşi a fost lipsită de posesiunile ei pentru o vreme, trăind prin urmare complet izolată. Nicefor nu a fost pedepsit. Atât el, cât şi soţia lui s-au consolat pentru pierderea coroanei alegând meseria mai puţin dificilă de istoric.[329]

Ioan era acum liniştit. Împlinise treizeci de ani, era un om mic, subţire, cu părul şi ochii negri şi cu un ten neobişnuit de închis la culoare. Gusturile sale erau austere, nu împărtăşea plăcerea pentru literatură sau pentru discuţii teologice pe care o arătau aproape toţi membrii familiei. Înainte de toate era un soldat, mai fericit atunci când se găsea într-o campanie decât în palat. Dar era un cârmuitor capabil şi drept şi, în pofida severităţii pe care şi-o arăta lui însuşi, era generos cu prietenii săi şi cu cei săraci şi era gata să adopte fastuosul ritual de ceremonie dacă ar fi fost necesar. Îşi iubea familia şi dădea dovadă de stăpânire în faţa ei, îi era credincios soţiei, principesa maghiară Piroska, rebotezată Irina. Dar ea, deşi împărţea cu el viaţa austeră şi milosteniile, a avut puţină influenţă asupra lui. Singurul lui prieten apropiat a fost marele domestic, un turc pe nume Axuch, care, copil fiind, fusese luat prizonier la Niceea în 1097 şi fusese crescut în palat. Ioan credea că misiunea lui era una foarte nobilă. Tatăl lui îi lăsase o flotă puternică, o oaste alcătuită dintr-un amestec de rase, dar care era bine organizată şi bine echipată, precum şi o vistierie îndeajuns de plină pentru a-i îngădui o politică activă. Ioan nu dorea doar să păstreze frontierele Imperiului, ci şi să revină la vechile hotare şi să materializeze revendicările imperiale din nordul Siriei.[330]

Ioan şi-a început prima campanie împotriva turcilor în primăvara anului 1119. A înaintat prin Frigia şi a recucerit Laodiceea. Treburi urgente l-au chemat apoi la Constantinopol, dar s-a întors o lună mai târziu pentru a cuceri Sozopolis şi pentru a redeschide drumul spre Attalia. În vreme ce el îi ataca pe selgiucizi în apus, Ioan a organizat şi un atac în răsărit asupra danişmenzilor. Constantin Gabras, ducele de Trapezunt, a profitat de o ceartă între emirul Ghazi şi ginerele lui, Ibn Mangu, un principe turc stabilit la Taranaghi în Armenia, pentru a lua

armele în sprijinul celui din urmă. Dar Ghazi, avându-l ca aliat pe Toghrul din Melitene, l-a învins şi l-a prins pe Gabras, care a trebuit să plătească treizeci de mii de dinari drept răscumpărare. O neînţelegere venită la timp între Ghazi şi Toghrul i-a împiedicat pe turci să-şi fructifice victoria.[331]

Pentru câţiva ani Ioan nu a mai fost în stare să intervină în Anatolia. Aceştia au fost anii creşterii îngrijorătoare a puterii danişmenzilor. În 1124, atunci când tatăl vitreg al lui Toghrul de Militene, ortoqidul Balak, a fost ucis în luptă la Jezireh, emirul Ghazi a pătruns în cetatea Melitene şi a anexat-o, spre încântarea creştinilor orientali aflaţi acolo, care au considerat domnia lui blândă şi dreaptă. După aceea, emirul s-a întors spre apus şi a cucerit de la bizantini Ankara, Gangra şi Kastamuni, întinzându-şi puterea până la ţărmul Mării Negre. Constantin Gabras, care era astfel separat pe uscat de Constantinopol, a profitat de avantajele acestei izolări şi s-a proclamat conducător independent al Trapezuntului. În 1129, la moartea principelui Rupen, Thoros, Ghazi şi-a îndreptat privirea către sud. Anul următor, în alianţă cu armenii, l-a ucis pe principele Bohemund al II-lea al Antiohiei pe malurile Jihanului. Indiferent de cum vedea Ioan problema Antiohiei, sigur nu dorea să o vadă intrând în stăpânirea unui principe musulman puternic. Invazia imperială din Paflagonia, care a început imediat, l-a împiedicat pe Ghazi să-şi fructifice victoria. Din fericire, în acei ani, selgiucizii anatolieni deveniseră neputincioşi din cauza certurilor de familie. În 1125, sultanul Mas'ud a fost înlocuit cu fratele său, Arab. Mas'ud a fugit la Constantinopol, acolo unde împăratul l-a primit cu toată cinstea cuvenită. A mers după aceea la socrul lui, danişmedul Ghazi, al cărui ajutor i-a permis să-şi recucerească tronul după o luptă de patru ani. La rândul lui, Arab a căutat refugiu la Constantinopol, unde a şi murit.[332]

Între 1130 şi 1135, Ioan a întreprins o campanie împotriva danişmenzilor în fiecare an. Acţiunea lui a fost întreruptă de două ori de intrigile fratelui său, sebastocratorul Isaac, care a fugit de la Curte în 1130 şi şi-a petrecut următorii nouă ani complotând cu diverşi principi musulmani şi armeni. Apoi, în 1134, moartea neaşteptată a împărătesei l-a chemat de la război. Până în 1134, atunci când moartea emirului Ghazi a uşurat situaţia, Ioan recucerise tot teritoriul pierdut, mai puţin oraşul Gangra, pe care l-a ocupat în primăvara următoare. Fiul şi succesorul lui Ghazi, Mohammed, hărţuit de gâlcevile din familie, nu-şi permitea să fie agresiv. Iar Mas'ud, lipsit de ajutorul danişmend, a ajuns la o înţelegere cu împăratul.[333]

După ce turcii anatolieni au fost reduşi la ascultare, Ioan era pregătit să intervină în Siria. Dar mai întâi trebuia să-şi asigure spatele. În 1135, o solie bizantină a sosit în Germania, la Curtea

împăratului apusean Lothar. Venind din partea lui Ioan, solia i-a oferit lui Lothar generoase subsidii financiare pentru a-l ataca pe Roger al Siciliei. Negocierile au durat câteva luni. În cele din urmă, în primăvara anului 1137, Lothar a acceptat să-l atace pe Roger.[334] Ungurii fuseseră înfrânţi în 1128, iar în 1129 o campanie îi supusese pe sârbi. Sistemul de apărare de la Dunărea de Jos prezenta siguranţă.[335] Pisanii fuseseră îndepărtaţi din alianţa cu normanzii prin tratatul din 1126, iar în acest moment Imperiul se afla în relaţii bune atât cu Veneţia, cât şi cu Genova".

În primăvara anului 1137, o armată imperială condusă de împărat şi de fiii săi s-a adunat la Attalia şi a pătruns spre răsărit, în Cilicia. Flota imperială îi păzea flancul. Armenii şi latinii au fost în egală măsură surprinşi de vestea că o armată bizantină se apropie. Leon Rupenidul, acum stăpân al câmpiei de răsărit din Cilicia, a ieşit dinaintea ei într-o încercare de a-i împiedica înaintarea cucerind fortăreaţa de frontieră Seleucia, dar a fost silit să se retragă, împăratul a supus totul în calea sa, trecând pe lângă Mersin, Tarsus, Adana şi Mamistra, care i s-au închinat imediat. Principele armean se baza pe marile fortificaţii de la Anazarbus pentru a-l opri pe împărat. Garnizoana a rezistat vreme de treizeci şi şapte de zile, dar maşinile de asediu ale bizantinilor au făcut breşe în ziduri, iar cetatea a fost silită să se predea. Leon s-a retras în Munţii Taurus, iar împăratul nu s-a obosit să-l urmeze. După ce a luat cu uşurinţă alte câteva castele armene din vecinătate, Ioan şi-a condus oastea spre sud, pe lângă Issus şi Alexandretta şi peste Porţile Siriene, în câmpia Antiohiei. Pe 29 august a apărut în faţa zidurilor oraşului şi şi-a ridicat tabăra pe malul nordic al fluviului Orontes.[336]

Antiohia era lipsită de principele său. Raymond de Poitiers mersese să-l salveze pe regele Foulques de la Montferrand şi Joscelin de Edessa îl însoţea. Odată ce au ajuns la Buqaia au aflat că regele fusese eliberat. Foulques intenţionase să meargă la Antiohia pentru a se întâlni cu bizantinii, dar după experienţele recente a preferat acum să se întoarcă la Ierusalim. Raymond s-a grăbit înapoi la Antiohia, unde asediul împăratului începuse, dar încercuirea oraşului nu se încheiase încă. Raymond şi garda lui au reuşit să se strecoare prin Poarta de Fier ascunsă sub citadelă.

Vreme de câteva zile maşinile de război bizantine au bombardat fortificaţiile. Raymond nu se putea aştepta la ajutor din afară şi nu era sigur nici de determinarea locuitorilor dinăuntrul zidurilor. Mulţi, chiar şi printre baronii săi, au început să vadă înţelepciunea politicii dejucate a principesei Alice. Nu a trecut mult până când Raymond a trimis o solie la împărat, oferindu-se să-l recunoască drept suzeran dacă ar fi putut să păstreze principatul ca vicar imperial. Ioan a cerut în schimb predare necondiţionată. Raymond a spus că trebuie să se

sfătuiască cu regele Foulques şi au fost trimise scrisori în mare grabă la Ierusalim. Răspunsul lui Foulques nu a fost de ajutor: „Ştim cu toţii, a spus regele, şi bătrânii noştri ne-au învăţat că Antiohia a făcut parte din Imperiul Constantinopolului până când a fost cucerită de turci, care au ţinut-o pentru paisprezece ani. În această privinţă, revendicările împăratului din tratatele încheiate cu înaintaşii noştri sunt întemeiate. Ar trebui atunci să nu recunoaştem adevărul şi să împiedicăm ceea ce este drept?" Atunci când regele, pe care-l considera seniorul său, dădea un asemenea sfat, Raymond nu putea să se mai opună. Trimişii săi l-au găsit pe împărat dispus la concesii. Raymond urma să vină în tabăra bizantină, să depună un jurământ complet de credinţă faţă de împărat, devenind omul lui, şi să-i permită să pătrundă nestingherit în cetate şi în citadelă. Mai mult, dacă bizantinii ar fi cucerit cu ajutorul latinilor Alepul şi oraşele dimprejur, Raymond urma să înapoieze Antiohia împăratului şi să primească în schimb un principat alcătuit din Alep, Shaizar, Hama şi Homs. Raymond a acceptat. A venit şi a îngenuncheat în faţa împăratului, jurându-i credinţă. Ioan nu a insistat să intre în Antiohia, dar flamura imperială a fost înălţată deasupra citadelei.[337]

Negocierile au arătat atitudinea stângace a latinilor faţă de împărat. Se poate ca răspunsul lui Foulques să fi fost dictat de necesităţile imediate ale momentului. Foulques ştia prea bine că Zengi era marele duşman al regatului latin şi nu dorea să supere singura putere creştină capabilă să-i oprească pe musulmani. Se prea poate ca influenţa reginei Melisenda să fi înclinat balanţa în favoarea unei decizii care să-i dea dreptate surorii ei, Alice, şi să-l umilească pe cel care a înşelat-o. Dar, în final, regele a respectat probabil opinia juriştilor săi în pofida întregii propagande a lui Bohemund I, cei mai scrupuloşi dintre cruciaţi continuau să considere tratatul încheiat la Constantinopol între Alexie şi părinţii lor ca fiind în continuare valid. Antiohia ar fi trebuit să fie înapoiată Imperiului, iar Bohemund şi Tancred, pentru că nu şi-au respectat jurămintele, şi-au pierdut orice drept ar fi avut. Aceasta era o interpretare proimperială mai radicală chiar decât cea a împăratului. Cârmuirea imperială era întotdeauna realistă. A înţeles că ar fi dificil şi nici nu ar fi înţelept să-i alunge pe latini din Antiohia fără să le ofere o compensaţie. În plus, Imperiul prefera să înşire de-a lungul frontierei state vasale a căror politică generală era controlată de împărat, dar care totodată ar fi dus greul atacurilor duşmanilor. Prin urmare, împăratul nu şi-a întemeiat revendicările pe tratatul încheiat la Constantinopol, ci pe tratatul cu Bohemund de la Devol. Ioan Comnenul a cerut predarea necondiţionată a Antiohiei, ca de la un vasal rebel. Totodată însă împăratul era gata să accepte ca Antiohia să rămână în continuare un stat-vasal, deoarece avea nevoie imediată de cooperarea ei în

campaniile împotriva musulmanilor.[338]

Se făcuse însă prea târziu pentru o campanie în acel an, aşa că Ioan, după ce şi-a impus autoritatea, s-a întors în Cilicia pentru a încheia cucerirea. Principii rupenizi au fugit din faţa lui, retrăgându-se în înălţimile Munţilor Taurus. Trei dintre fiii lui Leon, Mleh, Ştefan şi Constantin cel Orb, s-au refugiat la vărul lor, Joscelin de Edessa. Castelul familiei de la Vahka a rezistat vreme de câteva săptămâni, apărarea fiind condusă de un viteaz comandant, Constantin, a cărui înfruntare directă cu un ofiţer din oastea macedoneană, Eustratius, a impresionat întreaga armată imperială. Curând după căderea castelului, au fost prinşi Leon şi fiii săi mai vârstnici, Rupen şi Thoros. Au fost trimişi în închisoare, la Constantinopol, unde Rupen a fost curând condamnat la moarte. Dar Leon şi Thoros au câştigat bunăvoinţa împăratului şi li s-a permis să trăiască, sub supraveghere, la Curte. Leon a murit patru ani mai târziu, dar Thoros a scăpat în cele din urmă şi s-a întors în Cilicia. După ce întreaga provincie a fost cucerită, Ioan a mers să ierneze în taberele din câmpia ciliciană, unde Balduin de Maraş a venit pentru a-i depune omagiu şi pentru a-i cere protecţie împotriva turcilor. În acelaşi timp, pentru a da impresia că bizantinii nu sunt dornici să pornească într-o ofensivă primejdioasă, o solie imperială a fost trimisă la Zengi.

În februarie anul următor, din porunca împăratului, autorităţile din Antiohia i-au arestat deodată pe toţi negustorii şi călătorii veniţi din Alep şi din oraşele musulmane învecinate, astfel încât să nu poată da de ştire acasă despre pregătirile militare pe care le văzuseră. Spre sfârşitul lunii martie, armata imperială a plecat din Antiohia, alăturându-i-se oştile principelui Antiohiei şi contelui de Edessa, împreună cu un grup de Templieri. Pe 1 aprilie aliaţii au intrat pe pământurile duşmanilor şi au ocupat Balat. În data de 3, armata creştină a apărut înaintea zidurilor cetăţii Biza'a, care a rezistat vreme de cinci zile, apărarea fiind condusă de soţia comandantului. Vreme de alte şapte zile creştinii i-au vânat pe soldaţii musulmani din regiune, dintre care cei mai mulţi se refugiaseră în grotele din el-Baba, de unde au fost scoşi afară cu ajutorul fumului de bizantini. Zengi se afla cu oastea sa dinaintea cetăţii Hama, de unde încerca să alunge garnizoana damaschină, atunci când iscoadele i-au dat de ştire despre invazia creştină. A trimis degrabă o parte din oaste condusă de Sawar pentru a întări garnizoana din Alep. Ioan sperase să ia Alepul prin surprindere, dar atunci când, pe 20 aprilie, a ajuns dinaintea zidurilor şi a lansat un asalt, şi-a dat seama că este foarte bine apărat. Împăratul a hotărât să nu încerce un asediu dificil şi s-a întors către sud. Pe 22 ale lunii a ocupat Athareb, pe 25 Maarat al-Numan şi pe 27 Kafartab. Pe 28 aprilie, oastea lui se afla la porţile Shaizarului.

Shaizar aparţinea emirului munqidhit, Abu'l Asakir Sultan, care

reuşise să-şi păstreze independenţa faţă de Zengi. Prin urmare, se poate ca Ioan să fi sperat că Zengi nu va fi preocupat de soarta oraşului. Dar stăpânirea lui ar fi asigurat creştinilor controlul asupra cursului mijlociu al fluviului Orontes şi ar fi îngreunat înaintarea lui Zengi înspre Siria. Bizantinii au început asediul în forţă. O parte din oraşul de jos a fost ocupat curând, iar împăratul şi-a adus catapulta cea mare pentru a bombarda oraşul de sus, de pe dealul abrupt de dincolo de Orontes. Atât izvoarele latine, cât şi cele musulmane vorbesc despre curajul arătat de împărat şi despre tăria şi eficienţa bombardamentului. Împăratul, cu coiful lui aurit, părea să se afle pretutindeni, verificând maşinile de război, încurajându-i pe cei care dădeau asaltul şi îmbărbătându-i pe cei răniţi. Nepotul emirului, Usama, a văzut pagubele uriaşe pe care le făceau catapultele greceşti. Case întregi erau distruse de o singură bombardă, iar bara de fier pe care era fixat steagul emirului s-a prăbuşit, străpungând şi ucigând un om care trecea pe stradă. Dar dacă împăratul şi inventatorii lui erau neobosiţi, francii erau în schimb mai reţinuţi. Raymond se temea că dacă Shaizar va fi cucerit, ar putea fi silit să locuiască acolo, în linia întâi a creştinătăţii, şi să-şi abandoneze confortul din Antiohia. Joscelin, care în particular îl ura pe Raymond, nu dorea să-l vadă pe acesta aşezat la Shaizar şi, poate mai târziu, la Alep. Zvonurile pe care le-a răspândit au încurajat indolenţa naturală a lui Raymond şi neîncrederea lui în bizantini. În loc să se arunce în luptă, cei doi principi latini îşi petreceau zilele jucând zaruri în corturile lor. Reproşurile împăratului îi îmboldeau doar vremelnic să facă lucruri de mântuială. Între timp Zengi a ridicat asediul cetăţii Hama şi s-a îndreptat spre Shaizar. Solii lui s-au grăbit spre Bagdad, unde iniţial sultanul nu voia să trimită niciun ajutor. O răscoală populară care cerea declanşarea războiului sfânt l-a silit însă să trimită o expediţie. Prinţul ortoqid Dawud a promis o armată de cincizeci de mii de turcomani din Jezireh. Au fost trimise scrisori şi emirului danişmend, cerându-i-se să facă o diversiune în Anatolia. Zengi era bine informat cu privire la neînţelegerile dintre bizantini şi latini. Iscoadele sale din oastea creştină au aţâţat resentimentele principilor latini faţă de împărat.

În pofida eforturilor sale, Ioan a fost în cele din urmă învins de pantele abrupte ale Shaizarului, de curajul apărătorilor şi de apatia latinilor. Unii dintre aliaţii săi l-au sfătuit să iasă în întâmpinarea lui Zengi, a cărui oaste era mai mică decât cea creştină. Dar împăratul nu-şi putea permite să lase maşinile de asediu nepăzite, nici nu putea avea încredere în latini. Riscurile erau prea mari. Ioan a reuşit să cucerească întregul oraş de jos, apoi, în jurul datei de 20 mai, emirul din Shaizar i-a trimis o solie prin care se arăta gata să-i plătească o răscumpărare consistentă, să-i dăruiască cei mai buni cai, cele mai

bune veşminte de mătase şi două dintre cele mai preţioase bijuterii ale sale, o masă încrustată cu pietre preţioase şi o cruce împodobită cu rubine, luată cu şaizeci şi şapte de ani mai înainte, la Manzikert, de la împăratul Roman Diogenes. Mai mult, emirul a fost de acord să-l recunoască pe împărat ca suzeran şi să-i plătească un tribut anual. Ioan, dezgustat de aliaţii lui latini, a acceptat termenii oferiţi de emir şi pe 21 mai a ridicat asediul. Pe când marea armată imperială se înapoia spre Antiohia, Zengi s-a apropiat de Shaizar. Însă în afară de câteva hărţuieli uşoare, Zengi nu a îndrăznit să împiedice în vreun fel retragerea.[339]

Atunci când oastea a ajuns la Antiohia, Ioan a insistat să-şi facă o intrare solemnă în oraş. A intrat călare, cu principele Antiohiei şi contele de Edessa mergând ca scutieri, de-o parte şi de cealaltă a sa. Patriarhul şi întregul cler i-au ieşit în întâmpinare la poartă şi l-au condus pe străzile pavoazate până la catedrală, unde a avut loc o slujbă de sărbătoare, şi apoi la palat, unde şi-a stabilit reşedinţa. Acolo l-a chemat pe Raymond şi, lăsând să se înţeleagă că principele nu şi-a îndeplinit îndatoririle de vasal, i-a cerut să lase oastea bizantină să intre în oraş şi să-i înmâneze citadela. Ioan a spus că viitoarele campanii împotriva musulmanilor trebuie pregătite la Antiohia şi că avea nevoie de citadelă pentru a-şi păstra în siguranţă vistieria şi materialele de război. Latinii au fost îngroziţi. În vreme ce Raymond cerea timp pentru a chibzui la cererea împăratului, Joscelin s-a strecurat în afara palatului. Ajuns afară, le-a cerut ostaşilor săi să răspândească prin oraş zvonul că împăratul cerea expulzarea imediată a latinilor din oraş şi să-i incite pe aceştia să-i atace pe creştinii răsăriteni. Odată revolta începută, Joscelin s-a înapoiat în fugă la palat şi i-a strigat lui Ioan că a venit să-l avertizeze de pericol, riscându-şi viaţa. Răzmeriţa începuse pe străzi, iar grecii luaţi prin surprindere erau masacraţi. În Orient, nu se putea şti când se termină o revoltă. Ioan nu dorea nici ca grecii din oraş să sufere, nici ca el să fie izolat în palat având alături doar ostaşii de gardă, în vreme ce grosul armatei se găsea pe celălalt mal al fluviului Orontes. Pe deasupra, Ioan a aflat că solia lui Zengi şi-a atins scopul şi că selgiucizii anatolieni au invadat Cilicia şi au jefuit Adana. Deşi a înţeles vicleşugul lui Joscelin, Ioan nu putea risca o ruptură deschisă cu latinii până când nu-şi asigura liniile de comunicaţie. Prin urmare, a trimis după Raymond şi Joscelin şi le-a spus că pentru moment nu va cere mai mult decât reînnoirea jurământului lor de vasalitate şi că trebuia să se întoarcă la Constantinopol. Împăratul a părăsit palatul şi s-a alăturat oştii sale, iar principii au domolit imediat revolta. Dar principii erau în continuare neliniştiţi şi foarte nerăbdători să recâştige bunăvoinţa împăratului. Raymond s-a oferit chiar să primească dregători imperiali în oraş, ghicind că Ioan nu avea să

accepte o propunere lipsită de sinceritate. La scurtă vreme după aceea, Ioan şi-a luat rămas-bun de la Raymond şi Joscelin, arătându-le public prietenia pe care le-o poartă, când de fapt nu mai aveau deloc încredere unul în celălalt, împăratul şi-a condus apoi oastea înapoi în Cilicia.[340]

Este demn de remarcat că pe parcursul negocierilor lui Ioan pentru Antiohia nu s-a amintit nimic despre Biserică. Potrivit Tratatului din Devol, scaunul patriarhal trebuia să fie înapoiat grecilor. Capii Bisericii Latine s-au temut că împăratul ar putea să insiste asupra acestei clauze după cum reiese limpede din porunca papei Inocenţiu al III-lea din martie 1138, trimisă aproape sigur ca răspuns unei solicitări din Antiohia. Papa interzicea oricărui membru al Bisericii sale să rămână alături de oastea bizantină dacă erau luate orice fel de măsuri împotriva autorităţilor latine din Antiohia. Probabil că Ioan nu dorea să stârnească nicio disensiune religioasă până când nu s-ar fi aflat, politic şi strategic, pe teren mai sigur. Dacă ar fi reuşit să-i asigure lui Raymond un principat în locul Antiohiei, ar fi readus un patriarh grec în oraş. Dar între timp tolera public prezenţa unui patriarh latin, după cum s-a văzut cu prilejul intrării sale solemne în oraş, atunci când Raoul de Domfront i-a ieşit în întâmpinare şi l-a condus la slujba de la catedrală.[341]

Ioan s-a îndreptat încet spre Constantinopol, după ce şi-a trimis o parte din oaste pentru a-l pedepsi pe selgiucidul Mas'ud pentru incursiunea din Cilicia. Mas'ud a cerut pace şi a plătit o răscumpărare. În 1139 şi 1140, împăratul a fost ocupat cu emirul danişmend, care era un duşman mult mai periculos decât selgiucidul. În 1139 Mohammed nu doar că a invadat Cilicia superioară şi a cucerit castelul Vahka, ci a condus şi o expediţie spre apus, până la râul Sangarius. Alianţa lui cu Constantin Gabras, ducele răzvrătit al Trapezuntului, îi asigura flancul nordic. În vara anului 1139, Ioan l-a alungat pe emirul danişmend din Bitinia şi Paflagonia, iar în toamna aceluiaşi an împăratul a înaintat spre răsărit, de-a lungul ţărmului Mării Negre. Constantin Gabras s-a închinat împăratului, iar oastea imperială s-a îndepărtat de ţărm pentru a asedia fortăreaţa danişmendă de la Niksar. Era o acţiune dificilă. Fortăreaţa, întărită natural, era bine apărată, iar munţii sălbatici din împrejurimi îngreunau liniile de comunicaţie. Ioan era întristat de pierderile mari pe care le suferise oastea şi de dezertarea nepotului lui, Ioan, fiul fratelui său Isaac, care trecuse la duşman, se convertise la islam şi se însurase cu fiica lui Mas'ud. Sultanii otomani vor pretinde că sunt urmaşii lui. În toamna anului 1140, Ioan a abandonat campania şi s-a înapoiat cu oastea la Constantinopol, cu intenţia de a o reîncepe anul următor. Dar în 1141 emirul Mohammed a murit, iar puterea danişmendă a fost scoasă din joc pentru o vreme, din cauza războiului

civil purtat între moştenitori. Ioan se putea întoarce la planurile lui mai ambiţioase şi-şi putea îndrepta atenţia din nou spre Siria.[342]

Avantajele aduse de campania imperială din 1137 împotriva musulmanilor fuseseră rapid pierdute. Zengi recuperase de la latini Kafartab în mai 1137, iar în toamna aceluiaşi an Maarat al-Numan, Biza'a şi Athareb avuseseră aceeaşi soartă. În următorii patru ani, cât Zengi a fost întru totul prins de încercarea lui de a cuceri Damascul, latinii indolenţi din nord nu au reuşit să profite în vreun fel de dificultăţile pe care le aveau. În fiecare an, Raymond şi Sawar de Alep conduceau incursiuni unul în teritoriul celuilalt, fără însă ca vreo luptă importantă să aibă loc.[343] În comparaţie, comitatul Edessei s-a bucurat de o relativă pace, datorită certurilor sângeroase dintre principii musulmani de la frontieră, care au fost amplificate de moartea emirului danişmend Mohammed. În ochii împăratului Ioan, care urmărea cu atenţie evenimentele de la Constantinopol, devenise limpede că latinii din nordul Siriei nu erau de niciun folos ca ostaşi ai creştinătăţii.

Neglijenţa lui Raymond se datora, pe de-o parte, lipsei de oameni, iar pe de alta neînţelegerii cu patriarhul Raoul. Raymond nu intenţionase nicio clipă să-şi ţină jurământul de a nu ieşi din cuvântul patriarhului în nicio privinţă, iar aroganţa lui Raoul îl înfuriase. Raymond şi-a găsit aliaţi în capitlul catedralei, conduşi de arhidiaconul Lambert şi de un canonic, Arnulf de Calabria. Încurajaţi de Raymond, cei doi au plecat la sfârşitul anului 1137 spre Roma pentru a se plânge de alegerea necanonică a lui Raoul. Pe când traversau pământurile regelui Roger al II-lea, Arnulf, care era prin naştere supus al acestuia, l-a stârnit pe rege împotriva lui Raoul, arătându-i că patriarhul i-a încredinţat tronul Antiohiei, la care Roger râvnea, lui Raymond. Raoul a fost silit să plece pe urma celor doi clerici la Roma, pentru a-şi susţine cauza. Dar, atunci când a ajuns în sudul Italiei, Roger a pus să fie arestat. Raoul s-a dovedit însă atât de fermecător prin comportament şi atât de convingător prin vorbe, încât regele a fost, în scurt timp, câştigat de partea sa. Patriarhul şi-a continuat drumul spre Roma, unde, încă o dată, farmecul lui a triumfat. Şi-a depus de bunăvoie *pallium*-ul pe altarul Sfântului Petru şi l-a primit înapoi de la papă. Pe când traversa sudul Italiei, întorcându-se în Orient pentru a-şi reocupa tronul patriarhal, regele Roger l-a tratat ca pe un oaspete de onoare. Dar, atunci când a ajuns în Antiohia, clerul său, susţinut de Raymond, a refuzat să-i arate cinstea cuvenită, ieşindu-i în întâmpinare la porţile oraşului. Raoul, jucând rolul unui om umil şi rănit, s-a retras discret la o mănăstire de lângă Sf. Simeon. A rămas, acolo până când Joscelin de Edessa, dornic întotdeauna să-l pună pe Raymond într-o situaţie stânjenitoare, l-a invitat să-i facă o vizită solemnă în capitală, unde arhiepiscopul a fost

primit ca un suzeran spiritual. Curând Raymond a hotărât că este mai sigur să-l aibă înapoi în Antiohia. Atunci când s-a întors, patriarhul a fost întâmpinat cu toată cinstirea pe care şi-o putea dori.

Însă din cauza intrigilor lui Raymond, investigaţia cu privire la alegerea sa a fost redeschisă la Roma. În primăvara anului 1139 Petru, arhiepiscop de Lyons, a fost trimis pentru a cerceta cazul la faţa locului. Petru, care era foarte vârstnic, a mers mai întâi la Locurile Sfinte. În timp ce călătorea spre nord, s-a stins la Acra. Moartea lui i-a descurajat pe duşmanii lui Raoul şi chiar şi Arnulf de Calabria a vrut să se închine patriarhului. Dar Raoul, în aroganţa lui, l-a refuzat. Înfuriat, Arnulf s-a înapoiat la Roma şi l-a convins pe papă să trimită un alt legat, pe Alberic, episcop al Ostiei. Noul legat a sosit în noiembrie 1139 şi a convocat de îndată un sinod la care au participat toţi prelaţii latini din Orient, inclusiv patriarhul Ierusalimului. Era limpede că sinodul împărtăşea ideile principelui şi ale clerului disident. Prin urmare, Raoul a refuzat să participe la întâlnirile sinodului din catedrala Sfântului Petru, iar singurul lui susţinător, Serlon, arhiepiscop al Apameei, a fost alungat din întrunire atunci când a încercat să-l apere pe patriarh. După ce a ignorat trei chemări succesive de a se înfăţişa pentru a răspunde acuzaţiilor care-i erau aduse, Raoul a fost depus. Sinodul l-a ales în locul lui pe Aimery de Limoges, conducătorul capitlului, un om masiv, energic şi aproape analfabet, care-şi datora ascensiunea lui Raoul, dar care avusese grijă să se împrietenească şi cu Raymond. După ce a fost depus, fostul patriarh a fost aruncat în închisoare de Raymond. Ceva mai târziu a reuşit să scape şi să ajungă la Roma, unde a câştigat din nou bunăvoinţa papei şi a cardinalilor. Însă nu a mai apucat să profite de ajutorul lor pentru a se urca din nou pe tron, deoarece a murit în 1142. S-a vorbit că ar fi fost otrăvit. Episodul i-a asigurat lui Raymond cooperarea loială a Bisericii din Antiohia, dar purtarea samavolnică faţă de patriarh a lăsat o impresie urâtă, chiar şi printre acei clerici care nu-l plăcuseră deloc.[344]

În primăvara anului 1142, Ioan era gata să revină în Siria. Ca şi în 1136, împăratul a avut grijă să-şi protejeze spatele printr-o alianţă cu monarhul german, îndreptată împotriva lui Roger al Siciliei. Solii bizantini au mers la Curtea lui Conrad al III-lea, urmaşul lui Lothar, pentru a face demersurile necesare şi pentru a pecetlui prietenia printr-o căsătorie. Solii s-au înapoiat în 1142, aducând-o cu ei pe cumnata lui Conrad, Bertha de Sulzbach, care sub numele de Irina avea să devină soţia celui mai tânăr fiu al lui Ioan, Manuel, împăratul şi-a asigurat şi bunăvoinţa oraşelor maritime italiene.[345] În primăvara anului 1142, Ioan şi fiii săi au condus armata bizantină prin Anatolia, până la Attalia, respingându-i pe selgiucizi şi pe supuşii lor turcomani, care încercaseră din nou să pătrundă în Frigia, şi întărind fortificaţiile

de frontieră. Pe când aştepta în Attalia, împăratul a suferit o pierdere grea. Fiul lui cel mare, Alexie, moştenitorul desemnat, s-a îmbolnăvit şi a murit acolo. Următorii doi fii ai împăratului, Andronic şi Isaac, au fost însărcinaţi să ducă pe mare trupul lui Alexie la Constantinopol. Andronic a murit şi el în timpul călătoriei.[346] În pofida durerii, Ioan a continuat să înainteze spre răsărit, dând de înţeles că se îndrepta spre Cilicia superioară pentru a recuceri fortăreţele luate de danişmenzii, pentru că nu dorea să trezească bănuielile latinilor.[347] Oastea a trecut în marş forţat prin Cilicia şi, dincolo de cursul superior al Amanusului, prin Giaour Dagh. La mijlocul lunii septembrie, oastea bizantină şi-a făcut apariţia pe neaşteptate la Turbessel, cea de-a doua capitală a lui Joscelin de Edessa. Joscelin, luat prin surprindere, s-a grăbit să depună omagiu împăratului şi să i-o dea drept ostatică pe fiica lui, Isabela. Ioan s-a îndreptat apoi spre Antiohia, iar pe 25 septembrie a ajuns la Baghras, castelul templier care controla drumul din Cilicia la Antiohia. De acolo, i-a cerut lui Raymond să-i predea oraşul în întregime, reamintindu-i oferta de a-i asigura un principat din viitoarele sale cuceriri.

Raymond a fost cuprins de spaimă. De data aceasta era convins că împăratul avea să-şi ducă la bun sfârşit intenţiile, inclusiv prin folosirea forţei, şi se părea că şi creştinii orientali erau gata să-i ajute pe bizantini. Latinii au încercat să câştige timp. Schimbându-şi complet temelia juridică de care se folosise în 1131, Raymond i-a răspuns împăratului că trebuie să-şi consulte vasalii. La Antiohia a fost ţinut un consiliu în care vasalii, probabil îndemnaţi de noul patriarh, au declarat că Raymond cârmuia Antiohia doar în calitate de soţ al moştenitoarei. Prin urmare, nu avea niciun drept să înstrăineze teritoriul. Mai mult, nici măcar împreună, principele şi soţia sa nu puteau înstrăina sau schimba principatul fără consimţământul vasalilor lor, care, dacă ar fi încercat acest lucru, i-ar fi înlăturat de pe tron. Episcopul Jabalei, care i-a adus lui Ioan răspunsul consiliului, a întărit respingerea cererii imperiale citând autoritatea papei. Dar i-a oferit în schimb împăratului o intrare solemnă în Antiohia. Răspunsul, care contrazicea toate acţiunile anterioare ale lui Raymond, nu i-a dat de ales împăratului. Singura opţiune era războiul, însă anotimpul nu mai era potrivit pentru o acţiune imediată. După ce a jefuit proprietăţile latinilor din vecinătatea oraşului, împăratul s-a întors în Cilicia pentru a recuceri castelele luate de danişmenzi şi pentru a petrece acolo iarna.[348]

Din Cilicia, Ioan a trimis o solie la Ierusalim regelui Foulques, pentru a-şi anunţa dorinţa de a întreprinde o vizită la Locurile Sfinte şi pentru a discuta cu regele despre o acţiune comună împotriva necredincioşilor. Foulques se găsea într-o situaţie delicată. Nu avea nici cea mai mică dorinţă să vadă o mare armată imperială coborând

în Palestina, pentru că preţul ajutorului urma să fie inevitabil recunoaşterea suzeranităţii împăratului. Episcopul Betleemului, Anselm, însoţit de Roard, castelan al Ierusalimului, şi de Geoffroy, abate al Templului, care era un bun cunoscător de greacă, au fost trimişi la Ioan pentru a-l lămuri că Palestina era o ţară săracă, lipsită de proviziile necesare unei armate atât de mari precum cea imperială. Dacă însă împăratul ar fi dorit să vină cu o escortă mai mică, regele ar fi încântat să-l primească. Pentru moment, Ioan a decis să nu insiste cu solicitarea sa.[349]

În martie 1143, atunci când încheiase pregătirile în vederea recuceririi Antiohiei, împăratul şi-a luat o scurtă vacanţă pentru a vâna mistreţi în Munţii Taurus. Pe când se afla la vânătoare a fost rănit accidental de o săgeată. Împăratul nu a dat importanţă rănii, dar aceasta s-a infectat şi în scurt timp a murit de septicemie. Ioan şi-a aşteptat sfârşitul cu demnitate. Până în ultima clipă a făcut demersurile necesare pentru succesiune şi pentru ca guvernarea să continue cât mai lin. Cei doi fii mai mari ai săi muriseră. Cel de-al treilea, Isaac, care se găsea la Constantinopol, era un tânăr cu o fire imprevizibilă. Prin urmare, Ioan a hotărât ca mezinul şi cel mai înţelept fiu al său, Manuel, să-i fie moştenitor, împăratul l-a convins pe prietenul său cel mai bun, marele domestic Axuch, să-l sprijine pe Manuel. Cu mâinile sale slăbite, Ioan i-a aşezat coroana pe cap lui Manuel şi i-a chemat pe generalii săi să-l aclame pe noul împărat. După ultima spovedanie făcută unui călugăr sfânt din Pamfilia, Ioan a murit pe 8 aprilie.[350]

Moartea lui Ioan a salvat Antiohia latină. Axuch s-a grăbit să ajungă la Constantinopol înaintea veştilor, pentru a pune la adăpost palatul şi cârmuirea de orice încercare a celuilalt fiu al lui Ioan, Isaac, de a revendica tronul. În vremea aceasta, Manuel conducea oastea înapoi, prin Anatolia. Până când nu era sigur că stăpâneşte capitala, nu putea fi vorba de alte aventuri în Orient. Proiectul imperial a fost dat deoparte, însă nu pentru mult timp.[351]

IV
CĂDEREA EDESSEI

„O moştenire repede câştigată de la început, la urmă va fi fără binecuvântare”.

Pilde, 20: 21

Latinii din Orient au răsuflat uşuraţi atunci când au aflat de moartea împăratului, iar în mulţumirea lor nu şi-au dat seama că atabegul Zengi, cel mai mare duşman al lor, era încă şi mai bucuros.[352] Timp de doi ani, din 1141 până în 1143, Zengi a fost stânjenit de dorinţa sultanului Mas’ud de a-şi reafirma autoritatea asupra sa. Zengi a reuşit să evite invadarea teritoriului Mosulului de către oastea sultanului doar prin manifestarea, în ultimul moment, a supunerii şi trimiţându-şi fiul ca ostatic.[353] O eventuală cucerire bizantină a Siriei în acel moment ar fi pus capăt planurilor lui din Apus. Acestea erau periclitate şi de alianţa încheiată între regele Ierusalimului şi atabegul Damascului, care se temeau amândoi de Zengi.

După ruperea alianţei latino-bizantine în 1138, Zengi a revenit la planurile sale privind cucerirea Damascului. Asediul cetăţii Homs fusese de două ori întrerupt, mai întâi de înaintarea latinilor spre Montferrand, apoi de asediul bizantin al Shaizarului. Zengi s-a reîntors acum cu toate forţele spre Homs şi a trimis la Damasc o solie prin care o cerea în căsătorie pe mama atabegului, prinţesa Zumurrud, care urma să primească Homs ca dotă. Damaschinii nu se aflau în situaţia de a-şi permite refuzul. În iunie 1138, văduva se căsătorea cu Zengi, iar oastea lui intra în Homs. Ca un gest de bunăvoinţă, Zengi i-a încredinţat guvernatorului cetăţii, vârstnicului mameluc Unur, un domeniu alcătuit din proaspăt cucerita fortăreaţă Montferrand şi din câteva castele învecinate.[354]

Din fericire pentru dinastia bundă din Damasc, Unur nu s-a stabilit la Montferrand, ci a venit la Damasc. Acolo, în noaptea de 22 iunie 1139, tânărul atabeg Shihab ed-Din Mahmud a fost ucis în patul lui de trei dintre pajii săi favoriţi. Dacă Zengi, care a fost bănuit că ar fi fost implicat, spera ca prin acest asasinat să preia cârmuirea, avea să fie dezamăgit. Unur a preluat îndată puterea. Ucigaşii au fost crucificaţi, iar fratele vitreg al atabegului, Jemal ed-Din Mohammed, guvernatorul Baalbekului, a fost chemat să-i urmeze la tron lui Mahmud. Drept răsplată, Mohammed i-a încredinţat-o lui Unur pe

mama lui, precum şi Baalbekul. Dar Unur a rămas la Damasc, ţinând frâiele puterii în continuare. Acest lucru nu-i convenea deloc lui Zengi, care a fost chemat de Zumurrud şi de un frate al lui Mohammed, Bahrain Şah, un duşman personal al lui Unur. La sfârşitul verii anului 1139, Zengi a început asediul Baalbekului, cu o oaste mare şi cu paisprezece maşini de asediu. Oraşul a capitulat pe 10 octombrie, iar garnizoana citadelei, înălţată pe ruinele marelui templu al lui Baal, s-a predat şi ea pe 21 octombrie, după ce Zengi jurase pe Coran că va cruţa vieţile apărătorilor. Dar Zengi şi-a încălcat jurământul. Toată garnizoana a fost masacrată cu sălbăticie, iar femeile au fost vândute în robie. Zengi ar fi vrut ca masacrul să-i îngrozească pe damaschini, dar nu a făcut decât să-i înăsprească şi mai mult şi să-i determine să-l considere un duşman situat în afara hotarului credinţei.[355]

În ultimele zile ale anului, Zengi şi-a aşezat tabăra în apropierea Damascului. În schimbul Damascului i-a oferit atabegului Mohammed oraşele Baalbek sau Homs, iar tânărul prinţ ar fi acceptat dacă Unur l-ar fi lăsat. Atunci când Mohammed a refuzat, Zengi a început să asedieze oraşul. În acest moment de criză, pe 29 martie 1140, Mohammed a murit. Dar Damascul era credincios dinastiei bunde, iar Unur nu a întâmpinat nicio dificultate să-l urce pe tron pe Mujir ed-Din Abaq, fiul cel mai mic al lui Mohammed. Tot atunci, Unur a hotărât că era îndreptăţit, religios şi politic, să-i cheme pe creştini în ajutor împotriva unui duşman atât de perfid. O solie condusă de Usama, prinţul munqidhit, a plecat din Damasc spre Ierusalim.[356]

Regele Foulques încercase să profite de greutăţile damaschinilor pentru a-şi consolida stăpânirea asupra Transiordaniei. În vara anului 1139, Foulques a primit vizita lui Thierry de Alsacia, conte de Flandra, care era însurat cu Sybilla, fiica lui din prima căsătorie. Cu ajutorul lui Thierry, Foulques a pătruns în Gilead şi a reuşit, cu oarece dificultate, să cucerească o mică fortăreaţă de lângă Ajlun, după care a masacrat garnizoana.[357] Efortul i-a adus un câştig neînsemnat lui Foulques, iar când Unur i-a oferit douăzeci de mii de besanţi pe lună şi înapoierea fortăreţei Banyas dacă-l va alunga pe Zengi din Damasc, regele s-a lăsat uşor convins să-şi schimbe planurile. Ideea unei asemenea alianţe nu era nouă. Încă de la începutul anului 1138 Usama călătorise la Ierusalim din partea lui Unur pentru a discuta despre încheierea ei. Însă, deşi Curtea latină îi făcuse o primire solemnă, propunerile lui au fost respinse. Acum ameninţarea exercitată de puterea crescândă a lui Zengi era mai bine înţeleasă.

Atunci când Foulques şi-a convocat consiliul pentru a cântări propunerea, sentimentul general a fost că trebuie acceptată.[358]

După ce au fost trimişi ostaticii din Damasc, oastea latină a plecat în aprilie spre Galileea. Foulques a înaintat cu grijă şi s-a oprit lângă Tiberiada, trimiţându-şi iscoadele înainte. Zengi a coborât pe ţărmul

opus al mării Galileei, pentru a-i urmă mişcările, dar văzând că oastea francă stă pe loc, s-a reîntors la asediul Damascului. După care Foulques a înaintat înspre miazănoapte. Zengi nu voia să rişte să fie prins între latini şi damaschini şi s-a retras din faţa Damascului. La începutul lunii iulie, atunci când Foulques s-a întâlnit cu trupele lui Unur, puţin mai la răsărit de lacul Huleh, au aflat că Zengi se retrăsese la Baalbek. Spre sfârşitul lunii, unele dintre trupe s-au reîntors pentru a jefui regiunea până sub zidurile Damascului, dar Zengi şi grosul armatei sale s-au retras nevătămate la Alep.[359] Alianţa a salvat independenţa Damascului fără vreo luptă. Unur şi-a respectat cuvântul. Pentru o vreme trupele lui au asediat cetatea Banyas, dar destul de dezorganizat. Locotenentul lui Zengi, Ibrahim ibn Turgut, a profitat de acalmie pentru a întreprinde o incursiune asupra regiunii de coastă de lângă Tyr. A fost luat prin surprindere de oastea lui Raymond al Antiohiei, care se îndrepta spre sud pentru a-l ajuta pe Foulques în campania din Damasc. Ibrahim a fost înfrânt şi ucis. Atunci când Unur însuşi a apărut dinaintea cetăţii Banyas şi i s-au alăturat Foulques şi Raymond, care au fost încurajaţi în demersul lor de legatul papal aflat în vizită, Alberic de Beauvais, garnizoana a hotărât în scurt timp să capituleze. Unur a aranjat ca apărătorii cetăţii să fie răsplătiţi cu pământuri lângă Damasc. După aceea, a înmânat cetatea latinilor, care l-au aşezat aici pe fostul ei guvernator, Rainier de Brus, iar Adam, arhidiacon al Acrei, a fost numit episcop.[360]

Alianţa dintre Foulques şi Unur a fost pecetluită de o vizită pe care cel din urmă, însoţit de Usama, a făcut-o la scurtă vreme după aceea Curţii Regale de la Acra. Acolo li s-a făcut o primire prietenoasă şi măgulitoare, iar după ce au mers şi la Haifa şi Ierusalim, s-au întors prin Nablus şi Tiberiada. Turul s-a desfăşurat într-o atmosferă dominată de cele mai bune intenţii, deşi Usama nu era de acord, în niciun caz, cu tot ceea ce vedea.[361] Foulques şi-a arătat în continuare dorinţa sinceră de prietenie cu Damascul, atunci când Unur i s-a plâns de atacurile întreprinse împotriva supuşilor lui de Rainier de Brus, din Banyas. Lui Rainier i s-a poruncit cu asprime să termine cu jafurile şi să despăgubească victimele.[362]

În jurul anului 1140, regele Foulques avea motive să fie mulţumit de cârmuirea sa. Din vremea înaintaşului său poziţia regelui în nordul Siriei se deteriorase şi nici nu se mai bucura de prestigiu sau autoritate în acea regiune. Cel mai probabil, Joscelin de Edessa nici măcar nu-l recunoştea ca suzeran. Dar Foulques îşi consolidase puterea pe propriile sale domenii. Învăţase lecţia supravieţuirii latinilor în Orient: trebuia să fie mai puţin intransigent cu musulmanii şi gata să se împrietenească cu cei mai puţin periculoşi dintre ei. Regele îşi convinsese şi nobilii să-l urmeze în această direcţie. În acelaşi timp însă, Foulques muncise din greu pentru a întări apărarea ţării. La

frontiera sudică fuseseră ridicate trei mari castele pentru a se pune la adăpost în faţa atacurilor egiptenilor din Ascalon. La Ibelin, aflat la vreo şaisprezece kilometri sud-vest de Lydda, într-un loc cu apă din belşug, care controla răspântia de drumuri de la Ascalon la Jaffa şi la Ramla, Foulques s-a folosit de ruinele vechiului oraş roman Jamnia pentru a ridica o fortăreaţă superbă, care i-a fost încredinţată lui Balian, poreclit „cel Bătrân”, fratele vicontelui de Chartres. Balian îşi stăpânea domeniul ca vasal al seniorilor de Jaffa şi câştigase bunăvoinţa lui Foulques, sprijinindu-l pe rege împotriva lui Hugues du Puiset. Devenind castelan d’Ibelin, Balian s-a ridicat în rândul vasalilor de prim rang şi s-a căsătorit cu Helvis, moştenitoarea din Ramla. Urmaşii lui vor alcătui cea mai cunoscută familie nobiliară din Orientul Latin.[363]

La sud de Ibelin, drumul direct de la Ascalon la Ierusalim era păzit de castelul din Blanchegarde, aflat pe dealul numit de arabi Tel as-Safiya, colina strălucitoare. Apărătorul lui, Arnulf, a devenit unul dintre cei mai bogaţi şi puternici baroni din regat.[364] Cel de-al treilea castel a fost ridicat la Bethgibelin, în satul pe care cruciaţii l-au identificat în mod greşit cu Beersheba. Acesta controla drumul de la Ascalon la Hebron, iar apărarea lui a fost încredinţată Ospitalierilor.[365] Aceste fortificaţii nu erau întru totul de ajuns pentru a preveni atacurile din Ascalon. În 1141, egiptenii au răzbit printre ele şi au învins o mică oaste cruciată în câmpia din Sharon.[366] Dar castelele au zădărnicit orice atac serios asupra Ierusalimului venit dinspre sud şi au devenit centre ale administraţiei locale.

În acelaşi timp, Foulques a luat măsuri pentru a aduce ferm sub puterea sa regiunea de la răsărit şi miazăzi de Marea Moartă. Senioria de Montreal, cu castelul ei aflat într-o oază pe dealurile din Idumeea, le permisese latinilor să exercite un oarecare control asupra drumurilor de caravane din Egipt spre Arabia şi spre Siria. Dar caravanele musulmane continuau să treacă nevătămate pe aceste drumuri, iar călăreţii din deşert puteau în continuare să pătrundă în Iudeea. La vremea în care Foulques s-a urcat pe tron, seniorul de Montreal şi al pământurilor de dincolo de Iordan era Roman du Puy, căruia Balduin I îi încredinţase fieful în jurul anului 1115. Dar Roman l-a sprijinit pe Hugues du Puiset împotriva regelui şi prin urmare, în 1132, Foulques l-a dezmoştenit pe fiul lui şi i-a confiscat fieful, pe care l-a încredinţat lui Pagan Majordomul, unul dintre marii dregători de la Curte. Pagan era un gospodar energic şi a încercat să instituie un control mai strict asupra regiunii întinse pe care o cârmuia. Se pare că a avut succes în supravegherea regiunii de la sud de Marea Moartă. Dar în 1139, atunci când Foulques se afla în Gilead, o bandă de musulmani a reuşit să treacă Iordanul în apropiere de Marea Moartă şi a jefuit Iudeea, unde au nimicit un detaşament de cavaleri templieri

trimişi împotriva lor, înşelându-i prin tactica retragerii prefăcute. Probabil că Pagan şi-a mutat reşedinţa de la Montreal la Moab, în Idumeea, atât pentru a controla mai bine părţile nordice, cât şi pe cele sudice. Acolo, în 1142, pe dealul pe care cronicarii îl numesc Petra Deserti, Piatra Deşertului, Pagan a construit cu încuviinţarea regelui marea fortăreaţă cunoscută sub denumirea Kerak din Moab. Fortăreaţa era excelent aşezată pentru a domina singurele drumuri practicabile din Egipt şi Arabia de Apus spre Siria şi nu era prea departe de vadurile de pe cursul de jos al Iordanului. Balduin I stabilise deja un punct întărit de supraveghere la Elyn sau Aila, mai jos pe ţărmul golfului din Akaba. Pagan a aşezat garnizoane puternice la Elyn şi la fortificaţia din Valea lui Moise, lângă străvechea Petra. Aceste castele, împreună cu Monteral şi Kerak, le-au asigurat seniorilor de dincolo de Iordan stăpânirea asupra pământurilor din Idumea şi Moab, cu câmpurile lor bogate de grâne şi cu resursele de sare de la Marea Moartă. Latinii nu au colonizat însă această regiune, iar triburile beduine şi-au continuat vechea lor viaţă nomadă în ţinuturile aride, plătind tribut francilor doar din când în când.[367]

În vremea domniei lui Foulques drumurile din interiorul regatului au devenit mai sigure. În momentul urcării sale pe tron, drumul de la Jaffa la Ierusalim continua să fie nesigur din cauza tâlharilor, care nu numai că-i vătămau pe pelerini, dar întrerupeau şi aprovizionarea cu hrană a capitalei. În 1133, pe când regele lipsea aflându-se în regiunile nordice, patriarhul Guillaume a organizat o expediţie împotriva tâlharilor şi a ridicat un castel, numit Chastel Ernaut, lângă Beit Nuba, unde drumul spre Lydda urca printre dealuri. Ridicarea castelului a permis autorităţilor să supravegheze drumul cu mai mare uşurinţă, iar după fortificarea frontierei egiptene arareori călătorii au mai fost deranjaţi pe drumul lor dinspre ţărm.[368]

Se cunosc doar puţine lucruri despre cârmuirea regatului în ultimii ani ai domniei lui Foulques. După ce revolta lui Hugues du Puiset a fost înăbuşită, iar dorinţa de răzbunare a reginei a fost potolită, baronii au fost întru totul credincioşi coroanei. Relaţiile lui Foulques cu Biserica Ierusalimului au fost permanent bune. Patriarhul Guillaume de Messines, care-l încoronase şi care i-a supravieţuit, i-a rămas un prieten credincios şi respectuos. Pe măsură ce înainta în vârstă regina Melisenda s-a dedicat faptelor pioase, însă principala ei ctitorie urmărea slava propriei familii. Regina era devotată surorilor ei. Alice devenise principesă a Antiohiei, Hodierna era acum contesă de Tripoli, dar pentru cea mai tânără, Joveta, care în copilărie fusese un an captivă la musulmani, nu s-a găsit niciun soţ convenabil. Joveta a intrat la mănăstire şi a devenit călugăriţă la Sfânta Ana din Ierusalim. În 1143, regina a cumpărat de la Sfântul Mormânt satul Betania, în schimbul unor pământuri lângă Hebron. Acolo a construit

o mănăstire închinată Sfântului Lazăr şi surorilor sale, Marta şi Maria, pe care a fortificat-o cu un turn şi căreia i-a dăruit Ierihonul, împreună cu toate livezile şi fermele dimprejur. Pentru ca adevăratul motiv să nu fie atât de străveziu a numit ca primă stareţă o călugăriţă ireproşabilă, care era însă vârstnică şi muribundă şi care a avut grijă să se stingă câteva luni mai târziu. Apoi conventul supus a ales-o ca stareţă pe Joveta, care împlinise douăzeci şi patru de ani. Pentru tot restul vieţii sale îndelungate Joveta a deţinut o poziţie aleasă şi respectată, în dubla ei calitate de prinţesă de sânge regal şi de stareţă a celei mai bogate mănăstiri din Palestina.[369]

Aceasta a fost cea mai generoasă dintre toate daniile Melisendei, dar regina şi-a convins soţul să dăruiască mai multe pământuri Sfântului Mormânt, iar ea a continuat, cu generozitate, să ctitorească aşezăminte religioase de dimensiuni însemnate în toată perioada în care a fost văduvă.[370] Melisendei i se datorează îmbunătăţirea relaţiilor cu Bisericile Iacobită şi Armeană. Înainte ca oastea cruciată să cucerească Ierusalimul, iacobiţii fugiseră în masă în Egipt. Atunci când s-au întors, au aflat că domeniile Bisericii lor din Palestina fuseseră date unui cavaler latin, Gauffier. În 1103 Gauffier a fost prins de egipteni, iar iacobiţii şi-au recuperat pământurile. Dar în 1137 Gauffier, pe care toată lumea îl credea mort, s-a întors din captivitate şi şi-a revendicat proprietăţile. Datorită intervenţiei directe a reginei, iacobiţii şi-au putut păstra posesiunile, după ce i-au plătit lui Gauffier trei sute de besanţi drept despăgubire. În 1140 îl găsim pe catolicosul armean participând la un sinod al Bisericii Latine. Melisenda a făcut de asemenea danii mănăstirii ortodoxe de la Sf. Sava.[371]

Foulques a continuat politica înaintaşilor săi în ceea ce priveşte negoţul. Şi-a respectat obligaţiile faţă de oraşele italiene, care controlau acum comerţul extern al ţării. A refuzat însă să acorde cuiva monopolul, iar în 1136 a încheiat un tratat cu negustorii din Marsilia, angajându-se să le dea patru sute de besanţi pe an din veniturile Jaffei pentru a-şi întreţine hanul din oraş.[372]

În toamna anului 1143, suita regală se găsea la Acra, bucurându-se de acalmia care a urmat retragerii lui Zengi din Damasc. Pe 7 noiembrie, regina şi-a exprimat dorinţa de a merge la un picnic. Pe când suita mergea călare prin ţinutul dimprejur, un iepure de câmp s-a speriat şi a luat-o la fugă, iar regele a pornit la galop în urma lui. Deodată, calul s-a împiedicat şi l-a zvârlit pe Foulques, iar şaua grea l-a lovit pe rege în cap. L-au dus înapoi la Acra fără cunoştinţă şi cu răni înfiorătoare la cap. Acolo, trei zile mai târziu, a murit. Fusese un rege bun pentru regatul Ierusalimului, nu însă un rege mare sau un adevărat conducător pentru latinii din Orient.[373]

Regina Melisenda s-a arătat îndurerată, emoţionând întreaga Curte, ceea ce nu a împiedicat-o să preia cârmuirea regatului. Dintre

copiii pe care-i avusese cu Foulques supravieţuiseră doi: Balduin, în vârstă de treisprezece ani, şi Amaury, care avea şapte ani. Foulques se urcase pe tron ca soţ al Melisendei, iar drepturile ei de moştenitoare erau pe deplin recunoscute. Dar ideea unei regine care să cârmuiască singură era de neconceput pentru baroni. Prin urmare, ea l-a asociat la tron pe fiul ei Balduin şi a preluat singură frâiele guvernării. Gestul ei a fost considerat întru totul legitim şi a fost confirmat de consiliul regatului atunci când Melisenda şi Balduin au fost încoronaţi împreună de patriarhul Guillaume, în ziua de Crăciun.[374] Melisenda era o femeie destoinică, iar în vremuri mai bune ar fi putut avea o domnie reuşită. L-a luat drept sfătuitor pe vărul ei primar, conetabilul Manasses de Hierges, fiul unui senior valon care se însurase cu Hodierna de Rethel, sora lui Balduin al II-lea. Manasses venise de tânăr la Curtea unchiului său, unde calităţile şi legăturile sale regale l-au ajutat să avanseze constant. Atunci când Balian cel Bătrân d'Ibelin s-a stins, la scurt timp după moartea regelui Foulques, Manasses s-a însurat cu văduva acestuia, Helvis, moştenitoarea Ramlei. Helvis, prin drepturile ei de moştenire şi prin cele ale fiilor ei, controla întreaga câmpie filistină. Cu timpul, nobilii se vor simţi ameninţaţi de puterea lui Manasses, pentru că regina şi el vor înclina spre autocraţie. Pentru moment însă, nimeni nu s-a opus reginei.[375]

Urcarea pe tron a Melisendei a avut un neajuns important. Sub Foulques, suzeranitatea regelui Ierusalimului asupra statelor cruciate devenise din ce în ce mai teoretică şi mai puţin practică. Era puţin probabil ca principii din nord să acorde prea mare atenţie suzeranităţii unei femei şi a unui copil. Atunci când izbucneau certurile între principele Antiohiei şi contele de Edessa, un rege al Ierusalimului puternic, precum Balduin al II-lea, ar fi mărşăluit înspre nord şi i-ar fi silit să se împace. Acest lucru nu-l putea face nicio regină, niciun rege copil. Iar nimeni altcineva nu avea autoritatea necesară.

După moartea împăratului Ioan şi după oprirea lui Zengi înaintea Damascului, încrederea în sine a lui Raymond al Antiohiei a renăscut. El a trimis de îndată o solie noului împărat, Manuel, pentru a cere ca Cilicia să fie înapoiată principatului său. Atunci când Manuel a refuzat, Raymond a invadat provincia. Manuel a fost obligat să rămână la Constantinopol în primele luni ale domniei sale, dar a trimis o expediţie pe mare şi pe uscat condusă de fraţii Contostephanus, de turcul convertit Bursuk şi de amiralul Demetrius Branas. Aceştia nu doar că l-au alungat pe Raymond din Cilicia, ci i-au şi urmărit oastea până sub zidurile Antiohiei.[376] Cu câteva luni mai înainte, Raymond alipise întreaga regiune până la Biza'a din pământurile Alepului, iar Joscelin de Edessa înainta spre Eufrat pentru a-i ieşi în întâmpinare. Joscelin a încheiat însă, pe neaşteptate, un

armistiţiu cu Sawar, guvernatorul Alepului, ceea ce a zădărnicit planurile lui Raymond. Relaţiile dintre Raymond şi Joscelin se înrăutăţeau. Se pare că în jurul anului 1140 Joscelin a fost silit să-l recunoască pe Raymond ca suzeran, însă între ei nu a existat niciodată niciun fel de prietenie. Joscelin l-a supărat pe Raymond prin intervenţia sa în favoarea patriarhului Raoul, iar armistiţiul încheiat cu Sawar aproape că a dus la o ruptură deschisă între cei doi.[377]

Zengi urmărea îndeaproape aceste certuri. Moartea împăratului îl eliberase de cel mai periculos duşman potenţial. Damaschinii nu ar fi iniţiat nicio acţiune împotriva lui fără ajutorul francilor, iar acum era puţin probabil ca regatul Ierusalimului să pornească la o asemenea aventură. Prilejul nu trebuia scăpat. În toamna anului 1144, Zengi l-a atacat pe Kara Arslan, principele ortoqid de Diarbekir, care încheiase recent o alianţă cu Joscelin. Pentru a respecta această alianţă, Joscelin a ieşit cu grosul armatei sale din Edessa şi a coborât pe Eufrat, părând că vrea să taie comunicaţiile lui Zengi cu Alepul. Informatorii musulmani de la Harran i-au dat de ştire lui Zengi despre înaintarea lui Joscelin. Acesta a trimis de îndată un detaşament sub comanda lui Yaghi-Siyani de Hama pentru a lua oraşul prin surprindere. Dar Yaghi-Siyani a rătăcit drumul în întunericul nopţii ploioase de noiembrie şi a ajuns la Edessa abia odată cu Zengi şi cu grosul oştirii, pe 28 noiembrie. Între timp, locuitorii din Edessa fuseseră avertizaţi, iar apărarea era pregătită.

Asediul Edessei a durat patru săptămâni. Pentru că Joscelin luase cu el toţi ostaşii de frunte, apărarea i-a fost încredinţată arhiepiscopului latin Hugues al II-lea. Episcopul armean Ioan şi episcopul iacobit Basil l-au sprijinit cu credinţă. Orice speranţă ar fi avut Zengi de a zdruncina loialitatea creştinilor orientali faţă de latini a fost zădărnicită. Iacobitul Basil a propus solicitarea unui armistiţiu, însă opinia publică s-a împotrivit. Dar apărătorii, oricât de bine ar fi luptat, erau puţini la număr. Joscelin însuşi s-a retras la Turbessel. Istoricul Guillaume de Tyr îl acuză cu asprime de încetineală şi laşitate pentru că a refuzat să meargă în ajutorul capitalei sale. Dar oastea lui nu era îndeajuns de puternică pentru a risca o bătălie cu armata lui Zengi. Joscelin era încrezător că marile ziduri ale Edessei vor putea rezista pentru ceva vreme. De la Turbessel el putea intercepta întăririle pe care le-ar fi putut chema Zengi de la Alep. Joscelin se baza şi pe ajutorul vecinilor săi latini. A trimis îndată de ştire la Antiohia şi la Ierusalim. La Ierusalim, regina Melisenda a convocat o adunare şi a fost autorizată să adune o armată, pe care a trimis-o sub comanda conetabilului Manasses, a lui Filip de Nablus şi a lui Elinand de Bures, principe al Galileei. La Antiohia în schimb, Raymond nu a mişcat un deget. Toate rugăminţile pe care i le-a adresat Joscelin lui Raymond, suzeranul său, au fost în van. Fără ajutorul lui, Joscelin nu

a îndrăznit să-l atace pe Zengi. A aşteptat la Turbessel să vină oastea reginei.

Oastea a sosit prea târziu. Armatei lui Zengi i s-au alăturat kurzii şi turcomanii de pe cursul superior al Tigrului. În plus, avea maşini de asediu bune. Clericii şi negustorii care alcătuiau grosul garnizoanei nu erau pricepuţi la război. Contraatacurile pe care le-au întreprins şi încercările de a zădărnici stratagemele musulmanilor au eşuat. Despre arhiepiscopul Hugues se credea că ascunsese comoara pe care o strânsese, deşi era foarte mare nevoie de ea pentru a apăra cetatea. În Ajunul Crăciunului, un zid s-a prăbuşit lângă Poarta Orelor, iar musulmanii au năvălit puhoi în oraş prin spărtură. Locuitorii cuprinşi de panică au fugit spre citadelă, dar au găsit porţile închise din porunca arhiepiscopului, care a a rămas şi el în afară într-o încercare zadarnică de a restabili ordinea. În dezordinea care a urmat, mii de oameni au fost călcaţi în picioare, iar oamenii lui Zengi, care se aflau chiar în spatele lor, au mai ucis câteva mii, inclusiv pe episcop. În cele din urmă Zengi a ajuns la faţa locului. Creştinii orientali au fost cruţaţi, dar toţi francii au fost strânşi laolaltă şi ucişi, iar femeile lor au fost vândute în sclavie.

Două zile mai târziu, preotul iacobit Barsauma, care preluase comanda citadelei, i s-a predat lui Zengi.[378]

Odată ce i-a înlăturat pe franci, Zengi s-a purtat cu blândeţe cu oraşul cucerit. L-a numit ca guvernator pe Ali Küçük din Arbil, dar le-a lăsat un anume grad de autonomie creştinilor orientali, armenilor, iacobiţilor şi chiar ortodocşilor. Bisericile lor au rămas neatinse, deşi cele ale latinilor au fost distruse, şi au fost încurajaţi să-i cheme pe cei de aceeaşi religie cu ei pentru a repopula oraşul. Episcopul sirian Basil s-a bucurat în mod deosebit de bunăvoinţa cuceritorilor, datorită răspunsului plin de mândrie pe care l-a dat atunci când a fost întrebat dacă pot avea încredere în el. Basil a răspuns că pot judeca singuri credinţa lui, după credinţa pe care le-a arătat-o latinilor. Armenii, printre care dinastia de Courtenay fusese întotdeauna populară, au acceptat noul regim cu mai puţină bucurie.[379]

De la Edessa, Zengi s-a îndreptat spre Saruj, cea de-a doua mare fortăreaţă latină aflată la răsărit de Eufrat, pe care a cucerit-o în ianuarie. Apoi s-a îndreptat spre Birejik, oraşul care controla principalul vad peste râu. Dar garnizoana latină a rezistat cu încăpăţânare. Joscelin se afla în vecinătate, iar oastea reginei se apropia. Atunci Zengi a auzit zvonul că ar fi izbucnit tulburări în Mosul. A întrerupt imediat asediul oraşului Birejik şi s-a grăbit spre răsărit. Zengi continua să fie, cel puţin cu numele, atabeg de Mosul pentru tânărul prinţ selgiucid Alp Arslan, fiul lui Mas'ud. Atunci când s-a înapoiat la Mosul a aflat că Alp Arslan, într-o tentativă de a-şi afirma autoritatea, l-a ucis pe Shaqar, locotenentul atabegului.

Momentul a fost prost ales, pentru că Zengi, ca proaspăt cuceritor al unei capitale creştine, se bucura de cel mai mare prestigiu în lumea musulmană. Alp Arslan a fost detronat, iar sfătuitorii lui au fost ucişi, în vreme ce califul îi trimitea lui Zengi o solie încărcată cu daruri, pentru a-i conferi titlul de rege şi cuceritor.[380]

Vestea căderii Edessei a răsunat în întreaga lume. Pentru musulmani ea a trezit o nouă speranţă. Un stat creştin care se impusese cu forţa în mijlocul lor fusese distrus, iar latinii erau izolaţi acum în ţinuturile de lângă Mediterană. Drumurile de la Mosul la Alep erau curăţate de duşmani şi turcii din Iran şi cei din Anatolia nu mai erau acum despărţiţi de o falie creştină. Zengi îşi merita pe deplin titlul regal. Pentru latini vestea a adus deznădejde şi nelinişte, iar pentru creştinii din Europa Occidentală a venit ca un adevărat şoc. Pentru prima oară înţelegeau că în Orient lucrurile nu mergeau deloc bine. A fost pusă în mişcare iniţierea unei noi cruciade.

Într-adevăr, era nevoie de o cruciadă, pentru că, în pofida pericolului, principii latini din Orient nu puteau fi convinşi să conlucreze. Joscelin a încercat să-şi refacă principatul pe pământurile pe care le deţinea pe malul apusean al Eufratului, având Turbessel drept capitală.[381] Deşi devenise clar că Zengi îl va ataca curând, Joscelin nu-l putea ierta pe Raymond că a refuzat să-l ajute. Aşa că s-a ajuns la o ruptură făţişă, Joscelin respingând suzeranitatea principelui Antiohiei. Raymond era în egală măsură ostil unei împăcări. Dar îşi dăduse seama foarte limpede de pericolul izolării. Astfel, în 1145, după ce a înăbuşit o incursiune turcomană, Raymond a hotărât să călătorească la Constantinopol pentru a cere ajutor din partea împăratului. Odată ajuns la Constantinopol, Manuel a refuzat să-l primească. Abia după ce a îngenuncheat umil şi plin de căinţă la mormântul împăratului Ioan, Raymond a fost primit în audienţă. Manuel l-a tratat cu bunăvoinţă, încărcându-l cu daruri şi promiţându-i un ajutor financiar. Dar împăratul nu i-a promis un ajutor militar imediat, pentru că bizantinii trebuia să se descurce cu propriul lor război, cel cu turcii. S-a vorbit însă de o viitoare expediţie, iar vizita, oricât de umilitoare a fost pentru mândria lui Raymond şi de nepopulară printre baronii săi, a avut o urmare folositoare. Nu a trecut neobservată de Zengi, care s-a hotărât să nu mai continue, deocamdată, atacul asupra latinilor din nord şi să-şi întoarcă privirea, din nou, asupra Damascului.[382]

În mai 1146, Zengi s-a îndreptat spre Alep pentru a-şi pregăti expediţia siriană. Pe când trecea prin Edessa a aflat despre o încercare a armenilor de a se răscula şi de a restaura stăpânirea lui Joscelin. Ali Küçük a înăbuşit răscoala cu uşurinţă, iar Zengi a poruncit ca liderii ei să fie executaţi, iar o parte din populaţia armeană să fie exilată. Locul lor a fost luat de trei sute de familii evreieşti aduse de Zengi, pentru că

evreii erau cunoscuţi pentru sprijinul pe care erau gata să-l dea musulmanilor împotriva creştinilor.[383] Pe timpul verii Zengi şi-a condus armata spre miazăzi, la Qalat Jabar, pe drumul direct între Eufrat şi Damasc, unde un mărunt prinţ arab refuza să-l recunoască drept suzeran. Pe când asedia oraşul, în noaptea de 14 septembrie 1146, Zengi s-a certat cu un eunuc de origine frâncă, pe care l-a prins bând vin din paharul lui. Eunucul, înfuriat de ocară, a aşteptat ca Zengi să adoarmă şi l-a omorât.[384]

Vestea dispariţiei neaşteptate a lui Zengi a fost primită cu bucurie de toţi duşmanii lui, care sperau ca disputele dinastice care urmau de regulă după moartea unui prinţ musulman să tulbure regatul. Pe când trupul lui Zengi zăcea neîngropat şi părăsit, cel mai vârstnic dintre fii, Saif ed-Din Ghazi, însoţit de vizirul Jamal ed-Din din Isfahan, s-a îndreptat în grabă spre Mosul pentru a prelua cârmuirea acolo. Cel de-al doilea fiu, Nur ed-Din, care smulsese inelul de pe degetul cadavrului, s-a îndreptat spre Alep, pentru a fi proclamat rege de kurdul Shirkuh, al cărui frate Ayub îi salvase viaţa lui Zengi atunci când califul îl învinsese în 1132. Împărţirea regatului a fost semnalul pe care-l aşteptau duşmanii pentru a năvăli. În sud, trupele lui Unur din Damasc au reocupat Baalbekul şi i-au readus pe guvernatorul din Homs şi pe Yaghi-Siyani, guvernatorul din Rama, la ascultare. În răsărit, selgiucidul Alp Arslan a mai făcut o încercare de a prelua puterea, în zadar însă, iar ortoqizii din Diarbekir au recuperat oraşele pe care le pierduseră.[385] În centru, Raymond al Antiohiei a condus o incursiune până foarte aproape de zidurile Alepului, în vreme ce Joscelin plănuia recucerirea Edessei. Iscoadele lui au intrat în legătură cu armenii din oraş şi i-au readus de partea lui şi pe iacobiţi. Joscelin s-a îndreptat apoi spre oraş, cu o mică oaste, căreia i s-au alăturat Balduin de Maraş şi Kaisun. Raymond a refuzat din nou să-l ajute, de data aceasta pe drept cuvânt, pentru că expediţia fusese organizată prost. Joscelin sperase să ia prin surprindere Edessa, dar musulmanii fuseseră avertizaţi. Atunci când a ajuns în faţa zidurilor, pe 27 octombrie, a reuşit cu ajutorul localnicilor să-şi croiască drum în oraş, dar garnizoana citadelei îl aştepta. Joscelin avea prea puţini oameni pentru a lua cu asalt fortificaţiile. A zăbovit în oraş, fără să ştie ce să facă. Între timp fuseseră trimişi soli la Nur ed-Din, la Alep. Oastea lui pătrunsese în teritoriul antiohian, pentru a riposta la atacul lui Raymond, dar a fost de îndată chemată înapoi. Nur ed-Din a cerut şi ajutorul guvernatorilor musulmani din vecinătate. Pe 2 noiembrie a apărut în faţa Edessei, iar Joscelin a fost prins între oastea lui şi citadelă. Şi-a dat seama că singura lui şansă era să fugă imediat. Pe timpul nopţii a reuşit să scape împreună cu oamenii lui şi cu un mare număr de creştini orientali şi s-a îndreptat spre Eufrat. Nur ed-Din l-a urmărit îndeaproape. A doua zi a avut loc lupta. Latinii au rezistat

bine până când Joscelin a poruncit un contraatac pripit.

Acesta a fost respins, iar oastea latinilor s-a risipit cuprinsă de panică. Balduin de Maraş a fost ucis pe câmpul de luptă. Joscelin, rănit la gât, a scăpat împreună cu garda lui şi s-a refugiat în Samosata, unde i s-a alăturat episcopul iacobit Basil. Episcopul armean Ioan a fost prins şi dus la Alep. Creştinii orientali, părăsiţi de latini, au fost ucişi până la unul, iar soţiile şi copiii lor au fost duşi în sclavie. La Edessa, întreaga populaţie creştină a fost exilată. Marele oraş, care pretindea că este cea mai veche comunitate creştină din lume, a fost părăsit şi pustiit şi nu şi-a mai revenit niciodată până astăzi.[386]

Episodul a arătat că duşmanii lui Zengi aveau puţin de câştigat de pe urma morţii lui. Mai mult, fiii lui Zengi, deşi nu se îndrăgeau prea mult unul pe altul, erau îndeajuns de înţelepţi să nu se certe între ei. Saif ed-Din Ghazi, care era întru totul prins de luptele cu ortoqizii, a avut iniţiativa unei întâlniri cu fratele lui, în care împărţirea moştenirii a fost întărită în chip paşnic. Saif ed-Din a luat ţinuturile din Irak şi Nur ed-Din pe cele din Siria. Cam în vremea aceea, poziţia lui Nur ed-Din a fost întărită de un gest neaşteptat de nebunie înfăptuit de latinii din Ierusalim. La începutul anului 1147, Altuntaş, unul dintre locotenenţii lui Unur, guvernator în Hauran al cetăţilor Bosra şi Salkhad, un armean convertit la islam, şi-a proclamat independenţa de Damasc şi a căutat sprijin la Ierusalim. S-a oferit să înmâneze latinilor cetăţile Bosra şi Salkhad dacă-i vor întemeia o seniorie în Hauran. Regina Melisenda a procedat aşa cum se cuvenea şi a convocat consiliul pentru a discuta propunerea. Era o decizie importantă, pentru că un sprijin acordat lui Altuntaş ar fi însemnat ruptura alianţei cu Damascul. Dar era o ofertă tentantă. Populaţia din Hauran era în bună măsură creştină, melkită de rit ortodox. Cu acest sprijin creştin ar fi fost uşor să fie colonizată regiunea Hauran, a cărei stăpânire ar fi lăsat Damascul la mila latinilor. Nobilii au ezitat. Au poruncit să fie strânsă oastea la Tiberiada, dar au trimis o solie la Unur pentru a-i spune că şi-au propus să-l restabilească în drepturi pe Altuntaş. Unur a fost furios, dar temându-se de Nur ed-Din dorea să evite o ruptură. A răspuns reamintindu-i reginei că, potrivit legii ei feudale, un cârmuitor nu putea să-l sprijine pe vasalul rebel al unui cârmuitor prieten, împotriva propriului senior. Unur s-a oferit să o despăgubească pentru toate cheltuielile pe care le-ar fi presupus expediţia plănuită. Regina a trimis apoi la Damasc un cavaler, pe nume Bernard Vacher, pentru a-i spune că, din păcate, era hotărâtă să-l sprijine pe Altuntaş şi că oastea ei îl va conduce la Bosra, dar că se angaja să nu aducă nicio atingere teritoriului damaschin. Bernard s-a înapoiat în scurt timp, fiind convins de Unur că propunerea era nechibzuită şi imprudentă. A reuşit să-l câştige de partea sa pe tânărul rege Balduin, iar atunci când problema a fost din nou discutată în

consiliu s-a hotărât abandonarea expediţiei. Demagogii din armată, furioşi de anularea unui asalt profitabil împotriva necredincioşilor, l-au acuzat pe Balduin de trădare şi au stăruit asupra plecării la război. Regele şi nobilii s-au speriat şi au cedat.

În mai 1147, oastea latină, avându-l în frunte pe rege, a traversat Iordanul şi a înaintat în regiunea Golan. Numai că nu a fost înaintarea triumfală pe care o aşteptaseră ostaşii. Unur fusese pe deplin avertizat. Trupele lui de turcomani, uşor înarmaţi, împreună cu arabii din regiune i-au hărţuit pe când înaintau cu greu pe valea Yarmukului, spre Deraa. Unur a trimis el însuşi o solie la Alep pentru a cere ajutorul lui Nur ed-Din. A fost o rugăminte pe care Nur ed-Din a fost încântat să o primească. A fost încheiată o alianţă. Nur ed-Din a primit mâna fiicei lui Unur şi a promis că va veni de îndată în ajutorul lui. Urma să-i fie înapoiată Hama, dar avea să respecte independenţa Damascului. La sfârşitul lunii mai, latinii au ajuns la Deraa, puţin dincolo de jumătatea distanţei dintre frontieră şi Bosra. Între timp, Unur s-a grăbit către Salkhad, care se găsea mai departe la răsărit. Garnizoana lui Altuntaş, aflată acolo, a cerut un armistiţiu, iar Unur s-a îndreptat spre apus pentru a i se alătura lui Nur ed-Din, care venea cât putea de repede din Alep. Cei doi au înaintat împreună spre Bosra, care le-a fost predată de soţia lui Altuntaş. Vestea capitulării cetăţii a ajuns la latini chiar în seara în care, epuizaţi şi lipsiţi de apă, puteau zări Bosra. Oastea nu era în stare să-i atace pe musulmani. Nu puteau face nimic altceva decât să se retragă. Drumul de întoarcere a fost încă şi mai greu. Hrana s-a împuţinat, multe dintre puţurile de apă fuseseră distruse. Duşmanul îi urmărea îndeaproape şi cei care se rătăceau erau ucişi. Băiatul rege a dat dovadă de eroism, refuzând sugestia de a părăsi armata şi de a o lua înainte cu câteva gărzi pentru a se pune la adăpost. Datorită exemplului său, oastea a rămas foarte disciplinată. În cele din urmă, nobilii au hotărât să încheie pace cu Unur şi au trimis un sol care ştia arabă, probabil pe Bernard Vacher, pentru a cerşi un armistiţiu, dar solul a fost ucis pe drum. Cu toate acestea, atunci când oastea a ajuns la ar-Rahub, lângă Jebel Ajlun, o solie trimisă de Unur se arăta gata să le aducă hrană latinilor. Avându-l pe Nur ed-Din în apropiere, Unur nu dorea ca oastea frâncă să fie complet distrusă. Regele a respins oferta cu trufie, dar s-a spus că un străin misterios, călare pe un cal alb şi cu o flamură stacojie, a apărut dinaintea oştii pentru a o conduce în siguranţă la Gadara. După o ultimă hărţuială, oastea a trecut Iordanul înapoi în Palestina. Expediţia fusese costisitoare şi inutilă. Arătase că latinii erau buni luptători, dar că aveau planuri prosteşti şi o strategie nesăbuită.[387]

Un singur om profitase de pe urma expediţiei, Nur ed-Din. Este adevărat că şi Unur recuperase regiunea Hauran. Atunci când Altuntaş a venit la Damasc sperând că va fi iertat, a fost orbit şi închis, iar

prietenii lui au căzut în dizgraţie. Dar Unur era conştient de puterea lui Nur ed-Din. Era îngrijorat de viitor şi dorea să restabilească alianţa cu latinii. Totuşi, Nur ed-Din şi-a respectat tratatul cu Unur. S-a întors în nord pentru a continua cucerirea tuturor pământurilor principatului Antiohiei aflate la răsărit de fluviul Orontes. Până la sfârşitul anului 1147 au căzut în mâinile lui Artah, Kafarlata, Basarfut şi Balat.[388]

Aşadar, Nur ed-Din apărea ca principalul duşman al creştinilor, împlinise acum douăzeci şi nouă de ani, dar era înţelept pentru vârsta lui. Chiar şi adversarii îi admirau simţul dreptăţii, milostenia şi evlavia neprefăcută. Poate că era un războinic mai puţin strălucitor decât fusese tatăl său, Zengi, dar era mai puţin crud şi perfid şi un mult mai bun cunoscător al oamenilor. Miniştrii şi generalii lui erau capabili şi credincioşi. Resursele sale materiale erau mai reduse decât cele ale tatălui său, pentru că Zengi se putuse folosi de bogăţiile din Irakul de sus, care acum erau în stăpânirea lui Saif ed-Din. Dar Saif ed-Din moştenise prin urmare şi problemele pe care Zengi le avea acolo cu ortoqizii, cu califul şi cu sultanatul selgiucid, lăsându-l pe Nur ed-Din întru totul liber să-şi întoarcă privirea înspre Apus. Mai mult, fiii lui Zengi au rămas credincioşi acordului din familie. Dacă ar fi fost nevoie, Saif ed-Din i-ar fi trimis ajutor lui Nur ed-Din, fără să dorească să-şi alipească partea lui din ţinuturile familiei. Un al treilea frate, Nase ed-Din, a fost aşezat ca vasalul lui Nur ed-Din la Harran, iar cel mai tânăr din familie, Quth ed-Din, a fost crescut la Curtea fratelui său cel mai mare, la Mosul. Lipsit de orice ameninţare din partea musulmanilor datorită legăturilor sale de familie şi alianţei cu Unur, Nur ed-Din era foarte potrivit pentru a conduce contraatacul islamului. Dacă creştinii din Orient voiau să supravieţuiască, trebuia să-şi concentreze eforturile împotriva lui.[389]

Cartea a III-a

CRUCIADA A DOUA

I
ÎNTRUNIREA REGILOR

„Începe şi fă! Domnul va fi cu tine”.

I Paralipomena, 22: 16

De îndată ce vestea căderii Edessei a ajuns la Ierusalim, regina Melisenda a luat legătura cu Antiohia pentru a se sfătui asupra soliei care urma să fie trimisă la Roma, ca să ducă ştirea papei şi să ceară o nouă cruciadă. S-a hotărât ca solia să-i fie încredinţată lui Hugues, episcopul Jabalei, devenit cunoscut printre creştinii latini pentru că rezistase pretenţiilor împăratului Ioan. Deşi timpul presa, episcopul a ajuns la curia papală abia în toamna anului 1145. Papa Eugeniu al III-lea se afla la Viterbo, întrucât Roma era în mâinile unei comune pline de nemulţumire faţă de cârmuirea pontifului. Alături de papă se găsea cronicarul german Otto de Freisingen, care a consemnat felul în care papa a primit groaznica ştire, deşi el însuşi era mai interesat de vestea adusă de episcop cu privire la un conducător creştin care trăia în Persia şi care izbutea să-i învingă în luptă pe necredincioşi. Numele lui era Ioan şi era nestorian. Cucerise deja capitala persană Ecbatana, dar se îndreptase spre nord, într-o regiune îngheţată şi înzăpezită, unde îşi pierduse atât de mulţi oameni, încât se întorsese acasă.

Aceasta este cea dintâi apariţie în paginile istoriei a legendarului preot Ioan.[390]

Papa Eugeniu al III-lea nu împărtăşea speranţa cronicarului că salvarea creştinătăţii va veni din partea preotului Ioan. Papa a fost profund neliniştit. Tot atunci a sosit la el o delegaţie a episcopilor armeni din Cilicia, dornici să primească sprijin împotriva Bizanţului.[391] Papa nu-şi putea neglija îndatoririle din Orient. Pe când episcopul Hugues şi-a continuat călătoria pentru a duce vestea curţilor din Franţa şi Germania, Eugeniu s-a hotărât să predice Cruciada.[392] Dar papalitatea nu se afla în poziţia de a conduce mişcarea cruciată, aşa cum încercase papa Urban să o facă. De la urcarea lui pe tronul pontifical, în februarie, Eugeniu nu reuşise să intre în Roma. Nu-şi permitea deocamdată să călătorească dincolo de Alpi. Din fericire, papa se înţelegea bine cu cele două mari căpetenii ale Europei Apusene. Conrad de Hohenstaufen, regele Germaniei, se urcase pe tron cu sprijinul Bisericii şi fusese încoronat de legatul pontifical. Relaţiile papalităţii cu Ludovic al VII-lea, piosul rege al Franţei, erau încă şi mai strânse. După câteva tensiuni de la începutul domniei,

datorate influenţei soţiei sale, Eleonora de Aquitania, regele se căise şi acceptase să fie îndrumat în toate lucrurile de sfătuitorii săi ecleziastici, mai ales de Sfântul Bernard, marele abate de Clairvaux. Papa s-a hotărât să se adreseze regelui Ludovic pentru a-i da ajutor în Orient. De sprijinul lui Conrad avea nevoie în Italia, pentru a-i supune pe romani şi pentru a struni ambiţiile lui Roger al II-lea al Siciliei. Nu dorea ca regele Germaniei să-şi asume alte obligaţii. Dar Ludovic era regele ţării din care veniseră cei mai mulţi dintre principii şi seniorii latini în Orient. Era conducătorul firesc al expediţiei care urma să-i scoată de la ananghie. Pe 1 decembrie 1145, Eugeniu a emis o bulă pentru regele Ludovic, pentru toţi principii şi credincioşii din regatul Franţei, chemându-i să elibereze creştinătatea răsăriteană şi promiţându-le siguranţa bunurilor lumeşti şi iertarea păcatelor.[393]

Vestea căderii Edessei îngrozise Apusul. Interesul şi entuziasmul stârnite de Prima Cruciadă se potoliseră. Cucerirea Ierusalimului aprinsese imaginaţia oamenilor şi, imediat după aceea, după cum o arătaseră cruciadele din 1101, numeroşi susţinători erau gata să răspundă chemărilor din Răsărit. Dar cruciadele din 1101 se sfârşiseră dezastruos, iar în pofida acestui lucru statele latine din Orient rezistaseră şi se consolidaseră. Întăriri continuau să sosească, dar în număr redus. Era un curent constant de pelerini, dintre care mulţi stăteau îndeajuns pentru a lupta într-o campanie de vară. Printre ei se găseau regi, precum Sigurd de Norvegia; sau putea fi o tovărăşie numeroasă de oameni de sorginte umilă, precum englezii, flamanzii şi danezii, care au venit în 1106. Oraşele maritime italiene trimiteau din când în când câte o flotă pentru a da ajutor la cucerirea unui port, dar motivul lor era de fapt câştigul comercial. Un număr din ce în ce mai mare de negustori italieni veneau în Orient aduşi de acelaşi motiv. Dar după domnia lui Balduin I astfel de grupuri înarmate de pelerini se împuţinaseră. În anii din urmă, singurul grup de seamă fusese condus de Thierry, contele de Flandra, ginerele regelui Foulques. Au continuat să vină imigranţi, fii mai mici, precum Balian de Chartres, întemeietorul Casei d'Ibelin, sau baroni precum Hugues du Puiset sau Manasses de Hierges, care sperau să profite de înrudirea cu Casa Regală. Un sprijin constant şi mai valoros a fost asigurat de cavalerii care veneau să se înroleze în marile ordine militare, Ospitalierii şi Templierii. Ordinele îşi asumau treptat rolul de armată permanentă a regatului şi numeroasele danii făcute de coroană şi de vasalii ei arată cât de mult erau apreciaţi. Dar după risipirea armatelor Primei Cruciade, în Orient nu se mai aflase o oaste latină suficient de puternică pentru a întreprinde o mare ofensivă împotriva necredincioşilor.

A fost nevoie de şocul dezastrului de la Edessa pentru a ridica din nou Occidentul. În tot acest timp, statele cruciate din Siria păreau că

reprezintă pentru Europa Apuseană doar flancul stâng al unei campanii împotriva islamului care cuprindea întreaga Mediterană. Flancul drept era în Spania, unde mai erau lucruri de îndeplinit pentru cavalerii creştini. În deceniile doi şi trei ale secolului, progresele Crucii în Spania fuseseră împiedicate de neînţelegerile dintre regina Urraca de Castilia şi soţul ei, regele Alfonso de Aragon. Dar Alfonso al VII-lea, fiul reginei din prima căsătorie, cea burgundă, şi moştenitorul Coroanei, a adus o renaştere a Castiliei. În 1132, la şase ani după urcarea lui pe tron, a început o serie de campanii împotriva musulmanilor, care l-au adus în 1147 la porţile Cordobei, unde a fost recunoscut ca suzeran. Deja în 1134 Alfonso al VII-lea luase titlul de împărat, pentru a arăta că este suzeranul întregii peninsule şi că nu este vasalul nimănui. Între timp, Alfonso I, eliberat la moartea soţiei sale de complicaţiile castiliene, şi-a petrecut ultimii ani ai domniei preluând ofensiva în Murcia, cu rezultate schimbătoare. De-a lungul coastei, Raymond-Berenger al III-lea, conte de Barcelona, şi-a extins puterea spre sud. Alfonso I a murit în 1134. Fratele lui, fostul călugăr Ramiro, a avut o domnie dezastruoasă care a durat trei ani. În 1137 însă, fiica de doi ani a lui Ramiro, regina Petronilla, a fost căsătorită cu Raymond-Berenger al IV-lea de Barcelona, iar Catalonia şi Aragonul s-au unit şi au format o putere a cărei forţă navală le-a permis să desăvârşească recucerirea nord-estului Spaniei.[394] Astfel, în 1145, lucrurile arătau bine în teatrul de război spaniol, dar o furtună se apropia. Almoravizii, care dominaseră Spania musulmană în ultima jumătate de secol, decăzuseră fără speranţă. În Africa, locul lor fusese deja luat de Almohazi, o sectă de reformaţi ascetici, aproape gnostici în credinţa lor şi în delimitarea unui cerc de adepţi, întemeiată de profetul berber Ibn Turnart şi dusă mai departe, cu încă şi mai multă agresivitate, de urmaşul lui, Abd al-Mumin. În 1145, lângă Tlemcen, Abd al-Mumin l-a înfrânt şi l-a ucis pe regele almoravid Tashfin ibn Ali. În 1146 încheiase cucerirea Marocului şi era pregătit să treacă în Spania.[395] Urmărind îndeaproape această schimbare, cavalerii creştini din Spania erau nepăsători la chemarea venită din Orient. Pe de altă parte însă, acum că regatele spaniole erau bine întemeiate şi consolidate, ele nu mai ofereau acelaşi orizont cavalerilor şi principilor din Franţa, precum se întâmplase în veacul anterior.

Centrul teatrului de luptă cu islamul era ocupat de regele Roger al II-lea al Siciliei. Roger unise toate stăpânirile normande din Italia şi îşi luase titlul de rege în 1130. Roger era pe deplin conştient de importanţa strategică a regatului său, care se găsea amplasat ideal pentru a controla Mediterana. Dar pentru a desăvârşi acest control era necesar ca el să aibă un picior şi pe coasta africană din dreptul Siciliei. Neînţelegerile şi disputele dintre dinastiile musulmane din nordul Africii, accentuate de declinul almoravizilor din Maroc şi de

suzeranitatea ştearsă a fatimizilor asupra Tunisiei, împreună cu dependenţa oraşelor africane de importul de grâne din Sicilia, i-au oferit lui Roger şansa dorită. Dar primele lui campanii, din 1123 până în 1128, nu i-au adus niciun profit în afară de dobândirea insulei Malta. În 1134, printr-un sprijin acordat la timpul potrivit, l-a convins pe El-Hasan, senior de Mahdia, să-l recunoască drept suzeran. În anul următor a ocupat insula Jerba din golful Gabes. Atacurile încununate de succes asupra vaselor musulmane i-au stârnit apetitul şi a început să atace oraşele de pe coastă. În iunie 1143, trupele lui au intrat în Tripoli, dar au fost silite să se retragă. La exact trei ani după aceea, Roger a recucerit oraşul, atunci când o răscoală internă îl aşezase pe un prinţ almoravid ca guvernator. De data aceasta nu a mai putut fi îndepărtat şi Tripoli a devenit nucleul unei colonii normande în Africa.[396]

Regele Roger era prin urmare foarte potrivit pentru a lua parte la o nouă cruciadă, dar era suspect. Nu se arătase niciodată ascultător faţă de papalitate şi arareori se purtase respectuos. Infatuarea de a se încorona singur rege stârnise nemulţumirea celorlalţi monarhi din Europa. Sfântul Bernard îi scrisese lui Lothar al Germaniei că „oricine se încoronează pe sine rege al Siciliei îl lezează pe împărat”.[397] Blamul Sfântului Bernard însemna blamul întregii opinii publice franceze. Roger era încă şi mai puţin popular printre principii din Orient, pentru că arătase limpede că nu iertase niciodată regatului Ierusalimului felul în care fusese tratată mama lui, Adelaide, şi propriul lui eşec de a-i asigura moştenirea promisă în contractul ei de căsătoriei. În plus, el revendica Antiohia ca singurul moştenitor pe linie masculină al vărului său, Bohemund. Participarea lui la cruciadă nu era dorită, dar se spera că îşi va duce mai departe războiul împotriva islamului în sectorul său.[398]

Alegerea de către papă a regelui Ludovic al Franţei pentru a organiza noua cruciadă era uşor de înţeles. Regele a răspuns cu înflăcărare chemării. Atunci când bula papală a sosit, la scurt timp după vestea adusă de episcopul Jabalei, Ludovic a trimis scrisori tuturor nobililor să-i chemându-i la Bourges în ziua de Crăciun. La întâlnire, regele le-a spus că s-a hotărât să ia semnul Crucii şi i-a rugat stăruitor şi pe ei să facă acelaşi lucru. Răspunsul lor l-a dezamăgit crunt. Nobilimea laică nu a arătat niciun fel de entuziasm. Cel mai vârstnic om de stat din regat, Suger, abatele de Saint-Dénis, şi-a manifestat dezaprobarea faţă de preconizata absenţă a regelui. Doar episcopul de Langres şi-a susţinut suveranul.[399]

Descurajat de indiferenţa vasalilor săi, Ludovic s-a hotărât să amâne chemarea pentru trei luni şi a convocat o altă adunare la Vézélay, de Paşte. Între timp regele i-a scris papei pentru a-i comunica dorinţa de a conduce Cruciada şi a trimis după singurul om din Franţa

a cărui autoritate era mai mare decât a sa, Bernard, abatele de Clairvaux. Sfântul Bernard se găsea deja în culmea gloriei. Este greu acum să privim înapoi peste secole şi să ne dăm seama de impactul uriaş pe care personalitatea lui a avut-o asupra tuturor celor care l-au cunoscut. Focul elocinţei sale a fost înăbuşit în cuvintele scrise care i-au supravieţuit. Ca teolog şi polemist pare acum rigid, needucat şi aspru. Dar din zilele lui 1115, atunci când a fost numit abate de Clairvaux, la vârsta de douăzeci şi cinci de ani, până la moartea lui, aproape patruzeci de ani mai târziu, Bernard a exercitat o influenţă hotărâtoare asupra vieţii religioase şi politice din Europa Apuseană. El este cel care a dat avântul iniţial Ordinului cistercian; el este cel care, aproape de unul singur, a salvat papalitatea din marasmul schismei lui Anacletus. Înflăcărarea şi sinceritatea predicilor, combinate cu vitalitatea şi curajul său, precum şi cu o viaţă nepătată, au adus victoria tuturor cauzelor pe care le-a sprijinit, cu excepţia înăbuşirii înveninaţilor eretici cathari din Languedoc. Bernard se arătase de multă vreme interesat de soarta creştinătăţii răsăritene şi el însuşi ajutase în 1128 la redactarea regulii Ordinului Templier. Atunci când papa şi regele l-au rugat fierbinte să predice cruciada, Bernard s-a supus cu bucurie.[400]

Adunarea a avut loc la Vézélay pe 31 martie 1146. Vestea că Sfântul Bernard urma să predice a adus oameni din întreaga Franţă. Precum la Clermont, cu jumătate de veac mai înainte, mulţimea era prea numeroasă pentru a încăpea în catedrală. Sfântul Bernard a vorbit de pe o platformă ridicată pe un câmp situat în afara orăşelului. Cuvintele lui nu au fost aşternute în scris. Ştim doar că a citit bula papală, care cerea o nouă expediţie sfântă şi care promitea iertarea păcatelor tuturor celor care ar fi luat parte la ea, şi că apoi şi-a folosit elocinţa de neegalat pentru a arăta caracterul presant al chemării pontificale. În scurt timp, audienţa era vrăjită de cuvintele sale. Oamenii au început să strige după semnul Crucii: „Cruci, daţi-ne cruci!” Nu a trecut mult şi tot materialul care fusese pregătit pentru a fi cusute cruci se terminase, iar Sfântul Bernard şi-a smuls veşmintele pentru a fi tăiate. Pe când soarele apunea, el şi ajutoarele lui continuau să coasă, în vreme ce tot mai mulţi şi mai mulţi credincioşi jurau să meargă în cruciadă.[401]

Regele Ludovic a fost cel dintâi care a luat semnul Crucii, iar vasalii lui au dat uitării răceala iniţială şi s-au arătat nerăbdători să-l urmeze. Printre ei s-au numărat fratele regelui, Robert, conte de Dreux, Alphonse-Jourdain, conte de Toulouse, care se născuse în Orient, Guillaume, conte de Nevers, al cărui tată condusese una dintre nefericitele expediţii din 1101, Henric, moştenitorul comitatului Champagne, Thierry de Flandra, care luptase deja în Orient şi a cărui soţie era fiica vitregă a reginei Melisenda, unchiul regelui, Amedeo de

Savoia, Archimbald, conte de Bourbon, episcopii de Langres, Arras şi Lisieux, precum şi mulţi nobili de rang secund. Oamenii de rând au răspuns în număr încă şi mai mare.[402] Peste câteva zile, Sfântul Bernard îi putea scrie Papei, spunându-i: „Ai poruncit, am ascultat; iar autoritatea celui care a dat porunca a făcut ca ascultarea mea să dea roade. Am deschis gura, am vorbit, şi pe dată cruciaţii s-au înmulţit la nesfârşit. Satele şi oraşele sunt acum pustii. Cu greu ai putea găsi un bărbat la şapte femei. Peste tot poţi zări văduve ale căror bărbaţi sunt încă în viaţă."[403]

Încurajat de acest succes, Sfântul Bernard a întreprins o călătorie în Burgundia, Lorena şi Flandra, predicând cruciada peste tot pe unde mergea. Pe când se afla în Flandra, a primit un mesaj de la arhiepiscopul de Köln, care-l ruga stăruitor să vină de îndată în Renania. Precum se întâmplase în zilele Primei Cruciade, entuziasmul stârnit de vestea cruciadei se îndreptase împotriva evreilor. În Franţa, abatele de Cluny, Petru Venerabilul, se plânsese convingător că evreii nu plătesc o contribuţie financiară pentru salvarea creştinătăţii. În Germania, resentimentele au luat o formă mai groaznică. Un călugăr cistercian pe nume Rudolf instiga la masacre ale evreilor în întreaga Renanie, în Köln, Mainz, Worms, Spier şi Strasbourg. Arhiepiscopii de Köln şi Mainz făcuseră ceea ce le stătea în puteri să salveze victimele şi, în cele din urmă, l-au chemat pe Bernard să se ocupe de cistercian. Bernard s-a grăbit să vină din Flandra şi i-a poruncit lui Rudolf să se întoarcă în mănăstirea lui. Atunci când liniştea a fost restabilită, Bernard a rămas în Germania. Considera că şi germanii ar trebui să se alăture Cruciadei.[404]

Până acum germanii nu avuseseră un rol deosebit în cruciade. Zelul lor creştin fusese mai degrabă îndreptat spre evanghelizarea forţată a slavilor păgâni aflaţi la frontierele lor răsăritene. De la începutul secolului, activitatea misionară şi colonizarea germană se desfăşurau în regiunile Pomerania şi Brandenburg. Iar nobilii germani pretindeau că expansiunea creştinătăţii este o sarcină mai importantă decât războiul împotriva islamului, a cărui ameninţare era îndepărtată şi teoretică. Prin urmare, nu erau dispuşi să răspundă predicilor Sfântului Bernard. Nici regele lor, Conrad de Hohenstaufen, oricât de mult îl admira pe sfânt, nu era mai dornic să-l asculte. Regele era interesat de Mediterană, însă interesul lui se limita la Italia, unde îi promisese papei că-l va ajuta împotriva romanilor recalcitranţi şi împotriva lui Roger al Siciliei, în schimbul mult doritei încoronări imperiale. Iar situaţia lui în Germania era în continuare nesigură. În pofida victoriei de la Weinsburg din 1140, Conrad era în continuare contestat de susţinătorii Casei Welf, în vreme ce poznele fraţilor şi surorilor sale vitrege din casa de Babenberg îi făceau probleme în flancul de răsărit. Atunci când Sfântul Bernard s-a întâlnit cu regele la

Frankfurt pe Main, în toamna anului 1146, după ce a scris episcopilor germani pentru a-şi asigura sprijinul lor, Conrad s-a eschivat. Dacă nu ar fi fost episcopii care să-l roage fierbinte să-şi continue predica, Bernard s-ar fi înapoiat la Clairvaux. Drept urmare, Bernard s-a îndreptat către sud, pentru a predica cruciada la Freiburg, la Basel, la Schaffhausen şi la Konstanz. Călătoria a fost încunată de succes pe loc, chiar dacă predicile au trebuit traduse de un interpret german. Poporul de rând se îngrămădea să ia semnul Crucii. Recoltele fuseseră proaste în acel an în Germania şi foametea cuprinsese ţinutul. Înfometarea dă naştere unei exaltări mistice şi probabil că mulţi dintre oamenii care-l ascultau pe Bernard se gândeau, precum pelerinii Primei Cruciade, că bogăţiile Noului Ierusalim le vor fi aduse de călătoria spre Orient.[405]

Regele Conrad a fost de acord să se întâlnească din nou cu Sfântul Bernard, de Crăciunul anului 1146, pe când urma să ţină o adunare la Speyer. Predica Sfântului Bernard din ziua de Crăciun, în care i-a cerut din nou să ia semnul Crucii, nu l-a emoţionat pe rege. Dar peste două zile Bernard a predicat din nou în faţa Curţii Regale. Vorbind de parcă ar fi fost Hristos însuşi, Bernard s-a răstit la rege, amintindu-i de binefacerile cu care cerul l-a binecuvântat. „Omule, a ţipat el, câte ar fi trebuit să fac pentru tine dacă tot ce-am făcut parcă n-ar fi fost nimic?" Conrad a fost profund emoţionat şi a promis să îndeplinească cererea sfântului.[406]

Sfântul Bernard a părăsit Germania foarte mulţumit de lucrarea lui. A călătorit prin Franţa de răsărit, supraveghind pregătirile pentru cruciadă şi scriind tuturor mănăstirilor cisterciene din Europa pentru a le cere să încurajeze mişcarea. În martie era din nou în Germania pentru a participa la un conciliu la Frankfurt, unde s-a hotărât să fie trimisă o cruciadă împotriva slavilor păgâni aflaţi la răsărit de Oldenburg. Prezenţa lui avea rolul de a le arăta germanilor că, deşi predica cruciada orientală, nu dorea ca ei să-şi neglijeze îndatoririle aflate mai aproape de casă. Deşi papa le-a îngăduit participanţilor să poarte semnul Crucii, această cruciadă germană a sfârşit printr-un fiasco, care a contribuit mult la întârzierea convertirii slavilor. Din Frankfurt, Bernard s-a grăbit să se întoarcă la abaţia din Clairvaux, pentru a primi vizita papei.[407]

Papa Eugeniu petrecuse Crăciunul anului 1145 la Roma, dar neînţelegerile cu romanii l-au silit curând să se retragă la Viterbo, în vreme ce Roma intra sub influenţa agitatorului anticlerical Arnaldo da Brescia. Eugeniu a înţeles că fără ajutorul recelui Conrad nu putea spera să se restabilească în Oraşul Sfânt. Între timp s-a hotărât să treacă Alpii în Franţa, pentru a-l vedea pe regele Ludovic şi pentru a supraveghea cruciada. A părăsit Viterbo în ianuarie 1147 şi a ajuns la Lyon pe 22 martie. Pe drum a aflat despre activitatea Sfântului

Bernard. Nu a fost întru totul mulţumit. Simţul lui practic îl făcuse să-şi imagineze o cruciadă în întregime franceză, aşezată sub autoritatea laică a regelui Franţei pentru a evita disputele de la conducere, care aproape că distruseseră Prima Cruciadă. Sfântul Bernard transformase cruciada într-o acţiune internaţională şi era foarte posibil ca măreţia concepţiei sale să fi fost depăşită în practică de rivalitatea dintre regi. În plus, papa nu se putea lipsi de regele Conrad, pe al cărui ajutor conta în Italia. A primit vestea participării germane la cruciadă cu foarte multă răceală. Dar nu o putea împiedica.[408]

După ce a pătruns în Franţa în primele zile ale lunii aprilie, papa s-a întâlnit cu regele Ludovic la Dijon şi a sosit la Clairvaux pe 6 aprilie. Conrad i-a trimis o solie pentru a solicita o întrevedere la Strasbourg, pe 18, dar Eugeniu promisese că va petrece Pastele, care cădea pe 20 aprilie, la Saint-Dénis şi nu dorea să-şi modifice planurile. Conrad s-a pregătit să plece în Orient fără binecuvântarea directă a pontifului. Între timp Eugeniu a avut mai multe întâlniri cu abatele Suger, care urma să cârmuiască Franţa cât Ludovic avea să fie plecat. Papa a ţinut un conciliu la Paris pentru a se ocupa de erezia lui Gilbert de la Porée şi s-a întâlnit din nou cu Ludovic, la Saint-Dénis, pe 11 iunie. Apoi, pe când Ludovic îşi încheia pregătirile, s-a îndreptat încet spre sud pentru a reveni în Italia.[409]

În timp ce regele Franţei şi cel al Germaniei se pregăteau pentru cruciadă, plănuind o lungă călătorie pe uscat, o expediţie mai umilă alcătuită din englezi, câţiva flamanzi şi frizieni, inspiraţi de predicile trimişilor Sfântului Bernard, pleca pe mare spre Palestina. Corăbiile au părăsit Anglia la sfârşitul primăverii anului 1147, iar la începutul lui iunie vremea rea le silise să-şi caute refugiu pe coasta portugheză, la gura râului Duoro. Acolo le-au ieşit în întâmpinare trimişii lui Alfonso-Henric, contele Portugaliei. Acesta tocmai obţinuse independenţa ţării şi negocia cu papalitatea pentru a primi titlul de rege, aducând ca argument campaniile încununate de succes împotriva musulmanilor. Profitând de dificultăţile almoravizilor, Alfonso-Henric câştigase o victorie însemnată la Ourique, în 1139, iar în martie 1147 atinsese malurile râului Tagus şi cucerise Santarem. Acum dorea să atace capitala musulmană a regiunii, Lisabona, şi avea nevoie de sprijin naval pentru acest lucru. Venirea cruciaţilor a picat la ţanc. Principalul sol, episcopul de Oporto, le-a atras atenţia cruciaţilor că nu este nevoie să parcurgă un drum lung până în Palestina dacă doreau să lupte pentru Cruce. Existau necredincioşi şi mai la îndemână, iar aici şi acum putea fi câştigată nu numai o răsplată spirituală, ci şi domenii bogate. Flamanzii şi frizienii au acceptat de îndată, dar cruciaţii englezi ezitau. Juraseră să meargă la Ierusalim şi pentru a-i convinge să rămână a fost nevoie de toată influenţa căpeteniei lor, Henric Glanville, conetabilul de Suffolk, pe care episcopul îl câştigase

de partea sa. Odată ce termenii înţelegerii au fost stabiliţi, flotila a navigat în jos pe Tagus, s-a alătura armatei portugheze şi asediul Lisabonei a început. Musulmanii şi-au apărat oraşul cu vitejie. Garnizoana s-a predat abia în octombrie, după patru luni de luptă, cu condiţia ca vieţile şi bunurile să le fie cruţate. Cruciaţii au încălcat grabnic învoiala şi, victorioşi, au dezlănţuit un masacru asupra necredincioşilor, la care englezii, care se felicitau pentru virtutea lor, au jucat doar un rol neînsemnat. După încheierea campaniei, câţiva dintre cruciaţi şi-au continuat călătoria spre răsărit, dar cei mai mulţi s-au aşezat acolo, devenind supuşi ai coroanei Portugaliei. Episodul, deşi anunţa îndelungata alianţă între Anglia şi Portugalia şi deşi aşeza temeliile viitoarei expansiuni a creştinătăţii dincolo de mări, nu a contribuit cu aproape nimic la ajutorarea creştinilor din Orient, unde sprijinul naval ar fi fost de mare folos.[410]

În vreme ce nordicii întârziau în Portugalia, regele Franţei şi cel al Germaniei au plecat pe uscat spre răsărit. Regele Roger al Siciliei le trimisese amândurora propunerea de a-i transporta, pe ei şi armatele lor, pe mare. Pentru Conrad, care era de vreme îndelungată duşmanul lui Roger, propunerea nu putea fi evident acceptată.

Ludovic a refuzat-o la rândul lui. Papa nu dorea colaborarea lui Roger şi, de fapt, este greu de crezut că exista o flotă siciliană îndeajuns de mare pentru a-i transporta pe toţi ostaşii care mergeau în cruciadă. Ludovic nu dorea, izolat de jumătate din oastea lui, să se lase în mâinile unui om a cărui ipocrizie era faimoasă şi care-l duşmănea din toată inima pe unchiul reginei. Era mai sigur şi mai ieftin să călătorească pe uscat.[411]

Regele Conrad dorea să părăsească Germania de Paşte, în 1147. În decembrie, la Speyer, primise o solie bizantină căreia îi adusese la cunoştinţă plecarea sa iminentă în Orient. De fapt, şi-a început călătoria abia la sfârşitul lunii mai. În ultimele zile ale lunii a plecat din Regensburg şi a trecut în Ungaria. Oastea lui era de dimensiuni nemaipomenite. Cronicarii vorbesc de un milion de soldaţi. Probabil că întreaga adunare, cuprinzând ostaşi şi pelerini, număra în jur de douăzeci de mii. Alături de Conrad erau şi doi regi vasali, Vladislav al Boemiei şi Boleslav al IV-lea al Poloniei. Nobilimea germană îl avea în frunte pe nepotul şi moştenitorul lui Conrad, pe Frederick, ducele de Suabia. Era şi un contingent loren, condus de Ştefan, episcop de Metz, şi de Henric, episcop de Toul. Era o oaste turbulentă. Potentaţii germani erau invidioşi unii pe alţii şi izbucneau mereu neînţelegeri între germani, slavi şi lorenii vorbitori de franceză. Conrad nu era omul care să o ţină sub control. Era trecut bine de cincizeci de ani, cu o sănătate şubredă şi cu o fire schimbătoare. Începuse să lase o bună parte din autoritatea lui pe mâinile viguroase, dar lipsite de experienţă, ale nepotului Frederick.[412]

Pe parcursul lunii iunie oastea germană a înaintat prin Ungaria. Tânărul rege Géza era binevoitor şi nu a avut loc niciun incident neplăcut. O solie bizantină condusă de Demetrius Macrembolites şi de italianul Alexandru de Gravina i-a ieşit în întâmpinare în Ungaria şi l-a întrebat pe Conrad, din partea împăratului, dacă venea ca prieten sau ca duşman. Solii i-au cerut lui Conrad să depună jurământ că nu va întreprinde nimic împotriva bunăstării şi intereselor împăratului. Acest jurământ de nevătămare era bine ales, pentru că în unele regiuni din Occident era jurământul obişnuit pe care un vasal îl depunea faţă de seniorul lui. Acesta era jurământul pe care Raymond de Toulouse îl depusese faţă de Alexie în Prima Cruciadă. Totuşi, era formulat astfel încât Conrad nu putea să-l refuze decât cu mare greutate, fără să fie considerat duşman al împăratului. Conrad a depus jurământul şi solii bizantini i-au promis tot ajutorul atunci când va ajunge în teritoriul imperial.[413]

În jur de 20 iulie, Conrad a intrat în Imperiu pe la Branicevo. Vasele bizantine l-au ajutat să-şi treacă oamenii peste Dunăre. La Niş, guvernatorul provinciei Bulgaria, Mihail Branas, i-a ieşit în întâmpinare şi i-a aprovizionat oastea cu hrana pe care o strânsese pentru venirea lui. La Sofia, unde a ajuns câteva zile mai târziu, guvernatorul Salonicului, vărul împăratului, Mihail Paleologul, i-a făcut primirea oficială din partea lui Manuel. Până acum totul mersese bine. Conrad le-a scris prietenilor din Germania că era întru totul mulţumit. Dar după ce au plecat din Sofia, oamenii lui au început să jefuiască împrejurimile şi au refuzat să-i plătească pe ţărani pentru hrana pe care o luau, ba chiar i-au ucis pe cei care îndrăzneau să li se opună. Atunci când bizantinii i s-au plâns lui Conrad, acesta a mărturisit că nu putea stăpâni gloata. La Philippopolis s-au iscat tulburări şi mai mari. S-a furat încă şi mai multă mâncare, iar o revoltă a izbucnit atunci când un jongler care spera să câştige câţiva bănuţi arătându-şi scamatoriile a fost acuzat de germani de vrăjitorie. Suburbiile oraşului au fost arse, dar zidurile erau prea puternice pentru ca germanii să le atace. Arhiepiscopul Mihail Italicus a protestat cu atâta tărie, încât Conrad, ruşinat, le-a pedepsit pe căpeteniile răsculaţilor. După acest moment, Manuel a trimis trupe pentru a-i însoţi pe cruciaţi şi pentru a-i supraveghea să nu se mai îndepărteze de drum, ceea ce nu a făcut decât să producă o dezordine şi mai mare, întrucât bizantinii şi grecii ajungeau adesea la ciocniri violente. Disputele au atins apogeul în apropiere de Adrianopol, atunci când câţiva bandiţi bizantini au jefuit şi ucis un nobil german care, bolnav fiind, rămăsese în urma cruciaţilor. Drept urmare, Frederick de Suabia a ars mănăstirea lângă care avusese loc crima şi i-a ucis pe locuitori. Drept pedeapsă, bizantinii i-au ucis pe toţi vagabonzii beţivi, numeroşi în rândul germanilor, care căzeau în mâinile lor. Atunci

când comandatul bizantin Prosuch a restabilit pacea şi oastea şi-a putut relua marşul, Manuel, care acum era foarte îngrijorat, i-a trimis o solie lui Conrad îndemnându-l să ia drumul spre Sestos pentru a trece în Asia, peste Dardanele. Dacă germanii ar fi înaintat spre Constantinopol, gestul lor ar fi fost considerat duşmănos. Conrad nu a fost de acord. Se pare că Manuel luase hotărârea să li se împotrivească prin luptă cruciaţilor, dar în ultimul moment a revenit asupra poruncilor date lui Prosuch. Germanii au fost curând supuşi unei pedepse divine. Pe când ridicau tabăra la Cheravas, în câmpia Traciei, o inundaţie venită pe neaşteptate le-a luat corturile, înecând mulţi soldaţi şi distrugând multe bunuri. Singurii neafectaţi au fost oamenii lui Frederick, care-şi ridicaseră tabăra pe o înălţime. Cu toate acestea, niciun alt incident nu a mai avut loc până când oastea a ajuns la Constantinopol, în jurul zilei de 10 septembrie.[414]

Regele Ludovic şi oastea franceză au venit pe acelaşi drum cam la o lună distanţă. Regele a plecat din Saint-Dénis pe 8 iunie şi a trimis vorbă vasalilor să-i să-l întâlnească la Metz, câteva zile mai târziu. Oastea lui Ludovic era probabil puţin mai mică decât cea a lui Conrad. Toţi nobilii care luaseră semnul Crucii odată cu regele la Vézélay au venit să-şi îndeplinească jurămintele. Împreună cu regele venea şi soţia sa, Eleonora de Aquitania, cea mai însemnată moştenitoare din Franţa şi nepoata principelui Antiohiei. Contesele de Flandra şi de Toulouse, împreună cu alte mari nobile, călătoreau împreună cu soţii lor. Marele Maestru al Templului, Everard de Barre, s-a alăturat oştii împreună cu un detaşament de recruţi pentru Ordinul său.[415] Regele împlinise douăzeci şi şase de ani. Era cunoscut mai degrabă pentru pietatea lui decât pentru personalitatea lui puternică. Soţia şi fratele lui exercitau o mare influenţă asupra sa. În calitate de comandant era lipsit de experienţă şi nehotărât.[416] În ansamblu, oastea lui era mai disciplinată şi mai uşor de stăvilit decât cea germană, deşi au izbucnit tulburări la Worms, la trecerea Rinului.[417]

Atunci când toate contingentele i s-au alăturat, regele a pornit la drum cu întreaga oaste prin Bavaria. La Regensburg, unde au ajuns pe 29 iunie, erau aşteptaţi de o solie a împăratului Manuel. Solii erau Demetrius Macrembolites, care se întâlnise deja cu Conrad în Ungaria, şi un anume Maurus. Aceştia i-au cerut garanţii lui Ludovic că se va comporta ca un prieten câtă vreme se va afla pe teritoriul imperial şi că va înapoia toate fostele stăpâniri bizantine pe care le va cuceri. Se pare că nu i-au cerut să depună un jurământ de nevătămare, a cărui semnificaţie ar fi înţeles-o prea bine. Ludovic a declarat în chip formal că vine ca prieten, dar nu a făcut nicio promisiune legată de viitoarele sale cuceriri, găsind că solicitarea bizantină era periculos de ambiguă.[418] De la Regensburg, francezii au călătorit liniştiţi prin Ungaria, vreme de cincisprezece zile, şi au ajuns la frontiera bizantină

la sfârşitul lunii august.[419] Au trecut Dunărea pe la Branicevo şi au înaintat pe principalul drum din Balcani. Au întâmpinat unele greutăţi în a-şi procura hrana, pentru că germanii consumaseră tot ceea ce găsiseră, iar excesele înfăptuite de aceştia îi făcuseră pe localnici mult mai reticenţi şi mai puţin dornici să ajute. În plus, negustorii locali erau mai mult decât dornici să dea măsuri măsluite după ce pretinseseră plata în avans. Dar dregătorii bizantini au fost binevoitori, iar comandanţii francezi au păstrat disciplina în rândul oamenilor lor. Până când oastea a ridicat tabăra lângă Constantinopol, nu a avut loc niciun incident serios, deşi francezii începeau să-şi arate resentimentele faţă de bizantini şi de germani. La Adrianopol, autorităţile bizantine au încercat să-l convingă pe Ludovic, aşa cum încercaseră şi cu Conrad şi cu la fel de puţin succes, să evite capitala şi să treacă peste Dardanele în Asia. Între timp, câţiva dintre francezi, neliniştiţi de lipsa de grabă cu care înainta oastea lor, au luat-o înainte pentru a se alătura germanilor. Dar germanii nu au fost deloc binevoitori şi au refuzat să împartă proviziile. Cruciaţii din Lorena, care aveau deja relaţii tensionate cu germanii, s-au alăturat acestor francezi şi au întărâtat opinia publică împotriva germanilor.[420] Astfel, chiar înainte ca regele francez să sosească la Constantinopol, relaţiile dintre cele două oştiri cruciate erau încordate şi înveninate. Iar germanii şi francezii nu-i priveau, în egală măsură, cu ochi buni pe bizantini. Cruciada nu începea sub bune auspicii.

II
ZÂZANIA DINTRE CREŞTINI

„De certuri, de pizmă, de mânii, de întărâtări, de clevetiri, de şoptiri, de îngâmfări, de tulburări”.

II Corinteni, 12: 20

Atunci când vestea Cruciadei a ajuns pentru prima oară la Constantinopol, împăratul Manuel era ocupat cu problemele din Anatolia. În pofida campaniilor întreprinse de tatăl şi de bunicul său, situaţia din provinciile asiatice ale Imperiului era în continuare îngrijorătoare. Doar regiunile de pe coastă erau ferite de invaziile turceşti. Regiunile aflate mai departe de coastă erau călcate aproape în fiecare an de incursiuni de jaf, care ocoleau marile fortăreţe şi evitau oştile bizantine. Locuitorii din regiunile de frontieră îşi abandonaseră satele şi fugiseră în oraşe sau pe coastă. Politica lui Manuel era de a stabili o linie de frontieră clară, păzită de o înşiruire de forturi. Diplomaţia şi campaniile împăratului urmăreau asigurarea unei astfel de linii de frontieră.

Emirul danişmend Mohammed ibn Ghazi a murit în decembrie 1141. Emirul fusese principala căpetenie musulmană din Asia Mică, iar moartea lui a fost urmată de războaie civile între fiii şi fraţii săi. Înainte de sfârşitul anului 1142 emiratul se rupsese în trei.

Fiul lui, Dhu’l Nun, controla Cezareea-Mazacha, iar fraţii lui, Yakub Arslan ibn Ghazi şi Am ed-Daulat ibn Ghazi, stăpâneau Sivas şi Melitene. Sultanul selgiucid din Konya, Mas’ud, a văzut în această împărţire prilejul de a-şi stabili hegemonia asupra turcilor anatolieni. A invadat teritoriul danişmend şi a preluat controlul asupra regiunilor răsăritene, până la Eufrat. Înfricoşaţi de acest atac, fraţii Yakub Arslan şi Am ed-Daulat au căutat alianţa Bizanţului şi printr-un tratat, încheiat probabil în 1143, au devenit, într-o oarecare măsură, vasalii împăratului. Manuel şi-a întors apoi atenţia spre Mas’ud, întrucât patrulele lui pătrunseseră până la Malagina, pe drumul de la Niceea la Dorylaeum. La scurtă vreme după ce a respins aceste atacuri, Manuel a fost nevoit să se întoarcă la Constantinopol, din pricina sănătăţii sale şubrede şi a bolii de moarte de care suferea iubita sa soră Maria, a cărei credinţă îi fusese dovedită la începutul domniei lui, atunci când soţul ei, cezarul de origine normandă, Ioan Roger, complotase pentru a ocupa tronul. În 1145 Mas’ud a năvălit din nou în Imperiu şi a cucerit mica fortăreaţă Pracana din Isauria, ameninţând căile de

comunicaţie dintre Bizanţ şi Siria. La puţină vreme după aceea, Mas'ud a jefuit valea râului Meander, ajungând până aproape de mare. Manuel a hotărât că venise momentul unei lovituri îndrăzneţe asupra lui Mas'ud, urmată de un atac asupra sultanatului de Konya. Se căsătorise de curând şi se spunea că dorea să-i arate soţiei sale germane strălucirea cavaleriei bizantine. În vara anului 1146, Manuel i-a trimis sultanului o declaraţie oficială de război şi a pornit precum un crai pe drumul care ducea de la Dorylaeum spre Philomelium. Acolo, câteva detaşamente de turci au încercat să-l oprească, dar au fost învinse. Mas'ud s-a retras spre capitală, dar, deşi îşi întărise garnizoana, a rămas în câmp deschis şi a trimis în grabă după întăriri din Răsărit. Oastea bizantină şi-a ridicat tabăra pentru câteva luni în faţa Konyei, care era apărată de sultană. Manuel se purta curtenitor cu duşmanii săi. Atunci când s-a zvonit că sultanul ar fi fost ucis, Manuel i-a dat de veste sultanei că povestea nu este adevărată, împăratul a încercat, în van, să-i facă pe ostaşii săi să respecte mormintele musulmane din afara oraşului. Dintr-odată, fără un motiv aparent, a poruncit retragerea. Mai târziu s-a spus că împăratul auzise zvonul despre următoarea cruciadă, dar cu greu s-ar fi putut ca vestea hotărârii luate la Vézélay în acea primăvară să-i fi parvenit. Manuel era cu siguranţă bănuitor la adresa intenţiilor sicilienilor şi poate că şi-a dat seama că se pregătea ceva. De asemenea, el aflase că oştii lui Mas'ud i se alăturase un contingent numeros şi se temea să nu fie prins într-o regiune atât de îndepărtată, cu linii de comunicaţie atât de lungi şi de riscante. Manuel s-a retras încet înspre propriul său teritoriu, într-o ordine deplină.[421]

Înainte de a începe o altă campanie împotriva Konyei, Manuel a fost pus în faţa posibilităţii concrete a unei cruciade. Împăratul a fost neliniştit, pe bună dreptate, pentru că experienţa bizantinilor cu cruciaţii era una tulbure. Prin urmare, în primăvara anului 1147, atunci când Mas'ud a trimis o solie pentru a propune un armistiţiu, arătându-se gata să înapoieze Pracana şi alte cuceriri recente, Manuel a fost de acord. Pentru că a încheiat acest acord, a fost numit trădător al creştinătăţii, dar duşmănia lui Conrad, manifestată înainte ca vestea tratatului să fi putut ajunge la germani, a arătat că precauţia împăratului a fost înţeleaptă. Nu avea niciun fel de obligaţii faţă de aproapele său creştin care se gândea în mod deschis să atace Constantinopolul. De asemenea, Manuel nu putea fi încântat de o expediţie care urma, fără îndoială, să-l încurajeze pe principele Antiohiei să uite omagiul pe care tocmai îl depusese şi de ascultarea datorată. Dacă ar fi fost prins într-un război serios împotriva turcilor, i-ar fi putut ajuta pe cruciaţi să traverseze Anatolia, dar totodată le-ar fi permis acestora să facă un rău nelimitat Imperiului, care era apărătorul creştinătăţii. Manuel a preferat să nu aibă niciun fel de

încurcături care l-ar fi putut slăbi într-un moment atât de delicat, mai cu seamă că un război cu Sicilia era iminent.[422]

Până atunci relaţiile lui Manuel cu Conrad fuseseră cordiale. Teama pe care o împărtăşeau faţă de Roger al Siciliei îi apropiase, iar cu puţin timp în urmă Manuel se căsătorise cu cumnata lui Conrad.[423] Dar felul în care se purtase oastea gemană în Balcani şi refuzul lui Conrad de a merge pe drumul peste Dardanale l-au neliniştit pe Manuel. Atunci când Conrad a ajuns în faţa Constantinopolului, a fost găzduit în palatul imperial din Philopatium, din suburbii, aflat lângă zidurile de pământ, iar oastea germană şi-a ridicat tabăra în jurul lui. Dar în câteva zile germanii jefuiseră palatul într-un asemenea hal, încât nu se mai putea locui în el, iar Conrad s-a mutat dincolo de capul Cornului de Aur, în palatul de la Picridium, aflat în faţa cartierului Fanar. Între timp, ostaşii lui Conrad săvârşeau acte de violenţă faţă de populaţie şi trupele bizantine au fost trimise pentru a-i ţine în frâu. Au avut loc un şir de ciocniri. Atunci când Manuel a cerut restabilirea liniştii, Conrad a spus mai întâi că faptele nu erau grave. Apoi, a ameninţat furios că se va întoarce anul următor şi va cuceri capitala. Se pare că împărăteasa, cumnata lui Conrad, a reuşit să-i împace pe cei doi monarhi. Manuel, care le cerea germanilor să treacă grabnic peste Bosfor întrucât se temea de urmările alăturării francezilor, i-a văzut dintr-odată devenind ascultători. Germanii începuseră deja să se certe cu primii francezi care soseau. O pace aparentă a fost restabilită şi Conrad împreună cu oastea lui au trecut marea la Chalcedon, acoperiţi de daruri scumpe. Conrad însuşi a primit câţiva cai frumoşi. A refuzat însă propunerea de a-şi lăsa câţiva oameni în slujba împăratului şi de a primi în schimb unele trupe bizantine din Cilicia, o înţelegere care i-ar fi convenit lui Manuel în vederea războiului cu Roger al Siciliei.[424]

Atunci când a ajuns în Chalcedon, Conrad i-a cerut lui Manuel călăuze care să-l conducă prin Anatolia. Manuel i-a încredinţat această sarcină lui Ştefan, căpetenia gărzii varege. Totodată, i-a sfătuit pe germani să evite drumul drept prin mijlocul peninsulei şi să o ia în schimb pe drumul ocolitor, pe coastă, prin Attalia, rămânând astfel în teritoriul controlat de Bizanţ. I-a sfătuit de asemenea că ar fi mai înţelept să trimită acasă toţi pelerinii care nu puteau lupta, a căror prezenţă nu făcea decât să stânjenească oastea. Conrad a ignorat acest sfat, dar s-a îndreptat spre Niceea. Atunci când oastea a ajuns la Niceea, Conrad s-a răzgândit şi s-a hotărât să-şi împartă oastea în două. Otto de Freisingen urma să meargă pe drumul care ducea la Attalia prin Laodiceea de pe Lycus cu o parte din oaste, care-i cuprindea pe cei mai mulţi dintre non-combatanţi. Conrad şi grosul oştii aveau să meargă pe drumul Primei Cruciade, prin mijlocul peninsulei.[425]

Oastea lui Conrad a plecat din Niceea pe 15 octombrie, având în Ştefan principala călăuză. Vreme de opt zile, cât timp au continuat să se afle pe teritoriul bizantin, au fost bine hrăniţi, deşi mai târziu s-au plâns că oamenii împăratului au amestecat cretă în făina pe care le-au dat-o şi că monedele pe care le-au primit aveau mai puţin metal preţios decât ar fi trebuit. Nu şi-au făcut însă niciun fel de provizii pentru marşul care-i aştepta prin teritoriul turcesc. Iar acum duceau lipsă de apă. Pe 25 octombrie, atunci când au ajuns la micul râu Bathys, lângă Dorylaeum, în apropiere de locul marii victorii cruciate din urmă cu jumătate de veac, întreaga oaste selgiucidă s-a năpustit asupra lor. Pedestraşii germani erau epuizaţi şi însetaţi. Mulţi dintre cavaleri tocmai descălecaseră, pentru a-şi lăsa caii istoviţi să se odihnească. Atacurile neaşteptate, rapide şi repetate ale cavaleriei uşoare turceşti i-au luat prin surprindere. A fost mai degrabă un masacru decât o luptă. Conrad a încercat în zadar să-şi strângă oamenii, iar la căderea serii se înapoia în goana calului, împreună cu câţiva supravieţuitori, pe drumul spre Niceea. Îşi pierduse nouăzeci la sută din oaste şi toate lucrurile pe care le avea în tabără. Prada a fost vândută de învingători în bazarele din Orientul musulman, ajungând până în Persia[426].

Între timp, regele Ludovic şi oastea franceză trecuseră prin Constantinopol. Ajunseseră acolo pe 4 octombrie şi găsiseră avangarda şi oastea din Lorena dezgustate, pe de-o parte, de barbaria germanilor, iar pe de alta, de vestea armistiţiului încheiat de Manuel cu turcii. În pofida stăruinţelor trimisului lui Ludovic, Everard de Barre, marele maestru templier, autorităţile bizantine au îngreunat reuniunea lorenilor cu francezii.[427] Episcopul de Langres, cu lipsa de îngăduinţă prea puţin creştinească a unui cistercian, i-a propus regelui să-şi schimbe politica şi să încheie o alianţă cu Roger al Siciliei împotriva grecilor perfizi. Dar, spre dezamăgirea baronilor săi, Ludovic era prea scrupulos pentru a-şi apleca urechea la acest sfat. Regele a fost mulţumit de primirea care i s-a făcut la Curtea bizantină şi a preferat sfatul blând al episcopului umanist de Lisieux. Regele a fost găzduit la Philopatium, care fusese curăţat după germani, şi a fost invitat la mai multe banchete la palatul imperial din Vlaherne. Împăratul însuşi l-a condus pentru a-i arăta priveliştile oraşului. Mulţi dintre nobilii francezi au fost în egală măsură cuceriţi de atenţia care le-a fost dată.[428] Dar Manuel a avut grijă ca oastea franceză să treacă Bosforul cât mai repede, iar atunci când a ajuns la Chalcedon s-a folosit de pretextul unei revolte provocate de un pelerin flamand, care credea că fusese înşelat, pentru a tăia aprovizionarea oştii franceze. Deşi Ludovic l-a spânzurat de îndată pe vinovat, Manuel a spus că nu le va trimite hrană până când regele nu va depune, în sfârşit, jurământ să înapoieze Bizanţului toate fostele posesiuni pe care le-ar putea cuceri şi până nu

va fi de acord ca seniorii să depună omagiu împăratului, în avans, pentru toate teritoriile pe care le-ar putea ocupa. Nobilimea franceză a protestat, dar Ludovic a considerat cererea rezonabilă, având în vederea că avea nevoie de îndată de ajutorul bizantin, mai ales că începuseră să sosească zvonuri despre dezastrul german.[429]

La începutul lunii noiembrie, oastea franceză a ajuns la Niceea. Acolo le-a fost confirmată vestea înfrângerii lui Conrad. Frederick de Suabia a venit în tabăra franceză pentru a povesti cum s-a întâmplat şi pentru a-i cere lui Ludovic să meargă de îndată să-l întâlnească pe Conrad. Ludovic s-a grăbit spre tabăra germană, iar cei doi regi s-au sfătuit împreună. Au hotărât amândoi să meargă spre sud, pe drumul de coastă, rămânând în teritoriul bizantin. Pentru început, cele două oştiri s-au înţeles bine. Atunci când germanii au început să jefuiască satele dimprejur pentru că nu au putut să găsească mâncare în regiunea unde-şi aveau tabăra, întrucât francezii luaseră tot ceea ce se găsise, trupele bizantine de supraveghere i-au atacat imediat. Germanii au fost salvaţi de un detaşament francez sub comanda contelui de Soissons, care le-a sărit în ajutor la cererea lui Conrad. Între timp, Conrad a izbutit să reinstaureze o oarecare ordine printre trupele sale. Mulţi dintre pelerinii care supravieţuiseră l-au părăsit pentru a-şi face drum înapoi spre Constantinopol. Nu se ştie ce s-a întâmplat mai departe cu ei.[430]

Oştile au înaintat împreună. Pe 11 noiembrie şi-au ridicat tabăra la Esseron, lângă Balikesri de astăzi. Acolo şi-au schimbat planul din nou. Probabil că au primit veşti despre călătoria lui Otto de Freisingen pe drumul care mergea drept de la Philadelphia la Laodicea. Tot ceea ce ştim despre această călătorie este că pelerinii au ajuns în cele din urmă la Attalia epuizaţi şi împuţinaţi, mulţi dintre ei murind pe drum, fie din cauza lipsurilor, fie din pricina atacurilor turceşti. Regii au hotărât să rămână aproape de coastă, într-un ţinut mai fertil şi în apropierea flotei bizantine.

Au înaintat în continuare prin Adramyttium, Pergam şi Smirna şi au ajuns la Efes. Oastea lui Ludovic era în frunte, iar germanii rămăseseră cu o zi în urmă, batjocoriţi de aliaţii lor pentru încetineală. Istoricul bizantin Cinnamus aminteşte strigătul *Pousse Allemand* pe care francezii plini de dispreţ îl aruncau cruciaţilor germani. [431]

Atunci când au ajuns la Efes, sănătatea lui Conrad era atât de şubredă, încât a rămas acolo. Aflând acestea, împăratul Manuel i-a trimis daruri scumpe şi l-a convins să se înapoieze la Constantinopol, unde l-a primit cu bunăvoinţă şi l-a găzduit în palat. Manuel era foarte pasionat de medicină şi a insistat să fie el medicul oaspetelui său. Conrad s-a refăcut şi a fost foarte emoţionat de atenţia pe care i-au arătat-o împăratul şi împărăteasa. În timpul acestei vizite a fost aranjată căsătoria între fratele lui Henric, ducele de Austria, şi

nepoata împăratului, Teodora, fiica fratelui lui Manuel, Andronic. Regele german şi suita lui au rămas la Constantinopol până la începutul lunii martie 1148, când o escadră navală bizantină i-a dus până în Palestina.[432]

Pe parcursul celor patru zile petrecute la Efes, regele Ludovic a primit de la Manuel o scrisoare prin care i se dădea de veste că turcii se pregăteau de război. Împăratul îl sfătuia să evite orice conflict şi să rămână, cât mai mult timp cu putinţă, la adăpostul oferit de fortăreţele bizantine. Este limpede că Manuel se temea ca francezii să nu sufere din pricina turcilor şi el să fie învinuit de asta. Totodată, împăratul, prins în războiul sicilian, nu dorea să se întâmple nimic care ar fi putut periclita pacea cu sultanul. Ludovic nu i-a dat niciun răspuns. Nici atunci când Manuel i-a scris pentru a-l anunţa că dregătorii bizantini nu puteau împiedica populaţia să se răzbune pentru pagubele provocate de cruciaţi.

Ludovic nu i-a răspuns. Disciplina oştii franceze începuse să se destrame şi veştile despre fărădelegile cruciaţilor ajunseseră până în capitală.[433]

Oastea franceză s-a îndreptat spre valea râului Meander. La Decervium, acolo unde şi-a petrecut Crăciunul, au apărut turcii şi au început să-i hărţuiască pe cruciaţi până când aceştia au ajuns la podul care trecea peste râu, în dreptul Antiohiei din Pisidia. Acolo a avut loc o luptă deschisă, dar francezii şi-au croit drum peste pod şi turcii s-au retras înăuntrul zidurilor Antiohiei. Nu se ştie în ce condiţii a fost posibil ca turcii să se refugieze înăuntrul fortăreţei bizantine. Francezii au interpretat acest gen, în chip firesc, drept o trădare faţă de creştinătate. Dar fie că garnizoana locală a cedat în faţa unei forţe mai puternice, fie că încheiase vreo înţelegere cu necredincioşii, este puţin probabil ca împăratul însuşi să fi încuviinţat aceasta.[434]

Lupta dinaintea podului Antiohiei a avut loc pe 1 ianuarie 1148. Trei zile mai târziu, cruciaţii au ajuns la Laodicea, pe care au găsit-o părăsită. Reputaţia lor îi alungase pe locuitori, care se refugiaseră cu toată hrana lor printre dealuri. Cruciaţilor le-a fost foarte greu să adune orice fel de hrană pentru marşul dificil care-i aştepta.[435] Drumul spre Attalia trecea prin nişte munţi foarte sterpi. A fost o călătorie dificilă chiar şi în etapele ei cele mai uşoare. Pentru o oaste înfometată, care înainta cu greu prin furtunile din ianuarie, hărţuită fără încetare pe flancuri de turci, care-i prindeau pe cei care se rătăceau şi pe bolnavi, călătoria a fost un coşmar. De-a lungul drumului, ostaşii au văzut trupurile pelerinilor germani care muriseră cu câteva luni mai înainte. Nu s-a mai făcut nicio încercare de a restabili disciplina, cu excepţia grupului de cavaleri templieri. Regina şi doamnele dârdâiau în lecticile lor şi jurau să nu mai treacă vreodată printr-o asemenea încercare. Într-o după-amiază, pe când oastea

începuse să coboare spre mare, avangarda condusă de Geoffrey de Rançon a încălcat porunca regelui de a-şi aşeza tabăra în vârful trecătorii şi a început coborârea, îndepărtându-se de grosul oştirii, pe care turcii au atacat-o imediat. Cruciaţii au respins atacul, dar doar căderea serii i-a salvat viaţa regelui, iar în rândul francezilor pierderile au fost foarte însemnate.[436]

De aici înainte drumul a fost mai uşor. Turcii nu s-au aventurat înspre câmpie. La începutul lunii februarie, Cruciada a ajuns la Attalia. Guvernatorul de acolo era un italian pe nume Landolf. Urmând poruncile împăratului, Landolf a făcut tot ceea ce putea pentru a-i ajuta pe occidentali. Dar Attalia nu era un oraş mare, care să aibă însemnate rezerve de hrană. Oraşul era aşezat într-un ţinut sărac, care fusese de curând jefuit de turci. Proviziile de iarnă erau pe sfârşite şi pelerinii germani luaseră ceea ce mai rămăsese. Nu este de mirare că hrana era puţină şi că preţurile urcaseră până la cer. Dar pentru francezii dezamăgiţi şi furioşi toate acestea nu erau decât încă o dovadă a trădării bizantine. Regele Ludovic a hotărât să continue călătoria pe mare şi a negociat cu Landolf obţinerea unor nave. O flotă nu se strângea uşor într-un port de pe coasta sălbatică a Karamanului, în acea perioadă din an. În vremea în care au început să fie adunate navele, turcii au coborât şi au atacat prin surprindere tabăra cruciată. Cruciaţii au dat din nou vina pe bizantini, care, într-adevăr, probabil că nu au făcut niciun efort să-i apere pe oaspeţii lor nepoftiţi, din pricina cărora aveau loc aceste incursiuni turceşti. Atunci când navele au sosit, s-au dovedit prea puţine pentru a îmbarca întreaga oaste. Prin urmare, Ludovic şi-a îmbarcat oamenii, împreună cu toţi cavalerii care au mai încăput, şi s-a îndreptat spre Sfântul Simeon, unde a ajuns pe 19 martie. Atunci când şi-a părăsit oastea, pentru a-şi linişti conştiinţa, regele i-a dat lui Landolf suma de cinci sute de mărci şi i-a cerut să aibă grijă de bolnavi şi de răniţi şi, dacă se putea, să-i trimită pe ceilalţi pe mare. Conţii de Flandra şi de Bourbon au fost lăsaţi la comandă. A doua zi după plecarea regelui, turcii au năvălit în câmpie şi au atacat tabăra. Fără a avea îndeajuns de mulţi cavaleri, era practic imposibil să fie respinşi cu succes. Drept urmare, cruciaţii au primit îngăduinţa să se adăpostească înăuntrul zidurilor. Acolo au fost bine trataţi, bolnavii au fost îngrijiţi, iar Landolf s-a grăbit să facă rost de mai multe nave. Nici acum însă nu a izbutit să găsească îndeajuns de multe pentru a-i transporta pe toţi cruciaţii. Astfel, Thierry de Flandra şi Archimbald de Bourbon au urmat exemplul regelui şi s-au îmbarcat, împreună cu prietenii lor şi cu restul cavaleriei, spunând pedestraşilor şi pelerinilor să-şi croiască drum, cum vor putea, pe uscat.[437] Părăsiţi de conducătorii lor, nefericiţii rămaşi au refuzat să se aşeze în tabăra pregătită de Landolf, care dorea să-i scoată afară din oraş. Se gândeau că acolo ar fi mult prea expuşi atacurilor arcaşilor turci. În schimb, au

plecat îndată pe drumul de răsărit. Neştiutori, nedisciplinaţi şi neîncrezători în călăuzele lor, hărţuiţi permanent de turci, despre care erau convinşi că se înţeleseseră cu bizantinii, nefericiţii francezi, în urma cărora se târa ce mai rămăsese din pedestrimea germană a lui Conrad, au înaintat cu dificultate până în Cilicia. La sfârşitul primăverii, mai puţin de jumătate din ei au sosit la Antiohia.[438]

Într-una din numeroasele sale scrisori trimise acasă abatelui Suger, al cărui subiect era invariabil nevoia de mai mulţi bani, regele Ludovic a descris dezastrele din Anatolia drept „trădarea împăratului şi, totodată, propria noastră vină". Acuzaţia adusă lui Manuel a fost repetată, mai frecvent şi mai aprins, de cronicarul francez oficial al Cruciadei, de Odo de Deuil. Istoricii occidentali au preluat, până în zilele noastre, această acuzaţie.[439] Nefericirile cruciaţilor au contribuit într-atât la înveninarea relaţiilor dintre creştinătatea apuseană şi cea răsăriteană, încât acuzaţia trebuie examinată mai îndeaproape. Odo se plânge că bizantinii au asigurat provizii insuficiente de hrană, pentru care au cerut preţuri exorbitante, mijloace de transport nepotrivite şi călăuze nepricepute. Mai rău decât orice, Odo îi acuză pe bizantini că s-au aliat cu turcii împotriva fraţilor lor creştini. Primele acuzaţii sunt absurde. Niciun stat medieval, nici măcar unul atât de bine organizat ca Bizanţul, nu avea îndeajuns de multe provizii de hrană pentru a aproviziona două oşti excepţional de numeroase, care sosiseră nechemate şi care-şi anunţaseră venirea doar cu puţin timp înainte. Iar atunci când hrana era puţină, preţurile creşteau inevitabil. Este sigur că unii dintre negustorii locali şi dintre dregătorii oficiali au încercat să-i păcălească pe invadatori. O asemenea purtare nu fusese niciodată un fenomen rar în negoţ, mai ales în Orientul Apropiat şi în Răsărit. Nu era rezonabil să se aştepte ca Landolf să strângă un număr suficient de nave pentru o întreagă armată, în mijlocul iernii, în micul port al Attaliei. Nici călăuzele, al căror sfat era arareori urmat, nu puteau fi învinovăţite că nu ştiau care poduri sau fântâni fuseseră de curând distruse de turci sau că fugeau în faţa ameninţărilor şi duşmăniei oamenilor pe care îi îndrumau. Chestiunea alianţei cu turcii este ceva mai serioasă, dar trebuie analizată şi din punctul de vedere al lui Manuel. Acesta nici nu chemase cruciada, nici nu o dorea. Avea motive bune să se plângă de ea. Până atunci, diplomaţia bizantină învăţase foarte bine cum să-i asmută pe principii musulmani unul împotriva altuia şi, astfel, să-i izoleze pe rând pe fiecare dintre ei. Inevitabil, o expediţie despre care se vorbea atât de mult, precum o cruciadă, urma să-i strângă pe principii musulmani laolaltă, într-un front unit împotriva creştinătăţii. Mai mult, strategia bizantină împotriva islamului era esenţială pentru controlul Antiohiei. Bizanţul obţinuse în cele din urmă controlul asupra cetăţii, atunci când principele Raymond a depus jurământul de supunere, într-un chip

mizerabil, la Constantinopol. Inevitabil, venirea Cruciadei, avându-i în frunte pe nepoata lui Raymond şi pe soţul acesteia, avea să-l tenteze pe principe să scape de vasalitate. Felul în care s-au purtat cruciaţii cât timp s-au aflat în teritoriul imperial nu a fost de natură să sporească simpatia împăratului faţă de ei. Au jefuit, i-au atacat trupele de supraveghere, i-au ignorat cererile cu privire la drumurile pe care ar fi trebuit să meargă şi mulţi dintre oamenii de frunte au vorbit deschis despre un atac asupra Constantinopolului. Privită în această lumină, purtarea împăratului faţă de cruciaţi pare generoasă şi răbdătoare, iar unii dintre cruciaţi au recunoscut acest lucru. Dar occidentalii nu puteau înţelege, nici ierta tratatul pe care-l încheiase cu turcii. Dincolo de puterea lor de înţelegere erau şi necesităţile ample ale politicii bizantine. Cruciaţii preferau să treacă cu vederea faptul, deşi cu siguranţă erau conştienţi de el, că în timpul în care ei cereau ajutorul împăratului împotriva necredincioşilor, propriile sale pământuri erau supuse unui atac necruţător din partea altei puteri creştine. În toamna anului 1147, regele Roger al Siciliei a cucerit insula Corfu şi de acolo a trimis o oaste pentru a jefui peninsula grecească. Teba a fost cucerită şi mii de muncitori au fost răpiţi pentru a ajuta la dezvoltarea industriei mătăsii din Palermo, aflată la început. Corintul însuşi, principala fortificaţie a peninsulei, a fost cucerit şi despuiat de toate comorile sale. Încărcaţi cu pradă, normanzii sicilieni s-au înapoiat în Corfu, pe care plănuiau să-l păstreze ca o ameninţare permanentă la adresa Imperiului şi pentru a strangula Marea Adriatică. Iminenţa atacului normand l-a făcut pe Manuel să se retragă din Konya în 1146 şi să accepte propunerile de pace ale sultanului din anul următor. Dacă Manuel era socotit un trădător al creştinătăţii, cu siguranţă că regele Roger i-o luase înainte.

Oastea bizantină era numeroasă, dar nu putea fi prezentă pretutindeni. Pentru războiul cu Roger era nevoie de cele mai bune trupe. Apoi au apărut zvonuri despre tulburările din stepele ruseşti, care în vara lui 1148 au provocat o invazie a cumanilor în Balcani. Din cauza Cruciadei, Manuel nu putea să-şi retragă oamenii de la frontiera din Cilicia. În plus, trecerea cruciaţilor prin Imperiu a însemnat şi o sporire a forţelor de supraveghere. Din pricina acestor lucruri împăratul nu putea să asigure un număr îndeajuns de mare de oameni pentru apărarea întinselor regiuni de frontieră anatoliene. A preferat un armistiţiu care să permită supuşilor să-i anatolieni să trăiască eliberaţi de ameninţarea incursiunilor turceşti. Cruciaţii au pus în pericol acest armistiţiu. Marşul lui Conrad înspre Dorylaeum a fost o provocare directă la adresa turcilor. Ludovic, deşi a rămas în interiorul teritoriului bizantin, s-a proclamat în chip public duşman al tuturor musulmanilor şi a respins cererea împăratului de a rămâne în raza de apărare a garnizoanelor bizantine. Este foarte posibil ca

Manuel, confruntându-se cu o asemenea problemă, să fi încheiat o înţelegere cu turcii prin care urma să treacă cu vederea incursiunile lor în teritoriul bizantin, atâta vreme cât urmau să-i atace doar pe cruciaţi. Turcii şi-au ţinut partea lor de înţelegere, dând foarte clar impresia că acţionau în acord cu localnicii. Acestora le era într-adevăr indiferent dacă turmele şi hrana le erau furate de cruciaţi sau de turci şi, în atare condiţii, era normal să-i prefere pe cei din urmă.[440] Dar este imposibil să-i dăm crezare lui Odo de Deuil că localnicii i-ar fi atacat pe cruciaţi împreună cu turcii. Odo îi acuză de acest lucru pe locuitorii din Attalia, imediat după ce spune că aceştia au fost mai târziu pedepsiţi de împărat pentru că au arătat prea multă bunăvoinţă cruciaţilor.[441]

Principala responsabilitate pentru dezastrele care s-au abătut asupra cruciaţilor în Anatolia revine propriilor lor gesturi prosteşti. Într-adevăr, împăratul ar fi putut face mai multe pentru a-i ajuta, dar doar asumându-şi un risc mai mare pentru Imperiu. Însă adevărata problemă era una mai profundă. Era în interesul creştinătăţii ca, din când în când, să aibă loc expediţii de vitejie în Orient, conduse de un amestec de idealişti lipsiţi de înţelepciune şi de aventurieri lipsiţi de scrupule pentru a ajuta un stat nedorit şi a cărui existenţă depindea de lipsa de unitate a musulmanilor? Sau Bizanţul, care fusese atâta vreme gardianul frontierei răsăritene, trebuia să-şi asume în continuare acest rol, nestânjenit de Apus? Povestea celei de-a Doua Cruciade arată încă şi mai clar decât cea dintâi că cele două opţiuni politice erau incompatibile. Atunci când Constantinopolul însuşi a căzut şi turcii au bătut cu tunurile la porţile Vienei, se va putea în sfârşit vedea care opţiune ar fi fost cea corectă.

III
EŞECUL

„Şi orice sfat veţi sfătui, îl va risipi”.

Isaia, 8: 10

Atunci când a sosit vestea debarcării regelui Ludovic în portul Sfântul Simeon, pe 19 martie 1148, principele Raymond şi întreaga suită au mers de la Antiohia pentru a-l întâmpina şi pentru a-l conduce în cetate. Următoarele zile au fost petrecute în sărbătoare şi veselie. Nobilii curtenitori din Antiohia au făcut tot ce le-a stat în putinţă pentru a le mulţumi pe regina Franţei şi pe doamnele importante din suita ei. Iar datorită vremii încântătoare a primăverii siriene, în belşugul Curţii antiohiene, vizitatorii au uitat dificultăţile prin care trecuseră. Imediat ce s-au refăcut, Raymond a discutat cu căpeteniile franceze planurile unei campanii împotriva necredincioşilor. Raymond spera la rezultate însemnate din partea Cruciadei care tocmai venise. Poziţia lui era nesigură. Nur ed-Din se aşezase acum de-a lungul frontierei creştine de la Edessa la Hama şi petrecuse toamna anului 1147 cucerind, una câte una, fortăreţele latine aflate la răsărit de fluviul Orontes. Contele Joscelin era cu totul prins cu apărarea propriei lui fortăreţe, de la Turbessel. Dacă musulmanii ar fi atacat în forţă Antiohia, singura putere care ar fi putut veni în ajutorul lui Raymond era Bizanţul. Iar trupele bizantine ar fi putut foarte bine sosi prea târziu şi, oricum, ar fi insistat pentru o subordonare şi mai strictă. Deşi incidentele călătoriei reduseseră numărul de pedestraşi, oastea franceză asigura un număr atât de mare de cavaleri, încât latinii din Antiohia puteau prelua ofensiva. Raymond i-a cerut regelui să atace împreună inima stăpânirii lui Nur ed-Din, oraşul Alep, şi i-a convins pe mulţi dintre cavalerii francezi să i se alăture într-o recunoaştere preliminară, mergând până sub zidurile cetăţii, spre consternarea locuitorilor.[442]

Dar atunci când a sosit momentul, regele Ludovic a ezitat. A spus că jurământul de cruciat îl obliga să meargă la Ierusalim înainte de a începe orice fel de campanie, dar aceasta nu era decât o scuză pentru a-şi ascunde nehotărârea. Toţi principii din Orientul Latin îi cereau ajutorul. Contele Joscelin spera să-l folosească pentru recuperarea Edessei. Până la urmă, nu din pricina căderii Edessei pornise Cruciada? Raymond de Tripoli, care revendica dreptul vărului – pentru că mama lui fusese o prinţesă franceză – căuta ajutorul lui

Ludovic pentru a recupera Montferrand. Apoi, în aprilie, a venit la Antiohia însuşi patriarhul Ierusalimului, trimis de înalta Curte a regatului, pentru a-i cere regelui să se grăbească spre sud şi să-i spună că regele Conrad se afla deja în Ţara Sfântă.[443] Până la urmă, regele s-a lăsat convins dintr-un motiv pur personal. Regina Eleonora era cu mult mai inteligentă decât soţul ei. Ea şi-a dat seama de îndată de înţeleciunea planului lui Raymond. Dar, susţinându-l deschis şi cu pasiune pe unchiul ei, a stârnit gelozia lui Ludovic. Limbile au început să şuşotească. Regina şi principele erau văzuţi prea des împreună. Se şoptea că iubirea lui Raymond era mai mult decât dragostea unui unchi. Ludovic, îngrijorat de cinstea lui, şi-a anunţat imediat plecarea. Atunci, regina a declarat că ea va rămâne în Antiohia şi că va divorţa de soţul ei. Drept răspuns Ludovic şi-a târât soţia cu forţa din palatul unchiului ei şi a plecat cu întreaga sa oaste spre Ierusalim.[444]

La jumătatea lunii aprilie, regele Conrad debarcase la Acra împreună cu principalele sale căpetenii şi fusese întâmpinat la Ierusalim de regina Melisenda şi de fiul ei printr-o primire prietenoasă, pe măsura rangului său.[445] Cu aceleaşi onoruri a fost întâmpinat şi regele Ludovic o lună mai târziu, atunci când a pătruns în Ţara Sfântă. Niciodată nu mai fusese la Ierusalim o asemenea adunare strălucită de cavaleri şi de doamne.[446] Dar erau şi multe absenţe însemnate. Raymond al Antiohiei, înfuriat de purtarea lui Ludovic, s-a spălat pe mâini de întreaga Cruciadă. În orice caz, nu-şi putea permite să-şi părăsească principatul aflat în pericol pentru o aventură în părţile de miazăzi. Nici contele Joscelin nu putea părăsi Turbessel. Absenţa contelui de Tripoli se datora unei întunecate tragedii de familie. Printre cruciaţii care au luat semnul Crucii odată cu regele la Vézélay se găsea şi Alphonse-Jourdain, contele de Toulouse. Împreună cu soţia şi cu copiii lui, contele călătorise pe mare de la Constantinopol şi ajunsese la Acra la câteva zile după Conrad. Sosirea lui cu un contingent puternic îi îmbărbătase pe latinii din Orient, pentru care contele era o figură romantică. Şi asta pentru că Alphonse-Jourdain era fiul fostului cruciat Raymond de Toulouse, născut în Orient, la Mont-Pèlerin, pe când tatăl lui asedia Tripoli. Dar venirea lui îl stingherea pe cel care era acum conte de Toulouse, nepotul lui Bertrand, fiul bastard al contelui Raymond. Dacă Alphonse-Jourdain ar fi revendicat Tripoli, pretenţiile sale ar fi fost greu de respins şi se părea că îşi dorea să amintească de drepturile sale. Pe drumul de la Acra la Ierusalim, contele s-a oprit la Cezareea, unde a murit în chinuri pe neaşteptate.

Se poate ca moartea să-i fi fost provocată de vreo boală acută, precum apendicita. Însă imediat toţi au suspectat că ar fi fost vorba de otravă şi fiul contelui decedat, Betrand, l-a acuzat în mod deschis pe Raymond de Tripoli că ar fi fost autorul moral al crimei. Alţii credeau

că vinovatul ar fi regina Melisenda, care ar fi acţionat la cererea iubitei sale surori, contesa Hodierna, soţia lui Raymond. Nimic nu a fost însă dovedit. Totuşi Raymond, indignat de acuzaţia care i-a fost adusă, nu a vrut să aibă nimic de-a face cu Cruciada.[447]

Când toţi cruciaţii au sosit în Palestina, regina Melisenda şi regele Balduin i-au invitat să participe la o mare adunare care urma să aibă loc la Acra, pe 24 iunie 1148. A fost o întrunire impresionantă. Gazdele erau regele Balduin şi patriarhul Foucher, împreună cu arhiepiscopii de Cezareea şi de Nazaret, marii maeştri ai Templierilor şi ai Ospitalierilor, clericii şi nobilii de frunte ai regatului. Împreună cu Conrad erau fraţii lui vitregi, Henric Jasomirgott de Austria, Otto de Freisingen, nepotul său, Frederick de Suabia, Welf de Bavaria şi mulţi alţi principi mai puţin importanţi. Lorena era reprezentată de episcopii de Metz şi de Toul. Alături de regele Ludovic se găseau fratele său, Robert de Dreux, viitorul său ginere, Henric de Champagne, Thierry, conte de Flandra, precum şi tânărul Bertrand, fiul bastard al lui Alphonse-Jourdain. Nu ştim cum s-au desfăşurat discuţiile, nici din partea cui a venit propunerea decisivă. Adunarea a hotărât, nu fără o oarecare opoziţie, ca toate forţele să fie îndreptate într-un atac comun împotriva Damascului.[448]

Era o hotărâre complet nesăbuită. Într-adevăr, Damascul ar fi fost un câştig foarte însemnat şi stăpânirea lui de către latini i-ar fi separat complet pe musulmanii din Egipt şi Africa de fraţii lor din nordul Siriei şi din Orient. Dar dintre toate statele musulmane, doar regatul bund al Damascului dorea să rămână în relaţii bune cu latinii. Ei înţeleseseră, ca de altfel şi cei mai înţelepţi dintre latini, că duşmanul cel mai important era Nur ed-Din. Interesul latinilor ar fi fost să păstreze prietenia Damascului până când Nur ed-Din avea să fie zdrobit şi să menţină ruptura dintre Damasc şi Alep. Un atac asupra celui dintâi era, în lumina evenimentelor din anul precedent, cea mai sigură metodă de a-i arunca pe conducătorii Damascului în braţele lui Nur ed-Din. Dar baronii din Ierusalim râvneau la pământurile fertile care datorau supunere Damascului şi sufereau amintindu-şi de recenta lor umilinţă, pe care tânărul şi curajosul rege probabil că dorea să o răzbune. Pentru cruciaţii nou-veniţi Alepul nu însemna nimic, în vreme ce Damascul era o cetate venerată în Scripturi, a cărei eliberare din mâinile necredincioşilor ar fi răspândit gloria lui Dumnezeu. Nu are sens să încercăm să împărţim vina pentru această decizie, dar responsabilitatea cea mai mare trebuie să revină baronilor locali, care cunoşteau situaţia, mai degrabă decât nou-veniţilor, pentru care toţi musulmanii erau la fel.[449]

La mijlocul lunii iulie, oastea creştină, cea mai mare cu care latinii au mers vreodată la luptă, a plecat din Galileea prin Banyas. Sâmbătă, pe 24 iulie, oastea şi-a aşezat tabăra la marginile grădinilor

şi livezilor care înconjurau Damascul. La început, emirul Unur nu a luat foarte în serios vestea sosirii Cruciadei. Auzise de pierderile grele pe care le suferiseră cruciaţii în Anatolia şi, în orice caz, nu se aştepta ca Damascul să devină obiectivul lor. Atunci când a aflat că aşa stau lucrurile, a trimis imediat poruncă guvernatorilor săi din provincii să-i trimită toţi oamenii de care se puteau lipsi. Iar un mesager s-a grăbit spre Alep, pentru a-i cere ajutorul lui Nur ed-Din. Latinii s-au oprit mai întâi la Manakil al-Asakir, la vreo şase kilometri la miazăzi de oraş, ale cărui ziduri albe şi turnuri străluceau prin frunzişul des al livezilor. La scurt timp după aceea, cruciaţii s-au mutat mai sus, în satul al-Mizza, unde se găsea mai multă apă. Oastea damaschină a încercat să-i oprească acolo, dar a fost silită să se retragă înăuntrul zidurilor. După victorie, conducătorii cruciadei au trimis oastea Ierusalimului să cureţe grădinile de duşmani. Până după-amiază, grădinile aflate la miazăzi de oraş se găseau în stăpânirea latinilor, care construiau palisade din copacii pe care-i tăiau. Apoi, mulţumită curajului dovedit de Conrad, cruciaţii au forţat pătrunderea spre Rabwa, pe râul Barada, chiar sub zidurile oraşului. Locuitorii Damascului au crezut că totul era acum pierdut şi au început să baricadeze străzile, fiind gata pentru o ultimă luptă disperată. Dar a doua zi mersul lucrurilor s-au schimbat. Întăririle chemate de Unur au început să vină în număr mare prin porţile de nord ale oraşului şi cu ajutorul lor s-a pornit un contraatac care i-a alungat pe creştini de lângă ziduri. Unur a repetat atacul şi în următoarele două zile, iar luptătorii musulmani au pătruns din nou în grădini şi în livezi. Acţiunile lor deveniseră într-atât de periculoase pentru tabără, încât Conrad, Ludovic şi Balduin s-au întâlnit şi au hotărât să părăsească grădinile din sudul oraşului şi să se mute spre răsărit, aşezându-şi tabăra într-un loc în care duşmanul să nu se poată ascunde. Pe 27 iulie întreaga oaste s-a mutat pe câmpia aflată lângă zidul de răsărit. A fost o decizie dezastruoasă, pentru că aici nu se găsea apă şi tabăra se afla în faţa celei mai puternice secţiuni din zid. Iar damaschinii care ieşeau din oraş pentru a-i ataca pe cruciaţi se puteau acum deplasa în voie prin livezi.

Într-adevăr, mulţi ostaşi credeau că mutarea taberei fusese ideea lui Unur, care i-ar fi mituit pe baronii din Palestina să-i sfătuiască pe regi în acest sens. Pentru că acum dispăruse şi ultima şansă de a cuceri Damascul. Unur, a cărui oaste creştea şi care aflase că Nur ed-Din se îndrepta spre sud, şi-a reînceput atacurile asupra taberei latinilor. Cea care se apăra acum era oastea cruciată şi nu oraşul asediat.[450]

În vreme ce oastea creştină era cuprinsă de deznădejde şi zvonurile de trădare începeau să circule, conducătorii cruciaţilor se certau în ochii tuturor asupra viitorului Damascului, după ce îl vor fi cucerit. Seniorii din regatul Ierusalimului se aşteptau ca Damascul să

fie încorporat ca un fief al regatului şi căzuseră de acord să-i revină lui Guy Brisebarre, senior de Beirut, a cărui candidatură fusese, se pare, confirmată de regina Melisenda şi de conetabilul Manasses. Dar Thierry de Flandra râvnea şi el la Damasc, pe care ar fi vrut să-l deţină ca fief semiindependent, precum Tripoli. Thierry a obţinut sprijinul lui Conrad şi al lui Ludovic, precum şi pe cel al regelui Balduin, cu a cărui soră vitregă era căsătorit. Mânia care i-a cuprins pe nobilii locali atunci când au aflat că regele îl prefera pe Thierry i-a făcut să nu mai lupte cu atât avânt. Aceia dintre ei care se împotriviseră de la bun început atacului asupra Damascului au câştigat mai mulţi adepţi. Poate că în secret aveau legături cu Unur. S-a vorbit despre sume imense plătite, este adevărat, în monede care s-au dovedit a fi false şi care ar fi fost trimise din Damasc Curţii de la Ierusalim şi lui Elinand, principele Galileei. Poate că Unur le-a spus că, dacă se vor retrage, va renunţa imediat la alianţa cu Nur ed-Din. Fie că Unur a promis explicit sau nu denunţarea alianţei, cu siguranţă, acesta este motivul care i-a determinat pe nobilii regatului să-şi schimbe atitudinea. Nur ed-Din se afla deja la Homs, negociind cu Unur condiţiile ajutorului său. Nur ed-Din cerea ca oastea lui să fie lăsată să intre în Damasc, iar Unur încerca să câştige timp. Oastea latină se găsea într-o situaţie dificilă dinaintea Damascului. Nu putea aştepta niciun fel de întăriri, în vreme ce oamenii lui Nur ed-Din urmau să sosească în câteva zile. Dacă ar fi ajuns, atunci nu numai că întreaga oaste cruciată ar fi putut fi distrusă, dar şi Damascul ar fi trecut cu siguranţă în stăpânirea lui Nur ed-Din.[451]

Nobilii din Palestina se convinseseră acum, prea târziu, de nebunia continuării războiului cu Damascul şi încercau să-i lămurească de aceasta şi pe regii Conrad şi Ludovic. Occidentalii erau şocaţi. Nu puteau urmări subtilele lor argumente politice, dar ştiau că fără ajutorul latinilor din Orient nu se putea întreprinde nimic. Regii s-au plâns deschis de lipsa de credinţă şi de lipsa de zel pe care le găsiseră în rândul lor. Au poruncit însă ca oastea să se retragă. [452]

Miercuri, 28 iulie, în zori, la cinci zile după ce ajunseseră dinaintea Damascului, cruciaţii şi-au ridicat tabăra şi au început să se retragă spre Galileea. Deşi este posibil ca banii lui Unur să le fi cumpărat retragerea, emirul nu i-a lăsat să plece liniştiţi. De-a lungul întregii zile, precum şi în zilele ce au urmat, cavaleria uşoară turcomană s-a ţinut de flancurile oştii creştine, azvârlind cu săgeţi asupra lor. Drumul a fost presărat cu cadavrele oamenilor şi cailor, a căror duhoare a rămas în câmpie multe luni de atunci înainte. La începutul lunii august, marea expediţie s-a înapoiat în Palestina, iar soldaţii din Orient s-au întors la casele lor. Rezultatele Cruciadei au constat în pierderea de vieţi omeneşti şi de bunuri materiale, dar şi într-o umilinţă teribilă. Faptul că o oaste atât de strălucită a trebuit să

renunţe la asediu după doar patru zile de luptă a fost o lovitură grea dată prestigiului creştinilor. Legenda invincibilităţii cavalerilor occidentali, care se născuse în vremea marii aventuri a Primei Cruciade, a fost complet sfărâmată. Entuziasmul lumii musulmane a renăscut.[453]

După ce s-a întors din Damasc, regele Conrad nu a mai zăbovit în Palestina. Împreună cu oamenii lui s-a îmbarcat pe 8 septembrie la Acra pe o navă care se îndrepta spre Salonic. Atunci când a debarcat la Salonic a primit de la Manuel o invitaţie stăruitoare să petreacă Crăciunul la Curtea imperială. Cei doi monarhi s-au înţeles acum de minune. Deşi nepotul său mai tânăr, Frederick, a continuat să poarte ranchiună bizantinilor, pe care-i învinovăţea pentru pierderile germane din Anatolia, Conrad se gândea doar la importanţa alianţei cu Manuel împotriva lui Roger al Siciliei. Regele german fusese subjugat de farmecul personal al lui Manuel şi de ospitalitatea încântătoare care i s-a arătat. Pe parcursul vizitei a fost sărbătorită cu mare pompă căsătoria fratelui lui Conrad, Henric de Austria, cu Teodora, nepoata lui Manuel. Bizantinii îngroziţi au plâns când au văzut că frumoasa şi tânăra prinţesă a fost sacrificată unei sorţi atât de crude – „jertfită bestiei din Occident", după cum un poet de curte i-a scris cu compătimire mamei ei. Dar nunta a dovedit deplina reconciliere între Curtea germană şi cea bizantină. În februarie 1149, atunci când Conrad a părăsit Constantinopolul pentru a se înapoia în Germania, fusese încheiată alianţa împotriva lui Roger al Siciliei, ale cărui pământuri din peninsula italică aveau să fie împărţite.[454]

În vreme ce Conrad se bucura de tihna Constantinopolului, regele Ludovic zăbovea în continuare în Palestina. Abatele Suger i-a scris, în repetate rânduri, cerându-i să se întoarcă în Franţa. Regele nu se putea însă hotărî. Dorea, fără îndoială, să petreacă Paştele la Ierusalim. Ştia că întoarcerea în Franţa va fi urmată de un divorţ cu toate consecinţele lui politice. Căuta să amâne acea zi fatidică. Între timp, în vreme ce Conrad reînnoda prietenia cu Bizanţul, cu cât Ludovic se gândea mai mult la împărat, cu atât îi sporea duşmănia faţă de el. Regele francez şi-a schimbat strategia şi a căutat o alianţă cu Roger al Siciliei. Cearta cu Raymond al Antiohiei îndepărtase principalul obstacol al acestei alianţe, care i-ar fi îngăduit să-şi satisfacă ura faţă de Bizanţ. În cele din urmă, la începutul verii anului 1149, Ludovic a părăsit Palestina la bordul unei nave siciliene, care s-a alăturat apoi unei flote siciliene care se afla în apele Mediteranei răsăritene. Războiul Siciliei cu Bizanţul continua şi, pe când flota înconjura Peloponesul, a fost atacată de navele bizantine. Regele Ludovic a poruncit în grabă să fie înălţat steagul francez pe nava sa şi, drept urmare, i s-a îngăduit să-şi continue drumul. Dar o navă pe care se aflau numeroşi oameni şi bunuri de-ale sale a fost capturată şi dusă la

Constantinopol ca pradă de război. Au trecut multe luni până când împăratul a fost de acord să trimită oamenii şi bunurile în Franţa.[455]

La sfârşitul lunii iulie, Ludovic a debarcat în Calabria şi a fost primit de regele Roger la Potenza. Sicilianul a propus de îndată începerea unei noi cruciade al cărei prim obiectiv să fie răzbunarea împotriva Bizanţului. Ludovic şi sfătuitorii săi au fost imediat de acord şi au plecat spre Franţa, povestind tuturor celor pe care-i întâlneau despre perfidia bizantinilor şi despre nevoia de a-i pedepsi. Papa Eugeniu, pe care regele l-a întâlnit la Tivoli, nu a fost prea entuziasmat de idee. Dar erau mulţi în Curia pontificală care au primit cu bucurie planul. Cardinalul Theodwin a început să caute predicatori pentru a promova noua cruciadă. Petru Venerabilul şi-a oferit sprijinul. Atunci când Ludovic a ajuns în Franţa, l-a convins pe Suger să accepte. Cel mai important dintre toţi, Sfântul Bernard, nedumerit de căile prin care pronia îngăduise ca marea lui cruciadă să se sfârşească atât de jalnic, a îmbrăţişat cu nesaţ ideea că Bizanţul ar fi cauza întregului dezastru. Drept urmare, Sfântul Bernard şi-a canalizat întreaga energie pentru a abate mânia dumnezeiască asupra Imperiului, care se făcea vinovat. Dar, pentru ca întreaga cruciadă să aibă sorţi de izbândă, trebuia obţinut sprijinul lui Conrad al Germaniei. Iar Conrad nu era de acord.

El întrezărise foarte clar în acest plan mâna duşmanului său şi nu vedea niciun motiv pentru care să rupă alianţa cu Manuel pentru a-i spori puterea lui Roger. În zadar au intervenit cardinalul Theodwin şi Petre Venerabilul. În zadar Sfântul Bernard însuşi l-a rugat stăruitor, apoi a tunat şi a fulgerat împotriva lui. Ultima oară când Conrad urmaşe sfatul sfântului a fost cu prilejul celei de-a Doua Cruciade. Nu va mai cădea în capcană încă o dată. Proiectul a trebuit abandonat atunci când Conrad a refuzat să-l sprijine. Marea trădare a creştinătăţii, propovăduită de Sfântul Bernard, a fost amânată pentru încă o jumătate de secol.[456]

Doar unul dintre principii celei de-a Doua Cruciade a rămas în Orient, iar asta fără voia lui. Tânărul Bertrand de Toulouse, fiul bastard al contelui Alphonse, nu putea suporta să vadă că bogata moştenire a comitatului de Tripoli rămâne în mâinile unui văr pe care-l bănuia că i-ar fi ucis tatăl. Bertrand a rămas în Palestina până când regele Ludovic a plecat, apoi s-a îndreptat cu oamenii săi din Languedoc spre miazănoapte, ca şi cum ar fi dorit să se îmbarce într-unul dintre porturile siriene. După ce a trecut de câmpia unde Buqaia se deschide către mare, Bertrand şi-a schimbat brusc direcţia, îndepărtându-se de coastă, şi a cucerit castelul Araima. De acolo a sfidat oastea pe care contele Raymond a trimis-o din Tripoli pentru a-l alunga. Castelul era un adevărat cuib de vulturi pentru că domina drumurile de la Tripoli la Tortosa şi de la Tripoli în amonte, până la

Buqaia. Contele Raymond nu a găsit niciun fel de sprijin printre fraţii săi, principii creştini, aşa că a cerut ajutor din Damasc, de la Unui. Unui a fost bucuros să accepte şi l-a invitat şi pe Nur ed-Din să i se alăture. Astfel, îşi putea dovedi dorinţa de a coopera cu Nur ed-Din împotriva creştinilor, fără însă a periclita refacerea bunelor relaţii cu regatul Ierusalimului. Dimpotrivă, regina Melisenda ar fi fost mulţumită de ajutorul pe care urma să-l dea cumnatului ei. Cei doi principi musulmani s-au îndreptat spre Araima, care nu a putut rezista prea mult unei oştiri atât de numeroase. După ce au jefuit castelul de tot, musulmanii victorioşi l-au făcut una cu pământul. L-au lăsat apoi pe contele Raymond să se reînstăpânească asupra locului şi s-au retras cu un lung şir de prizonieri. Bertrand şi sora lui se regăseau printre cei care îi reveniseră lui Nur ed-Din. Acesta i-a luat la Alep, unde şi-au petrecut următorii doisprezece ani în captivitate.[457]

A fost un sfârşit potrivit pentru cea de-a Doua Cruciadă: ultimul cruciat a fost luat prizonier de aliaţii musulmani ai fraţilor să-i creştini, fraţi pe care el încercase să-i prade. Nicio acţiune în Evul Mediu nu începuse vreodată cu speranţe mai mari. Planificată de papă, predicată şi însufleţită de cuvintele de aur ale Sfântului Bernard şi condusă de principalele două capete încoronate ale Europei Occidentale, cea de-a Doua Cruciadă promitea să înfăptuiască multe lucruri pentru gloria şi mântuirea creştinătăţii. Dar atunci când Cruciada s-a sfârşit într-un chip umilitor, prin retragerea în degringoladă din faţa Damascului, tot ceea ce obţinuse fusese să învenineze relaţiile dintre creştinii occidentali şi bizantini, ajungând până aproape de ruptura completă, să semene neîncrederea între cruciaţii nou-veniţi şi latinii care locuiau în Orient, să-i despartă pe principii occidentali unul de celălalt, să-i unească pe musulmani şi să dea o lovitură de moarte reputaţiei militare a latinilor. Francezii puteau să arunce vina pentru dezastru asupra altora, asupra perfidului împărat Manuel sau asupra baronilor palestinieni lipsiţi de entuziasm. Sfântul Bernard putea să tune şi să fulgere împotriva oamenilor netrebnici, care au împiedicat împlinirea vrerii lui Dumnezeu. Însă, de fapt, Cruciada nu a izbutit nimic din pricina conducătorilor ei, din pricina cruzimii, neştiinţei şi prostiei lor inutile.

Cartea a IV-a

RĂSTURNAREA BALANŢEI DE FORŢE

I
VIAŢA ÎN ŢINUTURILE DE PESTE MARE

„Şi v-aţi purtat după obiceiurile neamurilor care vă înconjoară”.

Iezechiel, 11: 12

Eşecul celei de-a Doua Cruciade a marcat o turnură în istoria ţinuturilor de peste mare. Căderea Edessei a completat prima etapă a revigorării islamului, iar cuceririle musulmane au fost întărite de insuccesul jalnic al marii expediţii care ar fi trebuit să restaureze supremaţia francilor. Printre principalele motive ale nereuşitei s-au aflat diferenţele de obiceiuri şi de perspectivă dintre francii stabiliţi în Orient şi rudele lor din Occident. Pentru cruciaţi a fost un şoc să descopere în Palestina o societate ai cărei membri şi-au modificat modul de trai pe parcursul unei generaţii. Ei vorbeau un dialect francez, erau credincioşi ai Bisericii Catolice, iar cârmuirea lor urma obiceiuri pe care le numim feudale. Dar aceste asemănări superficiale făceau şi mai de neînţeles divergenţele în ochii nou-veniţilor.

În cazul în care coloniştii ar fi fost mai numeroşi ar fi fost poate în măsură să-şi fi păstrat stilul de viaţă occidental. Însă ei reprezentau doar o firavă minoritate într-un ţinut a cărui climă şi fel de a trăi le erau străine. Cifrele exacte pot fi doar presupuse, dar se pare că niciodată nu au existat (mai mult de) o mie de seniori şi de cavaleri care să fi rezidat permanent în Regatul Ierusalimului. Rudele lor non-combatante, femei şi bărbaţi vârstnici, nu au putut depăşi o altă mie. Mulţi copii s-au născut, dar puţini au supravieţuit. Asta înseamnă că, exceptând clerul, care a numărat câteva sute, şi cavalerii ordinelor militare, au putut exista între două şi trei mii de membri adulţi în rândul elitei francilor.[458] Populaţia reunită a elitei din principatul Antiohiei, comitatele de Tripoli şi Edessa număra o cifră apropiată.[459] Această elită a rămas pură din punct de vedere etnic. La Edessa şi la Antiohia au existat căsătorii mixte cu membri ai aristocraţiei greceşti şi armene. Atât Balduin I, cât şi Balduin al II-lea, pe vremea când se aflau la Edessa, s-au căsătorit cu femei armene de credinţă ortodoxă şi ştim că unii dintre supuşii lor nobili le-au urmat exemplul. Soţia lui Joscelin I şi soţia lui Waleran de Birejik aparţineau unor familii ce ţineau de Biserica Armeană. Mai departe spre sud însă nu exista o aristocraţie creştină locală. Singurul element oriental era sângele armean al familiei regale şi familia de Courtenay, iar mai târziu

descendenţii reginei bizantine, Maria Comnena, atât cei din dinastia regală, cât şi cei din familia d'Ibelin.[460]

Clasa „oştenilor" era mai numeroasă. La origine oştenii au constituit infanteria de origine francă în întregime echipată care s-a stabilit pe domeniile seniorilor. Cum nu aveau de menţinut mândria unei origini nobile, s-au căsătorit cu femei creştine băştinaşe. Pe la 1150 au început să formeze categoria numită *poulains* – un melanj de latini cu creştini nativi. Către 1180 numărul oştenilor era estimat la mai mult de 5.000, dar nu se poate şti ce proporţie rămăsese cu sânge pur latin. Mercenarii (*sodeers*) puteau la rândul lor pretinde o descendenţă francă. Turcopolii recrutaţi dintre oamenii locului şi echipaţi şi antrenaţi după modelul cavaleriei uşoare bizantine, al cărei nume l-au preluat, erau în parte creştini băştinaşi şi convertiţi, şi în parte metişi.

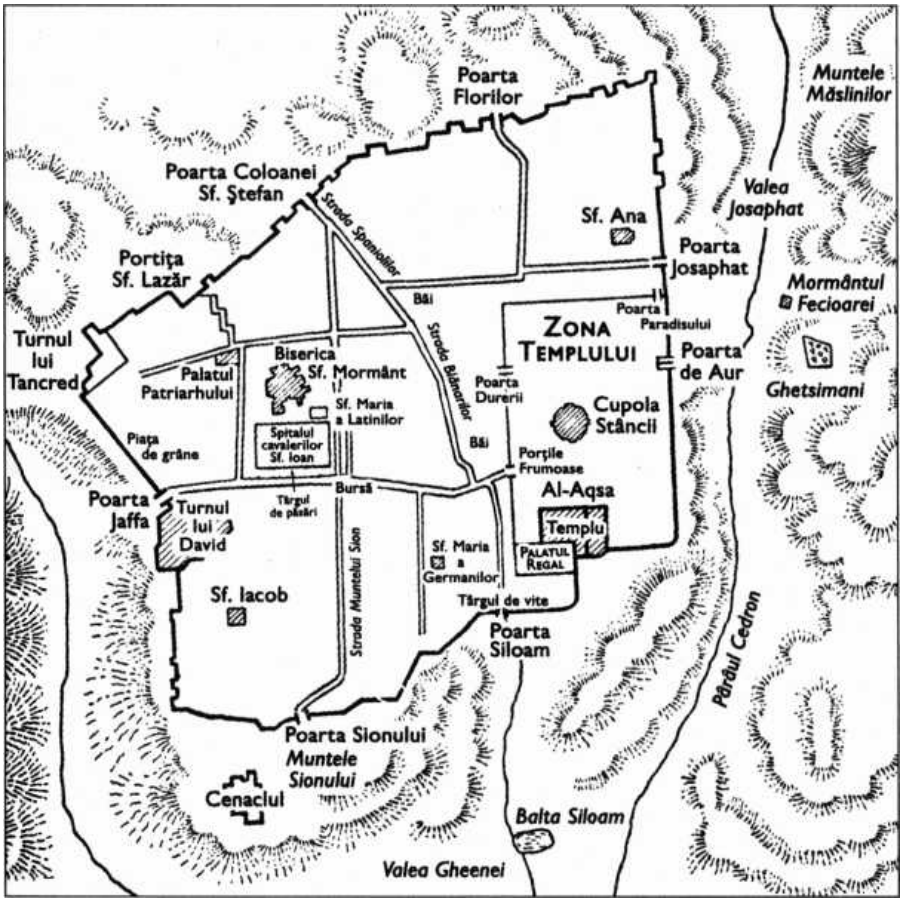

Ierusalimul sub regii latini

A existat probabil o diferenţă între metişii care au vorbit limba tatălui şi cei care au folosit limba maternă. Turcopolii erau probabil recrutaţi din rândul celor din urmă.[461]

Cu excepţia oraşelor mari, coloniştii erau în întregime de origine franceză, iar limba vorbită în regatul Ierusalimului şi în principatul Antiohiei era *langue d'oeil*, familiară francezilor din nord şi normanzilor. În Comitatul de Tripoli, datorită originilor toulousane, *langue d'oc* era probabil limba principală. Pelerinul german Johann de Würzburg, care a vizitat Ierusalimul în jurul anului 1175, a fost uimit să constate că germanii nu jucau niciun rol în societatea francă, cu toate că, după cum afirma el, Godefroy de Bouillon şi Balduin I avuseseră origini germane. A fost încântat când, în cele din urmă, a găsit un aşezământ religios ai cărui membri erau în totalitate germani.[462]

Oraşele cuprindeau colonii italiene considerabile. Veneţienii şi genovezii deţineau străzi întregi chiar la Ierusalim. Existau cartiere genoveze, garantate prin tratate, la Jaffa, Acra, Cezareea, Arsuf, Tyr, Beirut, Tripoli, Jebail, Latakia, Sf. Simeon şi Antiohia, precum şi cartiere veneţiene în cele mai mari dintre aceste oraşe. Pisanii aveau colonii la Tyr, Acra, Tripoli, Batrun, Latakia şi Antiohia, iar amalfitanii la Acra şi Latakia. Toate aceste comunităţi aveau o conducere proprie, locuitorii vorbeau italiana şi nu se amestecau cu vecinii lor. Asemănătoare erau aşezările stăpânite de Marsilia la Acra, Jaffa, Tyr şi Jebail şi de Barcelona la Tyr. Cu excepţia Acrei, niciuna dintre aceste colonii nu număra mai mult de câteva sute de persoane.[463]

Marea majoritate a populaţiei era compusă din creştini localnici. În regatul Ierusalimului aceştia aveau o origine mixtă, cei mai mulţi erau vorbitori de arabă şi erau cunoscuţi drept creştini-arabi, aproape toţi fiind adepţi ai Bisericii Ortodoxe. În Comitatul de Tripoli, unii locuitori erau membri ai sectei monotelite, cunoscuţi sub numele de maroniţi. Mai departe, spre nord, locuitorii indigeni erau în mare măsură monofiziţi ai Bisericii Iacobite, dar existau şi colonii foarte numeroase de armeni ce depindeau aproape în întregime de Biserica Armeană disidentă. La Antiohia, Latakia şi în Cilicia vieţuiau grupuri considerabile de ortodocşi vorbitori de limbă greacă. În plus, în Ţara Sfântă, existau colonii religioase creştine aproape de orice fel. Mănăstirile erau cele mai multe ortodoxe şi de limbă greacă; existau însă şi aşezăminte ortodoxe georgiene şi, mai cu seamă la Ierusalim, colonii de monofiziţi, deopotrivă copţi egipteni şi etiopieni şi sirieni iacobiţi, precum şi grupuri de latini stabilite înainte de cruciade.[464] Multe comunităţi musulmane au emigrat atunci când a fost creat regatul creştin. Continuau să existe totuşi sate musulmane lângă Nablus[465], iar populaţia altor regiuni cucerite mai târziu de franci a

rămas musulmană. În nordul Galileei, de-a lungul drumului de la Banyas la Acra, ţăranii erau aproape cu totul musulmani. Mai departe, spre nord, în Buqaia, munţii Nosairi şi valea Orontesului existau secte musulmane care recunoşteau stăpânirea frâncilor.[466] De-a lungul frontierei sudice şi a Transiordaniei existau triburi de nomazi beduini. Masacrele şi teama de masacre a redus substanţial numărul evreilor din Palestina şi din Siria creştină. Benjamin de Tudela a fost abătut să vadă cât de puţin numeroase erau aceste colonii când a vizitat regiunea prin anul 1170.[467] Doar la Damasc evreii erau mai numeroşi decât în toate statele creştine. [468] Însă, la un anumit moment din secolul al XII-lea, au ajuns să deţină monopolul fabricării de vopsele pentru Coroană; prelucrarea sticlei era la rândul ei, în mare măsură, în mâinile lor.[469] O măruntă comunitate samariteană trăia la Nablus.[470]

Aceste comunităţi variate au format baza statelor frânce, iar noii lor stăpâni nu le-au stânjenit dezvoltarea. Acolo unde băştinaşii au putut dovedi că erau stăpânii pământurilor le-au putut păstra, dar în Palestina şi la Tripoli, cu excepţia domeniilor stăpânite de Bisericile locale, posesorii de terenuri erau aproape toţi musulmani. Ei au emigrat ca urmare a cuceririi frânce, lăsând pământuri întregi pe care noii stăpâni le-au putut dărui unor compatrioţi vasali. Se pare că nu au mai rămas sate libere aşa cum existaseră în perioada bizantină timpurie. Fiecare comunitate rurală era legată de pământ şi plătea seniorului o parte din ceea ce producea. Nu exista însă uniformitate în privinţa acestei proporţii. În cea mai mare parte a ţării, sătenii practicau o agricultură mixtă, iar seniorul aştepta probabil suficiente produse pentru sine şi pentru supuşii săi – *poulains* şi turcopoli – care trăiau în jurul castelului său. Ţăranii băştinaşi nu erau potriviţi meseriei armelor. Pe câmpiile bogate, agricultura derulată era strâns legată de comerţ. Livezile, viile şi, înainte de orice, plantaţiile de trestie-de-zahăr erau exploatate de senior, iar ţăranul muncea probabil pentru ceva mai mult decât ceea ce păstra. Cu excepţia gospodăriei stăpânului nu existau sclavi, deşi prizonierii musulmani puteau fi folosiţi vremelnic pe domeniile regelui sau ale marilor seniori. Socotelile sătenilor cu stăpânul lor erau încheiate de căpetenia lor, numită uneori după cuvântul arab *rais*, alteori în forma latină *regulus*. De partea sa seniorul folosea un compatriot ca reprezentant al său sau dragoman (*drogmannus*), un secretar vorbitor de limbă arabă care ţinea socotelile.[471]

Cu toate că au existat puţine schimbări în viaţa ţăranilor, regatul Ierusalimului a fost superficial reorganizat după modelul fiefurilor pe care îl numim „feudal”. Domeniul regal era alcătuit din trei oraşe – Ierusalim, Acra şi Nablus – la care mai târziu s-a adăugat oraşul de frontieră Daron, cu teritoriul înconjurător. Domeniul cuprindea o mare parte a regatului, dar primii regi şi, în special, regina Melisenda,

au dăruit foarte multe terenuri prietenilor, Bisericii şi ordinelor religioase. Alte pământuri au putut fi temporar înstrăinate ca zestre pentru reginele văduve. Principalele fiefuri ale regatului erau comitatul Jaffei, acordat de obicei unui fiu mai mic al familiei regale; principatul Galileei, care îşi datora titlul grandios ambiţiilor lui Tancred; senioria Sidonului şi senioria Transiordaniei. Deţinătorii acestor titluri par să fi avut propriii lor demnitari după modelul regalităţii. La fel a procedat şi seniorul de Cezareea, al cărui fief era aproape la fel de important, deşi era alăturat celor 12 feude de importanţă secundară. După domnia lui Balduin al II-lea, stăpânirea pământului s-a bazat pe dreptul ereditar, femeile având drept la succesiune în lipsa unui moştenitor pe linie masculină. Un stăpân putea fi deposedat doar printr-o decizie a înaltei Curţi a regatului după un delict grav. Era dator faţă de rege sau faţă de seniorul său cu un număr fix de ostaşi oricând îi erau solicitaţi. Se pare că nu exista o limită de timp pentru îndatoririle militare. Contele Jaffei, seniorul Sidonului şi prinţul Galileei datorau câte 100 de cavaleri complet echipaţi, în timp ce seniorul Transiordaniei doar şaizeci.[472]

Întinderea feudelor era variabilă. Fiefurile seculare fuseseră create în urma cuceririi şi alcătuiau porţiuni compacte. Însă domeniile Bisericii şi ale ordinelor militare, care fuseseră obţinute prin donaţii caritabile sau, în cazul ordinelor, din considerente strategice, erau împrăştiate pe cuprinsul tuturor teritoriilor frânce. Unitatea prin care domeniile erau măsurate era satul sau *casai* sau, foarte rar, o jumătate sau o treime dintr-un sat. Satele variau ca dimensiuni. În jurul Safedului, în nordul Galileei, acestea aveau în medie patruzeci de bărbaţi, dar se cunosc sate mai mari în jurul Nazaretului şi sate mai mici în împrejurimile Tyrului unde, totuşi, densitatea populaţiei era mai mare.[473]

Mulţi dintre seniorii laici deţineau şi fiefuri în bani. Altfel spus, primeau un venit fix în bani de la anumite oraşe şi sate şi, în schimb, erau obligaţi să pună la dispoziţie un număr proporţional de ostaşi. Aceste donaţii puteau fi moştenite şi era aproape imposibil pentru un rege să le anuleze.[474] Ca şi în cazul daniilor de pământuri, regele putea doar spera ca posesorul să moară fără urmaşi sau să aibă doar o fiică pentru care avea dreptul să aleagă un soţ sau să insiste pentru alegerea unui soţ din trei candidaţi pe care îi propunea.[475]

Oraşele regale, în funcţie de bogăţia lor, erau obligate să furnizeze un număr corespunzător de ostaşi. Ierusalimul trebuia să echipeze şaizeci şi unu, Nablus şaptezeci şi cinci, iar Acra optzeci. Nu erau însă echipaţi de burghezie, ci pe socoteala nobililor rezidenţi în oraş sau a proprietarilor de case de aici. Fruntaşii Bisericii datorau la rândul lor soldaţi în funcţie de domeniile sau casele stăpânite. Burghezia îşi plătea contribuţia către cârmuire prin taxe în bani. Taxele regulate pe

vânzări şi cumpărări erau percepute în porturi; existau totodată taxe pe ancoraj, pe pelerinaj, pe folosirea greutăţilor şi măsurătorilor. Exista, de asemenea, o taxă numită *terraticum* pe proprietăţile orăşenilor, dar despre care se cunosc puţine lucruri. Alături de acestea puteau exista taxe extraordinare în cazul unor campanii militare. În 1166 non-combatanţii au trebuit să plătească 10% din bunurile lor mobile, iar în 1183 a existat o taxă individuală pentru întreaga populaţie de 1% din bunuri şi datorii şi de 2% din veniturile aşezămintelor religioase şi ale seniorilor. În afară de ceea ce satele trebuiau să dea, fiecare ţăran datora stăpânului său o taxă personală. Supuşii musulmani erau obligaţi la plata unei dijme către Biserică. Ierarhii latini au încercat să extindă dijma la supuşii creştini, membri ai Bisericilor „eretice". Nu au reuşit, cu toate că l-au constrâns pe regele Amaury să refuze o ofertă a prinţului armean Thoros al II-lea de a trimite colonişti în districtele depopulate ale Palestinei prin insistenţa ca aceşti colonişti să plătească dijma.[476] Dar chiar şi cu această dijmă musulmanii au constatat că nivelul de taxare al francilor este mai scăzut decât cel al vecinilor de aceeaşi credinţă. Musulmanii nu erau excluşi nici de la îndeplinirea unor mărunte funcţii de conducere. Asemenea creştinilor, ei puteau fi folosiţi drept vameşi sau colectori de taxe.[477]

Este imposibil de făcut o relatare precisă a felului în care erau cârmuite statele frânce pentru că în niciun moment nu a existat o „constituţie" deplin fixată. Obiceiurile au evoluat sau au fost modificate prin hotărâri. Când juriştii de mai târziu au alcătuit compilaţii precum *Livre au Roi* sau *Assises de Jerusalem*, ei au încercat să identifice unde anumite decizii precise au modificat obiceiuri acceptate, mai degrabă decât să întocmească un cod de cârmuire foarte exact. Au existat şi variante locale. Prinţii Antiohiei şi conţii de Edessa şi Tripoli au avut, se pare, puţine neajunsuri din partea vasalilor. Regele Ierusalimului, în schimb, se afla într-o situaţie mai delicată. Era unsul lui Dumnezeu, conducătorul acceptat al francilor din Orient, fără niciun alt rival după ce Balduin I a înlăturat pretenţiile Patriarhului latin. Însă, în timp ce stăpânii din Antiohia şi Tripoli puteau transmite puterea pe baza regulii acceptate a succesiunii ereditare, titlul regal era electiv. Sentimentul celor mulţi putea sprijini o pretenţie ereditară. În 1174, Balduin al IV-lea a fost acceptat fără rezerve să-i succeadă tatălui, deşi era în vârstă doar de 13 ani şi era bolnav de lepră. Era însă nevoie de confirmarea prin alegere. Uneori electorii îşi puteau prezenta condiţiile, aşa cum s-a întâmplat când Amaury a fost nevoit să divorţeze de soţia sa Agnes înainte de a i se oferi coroana. Când moştenitorul era o femeie, existau şi mai multe complicaţii. Soţul acesteia putea fi ales ca rege. Era privit însă ca derivându-şi drepturile prin soţie. În cazul reginei Melisenda şi

al fiului său, Balduin al III-lea, nimeni nu putea spune precis care era situaţia din punct de vedere juridic. Întreaga problemă constituţională a fost ilustrată de situaţia catastrofală creată de moartea lui Balduin al V-lea în 1186.[478]

Regele era la vârful piramidei sociale, dar era un vârf nu foarte înalt. Ca uns al lui Dumnezeu avea un oarecare prestigiu. Orice delict împotriva sa reprezenta o înaltă trădare. Conducea înalta Curte şi era comandantul suprem al forţelor regatului. Era responsabil de administraţia centrală şi îşi numea dregătorii. Ca suzeran al vasalilor îi putea împiedica să-şi înstrăineze pământurile şi putea alege soţi pentru moştenitoare. Neavând un alt stăpân, putea dărui pământuri de pe propriul său domeniu, cu toate că, asemenea situaţiei nobililor care îşi înstrăinau pământurile, îşi asocia donaţiei soţia şi fiul, în situaţia în care ar fi existat plângeri ulterioare în privinţa zestrei văduvei sau moştenirii fiului. În acest punct însă, puterea regală lua sfârşit. Veniturile regale erau restrânse şi au fost reduse şi mai mult de numeroasele daruri generoase. Regele a avut în permanenţă nevoie de bani. Era în fruntea regatului, dar era supus legii regatului, iar legea era întrupată de înalta Curte. Aceasta îi cuprindea pe cei mai importanţi deţinători de fiefuri ai regatului, mai precis pe seniorii care datorau supunere directă Coroanei. Cei mai importanţi clerici făceau de asemenea parte, în virtutea pământurilor stăpânite, iar comunităţile care deţineau terenuri în regat – precum veneţienii şi genovezii – trimiteau reprezentanţi. Invitaţi de vază puteau fi chemaţi să participe, deşi nu erau membri ai Curţii şi nu aveau drept la vot.[479] Înalta Curte era în principal o curte de justiţie. În această calitate avea două atribuţii. Mai întâi, trebuia să stabilească cum se exprima legea în anumite puncte specifice. Avea în acest fel o funcţie legislativă, pentru că fiecare hotărâre (*assise*) era teoretic o expresie a legii, dar practic era o definiţie a unei noi legi. În al doilea rând îi judeca pe cei care se făceau vinovaţi de crime şi, totodată, putea judeca plângerile pe care membrii Curţii le puteau aduce unul celuilalt. Judecarea de către egali constituia o trăsătură esenţială a obiceiurilor frânce, iar regele se afla laolaltă cu ceilalţi seniori ca *primus inter pares*. Era conducător, dar nu şi stăpân. Teoria din spatele acestui fapt era că regatul nu fusese cucerit de un rege, ci de un grup de egali care şi-au ales regele. Această teorie justifica principiul electiv şi, în situaţia unui minorat sau a captivităţii monarhului, numirea unui regent sau bail (*bailli*). Înalta Curte era de asemenea consultată în chestiuni politice majore. Aceasta a fost o evoluţie inevitabilă, căci, fără cooperarea vasalilor, regele ar fi putut cu greu să-şi deruleze politica. În 1166, înalta Curte a fost lărgită prin includerea vasalilor de rang inferior (*arrière-vassals*) ca parte a planului lui Amaury I de a găsi sprijin pentru Coroană împotriva vasalilor principali. În 1162, el a obligat

Curtea să aprobe o lege (*assise*) care permitea vasalilor de rang inferior să se judece cu seniorii lor la înalta Curte şi, în cazul în care seniorii refuzau să se prezinte la apel, vasalii se puteau pune sub protecţia directă a Coroanei. Deşi această lege oferea regelui o armă utilă împotriva nobilimii, pe termen lung a adăugat un plus de putere înaltei Curţi şi se putea întoarce împotriva monarhului. Curtea pare să fi audiat cazurile cu grijă şi cu conştiinciozitate, cu toate că rezultatul judecăţii prin luptă era acceptat ca probă. Nu avea un sediu stabil, ci putea fi convocată de rege oriunde era nevoie. Pe durata primei perioade a regatului era reunită în mod obişnuit la Ierusalim sau la Acra. Din dorinţa de a participa la dezbateri, nobilii au început să îşi neglijeze fiefurile şi să rezideze în oraş.[480] Însă puterea lor ca instituţie colectivă a fost slăbită de nesfârşitele lor dispute şi de certurile de familie care s-au intensificat şi s-au complicat pe măsură ce timpul a trecut şi neamurile nobile au ajuns să fie toate împletite prin legături de familie.

În acord cu principiul judecării de către egali, coloniştii franci ne-nobili aveau propria lor *cours des bourgeois*. Aceste curţi orăşeneşti erau de găsit în fiecare oraş important. Conducătorul lor era întotdeauna vicontele oraşului. Existau doisprezece juraţi pentru fiecare curte, aleşi de senior din rândul supuşilor să-i latini liberi. Ei acţionau ca judecători, deşi un pârât putea angaja pe unul dintre ei drept sfetnic. În acest caz, consilierul-jurat nu lua parte la stabilirea verdictului. Juraţii erau de asemenea chemaţi ca martori pentru fiecare act sau diplomă elaborată la Curte. Spre deosebire de practica înaltei Curţi, erau ţinute registre detaliate ale dezbaterilor. Curţile oraşelor se reuneau de regulă lunea, miercurea şi vinerea, cu excepţia zilelor de sărbătoare. O judecată între un nobil şi un burghez era ţinută în curţile orăşeneşti. Acestea admiteau ordalia prin luptă şi ordalia apei.[481]

Comunităţile băştinaşe au avut la început propriile lor curţi pentru cazuri mărunte, sub conducerea unui primar ales de virante. Acestea funcţionau după cutumele locale. Însă, în timpul domniei lui Amaury I, s-a instituit aşa-numita *Cour de la Fonde* în fiecare dintre cele 33 de târguri. Aceasta rezolva problemele comerciale şi avea în atribuţii toate cazurile, inclusiv cele criminale, în care era implicată populaţia băştinaşă. Instituţia era plasată sub conducerea unui bail, numit de seniorul local, şi a şase juraţi, doi franci şi patru localnici. Împricinaţii depuneau jurământul pe propria carte sfântă. Musulmanii puteau folosi Coranul, iar vizitatorii musulmani au apreciat această justeţe a procedurilor. *Cour de la Fonde* înregistra totodată vânzările de proprietate şi pe cele date în dar şi colecta taxele pe achiziţii. Exista un drept de apel la Curtea oraşului ale cărei proceduri generale le copia. Amaury a creat şi o *Cour de la Fonde* în toate oraşele

maritime. Aceasta se ocupa cu cazurile ce priveau corăbiile şi cu înregistrarea vămilor şi a taxelor pe ancoraj. Juraţii acesteia erau aleşi din rândul negustorilor şi marinarilor. În plus, comunităţile italiene şi provensale aveau propriile curţi consulare pentru problemele lor interne. Principalii seniori aveau curţile baroniale care rezolvau disputele dintre cavalerii vasali. Existau un număr de douăzeci şi două de astfel de curţi, precum şi alte patru pentru domeniul regal. Fiecare dintre acestea avea o sferă de activitate clar definită. Atunci când un caz implica împricinaţi de ranguri diferite, acesta era judecat de Curtea inferioară.[482]

Strâns legat de conceptul medieval de lege, care cerea norme specifice doar atunci când era nevoie să fie definit un anumit aspect, activitatea legislativă a cârmuirii pare arbitrară şi neregulată. Dintre legile elaborate în secolul al XIII-lea cuprinse în *Assises de Jérusalem*, şase datează din timpul ducelui Godefroy, iar alte nouăsprezece, dintre care unsprezece pot să fie cu greu datate, provin din perioada anterioară anului 1187.[483]

Administraţia era în mâinile unor dregători de prim rang ai Casei Regale care erau aleşi din rândul vasalilor principali ai regatului. Cel dintâi ca importanţă era seneşalul. Era maestrul de ceremonii şi, în această calitate, purta la încoronare sceptrul în faţa regelui. Totodată se afla în fruntea slujbelor civile. În chip special avea în grijă trezoreria, aşa numita *Secrète*, unde erau strânşi banii datoraţi Coroanei şi din care erau plătite slujbele. În această calitate ţinea un registru în care erau trecute toate activităţile financiare în care era implicată cârmuirea. *Secrète* era o instituţie foarte vag organizată pe care francii au preluat-o de la arabi care, la rândul lor, şi-o însuşiseră de la bizantini. După seneşal urma ca importanţă conetabilul, care deţinea mai multă putere efectivă. După rege era comandant al oştii şi era responsabil pentru toate aspectele privind administrarea şi organizarea acesteia. La încoronare purta baniera regelui şi ţinea calul suveranului, aspect care constituia îndatorirea sa specială. Era responsabil de proviziile pentru oaste şi de justiţia în cadrul armatei. Mercenarii, indiferent dacă erau recrutaţi de rege sau de un senior, se aflau sub o jurisdicţie specială, iar conetabilul avea grijă să fie plătiţi în mod corespunzător. Dacă regele sau reprezentantul acestuia (*bailli*) era absent dintr-o campanie, conetabilul avea controlul deplin al expediţiei. Era sprijinit de un mareşal, care era locotenentul său în toate. Şambelanul avea în grijă casa regelui şi finanţele. În cazul ceremoniilor acţiona drept reprezentant personal al suveranului. Funcţia sa era una profitabilă pentru că era de aşteptat ca vasalii ce prestau omagiu să-i facă un dar. Anumite pământuri erau atribuite acestei demnităţi, însă, în 1179, şambelanul Jean de Bellesme le-a vândut fără ca aparent să fi provocat astfel vreo ofensă regelui.

Atribuţiile chelarului nu sunt cunoscute. Îndatoririle sale erau probabil pur ceremoniale. Cancelarul, asemenea situaţiei din Occident, era întotdeauna un cleric, cu toate că nu era capelanul regelui aşa cum se întâmpla adeseori în Apus. Ca şef al Cancelariei avea îndatorirea să redacteze şi să înregistreze documentele şi să le ataşeze sigiliul regal. Cancelaria a rămas o instituţie a documentelor scrise. Cum nu exista o justiţie regală şi nicio cutumă, nu a fost niciodată nevoie să se elibereze vreun act de acest tip, nici să fie creată o curte proprie. Documentele par să fi fost bine păstrate, deşi prea puţine au supravieţuit. Limba Cancelariei în secolul al XII-lea era latina. Datarea se făcea în funcţie de anul lui Dumnezeu (*anno Domini*) şi în dicţionul roman, câteodată fiind adăugat anul de domnie sau anul de la capturarea Ierusalimului. Anul începea la Crăciun. Regii se socoteau prin raportarea la domnia lui Balduin I, indiferent de numele lor. Titlul nu a urmat iniţial o variantă fixă, dar în cele din urmă, s-a standardizat la forma „prin graţia lui Dumnezeu rege al latinilor în sfântul oraş Ierusalim” (*per Dei gratiam in sancta civitate Jerusalem Latinorum Rex*)[484].

Cel mai important reprezentant oficial local era vicontele care îl reprezenta pe suveran în oraşele regale şi pe senior în oraşele de pe domeniul acestuia. Vicontele colecta taxele locale şi le trimitea vistieriei după ce reţinea ceea ce avea nevoie pentru cheltuieli necesare cârmuirii locale. Era răspunzător de justiţia locului şi de păstrarea ordinii generale în oraş. Era ales dintr-o familie nobilă, dar funcţia sa nu era ereditară. Al doilea ca importanţă în ierarhie era cunoscut sub numele arab de *mathesep* sau câteodată de sergent-şef care, la origine, era împuternicit cu stabilirea regulilor în pieţe.[485]

Regele Ierusalimului se considera suzeran al tuturor statelor frânce din Orient şi se considera îndreptăţit să ceară conducătorilor acestora să-i trimită trupe care să i se alăture în timpul expediţiilor militare. În realitate, suzeranitatea a existat doar atunci când regele a fost suficient de puternic pentru a o consolida. Din punct de vedere teoretic, înseşi Antiohia şi Tripoli nu erau considerate părţi ale regatului. Cei dintâi regi au obţinut o suzeranitate personală asupra Comitatului de Tripoli. Contele Bertrand a prestat în 1109 omagiu regelui Balduin I pentru pământurile sale. Contele Pons s-a străduit să renunţe la vasalitatea faţă de Balduin al II-lea în 1122, dar a fost obligat să se supună de către propria sa înaltă Curte. În 1131 a refuzat să-i permită regelui Foulques să-i străbată teritoriile, dar a fost pedepsit de rege şi nevoit din nou să se supună. Între 1164 şi 1171, regele Amaury a fost regent la Tripoli pentru copilul-conte Raymond al III-lea, dar aceasta s-a datorat faptului că era cea mai apropiată rudă a băiatului, nu pentru că îi era senior. Atunci când a ajuns la maturitate, Raymond al III-lea nu i-a recunoscut niciodată

suzeranitatea, deşi era vasal al regelui prin soţia sa care deţinea principatul Galileei. În timpul campaniei din 1187, la care a luat parte ca prinţ de Galileea, Comitatul de Tripoli s-a declarat neutru. Cu comitatul Edessei regii aveau o legătură personală. Atunci când l-a desemnat pe Balduin al II-lea să-i succeadă la Edessa, Balduin I i-a impus un jurământ de vasalitate. Balduin al II-lea a urmat exemplul cu Joscelin de Courtenay. Însă Joscelin, în ultimele sale zile, l-a recunoscut drept senior şi pe principele Antiohiei. Antiohia era într-o poziţie diferită. Bohemund I nu a admis pe nimeni drept suzeran, iar decizia a fost adoptată şi de regenţi precum Tancred sau Roger, amândoi desemnaţi de înalta Curte a principatului. Balduin al II-lea a acţionat ca regent pentru tânărul principe Bohemund al II-lea între 1119 şi 1126, dar – din câte se pare – nu prin drepturi legale, ci ca urmare a invitaţiei înaltei Curţi. A fost din nou invitat în 1131 cu argumentul suplimentar că era bunic al tinerei prinţese Constance, ale cărei interese apăreau primejduite în ochii înaltei Curţi de mama acesteia, Alice. După moartea regelui, atunci când Alice a încercat o dată în plus să pună mâna pe putere, înalta Curte l-a invitat pe regele Foulques să preia regenţa. Şi în acest caz regele era cea mai apropiată rudă a prinţesei, ca soţ al mătuşii acesteia. Dacă în Orient ar fi existat un descendent masculin al familiei de Hauteville, cu siguranţă că acesta ar fi fost ales. Totodată, atunci când regele a ales un soţ pentru prinţesă, a acţionat la solicitarea înaltei Curţi, nu ca suzeran. Balduin al II-lea a cerut regelui Franţei să aleagă un soţ pentru moştenitoarea sa Melisenda, fără a sugera în vreun fel că ar fi acceptat suzeranitatea franceză. Atunci când a fost nevoie să se căsătorească din nou, prinţesa Constance a făcut propria alegere ca prinţesă suverană. Dacă a cerut permisiunea regelui Balduin al III-lea, aceasta s-a datorat faptului că alesul, Reynaud, îi era vasal. În 1160, locuitorii Antiohiei l-au invitat pe Balduin al II-lea să preia regenţa. Din nou regele era cea mai apropiată rudă pe linie masculină a tânărului prinţ. Poziţia legală nu a fost niciodată definită cu claritate. Probabil că principele Antiohiei îl privea pe regele Ierusalimului drept senior al său, dar niciodată drept superior.[486]

Antiohia se deosebea, de asemenea, de Tripoli şi Edessa prin sistemul de conducere. Despre cel al Edessei ştim prea puţine. Diplomele pe care contele le-a putut emite s-au pierdut. Avea probabil o curte de vasali precum orice alt senior feudal. Însă situarea comitatului ca avanpost înaintat al creştinătăţii a împiedicat orice evoluţie „constituţională”. Contele trăia precum unul dintre emirii turci care îl înconjurau. Coloniştii franci erau puţin numeroşi şi existau doar câteva fiefuri de mari dimensiuni. Contele depindea în mare măsură de oficialii armeni pregătiţi după metode bizantine. Starea de război aproape permanentă l-a constrâns să acţioneze mai

autocratic decât într-un ţinut mai liniştit. Organizarea comitatului de Tripoli pare să fi semănat cu cea a Ierusalimului. Contele avea înalta Curte de ale cărei reguli era legat. Titlul său era însă ereditar, şi nu electiv, iar domeniile personale erau cu mult mai întinse decât ale oricărui vasal al său. Cu excepţia uneia sau alteia din chestiunile politice majore, precum în cazul în care Pons l-a sfidat pe regele Ierusalimului, contele avea puţine probleme din partea baronilor săi care, cu excepţia seniorilor genovezi de Jebail, erau cu toţii descendenţi ai vasalilor contelui de Toulouse. Demnitarii principali ai Curţii aveau aceleaşi titluri şi funcţii ca şi cei ai Ierusalimului. Oraşele erau în chip similar administrate de viconţi.[487]

În principatul Antiohiei instituţiile semănau superficial cu cele din regatul Ierusalimului. Exista o înaltă Curte şi o Curte a orăşenilor şi aceiaşi înalţi demnitari. Antiohia avea propriile *Assises*, dar conţinutul lor coincidea cu al celor din regatul Ierusalimului. La nivel mai profund existau totuşi diferenţe. Titlul princiar era ereditar, iar înalta Curte intervenea doar în caz de nevoie, pentru a numi un regent. Principele ţinea în propriile mâini cârmuirea oraşelor principale şi mare parte a domeniilor, fiind destul de reţinut în a dărui teritorii, cu excepţia regiunilor de frontieră. Sistemul de fiefuri în bani i se potrivea mai bine. Se pare că juraţi desemnaţi de principe activau în cadrul înaltei Curţi şi că reprezentanţi personali controlau Curţile orăşenilor. Pentru administrarea oraşelor şi a domeniului princiar, principele a copiat sistemul bizantin cu birocraţia competentă a acestuia şi cu metodele adecvate de colectare a taxelor. Antiohia, Latakia şi Jabala erau conduse fiecare de un duce; era numit de principe şi putea fi destituit după bunul plac al acestuia, iar pe durata exercitării funcţiei pare să fi rezidat în incinta înaltei Curţi. Ducii Latakiei şi Jabalei par să fi fost adesea aleşi din rândul indigenilor. Asemenea verilor lor din Sicilia, principii Antiohiei şi-au consolidat poziţia în raport cu nobilimea, alegând dregători din rândul băştinaşilor, care depindeau în întregime de favoarea principelui. La Antiohia exista o societate locală educată, care supravieţuise din perioada bizantină, fiind alcătuită din greci, sirieni şi armeni. Un control suplimentar al înaltei Curţi s-a realizat prin numirea unor juraţi, ca şi în cazul Curţilor oraşelor, pentru a lua parte la deliberări şi a decide în chestiunile legale. Principele a moştenit sistemul bizantin de impunere şi colectare a taxelor. Vistieria [*Secrete*) avea propria birocraţie şi nu depindea pentru venituri de Curţile locale, precum în cazul Ierusalimului. Principii îşi conduceau politica depinzând prea puţin de înalta Curte. Încheiau propriile tratate cu puteri străine. Întreaga organizare a principatului era strâns legată şi cu mult mai eficientă decât cea a celorlalte state frânce. Dacă nu ar fi existat războaiele neîntrerupte, cazuri de principi minori sau captivi şi

înlocuirea dinastiei normande cu una franceză, Antiohia ar fi putut dezvolta o cârmuire la fel de eficientă ca aceea din Sicilia.[488]

Poziţia distinctă a Antiohiei a fost pusă şi mai mult în evidenţă de relaţia specială cu împăratul bizantin. Potrivit concepţiei bizantine, împăratul era capul comunităţii creştine. Deşi nu a încercat niciodată să-şi impună suzeranitatea asupra monarhilor din Apus, basileul a considerat creştinătatea orientală drept propriul său domeniu. Creştinii ortodocşi din Califat se aflau sub protecţia sa, iar îndatoririle sale faţă de aceştia erau recunoscute de musulmani. Nu intenţiona câtuşi de puţin să-şi neglijeze îndatoririle sale ca urmare a cuceririi frânce. Exista însă o diferenţă între Antiohia şi Edessa, pe de o parte, şi Ierusalim şi Tripoli, pe de alta. Ultimele două regiuni nu mai făcuseră parte din Imperiu din secolul al VII-lea, dar cele dintâi fuseseră provincii imperiale în timpul domniei lui Alexie I. Acesta, atunci când i-a convins pe conducătorii Primei Cruciade să-i presteze omagiu, a distins între foste provincii imperiale, precum Antiohia, care aveau să-i fie retrocedate, şi alte cuceriri, asupra cărora pretindea o suzeranitate formală. Cruciaţii nu şi-au respectat jurământul, iar Alexie a fost incapabil să-şi pună pretenţiile în practică. Politica bizantină a fost întotdeauna realistă. După victoria asupra lui Bohemund, Alexie şi-a modificat revendicările. Prin Tratatul de la Devol el a permis dinastiei normande să conducă Antiohia doar ca vasală a sa şi a solicitat câteva garanţii, între care instalarea unui grec ca patriarh. Acest tratat a constituit baza pretenţiilor bizantine, dar francii l-au ignorat. Părerea comună a francilor pare să fi fost că Bohemund nu se comportase cum se cuvine faţă de împărat, dar că împăratul şi-a anulat drepturile refuzând să apară în persoană. Atunci când, totuşi, un împărat a venit personal, drepturile i-au fost recunoscute. Altfel spus, pentru a urma sfatul regelui Foulques din 1137, drepturile suzerane au fost acceptate ca fiind valide juridic atunci când împăratul a fost în măsură să le pună în practică. Dacă nu alegea să procedeze astfel, puteau fi ignorate. Au existat câteva situaţii în care împăratul a fost tratat ca stăpân, precum atunci când prinţesa Constance a făcut apel la împăratul Manuel pentru a-i alege soţul. Dar cum alegerea nu i-a fost pe plac, a preferat să o ignore. Suzeranitatea imperială era, prin urmare, convenabilă şi uşor de suportat, dar conducătorii Antiohiei şi juriştii lor nu au apreciat-o pentru că putea fi o potenţială limitare a suveranităţii principelui.

Comitatul Edessei a admis suzeranitatea imperială în 1137, dar Edessa se afla departe de hotarele imperiale şi chestiunea era urgentă. Francii au aprobat în 1150 vânzarea de către contesa Edessei a unei părţi din domeniul comitatului către împărat întrucât nu putea fi apărată de atacurile musulmanilor. Raymond de Toulouse fusese dornic să-l recunoască pe împărat ca suzeran, iar fiul său, Bertrand,

depusese omagiu pentru viitorul său comitat în 1109. Raymond al II-lea a repetat omagiul faţă de împăratul Ioan în 1137. Raymond al III-lea, deşi a atacat Bizanţul în 1151, a primit ajutor de la bizantini în 1163, ceea ce poate să fi fost un gest al lui Manuel de a-şi pretinde suzeranitatea. Dar e posibil ca acest omagiu să fi fost limitat la Tortosa şi la regiunea înconjurătoare care în chip tradiţional aparţinuseră Antiohiei ca parte a *themei* Latakia.

Cu regatul Ierusalimului relaţiile Bizanţului erau şi mai puţin clare din punct de vedere juridic. Balduin al III-lea a depus omagiu împăratului Manuel la Antiohia în 1158, iar Amaury a vizitat Constantinopolul ca vasal, deşi un vasal foarte preţuit, în 1171. Balduin şi Amaury deopotrivă au privit prietenia bizantină drept esenţială pentru politica lor şi, drept urmare, erau dispuşi la concesii. Se pare însă că juriştii au privit această vasalitate doar ca pe un expedient temporar.[489]

Dacă regatul Ierusalimului avea vreun suzeran, acesta era papa. Prima Cruciadă prevăzuse crearea unui stat teocratic în Palestina şi, dacă Adhemar du Puy ar fi supravieţuit, s-ar fi putut înfiripa o astfel de creaţie statală. Aceasta a fost explicaţia pentru care Godefroy nu a acceptat coroana regală. Succesorul lui Adhemar, Daimbert, a avut în vedere un stat controlat de patriarhul Ierusalimului. Balduin I a răspuns prin încoronare şi prin mobilizarea adversarilor lui Daimbert din sânul Bisericii. Era evident că papalitatea nu ar fi aprobat un patriarh al Ierusalimului mult prea puternic care, datorită poziţiei speciale şi a bogăţiei, ar fi putut, aşa cum Daimbert spera, să fie un egal oriental al Romei. A fost astfel uşor pentru rege să-l folosească pe papă împotriva patriarhului. Era în chip tradiţional obligat să presteze omagiu patriarhului la încoronare, dar solicita confirmarea titlului din partea papei. Vasalitatea era mai mult nominală şi cu nimic mai strictă decât cea pretinsă de papalitate asupra regatelor iberice. Era însă folositoare regatului întrucât suveranii pontifi se simţeau responsabili să menţină sprijinul cu efectiv militar şi bani pentru Ţara Sfântă şi cu ajutor diplomatic de fiecare dată atunci când era necesar.

Papalitatea putea, de asemenea, să fie folosită pentru a îngrădi patriarhatul şi pentru a exercita un oarecare control asupra ordinelor militare. Pe de altă parte, papa putea sprijini ordinele militare împotriva regelui şi putea interveni adeseori atunci când monarhii au încercat să pună stavilă oraşelor negustoreşti italiene.[490]

Biserica din regat era condusă de patriarhul Ierusalimului. După necazurile iniţiale pricinuite de ambiţiile lui Daimbert, acesta a fost în fapt un slujitor al coroanei. Era ales de adunarea de canonici a Sfântului Mormânt care numea doi candidaţi, dintre care regele alegea unul. Subordonaţi patriarhului erau patru arhiepiscopi: de Tyr, Cezareea, Nazaret şi Rabboth-Moab, nouă episcopi, nouă abaţi şi cinci

priori. Alte abaţii erau subordonate direct papalităţii asemenea ordinelor militare. Biserica din Palestina era foarte bogată în pământuri şi în fiefuri în bani. Conducătorii Bisericii aveau de obicei în serviciu sergenţi mai degrabă decât cavaleri. Patriarhul şi canonicii Sfântului Mormânt deţineau câte cinci sute de sergenţi, episcopul de Betleem două sute, arhiepiscopul de Tyr o sută cincizeci, la fel ca şi abaţii mănăstirilor Sf. Maria Josaphat şi a Muntelui Sion. Mănăstirea de la Betania, întemeiată de regina Melisenda, stăpânea întregul oraş Jericho. În plus, patriarhatul şi multe dintre abaţiile de seamă primiseră domenii întinse în întreaga Europă Occidentală, de unde veniturile erau trimise spre Palestina. Biserica avea propriile instanţe pentru a judeca situaţiile de erezie sau de disciplină religioasă, probleme legate de căsătorie (inclusiv divorţul şi adulterul), testamente. Acestea urmau regulile şi procedurile Curţilor canonice din Apus.[491]

Teritoriile stăpânite de Antiohia, Tripoli şi Edessa depindeau din punct de vedere ecleziastic de patriarhul Antiohiei. Demarcarea sferelor de influenţă ale patriarhilor a provocat dificultăţi pentru că, în chip tradiţional, Tyrul depinsese de patriarhia Antiohiei, în timp ce, prin cucerire, făcea parte din regatul Ierusalimului. Pascal al II-lea a decis ca Tyrul şi episcopiile dependente din Acra, Sidon şi Beirut să fie transferate Ierusalimului. Decizia a fost impusă de realităţile politice. Însă încercările patriarhilor Ierusalimului de a obţine jurisdicţia asupra episcopatelor Tripolitane din Tripoli, Tortosa şi Jabala au eşuat, în ciuda sprijinului sporadic al papalităţii. Raymond de Toulouse pare să fi sperat la o Biserică autonomă în viitorul său comitat, dar succesorii săi au admis o suzeranitate ecleziastică a Antiohiei. Era o greutate suportabilă, întrucât puteau să-şi numească episcopii fără niciun amestec din afară.

Ca şi omologul său din Ierusalim, patriarhul Antiohiei era ales de o adunare de canonici, dar, în fapt, era numit de conducătorul secular care putea, de asemenea, să-i impună depunerea. Ştim că unii principi au depus omagiu faţă de patriarh la încoronare, dar a fost vorba probabil de circumstanţe extraordinare. Subordonate patriarhului erau arhiepiscopiile de Albara, Tarsus şi Mamistra, precum şi Edessa. Arhiepiscopia de Turbessel a fost creată mai târziu cu titlul oficial de Hierapolis (Menbij). Numărul episcopiilor a variat în funcţie de circumstanţele politice. Existau nouă abaţii latine şi două priorate. Aşezămintele monastice cele mai importante erau Sf. Paul şi Sf. Gheorghe, unde benedictinii par să-i fi alungat pe călugării greci, precum şi Sf. Simeon, unde cele două confesiuni par să fi coexistat una lângă alta. Biserica Antiohiei nu era chiar atât de bogată precum cea a Ierusalimului. Într-adevăr multe aşezăminte din Palestina deţineau terenuri în principat.[492]

Cu mult înainte de sfârşitul secolului al XII-lea, Biserica seculară a statelor frânce a fost pusă în umbră de ordinele militare. De la întemeiere, acestea au crescut constant în număr şi bogăţie, iar până în 1187 erau principalele deţinătoare de pământuri în Ţara Sfântă. Donaţiile şi cumpărările le-au sporit domeniile. Mulţi nobili palestinieni li s-au alăturat, iar recruţi din Occident soseau în mod constant. Ordinele au răspuns unei nevoi emoţionale a vremii, mulţi bărbaţi fiind nerăbdători să urmeze viaţa religioasă, dar dorind în acelaşi timp să rămână activi şi să lupte pentru credinţă. Ordinele răspundeau şi unei nevoi politice. A existat o lipsă continuă de războinici în ţinuturile de peste mare. Organizarea feudală era prea mult influenţată de decesele din cadrul caselor nobiliare pentru a oferi înlocuitori pentru bărbaţii care erau răpuşi în luptă sau de boală. Cruciaţii aflaţi în trecere puteau lupta pentru un anotimp sau două, dar apoi se întorceau acasă. Ordinele militare dădeau un număr constant de războinici profesionişti devotaţi care nu-l costau nimic pe rege; erau totodată suficient de bogate pentru a construi şi întreţine castele de o mărime pe care puţini seniori laici o puteau înfăptui. Fără sprijinul lor statele cruciate ar fi pierit cu mult mai devreme. Despre efectivele reale avem doar mărturii ocazionale. Ospitalierii au trimis cinci sute de cavaleri şi un număr corespunzător din gradele inferioare la campania din Egipt din 1158, iar cavalerii templieri care au luptat în campania din 1187 numărau în jur de trei sute de oameni. În fiecare dintre exemplele amintite, aceste cifre reprezentau cavaleri doar din regatul Ierusalimului, iar un anumit număr trebuie să fi fost păstrat în rezervă pentru apărarea cetăţilor.

Dintre cele două ordine, cel Ospitalier era probabil mai mare şi mai bogat, însă avea în preocupările sale şi activităţile caritabile. Aşezământul lor din Ierusalim putea găzdui o mie de pelerini şi au reuşit să menţină un spital pentru bolnavii nevoiaşi care a supravieţuit recuceririi sarazine. Distribuiau pomeni zilnice în rândul săracilor cu o generozitate care i-a uimit pe vizitatori. Atât ei, cât şi Templierii păzeau drumurile de pelerinaj acordând o atenţie particulară locului sacru al apei Iordanului. Templierii distribuiau la rândul lor pomeni, dar mai puţin generoase decât cele ale Ospitalierilor.

Atenţia lor era îndreptată în principal către activităţile militare. Erau faimoşi pentru curajul lor în atac şi se considerau ca fiind dedicaţi războiului ofensiv. S-au dedicat de asemenea activităţilor bancare şi curând au devenit „agenţi financiari” pentru cruciaţii aflaţi în vizită. Mai târziu aveau să devină impopulari din cauza suspiciunii existenţei unor rituri esoterice, dar până în acel moment fuseseră preţuiţi de toată lumea pentru bravura şi cavalerismul lor.

Avantajele aduse de ordinele militare erau contrabalansate de dezavantaje importante. Regele nu avea niciun control asupra lor,

deoarece unicul lor suzeran era papa. Pământurile ce le erau donate deveneau inalienabile şi niciun serviciu nu era datorat în schimbul lor. Refuzau să-şi lase ţăranii să plătească dijma datorată Bisericii. Cavalerii luptau alături de oştile regelui mai degrabă ca aliaţi voluntari. Câteodată regele sau un senior puteau pune un castel sub controlul lor temporar şi uneori au fost solicitaţi să acţioneze ca tutori pentru un minor. În asemenea situaţii deveneau disponibili pentru serviciile obişnuite. Marii Maeştri sau delegaţii acestora participau la reuniunile înaltei Curţi a regatului, iar reprezentanţi ai lor erau prezenţi la înaltele Curţi din principatul Antiohiei sau din Comitatul de Tripoli. Dar sfatul pe care îl dădeau putea fi unul necorespunzător. Dacă nu erau de acord cu politica oficială, puteau refuza să coopereze aşa cum s-a întâmplat în 1158 când Templierii au boicotat expediţia în Egipt. Rivalitatea perpetuă dintre cele două ordine crea un pericol constant.

Rareori puteau fi convinşi să participe împreună la o expediţie. Fiecare ordin urma propria sa politică ce nu ţinea cont de linia oficială a regatului. Ambele ordine au încheiat propriile tratate cu suveranii musulmani, iar povestea negocierilor cu Asasinii din 1172 ilustrează interesul Templierilor de a da peste cap un acord ce era în chip evident de dorit pentru interesele lor financiare şi, totodată, dispreţul deschis faţă de autoritatea Curţilor regale. Ospitalierii au fost mereu mult mai temperaţi şi mai puţin egoişti, dar chiar şi în cazul lor Ordinul avea întâietate în faţa regatului.

O balanţă similară cu avantaje şi dezavantaje a existat în relaţiile statelor frânce cu oraşele maritime italiene şi provensale. Coloniştii latini erau războinici, nu marinari. Tripoli şi Antiohia au construit mai târziu câte o mică flotă, iar ordinele au construit flotile, dar regatul propriu-zis, cu cele câteva porturi bune şi cu o nevoie permanentă de lemn, nu a avut un instrument naval adecvat. Pentru orice expediţie care implica putere maritimă, precum cucerirea oraşelor de pe litoral sau expediţia împotriva Egiptului, era necesar să se ceară ajutorul unei puteri navale. Însă cele două puteri maritime ale Orientului erau Bizanţul şi Egiptul. Egiptul era mai mereu un duşman potenţial sau chiar real, iar Bizanţul a fost întotdeauna problematic. Flota Siciliei ar fi putut fi utilă, dar politica siciliană nu prezenta încredere. Italienii şi francezii meridionali erau aliaţi mai convenabili, iar ajutorul lor le era apoi necesar pentru a fi menţinute deschise rutele spre Occident şi pentru a transporta pelerini, ostaşi şi colonişti către Ţara Sfântă. Oraşele negustoreşti trebuiau însă să fie plătite. Ele au solicitat facilităţi de negoţ şi privilegii, cartiere proprii în oraşele mari şi scutire totală sau parţială de vămi, iar pentru coloniştii lor, privilegiul extrateritorialităţii. Aceste concesii nu au fost resimţite în întregime de autorităţile frânce. Orice reducere de venituri era compensată de

stimularea negoţului. Curţile regale nu aveau nicio aplecare să vegheze la aplicarea legii genoveze sau veneţiene, mai ales pentru situaţiile în care era implicat un locuitor al regatului sau era vorba de o abatere gravă precum omorul. Câteodată se iscau dispute. Veneţienii se aflau într-o duşmănie perpetuă cu arhiepiscopul Tyrului, iar genovezii au avut o ceartă îndelungată cu regele Amaury I. În ambele cazuri, papalitatea i-a sprijinit pe italieni, care aveau probabil legea de partea lor. Dar oraşele negustoreşti nu erau preocupate atât de apărarea creştinătăţii, cât de propriul lor câştig. În mod obişnuit cele două aspecte se suprapuneau, dar, dacă intrau în conflict, interesul comercial prevala. Din acest motiv italienii şi provensalii au fost prieteni nestatornici ai regelui. Mai mult decât atât, rivalitatea dintre cele două ordine militare pălea în faţa celei dintre diferitele oraşe negustoreşti. Veneţia ar fi acceptat mai degrabă să-i ajute pe musulmani decât să-i ajute pe genovezi, pe pisani sau pe cei din Marsilia, iar acest punct de vedere era împărtăşit de rivalii lor. Astfel, în timp ce ajutorul lor a fost esenţial în menţinerea existenţei în ţinuturile de peste mare, intrigile şi disputele dintre coloniştii italieni, precum şi disponibilitatea obtuză de a trăda cauza comună pentru profitul de moment i-au diminuat mult din valoare.[493]

Pentru pelerini în special, oraşele negustoreşti păreau ruşinos de lacome şi de necreştine. Cucerirea încurajase pelerinajele, iar uriaşul aşezământ al Ospitalierilor era de obicei plin. În ciuda scopului iniţial al Cruciadei, drumul de-a lungul Asiei Mici era încă nesigur şi doar un grup bine înarmat îi putea înfrunta pericolele. Pelerinul obişnuit prefera calea maritimă. El avea nevoie să obţină un loc pe o corabie, iar costurile erau foarte mari. Pelerinii puteau să închirieze împreună o corabie, dar – chiar şi aşa – angajarea căpitanului şi a echipajului era costisitoare. Era mai ieftin pentru un pelerin din nordul Franţei sau din Anglia să călătorească cu unul dintre micile convoaie care porneau în fiecare an din porturile Mânecii către Orient. Dar aceasta era o cale lungă şi primejdioasă. Trebuiau înfruntate furtunile Atlanticului şi existau corsari musulmani care aşteptau în Strâmtoarea Gibraltar şi de-a lungul ţărmului Africii. De la Porto sau Lisabona până în Sicilia nu existau porturi din care să se facă fără riscuri aprovizionarea cu apă şi merinde. Era totodată dificil să se transporte suficiente provizii pentru oamenii şi caii de la bord. Era cu mult mai simplu să se meargă pe uscat până în Provenţa sau Italia şi, de acolo, să se facă îmbarcarea pe corăbii care cunoşteau bine traseul. Pentru un singur pelerin, un loc era de găsit mai uşor şi mai ieftin în porturile din regatul Siciliei, dar grupurile mai numeroase depindeau de flotele marilor oraşe comerciale.[494]

Când debarca la Acra, la Tyr sau la Sf. Simeon, călătorul se găsea deodată într-o atmosferă stranie. Dincolo de structura feudală, Ţara

Sfântă era un ţinut oriental. Luxul vieţii îi impresiona şi îi şoca pe apuseni. În Occidentul Europei viaţa era încă simplă şi austeră. Hainele erau confecţionate din lână şi foarte rar erau spălate. Locurile de spălare erau foarte puţine, cu excepţia unor oraşe vechi în care tradiţia romană persistase. Chiar şi în marile castele mobilierul era grosolan şi utilitar, iar covoarele erau aproape necunoscute. Hrana era puţin prelucrată şi îi lipsea varietatea, mai ales în timpul îndelungatelor luni de iarnă. Pretutindeni exista prea puţin confort şi puţină intimitate. Orientul latin contrasta puternic. Probabil că nu existau multe case atât de mari şi de frumoase precum palatul construit de familia Ibelin la Beirut, cu pardoseala din mozaic, cu ziduri de marmură, cu plafoanele pictate şi cu mari ferestre îndreptate fie spre apus către mare, fie spre răsărit către grădini, livezi şi munţi. Palatul regal din Ierusalim, plasat lângă moscheea al-Aqsa, era cu siguranţă mai modest, deşi palatul de la Acra era un edificiu somptuos. Însă fiecare nobil sau orăşean bogat îşi dota locuinţa cu o splendoare similară. Existau carpete şi damascuri atârnate, meşteşugite cu eleganţă, mese şi cufere încrustate, aşternuturi şi feţe de masă fără pată, servicii de masă din aur şi argint, tacâmuri, faianţă fină şi chiar şi vase din porţelan din Orientul îndepărtat. La Antiohia, apa era adusă de la izvoarele de la Daphne, prin apeducte şi ţevi, către toate casele mari din oraş. Multe case de-a lungul ţărmului libanez aveau propriile lor resurse. În Palestina, unde apa era mai puţin abundentă, oraşele aveau cisterne de apă bine organizate, iar la Ierusalim sistemul de canalizare creat de romani era încă în perfectă stare de funcţionare. Marile fortăreţe de frontieră erau aproape la fel de confortabil puse la punct, oricât de cenuşie şi de aspră ar fi putut fi viaţa în afara zidurilor. Aveau băi, camere confortabile pentru doamne şi somptuoase săli de recepţie. Castelele care aparţineau ordinelor militare erau ceva mai austere, dar în reşedinţele marilor familii precum Kerak din Moab sau Tiberiada, castelanul trăia în mai mult lux decât orice rege din Occidentul Europei.[495]

Veşmintele coloniştilor au devenit curând la fel de orientale şi de luxoase precum mobilierul. Când un cavaler nu purta armură era îmbrăcat cu un burnuz de mătase şi, în chip obişnuit, cu un turban. În campanie purta o tunică de pânză deasupra armurii pentru a proteja metalul de dogoarea soarelui şi un *kefieh* în stil arab deasupra coifului. Doamnele au adoptat moda orientală tradiţională a unui jupon lung şi a unei tunici sau veste scurte, brodate cu fir de aur şi poate cu pietre preţioase. Iarna purtau blănuri, precum bărbaţii. În afara casei purtau văl, asemenea femeilor musulmane, dar mai puţin din umilinţă, cât pentru a-şi proteja tenul, care era acoperit din belşug de fard. Adoptau totodată un mers afectat. Dar, în ciuda tuturor aerului de delicateţe şi slăbiciune, erau la fel de curajase precum soţii şi fraţii lor. Multe femei

nobile au condus apărarea castelelor în absenţa stăpânului acestora. Soţiile negustorilor imitau doamnele din aristocraţie şi adeseori le întreceau în bogăţia veşmintelor.

Curtezanele de succes – o categorie necunoscută până atunci în societatea occidentală – erau la fel de strălucitoare. Despre Paschia de Riveri, soţia unui vânzător din Nablus ale cărei farmece îl vrăjiseră pe patriarhul Heraclius, cronicarul spune că ai fi putut crede că era o contesă sau o baroană, după bogăţia mătăsurilor şi a bijuteriilor.[496]

Oricât de ciudat ar fi părut acest lux pelerinului occidental, el era întru totul firesc pentru un vizitator din Orientul musulman sau din Bizanţ. Coloniştii franci au căutat în chip inevitabil să se acomodeze la noul mediu înconjurător şi nu au putut evita contactul cu supuşii şi cu vecinii lor. Trebuie luată în calcul şi clima. Iernile din Palestina şi Siria puteau fi la fel de mohorâte şi de reci ca în Apus, dar erau mai scurte. Verile îndelungate şi fierbinţi i-au învăţat repede pe colonişti că trebuie să poarte haine diferite, să mănânce altfel de hrană şi să urmeze un alt orar. Obiceiurile viguroase ale Nordului erau cu totul inadecvate. În schimb era nevoie să fie învăţate obiceiurile băştinaşilor. Au fost constrânşi să folosească servitori nativi. Copiii le erau îngrijiţi de doici din rândurile localnicilor şi tot nativi le îngrijeau caii. Existau boli necunoscute în faţa cărora doctorii lor erau neputincioşi. Curând au fost obligaţi să depindă de medicina localnicilor.[497] Inevitabil au învăţat să-i înţeleagă pe nativi şi să lucreze cu aceştia. În regatul Ierusalimului şi în Comitatul de Tripoli, absenţa unei aristocraţii native care să conteste autoritatea, odată ce musulmanii au fugit, a făcut lucrurile uşoare. Mai departe spre nord, aristocraţia greacă şi cea armeană şi-au apărat poziţiile, iar politica a interferat cu înţelegerea reciprocă, cu toate că armenii, în cele din urmă, au micşorat distanţa, adoptând multe obiceiuri frânce.[498]

Între franci şi vecinii lor musulmani nu ar fi putut să fie niciodată pace de lungă durată, dar a existat un contact din ce în ce mai intens. Veniturile statelor frânce proveneau în mare măsură din taxe percepute pe comerţul dintre ţinutul musulman din interior şi litoral. Negustorilor musulmani trebuia să li se permită accesul liber către porturi şi era nevoie să fie trataţi corect. Datorită relaţiilor comerciale au apărut relaţii de prietenie. Ordinul Templier, prin activităţile sale bancare, era pregătit să-şi extindă operaţiunile pentru a-i îndatora pe clienţii musulmani şi a desemnat oficiali care se puteau specializa în afacerile musulmane. În egală măsură, oamenii înţelepţi din rândul cârmuitorilor franci au înţeles că regatul lor putea supravieţui doar dacă lumea musulmană era menţinută în stare de dezbinare. În acest scop aveau loc multe misiuni diplomatice iniţiate de ambele tabere. Seniorii franci şi musulmani erau primiţi adeseori cu toate onorurile la Curţile celor de altă credinţă.

Captivi şi ostatici petreceau ani în castelele şi palatele adversarilor. Cu toate că puţini musulmani s-au străduit să înveţe limba franceză, mulţi frânci, nobili precum şi negustori, vorbeau arabă. Câţiva, precum Reynaud de Sidon, au manifestat chiar interes pentru literatura arabă. Pe timp de război, fiecare tabără aprecia gesturile elegante şi cavalereşti. Pe timp de pace, seniori ai ambelor tabere, situaţi în zonele de hotar, participau împreună la vânători.[499]

Nu a existat nici măcar intoleranţă religioasă totală. Cele două mari credinţe împărţeau un trecut comun. Cronicarii musulmani împărtăşeau acelaşi interes ca şi cei creştini atunci când relicve considerate a aparţine lui Abraham, Isaac şi Iacob au fost descoperite la Hebron.[500] Chiar şi pe timpul ostilităţilor pelerinii frânci puteau pătrunde în sanctuarul Sfintei Fecioare de la Sardenay (Saidnaiya) de pe înălţimile de dincolo de Damasc,[501] iar protecţia acordată de beduini marii mănăstiri Sf. Ecaterina din Sinai era de regulă extinsă asupra vizitatorilor.[502] Tratamentul brutal aplicat de Reynaud de Châtillon pelerinilor musulmani i-a şocat pe coreligionarii săi tot atât pe cât l-a înfuriat pe Saladin. Guillaume de Tyr era gata să omagieze pietatea lui Nur-ed-Din cu toate că nu-i împărtăşea credinţa. Cronicarii musulmani au arătat adeseori admiraţie faţă de cavaleria frâncă.[503]

Atmosfera timpului este cel mai bine ilustrată de memoriile prinţului munkidhit, Usama din Shaizar. Munkidhiţii au fost o dinastie măruntă supusă permanent temerii de a nu fi cucerită de coreligionari. Erau, prin urmare, dispuşi să cadă la înţelegere cu francii, iar Usama însuşi a petrecut mulţi ani la Curţile din Damasc şi Cairo atunci când acestea erau în relaţii diplomatice strânse cu Ierusalimul. Ca emisar, ca vizitator sau practicant al unor întreceri, Usama a vizitat adeseori ţinuturile latinilor şi, cu toate că atunci când scria considera că toţi erau destinaţi pierzaniei, a avut mulţi prieteni frânci a căror conversaţie a apreciat-o. A fost uimit de caracterul rudimentar al medicinei lor, deşi de la ei a învăţat un leac sigur pentru scrofuloză şi a fost uluit de libertăţile acordate femeilor. A fost, de asemenea, încurcat atunci când o cunoştinţă din rândul frâncilor i-a propus să-şi trimită fiul să fie educat în Occidentul Europei. Îi considera într-o oarecare măsură barbari şi a râs pe seama lor cu prietenii săi din rândul creştinilor nativi. Erau însă oameni cu care putea ajunge la o înţelegere. Piedica în calea prieteniei a fost reprezentată de nou-veniţii din Occident. Odată, pe când stătea la Templierii din Ierusalim şi se ruga, cu permisiunea acestora, în colţul vechii moschei al-Aqsa, a fost insultat grosolan de un cavaler. Imediat un templier s-a grăbit să-i explice că acel om brutal abia sosise din Europa şi că nu învăţase încă să se poarte cum se cuvine.[504]

Într-adevăr, brutalitatea imigranţilor, veniţi să se lupte pentru Cruce şi decişi să nu accepte nicio amânare, a năruit continuu politica

în Ţara Sfântă. Astfel de personaje au fost puternice în special în rândurile Bisericii. Niciunul dintre patriarhii Ierusalimului din secolul al XII-lea nu a fost născut în Palestina, iar dintre marii ierarhi, doar Guillaume, arhiepiscop de Tyr, căruia i-a fost refuzat rangul de patriarh. Influenţa Bisericii a fost rareori în favoarea unei înţelegeri cu necredincioşii şi a fost şi mai păguboasă în raporturile cu creştinii nativi. Aceştia aveau o influenţă semnificativă la Curţile musulmane. Mulţi dintre cei mai cunoscuţi scriitori şi filosofi de limbă arabă şi aproape toţi medicii erau creştini. Ei ar fi putut forma o punte între lumea răsăriteană şi cea apuseană.

Comunităţile ortodoxe din Palestina au acceptat ierarhia latină pentru că, la momentul cuceririi, întreaga lor ierarhie superioară se afla în exil. Patriarhul Daimbert a încercat să le deposedeze clerul de poziţiile deţinute la Sfântul Mormânt, dar evenimente stranii de la ceremonia Focului Sfânt din 1101 şi influenţa regelui i-au readus pe canonicii greci la biserică şi le-au îngăduit celebrarea riturilor ortodoxe în acel loc. Coroana a fost tot timpul prietenoasă faţă de ortodocşi. Morphia, regina lui Balduin al II-lea şi mama Melisendei, a fost o prinţesă ortodoxă, aşa cum au fost şi reginele celor doi fii ai Melisendei. Stareţul de la Sf. Sava, cel mai important ierarh ortodox rămas în Palestina, a fost tratat onorabil de Balduin I, iar Melisenda a dăruit pământuri mănăstirii care probabil presta servicii faţă de Coroană. Împăratul Manuel a menţinut interesul pentru protecţia ortodocşilor, ilustrat de reparaţiile marilor biserici, a Sfântului Mormânt şi a Naşterii Domnului. Mănăstirea Sf. Euthymius, din pustietatea Iudeei, a fost reconstruită şi redecorată cam în aceeaşi perioadă, probabil tot cu ajutorul său. Nu a existat însă o creştere a cordialităţii între clerul latin şi cel grec. Pelerinul rus Daniel a fost primit cu ospitalitate în 1104 în aşezămintele latine, dar pelerinul grec Phocas, în 1184, deşi a trecut prin aşezămintele latinilor, nu a avut nicio simpatie pentru aceştia, cu excepţia unui sihastru spaniol care trăise pe vremuri în Anatolia; totodată el relatează cu încântare un miracol care l-a pus în încurcătură pe ierarhul latin pe care îl numeşte „intrusul” episcop de Lydda. Probabil că încercarea ierarhiei latine de a-i face pe ortodocşi să plătească dijma împreună cu resentimentul provocat de faptul că ritul le era rareori îngăduit în marile biserici ale Credinţei au diminuat atracţia ortodocşilor pentru stăpânirea francilor şi i-a pregătit să accepte şi chiar să întâmpine cu bucurie cucerirea lui Saladin, odată ce protecţia lui Manuel a luat sfârşit. La Antiohia, prezenţa unei puternice comunităţi greceşti şi evoluţiile politice au provocat o ostilitate deschisă între greci şi latini, care a slăbit considerabil principatul.[505]

În regatul propriu-zis, sectele eretice aveau puţină importanţă în afara Ierusalimului, aproape toate având aşezăminte la Sfântul

Mormânt. Daimbert a încercat să-i alunge şi pe aceştia, dar fără succes. Coroana le-a protejat drepturile. Regina Melisenda le-a acordat sprijin personal iacobiţilor sirieni atunci când au avut o plângere în justiţie contra unui cavaler frânc. În Comitatul de Tripoli, cea mai importantă Biserică eretică era cea a maroniţilor, adepţii supravieţuitori ai doctrinei monoteliste. Faţă de aceştia Biserica Occidentală a acţionat cu un tact ieşit din comun şi cu îngăduinţă. Drept urmare, în jurul anului 1180, aceştia au acceptat supremaţia Sfântului Scaun cu condiţia de a-şi menţine liturghia în siriacă şi obiceiurile şi de a nu fi constrânşi să renunţe la doctrina eretică a unei singure voinţe a lui Hristos. Negocierile, despre care se cunosc prea puţine lucruri, au fost conduse cu abilitate de patriarhul Antiohiei, Aimery. Acceptarea acestei prime Biserici Unite a arătat că papalitatea era dispusă să încuviinţeze practici diferite şi chiar o teologie îndoielnică, cu condiţia recunoaşterii propriei autorităţi.[506]

În principatul Antiohiei, Biserica Armeană disidentă era puternică şi a fost încurajată de principi care au văzut în aceasta o armă utilă împotriva ortodocşilor. La Edessa, armenii, cu toate că au fost priviţi cu neîncredere de Balduin I şi de Balduin al II-lea, s-au bucurat de prietenia Casei de Courtenay. Mulţi episcopi armeni au recunoscut supremaţia papală şi unii au participat la sinoade ale Bisericii Latine, iertând doctrinei latinilor ceea ce au considerat impardonabil în cazul grecilor. Sirienii iacobiţi au fost la început ostili făţiş cruciaţilor şi au preferat stăpânirea musulmană. Dar, după căderea Edessei, l-au acceptat pe principele Antiohiei, teoretic datorită unui miracol petrecut la mormântul Sfântului Barsauma, dar în fapt de teama şi ura comună faţă de Bizanţ. Patriarhul iacobit Mihail, unul dintre cei mai importanţi istorici ai timpului, era prieten al patriarhului Aimery şi a făcut o vizită cordială la Ierusalim. Niciuna dintre celelalte Biserici eretice nu a mai prezentat vreo importanţă în statele frânce.[507]

Supuşii musulmani şi-au acceptat stăpânii cu calm şi au recunoscut echidistanţa administraţiei creştine, dar nu puteau fi consideraţi de încredere dacă lucrurile nu evoluau bine pentru creştini. Evreii, pe bună dreptate, preferau domnia arabilor, care îi trataseră întotdeauna cinstit şi cu bunătate, chiar dacă exista şi o undă de dispreţ.[508]

Pentru pelerinul occidental din epocă, imaginea Ţării Sfinte era frapantă din cauza luxului şi a obiceiurilor. Pentru istoricul modern sunt regretabile mai degrabă intoleranţa şi barbaria dezonorantă a cruciaţilor. Cu toate acestea, ambele pot fi explicate prin atmosfera care domnea la faţa locului. Viaţa în rândul coloniştilor era neliniştită şi nesigură. Se aflau într-un ţinut în care intrigile şi omorurile înfloreau, iar duşmanii erau în aşteptare la hotarele învecinate. Nimeni nu putea şti dacă avea să primească o împunsătură de pumnal

din partea unui membru al sectei Asasinilor sau otravă din partea slujitorilor. Erau încercaţi de boli misterioase, despre care se ştiau prea puţine. Chiar şi cu ajutorul medicilor locali niciun frânc nu a trăit mult timp în Orient. Femeile erau mai norocoase decât bărbaţii. Evitau riscurile bătăliilor şi, datorită cunoştinţelor medicale mai bune, naşterea copiilor era mai puţin periculoasă decât în Occident. Mortalitatea infantilă era însă ridicată, mai ales în rândul băieţilor. Fief după fief au căzut în mâinile unei moştenitoare a cărei moştenire putea atrage aventurieri galanţi din Apus. Prea adesea însă, mari domenii erau lipsite de un stăpân în perioade de criză şi fiecare căsătorie era prilej de dispută şi de complot. Căsătoriile erau adesea sterile. Mulţi dintre cei mai tari războinici nu au reuşit să aibă copii. Căsătoriile dintre cele câteva familii nobile au sporit rivalităţile personale. Fiefurile erau unite şi împărţite cu prea puţin respect pentru constrângerile geografice. Existau dispute permanente între rudele apropiate.

Structura socială pe care frâncii au adus-o din Occident presupunea o succesiune ereditară fermă şi o menţinere a forţei militare. Declinul fizic al elementului uman a fost plin de pericole. Frica i-a făcut brutali şi înşelători, iar nesiguranţa le-a încurajat pasiunea pentru petreceri frivole. Pe măsură ce stăpânirea le-a slăbit, festivităţile şi turnirurile au devenit mai opulente. Vizitatori şi localnici deopotrivă au fost oripilaţi de extravaganţa şi de imoralitatea pe care au văzut-o în jurul lor, iar cel mai rău dintre vinovaţi a fost patriarhul Heraclius.[509] Însă un vizitator înţelept ar fi înţeles că, dincolo de suprafaţă, lucrurile nu mergeau bine. Regelui îi lipseau bani pentru a-şi plăti trupele, în ciuda mătăsurilor şi a aurului pe care le purta. Mândrul templier, numărându-şi pungile cu bani, putea fi în orice moment chemat la bătălii mai crude decât orice luptă pe care Occidentul o cunoscuse. Comeseni, precum musafirii de la nunta de la Kerak din 1183, puteau să se ridice de la masă pentru a auzi maşinile de asediu ale necredincioşilor izbind zidurile. Voioasa, galanta înzorzonare a vieţii de dincolo de mare acoperea superficial anxietatea, incertitudinea şi frica. Un spectator putea să se întrebe dacă chiar şi sub cei mai buni cârmuitori aventura ar mai fi putut dura prea mult.

II
ASCENSIUNEA LUI NUR ED-DIN

„A pornit ca un biruitor, ca să biruiască”.

Apocalipsa, 6: 2

Raymond al Antiohiei avusese dreptate să-i îndemne pe conducătorii celei de-a Doua Cruciade să mărşăluiască spre Alep. Eşecul de a-i convinge l-a costat viaţa. Duşmanul principal al creştinătăţii era Nur ed-Din, iar în 1147 o oaste însemnată l-ar fi putut zdrobi. Era stăpânul Alepului şi al Edessei, dar Unui din Damasc şi emirii mărunţi independenţi de pe valea Orontesului nu i-ar fi sărit în ajutor. Nu ar fi putut conta nici pe ajutorul fratelui său Saif ed-Din din Mosul, pentru că acesta avea propriile sale probleme în Irak. Nesăbuinţa cruciaţilor i-a adus alianţa cu Unur cât timp pericolul a persistat, iar ocazia de a interveni în problemele Comitatului de Tripoli i-a permis să-şi consolideze poziţia în Siria Centrală.

Raymond a avut dreptate şi în refuzul de a se alătura Cruciadei. Nici el şi nici Joscelin de Edessa nu-şi puteau permite să-şi părăsească ţinuturile expuse lui Nur ed-Din. Chiar şi atunci când cruciaţii s-au aflat înaintea Damascului trupe din Alep jefuiau teritoriile creştinilor. Pe timpul unui armistiţiu, contele Joscelin a mers personal în tabăra lui Nur ed-Din pentru a implora clemenţa. Tot ce a putut obţine a fost un răgaz temporar.[510] În acest răstimp sultanul din Konya, Mas’ud, aflat în pace cu Bizanţul, a profitat de încurcăturile francilor pentru a ataca Maraş. Raymond s-a pregătit să-i iasă în întâmpinare, astfel încât Mas’ud i-a cerut lui Nur ed-Din să facă o diversiune. Cererea i-a fost acceptată. Raymond însă, cu sprijinul alianţei căpeteniei kurde a asasinilor, Ali ibn Wafa, care îl ura pe Nur ed-Din mult mai mult decât pe creştini, l-a surprins pe Nur ed-Din în noiembrie 1148 pe când înainta cu repeziciune printre satele din câmpia Aswad până la Famiya, pe drumul dintre Antiohia şi Maraş. Cele două căpetenii principale ale lui Nur ed-Din, kurdul Shirkuh şi notabilul din Alep, Ibn ed-Daya, au avut păreri divergente. Cel dintâi a refuzat să ia parte la bătălie; drept urmare întreaga oaste musulmană a fost obligată la o retragere rapidă şi ruşinoasă. În primăvara următoare, Nur ed-Din a invadat din nou ţinutul şi l-a înfrânt pe Raymond la Baghras, în apropiere de precedentul loc de bătălie. S-a îndreptat apoi spre sud pentru a asedia fortăreaţa Inab, unul dintre puţinele locuri întărite ale creştinilor rămase la răsărit de Orontes. Raymond, cu o mică oaste şi

cu câţiva aliaţi Asasini conduşi de Ali ibn Wafa, a pornit în ajutor, iar Nur ed-Din, dezinformat fiind în privinţa efectivelor ce se apropiau, s-a retras. În realitate, oastea musulmană de şase mii de călăreţi îi depăşea numeric pe cei patru mii de călăreţi franci şi o mie de pedestraşi. Împotriva sfatului lui Ali, Raymond a decis să întărească garnizoana de la Inab. Însă Nur ed-Din aflase între timp de slăbiciunea lui Raymond. La 28 iunie 1149, oastea creştină şi-a aşezat tabăra într-o vale din apropiere de Fântâna lui Murad, în câmpia dintre Inab şi mlaştina Ghab. Pe timpul nopţii, trupele lui Nur ed-Din s-au furişat şi au reuşit să o încercuiască. În dimineaţa următoare, Raymond a realizat că singura sa şansă era să şarjeze pentru a-şi croi drum afară din încercuire. Terenul îi era însă potrivnic. Vântul s-a iscat şi a aruncat praf în ochii cavalerilor pe măsură ce aceştia îşi îndemnau caii spre pantă. În câteva ceasuri, întreaga oaste era anihilată. Printre cei ucişi s-au aflat Reynaud de Maraş şi conducătorul Asasinilor, Ali. Raymond însuşi a murit de mâna lui Shirkuh, care astfel şi-a redobândit graţia stăpânului pierdută la Famiya. Capul principelui, aşezat într-un sipet de argint, a fost trimis în dar de Nur ed-Din stăpânului său spiritual, califul din Bagdad.[511]

Joscelin de Edessa, care se bucura de un armistiţiu nesigur cu musulmanii, a refuzat să colaboreze cu vechiul său rival, Raymond. A venit apoi şi rândul său. Nur ed-Din a înaintat prin teritoriul principatului Antiohiei, completându-şi posesiunile de pe Orontesul mijlociu prin cucerirea aşezărilor Arzghan şi Tel-Kashfahan, apoi a copleşit garnizoanele de la Artah şi Harenc, situate mai departe spre nord, şi s-a îndreptat spre vest pentru a apărea în faţa zidurilor Antiohiei şi a jefui până la portul Sf. Simeon.[512] Joscelin nu a făcut nicio încercare de a-şi salva compatrioţii franci, dar s-a îndreptat spre Maraş în speranţa de a pune mâna pe moştenirea lui Reynaud care îi fusese ginere. A intrat în oraş, dar s-a retras când a aflat că sultanul Mas'ud se apropia. Garnizoana pe care a lăsat-o în urmă s-a predat selgiucizilor cu condiţia ca vieţile creştinilor să fie cruţate, dar îndată ce împreună cu clerul au apucat calea Antiohiei au fost cu toţii masacraţi. Mas'ud l-a urmărit pe Joscelin până aproape de Turbessel. Se apropiau însă ajutoare pentru creştini, în timp ce Nur ed-Din nu avea nicio dorinţă să-l vadă pe Joscelin, care încă îi era supus, pierzându-şi pământurile în favoarea selgiucizilor. Mas'ud a considerat că este mai înţelept să se retragă. Apoi, ortoqizii din Jezireh, îngrădiţi spre sud de Nur ed-Din şi fraţii săi, au găsit potrivit să se extindă de-a lungul Eufratului pe socoteala armenilor din Gargar, care fuseseră tributari lui Reynaud. Joscelin şi-a risipit în zadar forţele trimiţând ajutor lui Vasile din Gargar. Ortoqidul Kara Arslan a cucerit în întregime ţinuturile Gargar şi Kharpurt, spre bucuria creştinilor iacobiţi pentru care domnia sa era infinit mai de dorit decât cea a lui

Reynaud cu sentimentele sale puternic proarmene şi antiiacobite.[513] În iarna lui 1149, Nur ed-Din a rupt pactul cu Joscelin. Primele sale atacuri nu au avut succes. Însă, în aprilie 1150, pe când Joscelin călărea spre Antiohia pentru a se consulta cu cârmuitorii de acolo, s-a separat de escorta sa şi a căzut în mâinile unor briganzi turcomani. Aceştia erau dispuşi să-l elibereze pentru o răscumpărare însemnată, dar Nur ed-Din a aflat de prinderea sa şi a trimis o unitate de cavalerie pentru a-l lua din mâinile celor care îl capturaseră. A fost orbit şi întemniţat la Alep, unde a şi murit nouă ani mai târziu în 1159.[514]

Astfel, în vara anului 1150, atât principatul Antiohiei, cât şi ce mai rămăsese din Comitatul Edessei îşi pierduseră stăpânii. Nur ed-Din nu a îndrăznit însă să meargă mai departe. Atunci când la Antiohia a ajuns vestea morţii principelui Raymond, patriarhul Aimery a pus oraşul în stare de alarmă şi a cerut urgent ajutorul regelui Balduin. A obţinut apoi un scurt armistiţiu din partea lui Nur ed-Din, promiţând să predea Antiohia dacă regele Balduin nu sosea. Acordul i-a convenit lui Nur ed-Din, care nu avea îndrăzneala să încerce asediul oraşului şi care, în acelaşi timp, a ocupat Apameea, ultima fortăreaţă a principatului Antiohiei de pe valea Orontesului. Regele Balduin s-a grăbit spre nord cu o mică oaste compusă în principal din Templieri. Apariţia sa l-a convins pe Nur ed-Din să accepte un armistiţiu mai îndelungat şi i-a folosit totodată în încercarea de a-l împiedica pe Mas'ud să atace Turbessel. Dar în timp ce Antiohia era salvată, principatul fusese redus la oraşul însuşi şi la porţiunea de ţărm cuprinsă între Alexandretta şi Latakia.[515]

Rămânea să fie decisă stăpânirea celor două domenii. După capturarea lui Joscelin, Nur ed-Din a atacat Turbessel, dar contesa Béatrice a organizat o rezistenţă atât de îndârjită, încât a fost obligat să se retragă. Era însă evident că Turbessel nu putea fi apărat la nesfârşit. Era suprapopulat de armeni şi de franci din regiunile înconjurătoare. Creştinii iacobiţi erau în chip deschis neloiali, iar întreaga zonă fusese separată de Antiohia în urma cuceririlor lui Nur ed-Din. Contesa era pregătită să-şi abandoneze teritoriile când a sosit un mesaj de la împăratul Manuel. Acesta era conştient de situaţie şi se oferea să cumpere ceea ce mai rămăsese din teritoriul comitatului. În chip loial, Béatrice a transmis oferta către regele Balduin, care se afla la Antiohia. Seniorii regatului care îl însoţeau şi cei ai Antiohiei au dezbătut oferta. Nu erau dispuşi să cedeze teritoriul unui grec pe care îl detestau, dar au căzut de acord că ar fi fost vina împăratului dacă, în noile condiţii, teritoriile ar fi fost pierdute pentru creştinătate. Guvernatorul bizantin al Ciliciei, Toma, a dus contesei saci cu aur – nu ni se spune câţi – la Antiohia. În schimb, i-au fost cedate un număr de şase fortăreţe: Turbessel, Ravendel, Samosata, Ain-tab, Duluk şi Birejik. Oastea regelui a însoţit garnizoanele bizantine în călătoria lor

şi i-a escortat pe numeroşii refugiaţi francі şi armeni care nu aveau încredere în stăpânirea bizantină şi care au preferat siguranţa mai mare a zidurilor Antiohiei. Contesa a exclus o singură fortăreaţă de la vânzare, Ranculat sau Rum Kalaat, situată pe Eufrat, lângă Samosata, pe care a cedat-o catolicosului armean. Aceasta a rămas reşedinţa catolicosului timp de un secol, sub suzeranitate turcă. Pe când oastea regală şi refugiaţii se aflau pe drumul de întoarcere, Nur ed-Din a încercat să-i surprindă lângă Ain-tab, dar excelenta organizare a regelui a dejucat planul. Principalii săi baroni, Onfroy de Toron şi Robert de Sourdeval, l-au rugat în zadar să le permită să ia în stăpânire Ain-tab în numele său, dar Balduin a rămas fidel aranjamentului încheiat cu împăratul.[516]

Nu se ştie de ce împăratul a încheiat înţelegerea. Francii afirmau că, în mândria sa, a crezut că poate menţine poziţiile. Este improbabil să fi fost atât de rău dezinformat. Mai degrabă a încercat să gândească pe termen mai îndelungat. Sperase de multă vreme să poată interveni în forţă în Siria. Chiar dacă pierdea poziţiile în acel moment, le putea recupera mai târziu şi pretenţiile sale ar fi fost de nezdruncinat. În fapt, le-a pierdut în mai puţin de un an, în urma unei alianţe între Nur ed-Din şi Mas'ud. Alianţa a fost încheiată după capturarea lui Joscelin şi a fost parafată de căsătoria lui Nur ed-Din cu fiica lui Mas'ud. Turbessel trebuia să îi fie dotă. Mas'ud nu s-a alăturat însă ginerelui său în atacul împotriva contesei Béatrice. S-a mulţumit să cucerească Kaisun şi Behesni în nordul comitatului, pe care le-a dăruit fiului său Kilij Arslan. Însă, în primăvara lui 1151, atât el, cât şi Nur ed-Din au atacat garnizoanele bizantine, iar ortoqizii s-au grăbit să-şi ia şi ei partea. Ain-tab şi Duluk au revenit lui Mas'ud, Samosata şi Birejik ortoqidului

Timurtaş din Mardin şi Ravendel lui Nur ed-Din. La Turbessel bizantinii au rezistat pentru o vreme, dar, lipsiţi de provizii, s-au predat locotenentului lui Nur ed-Din, Hasan din Menbij, în iulie 1151.[517] Orice urmă a comitatului Edessei dispăruse. Contesa Béatrice s-a retras la Ierusalim cu copiii săi Joscelin şi Agnes, care în perioada următoare aveau să joace un rol dezastruos în prăbuşirea regatului.[518]

Edessa fusese pierdută, dar Antiohia supravieţuise. Moartea lui Raymond o lăsase pe prinţesa Constance văduvă cu patru copii mici. Tronul îi revenea de drept, dar s-a considerat că în vremuri dificile era nevoie de un cârmuitor de sex masculin. Cel mai vârstnic dintre fii avea, la moartea tatălui, cinci ani. Până la majoratul său era nevoie de un regent. Patriarhul Aimery a asumat funcţia în perioada de criză, dar laicii nu erau de acord cu regenţa unui cleric. Era evident că tânăra prinţesă trebuia să se recăsătorească. În egală măsură, regentul potrivit trebuia să fie vărul ei, regele Balduin, care să acţioneze în calitatea sa de cea mai apropiată rudă pe linie masculină, nu în cea de

senior. Balduin s-a grăbit către Antiohia la vestea morţii lui Raymond. A tratat situaţia cu o înţelepciune rară la un băiat de 19 ani şi autoritatea sa a fost unanim acceptată. A revenit la începutul verii anului 1150 pentru a încuviinţa vânzarea pământurilor contesei Béatrice. Avea însă prea multe motive de temere în sud pentru a dori să rămână răspunzător pentru Antiohia. A rugat-o pe Constance, care avea doar 22 de ani, să-şi aleagă un alt soţ şi el însuşi a sugerat trei candidaţi; mai întâi Yves de Nesle, conte de Soissons, un nobil francez bogat care venise în Palestina în perioada celei de-a Doua Cruciade şi care era dispus să se stabilească acolo. Apoi, Gauthier de Falconberg, din familia de Saint-Omer, familie care deţinuse în trecut principatul Galileei; în sfârşit, Raoul de Merle, un baron curtenitor din Comitatul de Tripoli. Constance însă nu i-a dorit pe niciunul dintre cei trei, iar Balduin s-a întors la Ierusalim, lăsând-o cu sarcina cârmuirii.[519]

Deranjată de insistenţele tânărului său văr, Constance şi-a schimbat brusc politica şi a trimis o solie la Constantinopol, rugându-l pe împăratul Manuel, în calitate de suzeran, să-i aleagă un soţ. [520] Manuel era dornic să-i satisfacă dorinţa. Influenţa bizantină era în declin la hotarele sud-estice ale Imperiului. În jurul anului 1143, prinţul armean Thoros Rupenidul fugise de la Constantinopol şi îşi găsise refugiu la Curtea vărului său, Joscelin al II-lea de Edessa. Acolo adunase un număr de compatrioţi cu care recucerise cetatea familiei, Vakha, în răsăritul Munţilor Taurus. Doi dintre fraţii săi, Ştefan şi Mleh, i se alăturaseră. Totodată, se împrietenise cu un senior franc învecinat, Simon de Raban, cu a cărui fiică se căsătorise. În 1151, pe când bizantinii erau ocupaţi cu atacul musulman dirijat spre Turbessel, a pătruns în câmpia Ciliciei, unde l-a înfrânt şi ucis la porţile Mamistrei pe guvernatorul bizantin Toma. Imediat Manuel l-a trimis pe Andronic, vărul său, pentru a recuceri teritoriile pierdute în favoarea lui Thoros; acum i se oferea la timpul potrivit ocazia de a-şi plasa propriul candidat pe tronul Antiohiei.

Niciunul dintre proiecte nu s-a împlinit. Andronic Comnenul era cel mai strălucit şi mai fascinant membru al talentatei sale familii, dar era grăbit şi nechibzuit. Pe când s-a îndreptat să-l asedieze pe Thoros la Mamistra, armenii s-au năpustit asupra lui şi l-au surprins nepregătit. Oastea sa a fost înfrântă, iar el a fugit într-un mod ruşinos înapoi la Constantinopol. În alegerea unui soţ pentru Constance, Manuel a arătat mai mult inventivitate decât raţiune. Şi-a trimis cumnatul, pe cezarul Ioan Roger, văduv al surorii sale favorite Maria. Ioan Roger era normand prin naştere şi, cu toate că pe vremuri complotase pentru a obţine tronul imperial, era acum un prieten de încredere dovedit al împăratului. Acesta ştia că poate să conteze pe loialitatea lui, dar credea că originea latină îl va face acceptabil pentru nobilii franci. Nu a luat-o în calcul însă pe Constance. Ioan

Roger era între două vârste şi îşi pierduse tot farmecul tinereţii. Tânăra prinţesă, al cărei prim soţ fusese faimos pentru frumuseţea sa, nu putea lua în considerare un partener atât de puţin romantic. L-a trimis pe cezar înapoi la împărat. Ar fi fost mai bine dacă Manuel l-ar fi trimis pe Andronic la Antiohia şi pe Ioan Roger să lupte în Cilicia.[521]

Regele Balduin ar fi acceptat voios orice soţ pentru verişoara sa, întrucât primise deja o nouă responsabilitate. Căsătoria dintre contele Raymond al II-lea de Tripoli şi soţia acestuia, Hodierna de Ierusalim, nu era prea fericită. Hodierna, asemenea surorilor sale Melisenda şi Alice, era încăpăţânată şi lesbiană. Erau rostite în şoaptă îndoieli cu privire la legitimitatea fiicei sale, Melisenda. Raymond, foarte gelos, a încercat să o ţină într-o stare de izolare orientală. La începutul lui 1152, relaţiile dintre ei erau atât de tensionate, încât regina Melisenda a simţit că este de datoria sa să intervină. Împreună cu fiul ei, regele, a călătorit la Tripoli pentru a pune la cale o reconciliere. Balduin a folosit ocazia pentru a o convoca pe Constance la Tripoli, unde cele două mătuşi au certat-o pentru încăpăţânarea de a rămâne văduvă. Dar pentru că probabil niciuna dintre ele nu avusese mult succes în viaţa de familie, reproşurile nu au avut efect. Constance s-a înapoiat la Antiohia, fără a promite nimic. Cu Raymond şi Hodierna regina a fost mai eficientă. Cei doi au căzut de acord să pună capăt neînţelegerii, dar s-a considerat că este mai bine ca Hodierna să se bucure de o lungă vacanţă la Ierusalim. Balduin s-a decis să rămână la Tripoli pentru un timp pentru că existau zvonuri că Nur ed-Din se pregăteşte să atace comitatul. Regina şi contesa au pornit pe drumul către sud, escortate mai bine de doi kilometri de conte. Pe când acesta călărea înapoi spre poarta de miazăzi a capitalei, o bandă de asasini s-a năpustit asupra lui şi l-a înjunghiat mortal. Raoul de Merle şi un alt cavaler au încercat să-l protejeze, însă au căzut ei înşişi victime. Totul s-a petrecut atât de repede, încât propria gardă nu a reuşit să-i prindă pe ucigaşi. Regele juca zaruri la castel când a auzit ţipetele din oraş. Garnizoana a pus mâna pe arme şi l-a ucis pe orice musulman a găsit în cale. Asasinii au scăpat însă, iar motivele acţiunii lor rămân necunoscute.[522]

Au fost trimişi emisari care să le aducă înapoi pe regină şi pe contesă, iar Hodierna şi-a asumat regenţa în numele fiului lor de 12 ani, Raymond al III-lea. Dar, ca şi la Antiohia, era nevoie de un bărbat ca garant al unei bune cârmuiri, iar Balduin, în calitatea sa de cea mai apropiată rudă pe linie masculină, era obligat să asume rolul de apărător. Nur ed-Din a făcut imediat incursiuni până la Tortosa, pe care trupele sale au stăpânit-o pentru un timp. Au fost însă curând respinşi, iar Balduin, cu consimţământul Hodiernei, a încredinţat Tortosa Cavalerilor Templieri.[523]

Balduin a fost bucuros să se întoarcă la Ierusalim. Regina

Melisenda, ţinând seama de drepturile ei ereditare, nu dorea să cedeze puterea fiului său. Însă el avea de acum peste 22 de ani şi opinia generală solicita încoronarea sa ca un stăpânitor adult. Drept urmare, regina a aranjat cu patriarhul Foucher să fie din nou încoronată alături de fiul ei, astfel încât autoritatea să-i fie explicit acceptată, încoronarea urma să aibă loc la 30 martie, în Duminica Paştelui, dar Balduin a amânat-o. Apoi marţi, pe când mama sa nu bănuia nimic, a intrat în biserica Sfântului Mormânt cu o escortă de cavaleri şi l-a obligat pe patriarh să îl încoroneze doar pe el. A fost semnalul pentru o ruptură deschisă. Regina avea mulţi prieteni. Manasses de Hierges, protejatul ei, îndeplinea încă funcţia de conetabil. Legăturile ei de familie includeau marele clan al Ibelinilor, care controla câmpia filistină, şi mulţi nobili din sudul Palestinei care erau de partea sa. Să observăm că în 1149, atunci când Balduin a plecat la Antiohia, puţini nobili au fost dornici să însoţească o expediţie faţă de care regina nu-şi manifestase interesul. Prietenii lui Balduin proveneau din nord. Aceştia erau conduşi de Onfroy de Toron şi de Guillaume de Falconberg, ale căror pământuri se aflau în Galileea. Regele nu s-a hazardat să recurgă la forţă. A reunit o mare adunare a regatului, în faţa căreia şi-a expus pretenţiile. Datorită influenţei clerului a fost nevoit să accepte un compromis. Balduin putea stăpâni Galileea şi nordul ca domeniu al său, dar Melisenda urma să deţină Ierusalimul şi Nablus, altfel zis Iudeea şi Samaria. Litoralul, acolo unde fratele său mai tânăr Amaury deţinea Comitatul Jaffei, rămânea tot sub suzeranitatea reginei. Era o soluţie imposibilă şi, înainte de a trece prea multe luni, regele i-a cerut mamei sale cedarea Ierusalimului. Fără Ierusalim, susţinea el, nu putea asigura apărarea regatului. Argumentul era puternic într-o vreme în care puterea lui Nur ed-Din creştea zilnic şi chiar şi cei mai fideli susţinători ai reginei au începeput să-i părăsească tabăra. Ea a rămas însă neînduplecată şi a fortificat Ierusalimul şi Nablus împotriva fiului său. Din păcate, conetabilul Manasses a fost surprins şi capturat de trupele regelui la castelul său, Mirabel la capătul câmpiei litorale. Viaţa i-a fost cruţată cu condiţia de a părăsi Orientul şi de a nu se mai întoarce niciodată.

Drept urmare, Nablus s-a predat regelui. Melisenda, părăsită de nobilimea laică, dar sprijinită încă de patriarh, a încercat să păstreze Ierusalimul. Dar locuitorii s-au întors împotriva ei şi au obligat-o să renunţe la luptă. După câteva zile a predat oraşul fiului său. Acesta nu a luat măsuri aspre împotriva ei, pentru că se considera că din punct de vedere juridic, deşi nepotrivită pentru rol, dreptul era de partea ei. I s-a permis să păstreze Nablus şi ţinutul înconjurător ca zestre şi, cu toate că s-a retras din politică, şi-a păstrat patronajul asupra Bisericii. Balduin, devenit conducător suprem laic, l-a înlocuit în funcţia de conetabil pe Manasses cu prietenul său, Onfroy de Toron.[524]

Aceste tulburări dinastice din sânul familiilor frânce au fost pe placul lui Nur ed-Din. El nu s-a obosit să întreprindă niciun atac serios împotriva creştinilor în aceşti ani, pentru că avea un obiectiv mai urgent de îndeplinit, cucerirea Damascului. După eşecul celei de-a Doua Cruciade, Unur din Damasc a purtat timp de câteva luni un război slab organizat împotriva creştinilor, însă teama de Nur ed-Din l-a făcut să accepte propunerile de pace de la Ierusalim. În mai 1149 s-a căzut de acord asupra unui armistiţiu pe doi ani. Unur a murit la scurt timp după aceea, în august, iar emirul bund Mujir ed-Din, nepotul lui Toghtekin, în numele căruia Unur cârmuise, a luat în primire conducerea.[525] Slăbiciunea sa i-a oferit o ocazie lui Nur ed-Din. Acesta nu a acţionat imediat. Propriul său frate, Saif ed-Din, murise în noiembrie şi a fost nevoie de o redistribuire a pământurilor familiei. Fratele cel mai tânăr, Quth ed-Din, a moştenit Mosulul şi teritoriul Irakului, dar se pare că l-a recunoscut pe Nur ed-Din ca superior.[526] Anul următor, în martie, Nur ed-Din a înaintat spre Damasc, dar ploi abundente i-au încetinit marşul şi i-au dat lui Mujir ed-Din timp să ceară ajutor de la Ierusalim. Nur ed-Din s-a retras după ce a primit promisiunea că numele său avea să fie menţionat pe monede şi rostit în rugăciunile de la Damasc după numele califului şi al sultanului Persiei. Drepturile sale la o suzeranitate foarte vagă erau astfel recunoscute.[527]

În mai 1151, Nur ed-Din a apărut din nou la porţile Damascului şi încă o dată francii au sărit în ajutor. După ce a rămas vreme de o lună în apropierea oraşului, Nur ed-Din s-a retras în vecinătate, la Baalbek, care era condus de Ayub, fratele locotenentului său Shirkuh. În acest timp, francii conduşi de regele Balduin au pornit spre Damasc. Multora li s-a permis să viziteze bazarele din interiorul zidurilor, în timp ce Mujir ed-Din a făcut o vizită de curtoazie regelui în tabără. Aliaţii nu erau însă suficient de puternici pentru a pleca în urmărirea lui Nur ed-Din. Au pornit în schimb spre Bosra, al cărei emir, Sarkhak, acceptase ajutor de la Nur ed-Din în revolta împotriva Damascului. Expediţia nu a reuşit, dar curând după aceea Sarkhak, cu obişnuita uşurinţă a mărunţilor prinţi arabi, a legat prietenie cu francii. Mujir ed-Din a fost obligat să solicite ajutorul lui Nur ed-Din pentru a-l readuce la ascultare. Când Nur ed-Din a plecat din nou în nord, Mujir ed-Din i-a făcut o vizită la Alep, unde a fost semnat un tratat de prietenie.[528] Damaschinii au refuzat totuşi să renunţe la alianţa lor cu francii. În decembrie 1151, o bandă de turcomani a încercat să jefuiască Banyas, probabil la ordinele lui Ayub. Garnizoana a ripostat printr-o acţiune în teritoriul Baalbekului, respinsă de Ayub. Mujir ed-Din s-a delimitat cu grijă de orice legătură cu aceste bătălii.[529]

Mujir ed-Din a fost mai mult decât stânjenit când, din senin, în toamna lui 1152, prinţul ortoqid Timurtaş din Mardin a apărut în

fruntea unei oştiri turcomane cu care ocolise deşertul în marşuri forţate şi a cerut ajutor pentru un atac-surpriză împotriva Ierusalimului. Auzise probabil de certurile dintre Balduin şi Melisenda şi a considerat că o lovitură îndrăzneaţă ar fi putut avea succes. Mujir ed-Din a căutat compromisul, oferindu-i provizii, dar încercând să-l convingă să renunţe să meargă mai departe. Timurtaş a traversat apoi Iordanul şi şi-a stabilit tabăra pe Muntele Măslinilor, în timp ce nobilimea francă se afla adunată la Nablus pentru a ajunge la un acord în privinţa zestrei Melisendei. Garnizoana Ierusalimului a iniţiat un atac asupra turcomanilor care, constatând că elementul-surpriză eşuase, s-au retras spre Iordan. Acolo, pe malurile râului, oastea regatului a căzut asupra lor, repurtând o victorie completă.[530]

Pe durata lunilor următoare, atenţia creştinilor şi musulmanilor deopotrivă s-a îndreptat spre Egipt. Califatul Fatimid părea în apropierea completei prăbuşiri. De la asasinarea vizirului al-Afdal nu existase niciun conducător competent în Egipt. Califul al-Amir a domnit până în octombrie 1129, când a fost asasinat la rândul său, dar guvernarea a revenit unei serii de viziri incompetenţi. Succesorul lui al-Amir, vărul său al-Hafiz, a arătat mai mult caracter şi a încercat să se elibereze de cătuşele viziratului, numindu-l pe propriul său fiu, Hasan, în această funcţie. Hasan s-a dovedit însă neloial şi a fost condamnat la moarte în 1135 la porunca tatălui său. Următorul vizir, un armean pe nume Vahram, a umplut administraţia cu compatrioţi de-ai sau doar pentru a provoca o reacţie în 1137, când zile întregi străzile din Cairo au fost pline de sângele creştinilor. Al-Hafiz nu a fost mai norocos nici cu ultimii săi viziri, deşi a reuşit să se menţină cu greu pe tron până la moartea sa, în 1149. Domnia fiului său al-Zafir a început cu un război civil deschis între doi dintre generalii săi. Amir ibn Sallah a învins şi a devenit vizir, însă a fost asasinat la rândul său după trei ani.[531] Această istorie fără de sfârşit a intrigilor şi vărsărilor de sânge a crescut speranţele duşmanilor Egiptului. În 1150, regele Balduin a început să repare fortificaţiile din Gaza. Ascalon era încă o fortăreaţă fatimidă, iar garnizoana de aici executa frecvent incursiuni în teritoriile creştine. Gaza trebuia să constituie baza de acţiune împotriva Ascalonului. Vizirul ibn Sallah era îngrijorat. Printre refugiaţii de la Curtea fatimidă se afla prinţul munqidhit Usama, care mai înainte se aflase în serviciul lui Zengi. Acesta a fost trimis la Nur ed-Din, care pe atunci se afla în tabără, sub zidurile Damascului, pentru a-l ruga să întreprindă o diversiune în Galileea. Flota egipteană ar fi atacat în acelaşi timp porturile francilor. Misiunea nu a avut succes. Nur ed-Din avea alte preocupări. Pe drumul de întoarcere, Usama s-a oprit timp de doi ani la Ascalon, de unde a condus acţiuni împotriva francilor. S-a înapoiat apoi în Egipt pentru a fi martor la intrigile care au urmat asasinării lui ibn Sallah de către fiul fiului său

vitreg Abbas, cu complicitatea califului.[532]

Această dramă, urmată la puţin timp de triumful împotriva mamei sale, a influenţat decizia regelui Balduin de a ataca Ascalonul. A făcut pregătiri cu grijă, iar la 25 ianuarie 1153 întreaga oaste a regatului, cu toate maşinile de asediu pe care le-a putut reuni, a apărut în faţa zidurilor oraşului. Alături de rege se aflau marii maeştri ai Ospitalierilor şi Templierilor, cu cei mai buni luptători ai lor, marii seniori ai regatului, patriarhul, arhiepiscopii de Tyr, Cezareea şi Nazaret precum şi episcopii de Betleem şi Acra. Patriarhul era însoţit de relicva Sfintei Cruci. Ascalon era o fortificaţie înfricoşătoare, ce se întindea de la mare într-un semicerc uriaş cu fortificaţii în excelentă stare, iar cârmuitorii Egiptului o ţinuseră întotdeauna bine aprovizionată cu arme şi provizii. Timp de câteva luni, deşi a reuşit să izoleze în întregime oraşul, oastea francă nu a putut face nimic împotriva zidurilor. Navele cu pelerini care au sosit de Paşte i-au întărit rândurile, dar au fost contracarate de sosirea unei flote egiptene în iunie. Fatimizii nu s-au aventurat să încerce să elibereze Ascalonul dinspre uscat, dar au trimis 70 de corăbii încărcate cu oameni, arme şi provizii de tot soiul. Gérard de Sidon, care conducea cele 20 de galere pe care creştinii le putuseră reuni, nu a îndrăznit să atace, iar corăbiile egiptene au navigat triumfătoare spre port. Apărătorii erau astfel îmbărbătaţi, dar corăbiile au plecat după ce au fost descărcate, iar asediul a continuat. Cea mai de temut maşină de asediu a francilor era un uriaş turn de asediu care depăşea înălţimea zidurilor şi care putea proiecta direct asupra străzilor din oraş pietre şi jeturi de flăcări. Într-o noapte, către sfârşitul lui iulie, câţiva oameni din garnizoană au ieşit şi i-au dat foc. Însă vântul s-a stârnit, iar flăcările au cuprins zidul. Căldura intensă a făcut zidăria să se dezintegreze şi până dimineaţa s-a căscat o breşă. Templierii, care comandau sectorul respectiv, au considerat că doar ei trebuia să primească elogii pentru victorie. În timp ce câţiva au rămas pentru a împiedica orice alt creştin să se apropie, 40 de cavaleri au pătruns în oraş. Garnizoana a crezut mai întâi că totul era pierdut, dar apoi, văzând cât de puţini sunt Templierii, i-au încercuit şi masacrat. Breşa a fost repede reparată, iar leşurile Templierilor au fost atârnate de ziduri.

În timp ce s-a convenit pentru un armistiţiu astfel încât fiecare tabără să îşi îngroape morţii, regele a ţinut un sfat în cortul său în faţa relicvei Sfintei Cruci. Nobilimea laică, descurajată de răsturnarea de situaţie, ar fi dorit să abandoneze asediul. Însă patriarhul şi marele maestru al Ospitalierilor, Raymond du Puy, l-au convins pe rege să continue, iar elocvenţa lor i-a mişcat pe seniori. Atacul a fost reluat cu şi mai multă vigoare ca până atunci.

La 19 august, după un bombardament intens asupra oraşului,

garnizoana a decis să se predea, cu condiţia ca locuitorii să poată pleca teferi cu bunurile lor mobile. Balduin a acceptat condiţiile şi le-a respectat cu fidelitate. Pe când un convoi uriaş de musulmani părăsea oraşul pe mare şi pe uscat pentru a se retrage în Egipt, francii au pătruns şi au luat în primire citadela cu vastele sale tezaure şi arme. Stăpânirea Ascalonului a fost încredinţată fratelui regelui, Amaury, conte de Jaffa. Marea moschee a devenit catedrala Sf. Paul, iar patriarhul l-a consacrat ca episcop pe unul dintre canonicii săi, Absalom. Mai târziu, episcopul de Betleem a obţinut de la Roma o decizie prin care scaunul depindea de al său.[533]

Cucerirea Ascalonului a fost ultimul mare triumf al regilor Ierusalimului şi le-a ridicat prestigiul pe o culme formidabilă. A cuceri în sfârşit oraşul cunoscut drept „Mireasa Siriei" constituia un succes de răsunet, dar în realitate nu fusese obţinut un câştig substanţial. Cu toate că fortăreaţa constituise baza pentru incursiuni minore în ţinuturile frânce, Egiptul nu-i mai ameninţa în chip serios pe creştini. Însă acum, cu Ascalon în mâinile lor, francii erau atraşi de aventuri periculoase pe malurile Nilului. Poate din acest motiv, Nur ed-Din, cu politica sa clarvăzătoare, nu a încercat să se amestece în derularea campaniei. Excepţie a făcut planul unei expediţii spre Banyas împreună cu Mujir ed-Din, dar aceasta nu a dus la niciun rezultat, din pricina certurilor reciproce. Nu putea însă regreta că Egiptul era slăbit, nici că francii îşi îndreptaseră atenţia spre sud. Mujir din Damasc a fost mult mai uşor de impresionat. El s-a grăbit să-l asigure pe Balduin de prietenia sa şi a acceptat să-i plătească un tribut anual. În timp ce seniorii franci călătoreau şi jefuiau după bunul plac în teritoriul damaschin, ambasadori franci soseau în oraş pentru a colecta bani pentru regele lor.[534]

Pentru Mujir şi sfetnicii săi, care se preocupau doar de siguranţa lor, protectoratul frânc era preferabil situaţiei în care Nur ed-Din ar fi devenit stăpânul lor. Însă pentru locuitorul obişnuit al Damascului insolenţa creştinilor era de nesuportat. Dinastia bundă se dovedea trădătoare a Credinţei. Ayub, emirul din Baalbek, a profitat de acest sentiment. Oamenii săi au pătruns în oraş şi au răspândit zvonuri defăimătoare împotriva lui Mujir. S-a întâmplat ca, în aceeaşi vreme, Damascul să sufere de foamete. Drept urmare, Nur ed-Din a reţinut convoaiele care aduceau grâne dinspre nord, iar oamenii lui Ayub au răspândit zvonul că asta se întâmpla din vina lui Mujir, care refuza să colaboreze cu confraţii săi musulmani. Apoi Nur ed-Din l-a convins pe Mujir că mulţi dintre notabilii din Damasc complotau împotriva lui, iar Mujir, din cauza panicii, a luat măsuri împotriva lor. Când Mujir a reuşit în acest fel să piardă atât susţinerea celor bogaţi, cât şi a celor săraci, fratele lui Ayub, Shirkuh, a sosit la Damasc ca ambasador al lui Nur ed-Din, dar a venit în chip agresiv, cu o escortă înarmată mult

prea mare pentru o misiune prietenească. Mujir nu a dorit să-l primească în oraş şi a refuzat să meargă să-l întâlnească. Nur ed-Din a interpretat gestul ca pe o insultă la adresa mesagerului său şi a înaintat cu o mare oaste către Damasc. Apelul disperat de ajutor adresat de Mujir francilor a fost trimis prea târziu. Nur ed-Din şi-a aşezat tabăra în faţa zidurilor la 18 aprilie 1154. Exact o săptămână mai târziu, după o ciocnire în afara fortificaţiilor, o evreică a admis câţiva ostaşi în cartierul evreiesc şi imediat populaţia a deschis poarta de răsărit pentru grosul oştirii. Mujir a fugit în citadelă, dar a capitulat doar după câteva ore. I s-a oferit viaţa şi emiratul de Homs. Câteva săptămâni mai târziu a fost suspectat de complot cu vechi prieteni din Damasc şi a fost expulzat din Homs. A refuzat să guverneze oraşul Balis de pe Eufrat şi s-a retras la Bagdad.

În acest timp locuitorii Damascului l-au primit pe Nur ed-Din cu o bucurie nedisimulată. El a interzis jaful trupelor sale şi imediat a umplut pieţele cu hrană şi a înlăturat taxa pe fructe şi pe legume. Când s-a înapoiat la Alep, l-a lăsat pe Ayub la conducerea Damascului. Baalbek a fost dăruit unui nobil local, Dhahak, care mai târziu s-a revoltat împotriva lui Nur ed-Din şi a trebuit reprimat.[535]

Cucerirea Damascului de către Nur ed-Din a contrabalansat puternic cucerirea Ascalonului de către Balduin. Teritoriul său se întindea acum peste întreaga frontieră răsăriteană a statelor frânce, de la Edessa în Transiordania. Doar câteva emirate mărunte din Siria musulmană, precum Shaizar, îşi păstraseră independenţa. Deşi posesiunile frânce erau mai mari ca întindere şi mai bogate în resurse, Nur ed-Din avea avantajul unirii sub un singur stăpânitor mult mai puţin deranjat de vasali aroganţi precum în cazul stăpânilor frânci. Steaua sa era în ascensiune. Era însă prea prudent ca să se încreadă pe deplin în succesul său. Pare să fi confirmat alianţa dintre Damasc şi Ierusalim şi să fi reînnoit armistiţiul pe încă doi ani în 1156, când a plătit 8.000 de ducaţi drept continuare a tributului plătit de Mujir ed-Din. Reţinerea sa a fost datorată în principal rivalităţii cu selgiucizii din Anatolia de la care dorea să ocupe partea lor din moştenirea fostului Comitat de Edessa.[536]

Sultanul Mas'ud a murit în 1155 şi, imediat, fiii săi, Kilij Arslan al II-lea şi Şahinşah, au început să se certe pentru moştenire. Cel dintâi a obţinut sprijinul prinţilor danişmenzi Dhul Nun din Cezareea şi Dhul Qarnain din Melitene. Iar cel din urmă, sprijinul vârstnicului danişmend Yaghi Siyan din Sivas. Yaghi Siyan i-a cerut ajutor lui Nur ed-Din, iar acesta a răspuns atacând şi cucerind partea selgiucidă a oraşelor Edessei, adică Ain-tab, Dukuk şi, probabil, Samosata. Kilij Arslan şi-a înfrânt fratele, dar, cu toate că a încercat să creeze o alianţă cu armenii şi francii împotriva lui Nur ed-Din, a fost nevoit să accepte pierderea provinciei de lângă Eufrat.[537]

Asigurat dinspre nord, Nur ed-Din s-a îndreptat din nou către sud. În februarie 1157, Balduin a rupt armistiţiul cu Nur ed-Din. În baza armistiţiului în vigoare, mulţi turcomani îşi aduseseră turmele de oi şi caii la Banyas să pască pe păşunile bogate de lângă hotar. Înglodat în datorii din cauza gustului pentru lux, regele Balduin a profitat de apariţia păstorilor, atacându-i pe nepregătite şi confiscându-le turmele. Această ruşinoasă încălcare a angajamentelor i-a adus cea mai substanţială pradă văzută în Palestina în mai multe decenii, dar a provocat răzbunarea lui Nur ed-Din, aflat la Baalbek pentru a-l supune pe emirul rebel al oraşului. Între timp, generalul său Shirkuh a înfrânt câţiva invadatori latini din Buqaia, iar fratele său Nase ed-Din a biruit o unitate a Ospitalierilor lângă Banyas. În luna mai, Nur ed-Din a pornit din Damasc pentru a asedia Banyas. Shirkuh a învins o mică forţă ce venea în ajutor şi apoi s-a alăturat stăpânului său în faţa zidurilor. Oraşul de jos a fost rapid cucerit, dar citadela, situată pe o înălţime abruptă, a rezistat sub conducerea conetabilului Onfroy de Toron. Onfroy era pe punctul de a se preda când au sosit veşti despre apropierea regelui.

Nur ed-Din a dat foc oraşului şi s-a retras, lăsându-l pe Balduin să intre în Banyas şi să-i refacă zidurile. Cum francii s-au întors la sud de Iordan, Nur ed-Din s-a năpustit asupra lor la nord de Marea Galileei şi a obţinut o mare victorie. Regele abia a scăpat la Safed, iar musulmanii au reluat asediul Banyasului. Dar după câteva zile, primind veşti dinspre nord despre un atac pregătit de Kilij Arslan, Nur ed-Din a abandonat asediul şi s-a întors în grabă la Alep.[538]

Au existat şi alte motive pentru care s-a evitat pe moment un conflict deschis. La începutul toamnei lui 1156 au fost resimţite în Siria o serie de cutremure. Damascul nu a fost rău afectat, dar veşti despre distrugeri au sosit de la Alep şi Hama, în vreme ce la Apameea se surpase un bastion întreg. În noiembrie şi decembrie s-au produs alte mişcări telurice de pe urma cărora a suferit oraşul Shaizar. Ciprul şi oraşele litorale de la nord de Tripoli au fost afectate de seisme în primăvara următoare. În august 1157, valea Orontesului a fost martora unor cutremure şi mai puternice. Multe vieţi s-au prăpădit la Homs şi la Alep. La Hama, pagubele au fost atât de îngrozitoare, încât cronicarii au folosit mult timp cutremurul de la Hama ca element de comparaţie. La Shaizar familiile munqidhite erau strânse laolaltă pentru a sărbători circumcizia unui tânăr prinţ când zidurile citadelei s-au prăbuşit peste ei. Din întreaga dinastie au supravieţuit doar prinţesa Shaizarului, scoasă de sub dărâmături, şi Usama, plecat într-o misiune diplomatică. Atât musulmanii, cât şi francii erau prea ocupaţi să repare fortăreţele zdruncinate pentru a se mai gândi serios pentru o vreme la incursiuni războinice.[539]

În octombrie 1157, două luni după întoarcerea sa la Banyas, Nur

ed-Din a fost afectat subit de o boală gravă la Sarmin. Crezând că avea să moară, a insistat să fie dus într-o litieră la Alep. Acolo şi-a întocmit testamentul. Fratele său, Nase ed-Din, urma să-i succeadă la conducerea posesiunilor sale şi ca suzeran al lui Shirkuh, care urma să conducă Damascul. Dar atunci când Nase ed-Din a intrat în Alep pentru a-şi lua în primire moştenirea, a întâmpinat opoziţia guvernatorului oraşului, Ibn ed-Daya. Au existat ciocniri de stradă cărora li s-a pus capăt doar când notabilii din Alep au fost chemaţi la patul prinţului lor şi au constatat că era încă viu. Într-adevăr criza trecuse şi vindecarea sa înainta încet, dar sigur. Însă ceva din iniţiativa şi energia anterioară pare să se fi pierdut. Nu mai era războinicul invincibil de până atunci. Alte forţe aveau să apară în Siria pentru a domina scena.[540]

III
ÎNTOARCEREA ÎMPĂRATULUI

„Şi încă o dată regele de la miazănoapte va ridica oştiri mai puternice decât cele dintâi şi, după un răstimp de câţiva ani, va da năvală peste el, cu o mare oştire şi cu numeroasă călărime”.

Daniel, 11: 13

În 1153, în timp ce atenţia lui Nur ed-Din era îndreptată asupra Damascului, iar oastea regelui Balduin se afla în faţa Ascalonului, prinţesa Antiohiei şi-a luat în mâini propriul destin. Printre cavalerii care îl însoţiseră pe regele Ludovic al Franţei în cea de-a Doua Cruciadă se afla şi fiul cel mic al lui Geoffroy, conte de Gien şi senior de Châtillon-sur-Loing. Reynaud de Châtillon nu avea niciun viitor în ţara sa, astfel încât, atunci când cruciaţii s-au întors acasă, a rămas în Palestina. A intrat în serviciul tânărului rege Balduin, pe care l-a însoţit în Antiohia în 1151. Prinţesa văduvă l-a remarcat destul de repede. Se pare că a rămas în principatul acesteia, fără îndoială în posesia unei mici feude şi poate că prezenţa sa a îndemnat-o pe prinţesă să refuze soţii propuşi de rege sau de împărat. În primăvara lui 1153 s-a hotărât să se căsătorească cu el. Înainte de a-şi anunţa intenţia a cerut permisiunea regelui pentru că era protectorul oficial al statului ei şi pentru că era senior al alesului ei. Reynaud s-a grăbit spre Ascalon unde regele abia îşi aşezase tabăra pentru a transmite mesajul prinţesei Constance. Regele, ştiind că Reynaud era un brav ostaş şi mulţumit de a fi eliberat de responsabilitatea Antiohiei, nu s-a opus. Astfel, de îndată ce Reynaud a revenit la Antiohia, căsătoria a avut loc, iar Reynaud a fost instalat ca principe. Nu a fost o alegere populară. Nu numai marile familii de la Antiohia, dar chiar şi supuşii umili ai prinţesei au considerat că aceasta s-a înjosit dăruindu-se unui parvenit. [541]

Ar fi fost curtenitor şi corect din partea prinţesei Constance să fi cerut şi permisiunea împăratului Manuel. Vestea căsătoriei nu a fost bine primită la Constantinopol. Manuel era însă în acel moment implicat într-o campanie împotriva selgiucizilor şi nu îşi putea manifesta mânia. Conştient de drepturile sale, a trimis o solie la Antiohia, oferindu-se să-l recunoască pe noul principe dacă francii de la Antiohia ar fi luptat alături de el împotriva armeanului Thoros. Promitea subsidii în bani dacă treaba ar fi fost bine făcută. Reynaud a acceptat de bunăvoie. Aprobarea imperială îi consolida poziţia; mai

mult decât atât, armenii înaintaseră în districtul Alexandrettei, pe care francii îl considerau parte a principatului Antiohiei. După o scurtă ciocnire lângă Alexandretta i-a respins pe armeni înapoi în Cilicia şi a oferit ţinutul recucerit Ordinului Templului. Ordinul a ocupat Alexandretta şi, pentru a proteja împrejurimile, a reconstruit castelele Gastun şi Baghras care controlau Porţile Siriene. Reynaud se decisese deja să colaboreze cu Ordinul Templului şi astfel a pus bazele unei prietenii care avea să fie fatală Ierusalimului.[542]

După ce a obţinut teritoriul pe care îl dorea, Reynaud a cerut de la împărat subsidii. Acesta a refuzat, subliniind că sarcina cea mai importantă încă nu fusese dusă la îndeplinire. Drept urmare, Reynaud şi-a schimbat politica. Încurajat de Templieri, a făcut pace cu Thoros şi cu fraţii acestuia. Apoi, în timp ce armenii atacau cele câteva fortăreţe bizantine rămase în Cilicia, a decis să conducă o expediţie împotriva bogatei insule Cipru. Nu avea însă bani pentru acţiune. Patriarhul Aimery era foarte bogat şi dezaprobase deschis căsătoria prinţesei. Reynaud s-a hotărât să-l pedepsească în interes propriu. Aimery dobândise respectul locuitorilor Antiohiei prin curajul şi energia din zilele întunecate care au urmat morţii principelui Raymond. Lipsa sa de cultură şi moravurile lejere i-au dăunat însă reputaţiei şi l-au făcut vulnerabil. Reynaud i-a cerut bani şi, în urma refuzului, l-a aruncat în temniţă. Acolo prelatul a fost bătut cu cruzime în cap. Apoi rănile i-au fost unse cu miere şi a fost lăsat pentru o zi întreagă de vară legat în lanţuri pe acoperişul citadelei, pentru a fi pradă insectelor. Tratamentul şi-a atins scopul. Nefericitul patriarh a acceptat să plătească decât să sufere încă o zi de chinuri. În acest timp întâmplarea a ajuns să fie cunoscută la Ierusalim. Regele Balduin a fost îngrozit şi şi-a trimis imediat cancelarul, Raoul, şi pe episcopul Acrei pentru a cere eliberarea imediată a patriarhului. Reynaud, care îşi obţinuse banii, l-a eliberat, iar Aimery şi-a însoţit salvatorii la Ierusalim, unde a fost primit cu cele mai mari onoruri de către rege, regina Melisenda şi omologul său patriarh. Pe moment a refuzat să se înapoieze la Antiohia.[543]

Păţania patriarhului a şocat cercurile conducătoare frânce, dar Reynaud nu s-a simţit câtuşi de puţin ruşinat. Putea acum ataca Ciprul şi, în primăvara lui 1156, el şi Thoros au debarcat pe neaşteptate în insulă. Ciprul fusese scutit de războaiele şi de invaziile care afectaseră continentul asiatic în ultimul secol. Era un ţinut mulţumit şi prosper sub guvernatori bizantini. Cu o jumătate de secol mai devreme proviziile cipriote le fuseseră de mare ajutor frâncilor Primei Cruciade când aceştia erau înfometaţi la Antiohia şi, cu excepţia unor dispute administrative ocazionale, relaţiile dintre frânci şi conducerea insulei fuseseră prietenoase. De îndată ce a auzit de planul lui Reynaud, regele Balduin a trimis rapid un mesaj pentru a-i preveni pe cei din

insulă. A fost însă prea târziu. Întăririle nu puteau ajunge acolo în timp util. Guvernator era Ioan Comnenul, nepotul împăratului şi, alături de acesta, se afla pe insulă bravul ostaş Mihail Branas. La aflarea veştii despre debarcarea francilor, Branas s-a grăbit spre coastă cu trupele din insulă şi a obţinut iniţial o mică victorie. Invadatorii erau însă prea numeroşi. Curând trupele i-au fost copleşite şi el a fost luat prizonier, iar când Ioan Comnenul s-a grăbit în sprijinul său, a fost luat la rândul său captiv. Francii şi armenii victorioşi au invadat apoi insula în toate direcţiile, jefuind orice clădire întâlnită în cale, biserici, mănăstiri, magazii şi case particulare. Recoltele au fost arse, turmele capturate împreună cu populaţia şi împinse spre coastă. Femeile au fost violate, iar copiii şi bătrânii ucişi. Numărul crimelor şi violurilor ar fi stârnit invidia hunilor şi mongolilor. Coşmarul a ţinut aproape trei săptămâni. Apoi, zvonul apropierii unei flote imperiale l-a făcut pe Reynaud să dea ordin de reîmbarcare. Corăbiile au fost încărcate cu pradă. Turmele pentru care nu a mai fost loc au fost revândute proprietarilor la un preţ foarte ridicat. Fiecare cipriot a fost obligat să se răscumpere, dar în insulă nu mai rămăseseră bani pentru aşa ceva. Astfel, guvernatorul şi Branas, împreună cu ierarhii, proprietarii şi negustorii de frunte, cu familiile lor, au fost duşi la Antiohia pentru a rămâne captivi până când banii urma să sosească. Excepţie au făcut câţiva care au fost mutilaţi şi trimişi în derâdere la Constantinopol.[544] Insula Cipru nu s-a mai refăcut pe deplin de pe urma devastărilor provocate de franci şi aliaţii lor armeni. Cutremurele din 1157, care au fost puternice în Cipru, au completat dezastrul, iar în 1158 egiptenii, a căror flotă nu se mai aventurase în apele Ciprului timp de multe decenii, au efectuat câteva asalturi împotriva insulei fără apărare, probabil fără aprobare formală din partea califului. Printre prizonieri s-a aflat şi fratele guvernatorului, care a fost primit cu mare cinste la Cairo şi trimis înapoi la Constantinopol.[545]

În 1157, Thierry, conte de Flandra, a revenit în Palestina însoţit de un număr de cavaleri, iar în toamnă Balduin al III-lea s-a hotărât să profite de această sosire şi de boala lui Nur ed-Din pentru a restabili controlul franc asupra cursului mijlociu al Orontesului. Reynaud a fost convins să se alăture oştii regale în atacul împotriva Shaizarului. După catastrofalul cutremur din august, citadela căzuse în mâinile unor Asasini aventurieri. Oastea creştină a ajuns acolo la sfârşitul anului. Turnul inferior a fost cucerit de îndată, iar ruinata citadelă era pe punctul de a se preda când a izbucnit o ceartă între atacatori. Balduin promisese oraşul şi teritoriul lui Thierry ca nucleu al unui principat care ar fi urmat să depindă de Coroană. Însă Reynaud, pretinzând că munqidhiţii fuseseră tributari Antiohiei, a cerut ca Thierry să-i presteze lui omagiul pentru oraş. Pentru conte ideea de a depune

omagiu unui om de origine modestă era de neconceput. Balduin a putut rezolva litigiul doar abandonând teritoriul în dispută. Oastea s-a îndreptat către nord pentru a cuceri Apameea, apoi pentru a asedia cetatea Harenc. Localitatea constituia o proprietate de necontestat a Antiohiei, dar Balduin şi Thierry erau dispuşi să ajute la capturarea ei din cauza importanţei strategice. După un bombardament intens al maşinilor de asediu, oraşul a capitulat în februarie 1158 şi a fost dăruit apoi unuia dintre cavalerii lui Thierry, Reynaud de Saint-Valéry, care l-a deţinut ca vasal al principelui Antiohiei.[546]

Conduita principelui Antiohiei nu fusese satisfăcătoare, iar regele a decis să-şi reorienteze politica. Cunoştea proastele relaţii ale lui Reynaud cu împăratul, care era puţin probabil să ierte atacul asupra Ciprului şi ştia totodată că oastea bizantină era încă cea mai puternică din întreaga creştinătate. În vara lui 1157 a trimis o ambasadă la Constantinopol pentru a cere o soţie din familia imperială. Solia a fost condusă de Achard, arhiepiscop de Nazaret, care a murit pe timpul călătoriei, şi de Onfroy al II-lea de Toron, împăratul Manuel le-a făcut o primire curtenitoare. După negocieri, a oferit mâna nepoatei sale, Teodora, cu o zestre de 100.000 de hyperperi şi alţi 10.000 pentru cheltuieli de nuntă şi daruri în valoare de încă 30.000. În schimb, prinţesa urma să capete ca dotă Acra şi teritoriul înconjurător în caz că soţul murea fără a avea moştenitori. Când solia a revenit şi Balduin a confirmat termenii acordului, tânăra prinţesă a plecat de la Constantinopol. A sosit la Acra în septembrie 1158 şi a călătorit cu alai la Ierusalim. Căsătoria a fost oficiată de patriarhul Aimery al Antiohiei, întrucât patriarhul ales al Ierusalimului nu fusese confirmat încă de papă. Prinţesa avea doar treisprezece ani, dar era bine dezvoltată şi foarte drăguţă. Balduin a fost încântat de ea şi i-a fost un soţ devotat, abandonând viaţa uşoară din perioada burlăciei.[547]

Se pare că în timpul negocierilor Manuel a promis să se alăture unei alianţe împotriva lui Nur ed-Din şi că Balduin a acceptat ca Reynaud să fie umilit. În acest timp regele se afla în campanie la frontiera cu Damascul. În martie 1158, a întreprins alături de contele de Flandra un atac-surpriză chiar asupra Damascului şi la 1 aprilie au iniţiat asediul castelului Dareiya şi al suburbiilor. Însă Nur ed-Din, aflat în convalescenţă, era deja în drum către sud pentru a pune capăt intrigilor care luaseră amploare pe durata bolii sale. A sosit la Damasc pe 7 aprilie, spre marea bucurie a locuitorilor, iar Balduin a considerat că este mai prudent să se retragă. Nur ed-Din a trecut apoi la contraofensivă. În timp ce locotenentul său, Shirkuh, a invadat regiunea Sidonului, el însuşi a atacat fortăreaţa Habis Jaldak pe care francii o construiseră ca avanpost la sud-est de Marea Galileei, pe malurile râului Yarmuk. Garnizoana a fost atacată cu atâta vigoare, încât a acceptat să capituleze dacă ajutoarele nu soseau în timp de 10

zile. Balduin a pornit în ajutor împreună cu contele Thierry, dar, în loc să aleagă calea directă au înconjurat lacul pe la nord. Şiretlicul a reuşit. Nur ed-Din s-a temut de tăierea liniilor sale de comunicaţii şi a ridicat asediul. Cele două oştiri s-au întâlnit lângă satul Butaiha, la răsărit de valea superioară a Iordanului. La vederea musulmanilor, francii s-au năpustit asupra lor, crezând că este vorba despre unităţi trimise în recunoaştere. Apoi nechezatul unui catâr pe care regele îl dăruise unui şeic cunoscut ca fiind un membru al oştii lui Nur ed-Din – recunoscuse mirosul vechilor săi prieteni din rândul cailor franci – i-a convins că întreaga forţă musulmană era prezentă. Forţa atacului fusese însă atât de puternică, încât musulmanii s-au clătinat. Nur ed-Din, a cărui sănătate era încă fragilă, a fost îndemnat să părăsească lupta şi, odată cu plecarea sa, întreaga oaste s-a întors şi s-a retras în neorânduială. Victoria francilor a fost suficientă pentru a-l convinge pe Nur ed-Din să ceară un armistiţiu. În anii următori nu a mai existat conflict serios la hotarele siriano-palestiniene. Atât Balduin, cât şi Nur ed-Din îşi puteau concentra atenţia către nord.[548]

În toamna lui 1158, împăratul a pornit de la Constantinopol în fruntea unei mari oştiri. A pătruns în Cilicia şi, în timp ce forţa principală a urmat încet dificilul drum de coastă spre răsărit, împăratul a mers înainte cu doar 500 de călăreţi. Atât de secrete au fost pregătirile şi atât de rapidă deplasarea, încât nimeni din Cilicia nu a aflat de venirea sa. Prinţul armean Thoros se afla la Tarsus fără a bănui nimic, când, într-o zi de sfârşit de octombrie, un pelerin latin pe care îl găzduise a sosit în grabă înapoi la Curtea sa şi i-a spus că a văzut oştile imperiale la doar o zi de marş distanţă. Thoros şi-a strâns familia, prietenii apropiaţi şi tezaurul şi a fugit imediat în munţi. În ziua următoare, Manuel a intrat în câmpia Ciliciei. Pe când cumnatul său Theodor Vatatzes cucerea Tarsus, el şi-a continuat rapida înaintare. În mai puţin de două săptămâni, toate oraşele ciliciene până la Anazarba erau în stăpânirea sa. Însă Thoros i-a scăpat. În timp ce unităţile bizantine scotoceau văile, el a fugit de la o înălţime la alta găsind refugiu pe un vârf numit Dadjig, lângă izvoarele Cydnusului. Ruinele de aici nu mai erau locuite de generaţii. Doar doi dintre slujitorii săi de încredere ştiau unde se ascunde.[549]

Sosirea împăratului l-a înspăimântat pe Reynaud. Ştia că nu se poate opune uriaşei oştiri imperiale şi această convingere l-a salvat. Printr-o supunere imediată ar fi putut obţine condiţii mult mai avantajoase decât dacă ar fi fost învins în luptă. Episcopul de Latakia, Gérard, cel mai perspicace dintre sfetnicii săi, a evidenţiat că motivul campaniei imperiale era prestigiul, şi nu cucerirea. Astfel Reynaud a trimis în grabă solie către Manuel, oferindu-se să predea citadela Antiohiei unei garnizoane imperiale. Când mesagerului său i s-a răspuns că această concesie nu era suficientă, Reynaud s-a îmbrăcat în

haine de penitent şi a pornit spre tabăra imperială aşezată sub zidurile Mamistrei. Emisari ai tuturor principilor învecinaţi se îndreptau într-acolo pentru a-l omagia pe împărat: de la Nur ed-Din, de la danişmenzi, de la regele Georgiei şi chiar de la calif. Manuel l-a făcut pe Reynaud să aştepte o vreme. Se pare că, în acel moment, primise o scrisoare de la patriarhul exilat Aimery care cerea ca Reynaud să fie adus în lanţuri în faţa sa şi depus din drepturi. Însă împăratului îi era mai de folos un vasal smerit. Printr-o ceremonie solemnă în care împăratul trona în uriaşul său cort flancat de curteni, de ambasadorii străini şi având unităţile de elită aşezate în linie, Reynaud a făcut act de supunere. El şi suita sa au mers desculţi şi cu capul descoperit prin oraş şi apoi prin tabără. Acolo a căzut în genunchi în praful din faţa platformei imperiale în timp ce oamenii săi au înălţat mâinile în chip de rugăciune. Au trecut multe minute până când Manuel a binevoit să ia act de prezenţa lui. Apoi i-a fost acordată iertarea, însă cu trei condiţii. Oricând i s-ar fi cerut trebuia să cedeze citadela unei garnizoane imperiale; era dator să pună la dispoziţie un contingent pentru oastea imperială şi trebuia să accepte un patriarh grec al Antiohiei în locul celui latin. Reynaud a jurat să respecte aceşti termeni. Apoi i s-a acordat permisiunea să plece înapoi la Antiohia.

Vestea apropierii lui Manuel i-a adus în grabă din sud pe regele Balduin, pe fratele său Amaury şi pe patriarhul Aimery. Aceştia au ajuns la Antiohia la puţin timp după întoarcerea lui Reynaud. Balduin a fost într-o oarecare măsură dezamăgit aflând de iertarea acordată lui Reynaud şi i-a scris imediat lui Manuel, solicitând o întrevedere. Manuel a ezitat, probabil pentru că şi-ar fi închipuit că Balduin dorea pentru sine principatul Antiohiei, influenţat fiind de Aimery. La insistenţele lui Balduin, Manuel a acceptat. Balduin a plecat de la Antiohia escortat de locuitori, care îl rugau să-i reconcilieze cu împăratul. Întrevederea a fost un uriaş succes. Manuel a fost încântat de tânărul rege, pe care l-a păstrat ca oaspete vreme de zece zile. Atunci când au discutat proiectul unei alianţe, Balduin a reuşit să obţină iertarea lui Thoros, care a trecut prin aceeaşi ceremonie ca şi Reynaud şi căruia i s-a permis să-şi păstreze teritoriile din munţi. Probabil că datorită lui Balduin Manuel nu a insistat la impunerea imediată a unui patriarh grec. Aimery a fost reaşezat pe tronul său şi, formal, s-a împăcat cu Reynaud. Când Balduin a revenit încărcat cu daruri la Antiohia, fratele său a rămas în urmă alături de împărat.

În Duminica Paştelui, la 12 aprilie 1159, Manuel a ajuns la Antiohia şi şi-a făcut intrarea solemnă în oraş. Conducătorii latini au încercat să-l împiedice, spunând că există un complot împotriva sa, dar împăratul nu s-a lăsat intimidat. A insistat doar ca locuitorii să-i predea ostatici şi ca prinţii latini care trebuia să ia parte la procesiune să nu fie înarmaţi. El însuşi purta o cămaşă de zale sub veşminte. Nu a

existat niciun incident nefericit. În timp ce baniera imperială flutura pe citadelă, cortegiul a pătruns în oraş pe podul fortificat. Primii au intrat mândrii varegi din garda imperială. Apoi împăratul însuşi, călare, purtând o mantie de purpură şi o diademă bătută cu perle. Căpăstrul îi era dus de Reynaud, care mergea pe jos, iar alţi nobili franci îl urmau. Mai în spate călărea Balduin, neîncoronat şi neînarmat. Veneau apoi înalţii funcţionari ai Imperiului. Imediat după poarta de intrare aştepta patriarhul Aimery, cu toate însemnele puterii sale şi cu întregul cler, pentru a conduce procesiunea pe străzile acoperite de covoare şi de flori până la catedrala Sf. Petru, apoi până la palat.

Manuel a rămas la Antiohia timp de opt zile, iar festivităţile s-au ţinut lanţ. El însuşi, mândru şi maiestuos în ocazii solemne, a radiat un farmec personal şi o bunăvoinţă care au captivat mulţimea. Iar bogăţia darurilor făcute deopotrivă nobililor şi poporului au întărit bucuria generală. Ca o reverenţă faţă de Occident, a organizat un turnir şi şi-a îndemnat camarazii să participe la întrecere. Era un bun călăreţ şi s-a descurcat onorabil, dar comandanţii săi, pentru care călăria era un mijloc, şi nu un scop, au fost mai puţin impresionanţi în comparaţie cu cavalerii occidentali. Legătura de prietenie dintre împărat şi nepotul prin alianţă, regele, s-a consolidat. Atunci când Balduin şi-a fracturat braţul la o vânătoare, Manuel a insistat să îl trateze personal, după cum acţionase în cazul împăratului Conrad al Germaniei.[550]

Splendida săptămână a marcat apogeul prestigiului imperial. Însă Gérard de Latakia avusese dreptate. Manuel dorea glorie, nu cuceriri. Când toate serbările s-au încheiat, s-a alăturat oştirii sale din afara zidurilor şi a plecat spre răsărit spre frontiera musulmană. A fost întâmpinat aproape imediat de soli ai lui Nur ed-Din care aveau depline puteri pentru a negocia un armistiţiu. Spre furia latinilor, care se aşteptau să înainteze spre Alep, împăratul a primit solia şi a început negocierile. Când Nur ed-Din s-a oferit să-i elibereze pe creştinii captivi, în număr de şase mii, şi să iniţieze o expediţie împotriva turcilor selgiucizi, Manuel a fost de acord să pună capăt campaniei. Probabil că niciodată nu intenţionase să meargă mai departe. Chiar dacă cruciaţii şi apologeţii lor moderni au vorbit de trădare, este greu de spus ce altceva ar fi putut face. Pentru cruciaţi, Siria era de o importanţă vitală, însă pentru Manuel era doar una dintre numeroasele zone de hotar şi nici măcar cea mai importantă a imperiului său. Nu îşi putea permite să rămână multă vreme la capătul unei linii de comunicaţii lungi şi vulnerabile şi nici nu-şi putea permite să piardă în chip nesocotit o parte însemnată din efectivul militar, oricât de impunătoare îi era oastea. Mai mult decât atât, nu avea nicio dorinţă să provoace zdrobirea puterii lui Nur ed-Din. Ştia

dintr-o experienţă amară că francii îl întâmpinau cu bucurie doar atunci când erau înspăimântaţi. Era o nebunie să înlăture principala sursă a spaimei lor. În plus, alianţa cu Nur ed-Din constituia un punct important în războiul cu un duşman cu mult mai periculos pentru Imperiu – turcii din Anatolia. Însă, aşa cum evenimentele următoare au arătat, era dispus să dea ajutor pentru a împiedica cucerirea Egiptului de către Nur ed-Din pentru că aceasta ar fi perturbat grav echilibrul politic. Poate că dacă ar fi fost mai puţin grăbit, ar fi obţinut condiţii mai bune. Primise însă veşti îngrijorătoare despre un complot la Constantinopol şi despre probleme la frontierele europene. Oricum, nu îşi mai putea permite să rămână în Siria.[551]

Cu toate acestea, armistiţiul său cu Nur ed-Din a fost o greşeală psihologică. Pentru moment francii erau pregătiţi să-l accepte ca suzeran, dar împăratul se arătase, aşa cum oamenii înţelepţi ar fi remarcat, mai interesat de soarta Imperiului său decât a teritoriilor lor. Latinii nu au fost prea consolaţi nici de eliberarea captivilor creştini. Printre aceştia se numărau câţiva războinici ai locului importanţi, precum marele maestru al Templierilor, Bertrand de Blancfort, însă cei mai mulţi erau germani capturaţi în timpul celei de-a Doua Cruciade şi, între aceştia, pretendentul la tronul Comitatului de Tripoli, Bertrand de Toulouse, a cărui reapariţie ar fi creat încurcături dacă sănătatea nu i-ar fi fost şubrezită în timpul captivităţii[552].

După încheierea armistiţiului, împăratul şi oastea sa s-au retras către apus, mai întâi lent, apoi în grabă, fiindcă veşti tot mai alarmante soseau dinspre capitală. Câţiva dintre supuşii lui Nur ed-Din au încercat să-l hărţuiască, neţinând seama de voia stăpânului lor. Din acest motiv, pentru a câştiga timp, a străbătut teritoriul selgiucid, unde au existat ciocniri cu trupele sultanului. Însă Manuel a ajuns nevătămat la Constantinopol la sfârşitul verii. După încă vreo trei luni, Manuel a trecut din nou în Asia într-o campanie împotriva selgiucizilor în care a dorit să încerce o tactică nouă, cu un plus de mobilitate. În acest timp trimişii săi puneau la cale o coaliţie împotriva sultanului selgiucid, Kilij Arslan al II-lea. Nur ed-Din, care fusese foarte uşurat de plecarea lui Manuel, a înaintat în teritoriul selgiucid de pe cursul mijlociu al Eufratului. Prinţul danişmend Yakub Arslan a atacat dinspre nord-est cu atâta succes, încât sultanul a fost nevoit să-i cedeze ţinuturile din jurul Albistanului din Munţii Anti-Taurus. În vremea aceasta, generalul bizantin Ioan Kontostephanos a adunat trupele pe care Reynaud şi Thoros erau obligaţi să le pună la dispoziţie şi, împreună cu un contingent de pecenegi lăsat de Manuel în Cilicia, a pătruns prin trecătorile Munţilor Taurus. Manuel în fruntea armatei imperiale, întărite cu trupe puse la dispoziţie de prinţul Serbiei şi de pelerini franci recrutaţi la debarcarea în Rhodos, a

înaintat pe valea Meandrului. Sultanul a fost obligat să-şi împartă forţele. Când Kontostephanos a obţinut o victorie decisivă asupra turcilor trimişi să-l înfrunte, Kilij Arslan a renunţat la luptă. A scris împăratului, oferind în schimbul păcii toate oraşele greceşti ocupate în ultimii ani de musulmani, respectarea hotarelor, încetarea incursiunilor de pradă şi contingente pentru oastea imperială oricând ar fi fost nevoie. Manuel a acceptat condiţiile, dar l-a păstrat în rezervă pe fratele rebel al sultanului, Şahinşah, care îi ceruse protecţie. Pentru a confirma tratatul, Kilij Arslan l-a trimis pe cancelarul creştin, Cristofor, pentru a propune efectuarea unei vizite oficiale la Curtea imperială. Ostilităţile au luat sfârşit în vara lui 1161, iar în primăvara următoare, lui Kilij Arslan i s-a făcut o primire fastuoasă la Constantinopol. Ceremoniile au fost splendide. Sultanul a fost tratat cu mare cinste şi copleşit de daruri, dar ca un prinţ vasal. Vestea vizitei sale i-a impresionat pe toţi monarhii din Orient.[553]

În această lumină trebuie să judecăm politica orientală a lui Manuel. A obţinut o victorie de prestigiu şi, măcar pentru moment, i-a umilit pe selgiucizi, care fuseseră principala ameninţare la adresa Imperiului. Succesul său a adus câteva avantaje francilor. Nur ed-Din nu fusese învins, dar fusese speriat. Nu ar mai fi încercat un atac direct împotriva teritoriului creştin. În egală măsură pacea cu selgiucizii redeschidea calea terestră pentru pelerinii occidentali. A existat o creştere a numărului acestora şi, dacă nu au sosit mai mulţi, asta s-a datorat politicii occidentale, în special războaielor dintre hohenstaufeni şi papistaşii din Germania şi Italia şi a celor dintre capeţieni şi plantageneţi în Franţa. Dar, cu toate că Bizanţul îşi va menţine încă vreo douăzeci de ani influenţa în nordul Siriei, prietenii săi adevăraţi în rândul francilor erau foarte puţini.

Evenimentele din 1160 au arătat atât natura, cât şi valoarea suzeranităţii bizantine asupra Antiohiei. Regele Balduin şi-a îndreptat atenţia spre miazăzi şi a fost angajat în câteva incursiuni minore în teritoriul Damascului, profitând de angajarea lui Nur ed-Din în nord. În timpul acestora a aflat de luarea în captivitate a lui Reynaud de către Nur ed-Din. În noiembrie 1160, transhumanţa obişnuită a turmelor din Munţii Anti-Taurus spre valea Eufratului l-a îndemnat pe principe să conducă o incursiune pe valea fluviului. Pe drumul de întoarcere, fiind încetinit de vitele, cămilele şi caii pe care le capturase, Reynaud a căzut într-o ambuscadă pregătită de guvernatorul Alepului, Majd ed-Din, fratele de lapte al lui Nur ed-Din. A luptat cu bravură, dar oamenii săi au fost copleşiţi, iar el însuşi a fost trântit de pe cal şi luat prizonier. A fost legat fedeleş pe spatele unei cămile şi trimis la Alep, unde avea să rămână în temniţă timp de 16 ani. Niciodată împăratul sau regele Ierusalimului, nici chiar poporul Antiohiei nu au arătat vreo grabă în a-l răscumpăra. În

închisoare l-a găsit pe tânărul Joscelin de Courtenay, contele titular al Edessei, care fusese capturat cu câteva luni mai devreme.[554]

Eliminarea lui Reynaud a pus o problemă constituţională la Antiohia, întrucât el domnise ca soţ al prinţesei Constance. Aceasta pretindea acum ca puterea să-i fie restituită. Însă opinia generală sprijinea drepturile întâiului ei născut din prima căsătorie, Bohemund, supranumit Bâlbâitul, care avea însă doar 15 ani. Era o situaţie similară cu cea dintre regina Melisenda şi regele Balduin la Ierusalim cu câţiva ani mai devreme. Nu exista pe moment pericol pentru că teama lui Nur ed-Din de Manuel l-a împiedicat să atace Antiohia. Însă era nevoie de o conducere efectivă. Din punct de vedere teoretic chestiunea ar fi trebuit tranşată de împărat, care era suzeranul acceptat al Antiohiei. Însă Manuel era foarte departe, iar locuitorii Antiohiei nu îl acceptaseră fără rezerve. Principii normanzi ai Antiohiei se consideraseră suverani, dar numeroase situaţii de succesori minori i-au obligat pe regii Ierusalimului să intervină mai mult ca rude decât ca suzerani. Pe de altă parte, la Antiohia se amplificase sentimentul că regele era suzeranul, iar Manuel fusese acceptat foarte uşor pentru că Balduin fusese prezent ca să încuviinţeze acordul. Acum poporul Antiohiei aştepta o soluţie de la Balduin, nu de la Manuel. Regele a acceptat invitaţia de a veni la Antohia şi l-a declarat pe Bohemund al III-lea drept principe legitim, apoi i-a încredinţat cârmuirea patriarhului Aimery până când prinţul ajungea la majorat. Decizia a nemulţumit-o pe Constance, iar metoda i-a displăcut lui Manuel. Prinţesa s-a adresat imediat Curţii imperiale.[555]

Către sfârşitul anului 1159 împărăteasa Irina, născută Bertha de Sulzbach, a murit, lăsând în urmă doar o fiică. În 1160, o ambasadă condusă de Ioan Kontostephanos şi însoţită de tălmaciul principal al Curţii, italianul Theofilact, a ajuns la Ierusalim pentru a cere regelui s-o numească pe una dintre prinţesele regatului ca soţie a împăratului văduv. Existau două candidate. Maria, fiica lui Constance a Antiohiei, şi Melisenda, fiica lui Raymond al II-lea de Tripoli, ambele verişoare ale lui Balduin şi amândouă vestite pentru frumuseţea lor. Neavând încredere într-o alianţă între împărat şi Antiohia, Balduin a recomandat-o pe Melisenda. Ambasadorii au mers la Tripoli pentru a duce vestea prinţesei pe care întregul Orient frânc o saluta acum drept viitoare împărăteasă. Raymond al III-lea de Tripoli a dorit să-i ofere surorii sale o zestre pe măsură şi a cheltuit sume importante pentru trusou. Au sosit daruri numeroase de la mama prinţesei, Hodierna, şi de la mătuşa regină, Melisenda. Cavaleri din toate părţile s-au grăbit spre Tripoli în nădejdea că vor fi invitaţi la nuntă. Însă de la Constantinopol nu a sosit nicio confirmare. Ambasadorii i-au trimis lui Manuel rapoarte foarte favorabile despre Melisenda, dar au relatat şi

zvonul despre naşterea fetei, bazat pe cunoscuta dispută dintre părinţii fetei. În fapt se pare că nu existau dubii în privinţa legitimităţii, dar zvonul l-a făcut pe împărat să ezite. Apoi a aflat de intervenţia lui Balduin la Antiohia şi de apelul prinţesei Constance. La începutul verii lui 1161, Raymond, a cărui nerăbdare creştea, şi-a trimis unul dintre cavaleri, pe Otto de Risberg, la Constantinopol pentru a întreba ce se întâmplă. Prin luna august, Otto a revenit cu vestea că împăratul a respins logodna.[556]

Şocul şi umilinţa au fost prea puternice pentru Melisenda. S-a îmbolnăvit şi s-a stins precum *Princesse Lointane* din literatura medievală franceză. Întreaga situaţie a stârnit mânia fratelui ei, Raymond, care a solicitat plin de furie să fie despăgubit pentru banii cheltuiţi pe trusou şi, atunci când a fost refuzat, a echipat cele 12 galere care trebuiau să slujească prinţesei drept convoi până la Constantinopol şi le-a poruncit să jefuiască ţărmurile Ciprului.[557] Regele Balduin, care se afla alături de verii săi aşteptând veşti, a fost foarte tulburat mai ales atunci când solii bizantini au primit poruncă să pornească spre Antiohia. S-a grăbit pe urma lor pentru a găsi la Antiohia o splendidă ambasadă din partea împăratului, condusă de Alexie Bryennios Comnenul, fiul Anei Comnena, şi de prefectul Constantinopolului, Ioan Kamateros. Aceştia deja negociaseră contractul de căsătorie între stăpânul lor şi prinţesa Maria a Antiohiei, iar prezenţa lor fusese suficientă pentru a o impune pe Constance drept cârmuitoare a principatului. Balduin a trebuit să accepte situaţia. Maria, care era chiar mai frumoasă decât verişoara ei Melisenda, a navigat în septembrie de la Sf. Simeon, mândră de a fi viitoarea împărătească şi fericită, neştiind ce destin i se pregătea. Căsătoria cu împăratul a fost oficiată în decembrie la Sfânta Sofia din Constantinopol de trei patriarhi – Luca al Constantinopolului, Sofronie al Alexandriei şi Athanasie al II-lea, titularul scaunului Antiohiei.[558]

Balduin sesizase valoarea alianţei bizantine, însă succesul lui Manuel fusese mai mare decât şi-ar fi dorit în posesiunile nordice ale creştinilor şi mai puţin eficient împotriva lui Nur ed-Din, cu toate că i-a domolit pe musulmani în următorii doi ani. După contactele diplomatice privitoare la căsătoria împăratului, regele a revenit în regatul său. Aici cârmuirea decursese fără probleme de când mama sa fusese înlăturată de la putere. Ea revenise în 1157 în fruntea unui consiliu de regenţă pe când Balduin era plecat la război şi a menţinut în mâinile sale patronajul asupra Bisericii. Atunci când patriarhul Foucher a murit, în noiembrie 1157, a impus numirea ca succesor a unui simplu preot pe care îl cunoştea, Amaury de Nesle, bine instruit, dar naiv şi fără simţ practic.

Hernes, arhiepiscop de Cezareea, şi Raoul, episcop de Betleem s-au opus numirii, iar Amaury a fost obligat să-l trimită pe Frédéric,

episcop de Acra, la Roma pentru a obţine sprijinul papei. Tactul lui Frédéric şi, după cum s-a spus, mita oferită au obţinut confirmarea curiei papale.[559] În patronajul asupra Bisericii, Melisenda a fost secondată de fiica sa vitregă, Sibylla de Flandra, care a refuzat să se întoarcă în Europa cu soţul ei, Thierry, în 1158, dar care a rămas ca stareţă a abaţiei pe care Melisenda a întemeiat-o la Betania. Când Melisenda a murit în 1161, în vreme ce regele era la Antiohia, Sibylla i-a luat locul ca influenţă în familia regală şi în Biserică până la moartea ei survenită patru ani mai târziu.[560]

Aflat în trecere prin Comitatul de Tripoli, regele s-a îmbolnăvit. Contele de Tripoli şi-a trimis doctorul, pe sirianul Barac, însă starea regelui s-a agravat. A mers la Beirut, unde a murit în februarie 1162. Fusese un bărbat înalt şi puternic, al cărui ten rumen şi a cărui barbă blondă şi deasă sugerau sănătate şi virilitate, iar lumea a considerat că leacurile lui Barac l-au otrăvit. Avea 33 de ani. Dacă ar fi trăi mai mult ar fi putut fi un mare rege pentru că era energic şi avea clarviziune şi un irezistibil farmec personal. Era cultivat şi era învăţat în domeniul istoriei şi ai dreptului. Supuşii l-au jelit cu amărăciune şi chiar ţăranii musulmani au venit să aducă omagiu trupului neînsufleţit pe când cortegiul se deplasa spre Ierusalim. Câţiva dintre prietenii lui Nur ed-Din au sugerat că acum era momentul ca atabegul să-i atace pe creştini. Însă acesta, abia întors de la un pelerinaj la Meca îndelung amânat, a refuzat să tulbure un popor care jelea moartea unui mare rege.[561]

IV
MIRAJUL EGIPTULUI

„Ba noi ne ducem în ţara Egiptului”.

Ieremia, 42: 14

Balduin al III-lea nu a avut urmaşi. Regina sa de origine greacă, Teodora, avea doar 16 ani atunci când a rămas văduvă. Moştenitorul regatului era fratele său, Amaury, conte de Jaffa şi Ascalon. Acesta a fost încoronat de patriarhul Ierusalimului, Amaury de Nesle, la opt zile de la moartea lui Balduin. Au existat totuşi câteva probleme legate de succesiune. Baronii nu doreau să renunţe la dreptul lor de a alege, cu toate că nu exista un alt candidat posibil. Aveau doar o singură revendicare. Cu câţiva ani mai înainte, Amaury se căsătorise cu Agnes de Courtenay, fiica lui Joscelin al II-lea de Edessa. Ea îi era verişoară de gradul al treilea, aflându-se astfel sub interdicţie de căsătorie. Patriarhul refuzase să consimtă mariajul. Existau şi alte motive pentru ca Agnes să nu fie acceptată. Era considerabil mai în vârstă decât Amaury. Primul ei soţ, Reynaud de Maraş, fusese ucis în 1149, pe când Amaury avea doar 13 ani, iar castitatea ei nu era fără reproş. Patriarhul şi nobilii au cerut anularea căsătoriei. Amaury a consimţit imediat, dar a insistat ca legitimitatea şi drepturile la moştenire ale celor doi copii ai săi.

Balduin şi Sibylla, să fie recunoscute[562]. Amaury avea 23 de ani. Era la fel de înalt şi de frumos ca fratele său, cu aceeaşi roşeaţă în obraji şi aceeaşi barbă stufoasă, deşi gurile rele considerau că era prea durduliu. Era mai puţin cultivat, totuşi bine informat în aspectele juridice. În timp ce fratelui său îi plăcea să converseze, el era un pic bâlbâit şi taciturn, dar izbucnea adesea în hohote de râs care, cumva, nu se potriveau cu demnitatea sa.

Nu a atins niciodată popularitatea fratelui său, lipsindu-i farmecul şi caracterul deschis. Viaţa sa privată, de asemenea, nu a fost tocmai vrednică de laudă.[563] Calităţile sale de om de stat au fost ilustrate la câteva luni de la urcarea pe tron, atunci când Gérard, senior de Sidon şi Beaufort, l-a deposedat fără motiv temeinic pe unul dintre vasalii săi, iar vasalul a făcut apel la Coroană. Amaury a insistat ca situaţia să fie adusă în faţa înaltei Curţi a regatului. Apoi a făcut să fie adoptată o hotărâre (*assise*), bazată pe alte astfel de precedente, care îi împuternicea pe vasali să facă apel la înalta Curte împotriva seniorului lor. Dacă seniorul nu apărea în faţa instanţei, atunci cazul se rezolva

de la sine şi vasalul era reinstaurat în posesiunile sale. Această lege, care îi aducea pe vasalii principalilor seniori în directă legătură cu regele faţă de care depuneau omagiu ligiu, dădea imensă putere unui rege energic care domina înalta Curte. Însă chiar înalta Curte era compusă din reprezentanţii categoriei împotriva căreia legea fusese dată. Dacă regele era slab, legea putea fi folosită împotriva lui prin aplicarea ei în cazul celor care administrau domeniile regale.[564] Această *assise* a fost urmată de altele care reglementau relaţiile dintre rege şi vasalii săi.

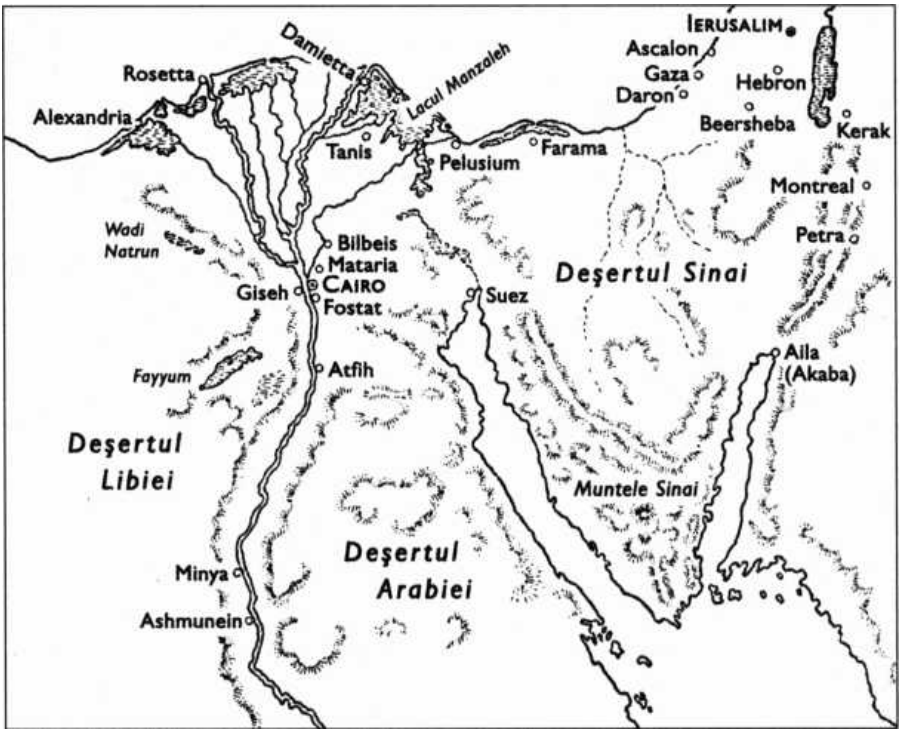

Egiptul în secolul al XII-lea

După ce şi-a impus cu fermitate autoritatea acasă, Amaury s-a putut ocupa de problemele externe. În nord era gata să sacrifice Antiohia bizantinilor. Către sfârşitul lui 1162 au existat tulburări în Cilicia în urma asasinării fratelui lui Thoros, Ştefan, aflat în drum pentru a lua parte la un banchet oferit de guvernatorul imperial Andronic. Thoros, care avea propriile motive pentru a dori eliminarea lui Ştefan, l-a acuzat pe Andronic de complicitate şi s-a năpustit asupra oraşelor Mamistra, Anazarba şi Vahka, surprinzând şi eliminând garnizoanele bizantine. Amaury s-a grăbit să ofere sprijin împăratului care l-a înlocuit pe Andronic cu un general abil de origine maghiară, Constantin Coloman. Coloman a sosit cu o forţă însemnată în Cilicia, iar Thoros s-a retras cu scuze înapoi în munţii săi[565]. Bohemund al Antiohiei avea la acea dată 18 ani, vârsta la care putea să cârmuiască. În dorinţa de a păstra puterea, Constance a făcut apel la Coloman pentru ajutor militar. Zvonul apelului a provocat la Antiohia o revoltă. Constance a fost exilată, iar Bohemund a fost impus în locul ei. Ea a murit curând după aceea[566]. Împăratul nu a obiectat faţă de schimbarea de conducere probabil pentru că Amaury l-a asigurat că suzeranitatea îi va fi respectată. Însă, ca măsură de precauţie, l-a invitat la Constantinopol pe al doilea fiu al prinţesei Constance, pe Balduin, şi apoi şi pe copiii avuţi cu Reynaud. Balduin s-a alăturat oştirii imperiale şi a fost răpus într-o bătălie.[567] Atunci când regele Amaury i-a sprijinit în chip deschis pe bizantini, el a trimis în acelaşi timp o scrisoare regelui Ludovic al VII-lea al Franţei, pe care l-a întrebat dacă exista speranţa trimiterii unor ajutoare pentru latinii din Siria.[568]

Bunăvoinţa bizantină îi era necesară lui Amaury pentru a-şi îndeplini principala ambiţie politică, şi anume controlarea Egiptului. Existenţa statelor latine depindea, aşa cum bine înţelesese, de dezbinarea vecinilor musulmani. Siria musulmană fusese unificată, dar atâta timp cât Egiptul rămânea în relaţii tensionate cu Nur ed-Din situaţia nu era încă disperată. Califatul Fatimid era însă într-o asemenea decădere, încât sfârşitul său părea apropiat. Era esenţial să nu cadă în mâinile lui Nur ed-Din. De la căderea Ascalonului, haosul se amplificase la Curtea califului. Vizirul Abbas a supravieţuit dezastrului timp de un an. Fiul său Nase era favoritul tânărului calif al-Zafir, iar apropierea dintre ei dăduse naştere unor bârfe scandaloase. Acestea l-au înfuriat pe Abbas nu din motive morale, ci pentru că suspecta că al-Zafir intenţiona să-l folosească pe fiu împotriva tatălui. Usama, care se afla încă la Curte, a aflat că Nase acceptase într-adevăr să-l ucidă pe Abbas. S-a grăbit să-i împace şi l-a convins pe Nase că ar fi fost mai bine să-l asasineze pe calif. Nase şi-a invitat binefăcătorul la o petrecere la el acasă şi acolo l-a înjunghiat. Abbas s-a prefăcut a crede că ucigaşii erau chiar fraţii califului, pe

care i-a condamnat la moarte şi, în timp ce îşi însuşea tezaurul califului, l-a impus pe tron pe fiul de cinci ani al lui al-Zafir, al-Fa'iz, care fusese martor la uciderea unchilor să-i şi de atunci suferea de convulsii cronice. Prinţesele din familie au bănuit adevărul şi l-au chemat în ajutor pe guvernatorul Egiptului de Sus, Ibn Ruzzik, un armean de origine. Acesta s-a îndreptat spre Cairo şi i-a atras de partea sa pe ofiţerii garnizoanei. Abbas şi Nase şi-au adunat averea şi au fugit din capitală la 29 mai 1154 luându-l cu ei pe Usama, care începuse să ţeasă intrigi cu Ibn Ruzzik. Pe când ieşeau din deşertul Sinai, câteva trupe frânce din Montreal au căzut asupra lor. Usama a scăpat cu bine şi, în cele din urmă, a ajuns la Damasc. Abbas însă a fost ucis, iar Nase şi toate comorile au fost capturate. Nase a fost predat Templierilor, cărora le-a mărturisit că doreşte să devină creştin. Însă Curtea de la Cairo a oferit în schimbul lui 60.000 de dinari. Astfel instrucţia i-a fost întreruptă, fiind trimis în lanţuri la Cairo. Acolo, cele patru văduve ale ultimului calif l-au mutilat. A fost apoi spânzurat, iar corpul său a atârnat timp de doi ani la Poarta Zawila.[569]

Ibn Ruzzik a guvernat până în 1161. În 1160, copilul-calif a murit. I-a urmat la tron vărul său de nouă ani, al-Adid, care, în anul următor, a fost obligat să se căsătorească cu fiica lui Ibn Ruzzik. Dar mătuşa califului, sora lui al-Zafir, nu avea încredere în ambiţiile vizirului. Şi-a convins prietenii să-l înjunghie în holul palatului. Înainte de moarte, el le convocase pe prinţese şi dăduse poruncă să fie ucise. Fiul său al-Adil i-a urmat ca vizir şi a condus timp de 15 luni. Apoi a fost la rândul său înlăturat şi ucis de guvernatorul Egiptului de Sus, Shawar. Acesta s-a menţinut timp de opt luni, până în august 1163, când a fost înlăturat de şambelanul său, Dhirgham. Pentru a-şi consolida puterea, Dhirgham i-a ucis pe toţi cei de a căror putere se temea, ceea ce a lăsat Egiptul aproape cu totul lipsit de demnitari de rang înalt.[570]

În 1160, Balduin al III-lea ameninţase că va invada Egiptul şi a fost făcut să renunţe la promisiunea unui tribut anual de 160.000 de dinari. Tributul nu a fost niciodată plătit. Amaury a folosit acest pretext în septembrie 1163 pentru un atac-surpriză asupra Egiptului. A traversat istmul Suez fără dificultate şi a asediat Pelusium. Însă Nilul începuse să se reverse şi, prin distrugerea unor diguri, Dhirgham l-a obligat să se retragă.[571] Lipsa regelui a fost remarcată de Nur ed-Din, care a profitat de absenţă pentru a ataca cel mai slab stat cruciat, Tripoli. A intrat în regiunea Buqaia cu intenţia de a asedia castelul Krak care domina câmpia. Din fericire pentru frânci, Hugues, conte de Lusignan, şi Geoffroy Martel, fratele contelui de Angoulême, se aflau în trecere prin Tripoli cu suita lor, după ce făcuseră un pelerinaj la Ierusalim. Ei s-au alăturat contelui Raymond. Totodată a fost expediat un mesaj urgent la Antiohia adresat nu numai lui Bohemund al III-lea,

dar şi generalului imperial Constantin Coloman prin care se cerea coborârea din nord. Oastea creştină reunită a pornit rapid printre dealuri şi a surprins oastea musulmană aflată în tabără sub zidurile Krakului. După o scurtă bătălie în care Coloman şi trupele sale s-au remarcat în chip special, Nur ed-Din a fugit în dezordine spre Homs. Acolo şi-a regrupat forţele şi a primit întăriri. Drept urmare, creştinii au renunţat la urmărire. [572]

La puţin timp după aceea fostul vizir, Shawar, care scăpase din Egipt, a apărut la Curtea lui Nur ed-Din şi s-a oferit, în cazul în care Nur ed-Din ar fi trimis o oaste care să-l readucă la putere la Cairo, să plătească cheltuielile expediţiei, să cedeze provinciile de frontieră, să recunoască suzeranitatea lui Nur ed-Din şi să plătească un tribut anual în valoare de o treime din veniturile ţării. Nur ed-Din a ezitat. S-a temut să trimită o oaste pe drumurile din Transiordania controlate de franci. Abia în aprilie 1164, după ce a căutat sfat deschizând Coranul l-a întâmplare, a poruncit celui mai de încredere comandant al său, Shirkuh, să plece cu trupe numeroase şi să traverseze împreună cu Shawar deşertul în timp ce el avea să creeze o diversiune atacând Banyas. Cu Shirkuh a plecat şi nepotul acestuia, Saladin, fiu al lui Najd ed-Din Ayub, un tânăr de 27 de ani care nu era deloc încântat să ia parte la expediţie. Speriat, Dhirgham a cerut ajutor lui Amaury, dar Shirkuh s-a mişcat atât de repede, încât s-a aflat dincolo de istmul Suez înainte ca francii să poată interveni. Fratele lui Dhirgham, cu puţinele trupe pe care le-a putut aduna, a fost înfrânt lângă Pelusium. Către sfârşitul lui mai 1164, Shawar era reinstalat la Cairo, iar Dhirgham era mort.[573]

Revenit la putere, Shawar a anulat înţelegerea şi i-a cerut lui Shirkuh să plece înapoi în Siria. Shirkuh a refuzat şi a ocupat Bilbeis. Shawar a făcut atunci apel la regele Amaury şi l-a implorat să se grăbească oferindu-i câte o sută de mii de dinari pentru fiecare dintre cele 27 de etape ale călătoriei de la Ierusalim la Nil şi promiţând alte daruri pentru cavalerii ospitalieri care l-ar fi însoţit, plus acoperirea cheltuielilor pentru nutreţul cailor. După ce şi-a lăsat regatul bine apărat, Amaury s-a îndreptat rapid la început de august spre Faqus, pe malul Nilului. Acolo i s-a alăturat Shawar şi au pornit împreună pentru a-l asedia pe Shirkuh la Bilbeis. Fortăreaţa a rezistat trei luni şi era pe punctul de a fi cucerită când Amaury, care primise veşti din Siria, s-a decis să ridice asediul, cu condiţia ca Shirkuh să părăsească Egiptul. Shirkuh a fost de acord şi cele două oştiri, francă şi siriană, au pornit pe drumuri paralele de-a lungul Peninsulei Sinai, lăsându-l pe Shawar stăpân al regatului său.

Shirkuh a fost ultimul om din oastea sa care a părăsit cetatea. Când şi-a luat rămas-bun de la franci, unul dintre aceştia, de curând sosit în Orient, l-a întrebat dacă nu se teme de trădare. Shirkuh a

răspuns cu mândrie că, într-un asemenea caz, întreaga lui oaste îl va răzbuna. Francul i-a replicat curtenitor că acum înţelege de ce Shirkuh este atât de respectat în rândul cruciaţilor.[574]

Veştile care l-au făcut pe Amaury să se grăbească spre casă proveneau de la Antiohia. Când a aflat că Amaury a plecat spre Egipt, Nur ed-Din a lovit principatul nordic şi a asediat fortăreaţa strategică Harenc. Cu el se aflau oastea fratelui său din Mosul şi trupe ale principilor ortoqizi din Diarbekir, Mardin, Diert şi Kir. În timp ce seniorul de Harenc, Reynaud de Saint-Valéry, a organizat o rezistenţă curajoasă, prinţul Bohemund i-a chemat în ajutor pe Raymond de Tripoli, Thoros al Armeniei şi pe Constantin Coloman. Au pornit împreună la mijlocul lunii august. La vestea apropierii lor, Nur ed-Din a ridicat asediul. Era, ni se spune, în chip special alarmat de prezenţa contingentului bizantin. Pe când se retrăgea, Bohemund, care avea cam şase sute de cavaleri cu el, a decis să pornească în urmărire, împotriva sfatului lui Reynaud de Saint-Valéry. Oastea musulmană era considerabil mai numeroasă. Oştirile s-au întâlnit la 10 august lângă Artah. Ignorând un sfat al lui Thoros, Bohemund a atacat imediat şi, atunci când musulmanii au simulat fuga, a gonit în urma lor, însă a căzut într-o ambuscadă şi a fost înconjurat de oastea din Mosul. Thoros şi fratele său, Mleh, care au fost mai prudenţi, au scăpat teferi de pe câmpul de luptă. Restul oştirii creştine a fost capturată sau ucisă. Printre prizonieri s-au numărat Bohemund, Raymond de Tripoli, Constantin Coloman şi Hugues de Lusignan. Au fost duşi legaţi laolaltă la Alep.[575]

Sfetnicii l-au îndemnat pe Nur ed-Din să pornească spre Antiohia, care era lipsită de apărare. Însă el a refuzat. Dacă ar fi mers către Antiohia, a argumentat, grecii ar fi trimis în grabă o garnizoană în oraş şi, chiar dacă ar fi cucerit oraşul, citadela putea rezista până la sosirea împăratului. A considerat că era mai bine să menţină un mărunt stat frânc decât ca teritoriul respectiv să devină o parte a unui mare imperiu. A fost atât de atent să nu ofenseze pe bizantini încât l-a eliberat pe Constantin Coloman aproape imediat, în schimbul a o sută cincizeci de veşminte de mătase. Încă o dată Antiohia era salvată pentru creştinătate de prestigiul împăratului.

Pe când se grăbea spre miazănoapte, lui Amaury i s-a alăturat Thierry de Flandra, care se afla la al patrulea pelerinaj în Palestina. Cu aceste întăriri s-a oprit la Tripoli pentru a-şi afirma drepturile de regent al comitatului pe timpul captivităţii contelui, apoi s-a îndreptat spre Antiohia. Acolo a iniţiat negocieri cu Nur ed-Din, care a acceptat să-i elibereze pe Bohemund şi pe Thoros pentru o importantă răscumpărare, dar numai pentru că erau vasali ai împăratului. Nu îi permitea lui Raymond să plece, nici mai vechiului prizonier Reynaud de Châtillon.[576] Amaury însuşi s-a neliniştit atunci când un emisar

imperial l-a întrebat ce caută la

Antiohia. A răspuns trimiţându-l la Constantinopol pe arhiepiscopul de Cezareea şi pe propriul său chelar, Odo de Saint-Armand, pentru a-i cere împăratului mâna unei prinţese imperiale şi pentru a propune o alianţă împotriva Egiptului.[577] Manuel a făcut solia să aştepte doi ani până când a dat un răspuns. În acest timp Amaury a trebuit să revină în sud pentru că Nur ed-Din, în loc să atace Antiohia, a apărut subit în octombrie în faţa Banyasului al cărui senior, Onfroy de Toron, se afla cu oastea lui Amaury.

Nur ed-Din împrăştiase zvonul că ţinta sa o constituia Tiberiada, iar oştile locale ale francilor se concentraseră în acel loc. Garnizoana care apăra Banyas a opus mai întâi o rezistenţă îndârjită. Se spera ca Thierry de Flandra, care abia sosise în Palestina, va veni în ajutor când, dintr-odată, probabil în urma unei trădări, fortăreaţa a capitulat. Nur ed-Din a ocupat ţinutul înconjurător şi a ameninţat să pătrundă în Galileea, dar a renunţat la propunerea baronilor locali de a-i plăti un tribut.[578]

De îndată ce a fost eliberat, Bohemund al Antiohiei a plecat la Constantinopol pentru a-şi vizita sora şi pentru a-şi ruga cumnatul să-i dea bani pentru a plăti o parte din răscumpărarea pe care încă o datora lui Nur ed-Din. Manuel a oferit ajutorul solicitat. În schimb, Bohemund a revenit la Antiohia cu un patriarh grec, Athanasie al II-lea. Patriarhul laţin Aimery a protestat, plecând în exil la castelul Qosair.[579] În următorii cinci ani, Biserica Antiohiei a fost dominată de greci. Nu pare ca episcopii latini să fi fost înlăturaţi, dar scaunele vacante au fost ocupate de greci. Biserica Latină subordonată din Tripoli nu a fost afectată. Sosirea grecilor a aruncat Biserica Iacobită în braţele latinilor. Relaţiile fuseseră prieteneşti din 1152, când un miracol la mormântul sfântului sirian Barsauma îl vindecase pe un copil franc. Apoi, în 1156, spre încântarea patriarhului lor, istoricul Mihail, iacobiţilor li s-a permis să-şi construiască o nouă catedrală la sfinţirea căreia au asistat prinţesa Constance şi prinţul armean Thoros. În noua conjunctură, patriarhul Mihail a mers să-l viziteze pe Aimery la Qosair pentru a-l asigura de simpatia sa. Dezgustul lui Mihail faţă de greci a mers până într-acolo încât a refuzat o invitaţie amicală a împăratului de a veni la Constantinopol pentru a lua parte la una dintre dezbaterile religioase care erau atât de mult pe placul lui Mihail.[580]

În 1165 şi 1166, Nur ed-Din a efectuat atacuri-surpriză asupra fortăreţelor de la hotarele răsăritene ale Libanului, în timp ce Shirkuh a invadat Transiordania, distrugând o fortăreaţă pe care Templierii o construiseră într-o grotă la sud de Ammar.[581] La sfârşitul lui 1166 Shirkuh a obţinut în sfârşit permisiunea stăpânului său de a mai invada o dată Egiptul. El l-a convins pe califul din Bagdad că proiectul

constituia un război sfânt împotriva califatului eretic al fatimizilor şiiţi. Acest argument probabil că l-a mişcat şi pe Nur ed-Din, care devenise din momentul bolii profund religios. El a oferit întăriri de la Alep pentru Shirkuh şi oastea acestuia. Shirkuh a pornit din Damasc în ianuarie 1167. Încă o dată l-a luat cu el şi pe Saladin. Nu şi-a ascuns câtuşi de puţin intenţiile, iar Shawar a avut timp să ceară ajutorul lui Amaury. Regele se găsea la Nablus şi şi-a chemat baronii să îl întâlnească în acel loc. După ce a arătat pericolul pe care cucerirea Egiptului de către sirienii sunniţi l-ar fi reprezentat pentru Palestina, înalta Gurte a acceptat să organizeze o expediţie de anvergură pentru a-l salva pe Shawar. Urma să fie implicată principala forţă a regatului, în timp ce rezerva urma să păzească hotarele faţă de un eventual atac pe timpul absenţei regelui. Oricine nu putea participa trebuia să plătească o zecime din venitul său anual. Înainte ca oastea să fie reunită, au sosit veşti că Shirkuh traversează deşertul Sinai. Amaury a trimis trupe pentru a-l intercepta, dar a fost prea târziu.[582] O teribilă furtună de nisip aproape că a înghiţit oastea lui Shirkuh, dar acesta a ajuns totuşi la istm către primele zile ale lui februarie. Acolo a aflat că oastea frâncă a pornit la drum pe 30 ianuarie. Drept urmare, a pornit prin deşert spre sud-vest pentru a atinge cursul Nilului la Atfih la patruzeci de mile în aval de Cairo. Acolo a traversat fluviul şi a pornit pe malul vestic pentru a-şi aşeza tabăra la Gizeh, pe partea opusă capitalei.

În acest timp oastea frâncă se apropia de Cairo dinspre nord-est. Shawar a întâmpinat-o la o oarecare distanţă de oraş şi a condus-o până la un loc de tabără pe malul răsăritean al Nilului, la doi kilometri de zidurile oraşului. După ce a respins o propunere a lui Shirkuh de a se uni împotriva creştinilor, Shawar a încheiat un acord cu Amaury. Francii urma să primească 400.000 de besanţi, jumătate pe loc, jumătate mai târziu, cu condiţia ca Amaury să jure că nu va părăsi Egiptul până când Shirkuh nu era alungat. Regele l-a trimis pe Hugues, seniorul Cezareei, şi pe Geoffroy, un cavaler templier, la Cairo pentru a obţine din partea califului confirmarea tratatului. Primirea acestora la palat a fost fastuoasă. Au fost conduşi printre colonade, fântâni şi grădini care adăposteau menajeria Curţii, printre nenumăratele săli acoperite de mătăsuri şi de aur şi împodobite cu bijuterii până în locul în care o perdea de aur s-a ridicat pentru a-l dezvălui pe băiatul calif cu faţa acoperită de un voal, aşezat pe tronul său de aur. Au fost depuse jurămintele de a respecta tratatul, iar apoi Hugues – ca reprezentant al regelui – a dorit să parafeze pactul în maniera occidentală, prin strângerea mâinii califului. Curtenii egipteni au fost şocaţi. Însă suveranul lor, zâmbind condescendent, s-a lăsat convins să-şi scoată mănuşa. Ambasadorii s-au retras apoi, foarte impresionaţi, aşa cum se şi intenţionase, de bogăţia strânsă de

imperiul fatimizilor.[583]

Timp de o lună, cele două oştiri s-au măsurat din priviri, niciuna nefiind în stare să traverseze fluviul din cauza opoziţiei întâmpinate. Apoi Amaury a reuşit să treacă pe o insulă situată la începutul Deltei, ceva mai la nord şi, de acolo, a trecut pe malul stâng unde a surprins unul dintre corpurile de oaste ale lui Shirkuh. Shirkuh, ale cărui trupe erau inferioare numeric oştilor reunite ale francilor şi egiptenilor, s-a retras spre sud. Amaury şi Shawar l-au urmat, dar, ca precauţie, au lăsat o garnizoană puternică la Cairo sub comanda fiului lui Shawar, Kamil, şi a lui Hugues d'Ibelin. Pătrunderea trupelor lui Hugues în Cairo şi accesul liber acordat ofiţerilor a nemulţumit cercurile conservatoare musulmane din oraş.

Nu departe de Minya, în Egiptul Mijlociu, Shirkuh s-a pregătit să treacă din nou Nilul în ideea de a se întoarce pentru a invada frontiera siriană. A aşezat tabăra la Ashmunein, printre ruinele anticului Hermoupolis. Acolo a fost ajuns de oastea franco-egipteană. Aceasta, chiar şi fără garnizoana lăsată la Cairo, era mai numeroasă, însă forţele lui Shirkuh erau compuse în principal din cavalerie uşoară, în timp ce egiptenii aveau infanterie, iar francii, câteva sute de cavaleri. Împotriva sfatului emirilor săi, Shirkuh s-a decis să dea bătălia. Amaury a părut să ezite, dar apoi Sf. Bernard a făcut una dintre nefericitele sale intervenţii în istoria cruciaţilor. A apărut în vis regelui şi l-a certat că ar fi nevrednic să poarte la gât fragmentul din Adevărata Cruce. Doar când regele s-ar fi arătat un creştin mai bun ar fi făcut cinste relicvei. Astfel încurajat, Amaury a condus în dimineaţa următoare, pe 18 martie 1167, atacul împotriva sirienilor. Shirkuh a adoptat tactica obişnuită a turcilor. Centrul condus de Saladin a dat înapoi şi, atunci când regele şi cavalerii săi au pornit în urmărire, Shirkuh şi-a trimis flancul drept al oştirii împotriva aripii stângi franco-egiptene, care a cedat. Amaury s-a găsit încercuit. Faptul că a scăpat s-a datorat, aşa cum s-a crezut, binecuvântatei relicve. Mulţi alţi cavaleri de-ai să-i au fost ucişi, iar alţii, între care Hugues de Cezareea, au fost luaţi prizonieri. Amaury şi Shawar s-au retras precipitat la Cairo pentru a se uni cu forţele garnizoanei.[584]

Shirkuh era victorios, dar exista încă o oaste aliată în stare de luptă. În loc să atace Cairo, a traversat din nou fluviul şi s-a îndreptat rapid prin Fayyum către nord-vest. În câteva zile a ajuns în faţa Alexandriei, iar marele oraş în care Shawar era detestat i-a deschis porţile. În vremea aceasta Amaury şi Shawar îşi refăceau forţele în afara oraşului Cairo. În ciuda pierderilor, oastea lor era încă mai numeroasă decât cea a lui Shirkuh. Prin urmare, l-au urmat la Alexandria şi au instituit blocada oraşului. După o lună, Shirkuh era ameninţat de foamete. Lăsându-l pe Saladin cu circa o mie de oameni să apere oraşul, s-a strecurat, într-o noapte de mai, afară din oraş cu

majoritatea trupelor sale şi a pornit spre Egiptul de Sus. Amaury s-a înfuriat şi a dorit să pornească în urmărire, dar Shawar a fost de părere ca Shirkuh să fie lăsat să jefuiască, dacă dorea, oraşele din Egiptul de Sus. Mult mai importantă era recucerirea Alexandriei. Către sfârşitul lui iunie poziţia lui Saladin în oraş era atât de deznădăjduită, încât a trebuit să îşi implore unchiul să revină. Shirkuh a realizat că nu se mai putea face nimic. S-a apropiat de Alexandria şi l-a trimis în tabăra regelui pe unul dintre prizonierii franci, Arnulf de Turbessel, după ce Hugues de Cezareea a refuzat misiunea. A propus încheierea păcii cu clauza ca atât el, cât şi francii să părăsească Egiptul şi ca Shawar să promită că nu-i va pedepsi pe supuşii săi din Alexandria şi din alte locuri care îi sprijiniseră pe invadatori.

Amaury, care era îngrijorat de cele ce se petreceau în Palestina şi la Tripoli, a acceptat condiţiile. La 4 august, oastea francă cu regele său în frunte a intrat în Alexandria. Saladin şi oamenii săi au fost escortaţi afară cu toate onorurile, deşi populaţia l-ar fi rupt în bucăţi învinovăţindu-l de recentele lor suferinţe. Însă necazurile lor nu se încheiaseră. Abia intraţi în oraş, reprezentanţii lui Shawar au şi început arestările celor suspectaţi de colaborare cu sirienii. Saladin i s-a plâns lui Amaury, care i-a cerut lui Shawar să-i elibereze pe prizonieri. El însuşi a pus la dispoziţie ambarcaţii cu care răniţii lui Shirkuh au fost transportaţi pe mare la Acra unde cei care îşi reveniseră între timp au fost trimişi să lucreze pe plantaţiile de zahăr până ce regele a venit personal ca să-i elibereze. În timpul negocierilor, Saladin şi-a făcut mulţi prieteni în rândul francilor şi, mai apoi, s-a crezut că a fost făcut cavaler de către conetabilul Onfroy de Toron. Shirkuh şi Saladin au părăsit Egiptul în jurul datei de 10 august şi au ajuns la Damasc în septembrie. Amaury şi oastea sa au revenit la Cairo pentru a-l elibera pe Hugues d'Ibelin de sarcina de a apăra oraşul. Însă Shawar a fost făcut să semneze un acord prin care promitea să plătească un tribut anual de 100.000 de monede de aur şi să păstreze un înalt reprezentant franc şi o mică garnizoană francă în Cairo care să aibă în pază porţile oraşului. Regele s-a întors apoi în Palestina ajungând la Ascalon în ziua de 20 august.[585]

Câţiva dintre seniorii franci au considerat că s-ar fi putut obţine o înţelegere mai bună. Însă Amaury nu dorea să îşi rişte forţele mai mult în Egipt fără a asigura Siria francă de atacurile lui Nur ed-Din. Pe când se afla încă în Egipt, Nur ed-Din condusese un atac în Comitatul de Tripoli însă fără a captura nicio fortăreaţă importantă. Era necesară reorganizarea apărării regatului. Problema de căpătâi o reprezenta, ca întotdeauna, numărul de oameni. Numărul de familii stabilite în Orient fusese redus prin decese şi captivităţi.

Cruciaţi aflaţi în trecere, precum Thierry de Flandra, puteau fi folosiţi numai pentru o anumită expediţie. Prin urmare, Amaury

depindea în principal de ordinele militare cărora începând din 1167 le-au fost încredinţate un mare număr de fortăreţe din ţinuturile înconjurătoare. Donaţiile au fost importante în special la Tripoli al cărui conte se afla încă în prizonierat şi unde se aflau mai puţine familii nobile importante. Tortosa şi nordul comitatului au trecut sub controlul Templierilor, în timp ce Ospitalierii, care probabil deja deţineau castelul Krak, supranumit de ei „des Chevaliers", au primit spre apărare Buqaia. În cuprinsul regatului, Templierii, care se aflau deja instalaţi la Gaza, în sud, au primit cetatea Safed din nord, în timp ce ospitalierii au obţinut Belvoir, care controla vadurile Iordanului până spre sudul Mării Galileei. La Antiohia, Bohemund al III-lea a urmat exemplul lui Amaury. Numărul de posesiuni templiere din jurul Baghrasului, la Porţile Siriene, a sporit, iar Ospitalierilor li s-a încredinţat un uriaş teritoriu în sudul principatului, mare parte a acestuia aflându-se în mâinile musulmanilor. Dacă ordinele ar fi fost mai puţin necugetate şi invidioase unul pe celălalt, puterea lor ar fi putut păstra fortăreţele regatului.[586]

În timp ce ordinelor le era încredinţată conducerea apărării regatului, Amaury a urmărit o alianţă mai strânsă cu Bizanţul. În august 1167, abia revenit din Egipt, a primit vestea că ambasadorii săi trimişi la Constantinopol, arhiepiscopul Cezareei şi chelarul Odo, tocmai debarcaseră la Tyr împreună cu adorabila tânără strănepoată a împăratului, Maria Comnena. S-a grăbit să o întâmpine, iar căsătoria a fost oficiată cu pompă la 29 august, în catedrala din Tyr, de patriarhul Amaury. Regina a primit Nablus şi teritoriul înconjurător drept dotă. Împreună cu ea se aflau doi înalţi demnitari de la Curtea unchiului său: verii acestuia, Gheorghe Paleologul şi Manuel Comnenul, care erau împuterniciţi să discute cu Amaury chestiunea alianţei.[587]

Bunele relaţii dintre principii franci şi împărat fuseseră recent periclitate de iresponsabilitatea unui alt văr de-al lui Manuel, Andronic Comnenul. Acest prinţ, cel mai strălucit şi mai chipeş din întreaga familie, căzuse deja în dizgraţie pentru vina de a-şi fi sedus o rudă, pe nepoata împăratului, Eudochia, despre care bârfele afirmau că împăratul însuşi era prea legat. Se dovedise, în plus, un guvernator nechibzuit al Ciliciei în anul 1152, dar în 1166 fusese numit din nou în postul respectiv. Predecesorul său, Alexie Axuch, care fusese trimis după ce Coloman căzuse captiv, nu a reuşit să îndeplinească porunca imperială de a-i potoli pe armeni. S-a sperat că farmecul personal al lui Andronic, alături de subsidii suplimentare vor avea mai mult succes în raporturile cu Thoros. Însă Andronic, deja în vârstă de 46 de ani, era mai mult interesat de aventuri decât de administraţie. Curând a avut ocazia de a vizita Antiohia. Acolo a fost izbit de frumuseţea tinerei prinţese Philippa, sora lui Bohemund. Uitând de îndatoririle sale de guvernator, a rămas mai departe la Antiohia, curtând-o pe

Philippa printr-o serie de serenade romantice până când a fermecat-o şi ea nu i-a mai putut refuza nimic. Bohemund s-a înfuriat şi s-a plâns cumnatului său Manuel care, mânios, l-a rechemat pe Andronic şi l-a reinstalat pe Constantin Coloman în locul acestuia. Lui Coloman i s-a poruncit totodată să meargă la Antiohia şi să încerce să-i câştige afecţiunea Philippei. Însă prinţesa l-a considerat simplu, scund şi de vârstă mijlocie în comparaţie cu superbul ei iubit. Totuşi, Andronic, al cărui motiv principal fusese să o necăjească pe împărăteasa pe care o detesta, a considerat mai prudent să părăsească Antiohia şi pe iubita sa. Luând cu sine o mare parte a veniturilor imperiale din Cilicia şi din Cipru, a călărit spre sud şi şi-a oferit serviciile regelui Amaury. Prinţesa abandonată a fost rapid măritată cu un văduv în vârstă, conetabilul Onfroy al II-lea de Toron.

Amaury, fermecat de Andronic şi impresionat de bravura personală a acestuia, i-a dăruit ca fief Beirutul, care rămăsese vacant. Curând după aceea Andronic a plecat la Acra, cetate care era dota verişoarei sale, regina văduvă Teodora. Aceasta avea de acum 21 de ani şi se afla la apogeul frumuseţii. A fost dragoste la prima vedere.

Erau rude prea apropiate pentru a se putea căsători, dar regina a plecat fără jenă la Beirut pentru a locui acolo ca amantă a lui Andronic. Când Manuel a aflat de noua legătură, probabil de la ambasadorii care au însoţit-o pe regina Maria în Palestina, a fost cuprins de o furie fără margini. Următorii ambasadori trimişi în Palestina au cerut în secret extrădarea vinovatului. Instrucţiunile au căzut în mâinile Theodorei. Cum se ştia că Amaury caută să câştige bunăvoinţa lui Manuel, Andronic a considerat că e mai înţelept să plece. A anunţat că se întoarce acasă, iar Teodora a sosit încă o dată de la Acra pentru a-şi lua rămas-bun. În momentul în care s-au aflat împreună au abandonat toate posesiunile lor şi au fugit neînsoţiţi spre frontiera cu Damascul. Nur ed-Din i-a primit cu bunăvoinţă şi au petrecut următorii ani rătăcind prin Orientul musulman, ajungând chiar şi la Bagdad, până când un emir musulman le-a dăruit un castel la hotarul imperial al Paflagoniei. Acolo, Andronic care era excomunicat de Biserică, s-a dedat cu bucurie vieţii de brigand. Lui Amaury nu i-a părut rău să-i vadă plecând pentru că a putut recupera Acra ce constituise bogata dotă a cumnatei sale.[588]

Se pare că Amaury i-a trimis lui Manuel, prin Gheorghe Paleologul, o propunere de cucerire a Egiptului. Următoarea solie a lui Manuel, condusă de doi italieni, Alexandru de Conversano, conte de Gravina, şi Mihail de Otranto, a prezentat condiţiile sale, care par să fi avut în vedere o parte din prada obţinută în Egipt, mână liberă în privinţa Antiohiei şi poate cedarea altor teritorii frânce. Pretenţiile erau foarte mari şi, de aceea, Amaury l-a trimis la Constantinopol pe arhidiaconul de Tyr, Guillaume, viitorul istoric, pentru a relua

negocierile. Când Guillaume a ajuns acolo a aflat că împăratul se afla în campanie în Serbia. A plecat pe urmele lui şi l-a întâlnit la Monastir. Împăratul l-a primit cu obişnuita generozitate excesivă şi l-a condus înapoi în capitală. Acolo s-a încheiat un tratat prin care împăratul şi regele urma să împartă cuceririle din Egipt. Guillaume s-a înapoiat în Palestina în toamna lui 1168.[589]

Din nefericire, baronii regatului nu i-au aşteptat întoarcerea. Veştile din Egipt anunţau nesiguranţa poziţiei lui Shawar. Se ştia că acesta era incomodat de garnizoana francă din Cairo şi întârziase plata tributului. Circulau de asemenea zvonuri că fiul său, Kamil, se afla în negocieri cu Shirkuh şi că ceruse mâna surorii lui Saladin. Sosirea contelui Guillaume al IV-lea de Nevers cu o numeroasă suită de cavaleri în Palestina, la sfârşitul verii, i-a încurajat pe cei care doreau o intervenţie militară imediată. Regele a convocat o adunare la Ierusalim. Cu acea ocazie marele maestru al Ospitalierilor, Gilbert d'Assailly, a insistat că nu mai trebuia amânat cu niciun chip. Majoritatea seniorilor laici au fost de acord cu el. Contele de Nevers şi războinicii săi în numele Crucii şi-au afirmat, la rândul lor, sprijinul. Templierii s-au opus ferm oricărei expediţii şi au anunţat că nu vor participa. Opoziţia lor poate să se fi datorat rivalităţii cu Ospitalierii, care deja deciseseră să ocupe Pelusium ca o contrapondere faţă de posesiunea templieră Gaza. Însă Templul era, totodată, legat financiar de musulmani şi de negustorii italieni care, la momentul respectiv, făceau mai mult comerţ cu Egiptul decât cu Siria creştină. Regele Amaury a admis că era nevoie într-adevăr să se treacă la acţiune în curând, dar a dorit să aştepte până când ajutorul imperial era disponibil. Dorinţa sa a fost respinsă. A fost nevoit să renunţe în faţa determinării viguroase a Ospitalierilor şi a propriilor să-i vasali care nu doreau să împartă prada cu grecii. Expediţia a fost plănuită pentru luna octombrie.[590]

Guillaume de Tyr a revenit cu tratatul încheiat la Constantinopol pentru a constata că regele plecase deja. Amaury împrăştiase zvonul că va ataca Homs pentru a-l împiedica pe Nur ed-Din să treacă la acţiune. Într-adevăr, Nur ed-Din, care avea propriile sale necazuri în nord-estul Siriei, a avut grijă să evite un război cu francii. Nici Shawar nu şi-a dat seama ce se întâmplă până când oastea franc a plecat de la Ascalon la 20 octombrie pentru a ajunge zece zile mai târziu la Bilbeis. Shawar a fost înspăimântat. Nu se aşteptase niciodată ca Amaury să rupă tratatul fără motiv. Primul său sol, un emir numit Bedran, l-a întâlnit pe rege la Daron, lângă hotar, dar a fost mituit de acesta. Al doilea emisar, Shams al-Khilafa, l-a întâlnit pe rege în deşert la distanţă de câteva zile de Bilbeis. El i-a reproşat regelui perfidia, la care regele a răspuns că acţiunea sa era justificată de negocierile pe care Kamil le avea cu Shirkuh. Oricum, a adăugat, cruciaţii abia sosiţi

din Occident erau hotărâţi să atace Egiptul, iar el era prezent pentru a-i înfrâna. S-ar fi putut retrage dacă i s-ar fi plătit două milioane de dinari. Însă Shawar punea acum la îndoială buna credinţă a regelui. Spre surprinderea lui Amaury, s-a decis să reziste. Fiul său Taiy, care comanda garnizoana din Bilbeis, a refuzat să deschidă porţile în faţa francilor. Forţele sale erau însă puţin numeroase. După trei zile de luptă disperată, de care Amaury nu-i crezuse capabili pe egipteni, oastea francă a intrat în fortăreaţă la 4 noiembrie. A urmat un îngrozitor masacru al locuitorilor. Protagonişti au fost probabil oamenii lui Nevers, înfocaţi şi nelegiuiţi, precum majoritatea celor proaspăt sosiţi din Occident. Contele lor murise în Palestina de febră înainte ca expediţia să pornească şi nu mai exista nimeni care să-i poată înfrâna. Amaury a încercat să restaureze ordinea şi când, în cele din urmă, a reuşit, a răscumpărat personal de la soldaţi pe supravieţuitorii care fuseseră luaţi captivi. Răul fusese însă făcut. Mulţi dintre egiptenii care erau nemulţumiţi de Shawar fuseseră gata să-i întâmpine pe franci ca eliberatori. Comunităţile copte care erau numeroase mai ales în zona Deltei Nilului colaboraseră până atunci cu fraţii lor de credinţă. Însă, în timpul masacrului, copţii au pierit laolaltă cu musulmanii. Întregul popor egiptean era astfel unit în ura împotriva latinilor. Câteva zile mai târziu, o flotilă franca, alcătuită în principal din occidentali, care trebuia să navigheze în amonte pe braţul Tanitic al Nilului, a ajuns la lacul Manzaleh şi a atacat pe neaşteptate oraşul Tanis.

Au urmat alte scene îngrozitoare şi cei care au avut cel mai mult de suferit au fost copţii.

Amaury a întârziat câteva zile la Bilbeis fără îndoială pentru a restabili ordinea în rândul trupelor. A pierdut şansa de a cuceri Cairo prin surprindere şi a ajuns la Postat, vechea suburbie din sudul marelui oraş, abia la 13 noiembrie. Îndoindu-se de posibilitatea de a păstra suburbia Postat, Shawar a incendiat-o şi l-a trimis apoi din nou pe Shams în solie la rege pentru a-i transmite că mai degrabă ar fi ars Cairo până la temelie împreună cu toate bogăţiile sale decât să-l lase să cadă în mâinile francilor. Amaury, a cărui flotă era blocată în Deltă de bariere plasate de-a curmezişul fluviului, a realizat că expediţia nu se derulează aşa cum ar fi trebuit. La sfatul seneşalului său, Miles de Plancy, i-a dat de înţeles lui Shawar că putea fi cumpărat. Shawar a tergiversat. A început să se tocmească pentru suma în discuţie. A plătit mai întâi 100.000 de dinari pentru a-şi răscumpăra fiul, pe Taiy, şi a negociat valoarea celorlalte plăţi. În vremea aceasta, oastea francă s-a deplasat ceva mai la nord, stabilindu-şi tabăra la Mataria, lângă sicomorii la a căror umbră Fecioara poposise în timpul Fugii în Egipt. Au aşteptat acolo opt zile când, deodată, a sosit ştirea că Shirkuh era în marş spre Egipt la chemarea califului fatimid.[591]

Shawar nu ar fi dorit să recurgă la un gest atât de disperat, dar fiul său, Kamil, a trecut peste el şi l-a forţat pe suveranul în exerciţiu, al-Adid, să scrie la Alep, oferindu-i lui Nur ed-Din o treime din Egipt şi pământuri pentru generalii săi. Tânărul calif trebuie să fi sesizat pericolul chemării unui protector în ai cărui ochi era un eretic şi un uzurpator. Era însă lipsit de putere. Când i-a sosit chemarea în ajutor, Nur ed-Din a trimis un mesager la Homs unde rezida Shirkuh, dar mesagerul l-a găsit pe acesta deja la porţile Alepului. Nur ed-Din nu a mai ezitat. I-a dat lui Shirkuh 8.000 de oameni şi 200.000 de dinari pentru a-i folosi împreună cu oastea Damascului pentru cucerirea Egiptului şi i-a poruncit lui Saladin să-şi însoţească unchiul. Shawar, care nu se decisese încă spre ce parte să încline, l-a avertizat pe Amaury, care s-a deplasat cu oastea spre istm sperând să-l poată ataca prin surprindere pe Shirkuh în momentul în care acesta ar fi ieşit din deşert. Shirkuh a reuşit să-l evite, trecând mai la sud. Nu mai exista pentru frânci altă soluţie decât retragerea. Amaury a început retragerea pe 2 ianuarie 1169, după ce a poruncit flotei sale să pornească spre Acra şi a chemat garnizoana de la Bilbeis să i se alăture.[592]

Şase zile mai târziu Shirkuh a intrat în Cairo. Lăsându-şi oastea încartiruită la Poarta el-Luq, a mers la palat unde califul i-a oferit daruri şi a promis bani şi hrană pentru trupele sale. Shawar l-a întâmpinat cordial. În zilele următoare l-a vizitat zilnic pentru a discuta chestiuni financiare şi o împărţire a viziratului. Shirkuh a primit aceste propuneri în chip graţios, dar nepotul său, Saladin, care îi era principalul sfetnic, a insistat să se treacă la acţiune. Califul a fost convins să vină deghizat în tabăra lui Shirkuh. Apoi, la 18 ianuarie, Shawar a fost invitat să-l însoţească pe Shirkuh într-un scurt pelerinaj la mormântul Sfântului as-Shafii. La plecare, a fost capturat de Saladin şi de oamenii acestuia. Escorta i-a fost dezarmată, iar el a căzut prizonier. În mai puţin de un ceas era emis un ordin al califului care îl condamna la moarte, iar capul său a ajuns la picioarele califului. Apoi, pentru a împiedica orice acţiune împotriva sa, Shirkuh a anunţat că oricine dorea putea jefui casa fostului vizir. Pe când mulţimea se repezea într-acolo, el şi califul plecau la palat şi preluau puterea. Regimul lui Shawar fusese prea impopular, iar grija lui Shirkuh faţă de respectarea legitimităţii fusese prea mare pentru ca oricare dintre guvernatorii provinciilor să se opună noului regim. În câteva săptămâni, Shirkuh a devenit stăpânul Egiptului. Emirii săi au preluat pământurile care aparţinuseră lui Shawar şi familiei acestuia. El însuşi a luat titlul de vizir şi rege.[593]

Shirkuh nu a supravieţuit multă vreme ascensiunii sale. A murit ghiftuindu-se la 23 martie 1169. Faima sa a fost umbrită de cea a stăpânului său, Nur ed-Din, şi a nepotului său, Saladin. Totuşi el a fost

cel care a sesizat mai limpede decât orice alt musulman că ocuparea Egiptului, cu poziţia sa strategică şi cu resursele sale nelimitate, constituia etapa premergătoare indispensabilă recuceririi Palestinei. Şi, în ciuda unor ezitări şi scrupule, Nur ed-Din s-a străduit neîncetat pentru realizarea acestui ţel. Nepotul său a cules roadele insistenţei sale. Aspectul său nu impresiona prin nimic. Era scund şi vânjos, roşu la faţă şi chior de un ochi. Trăsăturile îi trădau originea umilă. Era însă un militar de geniu şi puţini generali au fost iubiţi cu atât devotament de propriii lor oameni.[594]

Francii au realizat importanţa fatidică a triumfului lui Shirkuh. În timp ce unii au condamnat lăcomia lui Miles de Plancy, care îl convinsese pe rege să accepte bani mai degrabă decât să lupte, alţii au căutat un ţap ispăşitor în maestrul Ospitalierilor care a fost obligat să renunţe la funcţia deţinută şi să se retragă în Apus. Amaury însuşi a făcut un apel în Occident pentru o nouă cruciadă. O ambasadă impresionantă condusă de patriarhul Amaury şi de arhiepiscopul Cezareei a pornit la începutul lui 1169 cu scrisori pentru împăratul Frédéric, pentru regele Ludovic al VII-lea al Franţei, pentru Henric al II-lea al Angliei, pentru Margareta, regina regentă a Siciliei, şi pentru conţii de Flandra, de Blois şi de Troyes. Însă, după două zile de navigaţie, corăbiile ambasadorilor au fost lovite de o foarte puternică furtună, care i-a împins înapoi spre Acra. Niciunul dintre pasageri nu a dorit să îşi rişte viaţa.

O a doua solie a fost trimisă sub conducerea lui Frédéric, arhiepiscop de Tyr, însoţit de episcopul său sufragan, Ioan de Banyas, şi de Guibert, preceptorul Ordinului Ospitalierilor. Ei au ajuns la Roma în iulie 1169, iar papa Alexandru al III-lea le-a dat scrisori de recomandare către toţi clericii săi. Însă niciuna dintre scrisori n-a avut vreun folos. Regele Ludovic i-a reţinut timp de mai multe luni la Paris, unde episcopul de Banyas a încetat din viaţă, pentru a le explica necazurile sale cu plantageneţii. Au pornit mai departe spre Anglia unde regele Henric le-a vorbit despre problemele sale cu capeţienii. Certurile dintre papă şi împărat au făcut inutilă vizita în Germania. După doi ani de rugăminţi fără rezultat au revenit neconsolaţi în Palestina.[595]

O ambasadă trimisă la Constantinopol a avut mai mult succes. Manuel era conştient că balanţa de forţe din Orient devenise puternic dezechilibrată. El i-a oferit lui Amaury colaborarea marii flote imperiale pentru viitoarea campanie.[596] Regele a acceptat cu bucurie. Egiptul trebuia recucerit. Nur ed-Din părea foarte implicat în zonele nordice. A fost amestecat împreună cu fratele său din Mosul, Quth ed-Din, în problemele declanşate în 1168, după moartea lui Kara Arslan, emirul ortoqid de Diyar-Bekir, de luptele pentru succesiunea acestuia. La puţin timp s-a declanşat şi revolta lui Ghazi ibn Hassan,

guvernatorul de Menbij, şi a fost nevoie de câteva luni pentru înăbuşirea acesteia. Apoi a survenit moartea lui Quth ed-Din şi chestiunea succesiunii la Mosul avea să se declanşeze în curând.[597] În Egipt titlurile şi puterea lui Shirkuh au fost moştenite de nepotul Saladin. Însă Saladin era un conducător neîncercat. Alţi emiri ai lui Shirkuh speraseră să-i succeadă.

Califul l-a ales însă pe Saladin sperând ca lipsa de experienţă să-l constrângă să facă apel la dregători fatimizi. În acest timp eunucul şef al lui al-Adid, un nubian pe nume al-Mutamen sau Sfetnicul de încredere, a scris în secret la Ierusalim, promiţând sprijin dacă francii ar fi invadat Egiptul. Din nefericire unul dintre oamenii lui Saladin, mirat de forma unei perechi de sandale purtate de un mesager al Curţii, a interceptat şi desfăcut scrisoarea. Saladin nu s-a răzbunat pe loc. Însă veştile despre poziţia sa nesigură i-au încurajat pe creştini.[598]

Amaury i-a cerut împăratului să se grăbească, iar la 10 iulie 1169 flota imperială a ridicat ancora în Hellespont sub comanda marelui duce Andronic Kontostephanos. Flota principală a navigat spre Cipru, capturând pe drum două nave egiptene, în timp ce o mică escadră a pornit direct spre Acra, aducând bani pentru ostaşii lui Amaury. Amaury a fost rugat să anunţe în Cipru când dorea ca flota să pornească. Regele nu era însă pregătit. Campania din 1168 îi destabilizase forţele. Pierderile Ospitalierilor fuseseră foarte grele. Templierii refuzau în continuare să se implice, în timp ce baronii, descurajaţi de experienţele anterioare, nu mai erau la fel de entuziaşti ca mai înainte. Abia la sfârşitul lunii septembrie a chemat flota la Acra, unde splendida ei apariţie i-a uimit pe locuitori, şi expediţia a fost gata să pornească spre Egipt la mijlocul lunii octombrie, întârzierea a fost nefericită din două motive. Manuel fusese optimist şi sperase într-o campanie scurtă, fapt pentru care îşi aprovizionase flota doar pentru trei luni. Cele trei luni aproape că se scurseseră. Cipru, care nu îşi revenise încă după jaful lui Reynaud, nu a fost în măsură să ajute cu provizii, iar cele ce se puteau obţine la Acra nu erau suficiente.[599] În egală măsură, Saladin a primit numeroase avertismente despre expediţie. Pentru a-şi asigura poziţia la Cairo, l-a arestat şi l-a decapitat pe eunucul al-Mutamen la 20 august 1169.

Apoi i-a îndepărtat pe slujitorii din palat care erau cunoscuţi drept credincioşi ai califului, înlocuindu-i cu propriii săi oameni. Cei înlăturaţi, la îndemnul califului, au incitat garda nubiană a palatului să se revolte şi să atace trupele lui Saladin. Fratele lui Saladin, Fakhr ed-Din, a contraatacat, dar nu a putut face nimic până când Saladin a dat foc barăcilor gărzii de la Postat. Ştiind că familiile lor se aflau acolo, nubienii au fugit pentru a le salva. Fakhr ed-Din s-a năpustit atunci asupra lor şi i-a nimicit. Califul, care a văzut încleştarea, s-a grăbit să-l asigure pe Saladin de loialitatea sa. Abandonarea nubienilor

de către calif le-a completat înfrângerea. Garda armeană, care nu participase la luptă, a fost arsă de vie în barăci. La Cairo, opoziţia împotriva lui Saladin fusese redusă la tăcere.[600]

Oastea creştină a pornit în sfârşit la drum la 16 octombrie. Andronic Kontostephanos, deranjat de amânările lui Amaury, s-a oferit să transporte grosul trupelor pe mare, însă francii au insistat în privinţa drumului pe uscat. La 25 octombrie, oastea a intrat în Egipt la Farama, lângă Pelusium. Saladin se aştepta la un atac asupra Bilbeisului şi îşi concentrase trupele acolo, însă latinii au traversat braţele răsăritene ale Nilului cu ajutorul corăbiilor bizantine, care îi însoţiseră de-a lungul ţărmului, şi au mers rapid spre Damietta, bogata fortăreaţă care controla braţul principal al Nilului, de unde flota putea naviga spre Cairo. Saladin a fost luat prin surprindere. Nu a îndrăznit să plece din Cairo de teamă că simpatizanţii fatimizilor ar fi fost încurajaţi să se revolte. În schimb, a trimis întăriri la Damietta şi a trimis scrisori în Siria pentru a cere sprijin lui Nur ed-Din. Garnizoana Damiettei aruncase un lanţ gros de-a curmezişul fluviului. Corăbiile bizantine, care aveau deja de înfruntat un vânt potrivnic, nu au putut naviga pentru a intercepta trupele şi proviziile care soseau de la Cairo. Un atac asupra fortăreţei ar fi putut duce la cucerirea ei, însă, cu toate că Andronic Kontostephanos a propus o acţiune imediată, de teamă că proviziile sale vor începe să se termine, Amaury era copleşit de masivitatea fortificaţiilor. Dorea să construiască mai multe turnuri de asediu. Primul său turn fusese plasat dintr-o eroare de judecată împotriva porţiunii celei mai puternice a zidurilor. Spre oroarea creştinilor şi a musulmanilor locului, grecii şi-au folosit maşinile de asediu pentru a bombarda un cartier sanctificat de o capelă a Sfintei Fecioare ridicată pe locul în care se oprise din fuga sa. În fiecare zi în oraş ajungeau forţe proaspete. Şi, cu fiecare zi, raţiile marinarilor bizantini şi ale compatrioţilor lor de pe ţărm erau reduse, fără a primi ajutor de la aliaţii lor latini, care erau bine aprovizionaţi. În fiecare zi Kontostephanos se ruga de Amaury să încerce un atac de anvergură asupra zidurilor, iar Amaury îi răspundea că riscul era prea mare. Comandanţii săi, întotdeauna bănuitori la adresa bizantinilor, şopteau că zelul lui Kontostephanos era inspirat de dorinţa de a dobândi Damietta ca parte a prăzii imperiale. La început de decembrie devenise limpede că expediţia eşuase. Grecii nu mai puteau continua fără hrană. O barcă incendiară lansată de apărători pe mijlocul fluviului provocase pagube importante, cu toate că intervenţia promptă a lui Amaury diminuase pierderile. Fortăreaţa era de acum bine apărată şi bine aprovizionată şi se spunea că o oaste musulmană se apropie din Siria. Când anotimpul ploios a sosit mai devreme şi a transformat tabăra creştină într-o mocirlă, ridicarea asediului a devenit inevitabilă. Nu se ştie cine dintre Amaury sau Kontostephanos

a iniţiat negocierile cu sarazinii şi nu ne sunt cunoscute nici condiţiile acordului. Creştinii au primit, probabil, o sumă de bani, iar Amaury a crezut cu siguranţă că un semn amical faţă de Saladin îl va disocia pe acesta de Nur ed-Din cu care se bănuia că relaţiile nu sunt tocmai cordiale.

La 13 decembrie, creştinii au dat foc tuturor maşinilor de asediu pentru ca acestea să nu cadă în mâinile musulmanilor şi au plecat de la Damietta. Oastea a ajuns la Ascalon pe 24. Flota a fost mai puţin norocoasă. Pe când naviga spre miazănoapte s-a stârnit o furtună. Marinarii înfometaţi nu şi-au putut controla corăbiile şi multe dintre acestea s-au scufundat. Timp de mai multe zile leşurile grecilor au fost azvârlite pe ţărmul Palestinei. Kontostephanos a reuşit să scape şi a ajuns în Cilicia, de unde a pornit mai departe pe uscat pentru a-i raporta împăratului. Resturile flotei au ajuns pe malurile Bosforului la începutul noului an.[601]

Sfârşitul dezastruos al expediţiei a dat naştere în chip inevitabil unor acuzaţii. Francii i-au considerat pe greci vinovaţi de faptul că nu avuseseră suficiente provizii; grecii, cu mai multă îndreptăţire, le-au reproşat francilor nesfârşitele amânări. Atât Amaury, cât şi împăratul au realizat însă că alianţa nu trebuia ruptă, deoarece Saladin era, din momentul respectiv, stăpânul de necontestat al Egiptului.

Saladin era prea abil pentru a cădea în capcana diplomatică ce-i fusese pregătită de Amaury. Nur ed-Din avusese încredere în Shirkuh, dar era neîncrezător în privinţa ambiţiilor noului conducător al Egiptului. Saladin s-a comportat, cu toate acestea, în modul cel mai corect. În aprilie 1170, tatăl său, Njam ed-Din Ayub, a fost trimis la Nur ed-Din cu o unitate de trupe siriene, pe de o parte ca gest de prietenie, pe de altă parte pentru a da un indiciu. Ayub fusese devotat stăpânului său. Cum un mare număr de neguţători din Damasc au însoţit convoiul, nerăbdători să iniţieze legături comerciale cu Cairo, Nur ed-Din însuşi a întreprins o diversiune împotriva Kerakului cu scopul de a permite marii caravane să treacă fără incidente prin teritoriul Transiordaniei.[602] A fost singura acţiune a lui Nur ed-Din împotriva francilor. Pe durata expediţiei egiptene îi lăsase în pace, iar în ianuarie 1170 fuseseră chiar în măsură să ia în stăpânire castelul Akkar, la sud de Buqaia, care fusese pierdut probabil în 1165. Ca regent la Tripoli, Amaury a dăruit Ospitalierilor acest castel împreună cu oraşul Arqa. Astfel ordinul controla la acel moment întreaga vale.[603]

Pe 29 iunie 1170, Siria a fost lovită de un cutremur teribil, la fel de distrugător ca şi cel din 1157. Pentru următoarele câteva luni, creştini şi musulmani deopotrivă au fost ocupaţi cu repararea fortificaţiilor distruse. Alep, Shaizar, Hama şi Homs au fost toate puternic lovite, după cum au fost şi Krak des Chevaliers, Tripoli şi

Jebail. La Antiohia pagubele au fost enorme, însă francii le-au interpretat drept semn al pedepsei divine. Patriarhul grec şi clerul său oficiau Sfânta Liturghie în momentul în care Catedrala Sf. Petru s-a prăbuşit peste ei. În vreme ce Athanasie murea sub dărâmături, principele Bohemund şi Curtea sa au plecat în grabă la Qosair, la rivalul latin Aimery, pentru a-l ruga să se întoarcă în scaun. Scurtul episod al stăpânirii ecleziastice bizantine luase sfârşit.[604]

Împăratul nu a putut interveni, oricât de mânios a fost la primirea veştii, din pricină că lucrurile mergeau rău în Cilicia. Prinţul armean Thoros murise în 1168, lăsând moştenitor un copil, pe Rupen al II-lea. Acesta trebuia să-i succeadă având drept regent pe un senior franc numit Thomas, a cărui mamă fusese sora lui Thoros. Succesiunea a fost însă contestată de fratele lui Thoros, Mleh. Acesta depusese pe vremuri jurământul de Templier, apoi, după ce se certase cu Thoros şi încercase să-l asasineze, fugise la Nur ed-Din şi devenise musulman. La începutul lui 1170, Nur ed-Din i-a pus la dispoziţie trupe nu numai pentru a-şi detrona nepotul, dar şi pentru a invada câmpia Ciliciei şi a cuceri Mamistra, Adana şi Tarsus de la bizantini. Apoi i-a atacat pe Templieri la Baghras. Bohemund a făcut apel la Amaury, care a mers în Cilicia şi a restabilit temporar stăpânirea imperială. Această acţiune amicală l-a putut împăca pe Manuel pentru pierderea controlului ecleziastic asupra Antiohiei. Mleh era însă imposibil de stăpânit. Peste doar un an a reuşit să-l captureze pe Constantin Coloman şi a invadat din nou Cilicia.[605]

În acest timp, Nur ed-Din era ocupat mult mai la răsărit. Fratele său, Quth ed-Din din Mosul, murise în vara lui 1170. Cei doi fii ai săi, Saif ed-Din şi Imad ed-Din, îşi disputau moştenirea şi au trecut câteva luni înainte ca Nur ed-Din să rezolve chestiunea potrivit dorinţei sale. Răgazul a fost folositor francilor, însă chestiunea Egiptului rămânea nerezolvată. Amaury a rămas fidel politicii sale de alianţă strânsă cu împăratul şi de apeluri constante adresate Occidentului. În primăvara lui 1171 s-a decis să facă o vizită personală la Constantinopol. Plecarea i-a fost amânată de o ofensivă neaşteptată a lui Saladin împotriva frontierei sudice. La începutul lui decembrie 1170, o mare oaste egipteană şi-a făcut apariţia lângă Daron, cea mai sudică fortăreaţă a francilor de pe ţărmul Mediteranei. Fortificaţiile acesteia erau slabe şi, cu toate că Saladin nu avea maşini de asediu, cucerirea părea iminentă. Amaury, luând cu sine pe patriarh şi relicva Sfintei Cruci, a pornit în grabă spre Ascalon cu o oaste mică, dar bine antrenată. A ajuns la 18 decembrie şi s-a îndreptat spre fortăreaţa templieră Gaza, pe care a lăsat-o în grija lui Miles de Plancy, în timp ce Templierii i s-au alăturat în marşul spre Daron. A reuşit să treacă prin rândurile oştii egiptene şi să intre în Daron, astfel că Saladin a ridicat asediul şi s-a îndreptat spre Gaza. Oraşul a fost cucerit, iar

locuitorii, masacraţi în ciuda unei rezistenţe inutile poruncite de Miles. Citadela era însă atât de puternică, încât Saladin nu a îndrăznit să o atace. Drept urmare, la fel de brusc cum apăruse, a dispărut înapoi în Egipt. A trimis apoi trupe până în Golful Akaba, unde a cucerit avanpostul frânc Aila, situat la marginea golfului, în ultimele zile ale anului.[606]

Amaury a părăsit la 10 martie Acra, pornind spre Constantinopol cu o suită numeroasă, care îi includea pe episcopul Acrei şi pe mareşalul Curţii, Gérard de Pougi. Maestrul Templier, Philippe de Milly, a renunţat la funcţia sa pentru a porni înainte ca ambasador. După ce a ajuns la Tripoli, regele a navigat spre nord. A fost întâmpinat la Gallipoli de socrul său, care, din cauza vânturilor potrivnice, l-a condus pe uscat până la Heracleea. Acolo s-a îmbarcat din nou pentru a intra în capitală prin poarta palatului la portul Bukoleon, o onoare rezervată doar capetelor încoronate.

Primirea făcută i-a încântat pe Amaury şi suita sa. Manuel îi simpatiza pe occidentali în general şi îl considera pe Amaury plin de înţelegere. Şi-a arătat obişnuita generozitate copleşitoare. Familia sa, în special socrul regelui, s-a întrecut în ospitalitate. Au existat nenumărate ceremonii şi festivităţi. Au existat dansuri la Hipodrom şi plimbări cu barca în sus şi în jos prin Bosfor.[607] În mijlocul tuturor acestora împăratul şi regele au discutat proiecte. A fost elaborat şi semnat un tratat, dar conţinutul său nu este cunoscut. Se pare că, în termeni vagi, regele recunoştea suzeranitatea împăratului asupra creştinilor nativi; că Manuel a promis sprijin naval şi financiar oricând ar fi fost plănuită o nouă expediţie împotriva Egiptului şi că o acţiune comună urma a fi întreprinsă împotriva lui Mleh. Existau probabil clauze în privinţa Bisericii Ortodoxe de la Antiohia şi chiar din regat, unde Manuel asumase încă din 1169 sarcina redecorării Bisericii Naşterii Domnului din Betleem. O inscripţie pe mozaic atestă că artistul Efraim a executat lucrările la porunca împăratului. A fost totodată cel care s-a ocupat de reparaţiile de la Sfântul Mormânt.[608]

Oricare vor fi fost detaliile tratatului, francii au fost foarte mulţumiţi de vizită şi plini de admiraţie faţă de gazda lor. Au navigat de la Constantinopol spre casă la 15 iunie, cu speranţe pentru viitor.

Apelul în Occident a avut însă mai puţin succes. Frédéric de Tyr călătorea încă fără rezultat între curţile Franţei şi Angliei. Către sfârşitul lui 1170 Amaury i-a scris să-l invite în Palestina pe Ştefan de Champagne, conte de Sancerre, pentru a o lua de soţie pe Sibylla.[609] Sugestia a fost determinată de o tragedie care a lovit familia regală. Fiul lui Amaury, Balduin, avea nouă ani şi fusese trimis împreună cu alţi copii de vârsta sa pentru a fi instruit de Guillaume, arhidiacon de Tyr. Era un băiat frumos şi inteligent. Însă, într-o zi când copiii îşi puneau la încercare rezistenţa înfigându-şi unghiile în braţele

celorlalţi, Guillaume a observat că prinţul nu schiţa niciun gest. L-a urmărit cu atenţie şi în curând a realizat că băiatul era insensibil la durere pentru că era bolnav de lepră.[610] Era pedeapsa lui Dumnezeu pentru căsătoria incestuoasă a părinţilor, Amaury şi Agnes. A fost o veste îngrozitoare pentru regat. Chiar dacă Balduin ar fi crescut, nu ar fi putut niciodată perpetua dinastia. Tânăra regină greacă putea încă să aibă un fiu, dar pentru orice eventualitate, din raţiuni de siguranţă, Amaury a considerat înţelept să o căsătorească pe fiica mai mare cu un prinţ occidental experimentat, care putea acţiona la nevoie ca regent sau chiar ca rege. Ştefan a acceptat invitaţia şi a debarcat în Palestina însoţit de un număr de cavaleri în vara anului 1171, cu câteva zile înainte ca Amaury să revină de la Constantinopol. Nu i-a plăcut însă Palestina. A întrerupt brusc negocierile legate de căsătorie şi, după ce a făcut un pelerinaj la Locurile Sfinte, a plecat împreună cu însoţitorii săi spre nord, intenţionând să viziteze Constantinopolul. Pe când trecea prin Cilicia, a fost oprit de Mleh al Armeniei, care l-a jefuit de tot ce avea.[611]

În anul următor a sosit la Ierusalim un vizitator încă şi mai important, în persoana lui Henric Leul, duce al Saxoniei şi Bavariei, nepot al împăratului Lothar şi ginere al lui Henric al II-lea al Angliei. La rândul său a refuzat să lupte pentru Cruce. Venise doar ca simplu pelerin şi s-a întors cât a putut de repede în Germania.[612]

Indiferenţa occidentalilor a însemnat o cruntă dezamăgire. Însă poate că nu era nevoie imediat de o expediţie împotriva Egiptului. Relaţiile lui Saladin cu Nur ed-Din păreau pe punctul de a se rupe. În ianuarie 1171, Nur ed-Din a instalat la Mosul, unde cârmuia nepotul său, Saif ed-Din, o garnizoană proprie şi a anexat la domeniile sale Nisibin şi valea Khabur, în timp ce Sinjar a fost dăruit nepotului său favorit Imad ed-Din. Apoi, preocupat în chip pios de triumful ortodoxiei islamului, i-a scris lui Saladin, cerându-i ca în moscheile din Egipt să nu mai fie pronunţat numele califului fatimid, ci al califului din Bagdad. Saladin nu a dorit să dea curs solicitării. După două secole de domnie fatimidă, influenţa şiită era puternică în Egipt. Mai mult decât atât, deşi Nur ed-Din îi era stăpân, autoritatea lui în Egipt îi fusese conferită de califul fatimid. S-a eschivat până când, în luna august, Nur ed-Din a ameninţat că va veni personal în Egipt dacă nu i se va da ascultare. După ce a luat măsuri de precauţie, Saladin a pregătit schimbarea. Nimeni nu a îndrăznit să facă prima mişcare până când, în prima zi de vineri a anului musulman 567, un derviş din Mosul aflat în călătorie a intrat cu îndrăzneală în amvonul Marii Moschei şi s-a rugat pentru califul al-Mustadi. Exemplul său a fost urmat în întregul Cairo. La palat, califul fatimid al-Adid era pe moarte. Saladin le-a interzis slujitorilor să-i dea vestea. „Dacă îşi va reveni, va afla foarte repede”, a spus. „Dacă este să moară, atunci să

moară măcar în pace". Însă când bietul tânăr, cu câteva ore înainte de a muri, a cerut să-l vadă pe Saladin, cererea i-a fost refuzată, de teama unui complot. Saladin a regretat refuzul, dar era tardiv, şi a vorbit despre calif cu afecţiune. Odată cu al-Adid a pierit dinastia fatimidă. Prinţii şi prinţesele în viaţă au rămas captivi pentru a-şi petrece restul vieţii în lux, dar lipsiţi de contacte cu lumea înconjurătoare.[613]

Câteva zile mai târziu, Saladin a pornit să atace castelul Montreal la sud de Marea Moartă. A grăbit asediul foarte tare, în timp ce Amaury, din cauza informaţiilor greşite primite, a părăsit Ierusalimul prea târziu pentru a mai veni în ajutor. Dar, pe când garnizoana se pregătea de capitulare, Nur ed-Din a apărut dintr-odată pe drumul spre Kerak. Drept urmare, Saladin a ridicat asediul. I-a transmis lui Nur ed-Din că războaiele fraţilor săi din Egiptul de Sus l-au constrâns să se întoarcă la Cairo. Pentru Nur ed-Din acţiunea părea mai degrabă o trădare care trebuia pedepsită cu forţa. Auzind de nemulţumirea acestuia, Saladin s-a îngrijorat şi a convocat o adunare a familiei şi a principalilor săi comandanţi.

Cei mai tineri membri ai familiei au înclinat spre sfidarea puterii lui Nur ed-Din. Însă tatăl lui Saladin, bătrânul Najm ed-Din Ayub, s-a ridicat pentru a spune că el rămâne fidel stăpânului său şi l-a dojenit pe Saladin pentru ambiţie. L-a mustrat mai apoi şi în particular pentru faptul că a lăsat ca ambiţiile sale să-i fie atât de evidente. Saladin i-a urmat povaţa şi a trimis scuze lui Nur ed-Din, care, pentru moment, le-a acceptat.[614]

În vara lui 1171, Nur ed-Din a plănuit o expediţie în Galileea, dar mai apoi a renunţat la ea. Spre sfârşitul toamnei, deranjat de un act de piraterie comis de francii din Latakia împotriva a doua nave egiptene de comerţ, a devastat teritoriile Antiohiei şi Comitatului de Tripoli, a distrus castelele Safita şi Araima şi a fost convins să se retragă doar printr-o mare sumă de bani.[615] În 1172 a menţinut însă pacea, pe de o parte datorită neîncrederii sale în Saladin, iar pe de altă parte pentru că a încercat să obţină ajutorul selgiucizilor împotriva Antiohiei. Însă sultanul selgiucid, după ce a primit de la Constantinopol un avertisment sever, a respins propunerea şi a iniţiat un război de doi ani împotriva danişmenzilor. Alianţa bizantină, deşi nu a dat rezultate spectaculoase, a salvat cel puţin Antiohia de o coaliţie între Alep şi Konya.[616] Cam în aceeaşi vreme, Nur ed-Din a acceptat să-l elibereze pe Raymond de Tripoli pentru suma de 80.000 de dinari. Regele şi Ospitalierii au strâns cea mai mare parte din bani şi lui Raymond i s-a permis să se întoarcă acasă. Nu a mai plătit niciodată cei aproape 30.000 de dinari pe care îi mai datora lui Nur ed-Din.[617]

Războiul s-a reluat în 1173. Amaury s-a simţit suficient de sigur pentru a porni spre nord, în Cilicia, ca să-l pedepsească pe Mleh pentru nelegiuirea comisă împotriva lui Ştefan de Champagne şi să-şi

ţină promisiunea făcută împăratului. Campania nu a avut alt rezultat decât încetinirea expansiunii lui Mleh.[618] Nur ed-Din a folosit prilejul pentru a invada Transiordania şi l-a chemat în sprijin pe Saladin. Credincios sfatului tatălui său, Saladin a sosit din Egipt cu o oaste şi a început să asedieze Kerak. În acest timp, Nur ed-Din venea dinspre Damasc. La apropierea acestuia, Saladin a ridicat asediul şi s-a întors în Egipt afirmând, în chip adevărat, că tatăl său era grav bolnav. Era însă evident că nu dorea să distrugă statul-tampon creştin care se afla între el şi cuceritorul său stăpân. Nur ed-Din, la rândul său, şi-a stabilit tabăra sub zidurile Kerakului. Fieful Transiordaniei căruia îi era capitală aparţinea unei moştenitoare, Ştefania de Milly. Primul ei soţ, Onfroy, moştenitorul Toronului, murise cu câţiva ani mai devreme. Al doilea soţ, seneşalul lui Amaury, Miles de Plancy, era plecat alături de rege. În ajutorul ei a sărit primul ei socru, bătrânul conetabil Onfroy al II-lea de Toron. La mobilizarea forţelor regatului, Nur ed-Din s-a retras. Furia sa împotriva lui Saladin a fost fără margini. Când a aflat, în luna august, de moartea lui Najm ed-Din Ayub, fidelul său slujitor, a jurat să invadeze personal Egiptul în primăvara următoare.[619]

Această dezbinare a lumii musulmane trebuia să-i consoleze pe frânci, care, în toamna lui 1173, au primit propuneri pentru o altă neaşteptată perioadă de linişte. Puţine se mai auziseră despre asasini în ultimele decenii, cu excepţia uciderii arbitrare a lui Raymond de Tripoli în 1152. Ei îşi consolidaseră în linişte teritoriul în Munţii Nosairi. De regulă, ei nu exprimaseră animozitate faţă de frânci. Duşmanul lor de moarte era Nur ed-Din, a cărui putere le limitase extinderea spre est. El fusese totuşi incapabil să-i elimine, iar un pumnal găsit pe una dintre pernele sale într-o noapte îl atenţionase să nu împingă lucrurile prea departe. Şiiţi mai degrabă decât sunniţi în alegerile lor religioase, pentru Asasini sfârşitul califatului fatimid a constituit o mare surpriză. În 1169, comandamentul Asasinilor de la Alamut, în Persia, a trimis un nou conducător al provinciei Nosairi, pe al-Raşid ed-Din Sinan din Basra. Acest formidabil şeic, care a devenit cunoscut frâncilor drept Bătrânul din Munţi, a iniţiat o politică mai activă. El a trimis sol la Amaury, sugerând o alianţă strânsă împotriva lui Nur ed-Din şi sugerând că el şi oamenii săi iau în calcul convertirea la religia creştină. În schimb pare să fi cerut să se renunţe la un tribut pe care Templierii din Tortosa reuşiseră să îl impună unor sate ale Asasinilor. Indiferent dacă Amaury a crezut sau nu că Asasinii vor deveni vreodată creştini, el a fost bucuros să le încurajeze prietenia. Trimişii şeicului Sinan au revenit în munţi cu promisiunea că în curând vor fi urmaţi de o ambasadă frâncă. Pe când trecuseră de Tripoli, un cavaler templier, Gauthier de Mesnil, cu acordul marelui său maestru, i-a atras într-o ambuscadă şi i-a ucis pe toţi. Regele

Amaury a fost înspăimântat. Politica sa era subminată, iar onoarea îi era pătată doar pentru că ordinul era prea lacom ca să sacrifice o parte din veniturile sale. A poruncit marelui maestru Odo de Saint-Amand să-l predea pe vinovat. Odo a refuzat, oferindu-se doar să-l trimită pe Gauthier pentru a fi judecat de papă, singurul a cărui autoritate era recunoscută. Amaury era însă prea furios pentru a ţine seamă de regulamentele ordinului. A pornit în grabă cu trupe spre Sidon, unde se aflau marele maestru şi sfetnicii săi, şi-a croit drum în interior şi l-a răpit pe Gauthier, pe care l-a aruncat în temniţă la Tyr. Asasinii au fost asiguraţi că se va face dreptate, iar ei au acceptat scuzele regelui. În acest timp regele intenţiona să ceară de la Roma dizolvarea ordinului.[620]

Anul 1174 a început bine pentru creştini. Asasinii se arătau prietenoşi, iar alianţa cu Bizanţul se menţinea în condiţii bune. Tânărul rege al Siciliei, Guillaume al II-lea, promisese pentru primăvară ajutorul său naval. Discordia dintre Nur ed-Din şi Saladin ajunsese într-un punct de criză, iar Saladin însuşi nu era deloc sigur în Egipt, unde nobilimea şiită ţesea din nou intrigi împotriva sa, intrând în legătură cu latinii. În 1173, Saladin şi-a trimis fratele mai vârstnic, Turan Şah, să cucerească Sudanul pentru a-i servi drept refugiu pentru familie în cazul în care situaţia s-ar fi înrăutăţit. Turan a cucerit ţara până la Ibrim, lângă Wady Haifa, unde i-a ucis pe episcopul copt, pe credincioşii acestuia şi turma de cei şapte sute de porci. A raportat însă că ţinutul nu era deloc potrivit ca refugiu. Saladin l-a trimis apoi în sudul Arabiei, zonă pe care o prefera. Turan a cucerit-o în numele fratelui său şi a domnit acolo ca vicerege până în 1176.[621]

Nu era însă nevoie să se fugă de furia lui Nur ed-Din. În primăvara lui 1174, atabegul a sosit la Damasc pentru a pregăti campania în Egipt. Într-o dimineaţă, pe când călărea prin livezi cu prietenii săi, le-a vorbit despre nesiguranţa vieţii omeneşti. Nouă zile mai târziu, pe 15 mai, a murit de amigdalită. Fusese un mare cârmuitor şi un om bun, care iubise justiţia înainte de orice. După boala survenită cu nouăsprezece ani mai devreme, ceva din energia sa îl părăsise şi din ce în ce mai mult timp era dedicat exerciţiilor pioase. Dar pietatea sa, oricât de rigidă ar fi fost, i-a adus respectul deopotrivă al supuşilor şi duşmanilor. Era auster şi zâmbea rareori. Trăia în chip simplu şi şi-a forţat familia să facă la fel, preferând să cheltuiască vastele sale venituri pe acte caritabile. A fost un administrator grijuliu şi atent, iar cârmuirea înţeleaptă i-a consolidat regatul pe care îl cucerise cu sabia. În particular a căutat să domolească firea nestatornică a emirilor turci şi kurzi, aşezându-i pe domenii în schimbul cărora furnizau ostaşi, dar propriile sale curţi de judecată au ţinut totul sub control strict. Acest feudalism moderat a contribuit în mare măsură la restabilirea prosperităţii Siriei după aproape un secol

de stăpânire a normanzilor. Era înalt şi cu pielea închisă la culoare, aproape lipsit de barbă, cu trăsături regulate şi o expresie blândă şi tristă. Jocul de polo era singura lui recreaţie.[622]

Succesorul lui Nur ed-Din a fost fiul său, Malik as-Salih Ismail, un băiat de unsprezece ani, care îl însoţise la Damasc. Acolo, emirul Ibn al-Muqaddam, sprijinit de mama băiatului, a asumat regenţa, în vreme ce Gümüştekin, guvernatorul Alepului, oraş care fusese principala reşedinţă a lui Nur ed-Din, s-a proclamat la rândul său regent. Vărul regelui, Saif ed-Din din Mosul, a intervenit şi a anexat Nisibin şi întregul Jezireh până la Edessa. Saladin, în calitate de guvernator al celei mai bogate provincii, a scris la Damasc pentru a cere regenţa pentru sine. Pe moment era însă lipsit de putere pentru a da urmare acestei pretenţii.[623] Colapsul unităţii musulmane a oferit francilor o şansă de care Amaury s-a grăbit să profite. În iunie s-a îndreptat spre Banyas. Al-Muqqadam a pornit de la Damasc pentru a-l întâlni şi, aşa cum probabil Amaury intenţiona, i-a propus să se retragă în schimbul unei mari sume de bani, a eliberării captivilor franci şi a unei alianţe viitoare împotriva lui Saladin.[624] Amaury, care începuse să sufere de dizenterie, a acceptat propunerile. După parafarea acordului, a călărit spre Ierusalim prin Tiberiada şi Nablus, refuzând confortul unei litiere. A ajuns în capitală grav bolnav. La patul său au fost chemaţi doctori greci şi sirieni cărora le-a cerut să-i ia sânge şi să-i dea un purgativ. A fost refuzat, pentru că l-au considerat prea slăbit pentru a rezista tratamentului. Astfel a recurs la medicul său franc, care nu a avut astfel de scrupule. Tratamentul a părut să-i facă bine pentru o zi, două. La 11 iulie 1174, a murit la vârsta de 38 de ani.[625]

Dacă istoria este doar o chestiune de provocare şi răspuns, atunci întărirea unităţii islamului sub conducerea lui Zengi, Nur ed-Din şi Saladin a fost o reacţie inevitabilă la Prima Cruciadă. Însă soarta a fost adeseori prea capricioasă. La începutul lui 1174, steaua lui Saladin părea să apună. Moartea lui Nur ed-Din şi cea a lui Amaury, niciuna dintre ele de aşteptat, l-au salvat şi i-au deschis poarta pentru victoriile ce aveau să vină. Pentru latinii din Orient, moartea lui Amaury, într-o asemenea conjunctură, şi accidentele care i-au lovit familia au prevestit sfârşitul regatului. Amaury a fost ultimul rege creştin al Ierusalimului demn de tronul său. Făcuse greşeli. Se lăsase purtat de entuziasmul nobililor săi în 1168 şi de ezitările acestora în 1169. Era prea dispus să accepte daruri în bani, de care cârmuirea sa avea nevoie în acel moment, mai degrabă decât să urmeze o politică prudentă. Însă energia şi spiritul său întreprinzător au fost fără margini. A arătat că nici vasalii săi şi nici ordinele nu îi puteau sfida autoritatea fără a fi pedepsiţi. Dacă ar fi trăit mai mult, s-ar fi putut opune caracterului inevitabil al triumfului islamului.

Cartea a V-a

TRIUMFUL ISLAMULUI

I
UNITATEA MUSULMANĂ

„Cei înţelepţi vor moşteni mărirea, iar cei nebuni vor avea parte de ocară”.

Pilde, 3: 35

Saladin, ce urmărea evenimentele cu înfrigurare de la Cairo, a văzut în moartea regelui Amaury un semn al favorii divine. Intrigile şiite împotriva lui au culminat în luna aprilie, când Saladin a aflat despre un complot pentru uciderea lui. Saladin a lovit fără ezitare şi i-a crucificat pe capii conspiraţiei, dar nu putea fi sigur că nu mai existau şi alţi pregătiţi să ţească planuri împotriva lui dacă se găsea vreo armată creştină care să îi ajute. Între timp, şi moştenirea lui Nur ed-Din putea trece în mâinile altcuiva. [626] Acum, că Amaury nu mai era, dispăruse şi pericolul unui atac pe uscat. O flotă siciliană se mai afla în larg, deoarece regele Guillaume al II-lea nu aflase încă de eşecul conspiraţiei şiite şi nici de moartea lui Amaury. La 25 iulie 1174, sicilienii şi-au făcut brusc apariţia în faţa Alexandriei, cu 284 de corăbii încărcate cu oameni, cai şi provizii, sub comanda lui Tancred, comite de Lecce.

S-au trezit însă singuri, fără ajutorul pe care contau, după ce refuzaseră sprijinul împăratului. Guillaume se certase cu Manuel, deoarece acesta îi oferise lui Guillaume mâna fiicei sale Maria, după care şi-a retras oferta. Guillaume, în orice caz, dorea să arate că poate face mai multe decât bizantinii în 1169. Văzând că nu au reuşit să ia oraşul prin surprindere şi că Saladin se apropia cu armata lui, sicilienii s-au întors pe corăbiile lor şi au plecat pe 1 august. Saladin avea acum cale liberă către Siria.[627]

Ibn al-Muqqadam, guvernatorul Damascului, era îngrozit şi a cerut ajutorul francilor. Teama i-a crescut şi mai mult când tânărul as-Salih a fugit cu mama lui la Alep, sub tutela mai fermă al lui Gümüştekin. Ibn al-Muqaddam a apelat apoi la Saif ed-Din din Mosul ca să îi vină în ajutor, dar Saif ed-Din a preferat să îşi consolideze cuceririle din Jezireh. Locuitorii din Damasc au cerut guvernatorului să îl cheme pe Saladin, care a pornit de îndată împreună cu 700 de călăreţi. A traversat fără probleme Transiordania, deoarece francii nu au încercat să îl oprească, şi a ajuns la Damasc pe 26 noiembrie. Oraşul l-a primit cu bucurie. Saladin a petrecut o noapte în vechea casă a tatălui său. A doua zi dimineaţă, Ibn al-Muqaddam a deschis

porţile citadelei în faţa lui Saladin, care şi-a numit fratele guvernator în numele lui as-Salih. După ce a oferit daruri generoase din vistieria lui as-Salih locuitorilor din Damasc, Saladin a pornit spre nord împotriva lui Gümüştekin.[628]

Francii au rămas neputincioşi după moartea regelui Amaury. Singurul principe în viaţă din casa domnitoare era tânărul de 13 ani, Balduin, atins de lepră. Sora lui, Sybilla, cu un an mai mare decât el, era tot necăsătorită. Mama lui vitregă, regina Maria Comnena, dăduse naştere doar la fete, dintre care una murise, iar cealaltă, Isabella, nu avea decât 2 ani. Baronii l-au acceptat ca rege pe Balduin fără obiecţii. La patru zile de la moartea tatălui său, patriarhul l-a încoronat. Nu a fost numit niciun regent. Seneşalul Miles de Plancy, cel mai apropiat prieten al fostului rege şi senior al marii feude Transiordania prin dreptul soţiei, a preluat cârmuirea. Dar Miles nu era iubit, mai ales în sânul aristocraţiei locale, care îl ajutase pe contele Raymond de Tripoli să ceară regenţa. Alături de surorile regelui, Raymond era cea mai apropiată rudă din partea regală a familiei. Mama lui, Hodierna de Ierusalim, fusese mătuşa lui Amaury. Deşi Bohemund al Antiohiei descindea din sora mai mare a Hodiernei, Alice, el era cu un grad de rudenie mai îndepărtat de coroană şi locuia departe. Raymond, însă, tocmai se căsătorise cu cea de-a doua moştenitoare ca importanţă din regat, Eschiva de Bures, prinţesă de Galileea, văduva lui Gautier de Saint-Omer. Susţinătorii lui Raymond, conduşi de fostul conetabil Onfroy al II-lea de Toron, de familia Ibelin şi de Reynaud de Sidon, au insistat ca drepturile lui Raymond să fie prezentate înaltei Curţi. Miles a tergiversat lucrurile cât a putut, dar a trebuit să se supună, iar la sfârşitul toamnei Raymond a fost instalat regent. Câteva săptămâni mai târziu, Miles, ce fusese foarte afectat de plecarea lui de la putere, a fost asasinat într-o noapte întunecată pe străzile Acrei.[629]

Raymond avea acum 34 de ani şi era un bărbat înalt, subţire, cu păr negru şi piele oacheşă şi cu un nas puternic. Era un tip rece, stăpân pe sine şi lipsit de generozitate. În el nu se mai regăsea entuziasmul cavaleresc al primilor cruciaţi. În lungii ani de captivitate citise foarte mult, învăţase arabă şi studiase obiceiurile musulmanilor. Raymond privea chestiunea statelor latine din punct de vedere local şi îl preocupa supravieţuirea lor, şi nu rolul lor de vârf de lance al unei creştinătăţi agresive. Era un om capabil şi se bucura de sprijinul apropiaţilor lui, dar nu era decât regent şi avea duşmani puternici.[630]

Regenţa lui Raymond a deschis o ruptură în regat. Şi până atunci existaseră facţiuni, mai ales în timpul reginei Melisenda, dar nu avuseseră viaţă lungă. Regele Amaury ştiuse să le ţină sub control. Acum au apărut două partide distincte. Unul era format din baronii locului şi din Cavalerii Ioaniţi, ce îl urmau pe Raymond, căutau o cale de înţelegere cu vecinii lor şi nu erau dispuşi să pornească în aventuri

riscante, iar celălalt era format din nou-veniţii din Occident şi din Templieri. Acest partid era agresiv, practica un creştinism-militant şi şi-a găsit liderii potriviţi în 1175, când Reynaud de Châtillon a fost eliberat într-un final din captivitatea musulmană, împreună cu Joscelin de Edessa, un conte fără comitat, pe care destinul îl făcuse un aventurier. Animozităţile personale erau mai puternice decât diferendele politice. Cei mai mulţi nobili erau veri, iar certurile în familie sunt mereu cele mai aprige. Cele două soţii ale lui Amaury se urau reciproc. Agnes de Courtenay, sora lui Joscelin, se măritase de două ori după divorţ. Următorul ei soţ, Hugues d'Ibelin, a murit la puţini ani după căsătorie. Succesorul lui, Reynaud de Sidon, a descoperit cu bucurie că, la fel ca Amaury, era prea apropiat în grad de rudenie cu Agnes şi a obţinut o anulare a căsătoriei.[631] În vreme ce Agnes a ţinut cu tabăra fratelui ei şi cu Templierii, Reynaud s-a alăturat celorlalţi. Regina Maria Comnena s-a recăsătorit în curând cu fratele lui Hugues d'Ibelin, Balian, căruia i-a adus ca zestre feuda Nablus. A fost o căsnicie fericită, iar regina-văduvă a jucat un rol important în partidul soţului ei.[632] Reynaud de Châtillon, la câteva luni după eliberare, s-a căsătorit cu moştenitoarea ţinutului Transiordania, Stephanie, văduva lui Miles de Plancy, care vedea în Raymond ucigaşul soţului ei.[633] Lunga dispută a lui Raymond cu cavalerii templieri a pornit de la o chestiune personală. Un cavaler flamand, Gérard de Ridfort, a venit la Tripoli în 1173 şi a intrat în serviciul contelui, care i-a promis mâna primei moştenitoare de seamă ce se va ivi în comitat. Dar după ce seniorul de Batrun a murit câteva luni mai târziu, lăsându-şi moştenire pământurile fiicei sale Lucia, Raymond a ignorat dreptul lui Gérard şi a căsătorit-o cu un pisan bogat numit Plivano. Acesta, lipsit de fineţe, a pus-o pe fată pe cântar şi i-a oferit lui Raymond greutatea ei în aur. Gérard, furios şi dezamăgit, s-a alăturat Templierilor şi a devenit foarte repede seneşal şi un membru important al Ordinului. Nu l-a iertat pe Raymond niciodată.[634]

Tânărul rege, conştient fiind de intrigile din jurul lui, a încercat să păstreze un echilibru între cele două partide. Raymond a rămas regentul lui timp de trei ani, dar legăturile de rudenie l-au apropiat pe tânărul Balduin mai mult de familia Courtenay. Unchiul lui, Joscelin, a devenit seneşal în 1176, iar mama lui, Agnes, a revenit la Curte. Influenţa ei a fost una dezastruoasă. Agnes era o femeie rea şi lacomă, ahtiată după bărbaţi şi bani. Nu îi fusese permis să îşi crească propriii copii. Balduin fusese lăsat în grija lui Guillaume de Tyr, iar Sybilla în cea a surorii reginei Melisende, principesa-abatisă Yvette de Bethania. Aceasta a început să intervină în vieţile copiilor. Balduin o asculta, deşi ştia că greşeşte, iar Sybilla era dominată în totalitate de Yvette.[635]

Prima datorie a lui Raymond în calitate de regent a fost să

oprească ascensiunea lui Saladin. Francii nu reuşiseră să împiedice unirea Damascului cu Cairo, dar cel puţin Alepul era încă separat. De îndată ce a primit întăriri din Egipt, Saladin a plecat de la Damasc către Alep. Pe 9 decembrie 1174 a intrat în Homs şi a lăsat trupe să asedieze castelul care opunea rezistenţă. De acolo a trecut prin Hama către Alep. Deoarece Gümüştekin a închis porţile oraşului în faţa lui, Saladin a început un veritabil asediu al Alepului, pe 30 decembrie. Locuitorii erau aproape gata să se predea, dar tânărul as-Salih a coborât în mijlocul lor şi le-a cerut să îl apere de omul care îi furase moştenirea. Mişcaţi de povestea lui, apărătorii Alepului nu au cedat. Între timp, Gümüştekin a trimis după ajutor la Asasini şi la franci. Câteva zile mai târziu, lângă cortul lui Saladin au fost surprinşi câţiva Asasini, care au fost ucişi după ce au încercat disperaţi să se apere. Pe 1 februarie, comitete Raymond şi o armată de franci şi-au făcut apariţia înaintea Homsului şi au început să atace zidurile oraşului, ajutaţi şi de garnizoana castelului. Această acţiune a avut efectul scontat. Saladin a ridicat asediul Alepului şi s-a grăbit către sud. Raymond nu a rămas ca să îl întâlnească. Toată luna ce a urmat Saladin a fost ocupat cu asediului Homsului. În aprilie era deja stăpânul întregii Sirii până la Hama, dar Alepul rămăsese independent. Drept recunoştinţă faţă de latini, Gümüştekin i-a eliberat pe Reynaud de Châtillon şi pe Joscelin de Courtenay, ca şi pe alţi prizonieri creştini aflaţi în închisorile Alepului. [636]

Succesele lui Saladin l-au stârnit pe nepotul lui Nur ed-Din, Saif ed-Din din Mosul, care şi-a trimis fratele, pe Izz ed-Din, în fruntea unei armate mari, să lupte alături de Gümüştekin. Saladin, sperând probabil să dezbine Alepul şi Mosului, s-a oferit să cedeze Hama şi Homs lui Gümüştekin. Oferta a fost respinsă. Armata aliată însă a fost prinsă într-o vale strâmtă printre dealurile de la nord de Hama şi a fost măcelărită de soldaţii lui Saladin. Saladin nu s-a simţit destul de puternic pentru a continua ofensiva. S-a ajuns la armistiţiu, datorită căruia Saladin a mai ocupat câteva oraşe la nord de Hama, dar altminteri situaţia a rămas neschimbată.[637]

Saladin a renunţat la aşa-zisa vasalitate a sa faţă de as-Salih, spunând că a făcut tot posibilul pentru a-l servi cu loialitate, dar as-Salih preferase alţi sfetnici şi îi respinsese ajutorul. Drept urmare, Saladin şi-a luat titlul de rege al Egiptului şi al Siriei şi a bătut monedă în nume propriu. Califul Bagdadului a aprobat mişcarea şi i-a trimis veşminte regale, care au sosit la Hama, în luna mai.[638]

Armistiţiul cu dinastia Zengi nu a durat prea mult. În luna martie a anului 1176, Saif ed-Din din Mosul a traversat personal Eufratul cu o armată numeroasă şi s-a alăturat trupelor lui Gümüştekin în faţa Alepului. Saladin, care primise din nou întăriri din Egipt, s-a deplasat într-acolo ca să îl înfrunte. O eclipsă de soare din 11 aprilie i-a

îngrijorat pe soldaţii lui pe când traversau fluviul Orontes lângă Hama. Saif ed-Din i-a luat prin surprindere zece zile mai târziu, pe când îşi adăpau caii, dar a ezitat să atace imediat. A doua zi dimineaţă, când Saif ed-Din şi-a adus toate forţele ca să atace tabăra lui Saladin la Movila Sultanului, la 20 de mile sud de Alep, era prea târziu. Prima şarjă aproape că a avut succes, dar Saladin a contraatacat în fruntea rezervelor sale şi a rupt liniile inamice. Până seara, câştigase bătălia. Avuţia lăsată în urmă de Saif ed-Din, care a fugit de pe câmpul de bătălie, a fost împărţită de Saladin oamenilor săi prizonierii au fost trataţi omeneşte şi au fost trimişi acasă. Generozitatea şi bunătatea lui Saladin au făcut o impresie foarte bună.[639]

Alepul refuza în continuare să îşi deschidă porţile în faţa lui Saladin. De aceea el a atacat şi a cucerit fortăreţele ce se aflau între oraş şi Eufrat, Biza'a şi Menbij, după care a început asediul marii fortăreţe Azaz, ce controla drumul către nord. Acolo, încă o dată, aproape că a fost ucis de Asasini, care au intrat în cortul lui în timp ce se odihnea. A fost salvat de coiful de armură pe care îl purta sub turban. Fortăreaţa Azaz a capitulat pe 21 iunie. Pe 24 iunie Saladin a apărut din nou în faţa Alepului. Dar de data aceasta a fost dispus să negocieze. As-Salih şi prinţii ortoqizi din Hisn Kaifa şi Mardin care l-au sprijinit au fost de acord să îi cedeze lui Saladin toate pământurile pe care acesta le-a cucerit. Toţi au jurat solemn să păstreze pacea. Atunci când se semna tratatul, pe 29 iulie, sora mai mică a lui as-Salih a vizitat tabăra lui Saladin. Acesta a întrebat-o cu blândeţe ce dar i-ar plăcea, şi ea a răspuns că dorea castelul din Azaz. Atunci Saladin a returnat castelul fratelui ei.[640]

Deşi Saladin nu cucerise încă Alepul, as-Salih şi verii lui erau speriaţi. Saladin putea oricând să se înţeleagă cu Asasinii şi cu latinii. Saladin a intrat în munţii Nosairi ca să asedieze Masyaf, principala citadelă a Asasinilor. Şeicul Sinan era plecat, iar pe când se grăbea să se întoarcă, soldaţii lui Saladin ar fi putut să îl prindă, dar o forţă misterioasă i-a împiedicat. A fost ca o vrajă. Saladin însuşi era chinuit de vise ciudate. Într-o noapte s-a trezit şi a găsit pe patul lui nişte lipii pe care doar Asasinii le făceau, iar lângă ele un pumnal otrăvit şi o bucată de hârtie cu un vers ameninţător scris pe ea. Saladin era convins că însuşi Sinan, Bătrânul de pe Munte, fusese în cortul lui. Curajul i-a dispărut şi a trimis un mesager la Sinan rugându-l să i se ierte păcatele şi promiţând, în schimbul unui salvconduct, să nu-i mai deranjeze pe Asasini niciodată. Bătrânul l-a iertat şi tratatul dintre ei a fost respectat[641].

Un asemenea tratat nu putea fi încheiat cu francii. Existase un armistiţiu în 1175, atunci când Saladin, nevoit să se ocupe de Saif ed-Din, a eliberat prizonierii creştini aflaţi în mâinile lui.[642]

Dar anul următor latinii au încălcat armistiţiul. Pe când Saladin asedia Alepul, Raymond de Tripoli a invadat Beqa'a dinspre Buqaia, iar armata regală sub comanda lui Onfroy de Toron şi a regelui de 15 ani a sosit din sud. Se pare că Raymond a suferit o mică înfrângere din partea lui Ibn al-Muqaddam, acum guvernator de Baalbek, dar creştinii au făcut joncţiunea şi l-au înfrânt serios pe fratele lui Saladin, Turan Şah, şi miliţia din Damasc. Francii s-au retras de îndată ce Saladin s-a apropiat dinspre nord. Saladin nu i-a urmărit, deoarece era nerăbdător să se întoarcă în Egipt. L-a lăsat pe Turan Şah în fruntea unei armate numeroase în Siria, iar el a traversat rapid Transiordania şi a ajuns la Cairo la sfârşitul lui septembrie.[643]

Timp de un an a fost un răgaz de pace, care a fost bine-venit pentru ambele tabere. Saladin a reorganizat Egiptul şi a reconstruit şi refortificat Cairo, iar regatul de Ierusalim s-a confruntat cu propriile probleme interne. În 1177, regele Balduin a devenit major, la 16 ani, şi Raymond a renunţat la regenţă. Dar regele suferea de lepră şi boala se agravase. Nimeni nu se aştepta ca el să trăiască prea mult. Pentru a asigura succesiunea, prinţesa Sybilla trebuia căsătorită. În anul 1175, probabil la sugestia lui Ludovic al VII-lea al Franţei, Balduin l-a invitat pe Guillaume Longue-Epée, fiul cel mare al marchizului de Montferrat, să vină în Palestina şi să accepte mâna Sybillei. A fost o alegere bună, deoarece Guillaume avea multe relaţii. Era văr cu împăratul Frédéric Barbarossa şi cu regele Ludovic al Franţei. Deşi nu mai era tânăr, era un bărbat galant şi îndeajuns de prezentabil pentru a fi plăcut de prinţesă. Guillaume a sosit la Sidon în octombrie 1176. Căsătoria cu Sybilla a avut loc după câteva zile. Guillaume a primit comitatele de Jaffa şi Ascalon şi a fost numit succesor la tron. Dar speranţele bazate pe vigoarea şi sănătatea lui au fost zadarnice. La începutul anului 1177, Guillaume s-a îmbolnăvit de malarie. Boala a durat câteva luni şi el a murit în iunie. Văduva lui a dat naştere unui fiu la sfârşitul verii, care era moştenitor la tron, dar care necesita şi o regenţă inevitabilă. Trimişii regelui prin toată Europa au căutat un alt soţ pentru Sybilla.[644]

Trimişii au căutat în Occident şi noi aliaţi împotriva lui Saladin, deoarece ştiau că repausul nu putea dura prea mult. Principii din Europa erau însă prinşi cu propriile lor treburi şi nici Constantinopolul nu putea oferi ajutor ca pe vremuri. Anul 1176 a fost un an de cotitură în istoria Bizanţului. Sultanul selgiucid Kilij Arslan al II-lea devenise foarte agitat faţă de împărat. Cât timp Nur ed-Din a fost în viaţă, Kilij Arslan al II-lea a fost ţinut în frâu, deoarece Nur ed-Din intervenise în Anatolia în 1173 ca să oprească avansul selgiucizilor în teritoriul danişmend. Generalul lui Nur ed-Din, Abdalmassih, fostul ministru al lui Quth ed-Din la Mosul, a returnat Cezareea-Mazacha danişmendului Dhul-Nun şi el însuşi a rămas la Sivas cu o garnizoană. Fratele lui Kilij

Arslan, Şahinşah, a fost confirmat ca stăpân al Ankarei, acolo unde fusese instalat de către împărat cu câţiva ani înainte. Dar moartea lui Nur ed-Din l-a eliberat pe Kilij Arslan de această constrângere. La sfârşitul anului 1174, Abdalmassih era deja înapoi în Mosul, Dhul-Nun şi Şahinşah erau în exil la Constantinopol, iar ţinuturile lor erau în mâinile lui Kilij Arslan, care după aceea şi-a întors atenţia către Bizanţ. În vara anului 1176, Manuel a hotărât să termine o dată pentru totdeauna cu turcii. Câteva mici succese din vara anterioară îl îndemnaseră să îi scrie Papei să îl anunţe că vremurile erau favorabile unei alte cruciade. Manuel urma să garanteze siguranţa drumului prin Anatolia. A trimis în Paflagonia o armată sub comanda vărului său Andronicus Vatatses ca să îl repună în drepturi pe Dhul-Nun, în timp ce Manuel însuşi a condus marea armată imperială, sporită cu toate întăririle pe care le-a putut aduna, către capitala Sultanului la Konya. Aflând de expediţie, Kilij Arslan a cerut pacea, dar Manuel nu mai avea încredere în cuvântul acestuia.

La începutul lui septembrie, expediţia din Paflagonia a eşuat dezastruos în faţa zidurilor cetăţii Niksar. Capul lui Vatatses a fost trimis ca trofeu sultanului. Câteva zile mai târziu, armata lui Manuel a părăsit valea Meanderului, a trecut pe lângă fortăreaţa Sublaeum pe care o construise cu un an înainte şi pe lângă lacul Egridir şi s-a îndreptat către dealurile ce duceau spre măreţul lanţ muntos Sultan Dagh. Căruţe încărcate cu maşinării de asediu şi provizii îi încetineau înaintarea, iar turcii devastaseră regiunea. Drumul ducea prin trecătoarea numită Tzibritze de către greci, cu ruinele fortăreţei Myriocephalum la capătul ei. Armata turcă se adunase în mod vizibil pe culmile dealului golaş. Generalii experimentaţi l-au prevenit pe Manuel să nu intre cu armata atât de înceată în trecătoare de faţă cu duşmanii, dar prinţii tineri aveau încredere în abilităţile lor şi doreau să se acopere de glorie. L-au convins pe împărat să îşi continue avansul. Sultanul adunase soldaţi de la toţi aliaţii şi vasalii. Armata lui era la fel de numeroasă ca aceea a lui Manuel, mai prost înarmată, dar mai mobilă. Pe 17 septembrie, avangarda bizantină a intrat în trecătoare. Turcii s-au retras din faţa lor, doar ca să înconjoare dealurile şi să năvălească pe vale asupra armatei bizantine ce tocmai trecea pe drumul îngust. Cumnatul împăratului, Balduin al Antiohiei, aflat în fruntea regimentului de cavalerie, a contraatacat, urcând cu oamenii săi pe dealuri, dar toţi au fost ucişi. Soldaţii din vale au văzut înfrângerea, dar erau atât de înghesuiţi, încât abia îşi puteau mişca mâinile. O conducere neînfricată poate că i-ar fi salvat, dar curajul l-a părăsit pe Manuel. El a fost primul care s-a panicat şi a fugit din trecătoare. Întreaga armată a încercat să îl urmeze, dar în haosul iscat căruţele de transport au blocat drumul. Puţini soldaţi au reuşit să scape. Turcii, fluturând capul lui Vatatses înaintea lor, au măcelărit

după placul inimii până la lăsarea serii. Atunci sultanul a trimis un sol la împărat, care încerca să îşi adune trupele în câmpie, şi i-a oferit pacea cu condiţia să se retragă de îndată şi să distrugă fortăreţele Sublaeum şi Dorylaeum. Manuel a acceptat recunoscător termenii. Avangarda lui necucerită s-a întors nevătămată prin trecătoare şi s-a reunit cu tristele rămăşiţe ale armatei cu care Manuel se întorcea acasă, hărţuit de turcii care nu înţelegeau îngăduinţa lui Kilij Arslan. Acesta însă avea interese în Răsărit şi nu era preocupat de o expansiune spre Apus. Tot ce dorea aici era siguranţă.[645]

Manuel însă era conştient de însemnătatea dezastrului, pe care îl compara el însuşi cu cel de la Manzikert, întâmplat cu un veac în urmă.[646] Impresionanta maşinărie de război construită de tatăl şi de bunicul lui era acum nimicită, iar reconstruirea ei ar fi durat mulţi ani. Ea nu a mai fost, de fapt, reconstruită niciodată. Bizanţul mai avea trupe suficiente pentru apărarea frontierelor şi chiar pentru a repurta câteva mici victorii în următorii trei ani. Dar împăratul nu va mai putea invada niciodată Siria şi nici impune voinţa la Antiohia. Nu mai rămăsese nimic nici din prestigiul care îl oprise pe Nur ed-Din, aflat la apogeul puterii sale, de a pătrunde prea mult în teritoriul creştin. Destinul latinilor a fost la fel de mult influenţat de dezastrul de la Myriocephalum ca şi cel al bizantinilor. În pofida neîncrederii şi a lipsei de înţelegere reciproce, latinii înţelegeau că existenţa unui imperiu puternic era suprema apărare împotriva triumfului islamului. Pentru moment, ştiind că în Siria de nord cârmuia un băiat nevolnic precum as-Shalih, francii nu au conştientizat importanţa bătăliei. Dar când Guillaume de Tyr a vizitat Constantinopolul trei ani mai târziu şi a aflat pe deplin ce s-a întâmplat, a înţeles pericolul ce îi aştepta în viitor.[647]

Deşi armata lui Manuel fusese anihilată, flota era încă puternică şi împăratul era pregătit să o folosească împotriva lui Saladin. Încă o dată, în anul 1177, a promis să o trimită în sprijinul unui atac latin asupra Egiptului. În acea vară se auziseră zvonuri despre o nouă cruciadă din Occident; se spunea că Ludovic al II-lea şi Henric al II-lea al Angliei luaseră semnul Crucii.[648] În schimb, un singur suveran occidental şi-a făcut apariţia în Palestina. În septembrie, pe când Balduin se refăcea după un atac de malarie, Filip, conte de Flandra, a acostat cu o suită numeroasă la Acra. Era fiul contelui Thierry şi al Sybillei de Anjou. Latinii, amintindu-şi de cele patru cruciade ale tatălui său şi de dragostea pioasă a mamei sale faţă de Ţara Sfântă, şi-au pus mari speranţe în el. Vestea sosirii lui Filip a adus şi patru înalţi ambasadori ai împăratului, oferind bani pentru o expediţie în Egipt, urmaţi de o flotă bizantină cu 70 de corăbii bine dotate ce a ancorat la Acra. Regele Balduin, prea slăbit pentru a merge în luptă, s-a grăbit să îi ofere regenţa lui Filip dacă ar fi condus expediţia în Egipt. Dar Filip

ezita şi se eschiva, spunând că sosise în primul rând pentru pelerinaj şi că nu îşi putea asuma o asemenea răspundere singur. La sugestia lui Balduin că Reynaud de Châtillon ar putea conduce armata alături de el, Filip a criticat caracterul acestuia. I s-a arătat că flota bizantină era acolo ca să colaboreze, dar Filip a întrebat doar de ce trebuia să le facă pe plac grecilor. Într-un final a mărturisit că singurul obiectiv al vizitei în Palestina era căsătoria celor două verişoare ale sale, prinţesele Sybilla şi Isabella, cu cei doi fii mai tineri ai vasalului său preferat, Robert de Béthune. A fost prea mult pentru baronii din Ierusalim. „Noi am crezut că ai venit să lupţi pentru Cruce, iar tu vorbeşti doar de căsătorii", a exclamat Balduin d'Ibelin atunci când contele şi-a făcut cunoscute pretenţiile la Curte. Cu intenţiile curmate şi furios, Filip şi-a pregătit plecarea. Cearta i-a uluit pe ambasadorii bizantini.

Era clar că expediţia în Egipt nu va avea loc. Au aşteptat o lună, după care au plecat cu flota, dezamăgiţi, ca să îi dea de veste împăratului despre incurabila frivolitate a latinilor.[649]

Contele de Flandra a părăsit Ierusalimul şi s-a îndreptat spre Tripoli la sfârşitul lui octombrie. Este posibil să fi avut mustrări de conştiinţă, deoarece a acceptat să îl însoţească pe contele Raymond împotriva Hamei, care a primit şi trupe de la regele Balduin ca să îl ajute. În vreme ce un mic contingent efectua incursiuni în teritoriile controlate de cetatea Homs, prins ulterior într-o ambuscadă şi pierzând toată prada, cei doi conţi au început asediul Hamei, al cărei guvernator era grav bolnav. S-au retras după apariţia trupelor din Damasc, fără să fi obţinut nimic. De la Tripoli contele Filip a plecat spre Antiohia, şi acolo a fost de acord să îl ajute pe principele Bohemund să atace oraşul Harenc. Acesta îi aparţinuse lui Gümüştekin, fostul ministru al lui as-Salih, care fusese executat din ordinele stăpânului său în urma unei dispute. Vasalii lui Gümüştekin s-au răsculat împotriva lui as-Salih, dar au oprit revolta la apropierea francilor. Bohemund şi Filip au început un asediu neconvingător asupra oraşului. Operaţiunile de tunelare nu au avut succes, iar as-Salih reuşise să trimită un detaşament de întăriri printre liniile francilor. Atunci când as-Salih a trimis mesageri care i-au anunţat că Saladin, adevăratul inamic al Alepului şi al Antiohiei, se întorsese în Siria, francii au ridicat asediul. Filip de Flandra s-a întors la Ierusalim de Paşte, apoi a luat o corabie din Latakia către Constantinopol.

Saladin trecuse frontiera din Egipt pe 18 noiembrie.[650] Serviciul lui de informaţii era excelent ca întotdeauna. Ştia că alianţa franco-bizantină se prăbuşise şi că Filip de Flandra plecase în nord. Saladin a decis în favoarea unui contraatac subit de pe coastă în Palestina. Templierii au chemat toţi cavalerii din ordin pentru apărarea Gazei, dar armata egipteană a înaintat direct către Ascalon. Bătrânul

conetabil Onfroy de Toron era grav bolnav, iar regele abia ieşise din convalescenţă. Cu toate trupele pe care a reuşit să le adune, 500 de cavaleri în total, şi cu episcopul Betleemului purtând Sfânta Cruce, Balduin s-a grăbit către Ascalon şi a intrat în fortăreaţă cu puţin înainte de sosirea inamicului. Balduin convocase toţi soldaţii din regat să vină la Ascalon, dar primele trupe au fost interceptate de Saladin şi capturate. Lăsând un mic detaşament la Ascalon ca să îl reţină pe rege acolo, Saladin a continuat să meargă către Ierusalim. De data aceasta, Saladin a fost prea încrezător. Între el şi capitala creştină nu se mai afla niciun duşman, de aceea a relaxat disciplina trupelor şi a permis soldaţilor să se împrăştie la jefuit. Înarmat cu curajul disperării, Balduin a reuşit să trimită un mesaj la Templieri, spunându-le să părăsească Gaza şi să i se alăture. Atunci când Templierii s-au apropiat, Balduin a ieşit din Ascalon, a călătorit pe ţărm până la Ibelin, după care a virat înspre uscat. La 25 noiembrie, armata egipteană traversa un defileu în apropiere de castelul Montgisard, la câţiva kilometri sud-est de Ramla, când latinii i-au atacat pe neaşteptate dinspre nord. A fost o surpriză totală. Câteva trupe erau absente, în căutare de provizii, iar Saladin nu a mai avut timp să regrupeze restul armatei. Mulţi soldaţi au fugit înainte de primul atac. Saladin însuşi a fost salvat de garda sa personală mamelucă. Regimentele care au rămas pe loc au fost distruse aproape în totalitate. Regele s-a aflat în fruntea creştinilor. Curajul fraţilor Ibelin, Baudouin şi Balian, şi a fiilor vitregi ai lui Raymond, Hugues şi Guillaume de Galileea, a contribuit decisiv la victorie. Sfântul Gheorghe a fost văzut luptând alături de ei.

După câteva ore armata egipteană fugea către casă, abandonând toată prada şi prizonierii. Soldaţii şi-au aruncat şi armele pentru a putea fugi mai repede. Saladin a reuşit să restabilească o oarecare ordine, dar trecerea deşertului Sinai a fost dificilă, cu beduinii hărţuindu-i pe fugarii lipsiţi de apărare. De la frontiera egipteană Saladin a trimis mesageri călare pe dromaderi ca să îi asigure pe potenţialii rebeli că era încă în viaţă. Revenirea lui la Cairo a fost anunţată în tot Egiptul prin porumbei-călători. Dar prestigiul lui suferise enorm.[651]

Pentru latini fusese o victorie măreaţă, care pentru moment salvase regatul Ierusalimului, dar care pe termen lung nu a schimbat nimic. Resursele Egiptului erau nelimitate, iar francii erau mereu în criză de oameni. Dacă regele Balduin ar fi putut să îl urmărească până în Egipt sau să atace Damascul, puterea lui Saladin ar fi fost zdrobită, dar fără ajutor extern nu îşi putea expune armata riscului unei ofensive. A hotărât în schimb să ridice o serie de fortificaţii de-a lungul frontierei cu Damascul, acolo unde pierderea Banyasului a afectat sistemul defensiv al regatului. Onfroy de Toron se ocupa de

fortificarea dealului Hunin, pe drumul de la Banyas la Toron, iar regele Balduin a început construirea unui castel pe Iordanul superior, între lacul Huleh şi Marea Galileei, care să controleze vadul unde Iacov s-a luptat cu îngerul, numit şi Vadul Iabocului. Ţinuturile riverane erau locuite de ţărani şi oieri musulmani, loiali fie Damascului, fie creştinilor. Ei traversau nestingheriţi frontiera, marcată de un stejar grandios, iar francii promiseseră să nu fortifice niciodată acel punct de trecere. Balduin dorise să respecte tratatul şi să ridice castelul în altă parte, dar punctul de vedere al Templierilor a triumfat. Musulmanii localnici i s-au plâns lui Saladin de această încălcare a cuvântului dat. Saladin a oferit regelui 60.000 de monede de aur ca să oprească lucrările, iar apoi încă 100.000. Aflând refuzul lui Balduin, Saladin a jurat să treacă la acţiune.[652]

După dezastrul de la Montgisard, Saladin a rămas câteva luni în Egipt, ca să se asigure că situaţia era sub control. La sfârşitul primăverii anului 1178, s-a întors în Siria şi a petrecut restul anului la Damasc. Singurele acţiuni de război din acel an au fost câteva atacuri şi contraatacuri.[653] Mai sus la nord, între Alep şi Antiohia era pace. Antiohia încheiase o alianţă cu Armenia, al cărei principe renegat, Mleh, fusese alungat de pe tron de către nepotul lui, Rupen al III-lea, la scurt timp după moartea lui Nur ed-Din. Rupen era prieten cu francii şi îi ajutase la asediul nereuşit asupra cetăţii Harenc.[654] Bohemund al III-lea a căutat şi prietenia împăratului, iar în 1177 s-a căsătorit cu Teodora, a doua lui soţie şi o rudă a lui Manuel.[655]

În primăvara anului 1179, când începea sezonul transhumanţei, Balduin a început să adune oile care trebuiau să treacă din câmpiile Damascului către Banyas. Saladin l-a trimis pe Faruk-şah, nepotul lui, să vadă ce se petrecea, cerându-i să-l informeze prin intermediul porumbeilor despre direcţia urmată de frânci. Pe 10 aprilie Faruk-şah i-a surprins pe aceştia într-o vale îngustă din pădurea Banyas. Regele a fost luat prin surprindere şi a reuşit să scape doar mulţumită eroismului bătrânului conetabil Onfroy de Toron, care a ţinut piept musulmanilor cu garda sa de corp până când armata regală a scăpat. Onfroy a fost rănit grav şi a murit la castelul său, Hunin, pe 22 aprilie. Până şi musulmanii au elogiat caracterul său. Moartea lui Onfroy a însemnat o pierdere grea pentru regat, căci el fusese un oficial respectat în mod unanim.

Saladin, în continuarea victoriei, a început asediul castelului de la Vadul lui Iacov. Apărarea acestuia era prea eficientă, astfel că s-a retras după câteva zile şi şi-a aşezat tabăra la Banyas. De acolo trimitea trupe în Galileea şi Liban, ca să distrugă recoltele dintre Sidon şi Beirut. Regele Balduin a adunat toate forţele din regat şi l-a convocat şi pe Raymond de Tripoli să i se alăture. Au traversat câmpia Tiberiada şi Safed până la Toron. Acolo au aflat că Faruk-şah, în

fruntea unui detaşament, se întorcea dintr-o incursiune pe coastă încărcat cu pradă. Francii au luat-o către nord ca să îi prindă în valea Marj Aryun, Valea Izvoarelor, între râul Litani şi Iordanul Superior. Dar Saladin a văzut dintr-un post de oservaţie aflat pe un deal la nord de Banyas că turmele de oi de pe malul opus al Iordanului se împrăştiau speriate. Şi-a dat seama că pe acolo trecea armata francilor şi a pornit pe urmele ei. Pe 10 iunie 1179, în vreme ce armata regală îl urmărea pe Faruk-şah la Marj Aryun, contele Raymond şi Templierii au înaintat către Iordan. La intrarea în vale s-au întâlnit cu armata lui Saladin. Templierii au iniţiat bătălia pe loc, dar contraatacul lui Saladin i-a împins înapoi peste trupele lui Balduin. Acestea la rândul lor au fost angrenate în mişcare şi nu peste mult timp întreaga armată a creştinilor era pe fugă. Regele Balduin şi contele Raymond au reuşit să treacă Litani împreună cu o parte a oştirii, adăpostindu-se la castelul Beaufort, deasupra malului vestic. Toţi oamenii rămaşi pe malul celălalt al râului au fost masacraţi sau încercuiţi. Câţiva dintre fugari nu s-au oprit la Beaufort, ci au mers direct către ţărm. Pe drum l-au întâlnit pe Reynaud de Sidon cu trupele lui. I-au spus că era prea târziu şi acesta a făcut cale întoarsă, deşi ar fi putut salva mulţi fugari dacă ar fi mers până la Litani.

Printre prizonierii lui Saladin se aflau Odon de Saint-Amand, mare maestru al Templului, a cărui grabă a fost cauza principală a retragerii, Balduin d'Ibelin şi Hugues de Galileea. Hugues a fost răscumpărat foarte repede de mama lui, contesa de Tripoli, pentru 50.000 de dinari tyrieni. Pentru Balduin d'Ibelin, Saladin a cerut 150.000 de dinari, o răscumpărare demnă de un rege, într-atât evalua el importanţa lui Balduin. După câteva luni, Balduin a fost eliberat în schimbul a 1.000 de prizonieri musulmani şi a promisiunii de a face rost de bani. S-a propus un schimb – Odon în locul unui prizonier musulman de vază, dar marele maestru era prea mândru pentru a recunoaşte că mai există cineva de aceeaşi valoare cu el. A rămas aşadar în închisoare la Damasc până la moartea survenită în anul următor.

Saladin nu a profitat de victorie pentru a invada Palestina, probabil pentru că aflase de sosirea unei mari companii de cavaleri din Franţa, conduse de Henric al II-lea de Champagne, Pierre de Courtenay şi Filip, episcopul de Beauvais. A atacat în schimb castelul construit de Balduin la Vadul Iabocului şi după un asediu de cinci zile, de la 24 la 29 august, a reuşit să mineze zidurile şi să pătrundă în castel. Apărătorii au fost ucişi pe loc şi castelul, ras de pe faţa pământului. Oaspeţii francezi nu au plecat în apărarea castelului, ci s-au pregătit de întoarcerea acasă. Încă o dată cruciaţii veniţi din Occident s-au dovedit ineficienţi.[656]

După ce în luna octombrie flota egipteană a efectuat un atac

reuşit în portul Acra şi după o mare incursiune musulmană în Galileea la începutul anului următor, regele Balduin a cerut un armistiţiu. Saladin a fost de acord. O secetă cumplită afectase Siria toată iarna şi primăvara, iar regiunea era ameninţată de foamete. Nimeni nu dorea incursiuni care puteau strica şi puţina recoltă rămasă. Mai mult, Saladin decisese probabil că o cucerire a Ierusalimului trebuia precedată de preluarea Alepului. Un tratat semnat de reprezentanţii lui Balduin şi Saladin în mai 1180 a stabilit un armistiţiu de doi ani. Tripoli nu a fost inclus în armistiţiu, dar, după ce flota egipteană a invadat portul Tortosa şi Saladin a fost oprit într-un atac asupra cetăţii Buqaia, un tratat similar a fost încheiat şi cu Raymond.[657] În acea toamnă, Saladin a urcat către Eufrat, deoarece prinţul ortoqid Nur ed-Din de Hisn Kaifa, care devenise aliatul lui între timp, se certase cu selgiucidul Kilij Arslan. Nur ed-Din se căsătorise cu fiica sultanului, dar o neglija în favoarea unei dansatoare. La 2 octombrie 1180, Saladin a ţinut o adunare la Samosata, la care participau prinţii ortoqizi şi trimişi ai lui Kilij Arslan, ai lui Saif ed-Din din Mosul şi ai lui Rupen din Armenia. Toţi au jurat solemn să păstreze pacea timp de doi ani.[658]

În răstimpul armistiţiului, regele Balduin a încercat să construiască un front creştin împotriva islamului. Guillaume de Tyr, arhiepiscop din 1175, a participat la un conciliu la Lateran în 1179, iar pe drumul de întoarcere a vizitat Constantinopolul, în ultimele zile ale aceluiaşi an. Manuel a fost curtenitor şi prietenos ca întotdeauna, dar Guillaume şi-a dat seama că era pe moarte. Manuel nu îşi revenise niciodată pe deplin după şocul bătăliei de la Myriocephalum. Interesul faţă de Siria rămăsese însă neschimbat. Guillaume a rămas la Constantinopol timp de şapte luni. A fost prezent la fastuoasele ceremonii de căsătorie a fiicei lui Manuel, Maria, o fată bătrână de 28 de ani, cu Rainier de Montferrat, cumnatul Sybillei, şi a fiului lui Manuel, Alexie, de 10 ani, cu prinţesa Agnes a Franţei, în vârstă de 9 ani. O delegaţie imperială l-a însoţit până la Antiohia.[659] Prinţul armean Rupen era interesat să întărească alianţa cu latinii. La începutul anului 118 la venit în pelerinaj la Ierusalim, unde s-a căsătorit cu Isabella de Toron, fiica lui Stéphanie de Transiordania.[660] Chiar şi sirienii iacobiţi şi-au declarat loialitatea faţă de cauza creştinilor uniţi prin vocea patriarhului Mihail, istoricul, care a vizitat Ierusalimul şi a avut o întâlnire prelungită cu regele.[661]

Existau speranţe şi în atragerea unui aliat din Orientul îndepărtat. Încă din 1150, în Occident circula o scrisoare scrisă de suveranul părinte Ioan împăratului Manuel. Deşi era cel mai probabil un fals al unui episcop german, relatarea despre averea şi pietatea preotului-rege era prea frumoasă pentru a nu fi credibilă. În 1177, Papa l-a trimis pe medicul Filip cu un mesaj în care cerea informaţii şi ajutor.

Se pare că Filip şi-a încheiat călătoria în Abisinia, fără vreun rezultat concret.[662]

Niciun cavaler important nu a venit însă din Occident, nici măcar să accepte mâna prinţesei Sybilla şi urcarea pe tronul regatului Ierusalimului. Frédéric de Tyr, în timpul vizitei la Roma, i-a trimis vorbă lui Hugues al III-lea de Burgundia, descendent din capeţieni, şi l-a implorat să accepte candidatura. Hugues a fost de acord la început, dar a preferat să rămână în Franţa. Între timp, Sybilla se îndrăgostise de Balduin d'Ibelin. Familia d'Ibelin, deşi avea origini modeste, făcea parte acum din înalta nobilime din Palestina. La moartea lui Balian cel Bătrân, fondatorul familiei, Ibelinul a fost donat Templierilor, dar Ramla a trecut la fiul cel mare al lui Balian, Hugues, iar după moartea lui Hugues, la fratele acestuia, Balduin. Balduin se căsătorise cu moştenitoarea Beisanului, dar a repudiat-o pe motiv de înrudire. Fratele cel mai mic, Balian, era acum soţul reginei Maria Comnena şi stăpân al oraşului Nablus, în numele reginei-văduve. Balduin şi Balian erau nobilii locali cu cea mai mare influenţă, şi chiar dacă Balduin nu avea o ascendenţă deosebită, căsătoria lui cu Sybilla ar fi fost bine primită. Înainte de orice aranjament de logodnă, Balduin a fost luat prizonier la Marj Ayun. Sybilla i-a scris în captivitate şi l-a asigurat de dragostea ei. Dar când Balduin a fost eliberat, ea i-a spus cu răceală că nu putea să se mărite cu el atâta timp cât datora o imensă sumă de răscumpărare. Argumentul ei era just, chiar dacă descurajant. Balduin, neştiind cum să facă rost de bani, s-a dus la Constantinopol şi i-a cerut de la împărat. Manuel, căruia îi plăceau gesturile generoase, a plătit toată suma. Balduin s-a întors triumfător la Ierusalim la începutul primăverii anului 1180, dar Sybilla era deja căsătorită cu un alt bărbat.[663]

Agnes nu şi-a agreat niciodată rudele din partea diverşilor ei soţi şi nu îi plăcea nici pe ibelini. Cu câţiva ani înainte sosise în Palestina un cavaler din Poitou, Amaury, al doilea fiu al contelui de Lusignan. Era un bun soldat şi a fost numit conetabil după moartea lui Onfroy de Toron. Tot atunci s-a căsătorit şi cu Eschiva, fiica lui Balduin d'Ibelin. Amaury era în acelaşi timp amantul lui Agnes. În Franţa mai avea un frate tânăr, pe nume Guy. Cu aprobarea lui Agnes, a început să îi laude Sybillei calităţile fizice şi personale ale tânărului, până când aceasta l-a rugat pe Amaury să îl aducă în Palestina. În timp ce Balduin era la Constantinopol, Amaury a fugit acasă să îl aducă pe Guy şi să îl pregătească pentru noul său rol. Sybilla l-a găsit la fel de frumos pe cât i se povestise şi a anunţat că intenţiona să se mărite cu el. Regele, fratele ei, a protestat în zadar, deoarece era evident pentru toată lumea că Guy nu era decât un băietan slab şi fără minte. Baronii din Palestina erau furioşi la gândul că viitorul lor rege ar putea fi mezinul unui mic nobil francez, care nu se putea lăuda decât cu

descendenţa din zâna apei Melusine. Dar Agnes şi Sybilla l-au bătut la cap pe bietul Balduin, bolnav şi obosit, până când a consimţit la căsătorie.

În ziua de Paşte a anului 1180, Guy s-a căsătorit cu Sybilla şi a primit feudele Jaffa şi Ascalon.[664]

Familia Ibelinilor a fost revoltată, din motive personale şi politice, iar ruptura cu familia Courtenay, sprijinită de Reynaud de Châtillon, s-a lărgit. În octombrie 1180, regele a încercat să îi împace prin căsătoria surorii sale vitrege Isabella cu Onfroy de Toron. Isabella era fiica vitregă a lui Balian d'Ibelin şi Onfroy era fiul vitreg al lui Reynaud de Châtillon. Onfroy mai era şi nepot şi moştenitor al marelui conetabil şi moştenitor prin mama sa a feudei Transiordania, ceea ce îl făcea cel mai râvnit nobil şi se spera ca această alianţă să fie pe placul lui. Din cauza vârstei fragede a prinţesei, care avea doar 8 ani, ceremonia de căsătorie a fost amânată cu trei ani.[665] Logodna însă nu a folosit la nimic. Câteva zile mai târziu, familia Courtenay şi-a demonstrat puterea numind un nou patriarh. Patriarhul Amaury murise pe 6 octombrie. La 16 octombrie, capitlul Ierusalimului l-a numit patriarh, la presiunea lui Agnes de Courtenay, pe Heraclius, arhiepiscopul Cezareei. Acesta era un chipeş, deşi semianalfabet preot din Auvergne, pe care Agnes îl găsea irezistibil. Favorurile ei i-au asigurat avansul în carieră. Amanta lui pentru moment era soţia unui postăvar din Nablus, Paschia de Riveri, care a ajuns să fie cunoscută în tot regatul drept Madame la Patriarchesse. Guillaume de Tyr venise în grabă din dioceza lui pentru a preveni alegerea lui Fleraclius, dar în zadar. Electorii l-au numit pe Guillaume de Tyr ca a doua opţiune, dar regele a cedat insistenţelor mamei sale şi a confirmat numirea lui Heraclius.[666]

Puterea se afla acum în mâinile familiilor Courtenay şi Lusignan şi a aliaţilor acestora, Reynaud de Châtillon şi noul patriarh. În aprilie 1181 au lovit în Guillaume de Tyr, care, fost tutore al regelui, era periculos pentru ei. Heraclius l-a excomunicat dintr-un motiv banal. În 1182 sau 1183, Guillaume a plecat la Roma ca să îşi pledeze cauza la Curtea papală. A rămas la Roma şi a murit acolo, otrăvit se pare de un emisar al patriarhului.[667] Următoarea ţintă a fost Raymond de Tripoli. În 1182, pe când se pregătea să treacă în teritoriul soţiei sale din Galileea, ofiţerii regelui i-au interzis accesul în regat, deoarece Agnes şi fratele ei Joscelin îl convinseseră pe Balduin că Raymond complota împotriva lui. Balduin a dat înapoi doar după protestele viguroase ale nobililor regatului şi a consimţit să îl vadă pe Raymond, care l-a convins de nevinovăţia lui.[668]

Intrigile din jurul regelui muribund nu ar fi fost atât de periculoase dacă situaţia externă nu ar fi fost critică. Pe 24 septembrie 1180, latinii şi-au pierdut cel mai puternic aliat atunci când împăratul

Manuel a murit la Constantinopol. Manuel fusese un prieten sincer al francilor şi a acţionat în interesul lor, cu excepţia situaţiilor în care acesta contravenea intereselor Imperiului. Manuel a fost un bărbat strălucit şi impresionant, dar nu a fost un împărat măreţ, deoarece ambiţiile lui de a domina creştinătatea l-au împins în aventuri pe care Imperiul nu şi le mai permitea. Trupele bizantine au fost trimise în Italia şi Ungaria atunci când ar fi fost nevoie de ele pe frontiera anatoliană sau în Balcani. S-a purtat ca şi cum vistieria imperială ar fi fost inepuizabilă. Dezastrul de la Myriocephalum a dat lovitura mortală armatei bizantine, care era deja suprasolicitată. Lunga serie de concesii comerciale făcute oraşelor italiene în schimbul avantajelor diplomatice de moment a fost în detrimentul propriilor săi supuşi. Drept urmare, vistieria nu a mai fost niciodată plină. Splendoarea de la Curte a impresionat lumea şi a făcut-o să creadă că Imperiul era mai măreţ decât în realitate. Dacă Manuel ar fi trăit mai mult, probabil că flota şi aurul său ar fi fost de ajutor latinilor. Personalitatea lui a fost liantul Imperiului, iar după moartea sa, declinul a devenit evident. Manuel a refuzat să accepte apropierea morţii, agăţându-se cu disperare de profeţiile care îi promiteau încă 14 ani de viaţă şi nu a aranjat o regenţă pentru fiul său minor.[669]

Noul împărat, Alexie al II-lea, avea 11 ani. Conform unei uzanţe de mult stabilite, împărăteasa-mamă a preluat regenţa. Dar împărăteasa Maria era o francă din Antiohia. A fost primul monarh franc la Constantinopol şi ca atare nu a fost iubită de supuşi. Simpatia lui Manuel pentru latini fusese respinsă de constantinopolitani, iar amărăciunea bizantinilor a fost sporită şi de nesfârşitele dispute ecleziastice de la Antiohia. Trecerea furtunoasă a cruciaţilor prin Imperiu nu a fost uitată. Amintirea masacrelor din Cipru şi a masacrelor făcute de veneţieni, genovezi şi pisani era încă vie. Cei mai urâţi dintre toţi erau negustorii italieni, care se plimbau nestingheriţi pe străzile Constantinopolului, bucurându-se de controlul asupra comerţului bizantin, adeseori obţinut prin atacarea cetăţenilor paşnici din provincii. Împărăteasa l-a numit sfetnic, şi probabil amant, pe nepotul soţului ei, protosebastosul Alexie Comnenul, unchiul reginei Maria a Ierusalimului. Alexie nu era iubit de popor şi era nesăbuit. Împărăteasa şi Alexie s-au bazat pe sprijinul francilor şi al negustorilor italieni. Opoziţia faţă de împărătească era condusă de fiica ei vitregă, Maria Porfirogeneta, şi de soţul ei, Rainier de Montferrat. Complotul lor de a-l ucide pe favorit a eşuat, dar Alexie a indignat populaţia şi mai mult atunci când a încercat să profaneze altarul, atunci când complotiştii s-au adăpostit în biserica Sf. Sofia. Împărăteasa a fost nevoită să îi ierte pe intriganţi, dar în acelaşi timp l-a rugat pe cumnatul ei, Bela al III-lea al Ungariei, să-i vină în ajutor. Andronic Comnenul, vărul soţului ei, trăia acum retras pe ţărmul Mării Negre,

iertat fiind după cariera lui de seducător în Orient. Compatrioţii lui îşi aminteau de galanteria şi şarmul lui, iar atunci când prietenii lui l-au propus ca lider naţional, propunerea a fost primită cu entuziasm. În august 1182, Andronic a traversat Anatolia, învingând cu uşurinţă puţinele trupe care nu i s-au alăturat. În curând, singurii simpatizanţi ai împărătesei la Constantinopol au rămas latinii. La apropierea lui Andronic de Bosfor, populaţia capitalei i-a atacat pe latini. Masacrul a fost provocat de aroganţa acestora, dar dimensiunea masacrului i-a îngrozit şi pe cei mai patrioţi dintre bizantini. Au supravieţuit doar câţiva negustori italieni, care s-au urcat în corăbii şi au plecat către apus, jefuind ţărmul pe măsură ce se deplasau. Drumul spre Constantinopol era deschis în faţa lui Andronic.

Prima măsură luată de el a fost eliminarea rivalilor. Protosebastosul a fost aruncat în închisoare, unde i s-au scos ochii. Maria Porfirogeneta şi soţul ei au murit în mod misterios. Împărăteasa a fost condamnată la moarte prin spânzurare, iar tânărul ei fiu a fost obligat să semneze sentinţa. Andronicus a devenit împărat asociat. Două luni mai târziu, în noiembrie 1182, tânărul Alexie al II-lea a fost ucis, iar Andronicus, la 62 de ani, s-a căsătorit cu văduva împăratului, Agnes de Franţa, care avea 12 ani.

În afară de aceste crime, domnia lui Andronicus a început bine. A curăţat administraţia de corupţie şi de funcţionari în exces şi a insistat pentru o justiţie corectă. I-a obligat pe bogaţi să îşi plătească taxele şi i-a protejat pe săraci de exploatare. Provinciile nu mai fuseseră guvernate atât de bine de secole. Dar Andronicus se temea, pe bună dreptate. Multe dintre rudele sale erau invidioase, iar politica lui indignase aristocraţia. Situaţia externă era de asemenea ameninţătoare. Andronicus şi-a dat seama de impresia groaznică pe care masacrul din 1182 l-a făcut în Occident şi s-a grăbit să încheie un tratat cu Veneţia prin care a promis o sumă compensatorie anuală pentru pierderile veneţiene şi a încercat să îl împace pe Papă prin construirea unei biserici catolice la Constantinopol. Andronicus a încurajat şi negustorii occidentali să se întoarcă. Principalii duşmani ai Bizanţului erau însă împăratul din casa Hohenstaufen şi regele Siciliei. În 1184 a avut loc căsătoria, deloc de bun augur pentru Bizanţ, între fiul împăratului Frédéric, Henric, şi sora şi moştenitoarea lui Guillaume al II-lea, Constance. Ştiind că sicilienii îl vor ataca în curând, Andronicus a dorit să asigure liniştea pe frontiera răsăriteană. A văzut că Saladin era în avantaj, astfel că, renunţând la politica lui Manuel, Andronicus a încheiat un tratat cu Saladin prin care acesta avea mână liberă în privinţa francilor, în schimbul alianţei împotriva selgiucizilor. Se pare că au fost planificate şi detaliile privind împărţirea cuceririlor viitoare şi a sferelor de influenţă. Dar tratatul nu a dus nicăieri. Nesiguranţa lui Andronicus l-a făcut să ia măsuri

represive extrem de feroce, şi nimeni în capitală nu se mai simţea în siguranţă. Andronicus a lovit nu numai în aristocraţie, dar şi în negustori şi meşteşugari, care erau arestaţi pentru cea mai mică suspiciune de conspiraţie, după care erau orbiţi sau spânzuraţi. Atunci când, în august 1185, o armată siciliană a debarcat în Epir şi s-a deplasat către Tesalonic, Andronicus a intrat în panică. Arestările în masă şi execuţiile au dus la revolta populaţiei, izbucnită după ce Isaac Angelus, un văr bătrân şi inofensiv al împăratului, a reuşit să evadeze în altarul catedralei Sf. Sofia, de unde a cerut ajutor. Andronicus a fost părăsit şi de garda lui de corp.

A încercat să fugă în Asia, dar a fost prins şi purtat prin oraş pe o cămilă râioasă, torturat şi sfâşiat de mulţimea furioasă. Isaac Angelus a fost proclamat împărat, restabilind liniştea şi încheind o pace umilitoare cu regele Siciliei. Ca monarh, a fost ineficient. Marele imperiu devenise o putere de mâna a treia ce nu mai avea niciun cuvânt de spus în politica internaţională.[670]

Declinul Bizanţului a stricat balanţa de puteri în Orient. Principii Armeniei şi ai Antiohiei erau mulţumiţi şi au sărbătorit bucuria certându-se între ei. La aflarea veştii despre moartea lui Manuel, Bohemund al III-lea şi-a repudiat soţia greacă pentru a se căsători cu o curtezană pe nume Sybilla. Patriarhul Amaury nu fusese de acord cu căsătoria lui Bohemund cu o grecoaică, însă adulterul a fost un şoc. L-a excomunicat pe Bohemund, a pus interdicţie asupra Antiohiei şi s-a retras din nou la Qosair. Nobilii din Antiohia o urau pe Sybilla, şi nu fără motiv: ea era o spioană ce primea bani de la Saladin în schimbul informaţiilor despre forţa şi mişcările armatelor frânce. Nobilii îl sprijineau pe Amaury. Un război civil era pe cale să izbucnească, atunci când regele Balduin a trimis o delegaţie ecleziastică, în frunte cu patriarhul Heraclius, ca să medieze disputa. Amaury a fost de acord să ridice interdicţia în schimbul unei recompense financiare, dar nu şi excomunicarea. Sybilla a fost în schimb recunoscută drept prinţesă. Mulţi nobili au fost nemulţumiţi de această înţelegere şi au fugit la Curtea lui Rupen. Relaţiile dintre cei doi principi s-au complicat şi mai mult la sfârşitul anului 1182, când guvernatorul bizantin al Ciliciei, Isaac Comnenul, aflat în revoltă faţă de Andronicus, a cerut ajutorul lui Bohemund împotriva lui Rupen şi a lăsat trupele latine să intre în Tarsus. Bohemund s-a răzgândit imediat şi i-a vândut Tarsusul şi pe Isaac lui Rupen, după care şi-a regretat gestul. Templierii l-au răscumpărat pe Isaac în ideea că ciprioţii, care ţineau cu el, le vor returna banii. Isaac s-a retras în Cipru, unde s-a proclamat împărat, şi a uitat de datorie. Rupen şi-a alarmat vecinii prin anexarea micului principat armean al hethumizilor, care existase la Lampron, în colţul nord-vestic al Ciliciei, sub suzeranitatea Constantinopolului. Această extindere de putere l-a neliniştit pe Bohemund. L-a invitat pe Rupen la

Antiohia la un banchet de împăcare şi l-a arestat de îndată ce a intrat în oraş. Dar fratele lui Rupen, Leo, a încheiat cucerirea hethumizilor şi a atacat Antiohia. Rupen a fost eliberat după cedarea Mamistrei şi Adanei în favoarea lui Bohemund, dar, la întoarcerea în Cilicia, le-a recuperat de îndată şi a devenit stăpânul întregii provincii. Bohemund a încercat câteva incursiuni fără efect şi nu a obţinut niciun rezultat.[671]

Aceste certuri ridicole dintre mărunţii principi creştini îi conveneau de minune lui Saladin. Nici Bizanţul şi nici francii din nordul Siriei nu puteau să îi împiedice înaintarea sau să trimită ajutor regatului Ierusalimului. Singurul stat creştin din Răsărit care era respectat de către musulmani era îndepărtatul regat al Georgiei, care la acea dată se extindea în detrimentul selgiucizilor din Iran, situaţie ce îl favoriza pe sultan.[672] În aceste condiţii, era vital pentru regat să se respecte armistiţiul din 1180, dar contele Reynaud de Châtillon nu era capabil să înţeleagă o politică ce contravenea intereselor sale. Termenii armistiţiului stipulau că negustorii creştini şi musulmani puteau traversa liber teritoriile fiecărui stat. Reynaud era deranjat să vadă bogatele caravane musulmane trecând nestingherite atât de aproape de el. În vara anului 1181, a cedat tentaţiei şi şi-a condus trupele către răsărit, în Arabia, la Taima, în apropierea drumului de la Damasc la Meca. În vecinătatea oazei, a atacat o caravană ce călătorea liniştită de la Meca şi a fugit cu toate bunurile. Se pare că Reynaud se gândea şi la un atac asupra Medinei, dar Saladin, aflat atunci în Egipt, a trimis o expediţie condusă de Faruk-şah din Damasc în Transiordania, ceea ce l-a făcut pe Reynaud să se întoarcă acasă. Saladin i s-a plâns lui Balduin de încălcarea tratatului şi a cerut despăgubiri. Balduin a recunoscut justeţea revendicării, dar, în ciuda presiunilor, Reynaud a refuzat să îşi răscumpere fapta. Prietenii de la Curtea lui Balduin l-au susţinut, iar regele nu a mai insistat. Nu şi Saladin. Câteva luni mai târziu, un convoi de 1.500 de pelerini a fost obligat de vremea rea să debarce lângă Damietta, în Egipt, neştiind că armistiţiul fusese încălcat. Saladin i-a aruncat pe toţi în lanţuri şi s-a oferit să îi elibereze dacă marfa furată de Reynaud era returnată. Reynaud a refuzat din nou. Războiul era inevitabil.[673]

Reynaud şi prietenii lui l-au convins pe Balduin să concentreze întreaga armată regală în Transiordania, ca să îl surprindă pe Saladin în timp ce venea din Egipt. Raymond şi familia Ibelin au arătat în zadar că astfel Palestina va rămâne descoperită în caz că Saladin reuşeşte să treacă. Saladin a plecat din Egipt la 11 mai 1182. În timpul ceremoniei de rămas-bun, o voce din mulţime a declamat un vers care spunea că Saladin nu va mai vedea Cairo niciodată. Profeţia s-a adeverit. Saladin şi-a condus armata prin deşertul Sinai până la Akaba şi s-a deplasat către nord fără nicio problemă, mult la est faţă de

armata francă, distrugând recoltele întâlnite în drum. Când a ajuns la Damasc, a aflat că Faruk-şah invadase deja Galileea şi jefuise satele de pe văile muntelui Tabor, luând 20.000 de vite şi 1.000 de prizonieri. La întoarcere, Faruk-şah a atacat fortăreaţa Habis Jaldak, săpată în stâncă deasupra râului Yarmuk, dincolo de Iordan. Un tunel tăiat în stâncă i-a pus fortăreaţa la dispoziţie, iar garnizoana, formată din creştini sirieni care nu doreau să îşi dea viaţa pentru franci, s-a predat. Saladin a petrecut trei săptămâni la Damasc, apoi, la 11 iulie, a pornit alături de Faruk-şah şi o armată numeroasă spre Palestina, ocolind sudul Mării Galileei. Regele Balduin, conştient de nesăbuinţa strategiei anterioare, s-a întors din Transiordania şi a urcat pe malul stâng al râului, aducându-l pe Patriarh să-i binecuvânteze armele cu Sfânta Cruce. Cele două armate s-au întâlnit la poalele castelului Templierilor, Belvoir. În bătălia crâncenă care a urmat, latinii au rezistat atacurilor lui Saladin, dar contraatacurile lor nu au rupt liniile musulmane. La sfârşitul zilei, fiecare parte s-a retras, pretinzând victoria.[674]

Invazia lui Saladin a fost oprită, dar numai pentru moment. În august a mai trecut o dată frontiera într-un marş-fulger prin munţi până la Beirut. În acelaşi moment, flota egipteană, pe care Saladin o chemase prin porumbei călători ce zburau între Damasc şi Cairo, şi-a făcut apariţia în larg. Dar Beirutul era bine fortificat şi episcopul Odon a organizat o apărare eficientă. Balduin, la aflarea veştilor, a plecat în grabă cu armata din Galileea, oprindu-se doar să adune corăbiile ce staţionau la Acra şi Tyr. Nereuşind să cucerească Beirutul înainte de sosirea francilor, Saladin s-a retras.[675] Avea treburi mai urgente de rezolvat.

Saif ed-Din al Mosulului murise pe 29 iunie 1180, lăsând în urmă doar copii minori. Emirii din Mosul l-au invitat pe fratele lui, Izz ed-Din, să îi succeadă la tron. Salih al Alepului a murit brusc la 4 decembrie 1181, toată lumea suspectând otravă. Avea numai 18 ani şi fusese un băiat inteligent, care ar fi putut fi un foarte bun monarh. Pe patul de moarte i-a rugat pe emirii săi să ofere succesiunea vărului său din Mosul, ca să unească cele două ţări împotriva lui Saladin. Izz ed-Din a sosit la Alep la sfârşitul anului şi a fost primit cu entuziasm. Emirul din Hama a trimis mesageri prin care îşi oferea alianţa. Dar cei doi ani de armistiţiu cu Saladin nu se terminaseră, iar Izz ed-Din le-a refuzat oferta, mai mult din comoditate decât din raţiuni de onoare. Avea destule alte motive de îngrijorare, căci în februarie 1182 fratele său Imad ed-Din din Sinjar şi-a cerut partea din moştenire, în timp ce complota cu comandantul armatei din Alep, Kukburi. Izz ed-Din s-a întors la Mosul în luna mai şi Imad ed-Din i-a oferit Sinjarul în schimbul Alepului. Kukburi a primit emiratul Hartanului. De acolo, Kukburi a ţesut intrigi cu vecinii săi ortoqizi, prinţii din Hisn Kaifa şi

Birejik, împotriva principilor din Alep şi Mosul şi a ortoqidului Quth ed-Din din Mardin. Conspiratorii l-au chemat în ajutor pe Saladin. Armistiţiul dintre principii musulmani se încheia în septembrie. În ziua în care s-a terminat, Saladin a traversat frontiera şi, după un fals atac asupra Alepului, s-a îndreptat către Birejik, dincolo de Eufrat. Oraşele din Jezireh au căzut înaintea lui: Edessa, Saruj şi Nisibin. A continuat marşul până la Mosul şi a început asediul oraşului pe 10 noiembrie. Încă o dată a fost oprit de fortificaţiile prea puternice pentru a fi luate cu asalt. Stăpânul său spiritual, califul an-Nasir, îngrozit de războiul fratricid dintre musulmani, a încercat să negocieze pacea. Cârmuitorul selgiucid al Persarmeniei şi prinţul de Mardin au pregătit o armată de ajutor, astfel că Saladin s-a retras la Sinjar, oraş pe care l-a cucerit după un asediu de două săptămâni. De data aceasta nu şi-a putut opri oamenii să nu jefuiască, dar l-a eliberat pe guvernator şi l-a trimis cu o suită la Mosul. Izz ed-Din şi oamenii lui i-au ieşit în întâmpinare lângă Mardin, dar au cerut şi un armistiţiu de la Saladin. Acesta le-a răspuns provocator că era dispus să îi întâlnească pe câmpul de luptă, iar Izz ed-Din şi ai lui s-au împrăştiat şi au fugit spre casă. Saladin nu i-a urmărit, ci s-a îndreptat spre nord ca să cucerească Diarbekir, cea mai bogată şi măreaţă fortăreaţă din Jezireh, adăpostind cea mai importantă bibliotecă din lumea islamului. Saladin i-a oferit oraşul prinţului din Hisn Kaifa. După ce a reorganizat întregul Jezireh, aşezând în fiecare oraş un emir-vasal în care putea avea încredere, Saladin şi-a făcut apariţia din nou în faţa Alepului, la 21 mai.[676]

Atunci când Saladin pornise împotriva lui, Imad ed-Din şi Izz ed-Din ceruseră ajutor de la franci. O ambasadă de la Mosul le promisese un ajutor anual de 10.000 de dinari, retrocedarea cetăţilor Banyas şi Habis Jaldak şi eliberarea oricărui prizonier creştin ce s-ar fi aflat în posesia lui Saladin dacă latinii ar fi organizat o acţiune împotriva Damascului. Era un moment plin de speranţe; deoarece, la câteva zile după invazia lui Saladin în Jezireh, nepotul acestuia, Faruk-şah, guvernator al Damascului, murise pe neaşteptate. Regele Balduin, însoţit de patriarh şi de Sfânta Cruce, a pornit într-o incursiune de pradă prin câmpia Hauran, jefuind oraşul Ezra, şi a ajuns până la Bosra. Raymond de Tripoli a recucerit Habis Jaldak. La începutul lunii decembrie 1182, Raymond a condus un alt atac al cavaleriei, care a ajuns la Bosra, iar câteva zile mai târziu armata regală a pornit împotriva Damascului şi şi-a aşezat tabăra la Dareiya, în suburbii. Aici se afla o moschee vestită, pe care Balduin a cruţat-o după ce creştinii din Damasc l-au prevenit că orice stricăciune ar fi atras după sine represalii împotriva bisericilor lor. Regele nu a încercat să atace oraşul propriu-zis şi s-a retras în curând, încărcat cu pradă, ca să petreacă sărbătorile de Crăciun la Tyr. Balduin plănuia o altă campanie pentru

primăvară, dar la începutul Anului Nou, pe când se afla la Nazaret, a căzut bolnav la pat, cu febră. A pendulat între viaţă şi moarte timp de mai multe săptămâni, iar boala lui a imobilizat armata.[677] Mai sus, la nord, Bohemund al III-lea nu avea destulă forţă pentru un atac împotriva lui Saladin. A trimis un mesager la tabăra lui din faţa Alepului şi a încheiat un armistiţiu de 4 ani cu el, ceea ce i-a permis să repare zidurile capitalei.[678]

La Alep, Imad ed-Din nu făcea eforturi mari pentru a-i rezista lui Saladin. Imad ed-Din nu era iubit în oraş şi, atunci când Saladin i-a oferit să îi returneze ca feude vechiul oraş de baştină, Sinjar, împreună cu Nisibin, Saruj şi Rakka, s-a conformat. La 12 iunie 1183 Saladin a intrat în posesia Alepului. Cinci zile mai târziu, Imad ed-Din a plecat către Sinjar cu o suită, dar batjocorit de populaţia oraşului pe care îl abandonase atât de uşor. La 18 iunie, Saladin şi-a făcut intrarea oficială în oraş şi s-a îndreptat călare către castel.[679]

La 24 august, sultanul Saladin s-a întors la Damasc, oraş care avea să îi devină capitală.[680] Imperiul său se întindea acum de la Cirenaica până la Tigru. În ultimele două secole nu mai existase niciun suveran musulman la fel de puternic. Puterea Egiptului îl sprijinea. Marile oraşe Damasc şi Alep se aflau sub cârmuirea lui directă. Până la Mosul erau înconjurate de feude militare pe ai căror emiri se putea baza. Califul de la Bagdad era aliatul său. Izz ed-Din, aflat la Mosul, era înfricoşat. Sultanul selgiucid din Anatolia i-a căutat prietenia, iar principii selgiucizi din Răsărit erau neputincioşi. Bizanţul nu mai reprezenta o ameninţare. Mai rămânea doar să îi elimine pe invadatorii străini a căror posesie asupra Palestinei şi a litoralului sirian era o ruşine pentru islam.

II
HATTIN

„Sfârşitul nostru se apropia, sosise!”

Plângeri, 4: 18

Atunci când, la Nazaret, regele Balduin s-a ridicat de pe patul de suferinţă, se vedea clar că nu mai era în măsură să cârmuiască ţara. Lepra îi fusese agravată de febră; nu se mai putea folosi de braţe şi de picioare, care începuseră să putrezească. Văzul îi fusese afectat aproape în întregime. Mama lui, împreună cu sora sa, Sybilla, şi cu patriarhul Heraclius îl vegheau cu tărie şi l-au convins să-l numească drept regent pe soţul Sybillei, Guy de Lusignan. Guy urma să aibă controlul deplin al regatului, cu excepţia oraşului Ierusalim, pe care regele şi-l rezervase pentru sine împreună cu venitul de 10.000 de besanţi. Baronii regatului au acceptat fără tragere de inimă decizia regelui.[681]

Reynaud de Châtillon a fost absent de la aceste deliberări. Atunci când, în toamna lui 1182, a auzit de plecarea lui Saladin spre nord, a pus în mişcare un proiect pe care îl avea de mult în minte, anume să trimită o escadră pe Marea Roşie pentru a jefui bogatele caravane maritime ce se îndreptau spre Meca şi chiar pentru a ataca Oraşul Sfânt. Către sfârşitul anului s-a îndreptat spre Aila, la capătul golfului Akaba, aducând galerele pe care le construise cu lemn din pădurile Moabului şi pe care le încercase pe apele Mării Moarte. A cucerit Aila, pe care musulmanii o stăpâneau din 1170, dar fortăreaţa din insula învecinată, aşa-numita Ile de Graye a istoricilor franci, a rezistat. Drept urmare, Reynaud a rămas la faţa locului cu două dintre corăbii pentru a crea o blocadă. Restul flotei a continuat incursiunea sub îndrumarea unor piraţi locali. Au navigat de-a lungul coastei africane a Mării Roşii jefuind micile oraşe de pe ţărm pe lângă care au trecut şi, în cele din urmă, au atacat şi jefuit Aidib, marele port nubian situat înaintea Meccăi. Acolo au capturat nave de comerţ încărcate cu bogăţii de la Aden şi din India. Totodată, au debarcat şi au jefuit o mare caravană lipsită de apărare ce traversase deşertul venind dinspre valea Nilului. De la Aidib corsarii s-au îndreptat spre coasta Arabiei. Au incendiat docurile porturilor Medinei, al-Hawra şi Yambo, şi au pătruns în ar-Raghib, unul dintre porturile Meccăi. În apropiere au incendiat o navă încărcată cu pelerini ce se îndreptau spre Jedda. Întreaga lume musulmană a fost terifiată. Chiar şi prinţii de Alep şi

Mosul, care făcuseră apel la ajutorul francilor, au fost ruşinaţi că aveau aliaţi care au plănuit o astfel de nelegiuire la adresa credinţei. Fratele lui Saladin, Malik al-Adil, guvernatorul Egiptului, a luat măsuri. L-a trimis pe amiralul egiptean Husam ed-Din Lulu în urmărirea francilor cu o flotă compusă din navigatori magrebieni din nordul Africii. Lulu a eliberat mai întâi cetatea Graye şi a recucerit Aila, de unde Reynaud se retrăsese deja. Apoi a interceptat în larg flota corsarilor la al-Hawra, distrugând-o şi capturându-i pe toţi cei aflaţi la bord. Câţiva au fost trimişi la Meca pentru a fi executaţi cu mare ceremonie în Piaţa Sacrificiului pe durata următorului pelerinaj. Restul au fost duşi la Cairo şi acolo au fost decapitaţi. Saladin a jurat în chip solemn că Reynaud nu va fi niciodată iertat pentru nelegiuita tentativă.[682]

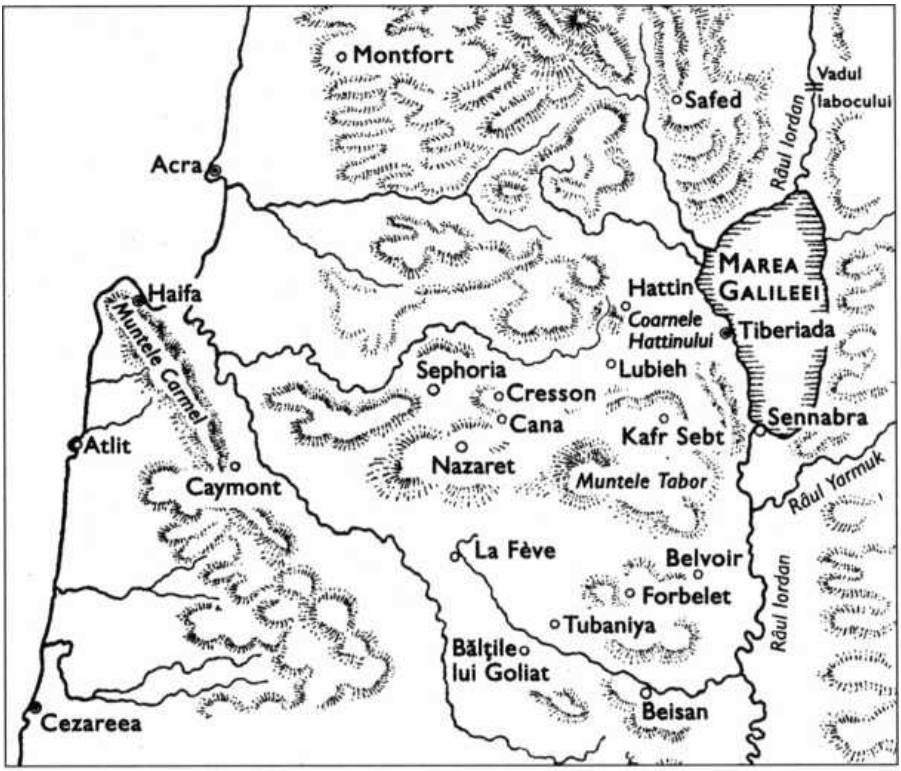
Montfort
Safed
Vadul Iaboculuí
Râul Iordan
Acra
MAREA GALILEEI
Haifa
Hattin
Coarnele Hattinului
Tiberiada
Muntele Carmel
Sephoria
Lubieh
Cresson
Cana
Kafr Sebt
Sennabra
Atlit
Nazaret
Muntele Tabor
Caymont
Râul Yarmuk
La Fève
Belvoir
Forbelet
Tubaniya
Bălţile lui Goliat
Beisan
Cezareea

Galileea

La 17 septembrie 1183, Saladin a părăsit Damascul în fruntea unei mari oştiri pentru a invada Palestina. În ziua de 29 a trecut Iordanul la sud de Marea Galileei şi a intrat în regiunea Beisan, ai cărei locuitori s-au adăpostit în spatele zidurilor Tiberiadei. La vestea apropierii duşmanului, Guy de Lusignan a reunit întreaga forţă a regatului, completată cu doi cruciaţi bogaţi aflaţi în pelerinaj, Godefroy al III-lea, duce de Brabant, şi aquitanul Raoul de Mauléon cu oamenii lor. Împreună cu Guy se aflau Raymond de Tripoli, marele maestru al Ordinului Ospitalier, Reynaud de Châtillon, fraţii d'Ibelin, Reynaud de Sidon şi Gauthier de Cezareea. Tânărul Onfroy al IV-lea de Toron a venit să li se alăture cu forţele tatălui său vitreg din Transiordania. A scăzut însă într-o ambuscadă a musulmanilor la Muntele Gilboa şi majoritatea oamenilor săi au fost ucişi.

Saladin a trimis apoi detaşamente pentru a captura şi distruge micile fortificaţii din apropiere, în timp ce alţi ostaşi ai săi jefuiau mănăstirea greacă de la Muntele Tabor. A eşuat însă în tentativa de a străpunge puternicele ziduri ale aşezării latine de la poalele înălţimii. El însuşi şi-a stabilit tabăra cu oastea sa principală aproape de fântâna Tubaniya, pe locul anticului oraş Jezreel.

Francii s-au reunit la Sephoria şi, la 1 decembrie, au pornit în marş spre câmpia Jezreel. Avangarda, condusă de conetabilul Amaury, a fost imediat atacată de musulmani, dar a fost salvată de sosirea la timp a fraţilor d'Ibelin cu trupele lor. Creştinii şi-au aşezat tabăra la Bălţile lui Goliat, în faţa lui Saladin, care apoi şi-a extins flancurile astfel încât să-i încercuiască. Timp de cinci zile oştile au rămas pe loc. Era greu ca proviziile să ajungă în tabăra creştină. După o zi sau două, mercenarii italieni s-au plâns de foame şi doar descoperirea la timp a peştelui din Bălţile lui Goliat a salvat oastea de la înfometare. Mulţi dintre ostaşi, incluzându-i pe cei din Franţa şi pe nestăpânitul Reynaud de Châtillon, doreau să-i atace pe musulmani. Guy a ezitat şi a părut nehotărât. Dar Raymond şi fraţii d'Ibelin au insistat cu hotărâre că provocarea unei lupte împotriva unor forţe mult superioare ar fi fatală. Oastea trebuia să rămână în defensivă. Aveau dreptate. Saladin a încercat de mai multe ori să-i ademenească pentru a ieşi din dispozitiv. După ce a eşuat, la 8 octombrie şi-a ridicat tabăra şi s-a retras dincolo de Iordan.[683]

Conduita lui Guy i-a uimit atât pe ostaşi, care îl considerau laş, cât şi pe nobili, care ştiau că este slab. La întoarcerea la Ierusalim a avut o dispută cu regele. Balduin a considerat că aerul oraşului Tyr ar fi mai binefăcător pentru sine decât cel al înălţimilor Ierusalimului. Drept urmare, a solicitat cumnatului său un schimb între cele două oraşe. Guy a răspuns cererii în mod grosolan; în consecinţă, regele, într-un acces de furie, şi-a reunit principalii vasali şi, la sfatul acestora, l-a depus pe Guy din funcţia de regent. În locul acestuia l-a

proclamat drept urmaş pe nepotul său, Balduin, un copil de şase ani, fiul Sibyllei din prima căsătorie, şi a încercat să-şi convingă sora să-şi anuleze căsătoria. În acest timp, cu toate că nu se putea nici mişca, nici semna fără ajutor, şi-a reasumat guvernarea. Drept răspuns, Guy s-a retras în propriul comitat al Ascalonului şi Jaffei şi nu i s-a supus regelui. Balduin a ocupat Jaffa, pe care a pus-o sub autoritatea directă a Coroanei, dar Guy a continuat să-l sfideze de la Ascalon. Patriarhul Heraclius şi marii maeştri ai ordinelor Templier şi Ospitalier au încercat să intervină în zadar în favoarea rebelului. Regele şi-a pierdut răbdarea şi i-a îndepărtat de la Curte. I-a rechemat apoi pentru a le porunci să predice cruciada în Occidentul Europei, dar au trecut câteva luni până când au consimţit să pornească.[684]

Adunarea seniorilor la sfatul cărora regele îl depusese pe Guy a fost alcătuită din Bohemund al Antiohiei, Raymond de Tripoli, seniorul de Cezareea şi din cei doi fraţi d'Ibelin. Seniorul Transiordaniei nu a fost prezent. Timpul sosise pentru căsătoria dintre prinţesa Isabella, acum în vârstă de 11 ani, şi Onfroy de Toron, care avea în jur de 17 ani. Reynaud a impus ca ceremonia să se desfăşoare cu toată pompa la castelul său de la Kerak, căruia mirele îi era moştenitor. Oaspeţii au început să sosească la castel pe durata lunii noiembrie. Mulţi dintre aceştia, precum mama miresei, regina Maria Comnena, erau duşmani personali ai lui Reynaud. Au venit totuşi într-o ultimă încercare de a vindeca rana dintre facţiunile aflate în dispută. Odată cu musafirii au sosit actori, dansatori, jongleri şi muzicieni din întregul Orient creştin. Brusc festivităţile au fost întrerupte de vestea înspăimântătoare că Saladin se apropie cu oastea sa.

Distrugerea Kerakului şi a stăpânului său fără Dumnezeu era una dintre priorităţile lui Saladin. Atâta vreme cât Reynaud deţinea castelul, putea intercepta negoţul care încerca să se desfăşoare între Siria şi Egipt, iar experienţa îi dovedise că niciun tratat nu îl putea ţine în frâu. La 20 noiembrie, lui Saladin i s-au alăturat întăriri din Egipt şi şi-a aşezat tabăra în afara fortificaţiilor. Cultivatorii şi păstorii din ţinut şi-au adus turmele la adăpostul zidurilor şi mulţi şi-au găsit refugiul în curţile castelului. Saladin a atacat imediat oraşul şi a forţat o intrare. Reynaud a fost capabil doar să scape în castel datorită eroismului a doi dintre cavalerii săi, care au apărat podul dintre oraş şi citadelă până când acesta a fost distrus după retragerea lui Reynaud. Printr-o frumoasă demonstraţie de bravură, la castel au continuat ceremoniile de nuntă. În timp ce zidurile erau bombardate cu pietre, muzica şi dansul continuau în interior. Doamna Ştefania, mama mirelui, a pregătit ea însăşi bucate pentru celebrarea căsătoriei, pe care le-a trimis lui Saladin. Acesta, în schimb, a dorit să afle în ce aripă a castelului era găzduită tânăra pereche şi a poruncit ca respectiva parte să nu fie atacată de maşinăriile sale de asediu. Altfel

însă nu şi-a domolit ofensiva. Cele nouă mari catapulte au acţionat practic continuu, iar oamenii săi aproape că au reuşit să umple şanţul de apărare.

Între timp fuseseră trimişi în grabă mesageri spre Ierusalim pentru a-l implora pe rege pentru ajutor. Acesta a chemat oastea regatului, pe care a pus-o sub comanda contelui Raymond, dar a insistat să se alăture oamenilor să-i într-o litieră. Oastea a înaintat repede spre Ierihon şi apoi pe drumul pe lângă Muntele Nebo. La apropierea regelui, Saladin, ale cărui maşinării de asalt produseseră puţine pagube puternicelor ziduri ale fortăreţei, a ridicat asediul şi, la 4 decembrie, a pornit înapoi spre Damasc. Regele a fost purtat în triumf la Kerak, iar nuntaşii au fost liberi să plece acasă.[685] Experienţa prin care trecuseră nu a pus capăt discordiei din cauza căreia tânăra mireasă a suferit cel mai mult. Soacra sa, probabil la cererea lui Reynaud, i-a interzis să-şi vadă mama, iar propria mamă, priceută la intrigi atât de dragi sângelui ei grecesc, a privit-o pe jumătate ca pe o trădătoare. Doar soţul a fost bun cu ea. Onfroy de Toron era un tânăr de o frumuseţe ieşită din comun şi foarte învăţat, mai potrivit să fi fost fată decât băiat. A fost foarte tandru şi respectuos cu soţia sa copilă, iar ea l-a iubit.[686]

În toamna următoare, Saladin a pornit încă o dată spre Kerak cu o oaste căreia i s-au alăturat contingente ale vasalilor să-i ortoqizi. Încă o dată masivele fortificaţii au fost prea puternice pentru el. Nu i-a putut atrage pe apărători în afară pentru a lupta pe câmpurile din jurul oraşului şi, încă o dată, la apropierea unei oştiri a Ierusalimului, s-a retras în propriul teritoriu, lăsând doar un detaşament pentru a invada Galileea şi a jefui comitatul spre sud, până la Nablus. Saladin s-a întors personal la Damasc. Erau încă multe de făcut pentru reorganizarea imperiului său. Nu venise încă vremea pentru alungarea creştinilor.[687]

La Ierusalim, regele lepros ţinea frâiele cârmuirii în mâinile sale aflate în descompunere. Guy deţinea încă Ascalonul refuzând să accepte reprezentanţi regali în oraş. Prietenii săi, patriarhul şi marii maeştri, erau departe în Europa, încercând zadarnic să-i impresioneze pe împăratul Frédéric, pe regele Ludovic şi pe regele Henric cu pericolele care pândeau Orientul creştin. Potentaţii occidentali i-au primit cu onoruri şi au discutat planuri pentru o mare cruciadă. Fiecare însă s-a scuzat pentru faptul că nu putea participa personal. Misiunea nu prea a dat rezultate – doar câţiva cavaleri au pornit în cruciadă.[688]

În toamna lui 1184, Guy şi-a înfuriat încă o dată cumnatul, încă de la cucerirea de către creştini a Ascalonului, beduinilor din ţinut le fusese permis să se mişte liber cu turmele lor în schimbul unui mic tribut plătit regelui. Enervat de faptul că tributul ajunge la rege, şi nu

la el, Guy s-a năpustit într-o zi asupra lor, i-a masacrat şi le-a confiscat turmele.[689]

Balduin era acum grav bolnav şi nu avea să se mai ridice niciodată din pat. A realizat cât de fatală fusese influenţa mamei sale şi a prietenilor acesteia şi a trimis după Raymond de Tripoli pentru a-i oferi conducerea administraţiei. În acest timp s-a pregătit pentru cele veşnice. La începutul lui 1185, în faţa unei adunări a seniorilor, şi-a făcut cunoscut testamentul. Micul său nepot avea să-i succeadă la tron. La solicitarea expresă a adunării, regenţa nu avea să-i revină lui Guy, ci lui Raymond de Tripoli, care urma să primească Beirutul ca plată pentru serviciile sale. Raymond însă a refuzat custodia micului rege care, fiind firav, ar fi putut muri tânăr şi i-ar fi putut atrage acuzaţia că i-a grăbit moartea. În privinţa sănătăţii băiatului, nobilii au jurat în chip suplimentar ca, în cazul în care acesta ar fi murit înaintea vârstei de 10 ani, contele Raymond să păstreze regenţa până când patru monarhi importanţi din Occident – papa, împăratul şi regii Franţei şi Angliei – ar fi arbitrat între pretenţiile prinţeselor Sibylla şi Isabella. În acest timp, într-o ultimă încercare de a împăca facţiunile, custodia băiatului a fost încredinţată unchiului acestuia, Joscelin de Courtenay, care începuse să manifeste o atitudine prietenească faţă de Raymond.[690]

Întreaga adunare a seniorilor a jurat să împlinească dorinţele regelui. Printre ei s-a aflat patriarhul Heraclius, care abia se întorsese din Apus, împreună cu marele maestru al Ospitalierilor, Roger des Moulins. Marele maestru al Templierilor, Arnold de Toroga, murise în timpul călătoriei. Ca succesor al său, Ordinul l-a ales, după o dezbatere furtunoasă, pe vechiul duşman al lui Raymond, Gérard de Ridefort. Gérard şi-a dat la rândul său consimţământul faţă de voinţa regelui. Copilul a fost dus la biserica Sfântului Mormânt şi acolo, ţinut în braţe de Balian d'Ibelin, a fost încoronat de patriarh. [691]

Câteva săptămâni mai târziu, în martie 1185, regele Balduin al IV-lea a murit, fiind eliberat de lunga agonie a bolii sale. Avea doar 24 de ani. Dintre toţi regii Ierusalimului fusese cel mai nefericit. Capacitatea sa a fost neîndoielnică, iar curajul îi era admirabil. Dar, de pe patul de suferinţă, nu avea puterea de a controla intrigile din jurul său şi prea des a cedat influenţei funeste a diabolicei sale mame şi a nechibzuitei sale surori. Cel puţin a fost scutit de umilinţele finale prin care regatul urma să treacă.[692]

După ce bietul său trup a fost îngropat în biserica Sfântului Mormânt, Raymond, în calitate de regent, i-a convocat din nou pe seniori pentru a-i consulta în privinţa politicii care trebuia urmată. Pe timpul iernii nu căzuseră precipitaţii şi exista riscul foametei. Singurul cruciat care venise în Orient fusese marchizul Guillaume de Montferrat, bunicul regelui-copil, iar acesta, mulţumit că nepotul său

este bine, se retrăsese liniştit într-un fief din Galileea. Fiul său, Conrad, unchiul copilului, a plecat să i se alăture, dar s-a oprit pe drum, la Constantinopol, acolo unde fratele său Renier pierise cu câţiva ani mai devreme. Acolo şi-a oferit serviciile răzbunătorului lui Renier, împăratul Isaac Anghelos, cu a cărui soră s-a căsătorit. A uitat astfel de nepotul său şi de Palestina. Era limpede pentru toţi nobilii adunaţi la Ierusalim că, până ce o nouă cruciadă de proporţii avea să sosească, regatul înfometat nu putea face faţă unui război. Au aprobat prin urmare sugestia lui Raymond de a negocia un armistiţiu pe 4 ani cu Saladin.

Saladin, la rândul său, era dornic de pace. Existase o ceartă ce se cuvenea rezolvată între rudele sale din Egipt. Auzise, de asemenea, că Izz ed-Din din Mosul crea din nou tulburări. Tratatul a fost semnat. Relaţiile comerciale între statele frânce şi vecinii lor au fost reluate, iar un transport de grâne din Răsărit i-a salvat pe creştini de la înfometare.[693]

În aprilie 1185, Saladin a pornit către nord şi a traversat Eufratul la Birejik în ziua de 15. Acolo i s-au alăturat Kukburi din Harran şi oameni ai vasalilor lui Izz ed-Din, stăpânii din Jezireh şi Irbil. Izz ed-Din a trimis soli la stăpânii selgiucizi din Konya şi Persarmenia. Cel din urmă a trimis câteva trupe în sprijinul său; cel dintâi a expediat un mesaj ameninţător către Saladin, dar nu a întreprins nimic. În iunie, Saladin se afla în faţa Mosulului, respingând toate ofertele de pace ale lui Izz ed-Din, chiar şi atunci când bătrâna mamă a acestuia a venit să îl implore. Însă Mosulul era totuşi o fortăreaţă formidabilă. Trupele au început să sufere din cauza căldurii. Când în luna august sultanul selgiucid al Persarmeniei, Soqman al II-lea, a murit subit, Saladin s-a îndreptat spre nord pentru a captura oraşele Diarbekir şi Mayyafaraqin, vasale ale sultanului, şi pentru a-şi odihni oamenii în aerul mai răcoros al înălţimilor. Acolo a căzut el însuşi bolnav şi, aproape muribund, a călătorit la cetatea Harran a prietenului său Kukburi. Fratele său al-Adil, pe atunci stăpân al Alepului, s-a grăbit să sosească cu cei mai buni doctori din Orient. Aceştia au fost însă neputincioşi. Crezând că sfârşitul îi este aproape şi ştiind că rudele sale complotau pentru a-l moşteni, Saladin şi-a făcut emirii să jure credinţă fiilor săi apoi, pe neaşteptate, a început să se întremeze. În ianuarie 1186 se afla în afara pericolului. La sfârşitul lunii februarie, a primit o solie de la Izz ed-Din şi a fost de acord să facă pace. Într-un tratat semnat de ambasadori la 3 martie, Izz ed-Din se recunoştea drept vasal al lui Saladin şi era confirmat în stăpânirile sale. Însă ţinuturile de peste Tigru, situate la sud de Mosul, între care Arbil şi Shahrzur, au fost puse sub conducerea unor emiri numiţi de Saladin şi aflaţi în directa sa subordine. Prezenţa lor garanta loialitatea lui Izz ed-Din.[694] Saladin însuşi se afla pe atunci la Homs, unde Nase ed-Din,

fiul lui Shirkuh şi propriul său cumnat, deţinea funcţia de emir. Nassr ed-Din complotase pentru stăpânirea Siriei pe durata bolii lui Saladin. Nimeni nu a fost surprins când a fost găsit mort în pat la 5 martie după celebrarea Sărbătorii Sacrificiului. Succesiunea la Homs a revenit copilului defunctului, Shirkuh al II-lea, un băiat de 12 ani. Saladin i-a confiscat o sumă mare de bani, dar copilul a replicat în chip abil cu un citat din Coran care ameninţa cu suferinţa pe cei care îi deposedau pe orfani de bunuri şi, drept urmare, a primit banii înapoi. În aprilie, Saladin se afla înapoi la Damasc. Imperiul său se întindea în acel moment până la graniţele Persiei.[695]

Armistiţiul dintre creştini şi musulmani a adus înapoi o oarecare prosperitate în Palestina. Comerţul dintre zonele interioare şi porturile Acra şi Tyr s-a reluat cu rapiditate, spre avantajul negustorilor ambelor părţi. Dacă pacea ar fi putut fi menţinută până la sosirea unei mari cruciade din Occident, atunci ar mai fi putut exista un viitor pentru regat. Soarta a fost însă, o dată în plus, potrivnică creştinilor. Către sfârşitul lunii august 1186, regele Balduin al V-lea a murit la Acra, pe când nu împlinise încă nouă ani.[696] Regentul Raymond şi seneşalul Joscelin au fost prezenţi lângă patul de suferinţă. Arătându-se gata să coopereze cu Raymond, Joscelin l-a convins pe acesta să meargă la Tiberiada pentru a-i invita pe baroni să se reunească acolo, la adăpost de intrigile patriarhului, pentru ca dorinţele lui Balduin al IV-lea să fie duse la îndeplinire. El însuşi avea să ducă trupul neînsufleţit al băiatului la Ierusalim pentru a fi îngropat. Raymond a căzut în cursă şi a plecat încrezător. Îndată ce a plecat, Joscelin a trimis trupe de încredere pentru a ocupa Tyrul şi Beirutul, în timp ce el a rămas la Acra, unde a proclamat-o pe Sibylla drept regină. A trimis totodată trupul defunctului rege la Ierusalim în grija Templierilor. Emisarii săi i-au convocat pe Sibylla şi pe Guy de la Ascalon pentru a lua parte la funeralii. În acelaşi timp, Reynaud de Châtillon a pornit de la Kerak spre a li se alătura.

Raymond a constatat că fusese păcălit. A pornit spre Nablus, la reşedinţa lui Balian d'Ibelin şi, în calitate de regent legitim, a convocat înalta Curte a regatului. Toţi susţinătorii săi s-au grăbit să i se alăture. Alături de Balian şi de soţia acestuia, regina Maria, se aflau fiica acesteia, Isabella, împreună cu soţul ei, Onfroy de Toron, cu Balduin de Ramla, Gauthier de Cezareea, Reynaud de Sidon şi toţi vasalii principali ai regatului, cu excepţia lui Reynaud de Châtillon. Ajunşi la faţa locului, au primit o invitaţie de la regina Sibylla pentru a asista la încoronarea ei. Au răspuns prin a trimite la Ierusalim doi călugări cistercieni în calitate de emisari, pentru a le reaminti conspiratorilor jurământul depus faţă de Balduin al IV-lea şi pentru a interzice orice acţiune până când Curtea s-ar fi pronunţat asupra ei.

Sibylla însă stăpânea Ierusalimul şi porturile. Trupele seneşalului

Joscelin şi ale conetabilului Amaury, fratele lui Guy, erau de partea sa, iar Reynaud de Châtillon îşi adusese oamenii din Transiordania. Patriarhul Heraclius, bătrânul amant al mamei reginei, a asigurat-o de sprijinul Bisericii. Marele maestru al Templului, Gérard de Ridefort, ar fi făcut orice în defavoarea vechiului său duşman Raymond. În Ierusalim, doar marele maestru al Ospitalierilor rămăsese fidel jurământului depus. În rândul poporului din Ierusalim exista multă simpatie faţă de Sibylla, care era moştenitorul legitim; chiar dacă tronul era din punct de vedere formal electiv, cu greu ar fi putut fi ignorate drepturile moştenitorului. Drepturile Sibyllei fuseseră confirmate la momentul divorţului mamei sale. Fratele şi apoi fiul ei fuseseră regi. Singurul ei dezavantaj consta în faptul că soţul său nu era agreat şi era dispreţuit.

Patriarhul şi Templierii au închis porţile Ierusalimului şi au instalat gărzi pentru a preveni orice atac din partea baronilor din Nablus. Apoi au făcut pregătiri pentru încoronare. Însemnele regale erau păstrate într-un cufăr cu trei încuietori ale căror chei fuseseră date spre păstrare patriarhului şi celor doi mari maeştri, fiecare câte una. Maestrul Ospitalier Roger a refuzat să pună la dispoziţie cheia pentru un scop potrivnic jurământului pe care îl depusese. În final însă, cu un gest de dezgust, a aruncat-o de la fereastră. Nici el şi niciunul dintre cavalerii săi nu au participat la ceremonie, care a fost celebrată imediat ce totul a fost gata. Din cauza impopularităţii lui Guy, patriarhul a încoronat-o doar pe Sibylla. Însă o a doua coroană a fost plasată alături, iar patriarhul a împuternicit-o să-l încoroneze pe orice bărbat ar fi considerat că este vrednic să cârmuiască regatul. Ea i-a cerut lui Guy să se apropie şi să îngenuncheze în faţa ei şi i-a aşezat coroana pe cap. Adunarea a prestat apoi omagiul faţă de noul rege şi regină. Pe când ieşea din biserică, Gérard de Ridefort a strigat că această coroană a răzbunat căsătoria de la Batrun.

Înalta Curte de la Nablus nu a putut face nimic împotriva încoronării. Balduin d'Ibelin s-a ridicat în adunare pentru a spune că nu va rămâne într-o ţară condusă de un astfel de rege şi i-a îndemnat pe toţi baronii să procedeze la fel. Raymond însă a replicat că nu era încă totul pierdut, amintindu-le că îi aveau pe prinţesa Isabella şi pe soţul acesteia, Onfroy de Toron. Aceştia trebuiau încoronaţi şi conduşi la Ierusalim. Rivalii lor nu se puteau opune oştilor unite ale nobililor, în afară de cea a lui Reynaud de Châtillon, şi nici sprijinului moral al Ospitalierilor. Raymond a adăugat că, atâta vreme cât era regent, el putea garanta că Saladin va respecta armistiţiul. Baronii i-au împărtăşit părerea şi au jurat că îl vor sprijini, chiar dacă asta ar fi însemnat război civil. Nu au ţinut însă seama de unul dintre actorii principali. Onfroy era terifiat de soarta ce i se pregătea. Nu dorea câtuşi de puţin să fie rege. S-a furişat imediat afară din Nablus şi a

fugit la Ierusalim. Acolo a cerut să o vadă pe Sibylla. Mai întâi ea l-a respins, dar cum el stătea blând înaintea ei scărpinându-se în cap, a cedat şi l-a lăsat să-şi spună povestea. L-a ascultat cu răbdare şi apoi l-a dus la Guy în faţa căruia a prestat omagiu.[697]

Defecţiunea lui Onfroy i-a înfrânt pe baroni. Raymond i-a eliberat de jurământ şi, unul câte unul, au pornit spre Ierusalim pentru a-şi oferi supunerea lui Guy. Chiar şi Balian d'Ibelin, cel mai respectat dintre toţi, a realizat că în acel moment nu se mai putea face nimic. Însă fratele său Balduin şi-a repetat decizia de a părăsi mai degrabă regatul decât să-l accepte pe Guy, iar Raymond de Tripoli s-a retras pe pământurile soţiei sale din Galileea, jurând la rândul său că nu va presta omagiu noului rege. Ar fi acceptat-o cu loialitate pe Isabella ca regină, dar laşitatea lui Onfroy îi demonstrase că doar el personal ar fi fost singurul candidat vrednic să ia tronul.[698]

Curând după aceea regele Guy a convocat prima sa adunare a baronilor la Acra. Raymond nu şi-a făcut apariţia, iar Guy a anunţat că Beirutul, pe care Raymond îl deţinea în calitate de regent, îi va fi retras şi i-a trimis vorbă să se prezinte pentru a da socoteală de felul în care a cheltuit banii regatului pe perioada regenţei. Balduin d'Ibelin, care era prezent, a fost chemat să presteze omagiu de către Reynaud de Châtillon, care stătea alături de rege. S-a mulţumit doar la un salut formal către rege, căruia i-a transmis că şi-a lăsat pământurile de la Ramla fiului său Thomas care urma să presteze omagiul când avea să fie suficient de mare. El personal refuza să o facă. A părăsit regatul câteva zile mai târziu şi a intrat în serviciul lui Bohemund al Antiohiei, care l-a întâmpinat cu bucurie şi i-a dăruit un fief mai mare decât cel pe care îl părăsise. Alţi nobili mai mărunţi i s-au alăturat, întrucât Bohemund nu făcea un secret din simpatia pe care o arătase faţă de Raymond şi de facţiunea acestuia.[699]

Cu un regat atât de frământat de facţiuni învrăjbite era bine că armistiţiul cu Saladin era respectat. Guy ar fi vrut să îl menţină, dar socoteala sa nu a ţinut cont de prietenul său Reynaud de Châtillon. Protejate de armistiţiul încheiat, marile caravane care circulau între Damasc şi Egipt străbăteau din nou fără piedici ţinuturile francilor. La sfârşitul lui 1186, o uriaşă caravană a pornit spre Cairo cu o mică escortă de trupe egiptene care trebuia să o protejeze de beduini. Pe când a pătruns în Moab, Reynaud s-a năpustit subit asupra ei omorând gărzile şi capturându-i pe negustori, familiile şi bunurile lor, pe care le-a dus în castelul său Kerak. Prada era mai mare decât tot ce capturase anterior. Veşti despre nelegiuire au ajuns la urechile lui Saladin. Acesta, respectând tratatul, i-a cerut lui Reynaud eliberarea prizonierilor şi compensaţii pentru pagubele suferite. Reynaud a refuzat să-i primească pe mesageri, care au pornit spre Ierusalim şi s-au plâns regelui Guy. Acesta a ascultat cu înţelegere şi i-a cerut lui

Reynaud să plătească daune. Însă Reynaud, conştient că Guy a obţinut şi a păstrat tronul datorită sprijinului său, a ignorat porunca, iar Guy nu a putut sau nu a dorit să îl oblige să îi dea ascultare.[700]

O atât de ruşinoasă încălcare a tratatului a făcut războiul inevitabil, un război căruia o ţară sfâşiată de discordie putea cu greu să-i facă faţă. Bohemund al Antiohiei s-a grăbit să reînnoiască armistiţiul cu Saladin.[701] Raymond de Tripoli a încheiat un armistiţiu pentru comitatul său şi l-a extins la principatul Galileei al soţiei sale, chiar dacă suzeranul de drept, regele, urma să se afle în conflict cu musulmanii. În egală măsură şi-a asigurat sprijinul lui Saladin şi promisiunea de ajutor pentru a deveni rege. Oricât de înţeleaptă ar fi fost politica lui Raymond, ea constituia totuşi un act de trădare. Încurajat de maestrul Templului, Gérard, Guy şi-a convocat vasalii fideli şi a pornit spre nord către Nazaret pentru a supune Galileea înainte de a începe atacul musulman. Războiul civil a fost evitat de intervenţia lui Balian d'Ibelin care, la sosirea în tabără, l-a întrebat cu asprime pe rege ce intenţii are. Când Guy a replicat că merge să asedieze Tiberiada, Balian a evidenţiat nebunia planului; Raymond, cu ajutorul sarazinilor la care putea face apel, avea forţe mai numeroase decât regele. Balian a cerut să fie lăsat să meargă să vorbească cu Raymond. Apelul său la unitate nu a avut niciun efect asupra contelui, care s-ar fi supus lui Guy doar dacă Beirutul îi era returnat. Era un preţ considerat prea mare de Guy.[702] Cum însă au fost primite veşti privind pregătirile lui Saladin pentru războiul ce urma să vină, Balian a insistat încă o dată pe lângă rege pentru reconcilierea cu Raymond. „Ţi-ai pierdut cel mai bun cavaler în persoana lui Balduin de Ramla", a spus menţionându-şi cu mândrie fratele. „Dacă pierzi şi ajutorul, şi sfatul contelui Raymond, eşti terminat". Guy, gata oricând să fie de acord cu orice persoană care i se adresa ferm, i-a permis lui Balian să mai meargă într-o solie la Tiberiada împreună cu Josias, arhiepiscop al Tyrului şi cu marii maeştri ai Ospitalierilor şi Templierilor. Era esenţial ca ultimul, cel mai înverşunat duşman al lui Raymond, să fie implicat în orice acord de pace s-ar fi încheiat.[703]

Delegaţii, escortaţi de zece Ospitalieri, au plecat de la Ierusalim la 29 aprilie 1187. Au petrecut noaptea la castelul lui Balian de la Nablus. Acolo Balian a avut de rezolvat nişte chestiuni şi le-a cerut marilor maeştri şi arhiepiscopului să pornească înainte. Urma să îşi petreacă ziua la Nablus şi să îi ajungă din urmă a doua zi la castelul La Fève din câmpia Esdraelon. Seara târziu, în ziua de 30, Balian a părăsit Nablus cu câţiva însoţitori, încercând să se deplaseze pe timpul nopţii. Brusc şi-a amintit că era ziua Sfinţilor Filip şi Iacob. Drept urmare, s-a întors din drum spre Sebasteea, antica Samarie, şi a bătut la uşa episcopului. Acesta s-a trezit, l-a primit şi s-au aşternut la vorbă pe timpul nopţii până s-a crăpat de ziuă şi s-a putut oficia slujba. Abia

apoi şi-a luat rămas-bun de la gazdă şi şi-a continuat drumul.

Pe 30 aprilie, pe când Balian discuta cu slujitorii săi, iar marii maeştri călăreau spre La Fève, contele Raymond îl primea la Tiberiada pe un emisar al musulmanilor trimis de la Banyas. Fiul mai tânăr al lui Saladin, al-Afdal, care comanda tabăra de acolo, primise vorbă din partea tatălui său să facă o incursiune de recunoaştere în Palestina şi, foarte corect, i-a cerut contelui permisiunea ca oamenii săi să-i traverseze teritoriile din Galileea. Raymond, constrâns de acordul său personal cu Saladin, nu putea refuza stânjenitoarea cerere. A pretins doar ca musulmanii să traverseze ţinutul după ce se lumina şi să se întoarcă înainte de lăsarea serii şi să nu afecteze niciun oraş sau sat din ţinut. A trimis apoi mesageri în întregul ţinut pentru a le transmite oamenilor să rămână cu tot cu turme în interiorul zidurilor pe durata întregii zile şi să nu se teamă. În acel moment a aflat de sosirea delegaţiei de la Ierusalim. A fost transmis un alt mesaj cu aceeaşi avertizare. Dimineaţa devreme, în ziua de 1 mai, a privit de la castelul său cum emirul Kukburi şi şapte mii de mameluci au trecut voioşi prin apropiere.

Către amiaza aceleiaşi zile, Balian şi însoţitorii săi au ajuns la La Fève. De la distanţă au zărit corturile Templierilor întinse în faţa zidurilor. Atunci când s-au apropiat, au constatat că erau goale şi că în castel era linişte. Scutierul lui Balian, Ernoul, a pătruns în castel şi a trecut dintr-o cameră într-alta. Nu era nimeni acolo, cu excepţia a doi ostaşi într-una din galeriile de la etaj, foarte bolnavi şi incapabili să vorbească. Balian a rămas uimit şi îngrijorat. A aşteptat o oră sau două, nesigur pe ceea ce trebuia să facă, apoi a plecat din nou pe drumul spre Nazaret.

Deodată un cavaler templier a apărut în galop, cu părul răvăşit şi sângerând, şi a anunţat un mare dezastru. Cam la aceeaşi oră Raymond i-a văzut pe mameluci întorcându-se. Aceştia respectaseră înţelegerea. Era mult înainte de căderea nopţii şi nu se atinseseră de nicio clădire din ţinut. Însă în vârful lăncilor lor erau fixate capetele cavalerilor templieri.

Mesajul lui Raymond ajunsese la marii maeştri în seara zilei de 30. Cu toată opoziţia lui Roger al Ospitalierilor, Gérard al Templului îi convocase imediat pe Templierii din vecinătate să i se alăture. Mareşalul Templului, Jacques de Mailly, se afla în satul Kakun, aflat la distanţă de cinci mile, cu 90 de cavaleri. A sosit şi a petrecut noaptea în faţa castelului. În dimineaţa următoare au călărit spre Nazaret unde li s-au alăturat 40 de cavaleri laici. Arhiepiscopul de Tyr a rămas acolo, dar Gérard s-a oprit doar pentru a anunţa populaţia că în curând se va da o luptă şi că locuitorii vor trebui să vină să adune prada. Pe când cavalerii treceau de înălţimile de dincolo de Nazaret, i-au găsit pe musulmani adăpându-şi caii în vale, la Izvoarele

Cressonului. La vederea numărului adversarilor, atât Roger, cât şi Jacques de Mailly au propus retragerea, ceea ce l-a înfuriat pe Gérard. S-a întors dispreţuitor spre celălalt mare maestru şi şi-a batjocorit mareşalul. „Îţi iubeşti prea mult capul tău blond pentru a dori să ţi-l pierzi”, i-a zis. Jacques a replicat cu mândrie: „Voi muri în bătălie ca un bărbat viteaz. Tu vei fi cel care va fugi ca un trădător”. Incitată de insultele lui Gérard, compania a şarjat contra mamelucilor. A fost mai degrabă un masacru decât o bătălie. Capul blond al lui Jacques a fost unul dintre ultimele care au căzut, iar marele maestru Ospitalier a căzut alături de el. Foarte repede, fiecare Templier a fost răpus, cu excepţia a trei dintre ei, printre care s-a numărat Gérard. Aceştia au galopat înapoi răniţi spre Nazaret. Unul dintre ei a călărit pentru a-l găsi pe Balian. Cavalerii laici au fost prinşi vii. Unii dintre locuitorii lacomi ai Nazaretului au plecat spre câmpul de luptă pentru a găsi prada promisă de Gérard. Au fost înconjuraţi şi luaţi prizonieri.

După ce a trimis mesaj soţiei sale de a aduna toţi cavalerii, Balian s-a alăturat lui Gérard la Nazaret şi a încercat să-l convingă să meargă la Tiberiada. Gérard a pretins că rănile sale sunt prea grave, astfel încât Balian a plecat doar cu arhiepiscopul. L-au găsit pe Raymond înfricoşat în faţa tragediei petrecute, pentru care simţea că politica sa va fi făcută responsabilă. A acceptat bucuros medierea propusă de Balian şi, anulând tratatul cu Saladin, a mers spre Ierusalim şi s-a supus regelui. În ciuda tuturor defectelor sale, Guy nu era răzbunător. L-a întâmpinat cordial pe Raymond şi chiar s-a scuzat pentru felul în care se derulase propria încoronare. Cel puţin regatul părea din nou unit.[704]

Era şi timpul, pentru că se ştia că Saladin adună o mare oaste în Hauran, de-a lungul frontierei. În mai, pe când oastea se aduna din întregul său imperiu, a întreprins o călătorie către drumul spre Meca pentru a escorta o caravană de pelerini care se întorcea din Oraşul Sfânt, din care făceau parte şi sora sa, şi fiul acesteia; dorea să se asigure că Reynaud nu mai pune la cale unul din atacurile sale banditeşti. În această vreme trupele se revărsau de la Alep, Mosul şi Mardin până când oastea a devenit cea mai numeroasă dintre câte condusese. Dincolo de Iordan, regele Guy i-a chemat pe toţi deţinătorii de feude şi pe vasalii acestora să se reunească la Acra. Ordinele Ospitalier şi Templier, dornice să răzbune masacrul de la Cresson, şi-au convocat toţi cavalerii disponibili, lăsând doar mici garnizoane pentru a păzi cetăţile pe care le aveau în grijă. Templierii au dat un ajutor suplimentar, înmânând regelui partea lor de bani trimisă recent ordinelor de regele Henric al II-lea ca răscumpărare a păcatului uciderii lui Thomas Becket. Li se spusese să-i pună la păstrare în vederea cruciadei pe care Henric jurase să o declanşeze, dar nevoile zilei erau mult prea urgente. Ostaşii recrutaţi din aceşti bani au purtat

o banieră cu însemnele lui Henric. Mişcat de apelurile lui Raymond şi Balian, Bohemund al Antiohiei a promis un contingent condus de Balduin d'Ibelin şi şi-a trimis fiul, pe Raymond, să se alăture contelui de Tripoli, care îi era naş. La sfârşitul lui iunie erau adunaţi în tabăra din faţa Acrei 1.200 de cavaleri greu înarmaţi, un număr mai mare de călăreţi băştinaşi uşor înarmaţi, turcopoli metişi şi aproape zece mii de pedestraşi. Patriarhului Heraclius i s-a cerut să vină cu Adevărata Cruce. A răspuns însă că nu se simţea bine şi a încredinţat relicva priorului Sfântului Mormânt pentru a o înmâna episcopului Acrei. Adversarii săi au pretins însă că prefera să rămână alături de iubita sa Paşchia.

La 26 iunie, într-o vineri, Saladin şi-a trecut în revistă trupele la Ashtera în Hauran. El însuşi conducea centrul, nepotul său Taki ed-Din aripa dreaptă, iar Kukburi pe cea stângă. Oastea a pornit în formaţie de luptă spre Khisfin şi spre ţărmul sudic al Mării Galileei. Acolo a aşteptat cinci zile, în timp ce iscoadele culegeau informaţii despre forţele creştine. La 1 iulie a traversat Iordanul la Sennabra, iar a doua zi a aşezat tabăra cu jumătate din efective la Kafr Sebt, pe înălţimile situate la cinci mile vest de lac, în timp ce restul trupelor au atacat Tiberiada. Oraşul le-a căzut în mâini după o oră de lupte. Raymond şi fiii săi vitregi erau cu oastea regelui, dar contesa Eschiva, după ce a trimis un mesager pentru a-i spune soţului ce se întâmplă, a apărat citadela împreună cu o mică garnizoană.

Când s-a aflat vestea că Saladin a trecut Iordanul, regele Guy a ţinut sfat la Acra cu seniorii săi. Contele Raymond a vorbit primul. A subliniat că, pe o căldură toridă, oastea aflată în atac era în dezavantaj. Strategia lor trebuia să fie una defensivă. Atâta timp cât oastea creştină rămânea neînfrântă, Saladin nu ar fi fost capabil să-şi menţină trupele pe termen lung într-un ţinut pârjolit. După o vreme ar fi fost obligat să se retragă. În acest timp ar fi sosit întăririle de la Antiohia. Mulţi dintre cavaleri au înclinat spre acest sfat, dar atât Reynaud de Châtillon, cât şi marele maestru Gérard l-au acuzat pe Raymond că este laş şi vândut sarazinilor. Regele Guy s-a lăsat convins de ultimii vorbitori şi a dat poruncă oştirii să se îndrepte spre Tiberiada.

În după-amiaza zilei de 2 iulie, creştinii şi-au aşezat tabăra la Sephoria. Era un loc de tabără excelent, cu multă apă şi păşuni pentru cai. Dacă ar fi rămas în acel loc, aşa cum rămăseseră la Bălţile lui Goliat cu patru ani mai devreme, Saladin nu ar fi riscat niciodată să-i atace. Oastea lor era aproape la fel de mare ca a sa şi deţineau avantajul terenului. Însă în acea seară a sosit mesagerul trimis de contesa de Tripoli. O dată în plus, regele Guy a ţinut sfat în cortul său. Cavalerii au fost mişcaţi la gândul că viteaza doamnă se apăra cu disperare pe malul lacului. Cu lacrimi în ochi, fiii acesteia au implorat

salvarea mamei lor. Unii au dat ascultare pledoariei. Apoi s-a ridicat Raymond. A repetat discursul ţinut la Acra, dar cu şi mai multă înfocare. A arătat cât de nebunească ar fi fost părăsirea poziţiei pe care o deţineau pentru a porni într-un marş hazardat în arşiţa lui iulie pe înălţimile sterpe. Tiberiada era oraşul său, iar cea care îl apăra îi era soţie. Ar fi preferat ca ambele să fie pierdute decât ca regatul să fie pierdut. Cuvintele sale au fost convingătoare. Consiliul a luat sfârşit la miezul nopţii cu hotărârea de a se rămâne la Sephoria.

După ce seniorii s-au retras la corturile lor, marele maestru Templier a intrat din nou în cortul regal. „Sire", a spus, „aveţi de gând să vă încredeţi într-un trădător?" Ar fi fost ruşinos să fie lăsat să se piardă un oraş care era doar la şase leghe depărtare. Templierii, a declarat el, şi-ar fi abandonat mai degrabă Ordinul decât să renunţe la ocazia de a se răzbuna pe necredincioşi. Guy, care fusese în mod sincer convins de Raymond cu o oră mai devreme, a şovăit şi s-a lăsat convins de Gérard. A trimis heralzii în tabără pentru a anunţa că, în zori, oastea avea să pornească în marş spre Tiberiada.

Cea mai bună cale de la Sephoria la Tiberiada pornea puţin mai la nord peste dealurile Galileei şi ajungea pe malul lacului la doi kilometri nord de oraş. Drumul alternativ se îndrepta spre podul de la Sennabra, de unde o ramificaţie urma ţărmul lacului spre nord-vest. Tabăra lui Saladin de la Kafr Sebt era aşezată pe drumul spre Sennabra. Pe acest drum venise de peste râu. E posibil ca trădători din tabăra creştină să-i fi dat de veste că Guy a plecat de la Sephoria pe drumul nordic. Drept urmare, şi-a condus oastea circa opt kilometri peste înălţimile Hattinului până în locul de unde drumul începea să coboare spre lac. Era un sat cu păşuni întinse şi cu apă din abundenţă. I s-au alăturat acolo cele mai multe dintre trupele de la Tiberiada, unde fuseseră păstrate doar cele necesare pentru a menţine blocada asupra cetăţii.

Dimineaţa de vineri, 3 iulie, era fierbinte şi înăbuşitoare, în timp ce oastea creştină părăsea grădinile verzi ale Sephoriei pentru a mărşălui pe dealurile golaşe. Ca senior al ţinutului, Raymond de Tripoli avea dreptul de a conduce avangarda. Regele comanda centrul, iar Reynaud cu ordinele militare şi cu Balian d'Ibelin conduceau ariergarda. Nu exista apă de-a lungul drumului. Curând oameni şi cai deopotrivă au început să sufere cumplit de sete. Agonia lor a încetinit înaintarea. Atât avangarda, cât şi ariergarda erau hărţuite continuu de musulmani, care aruncau săgeţi asupra lor, iar apoi se retrăgeau înainte ca un contraatac să poată fi lansat.

La amiază, francii ajunseseră pe platoul de lângă Hattin. În faţa lor se înălţa până la vreo treizeci de metri un deal stâncos cu două vârfuri, iar dincolo de acesta terenul cădea abrupt spre sat şi spre lac. Locul era numit Coarnele Hattinului. Templierii au trimis mesageri

regelui, spunându-i că nu mai puteau merge mai departe în acea zi. Unii dintre nobili l-au rugat să ceară oştirii să înainteze şi să-şi croiască drum către lac. Însă Guy, mişcat de oboseala oamenilor săi, a decis să se oprească pe durata nopţii. La această veste Raymond a plecat din primele rânduri, spunând: „Ah, Dumnezeule, războiul s-a terminat; suntem morţi, iar regatul este distrus". La sfatul său, Guy şi-a aşezat tabăra dincolo de Lubieh, către coama Hattinului, acolo unde se afla o fântână, iar întreaga oaste s-a grupat în jurul acesteia. Locul însă a fost prost ales, pentru că fântâna era secată.

Saladin, care aştepta cu oamenii săi în valea înverzită, şi-a înfrânat cu greu bucuria. Şansa i se ivise în sfârşit. Creştinii au petrecut noaptea cu greutate, ascultând rugăciunile şi cântecele ce veneau dinspre corturile musulmane. Câţiva ostaşi au plecat din tabără, căutând zadarnic o sursă de apă, doar pentru a fi ucişi de duşmani. Pentru a le îngreuna suferinţa, musulmanii au dat foc la vegetaţia aridă care acoperea dealul şi fumul fierbinte s-a aşternut peste tabăra creştină. La adăpostul întunericului, Saladin a înaintat. La ivirea zorilor zilei de sâmbătă 4 iulie, oastea regală era încercuită. Nici măcar o pisică, susţine cronicarul, nu ar fi putut scăpa din capcană.

Atacul musulman a început dimineaţa devreme. Infanteria creştină a avut un singur gând – apa. Într-o formaţie compactă au încercat să-şi taie calea spre lacul care strălucea în depărtare. Au fost ţinuţi în loc de flăcări şi de duşman. Mulţi dintre ei au fost căsăpiţi imediat, mulţi alţii luaţi prizonieri. Imaginea lor zăcând răniţi şi suferinzi de sete era atât de dureroasă, încât cinci dintre cavalerii lui Raymond au cerut musulmanilor să fie cu toţii ucişi pentru a li se curma suferinţa. Cavalerii de pe deal au luptat cu un curaj admirabil şi deznădăjduit. Şarjă după şarjă, cavaleria musulmană a fost respinsă cu pierderi, dar propriul lor număr era în continuă scădere. Slăbiţi de sete, au început să-şi piardă puterile, înainte de a fi prea târziu, la cererea regelui, Raymond şi-a condus cavalerii într-o încercare de a străpunge liniile musulmane. Cu toţi oamenii săi s-a năpustit asupra oştilor conduse de Taki ed-Din. Dar Taki şi-a desfăcut rândurile pentru a-i lăsa să treacă şi apoi a închis la loc breşa. Nu mai puteau face cale întoarsă către camarazii lor, astfel încât, în chip jalnic, au părăsit câmpul de bătălie plecând spre Tripoli. Ceva mai târziu, Balian d'Ibelin şi Reynaud de Sidon şi-au croit, la rândul lor, drum din încercuire. Au fost ultimii care au scăpat.

Pentru creştini nu mai era nicio speranţă, dar au continuat să lupte retrăgându-se spre înălţimile Coarnelor. Cortul roşu al regelui a fost mutat spre vârf, iar cavalerii s-au strâns în jurul său. Fiul mezin al lui Saladin, al-Afdal, se afla alături de tatăl său, participând la prima sa bătălie. Mulţi ani după aceea a lăudat faptele de vitejie ale francilor. „Atunci când regele franc s-a retras spre piscuri, cavalerii săi

au atacat plini de curaj şi i-au respins pe musulmani până la tatăl meu. I-am surprins spaima. S-a schimbat la faţă, s-a tras de barbă şi s-a năpustit înainte strigând: «Pe toţi dracii, nu poate fi adevărat!» Drept urmare, oamenii noştri au respins duşmanul care s-a retras pe înălţimi. Când i-am văzut pe frânci dând înapoi, am strigat cu bucurie: «I-am învins!» Dar ei au atacat din nou şi i-au împins încă o dată pe oamenii noştri până în locul în care se afla tatăl meu. Din nou el şi-a îndemnat la atac oamenii şi încă o dată duşmanul a fost împins înapoi spre înălţimi. Am strigat din nou: «I-am învins!», dar tatăl meu s-a întors spre mine spunând: «Taci! Nu i-am înfrânt cât timp cortul rămâne ridicat în acel loc.» În acel moment, cortul a fost doborât. Abia atunci tatăl meu a descălecat şi a îngenuncheat la pământ, mulţumind lui Allah cu lacrimi de bucurie.

Episcopul Acrei fusese ucis. Sfânta Cruce pe care o purtase în bătălie a căzut în mâinile necredincioşilor. Puţini dintre caii cavalerilor au supravieţuit. Când biruitorii au ajuns în vârful dealului, cavalerii înşişi, cu regele în mijlocul lor, erau pedeştri şi prea obosiţi pentru a mai lupta, abia având puterea de a-şi preda săbiile ca semn al capitulării. Căpeteniile au fost duse la cortul care fusese ridicat pentru sultan pe câmpul de luptă.[705]

Saladin i-a primit acolo pe regele Guy şi pe fratele acestuia, conetabilul Amaury, pe Reynaud de Châtillon şi pe fiul său vitreg Onfroy de Toron, pe marele maestru al Templului, pe vârstnicul marchiz de Montferrat, pe seniorii de Jebail şi Batrun şi pe alţi nobili de rang inferior ai regatului. I-a întâmpinat în chip graţios. L-a aşezat pe rege alături de el şi, sesizându-i setea, i-a înmânat o cupă cu apă de trandafiri răcită cu zăpadă de pe muntele Hermon. Guy a băut din ea şi i-a întins-o lui Reynaud, care stătea lângă el. Potrivit legilor ospitalităţii musulmane, a da mâncare sau apă unui captiv însemna a-i transmite că viaţa îi era în siguranţă. De aceea Saladin s-a adresat astfel tălmaciului: „Spune-i regelui că el şi nu eu a dat apă acelui om”. Apoi s-a întors spre Reynaud ale cărui acte de brigandaj nedemn nu le putea ierta şi i-a reamintit de crimele, de trădarea, de blasfemia şi de lăcomia sa. Când Reynaud a replicat obraznic, Saladin a ridicat sabia şi l-a decapitat. Guy a început să tremure crezând că va veni rândul său. Însă Saladin l-a liniştit. „Un rege nu ucide un alt rege”, a spus, „însă perfidia şi insolenţa acestui om merseseră prea departe”. Apoi a poruncit să nu li se facă niciun rău seniorilor laici, ci să fie trataţi cu curtoazie şi respect pe durata captivităţii. Pe cavalerii ordinelor militare însă nu i-a cruţat, cu excepţia marelui maestru al Templierilor. O bandă de musulmani sufiţi fanatici se găsea în rândul trupelor sale. Lor le-a dat sarcina de a-i ucide pe Cavalerii Templieri şi Ospitalieri. Sarcina a fost îndeplinită cu mult zel. Odată misiunea încheiată, Saladin a plecat cu oastea de la Hattin; leşurile celor căzuţi

în luptă au fost lăsate pe seama şacalilor şi hienelor. Prizonierii au fost trimişi la Damasc, unde nobilii au fost găzduiţi confortabil, în timp ce oamenii de rând au fost vânduţi în pieţele de sclavi. Erau atât de mulţi, încât preţul pentru un prizonier a coborât până la trei dinari şi puteai cumpăra o familie întreagă sănătoasă, adică un bărbat, soţia sa, trei băieţi şi două fete, pentru doar optzeci de dinari. Un musulman a considerat chiar convenabil să schimbe un prizonier pentru o pereche de sandale.[706]

Creştinii din Orient mai suferiseră dezastre şi în perioada anterioară. Regii şi principii lor mai fuseseră şi înainte capturaţi, dar cei care îi luaseră prizonieri erau conducători de mică importanţă, care căutau avantaje mărunte. La Hattin fusese distrusă cea mai mare oaste a regatului ce fusese vreodată reunită. Sfânta Cruce fusese pierdută, iar învingătorul era stăpânul întregii lumi musulmane. Odată duşmanii înfrânţi, lui Saladin nu-i mai rămânea decât să cucerească fortăreţele din Ţara Sfântă. La 5 iulie, ştiind că nu poate primi niciun ajutor, contesa de Tripoli i-a predat Tiberiada. Saladin a tratat-o cu respect şi i-a permis să meargă la Tripoli cu toată suita ei.[707] Apoi şi-a îndreptat grosul oştirii spre Acra. Seneşalul Joscelin de Courtenay care comanda oraşul s-a gândit doar la propria lui siguranţă. L-a trimis pe un localnic numit Pierre Brice să discute cu Saladin când acesta a ajuns la porţile oraşului în ziua de 8, oferindu-se să se predea dacă vieţile şi bunurile locuitorilor erau garantate. Pentru mulţi din oraş această capitulare de bunăvoie a părut ruşinoasă. A existat o scurtă revoltă pe durata căreia câteva case au fost incendiate, dar ordinea a fost restabilită înainte ca Saladin să intre în stăpânirea oraşului, pe data de 10 iulie. A încercat să-i convingă pe mulţi dintre negustorii creştini să rămână pe loc. Aceştia s-au temut însă pentru viitorul lor şi au plecat cu toate bunurile lor mobile. Imensele depozite de mărfuri cu mătăsuri şi metale, cu giuvaieruri şi arme care au fost abandonate au fost împărţite de cuceritori ostaşilor şi tovarăşilor de arme, în special de către fiul lui Saladin, al-Afdal, căruia i-a fost dăruit oraşul. Spre supărarea lui Saladin, instalaţiile de producere a zahărului au fost distruse de Taki ed-Din.[708] În timp ce Saladin se afla la Acra, oraşe şi castele din Galileea şi Samaria s-au predat unor unităţi ale oştilor sale. La Nablus, garnizoana lui Balian a rezistat pentru câteva zile şi a primit condiţii onorabile atunci când s-a predat, iar castelul de la Toron a rezistat timp de două săptămâni înainte de a capitula. Altfel, a fost întâmpinată o opoziţie firavă.[709] În vremea aceasta, fratele lui Saladin, al-Adil, a sosit din Egipt şi a asediat Jaffa. Oraşul nu a vrut să i se predea, astfel încât l-a luat cu asalt şi toţi locuitorii – bărbaţi, femei şi copii – au fost prinşi. Mulţi dintre ei au luat calea pieţelor de sclavi şi haremurilor din Alep.[710]

După ce Galileea a fost cucerită, Saladin s-a îndreptat spre coasta

feniciană. Mulţi dintre supravieţuitori fugiseră împreună cu Balian la Tyr. Oraşul era bine apărat, iar zidurile care îl protejau dinspre uscat erau formidabile. După ce primul atac a eşuat, Saladin a pornit mai departe. Sidon s-a predat, fără a opune rezistenţă, la 29 iulie. Seniorul oraşului, Reynaud, s-a refugiat la inexpugnabilul castel Beaufort. Beirutul a încercat să se apere, dar a capitulat în ziua de 6 august. Jebail şi-a deschis porţile câteva zile mai târziu la porunca stăpânului său, Ugo Embriaco, pe care Saladin îl eliberase condiţionat. Către sfârşitul lunii august, în mâinile creştinilor mai rămăseseră în sud Tripoli, Tyr, Ascalon, Gaza, câteva castele izolate şi Sfântul Oraş al Ierusalimului.[711]

În septembrie, Saladin a apărut în faţa Ascalonului, aducându-i cu sine pe cei mai importanţi doi prizonieri ai săi, regele Guy şi marele maestru Gérard. Lui Guy i s-a transmis că libertatea sa putea fi obţinută prin capitularea Ascalonului. La sosirea înaintea zidurilor, el a cerut locuitorilor să renunţe la luptă. Gérard s-a alăturat rugăminţii lui Guy, dar li s-a răspuns cu insulte. Ascalonul a fost apărat cu curaj. Asediul l-a costat pe Saladin viaţa a doi dintre emirii săi. Însă, la 4 septembrie, garnizoana a fost nevoită să se predea. Locuitorilor li s-a permis să plece cu ceea ce puteau duce cu ei. Au fost escortaţi de oamenii lui Saladin în Egipt şi găzduiţi confortabil la Alexandria, până când au reuşit să se repatrieze în ţinuturile creştine.[712] La Gaza, a cărei garnizoană templieră a fost obligată să se supună marelui maestru, porunca de capitulare a lui Gérard a fost îndată îndeplinită. În schimbul fortăreţei el şi-a dobândit libertatea.[713] Însă regele Guy a mai fost ţinut câteva luni ostatic, mai întâi la Nablus, apoi în Latakia. Reginei Sibylla i s-a permis să vină de la Ierusalim să i se alăture. Aşa cum Saladin s-a aşteptat, eliberarea lor în primăvara următoare i-a pus şi mai mult în încurcătură pe creştini.[714]

În ziua în care trupele lui Saladin au intrat în Ascalon, a avut loc o eclipsă de soare şi, pe perioada de întuneric, Saladin a primit o delegaţie de locuitori ai Ierusalimului care fuseseră chemaţi pentru a discuta condiţiile capitulării. Nu au existat însă discuţii. Delegaţii au refuzat să predea oraşul în care Dumnezeu murise pentru ei. S-au întors cu mândrie la Ierusalim, iar Saladin a jurat să cucerească oraşul cu sabia. La Ierusalim sosise un ajutor neaşteptat.

Balian d'Ibelin, care se aflase alături de refugiaţii franci la Tyr, i-a cerut lui Saladin un salvconduct pentru a merge la Ierusalim. Soţia sa, Maria Comnena, se retrăsese acolo de la Nablus, împreună cu copiii săi, iar Balian dorea să-i aducă la Tyr. Saladin i-a acceptat cererea, cu condiţia să petreacă o singură noapte în oraş şi să nu poarte arme. Când a ajuns la faţa locului, Balian i-a găsit pe patriarhul Heraclius şi pe comandanţii ordinelor încercând să pregătească oraşul pentru apărare. Nu exista însă un conducător în care poporul să aibă

încredere. Cu toţii au scandat ca Balian să rămână şi să-i conducă şi că nu îl vor lăsa să plece. Extrem de încurcat, Balian i-a scris lui Saladin pentru a-i explica de ce nu şi-a respectat promisiunea. Saladin a fost întotdeauna curtenitor cu un duşman pe care îl respecta. Nu numai că l-a iertat pe Balian, dar a trimis o escortă pentru a o conduce pe regina Maria împreună cu copiii, suita şi bunurile ei până la Tyr.[715] Împreună cu ea a plecat şi tânărul nepot al lui Balian, Thomas d'Ibelin, şi fiul cel mic al lui Hugues de Jebail. Saladin a vărsat lacrimi, văzându-i pe aceşti copii, moştenitori ai unei măreţii apuse, trecând prin tabăra sa spre exil.

În Ierusalim, Balian a făcut ce a putut. Oraşul era aglomerat de refugiaţi din regiunile înconjurătoare, puţini dintre ei fiind însă de folos ca luptători. Pentru fiecare bărbat existau cincizeci de femei şi copii. În oraş existau doar doi cavaleri, astfel că Balian l-a investit cavaler pe fiecare băiat mai mare de şaisprezece ani care fusese născut într-o familie nobilă, alături de treizeci de bărbaţi din rândul burgheziei. A trimis trupe pentru a aduna toată hrana ce se putea strânge înainte ca musulmanii să încercuiască oraşul. A folosit tezaurul regal şi banii pe care Henric al II-lea îi trimisese Ospitalierilor. Totodată a smuls argintul de pe acoperişul bisericii Sfântului Mormânt. A dat arme fiecărui bărbat în stare să le poarte.

La 20 septembrie, Saladin şi-a aşezat tabăra la porţile oraşului şi a început să atace zidurile de nord şi de nord-vest. Însă ostaşii săi erau stânjeniţi de soarele ce le bătea în ochi, iar apărarea în zonele respective era puternică. După cinci zile şi-a schimbat locul de tabără. Pentru puţin timp apărătorii au crezut că a ridicat asediul, dar în dimineaţa zilei de 26 septembrie oastea sa se stabilise pe Muntele Măslinilor, iar oamenii săi, flancaţi de călăreţi, minau zidul de lângă Poarta Columnei, nu departe de locul în care Godefroy de Bouillon pătrunsese în oraş cu optzeci şi opt de ani mai devreme. Din ziua de 29 exista deja o mare breşă în zid. Apărătorii au făcut tot ce au putut şi s-au luptat cu furie, dar erau prea puţini pentru a rezista multă vreme împotriva hoardelor inamicului. Ostaşii frânci au dorit să iasă pentru a se năpusti asupra duşmanului şi să moară dacă era nevoie. Însă patriarhul Heraclius nu dorea să devină martir. Dacă ar fi procedat astfel, a explicat el, creştinii şi-ar fi lăsat soţiile şi copiii pradă sclaviei, iar el nu putea binecuvânta o astfel de acţiune necugetată. Balian l-a sprijinit, sesizând nebunia irosirii a şi mai multe vieţi. Pe 30 septembrie a mers personal în tabăra lui Saladin pentru a negocia condiţiile capitulării. Saladin avea oraşul la cheremul său. Putea să-l jefuiască după bunul plac, dar în interiorul oraşului avea mulţi potenţiali prieteni. Orgoliul Bisericii Catolice fusese întotdeauna resimţit de creştinii ortodocşi, care formau majoritatea oamenilor de rând din oraş. Nu existase în acel loc o schismă bine definită. Familia

regală şi nobilimea laică, cu excepţia Antiohiei, arătaseră prietenie şi respect pentru clerul ortodox. Însă ierarhia superioară a clerului aparţinuse întotdeauna latinilor. În marile lăcaşuri ale credinţei, creştinii nativi erau nevoiţi să ia parte la ceremonii ale căror limbaj şi ritual le erau străine. Ei priveau înapoi spre timpul în care, sub conducători musulmani, puteau să-şi practice credinţa aşa cum doreau. Sfetnicul de încredere al lui Saladin pentru astfel de chestiuni era un cărturar ortodox din Ierusalim, pe nume Iosif Batit. Acesta intrase în contact cu comunităţile ortodoxe din oraş, care au promis să deschidă porţile.

Intervenţia lor nu a mai fost însă necesară. Când Balian a sosit în faţa cortului său, Saladin a declarat că jurase să cucerească oraşul Ierusalim cu sabia şi că doar capitularea necondiţionată îl putea absolvi de jurământ. El i-a reamintit lui Balian masacrele comise de creştini în 1099. Trebuia să procedeze altfel? În timp ce vorbeau, bătălia se afla în plină desfăşurare, iar Saladin i-a arătat că stindardul său flutura deja pe ziduri. Însă, în clipa următoare, oamenii săi au fost respinşi, iar Balian l-a avertizat pe Saladin că, dacă nu oferă condiţii acceptabile, apărătorii ar fi putut în disperarea lor să distrugă totul în oraş înainte de a muri, inclusiv clădirile din zona sacră a musulmanilor. Totodată puteau masacra prizonierii musulmani. Atâta timp cât puterea sa era recunoscută, Saladin era gata să fie generos şi dorea ca Ierusalimul să sufere cât mai puţin cu putinţă. A consimţit să ofere condiţii de capitulare şi a decis ca fiecare creştin să se răscumpere în schimbul a zece dinari pentru un bărbat, cinci pentru o femeie şi unul pentru un copil. Balian a subliniat apoi că există 20.000 de oameni săraci în oraş, care nu îşi puteau permite astfel de sume. Puteau autorităţile creştine din oraş să ofere o sumă totală pentru toţi? Saladin a propus 100.000 de dinari pentru toţi cei 20.000. Însă Balian ştia că o astfel de sumă nu putea fi strânsă. S-a convenit ca pentru 30.000 de dinari să fie eliberaţi 7.000 de oameni. La porunca lui Balian, garnizoana a depus armele şi vineri, 2 octombrie, Saladin a intrat în Ierusalim. Erau în 27 Rajab, aniversarea zilei în care Profetul vizitase Ierusalimul în somn şi se înălţase acolo la Ceruri.

Învingătorii au dat dovadă de corectitudine şi de omenie. Acolo unde francii cu optzeci şi opt de ani înainte înotaseră în sângele victimelor lor, acum nicio casă nu a fost distrusă şi nicio persoană nu a fost rănită. Din porunca lui Saladin, gărzile au patrulat pe străzi şi la porţi pentru a preveni orice abuz împotriva creştinilor. În acest timp, fiecare creştin se străduia să adune banii de răscumpărare, iar Balian a golit vistieria pentru a strânge cei 30.000 de dinari promişi. Cu dificultate, Ospitalierii şi Templierii au acceptat să-şi pună la dispoziţie bogăţiile, în timp ce patriarhul şi canonicii săi şi-au purtat singuri de grijă. Musulmanii au rămas uluiţi să-l vadă pe Heraclius

plătind cei zece dinari şi apoi părăsind oraşul îndoit de greutatea aurului pe care îl ducea cu sine, urmat de căruţe pline de covoare şi vase. Graţie resturilor donaţiei lui Henric al II-lea, cei şapte mii de săraci au fost eliberaţi, dar multe alte mii ar fi putut fi scutite de sclavie dacă ordinele şi Biserica ar fi fost mai generoase.

Curând două şiruri de creştini au ieşit pe porţile oraşului. Unul, pentru care răscumpărarea fusese plătită prin eforturile lor sau ale lui Balian, şi altul al celor care nu îşi permiseseră răscumpărarea şi care plecau în captivitate. Atât de jalnică era vederea acestora, încât al-Adil s-a întors spre fratele său şi a cerut o mie dintre ei ca răsplată pentru serviciile sale. I-au fost acordaţi şi el i-a eliberat pe dată. Patriarhul Heraclius, mulţumit să vadă cât de uşor se putea face un bine, a întrebat apoi dacă ar fi putut elibera la rândul său un număr de sclavi. A primit şapte sute, iar alţi cinci sute au fost acordaţi lui Balian. Saladin însuşi a anunţat că îi va elibera personal pe toţi bătrânii şi femeile. Atunci când femeile frânce care se răscumpăraseră au apărut cu lacrimi în ochi, spunând că nu au unde să meargă pentru că soţul sau tatăl lor fusese ucis sau era captiv, Saladin a răspuns promiţând că va elibera fiecare soţ prizonier, iar pentru văduve şi pentru orfani a oferit daruri din vistieria proprie, fiecăruia potrivit rangului său. Milostenia şi bunătatea sa erau stranii în contrast cu faptele cuceritorilor Primei Cruciade. Unii dintre emirii şi ostaşii săi au fost mai puţin binevoitori. Au existat poveşti despre creştini strecuraţi afară de musulmani care apoi i-au deposedat de tot ceea ce aveau. Alţi emiri musulmani, au pretins că recunosc sclavi fugari şi au cerut mari sume de bani drept răscumpărare pentru a-şi lăsa victimele să plece. Însă acolo unde Saladin a descoperit astfel de practici, le-a pedepsit cu asprime.[716]

Lungul şir de refugiaţi s-a îndreptat încet spre litoral, fără a avea de suferit din partea musulmanilor. Au călătorit în trei convoaie. Cel dintâi a fost condus de Templieri, al doilea de Ospitalieri, iar al treilea de Balian şi de patriarh. La Tyr, deja suprapopulat de refugiaţi, au fost acceptaţi doar cei în stare să lupte. Lângă Batrun, un nobil local, Raymond de Niphin, i-a jefuit de mare parte din bunuri. Şi-au continuat drumul spre Tripoli. Şi acolo refugiaţii aglomeraseră oraşul, iar autorităţile, deja confruntate cu problema aprovizionării, au închis porţile şi nu i-au lăsat să intre. Până când au ajuns la Antiohia, nu au găsit loc de refugiu şi nici acolo nu au fost admişi de bunăvoie în oraş. Refugiaţii de la Ascalon au fost mai norocoşi. Atunci când căpitanii corăbiilor italiene au refuzat să-i ia la bord fără să plătească sume mari de bani, autorităţile egiptene au blocat corăbiile până când au acceptat să îi îmbarce gratuit.[717]

Creştinii ortodocşi şi iacobiţii au rămas la Ierusalim. Fiecare a plătit o taxă în plus faţă de răscumpărare, deşi mulţi dintre cei săraci

au fost scutiţi de la plată. Cei mai bogaţi din rândurile lor au cumpărat mare parte din proprietăţile rămase fără stăpân după plecarea francilor. Restul a fost cumpărat de musulmani şi de evrei, pe cei din urmă Saladin încurajându-i să se stabilească în oraş. Când vestea victoriei lui Saladin a ajuns la Constantinopol, împăratul Isaac Anghelos a trimis o solie pentru a-l felicita şi pentru a cere ca Locurile Sfinte ale creştinilor să fie retrocedate Bisericii Ortodoxe. După o scurtă amânare, cererea i-a fost îndeplinită. Mulţi dintre apropiaţii lui Saladin i-au sugerat să distrugă Biserica Sfântului Mormânt. El a replicat însă că creştinii venerează locul şi nu monumentul şi că vor veni în continuare în pelerinaj acolo. Nu dorea să descurajeze această practică. În fapt, biserica a fost închisă doar pentru trei zile. Apoi pelerinii occidentali au fost admişi în schimbul unei taxe.[718]

Refugiaţii creştini au fost lăsaţi să părăsească oraşul abia după ce Crucea de pe Cupola Stâncii a fost dată jos şi toate însemnele cultului creştin au fost înlăturate, iar moscheea al-Aqsa a fost curăţată de toate semnele ocupării sale de către Templieri. Ambele clădiri au fost purificate cu apă de trandafiri şi retrocedate cultului islamului. Vineri, 9 octombrie, Saladin a fost prezent alături de o numeroasă adunare pentru a aduce mulţumiri lui Dumnezeu în moschee.[719]

Odată cu cucerirea Ierusalimului, Saladin îndeplinise principala sarcină a credinţei sale. Însă mai erau fortăreţe frânce de cucerit. Ştefania de Transiordania se aflase în rândul doamnelor care s-au răscumpărat la Ierusalim şi ceruse lui Saladin eliberarea fiului ei, Onfroy de Toron. El a fost de acord, cu condiţia de a-i preda cele două castele pe care le deţinea. Onfroy a fost eliberat din temniţă, însă garnizoanele de la Kerak sau de la Montreal nu ar fi acceptat niciodată să se supună poruncii stăpânei lor şi să se predea. Cum nu a fost în măsură să-şi îndeplinească promisiunea, şi-a trimis fiul înapoi în captivitate. Gestul ei onorabil l-a impresionat pe Saladin, care l-a eliberat din nou pe Onfroy câteva luni mai târziu. În acest timp, al-Adil în fruntea oştii Egiptului asedia Kerakul. Asediul a durat peste un an. Timp de mai multe luni asediaţii au fost în pragul înfometării. Femeile şi copiii lor au fost trimişi să-şi câştige singuri existenţa. Unii au fost vânduţi beduinilor în schimbul hranei. Doar atunci când ultimul cal a fost mâncat, la sfârşitul lui 1188, fortăreaţa s-a predat. Montreal, supus unui asediu mai puţin organizat, a rezistat cu câteva luni în plus.[720]

Ceva mai la nord, castelul templier de la Safed s-a predat în ziua de 6 decembrie 1188, după o lună de asediu intens, în timp ce Ospitalierii de la Belvoir, de pe cursul superior al Iordanului, au avut aceeaşi soartă o lună mai târziu. Château Neuf de la Hunin a fost ocupat ceva mai devreme. Beaufort, unde îşi găsise refugiu Reynaud de Sidon, a fost salvat prin diplomaţie. El era un om învăţat, pasionat

de literatura arabă. A mers la Saladin pentru a-i declara că doreşte să predea castelul şi să se retragă la Damasc, dacă i se acordă trei luni pentru a-şi rezolva problemele. A sugerat chiar că ar putea trece la islam. Atât de încântătoare a fost discuţia cu el, încât Saladin s-a lăsat de buna sa credinţă. A constatat prea târziu că răgazul acordat a fost folosit pentru a întări zidurile castelului. În acest timp, Saladin se îndreptase spre Tripoli şi Antiohia.[721]

Raymond de Tripoli a murit către sfârşitul anului 1187. Curând după ce a scăpat de la Hattin, s-a îmbolnăvit de pleurezie, deşi oamenii au crezut că suferă de melancolie şi de ruşine. Mulţi dintre contemporani l-au considerat un trădător, al cărui egoism a dus la căderea regatului. Însă atât Guillaume de Tyr, cât şi Balian d'Ibelin au fost prietenii şi apărătorii săi. Tragedia sa a fost tragedia tuturor coloniştilor frânci din a doua şi a treia generaţie, care prin temperament şi politică erau gata să devină o parte a lumii orientale, dar care fuseseră forţaţi de fanatismul nou-veniţilor din Occident să adopte o poziţie. În final, alegerea lor nu putea fi decât de partea coreligionarilor lor creştini.

Nu a avut copii, astfel că a încredinţat comitatul finului său, Raymond, fiul celei mai apropiate rude pe linie masculină, prinţul Bohemund al Antiohiei. A stipulat însă că, dacă un membru al Casei de Toulouse ar fi venit în Orient, comitatul trebuia să-i revină acestuia. Bohemund a acceptat moştenirea pentru fiul său, apoi l-a înlocuit cu fratele mai tânăr al acestuia, Bohemund, de teama că Antiohia şi Tripoli ar fi fost foarte greu de apărat de o singură persoană.[722]

Într-adevăr rămăsese prea puţin din moştenire. La 1 iulie 1188, Saladin a străbătut Buqaia cu întăriri proaspăt sosite de la Sinjar. A trecut pe lângă fortăreaţa ospitalieră Krak, pe care a considerat-o prea puternică pentru a o ataca. A înaintat către Tripoli, dar a fost oprit de sosirea flotei regelui Siciliei. S-a îndreptat apoi spre nord. La Tortosa a distrus oraşul, dar castelul templier a rezistat. A înaintat spre zidurile Marqabului, unde Ospitalierii au încercat să-i împiedice trecerea. Jabala s-a predat într-o vineri, 15 iulie, iar Latakia, vineri, 22 iulie. Latakia fusese un oraş minunat, cu biserici şi palate datând din epoca bizantină. Cronicarul musulman Imad ed-Din, care însoţea oastea, a lăcrimat văzând cât este de jefuit şi de ruinat. De in Latakia, Saladin s-a îndreptat spre Sahyun. Uriaşul castel pe care Ospitalierii îl considerau inexpugnabil a fost cucerit prin asalt vineri, 29 iulie, după doar câteva zile de lupte crâncene. Vineri, 12 august, garnizoana de la Bakas-Shoqr, bine protejată, întrucât castelul era înconjurat de prăpăstii, s-a predat pentru că nu putea primi ajutor de la Antiohia. Vineri, pe 19, a căzut oraşul Sarmin. Câteva zile mai târziu, pe 23, a capitulat Burzey, castelul cel mai sudic de pe valea Orontesului.

Comandantul acesteia era căsătorit cu sora iscoadei lui Saladin, principesa Antiohiei. Lui şi soţiei sale li s-a acordat libertatea. La 16 septembrie s-a predat fortăreaţa templieră de la Darbsaq în munţii Amanus, iar pe 26 a capitulat castelul de la Baghras, care controla drumul dinspre Antiohia către Cilicia.[723] Însă oastea lui Saladin era epuizată, iar trupele din Sinjar doreau să se întoarcă acasă. Când principele Bohemund a implorat un armistiţiu prin care ar fi recunoscut toate cuceririle musulmane, Saladin a acceptat cererea. Socotea că putea încheia cucerirea oricând şi-ar fi dorit, căci tot ce le mai rămăsese lui Bohemund şi fiilor acestuia erau cele două capitale – Antiohia şi Tripoli – şi portul Sf. Simeon, în timp ce Ospitalierii mai deţineau Marqab şi Krakul, iar Templierii Tortosa.[724]

Însă în sud mai exista un oraş pe care Saladin nu îl cucerise şi acolo s-a produs marea sa greşeală. Seniorii refugiaţi din Palestina se aflau reuniţi la Tyr, cel mai puternic oraş de pe ţărm, legat de continent doar printr-o îngustă peninsulă de nisip de-a lungul căreia fusese construit un zid masiv. Dacă Saladin ar fi continuat să atace Tyrul îndată ce Acra s-a aflat în mâinile sale, nici această fortificaţie nu i s-ar fi putut opune. A întârziat însă prea mult timp. Reynaud de Sidon, care comanda oraşul pe atunci, negocia termenii capitulării. Saladin trimisese chiar două dintre stindardele sale pentru a fi înălţate pe citadelă când, la 14 iulie 1187, la zece zile după dezastrul de la Hattin, o corabie a intrat în port. La bord se afla Conrad, fiul bătrânului marchiz de Montferrat şi fratele primului soţ al reginei Sibylla. Trăise la Constantinopol, dar fusese implicat acolo într-o crimă, astfel încât plecase pe ascuns însoţit de câţiva cavaleri pentru a face un pelerinaj la Locurile Sfinte. Nu ştia nimic despre dezastrele din Palestina şi a navigat spre Acra. Când nava a intrat în port, căpitanul a fost surprins că nu a auzit clopotul care suna de fiecare dată când se zărea o corabie. A simţit că este ceva în neregulă, astfel încât nu a aruncat ancora. Curând a apărut o barcă cu un oficial musulman la bord. Conrad a pretins că este un negustor şi a întrebat ce s-a întâmplat. I s-a răspuns că Saladin cucerise oraşul cu patru zile mai devreme. Groaza provocată de auzul veştilor a stârnit suspiciunea musulmanilor, dar, înainte de a da alarma, Conrad pornise deja către Tyr. Acolo a fost întâmpinat ca un eliberator şi i s-a oferit conducerea apărării. Condiţiile de pace ale lui Saladin au fost respinse, iar stindardele, aruncate în şanţul oraşului. Conrad era voinic, nemilos şi curajos. A înţeles că oraşul putea fi apărat până când sosea ajutor din Apus şi era convins că, la vestea căderii Ierusalimului, ajutoarele se vor pune în mişcare. Când Saladin a apărut câteva zile mai târziu în faţa zidurilor, şi-a dat seama că nu poate face faţă puternicei apărări. L-a adus de la Damasc pe marchizul de Montferrat şi l-a plimbat prin faţa zidurilor, ameninţând că îl va ucide dacă oraşul nu i se predă. Dar

dragostea filială a lui Conrad nu era atât de puternică încât să-l facă să renunţe la datoria de războinic creştin. A rămas neclintit, iar Saladin, cu obişnuita-i bunătate, a cruţat viaţa bătrânului. A ridicat asediul pentru a se îndrepta spre Ascalon. Când a apărut din nou la porţile Tyrului, în noiembrie 1187, fortificaţiile fuseseră consolidate, fuseseră primite ajutoare navale şi terestre, iar terenul îngust împiedica exploatarea avantajului numeric al trupelor şi al maşinăriilor de asediu. Au fost aduse zece corăbii musulmane de la Acra, dar, la 29 decembrie, cinci dintre ele au fost capturate de creştini, în timp ce un asalt concomitent asupra zidurilor a fost respins. La un sfat de război Saladin a dat ascultare acelor emiri care au insistat că trupele au nevoie de o bine-meritată odihnă. Iarna era umedă şi rece, iar în tabără apăruseră semne de boală. În ziua Noului An 1188, Saladin şi-a trimis acasă jumătate din trupe şi s-a retras pentru a cuceri castelele din interiorul ţării. Energia şi încrederea lui Conrad salvaseră oraşul şi, odată cu el, supravieţuirea regatului creştin[725].

Mai târziu, Saladin avea să regrete amarnic eşecul capturării Tyrului. Succesele sale erau însă deja spectaculoase. Indiferent dacă victoriile sale au fost datorate inevitabilului răspuns al islamului la provocarea intruşilor franci sau politicii prudente a marilor săi predecesori sau certurilor şi nechibzuinţei francilor înşişi sau propriei sale personalităţi, el făcuse dovada forţei şi spiritului Orientului. La Hattin şi la porţile Ierusalimului, el răzbunase umilinţa din timpul Primei Cruciade şi arătase cum un om de onoare îşi sărbătoreşte victoria.

ANEXE

Anexa I

PRINCIPALELE SURSE ALE ISTORIEI ORIENTULUI LATIN (I100 – 1187)

1.Izvoare greceşti

Istoricii greci îi amintesc pe latinii din Orient doar când aceştia intră în contact direct cu Bizanţul. Până în 1118 *Alexiada* Annei Comnena continuă să fie cea mai importantă sursă grecească, deşi, în relatarea ei, înşiruirea evenimentelor cu privire la latini este destul de confuză. Pentru domniile lui Ioan şi Manuel Comnenul cele două izvoare esenţiale sunt istoriile lui IOAN CINNAMUS ŞI NICETAS ACOMINATUS, sau CHEMATES. Cel dintâi a fost secretarul lui Manuel Comnenul şi şi-a scris lucrarea imediat după moartea acestuia. Despre domnia lui Ioan scrie puţin superficial, dar pe cea a lui Manuel o tratează cu grijă şi în cunoştinţă de cauză. Lăsând de-o parte unele uşoare prejudecăţi patriotice, Cinnamus este un istoric serios, pe care se poate pune bază1. NICETAS[726] a scris la începutul secolului al XIII-lea şi acoperă perioada dintre domnia lui Ioan până după cucerirea latină a Constantinopolului. Istoria lui este destul de diferită de cea a lui Cinnamus. Începând cu cea de-a doua jumătate a domniei lui Manuel, Nicetas descrie evenimente în care a fost implicat. În pofida unui stil mult prea retoric şi a unei tendinţe moralizatoare, este un istoric informat şi de încredere.[727] Nu mai există nicio altă sursă grecească care să fie foarte importantă[728], cu excepţia unei relatări interesante, dar destul de vagi, a pelerinajului în Palestina în 1178 a unui anume Ioan PHOCAS.[729]

2.Izvoare latine

Pentru istoria timpurie a statelor latine din Orient principalele noastre izvoare sunt istoricii Primei Cruciade, mai cu seamă FOUCHER DE CHARTRES[730] şi ALBERT D'AIX[731] şi, într-o măsură mai mică, RAOUL DE CAEN[732], EKKEHARD DE AURA[733] şi CAFFARO[734]. I-am discutat pe aceştia în primul volum. Ar trebui adăugat că istoria lui Albert poate fi considerată o sursă întru totul demnă de încredere pentru perioada dintre 1110 şi 1119, atunci când ia sfârşit. Nu se ştie de unde şi-a obţinut informaţiile, dar acestea sunt confirmate ori de câte ori pot fi confruntate cu izvoarele siriene.

Pentru perioada dintre 1115 şi 1122 istoria Antiohiei este acoperită de o lucrare scurtă, intitulată *De Bello Antiochene*, scrisă de cancelarul Gautier, care era probabil cancelarul principelui Roger. Este o lucrare lipsită de pretenţii, plină de informaţii utile despre istoria şi instituţiile Antiohiei din acea vreme[735].

După 1127, atunci când Foucher îşi încheie istoria, până în ultimul deceniu înainte de cucerirea Ierusalimului de către Saladin, singurul nostru izvor latin important este *Historia Rerum in Partibus Transmarinis Gestarum* a lui GUILLAUME DE TYR, care acoperă perioada dintre 1095 şi 1184[736]. Guillaume s-a născut în Orient cu puţin înainte de 1130. Probabil că a învăţat limbile arabă şi greacă pe când era copil. După aceea a mers în Franţa pentru a-şi desăvârşi educaţia. La scurt timp după înapoierea sa în Palestina, în jur de 1160, a devenit arhidiacon de Tyr şi cancelar al regatului din 1170 până în 1174. A fost de asemenea şi preceptorul viitorului Balduin al IV-lea. În 1175 a devenit arhiepiscop de Tyr. După 1183, când nu a reuşit să obţină tronul patriarhal, s-a retras la Roma, unde a murit înainte de 1187. A început să scrie istoria în 1169 şi, până în 1187, terminase primele treisprezece cărţi. Şi-a luat întregul text cu el la Roma, unde încă mai lucra la el atunci când a murit. Pentru povestirea Primei Cruciade, Guillaume se bazează mai ales pe Albert şi, într-o măsură mai mică, pe Raymond de Aguilers, pe versiunea lui Baudri din *Gesta* şi pe Foucher. Pentru perioada dintre 1100 şi 1127 principala lui sursă este Foucher, deşi îl foloseşte şi pe cancelarul Gautier. Singurele lucruri pe care Guillaume le adaugă sunt anecdotele personale despre regi şi informaţiile despre bisericile răsăritene şi despre Tyr. Pentru perioada de după 1127 până la întoarcerea lui în Orient, Guillaume s-a bazat pe arhivele regatului şi pe schiţa unei cronici pierdute a regilor. Drept urmare, informaţiile despre nordul Siriei nu sunt

întotdeauna de încredere. După 1160, Guillaume cunoaşte îndeaproape şi în chip pătrunzător evenimentele şi actorii despre care scrie. Datele sunt confuze şi, în unele cazuri, vădit greşite. Probabil că au fost adăugate manuscrisului lui Guillaume de unul dintre primii scribi care au copiat textul. Guillaume este unul dintre cei mai mari istorici medievali. Are prejudecăţile sale, de pildă cu privire la controlarea Bisericii de către laici, dar scrie echilibrat atunci când se referă la duşmanii lui personali, precum patriarhul Heraclius sau Agnes de Courtenay, care amândoi merită blamul său. Atunci când informaţia nu este corectă, face greşeli. Dar Guillaume are o viziune largă; a înţeles semnificaţia principalelor evenimente din vremea sa, precum şi legătura dintre cauză şi efect în istorie. Stilul lui este direct şi nu lipsit de umor. Lucrarea sa lasă impresia unui om înţelept, cinstit şi plăcut. Cealaltă lucrare importantă a sa, o Istorie a Orientului, bazată pe istoria arabă a lui Said ibn Bitriq, s-a pierdut din nefericire, deşi a fost folosită de istoricii din veacul următor, precum Jacques de Vitry.

O *Continuare* latină a istoriei lui Guillaume de Tyr a fost scrisă în Orient, în 1194, cu adăugiri ulterioare[737]. Este o istorie serioasă, obiectivă, bazată probabil pe o lucrare acum pierdută, din care s-a inspirat de asemenea şi prima carte din *Itinerarium Régis Ricardi*. *Continuarea* acoperă anii dintre 1184 şi cea de-a Treia Cruciadă.[738] Continuările în franceza medievală ridică probleme mai mari. Spre mijlocul secolului al XIII-lea *Istoria* lui Guillaume a fost tradusă de un supus al regelui francez. Acesta a parafrazat unele fragmente şi a inclus mai multe comentarii de o valoare îndoielnică. A adăugat şi o continuare care pătrunde bine în secolul al XIII-lea. Această lucrare este de obicei cunoscută după primele sale cuvinte, ca *Estoire d'Eracles*. Cam în aceeaşi vreme, un anume Bernard Vistierul a dus în Orient o continuare care merge până în anul 1129, atribuită lui Ernoul, un scutier al regelui Balian d'Ibelin. Aceste două traduceri sunt strâns legate şi se găsesc într-un număr mare de manuscrise. Manuscrisele conţin diferite variante care, pentru perioada dintre 1184 şi 1198, pot fi împărţite în trei grupuri. Este imposibil de precizat care a fost manuscrisul original, de vreme ce fiecare grup cuprinde episoade care nu se regăsesc în niciunul din celelalte două. Varianta cea mai probabilă este că, pentru această perioadă, toate manuscrisele se bazează pe o lucrare pierdută scrisă chiar de Ernoul. Cu siguranţă că Ernoul a oferit informaţiile de primă mână despre evenimentele din 1 mai 1187, care pot fi găsite în versiunea Bernard a lui Ernoul. Întregul grup de manuscrise se arată interesat de d'Ibelini şi cuprinde numeroase descrieri ale unor martori oculari, care s-ar potrivi cu atribuirea cronicii unui apropiat al casei Ibelin. Aceste continuări sunt, în ansamblu, surse de încredere, deşi lipsite de obiectivitate. Ernoul

pare să fi înregistrat cu atenţie evenimentele, într-atâta cât i-a permis atitudinea lui părtinitoare în favoarea Ibelinilor. Fragmentele mai timpurii nu sunt aşezate cronologic, ci la întâmplare. Ele par a fi alcătuite din remarci disparate şi din amintiri.[739]

Cucerirea Palestinei de către Saladin este de asemenea descrisă în succintul *Libellus de Expugnatione Terrae Sanctae per Saladinum*, atribuit câteodată lui Ralph of Coggenshall şi scris la câţiva ani după evenimentul pe care-l descrie, aproape sigur, de un englez. Autorul îşi arată admiraţia pentru ordinele militare, mai ales pentru Templieri, ale căror ticăloşii le trece precaut sub tăcere, dar totodată are o atitudine prietenoasă faţă de Raymond de Tripoli. Include relatarea unui martor ocular care a participat la asediul Ierusalimului, un ostaş care a fost rănit acolo.[740]

Există câteva istorii mai târzii ale regatului care cuprind mai multe informaţii, mai ales *Historia Regni Hierosolymitani*, o continuare a lui Caffaro, *Annales de la Terre Sainte* şi o scurtă *Historia Regum Hierosolymitanorum.*[741] Istoria celei de-a Doua Cruciade este tratată pe larg în *De Ludovici VII profectione în Orientum*, de Odo de Deuil, o relatare vie şi plină de prejudecăţi, scrisă de cineva care l-a însoţit pe Ludovic până în Attalia. Mai pe scurt, cea de-a Doua Cruciadă este tratată şi în *Gesta Friderici* a lui Otto de Freisingen, el însuşi un participant, precum în *Viaţa lui Ludovic al VII-lea* scrisă de Suger.[742] Poemul lui Ambroise, *L'Estoire de la Guerre Sainte*, precum şi *Itinerarium Régis Ricardi*, deşi se referă la cea de-a Treia Cruciadă, cuprind şi informaţii pentru perioada anterioară.[743]

Multe cronici apusene conţin pasaje relevante pentru Orientul Latin, precum cea a englezului William of Malmesbury, a lui Benedict de Peterborough şi ale istoricilor preocupaţi de cea de-a Treia Cruciadă; a francezului Sigebert de Gembloux şi a continuatorilor să-i şi a lui Rober de Torigny; ale italienilor Romuald şi Sicard de Cremona şi ale altora.[744] Cel mai important este normandul Orderic Vitalis, a cărui cronică, care se sfârşeşte în 1138, este plină de informaţii despre Ţara Sfântă şi mai ales despre nordul Siriei. Este probabil ca Orderic să fie avut prieteni sau rude printre normanzii din Antiohia. Unele dintre poveştile lui sunt evident legende, dar multe alte informaţii sunt demne de crezare şi nu pot fi găsite în altă parte.[745]

Dintre scrisorile din acea vreme, cele mai importante sunt cele pontificale. Corespondenţa lui Ludovic al VII-lea şi a lui Conrad al III-lea aruncă lumină asupra celei de-a Doua Cruciade.[746] Câteva scrisori trimise de persoane importante din Orientul Latin s-au păstrat.[747] Au supravieţuit arhivele a trei locaşe din Orient, a Sfântului Mormânt, a abaţiei Sfânta Maria Josaphat şi a Sfântului Lazarus. Arhivele Ordinului Ospitalier sunt aproape intacte, dar cele ale Templului sunt cunoscute doar datorită unor referinţe rare şi indirecte. S-au păstrat de

asemenea unele documente laice care se referă la tranzacţiile cu pământ din statele latine.[748] Arhivele papale conţin unele informaţii suplimentare. Cât priveşte informaţiile asupra comerţului, acestea pot fi extrase din arhivele din Pisa, Veneţia şi Genova.[749] *Assizele* Ierusalimului, care au fost scrise mai târziu, cuprind anumite asize care datează din secolul al XII-lea.[750]

Două relatări interesante au lăsat doi călători în Palestina în veacul al XII-lea: SAEWULF, probabil un englez care a mers în Ţara Sfântă în 1101, şi germanul IOAN DE WÜRZBURG, care a venit în preajma anului 1175.[751]

3.Izvoare arabe

Pe parcursul secolului al XII-lea, numărul izvoarelor contemporane arabe creşte. Pentru prima parte a secolului ne bazăm pe IBN AL-QALANISI[752] pentru istoria Damascului, pe AL-AZIMI[753] pentru Siria de Nord şi pe lucrarea, destul de încâlcită, a lui IBN AL-AZRAQ[754] pentru Jezireh. Pe lângă acestea mai sunt şi fragmentele din cronici pierdute citate de scriitorii mai târzii. Avem la dispoziţie totuşi memoriile de nepreţuit ale lui USAMA IBN MUNQIDH[755]. Usama era un prinţ de Shaizar, născut în 1095. A fost exilat patruzeci şi cinci de ani mai târziu, ca urmare a unei intrigi de familie. Şi-a petrecut restul vieţii, până la nouăzeci şi trei de ani, mai ales în Damasc, cu unele şederi în Egipt şi la Diarbekir. Deşi era un intrigant desăvârşit, pentru care loialitatea nu însemna nimic, era un om fermecător şi inteligent, un ostaş şi un cărturar. Amintirile lui, denumite *învăţătură prin pilde*, nu au vreo ordine cronologică şi sunt memoriile imposibil de verificat ale unui om bătrân. Acestea conturează însă o imagine vie extraordinară a vieţii duse de aristocraţii arabi şi latini din vremea lui. Aproape la fel de pline de viaţă sunt şi *Călătoriile* spaniolului IBN JUBAYR, care a trecut prin regatul Ierusalimului în 1181.[756]

Cariera lui Saladin a inspirat un număr mare de scriitori, dintre care cei mai importanţi sunt IMAD ED-DIN[757] din Isfahan, BEHA Ed-Din IBN SHEDAD[758] şi autorul anonim al lucrării *Bustan*, *Grădina universală a tuturor istoriilor vremurilor M*. Imad ed-Din a fost un dregător selgiucid în Irak, trecut apoi în slujba lui Nu ed-Din şi care începând cu 1173 a devenit secretarul lui Saladin. Este autorul mai multor lucrări, printre care se numără o istorie a selgiucizilor şi o relatare a războaielor lui Saladin. Cea din urmă lucrare a fost copiată aproape în întregime de Abu Shama şi constituie izvorul cel mai de încredere pentru biografia lui Saladin. Limba pe care o foloseşte este foarte înflorită, complexă şi dificilă. Şi Beha ed-Din a făcut parte dintre apropiaţii lui Saladin, căruia i s-a alăturat în 1188. Până la acea dată, *Viaţa lui Saladin* pe care a scris-o într-un stil simplu şi concis se bazează pe lucruri auzite şi pe câteva amintiri ale lui Saladin. După 1188, lucrarea lui Beha ed-Din este la fel de demnă de încredere precum cea a lui Imad ed-Din. Bustan a fost scris la Alep în 1196/1197. Este o istorie seacă şi sumară a islamului, care se concentrează în principal asupra Alepului şi Egiptului, dar care conţine informaţii ce se regăsesc doar în istoria mai târzie şi mai

amplă a lui Ibn ani Tayyi. Ambele izvoare au folosit o sursă şiită pierdută. Din ceilalţi cronicari contemporani, AL-Fadil, As-Shaibani şi IBN AD-DAHHAN, nu s-au păstrat decât câteva fragmente citate.[759]

Cel mai mare istoric din secolul al XIII-lea este Ibn al-Athir din Mosul, care s-a născut în 1160 şi a murit în 1233. Lucrarea sa *Kamil at-Tawarikh*, sau *Compediu istoric*, este o istorie a lumii musulmane, pentru care a făcut o selecţie critică atentă din scriitorii anteriori şi contemporani. Informaţiile despre Prima Cruciadă şi începutul secolului al XII-lea sunt destul de succinte. Însă, pentru sfârşitul secolului, Ibn al-Athir se foloseşte de scriitorii de la Curtea lui Saladin, deşi adaugă şi câteva amintiri personale. Pentru mijlocul veacului, perioadă rămasă neacoperită de vreun istoric musulman important, Ibn al-Athir pare să fi folosit o sursă primară. Cronologia lui are lipsuri, nu precizează sursele pe care le-a folosit şi le modifică adesea, mai cu seamă pentru a se potrivi perspectivei sale pro Zengi. Dar, asemenea lui Guillaume de Tyr, este un istoric adevărat, care încearcă să înţeleagă implicaţiile mai profunde ale evenimentelor pe care le descrie. Cea de-a doua lucrare a sa, *Istoria atabegilor din Mosul*, deşi inferioară stilistic, fiind oarecum un panegiric necritic, cuprinde totuşi unele informaţii care nu se mai regăsesc în altă parte.[760]

Minele de aur scrisă de Ibn ani Tayyi din Alep, singurul cronicar şiit, născut în 1180, ne este cunoscută doar din preluarea sa amplă, însă destul de stângace, de către cronicarii sunniţi. Este limpede că a fost o lucrare foarte importantă, care a acoperit toată istoria musulmană, referindu-se în special la Alep. Judecând după fragmentele care au supravieţuit, se pare că a folosit mai detaliat aceeaşi sursă ca şi Bustan.[761] KEMAL AD Din din Alep, care a trăit din 1191 până în 1262, autorul unei enciclopedii biografice rămase probabil neterminate, a scris înainte de 1243 o *Cronică a Alepului*. Este o lucrare lungă, clară şi simplă, bazată în principal pe al-Azimi, pe Ibn al-Qalanisi şi pe contemporanii lui Saladin, precum şi pe informaţii şi tradiţii orale. Kemal nu este foarte atent atunci când colaţionează surse diferite şi se dovedeşte intolerant la adresa şiiţilor.[762] SIBT Imb AL-Djauzi, născut la Bagdad în 1186, a scris una dintre cele mai lungi cronici musulmane, *Oglinda vremurilor*, dar în ceea ce priveşte secolul al XII-lea nu face decât să preia informaţii din lucrări anterioare.[763] Abu Shama, născut la Damasc în 1203, a încheiat în 1251 o istorie a domniilor lui Nur ed-Din şi Saladin, intitulată *Cartea celor două grădini*.[764] Cartea este alcătuită în bună parte din fragmente preluate de la Ibn al-Qalanisi, Beha ed-Din, *Atabegii* lui Ibn al-Athir, Ibn ani Tayyi, al-Fadil şi, mai ales, Imad ed-Din, al cărui stil, din fericire, l-a simplificat.

Dintre istoricii mai târzii, Abu'l Feda, principe de Rama la începutul secolului al XIV-lea, a scris o istorie care nu este nimic

altceva decât un rezumat al lucrărilor dinaintea lui, dar care s-a bucurat de o foarte mare popularitate şi care este adesea citată.[765] Ibn Khaldun, care a scris la sfârşitul secolului al XIV-lea, l-a rezumat pe Ibn al-Athir pentru problemele siriene, dar pentru istoria Egiptului a folosit cronica pierdută a lui IBN AT-TUWAIR, scrisă în vremea lui Saladin.[766] Maqrisi, care a scris la începutul secolului al XV-lea, are informaţii despre Egipt care nu se găsesc în altă parte.[767]

Dicţionarul biografic al lui Ibn Khallikan, compilat în secolul al XIII-lea, cuprinde câteva frânturi de informaţii noi.[768]

Nu există surse care să-i trateze nemijlocit pe turcii din Anatolia. Într-adevăr, Ibn Bibi scria în secolul al XIII-lea că nu a putut să înceapă istoria selgiucizilor înainte de anul 1192, anul morţii lui Kilij Arslan II, din cauza lipsei de informaţii.[769] Nici în persană nu există surse relevante.

4.Izvoare armene

Cea mai importantă sursă armeană pentru primele decenii ale secolului al XII-lea este, ca şi în cazul Primei Cruciade, Matei din Edessa, care a murit în 1136.[770] Lucrarea lui a fost continuată, în acelaşi spirit naţionalist şi antibizantin, de Grigore Preotul, din Kaisun, până în anul 1162.[771] Contemporanul său, Sfântul Nerses Shnorhal I, catolicos din 1166 până în 1172, a scris un lung poem despre căderea Edessei, lipsit de interese atât din punct de vedere literar, cât şi istoric.[772] Nici poemul despre căderea Ierusalimului scris de succesorul său, catolicosul GRIGORE IV Dgha, nu este mult mai impresionant.[773] Ceva mai reuşită, din punct de vedere literar, este elegia scrisă de un preot numit Basil Doctorul, despre Balduin de Maraş, al cărui capelan era.[774] Analele lui Samuel de Ani, scrise în Armenia Mare şi care ajung până în anul 1177, sunt ceva mai importante.[775] Ele se bazează parţial pe Matei, şi parţial pe istoriile pierdute ale lui Ioan DIACONUL şi ale unui anume SARCAVAG. Următorul grup de istorici armeni, care au scris în Armenia Mare în secolul al XIII-lea, precum Mekhitar de Airavank, Vartan şi KIRAKOS, nu sunt foarte de încredere atunci când tratează probleme legate de latini, dar relatările lor sunt foarte importante pentru contextul musulman.[776] Istoricii din Armenia Mică (Cilicia) încep cu un scriitor anonim care a tradus cronica lui Mihai Sirianul în jurul anului 1230, pe care a adoptat-o liber pentru a se potrivi patriotismului său aprins.[777] În jurul anului 1275, conetabilul SEMBAT, traducătorul *Asizelor* din Atiohia, a scris o cronică care se foloseşte pentru secolul al XII-lea de istoriile lui Matei şi Grigore, la care adaugă însă câteva informaţii provenite din arhivele statului.[778] Câţiva ani mai târziu, aşa numitul „Istoric Regal” a scris o cronică care nu a fost încă editată.[779] La începutul secolului al XIV-lea, cancelarul Vahram de Edessa a scris o *Cronică ritmată*, care se bazează în bună măsură pe istoria lui Matei, dar care conţine şi mai multe informaţii provenite dintr-o sursă necunoscută.[780]

5.Surse siriace

Dintre sursele siriace, cea mai importantă este *Istoria lumii* a lui Mihail Sirianul.[781] Mihail era un istoric atent şi conştiincios şi care se dovedeşte a fi intolerant doar la adresa bizantinilor. Aminteşte sursele siriace pe care le-a folosit şi care, între timp, s-au pierdut. De asemenea, Mihail cunoaşte pentru anii 1107 – 1119 o sursă arabă neidentificată, care pare să-i fi fost cunoscută şi lui Ibn al-Athir.

O cronică siriacă anonimă, scrisă de un obscur preot din Edessa în preajma anului 1240, pe lângă informaţiile care provin în mod clar de la Mihail cuprinde şi unele detalii preţioase despre Edessa.[782] Spre sfârşitul secolului al XIII-lea, Gregory Abu'l-Fraj, cunoscut mai bine sub numele de Bar-Hebraeus, a scris o istorie a lumii, care pentru veacul al XII-lea se bazează în principal pe Mihail şi pe Ibn al-Athir, dar care conţine şi alte informaţii provenite din izvoare persane sau din alte surse.[783]

6.Alte izvoare

Singura sursă ebraică de oarecare importanţă pentru această perioadă este *Călătoria* lui Benjamin DE Tudela, care cuprinde o descriere detaliată a coloniilor evreieşti din Siria în perioada călătoriei sale în jurul Mediteranei între 1166 şi 1170.[784]

Sursele georgiene, relevante doar pentru istoria Georgiei şi a ţinuturilor învecinate, au fost strânse laolaltă în lucrarea compozită *Cronica georgiană*, care a fost editată în secolul al XVIII-lea.[785]

În slavona medievală există *Pelerinajul* Egumenului Daniel, care a vizitat Palestina în 1104.[786]

Unele saga nordice, mai cu seamă cele care relatează cruciada regelui Sigurd, conţin în noianul de detalii legendare şi anumite informaţii istorice interesante.[787]

Anexa II

BĂTĂLIA DE LA HATTIN

Bătălia de la Hattin este descrisă în detaliu de surse latine şi arabe, dar versiunile lor nu concordă întotdeauna. Am încercat în capitolul respectiv să ofer o versiune amănunţită şi probabilă a bătăliei, însă este nevoie ca divergenţele să fie amintite. Din păcate, singurul autor care pare să fi fost prezent la luptă, cu excepţia Templierului Terence (sau Terricus) care a redactat o scrisoare sumară despre eveniment şi câţiva musulmani ale căror scrisori sunt citate de Abu Shama, a fost Ernoul, care, ca scutier al lui Balian d'Ibelin, şi-a însoţit foarte probabil stăpânul şi a scăpat alături de acesta şi Imad ed-Din care s-a aflat în anturajul lui Saladin. Relatarea originală a lui Ernoul a fost însă modelată de Bernard Trezorierul şi de continuatorii lui Guillaume de Tyr. Totodată, relatarea lui Imad ed-Din, deşi pe alocuri însufleţită, este mai degrabă înclinată spre retorică decât spre precizie. Versiunea momentului critic al luptei relatată lui Ibn al-Athir de fiul lui Saladin, al-Afdal, este foarte vie, dar foarte scurtă.

Estoire d'Eracles este singura sursă care menţionează clar că regele Guy a ţinut două sfaturi separate înainte de bătălie, unul la Acra, probabil la 1 iulie, şi unul la Sephoria, în seara zilei de 2 iulie. Raymond de Tripoli a vorbit de fiecare dată, iar cele două discursuri menţionate de *Estoire* redau fără îndoială cuvintele acestuia. Însă *Estoire* greşeşte neîndoielnic atunci când afirmă că sfatul de la Acra s-a reunit după ce contesa de Tripoli a trimis un emisar pentru a anunţa căderea Tiberiadei pentru că Saladin a intrat în oraş abia în dimineaţa zilei de 2. În plus, Raymond nu menţionează Tiberiada în discursul său de la Acra, ci doar propune o strategie defensivă. Ernoul, aşa cum a fost redactat de Bernard Trezorierul, ignoră prima adunare. Bernard a considerat probabil că cele două discursuri ale lui Raymond s-au produs cu aceeaşi ocazie.

De Expugnatione menţionează la rândul său doar a doua adunare. Al doilea discurs al lui Raymond i-a fost cunoscut lui Ibn al-Athir, care îl redă aproape cu aceleaşi cuvinte ca *Estoire d'Eracles*, Ernoul şi *De Expugnatione*. Drept urmare, sfatul dat de Raymond pare a fi cert, cu toate că Imad ed-Din crede că ar fi propus atacul, iar autori mai târzii din anturajul lui Richard Inimă de Leu, care l-au favorizat pe Guy de Lusignan, l-au acuzat de trădare. Atât Ambroise, cât şi *Itinerarium Régis Ricardi* sugerează că Raymond ar fi împins oastea înainte pentru că se

înţelesese cu Saladin, iar o acuzaţie asemănătoare este cuprinsă în scrisoarea genoveză către papă şi, mai târziu, în lucrarea siriacului Bar-Hebraeus.

Imad ed-Din susţine că, la Tiberiada, alături de contesa de Tripoli se aflau şi copiii acesteia. Însă Ernoul afirmă că cei patru fii vitregi ai lui Raymond au scăpat cu acesta din bătălie, iar scrisoarea genoveză menţionează dorinţa lor de a-şi salva mama, exprimată la sfatul premergător bătăliei.

Regele Guy s-a decis să plece de la Sephoria la cererea lui Gérard de Ridefort. Acest fapt este răspicat afirmat de *Estoire* şi de Ernoul, dar trecut sub tăcere de autorul lucrării *De Expugnatione* care, dintr-un anumit motiv, nu a vrut să-i acuze niciodată pe Templieri dacă este să judecăm după reticenţa de care dă dovadă. Raymond, ca stăpân al locului, a avut datoria să-şi spună părerea despre drumul care trebuia urmat şi a ales drumul pe la Hattin. Sfatul său, care s-a dovedit a fi dezastruos, constituie pretextul sub care adversarii săi l-au acuzat de trădare. În scrisoarea genoveză şi în scrisoarea circulară a Ospitalierilor sunt menţionaţi şase trădători care par să fi fost cavaleri de-ai lui Raymond, dintre care unul – pe nume Laodiceus sau Leucius de Tiberiada – i-a relatat lui Saladin starea în care se găsea oastea creştină. Consider că probabil în acest punct s-a petrecut trădarea şi aceasta a constat în a-i spune lui Saladin drumul pe care l-a apucat oastea creştină. Este greu de apreciat ce informaţie utilă ar fi putut să i se ofere mai târziu. Atât *Estoire*, cât şi Ernoul îl învinovăţesc pe Raymond pentru locul de tabără ales înainte de Hattin. El a crezut că exista apă în acel loc, dar fântâna secase. *De Expugnatione* oferă o versiune mai detaliată. El susţine că Raymond, aflat în avangardă, a recomandat să se grăbească spre lac, însă Templierii, care fuseseră în ariergardă, nu au putut merge mai departe. Raymond a fost şocat de decizia regelui de a-şi stabili acolo tabăra şi a strigat „Suntem pierduţi!"; cum decizia fusese deja luată, a ales locul de tabără din convingerea, care s-a dovedit greşită, că exista o sursă de apă în locul respectiv. Imad ed-Din menţionează bucuria lui Saladin provocată de manevrele oştirii creştine.

Locul exact al luptei nu este cunoscut cu siguranţă. *De Expugnatione*, *Itineranum* şi Ambroise numesc satul Marescalcia sau Marescallia – nume păstrat poate în Khan of Meskeneh? – în timp ce Imad ed-Din şi Beha ed-Din numesc satul Lubieh, aşezare situată pe drumul actual spre Coarnele Hattinului. Autorii arabi numesc lupta bătălia de la Hattin sau Hittin şi afirmă insistent că ultimele ciocniri s-au dat în zona Coarnelor Hattinului. *Annales de la Terre Sainte* vorbeşte despre bătălia de la Karneatin (adică Carnei Hattin, Coarnele Hattinului).[788] Ernoul precizează că înfruntarea a avut loc la două leghe distanţă de Tiberiada. Coarnele sunt în fapt cam la cinci mile, în

linie dreaptă, de Tiberiada şi nouă mile pe drum.

Imad ed-Din spune că arcaşii sarazini au început să tragă cu săgeţi incendiare asupra creştinilor încă de când aceştia se aflau pe drum şi complică povestea spunând că acest fapt s-a petrecut într-o joi, pentru că a dorit să plaseze bătălia într-o vineri. Ernoul şi *Estoire* se referă la pierderile grele suferite de creştini în timpul deplasării. Este nesigur când s-a dat foc vegetaţiei. Ibn al-Athir pretinde că focul a fost pus în mod neintenţionat de un voluntar musulman şi, alături de Imad ed-Din, insistă că focul era în toi atunci când lupta a început în dimineaţa zilei de 4 iulie. Imad ed-Din oferă o imagine vie a rugăciunilor şi cântecelor din tabăra arabă din timpul nopţii.

În dimineaţa luptei, pedestrimea frâncă a încercat, potrivit lui Ibn al-Athir, să ajungă la apă. Imad ed-Din susţine însă că, din cauza flăcărilor, nu au putut înainta. *De Expugnatione* pretinde că infanteria a pornit dintr-odată într-o masă compactă spre un deal situat departe de cavaleri şi că a refuzat să revină, în ciuda poruncii regelui, spunând că se suferă de sete. Au fost cu toţii măcelăriţi. Ernoul, pe de altă parte, afirmă că s-au predat, deşi cinci dintre cavalerii lui Raymond l-au rugat pe Saladin să-i ucidă pe toţi. Poate că această solicitare a constituit trădarea la care se referă Ospitalierii, deşi, aşa cum subliniază Ernoul, ar putea fi vorba de o rugăminte pentru o moarte rapidă care să scutească de chinuri. Beha ed-Din spune doar că oastea creştină era separată în două corpuri, dintre care unul, probabil infanteria, încercuit de foc, a fost cu totul anihilat, în timp ce celălalt, compus de cavalerii din jurul regelui, a fost luat prizonier. Toate sursele musulmane de autoritate menţionează că, înainte de atac, s-a purtat o luptă individuală între un mameluc şi un cavaler creştin în care cel dintâi, considerat în chip greşit de creştini a fi fiul sultanului, a fost răpus.

Potrivit lui Ernoul, după ce regele şi-a văzut nimicită infanteria, i-a cerut lui Raymond să conducă o şarjă împotriva sarazinilor. Ca stăpân al ţinutului, Raymond era persoana cea mai potrivită să facă acest lucru şi o astfel de şarjă constituia singura şansă de scăpare pentru oaste. Drept urmare, nu există temei pentru acuzaţia de trădare aruncată asupra lui Raymond de istorici de mai târziu, genovezii şi prietenii regelui, nici pentru acuzaţia de laşitate formulată de autorii musulmani. Manevra inteligentă a lui Taki de a-şi deschide liniile pentru a-l lăsa pe Raymond să treacă pare să sprijine prima acuzaţie, cu toate că Imad ed-Din precizează că grupul lui Raymond a suferit pierderi grele. Ernoul este de părere că Raymond a fugit de pe câmpul de luptă când a văzut că poziţia regelui era fără speranţă şi că nu exista nicio şansă de salvare pentru acesta. *De Expugnatione* crede ca Balian şi Reynaud de Sidon au fugit odată cu Raymond, fără a da detalii, aşa cum procedează şi Imad ed-Din. Însă Ernoul subliniază că

au scăpat separat, ceea ce este mai probabil, pentru că se aflau în zone diferite ale bătăliei. Ei trebuie să-şi fi croit drum împreună cu câţiva Templieri care au reuşit să scape după cum aminteşte Templierul Terence. Relatarea detaliată din *De Expugnatione* se opreşte la momentul în care Raymond a reuşit să scape. Probabil că cel care i-a oferit informaţia autorului era unul dintre oamenii lui Raymond.

Pentru Imad ed-Din, după fuga lui Raymond, regele şi cavalerii săi au început să se retragă către vârful înălţimilor Hattinului, părăsindu-şi caii (care probabil erau răniţi şi deveniseră nefolositori). Autorul observă cât de neputincioşi sunt cavalerii creştini fără cai. Ibn al-Athir susţine că au încercat să-şi ridice corturile în vârf, dar că nu au avut decât timpul necesar pentru a-l ridica pe al regelui. Atunci când au fost capturaţi, cavalerii erau descălecaţi şi extenuaţi. Ambii autori susţin că Sfânta Cruce a fost capturată de Taki. Relatarea lui al-Afdal oferă versiunea ultimelor momente ale oştirii creştine, în timp ce Ibn el-Kadesi menţionează amănuntul că un vânt puternic s-a iscat în miezul zilei atunci când musulmanii au lansat atacul final.

Incidentele petrecute după bătălie în cortul lui Saladin sunt povestite aproape cu aceleaşi cuvinte de Ernoul, *Estoire*, Imad ed-Din şi Ibn al-Athir. Nu este nevoie să ne îndoim de episodul băuturii oferite regelui Guy, nici în privinţa celui privind uciderea lui Reynaud de Châtillon de către Saladin însuşi.

Efectivele oştii creştine aşa cum apar în *Historia Regni Hierosolimitani* – 1.000 de cavaleri din regat cu încă 1.200 plătiţi de regele Henric al II-lea, 4.000 de turcopoli şi 32.000 de pedestraşi (dintre care 7.000 erau plătiţi din banii regelui Henric al II-lea) – sunt clar exagerate. *Itinerarium* dă un total de 20.000, cifră de asemenea prea ridicată. Cifra reală a numărului de cavaleri trebuie să fie în jur de 1.000 cu încă 200 echipaţi cu banii lui Henric, ceea ce dă un total de 1.200. *Estoire d'Eracles* dă o cifră de 9.000 de oameni într-unul din manuscrise şi 40.000 într-altul. Scrisoarea Ospitalierilor vorbeşte de 1.000 de cavaleri ucişi sau capturaţi şi de 200 care au reuşit să scape. Ernoul spune că Raymond al Antiohiei a adus 50 sau 60 de cavaleri (cifrele din manuscrise variază). Terence menţionează că 260 de templieri au murit în luptă şi cu greu a scăpat cineva. El foloseşte pluralul „noi", ceea ce poate să se refere doar la persoana sa. Scrisoarea Ospitalierilor menţionează 200 de supravieţuitori. Infanteria nu a putut depăşi numeric cavaleria în ridicata proporţie de 10:1 şi trebuie să fi numărat probabil mai puţin de 10.000 de oameni. Cavaleria uşoară a turcopolilor a putut avea un efectiv de 4.000 de oameni, dar nu pare să fi avut vreun rol în bătălie şi, drept urmare, poate să fi fost ceva mai redusă numeric. Oastea lui Saladin a fost probabil mai numeroasă, dar nu dispunem de cifre demne de încredere. Cifra de 12.000 de călăreţi şi de numeroşi voluntari

prezentată de Imad ed-Din este cu siguranţă exagerată, dar nu atât de exagerată ca aceea de 30.000 de oameni pentru oastea creştină. Totuşi, Beha ed-Din merge mai departe atunci când afirmă că nu mai puţin de 30.000 de creştini au fost răpuşi şi alţi 30.000 capturaţi. Putem presupune că oastea regulată totală a lui Saladin număra aproximativ 12.000 de oameni, dar a fost sporită cu voluntari şi cu contingente ale aliaţilor până la aproape 18.000 de oameni. Oştile par să fi fost cele mai numeroase mobilizate până la acea dată atât de cruciaţi, cât şi de adversarii lor. Însă 15.000 de oameni de partea creştină şi 18.000 de partea musulmană trebuie privite drept efective maxime. Cavalerii creştini erau mai bine echipaţi decât ostaşii musulmani, dar cavaleria uşoară musulmană era mai bine înarmată decât turcopolii, iar infanteria de asemenea era mai bună decât cea a creştinilor.

Principalele surse pentru bătălie sunt următoarele:

Surse latine: Ernoul, pp. 155 – 74; *Estoire d'Eracles*, II, pp. 46 – 49; *De Expugnatione*, pp. 218 – 28; *Itinerarium Régis Ricardi*, pp. 12 – 17; Benedict of Peterborough, II, pp. 10 – 14, include scrisoarea genovezilor către papă şi scrisoarea Templierului Terence; Ambroise, ed. Paris, cols. 67 – 70; Ansbert, *Gesta Frederick* conţine scrisorile Ospitalierilor către Archimbald; *Histona Regni Hierosolymitani*, pp. 52 – 3; *Annales de la Terre Sainte*, p. 218.

Surse arabe: Beha ed-Din, *P.P.T.S.*, pp. 110 – 116; Ibn al-Athir, pp. 679 – 688, include şi descrierea bătăliei de către al-Afdal; Abu Shama, pp. 262 – 289, include întreaga versiune a bătăliei dată de Imad ed-Din şi extrase din operele lui Beha ed-Din şi Mohammed ibn el-Kadesi.

Există o scurtă relatare a bătăliei în Mihail Sirianul, III, p. 404, şi una mai lungă şi inexactă în Bar-Hebraeus, trad. Budge, pp. 322 – 324 în care o confundă pe regina Sibylla cu contesa Eschiva de Tripoli. Versiunea armeană a lui Mihail Sirianul (pp. 396 – 398) şi Kirakos de Gantzag (pp. 420 – 421) oferă variante inexacte. Toate versiunile siriace şi armene îl privesc pe Raymond drept trădător.

Există o valoroasă discuţie a surselor şi a rolului lui Raymond în Baldwin, *Raymond III of Tripolis*, pp. 151 – 160.

Anexa III

ARBORI GENEALOGICI

1. Casa Regală de Ierusalim, comiţii de Edessa şi seniorii de Sidon şi Cezareea
2. Principii Antiohiei şi regii Siciliei
3. Comiţii de Tripoli şi principii de Galileea
4. Seniorii Toronului, ai Transiordaniei, ai Nablusului şi ai Ramlei
5. Prinţii ortoqizi
6. Dinastia Zengi

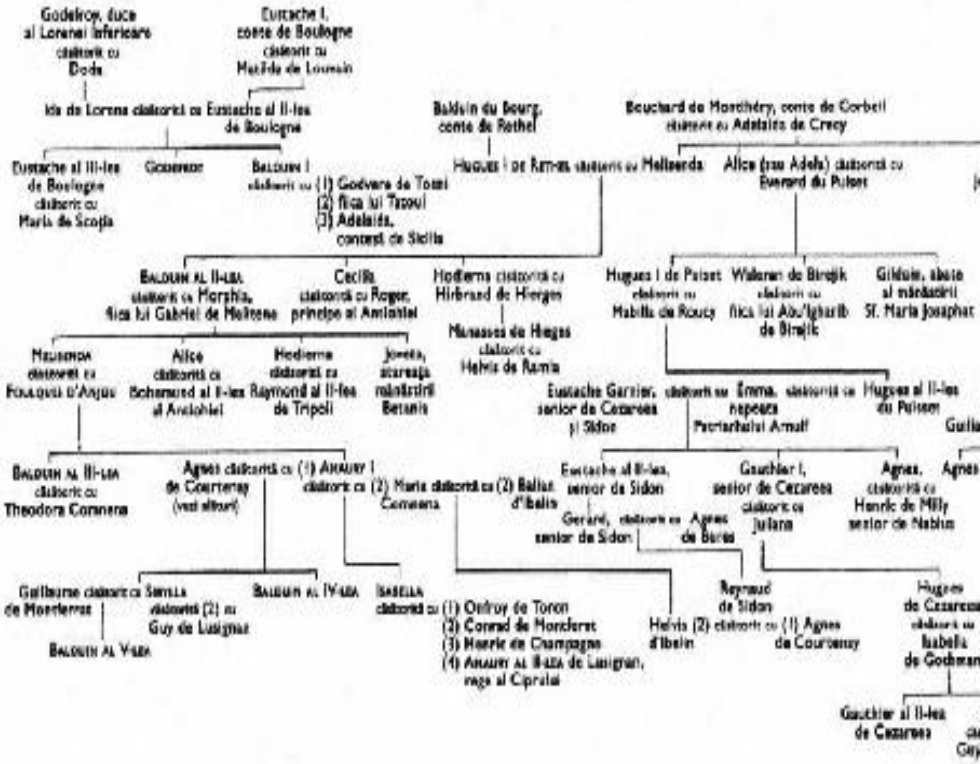
Godefroy, duce al Lorenei Inferioare căsătorit cu Doda
Eustache I, conte de Boulogne căsătorit cu Matilda de Louvain
Ida de Lorena căsătorită cu Eustache al II-lea de Boulogne
Eustache al III-lea de Boulogne căsătorit cu Maria de Scoţia
Godefroy
Baldwin I căsătorit cu (1) Godvera de Tosni (2) fiica lui Tzoul (3) Adelaida, contesă de Sicilia
Baldwin du Bourg, conte de Rethel
Hugues I de Rethel căsătorit cu Hellvarda
Beauchard de Montlhéry, conte de Corbeil căsătorit cu Adelaïde de Crecy
Alice (sau Adela) căsătorită cu Everard du Puiset
Baldwin al II-lea căsătorit cu Morphia, fiica lui Gabriel de Melitene
Cecilia căsătorită cu Roger, principe al Antiohiei
Hodierna căsătorită cu Hirbrand de Hiergies
Manassès de Hiergis căsătorit cu Helvis de Ramla
Hugues I de Puiset căsătorit cu Mabilla de Roucy
Walleran de Birejik căsătorit cu fiica lui Abu'lgharib de Birejik
Gilduin, abate al mănăstirii Sf. Maria Josaphat
Melisenda căsătorită cu Fulgeriu d'Anjou
Alice căsătorită cu Bohemund al II-lea al Antiohiei
Hodierna căsătorită cu Raymond al II-lea de Tripoli
Joveta, stareaţă mănăstirii Betania
Eustache Garnier, senior de Cezareea şi Sidon
Emma, căsătorită cu nepoata Patriarhului Arnulf
Hugues al II-lea du Puiset
Baldwin al III-lea căsătorit cu Theodora Comnena
Agnes căsătorită cu (1) Amaury I de Courtenay (vezi altundeva)
Amaury I căsătorit cu (2) Maria Comnena
Eustache al II-lea, senior de Sidon
(2) Balian d'Ibelin
Gautchier I, senior de Cezareea căsătorit cu Juliana
Agnes, căsătorită cu Henric de Milly senior de Nablus
Agnes
Gerard, căsătorit cu Agnes de Barlais senior de Sidon
Guilhaume căsătorit cu Sibylla de Montferrat
Baldwin al V-lea
Sibylla căsătorită (2) cu Guy de Lusignan
Baldwin al V-lea
Isabella căsătorită cu (1) Onfroy de Toron (2) Conrad de Montferrat (3) Henric de Champagne (4) Amaury al II-lea de Lusignan, rege al Ciprului
Helvis (2) căsătorită cu (1) Agnes de Courtenay
Reynaud de Sidon
Hugues de Cezareea căsătorit cu Isabella de Godeman
Gautchier al II-lea de Cezareea

2. PRINCIPII ANTIOHIEI ŞI REGII SICILIEI

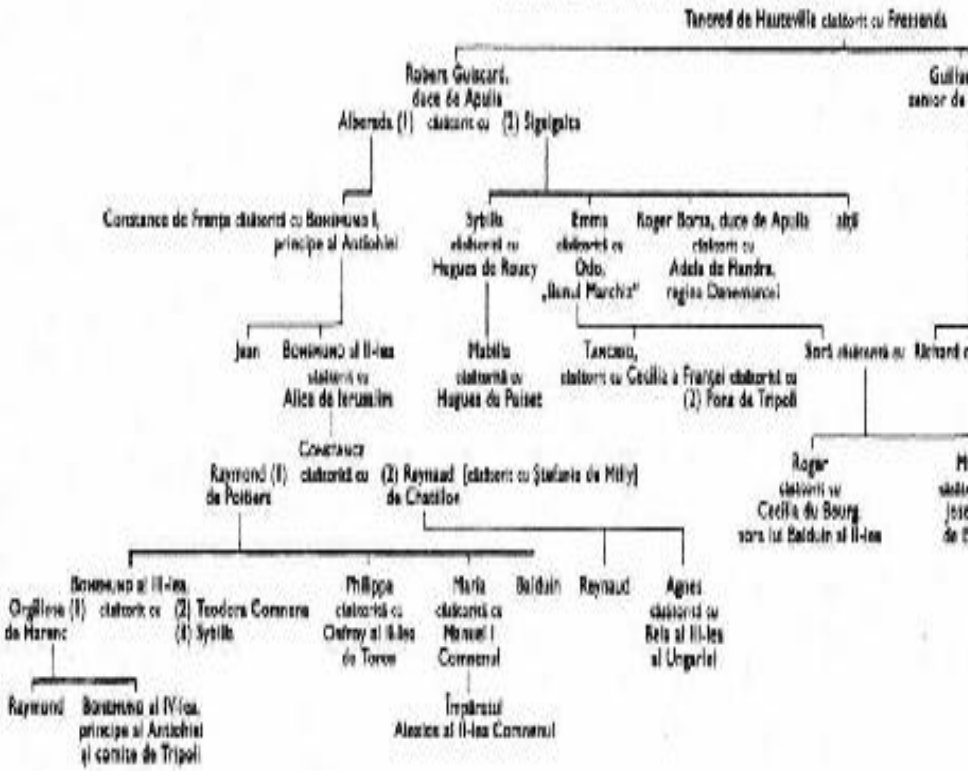

3. COMIŢII DE TRIPOLI ŞI PRINCIPII GALILEEI

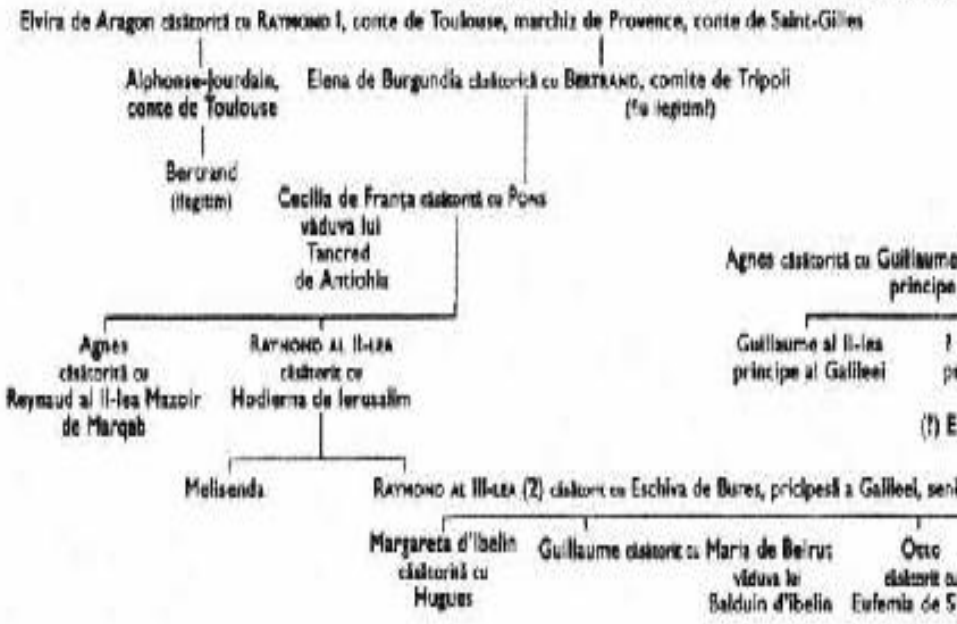

Notă. Genealogia principilor Galileei este foarte incertă. Vezi Du Cange, Familles d'Outre-mer, ed. Rey, pp. 447-455 p

4. SENIORII TORONULUI, AI TRANSIORDANIEI, AI NABLUSULUI ŞI AI RAMLEI

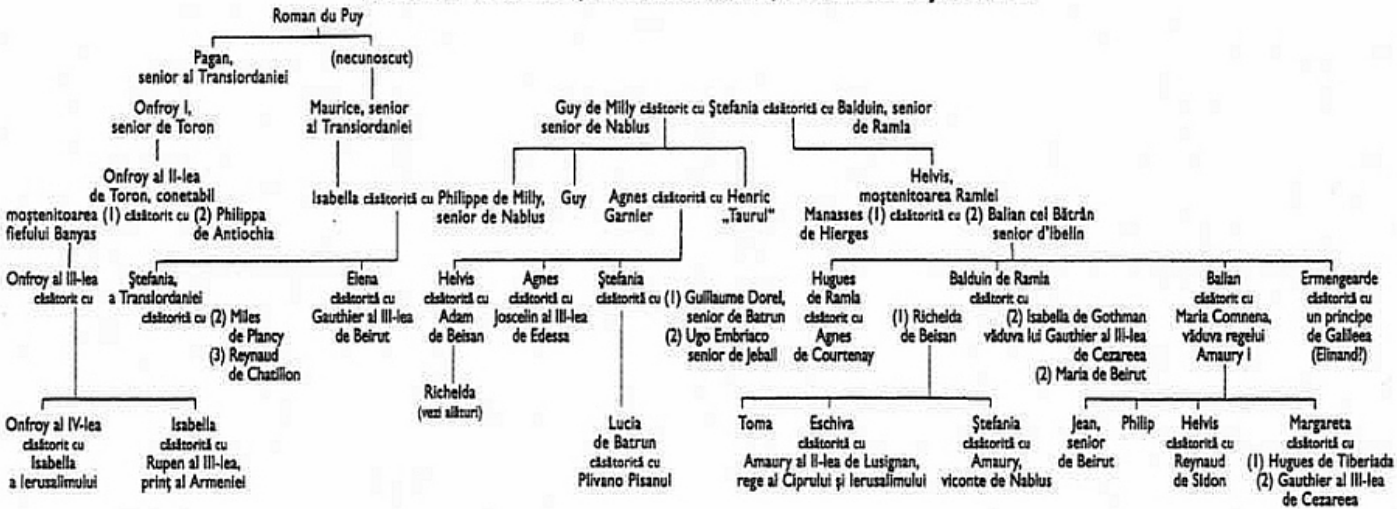

5. PRINŢII ORTOQIZI

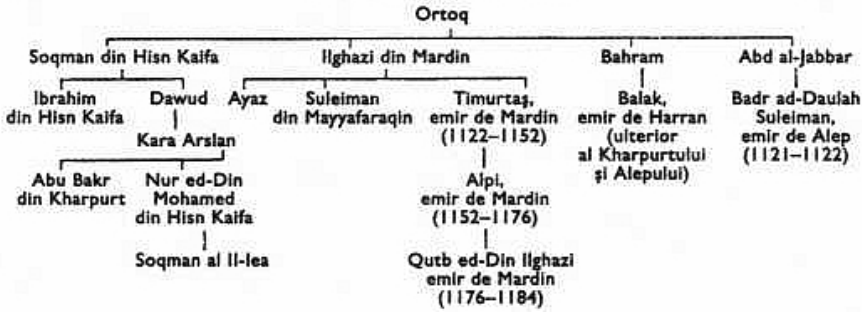

6. DINASTIA ZENGI

BIBLIOGRAFIE

[*Nota*: Această bibliografie este un supliment la cea inclusă în primul volum al *Istoriei cruciadelor*, prin urmare nu cuprinde lucrările care au fost deja menţionate acolo. Sunt folosite aceleaşi abrevieri.]

I. Surse primare

1. Colecţii de surse

Borgo, F. Dal, Diplomata Pisana, Pisa, 1765.

Demetracopoulos, A.K., Bibliotheca Ecleziastica, Leipzig, 1866.

Fommanna Sögur, 12 vol., Copenhaga, 1825 – 1837.

Halphen, L. şi Poupardin, R., *Chroniques des Comtes d'Anjou*, Paris, 1913. „Liber Jurium Reipublicae Genuensis" (ed. RICÖTTL), 3 vol., în *Monumenta Historiae Patriae*, Torino, 1854 – 1857.

MARCHEGAY, P. şi Mabille, E. *Chronique des Églises d'Anjou*, Paris, 1869. MURATORI, L.A., *Antiquitates Italicae*, 6 vol., Milano, 1738 – 1742.

Recueil des Historiens des Croisades, *Lois*, 2 vol., Paris 1841 – 1843, inclusiv Assises şi *Lignages* ale regatului de Ierusalim (*R.H.C. Lois*).

Reinaud, M., „Extraits des Historiens Arabes", în MICHAUD, *Bibliothèque des Croisades*, vol. II, Paris, 1829.

Tafel, G.L.F. şi Thomas, G.M., Urkunden zur altern Handels und Staatsgeschichte der Republik Venedig, 3 vol., Viena, 1856 – 1857.

2. Surse latine şi în franceza medievală

Ambroise, *UEstoire de la Guerre Sainte* (ed. Paris), Paris, 1897.

Annales Barenses, în M.G.H. Ss., vol. V.

Annales Beneventani, în M.G.H. Ss., vol. III.

Annales Herhipolenses, în M.G.H. Ss., vol. XVI.

Annales Palidenses, în M.G.H. Ss., vol. XVI.

Annales Romani, în M.G.H. Ss., vol. V.

Annales S. Rudherti Salisburgensis, în M.G.H. Ss., vol. IX.

Annales de Terre Sainte (ed. Röhricht), în Archives de l'Orient Latin, vol. II, Paris, 1884.

Ansbert, Gesta Frederici Imperatoris în Expeditione Sacra, în M.G.H. Ss., în usum scholarum, 1892.

Arnold de Lübeck, *Chronica Slavorum*, *M.G.H. Ss.*, în *usum*

scholarum, 1868. Benedict de Peterborough, *Gesta Régis Herniei* II (ed. Stubbs), 2 vol., Rolls Sériés, Londra, 1867.

Bernard, Sf., Abate de Clairvaux, *Epistolae*, *M.P.L.*, vol. CLXXXII.

Burchard de la Muntele Sion, *Description of the Holy Land* (trad. Stewart), *P.P.T.S.*, vol. XII, Londra, 1896.

Caesarius de Heisterbach, *Dialogus Miraculorum* (ed. Strânge), 2 vol., Köln, 1851. *Cartulaire de Notre Dame de Chartres* (ed. L'Epinois şi Merlet), 3 vol., Chartres, 1852 – 1855.

Cartulaire de Sainte Marie Josaphat (ed. Köhler), Revue de l'Orient Latin, vol. VII, Geneva, 1899.

Cartulaire du Saint Sépulcre (ed. Rozière), Paris, 1849.

Cartulaire Général de l'Ordre des Hospitaliers (ed. Delaville Le Roulx), 4 vol., Paris, 1894 – 1904.

Cartulaire Général de l'Ordre du Temple (ed. D'Albon). Paris, 1913.

Chronicon Mauriniacense, în R.H.F., vol. XII.

Chronicon Sancti Maxentii, în Marchegay şi Mabille, op. cit.

Chronicon Vindocinense, în Marchegay şi Mabille, op. cit.

Dandolo, Chronicon Venetum, în Muratori, Rerum Italicarum Scriptores, vol. XII.

De Expugnatione Terrae Sanctae per Saladinum Libellus (ed. Stubbs), Rolls Series, Londra, 1875.

Ernoul, Chronique d'Ernoul et de Bernard le Trésorier (ed. Mas Latrie), Paris, 1871.

Estoire d'Eracles, *R.H.C. Occ.*, vol. I ŞI II.

Eudes, *vezi* Odo.

Gautier, Cancelarul, *Bella Antiochena*, în *R.H.C. Occ.*, vol. V.

Gesta Amhaziencium Dominorum, în Halphen şi Poupardin, op. cit.

Gesta Consulum Andegavorum, în Halphen şi Poupardin, op. cit.

Gestes des Chiprois, R.H.C. Arm., vol. II.

Guillaume Călugărul, *Dialogus Apologeticus* (ed. Wilmart), în *Revue Mahillon*, Paris, 1942.

Guillaume Călugărul, *Vita Sugerii*, în Suger, *Opera* (vezi mai jos).

Guillaume de Nangis, *Gesta Ludovici VII*, în *R.H.F.*, vol. XX.

Guillaume de Tyre, *Die lateinische Fortsetzung* (*Continuarea latină*) (ed. Salloch), Leipzig, 1934.

Historia Ducum Veneticorum, în M.G.H. Ss., vol. XIV.

Historia Regni Hierosolymitani, în M.G.H. Ss., vol. XVIII.

Historia Regum Hierusalem Latinorum, ed. În Köhler, Mélanges pour servir à l'histoire de T Orient Latin, vol. I, Paris, 1906.

Historia Welforum Weingartensis, în M.G.H. Ss., vol. XXI.

Ibelin, Le Livre de Jean dâhelin, în R.H.C. Lois, vol. I.

Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi (ed. Stubbs),

Rolls Series, Londra, 1864.

John de Salisbury, *Historiae Pontificalis quae Supersunt* (ed. Lane Poole), Oxford, 1927.

John de Würzburg, *Description of the Holy Land* (trad. Stewart), *P.P.T.S.*, vol. V, Londra, 1896.

Landolph Junior, Historia Mediolanensis, în Muratori, Rerum Italicarum Scriptores, vol. V.

Scrisorile regelui Amaury, ale Maeştrilor Templierilor, ale dregătorilor Ordinului Templier şi ale altor dregători din Ţara Sfântă, în R.H.F., vol. XV ŞI XVI.

Lignages d'Outremer, în R.H.C. Lois, vol. II.

Ludovic al Vll-lea, regele Franţei, scrisori, în R.H.F., vol. XV ŞI XVI.

Miracula Sancti Leonard. Aa. Ss. (Nov.), vol. III.

Necrologia Panormitana (ed. Winkelmann), în Forschungen zur deutschen Geschichte, vol. XVIII, Göttingen, 1878.

Odo (Eudes) de Deuil, *De Profecţione Ludovici VII* în *Orientent* (ed. Waquet), Paris, 1949.

Osborn, De Expugnatione Lyxbonensi, în Stubbs, Memorials of the Reign of Richard I, Rolls Sériés, Londra, 1864.

Otto, episcop de Freisingen, *Chronica* (ed. Hofmeister), *M.G.H. Ss., în usum scholarum*, 1912.

Otto, episcop de Freisingen, Gesta Friderici Imperatoris (ed. Simson), M.G.H. Ss., în usum scholarum, 1912.

Otto de Saint Biaise, *Chronica* (ed. Hofmeister), *M.G.H. Ss., în usum scholarum*, 1912.

Pascal II, Papă, *Epistolae*, în *M.P.L.*, vol. CLXIII.

Passiones Sancti Thiemonis, în R.H.C. Occ., vol. V.

Petru Diaconul, *Chronica* (ed. Wattenbach), *M.G.H. Ss.*, vol. VII.

Pilgrimage of Saewulf to Jerusalem (trad. Episcopului de Clifton), *P.P.T.S.*, vol. IV, Londra, 1896.

Radulph de Diceto, *Opera Historica* (ed. Stubbs), Rolls Sériés, Londra, 1876.

Ralph de Coggeshall, *Chronicon Anglicanum* (ed. Stevenson), Rolls Sériés, Londra, 1875.

Robert de Torigny, *Chronique* (ed. Delisle), 2 vol., Rouen, 1872 – 1873.

Roger de Hoveden, *Chronica* (ed. Stubbs), 4 vol., Rolls Sériés, Londra, 18681871.

Romuald de Salerno, *Chronicon* (ed. Arndt), *M.G.H. Ss.*, vol. XIX.

Suger, Abate de Saint-Dénis, Gesta Ludovici cognomine Grossi şi Historia glorioşi regis Ludovici VII (ed. Molinier), Paris, 1887.

Suger, Abate de Saint-Dénis, *Opera* (ed. De la Marche), Paris, 1867.

Vita Alexandri III, în Liber Pontificalis, vol. II.
Vita Sancti Bernardi, în M.P.L., vol. CLXXXV.
Wibald, Wibaldi Epistolae, în Jaffé, Bibliotheca Rerum Germanicarum, vol. I.

3. Surse greceşti

Chrysolan, Petru, Arhiepiscop de Milano, *De Sancto Spiritu*, în *M.P.G.*, vol. EXXVII.
Cinnamus, Ioan, *Epitome Historiarum*, în *C.S.H.B.*, Bonn, 1836.
Eustratius, Arhiepiscop de Niceea, *Despre Sfântul Duh*, în Demetracopoulos, *Bibliotheca Ecleziastica*, vol. I.
Nicetas Choniates (Acominatus), *Historia*, în *C.S.H.B.*, Bonn, 1835. Neophytus., *De Calamitatibus Cypri* (ed. Stubbs), Rolls Series, Londra, 1864 (în prefaţa la *Itinerarium Regis Ricardi*)
Phocas, John, *A Brief Description* (trad. Stewart), în *P.P.T.S.*, vol. V., Londra, 1896. Prodromus, Theodore., *Poemata* (fragmente), în *M.P.G.*, vol. EXXXIII, şi *R.H.C.G.*, vol. II.

4. Surse arabe[789]

Abu Firas, *Cuvântul nobil*, ed. În Guyard, „Un Grand Maître des Assassins" în *Journal Asiatique*, *7 me* série, vol. IX, Paris, 1877.
Abu'l Mahâsin, Fragmente în *R.H.C. Or.*, vol. III.
Abu Shama, *Cartea celor două grădini*. Fragmente în *R.H.C. Or.*, vol. IV ŞI V; ediţie integrală, Cairo, 1870 – 1871. (Cu excepţia cazurilor în care se precizează explicit că trimiterile sunt la ediţia integrală, toate referinţele sunt la ediţia din *R.H.C. Or.*)
Al-Azimi, *Abrégé* (ed. Cahen), în *Journal Asiatique*, vol. CCXXXII, Paris, 1940. Beha ed-Din ibn Shedad, *Life of Saladin* (trad. Conder), în *P.P.T.S.*, vol. XIII, Londra, 1897.
Bustan al-Djami li Djami Tawarikhi z-Zaman (ed. Cahen), în Bulletin d'Études Orientales de l'Institut de Damas, vol. VII ŞI VIII, Damasc, 1938.
Ibn Jubayr, *Călătorie* (textul arab ed. Wright), Leiden, 1852.
Ibn Moyessar, Fragmente în *R.H.C. Or.*, vol. III.
Ibn at-Tiqtaqa, *Al-Fakhri* (*Istoria dinastiilor musulmane*), trad. Amar, Paris, 1910. Imad ed-Din, *AIF ath al Qussi fi lFath al Qudsi* (ed. de Landsberg), Leiden, 1888. Fragmente citate de Abu Shama, op. cit.

5. Surse armene, siriace, georgiene şi iudaice

Basil, Doctorul, Elegia funerară a lui Balduin de Marasch, în R.H.C. Arm., vol. I. Grigore Preotul, Continuarea cronicii lui Matei de Edessa, în R.H.C. Arm., vol. I. Grigore IV Dgha, Catolicos, Elegie

despre căderea Ierusalimului, în R.H.C. Arm., vol. I.

Nerses Shnorhali, Catolicos, *Elegie despre căderea Edessei*, în *R.H.C. Arm.*, vol. I. *Cronica Anonimă Siriacă* (text integral ed. Chabot), în *C.S.C.O.*, vol. III (citată ca *Chron. Anon. Syr.*). Trimiterile sunt la traducerea lui Tritton – vezi bibliografia primului volum – cu excepţia referinţelor explicite la ediţia Chabot. *Cronica Georgiană*, în Brosset, *Histoire de la Géorgie*.

Benjamin de Tudela, *Voyages* (ed. Adler), Londra, 1907.

Joseph ben Joshua ben Meir, *Chronicle* (trad. Biellablotzky), 2 vol., Londra, 1835.

6. Surse slavone şi scandinave

Daniel Egumenul, *Vie et Pèlerinage de Daniel, Hégoumene Russe* (trad. de Khitrowo), în *Itinér. Russes en Orient, Société de lorient Latin*, Geneva, 1889. „Pèlerinage en Palestine de l'Abbesse Euphrosyne, Princesse de Polotsk" (trad. de Khitrowo), în *Revue de l'Orient Latin*, vol. III, Paris, 1896.

Agrip of Noregs Konungasögum (ed. Munch), în Samlinger în det Norske Folks Sprog og Historie, vol. II, Oslo, 1834.

Sigurdar Saga Jorsalafara ok broedra hans în Fommanna Sögur, vol. VII.

II. Surse moderne

ABEL, F.M., *Géographie de la Palestine*, 2 vol., Paris, 1933 – 1938.

ALLEN, W.E.D., History of the Georgian People, Londra, 1932.

ALMEIDA, F. de *Historia de Portugal*, 4 vol., Coimbra, 1922 – 1926.

ANSELME DE LA VIERGE MARIE (P. de Guibours), Histoire Généalogique et Chronologique de la France, 9 vol., Paris, 1726 – 1733.

BALDWIN, M.W., Raymond III of Tripolis and the Fall of Jerusalem, Princeton, 1936.

BEL, A., Articolul „Almohads" în *Encyclopaedia of Islam*.

BERNHARDT, W. VON, *Konrad III*, Leipzig, 1883.

BROSSET, M.F., *Histoire de la Géorgie*, Sankt Petersburg, 1849.

BROWNE, E.G., *Literary History of Persia*, 4 vol., Londra, 1906 – 1930.

GABEN, G., „Indigènes et Croisés", în *Syria*, vol. XV, Paris, 1934.

GABEN, G., „Notes sur l'histoire des Croisades et de l'Orient Latin", în *Bulletin de la Faculté des Lettres de Strasbourg*, 1951.

CASPAR, E., „Die Kreuzzugsbullen Eugens III", în *Neues Archiv der Gesellschaft*, vol. XLV, Hanovra, 1924.

Cate, J.L., „A Gay Crusader", în *Byzantion*, vol. XVI, 2, New York, 1943.

CODERA, F., Decadencia y Desapanción de los Almoravides en España, Saragosa, 1899.

COSACK, H, „Konrad III's Entschluss zum Kreuzzug", în *Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung*, vol. XXXV, Viena, 1914.

CUISSARD, C., Les Seigneurs du Puiset, Orléans, 1881.

CURZON, H. DE, La Regle du Temple, Paris, 1886.

D'ALBON, G.A.M.J.A., „La Mort d'Odon de Saint-Amand", în *Revue de l'Orient Latin*, vol. XII, Paris, 1904.

DELAVILLE LE ROULX, G., Les Hospitaliers en Terre Sainte et à Chypre, Paris, 1904.

DELISLE, L., Mémoire sur les Opérations Financières des Templiers, Paris, 1889.

DIB, P., Articolul „Maronites" în Vacant şi Mangenot, *Dictionnaire de Théologie Catholique*.

DODU, G., Histoire des Institutions Monarchiques dans le Royaume Latin de Jérusalem, Paris, 1894.

DOSITEI, Patriarh al Ierusalimului. Ιστορία περί των εν Ίεροσολύμοις Πατριαρχενσάντων, Bucureşti, 1715.

ERDMANN, K., „Der Kreuzzugsgedankes în Portugal", în *Historische Zeitschrift*, vol. EXLI, München, 1930.

GERULLI, E., Etiopi în Palestina, Roma, 1943.

GLEBER, H., *Papst Eugen III*, Jena, 1936.

GRANDCLAUDE, M., „Liste d'Assises remontant au premier Royaume de Jérusalem", în *Mélanges Paul Fournier*, Paris, 1929.

HAGENMEYER, H., Chronologie du Royaume de Jérusalem, Paris, 1901.

HAMMER, J. VON, *Histoire de l'Ordre des Assassins* (trad. în franceză), Paris, 1833.

HERTZOG, E., Die Frauen auf den Fürstentronen der Kreuzfahrerstaaten, Zürich, 1915.

JOHN'S, C.N., „The Crusaders attempt to colonize Palestine and Syria", în *Journal of the Royal Central* Aslan *Society*, vol. XXI, Londra, 1934.

JORANSON, E., „The Crusade of Henry the Lion", în *Medieval Essays presented to G.W. Thompson*, Chicago, 1938.

KÖHLER, C., „Un nouveau récit de l'invention des Patriarches Abraham, Isaac et Jacob à Hébron", în *Revue de l'Orient Latin*, vol. IV, Paris, 1896.

KÜGLER, B., Studien zur Geschichte des zweiten Kreuzzuges, Stuttgart, 1866.

La Monte, J.L., „The Lords of Caesarea in the period of the

Crusades", în *Speculum*, vol. XXII, Cambridge, Mass., 1947.

LA MONTE, J.L., „The Lord of Le Puiset on the Crusades", în *Speculum*, vol. XVII, Cambridge, Mass., 1942.

LA MONTE, J.L., „The Lords of Sidon", în *Byzantion*, vol. XVII, New York, 1944.

LA MONTE, J.L., „To what extern was the Byzantine Empire the suzerain of the Crusading States?", în *Byzantion*, vol. VII, Bruxelles, 1932.

LANE POOLE, S., *Saladin*, Londra, 1898.

LE QUIEN, M., *Oriens Christianus*, 3 vol., Paris, 1740.

LUCHAIRE, A., *Louis VI le Gros*, Paris, 1890.

MARİNESCU, C., „Le Prêtre Jean", în Bulletin de la Section Historique de l'Académie Roumaine, vol. X, Bucureşti, 1923.

MARTIN, ABBÉ, „Les premiers princes croisés et les Syriens jacobites de Jérusalem", în *Journal Asiatique* (8 me série), vol. XII ŞI XIII, Paris, 1888 – 1889.

MELVILLE, M., La Vie des Templiers, Paris, 1951.

MUSIL, A., Articolul „Aila" în Encyclopaedia of Islam.

NAU, F., „Le croisé lorrain, Godefroy de Ascha", în *Journal Asiatique* (9eme série), vol. XIV, Paris, 1899.

NEUMANN, C., Bernhard von Clairvaux und die Anfänge des zweiten Kreuzzuges, Heidelberg, 1882.

RAMSAY, W.M., „Preliminary report on exploration în Phrygia and Lycaonia" şi „War of Moslem and Christian for the posession of Asia Minor", în Studies in the History and Art of the Eastern Provinces of the Roman Empire, Aberdeen, 1906.

REY, E.G., „Les Seigneurs de Giblet", în *Revue de l'Orient Latin*, vol. III, Paris, 1895.

REY, E.G., „Les Seigneurs de Barut" şi „Les Seigneurs de Montréal et la Terre d'Oultrejourdain", în *Revue de l'Orient Latin*, vol. IV, Paris, 1896.

REY, E.G., „Résumé de l'Histoire des Princes d'Antioche", în *Revue de l'Orient Latin*, vol. IV, Paris, 1896.

RICHARD, J., Le Comté de Tripoli sous la dynastie Toulousaine, Paris, 1945.

SCHLUMBERGER, G., Campagnes du roi Amaury de Jérusalem en Égypte, Paris, 1906.

SCHLUMBERGER, G., La Numismatique de l'Orient Latin, Paris, 1878.

SCHLUMBERGER, G., Les Principautés Franques du Levant, Paris, 1877.

SCHLUMBERGER, G., Renauld de Châtillon, Paris, 1923.

SCHWAB, M., „Al-Harizi et ses pérégrinations en Terre Sainte", în *Archives de l'Orient Latin*, vol. I, Paris, 1881.

VACANDARD, E., Vie de Saint Bernard, Abbé de Clairvaux, 2 vol., Paris, 1895.

VAILHÉ, S., „Les Laures de Saint Gérasime et de Calamon”, în *Echos d'Orient*, vol. II, Paris, 1899.

VOGUE, C.J.M. DE, Les Églises de la Terre Sainte, Paris, 1860.

WALKER, C.H., „Eleanor of Aquitaine and the disaster at Cadmos Mountain”, în *American Historical Review*, vol. LV, New York, 1950.

Observații

[←1]

Hagenmeyer, *Pierre L'Ermite,* pp. 330-440. Petru a murit la o vârstă înaintată, în anul 1115 *(ibidem,p. 347)*.

[←2]

Hagenmeyer, Pierre l'Ermite, pp. 330-440. Petru a murit la o vârstă înaintată, în anul 1115 (ibidem, p. 347).

[←3]

Pilgrimage of Saewulf în P.P. T.S., vol. IV, pp. 8-9.

[←4]

Un bun rezumat al situaţiei Palestinei este oferit de Munro, The Kingdom of the Crusaders, pp. 3-9.

[←5]

Pilgrimage of Saewulf pp. 6-8.

[←6]

Un rezumat excelent al stării de lucruri din lumea musulmană la acea dată în Introducerea la ediţia lui Gibb a The Damascus Chronicle (Ibn al-Qalanisi).

[←7]

Pentru Antiohia, vezi Cahen, La Syrie du Nord, pp. 127 şi urm.

[←8]

Cahen, op. cit., pp. 110 şi urm.

[←9]

Gibb, op. cit., pp. 15-18; Le Strange, Palestine under theMoslems, pp. 342-352.

[←10]

Pentru Banü Ammar, vezi articolul lui Sobernheim „Ibn Ammar“ în Ency- clopaedia of Islam.

[←11]

Ibn al-Qalanisi [The Damascus Chronicle), pp. 51-52.

[←12]

Cahen, op. cit., p. 180.

[←13]

Vezi articolele „Shaizar“ al lui Honigman şi „Homs“ al lui Sobernheim în Encyclopaedia of Islam, ca şi Introducerea la Hitti, An Arab-Syrian Gentleman, pp. 5-6.

[←14]

Gibb, op. cit., pp. 22-24.

[←15]

Vezi Gibb, op. cit., pp. 27-29.

[←16]

Wiet, L’Egypte Musulman, pp. 260 şi urm.

[←17]

Vezi articolele „Seldjuks“ şi „Kilij Arslan“ în Encylopaedia of Islam.

[←18]

Pentru danişmenzi, vezi Mukrimin Halii, articolul „Danişmend“ din Islam Ansiklopedisi.

[←19]

Pentru contextul armean, vezi Tournebize, Histoire Politique et Religieuse d'Arménie, pp. 168-170.

[←20]

Pentru poziţia Bizanţului şi politica lui Alexie, vezi vol. I.

[←21]

Pentru cea mai bună sinteză a rolului jucat de italieni, vezi Heyd, Histoire du Commerce du Levant, vol. I, pp. 131 şi urm.

[←22]

De pildă, scrisoarea papei Pascal al II-lea în Migne, Patrologia Latina, voi. CLXIII, col. 42 şi urm. In Orient se credea că, fără întăriri, teritoriile cucerite aveau să fie evacuate (De Translatione S. Nicolai, în R.H.C.Occ., vol. V, p. 271).

[←23]

Albert d’Aix, VIII, 1, p. 559; Anna Comnena, XI, VIII, 1, vol. III, p. 36, numindu-i normanzi conduşi de doi fraţi pe nume Φλάντρας.

[←24]

Albert d'Aix, VIII, 2-5, pp. 559-562. Orderic Vitalis, X, 19, vol. IV, p. 120, care amestecă detaliile şi povesteşte că împăratul a folosit leii împotriva cruciaţilor.

[←25]

Albert d'Aix, VIII, 7, p. 563; Anna Comnena, XI, VIII, 2, vol. III, pp. 36-37. Se spune că Raymond avea asupra lui şi Lancea Sfântă. Vezi Runciman, „The Holy Lance found at Antioch", Analecta Bollandiana, voi. LXVIII, pp. 205-206.

[←26]

Orderic Vitalis, X, 19, vol. IV, p. 119.

[←27]

Albert d’Aix, VIII, 6, pp. 562-563. Orderic Vitalis, loc. cit.

[←28]

Albert d'Aix, VIII, 7, pp. 563-564, spune că decizia de a pleca spre est a fost a lombarzilor. Anna Comnena, loc. cit., spune că împăratul spera ca Raymond şi Tsitas să poată schimba această decizie.

[←29]

Albert d'Aix, VIII, 8-14, pp. 564-567. El spune că Raymond a fost plătit de turci ca să ducă armata la Kastamuni, ceea ce pare neconvingător. Anna, loc. cit., aminteşte jefuirea satului creştin. Grousset, Histoire des Croisades, vol. II, p. 326, nota 2, are dreptate când respinge identificarea localităţii „Maresch" a lui Albert cu Amasea, făcută de Tomaschak ('Topographie von Kleinasien, p. 88) şi să accepte identificarea lui Michaud drept Merzifun sau Mersivan. Mersivan poate deveni foarte uşor pentru un francez ignorant „Marescam" sau „Maresiam", o formă franţuzită a toponimului Maraş, dar e greu de întrevăzut cum poate fi introdus un „ru în toponimele Amasya, numele turc pentru Amasea, sau Masa, în arabă.

[←30]

Albert d’Aix, VIII, 14-23, pp. 567-573, a cărui relatare este similară cu cea mai concisă a Anei (XI, VIII, 3, vol. III, pp. 37-38).

[←31]

Albert d’Aix, VIII, 24, p. 274.

[←32]

Ibidem, loc. cit. Albert spune că Raymond a domolit indignarea împăratului.

[←33]

Mihail Sirianul, III, pp. 189-191. Vezi Cahen, La Syrie du Nord, p. 232.

[←34]

Albert d'Aix, VIII, 25-33, pp. 576-578, fiind singura sursă pentru această expediţie. Hagenmeyer, Chronologie du Royaume de Jérusalem, pp. 438-439,449, 459-460, datează sosirea nivernezilor la Constantinopol la mijlocul lunii iunie, plecarea lor din Ankara în jur de 25 iulie şi cea din Konya la mijlocul lui august.

[←35]

Albert d'Aix, VIII, 34-40, pp. 579-582 (singura sursă completă). Ekkehard, XXIV-XXVI, pp. 30-32, a călătorit pê mare de la Constantinopol şi confundă expediţiile terestre, la fel ca şi Foucher de Chartres, VII, XVI, 1-3, pp. 428-433. Există trei Passiones S. Thiemonis ce descriu martiriul arhiepiscopului fără să dea detalii despre expediţie. Ipotetica soartă a Idei este povestită în Historia Welforum Weingartensis, în M.G.H.Ss., vol. XXI, p. 462. Ekkehardt nu spune decât că ea a fost omorâtă. Câţiva cronicari occidentali amintesc în treacăt această expediţie. Hagenmeyer (op. cit., p. 457) datează jefuirea oraşului Philomelium pe 10 august şi bătălia pe 5 septembrie.

[←36]

Albert d'Aix, VIII, 42, pp. 582-583. Bernard se afla în fruntea oştii la Tarsus în septembrie 1101 (vezi mai jos). Este foarte probabil, aşa cum sugerează Raoul de Caen (CXLV, p. 708) şi, pe urmele lui, Gaben (La Synedu Nord, p. 232, n. 10), că Raymond a acostat la Longiniada, portul oraşului Tarsus, şi nu la Sf. Simeon, împreună cu ceilalţi cruciaţi, aşa cum lasă Albert să se înţeleagă. Matei din Edessa, CLXXII, p. 242, spune că Raymond a fost închis la „Sarouantavi", adică Sarventi- kar, în Munţii Taurus, ceea ce este puţin probabil.

[←37]

Foucher de Chartres, I, vn, pp. 390-393. Albert d'Aix, VH, 44-45, pp. 537-538.

[←38]

Schulmberger, Les Principautés franques du Levant, pp. 14-15, descrie monedele lui Tancred, care îl înfăţişează în veşminte imperiale, dar cu o keffieh pe cap. Legenda, în greacă, este: „Tancred, servitorul lui Dumnezeu“, având pe revers o cruce şi IC XP NIKA, precum monedele bizantine. Historia Belii Sacri, p. 228. spune că Tancred a trebuit să depună un jurământ de fidelitate în faţa lui Bohemund pentru a fi acceptat pe tron. învestitura pe tron a fost făcută de legatul papal Maurice de Porto.

[←39]

Raoul de Caen, CXLIII, p. 706; Albert d'Aix, VIII, 40, p. 582; Orderic Vitalis, XXIII, p. 140.

[←40]

Caffaro, Liberatio, p. 59; Ughelli, Italia Sacra, IV, pp. 847-848.

[←41]

Ibn al-Qalanisi, Damascus Chronicle, pp. 51-52.

[←42]

Albert d'Aix (VIII, 42, pp. 582-583) spune că Raymond a jurat să nu încerce nicio o cucerire în Siria la nord de Acra, dar de vreme ce nu i s-a reproşat atacul asupra Tortosei, putem presupune că jurământul se referea doar la regiunea din nordul Latakiei.

[←43]

Raoul de Caen, CXLIV, CXLVI, pp. 708-709; Anna Comnena, IX, VII, 7, vol. III, p. 36.

[←44]

Albert d'Aix, VIII, 41, 47 – 48, pp. 582, 584 – 585. Albert îl numeşte pe Manase episcop de „Berzenona" sau „Barcinona", care de regulă se identifică cu Barcelona (Chalandon, *Regne d'Alexis Iar Comnene*, p. 237); Leib, *Rome, Kiev et Byzance*, pp. 273 – 274; Norden, *Das Papstum und Byzanz*, p. 70). Dar episcop de Barcelona la acea vreme era Berengar al II-lea, un om în vârstă, care nu şi-a părăsit dioceza niciodată (Baudrillart, *Dictionnaire d'Histoire et de Géographie Ecclésiastique,* articolul „Barcelone"). Este mult mai probabil ca episcopul să fi fost italian, dar identificarea scaunului său este imposibilă. Plângerea lui a fost probabil prezentată la sinodul ţinut de Pascal al II-lea la Benevento în 1102 (Annales Beneventini, ad ann. 1102, în M.G.H.Ss., vol. III, p. 183). Albert d'Aix spune că episcopul s-a întâlnit cu Papa la Benevento.

[←45]

Guillaume de Tyr, X, 24, pp. 437-438, XI, 11, pp. 469-472, relatează povestea căsniciei şi a bărbii lui Balduin. Matei din Edessa, CCXXV, p. 296, vorbeşte despre el cu respect, dar fără afecţiune.

[←46]

Matei din Edessa, CLXVIII, pp. 232-233; Ibn al-Qalanisi, pp. 50-51; Al-Azimi, p. 494.

[←47]

Guillaume de Tyr, X, 24, p. 437.

[←48]

Albert d'Aix, IX, 33-36, pp. 610-612. Orderic Vitalis, X, 23, vol. IV, p. 144, aminteşte o poveste de dragoste între Bohemund şi o fiică a danişmenzilor, în vreme ce *Miracula S. Leonardi* (*Aa. Ss.*, nov., vol. III, pp. 160 – 168, 179 – 182) povesteşte de o prietenă creştină, soţia emirului. Matei din Edessa (CLXXVUI, p. 252) spune că Richard de Salerno a fost răscumpărat de Alexie, dar Richard se afla deja în Siria înainte de eliberarea lui Bohemund (*Miracula S. Leonardi*, p. 157.) Raoul de Caen spune că Balduin a acţionat din cauza antipatiei faţă de Tancred (CLXVII, p. 709). Cearta dintre danişmenzi şi selgiucizi este relatată de Ibn al-Qalanisi, p. 59.

[←49]

13 Mihail Sirianul, III, pp. 185 – 189.

[←50]

14 Foucher (II, *XXIII*, 1, p. 460) spune că Tancred a fost răsplătit cum se cuvine, dar Raoul spune că nu a primit decât două oraşe, loc, cit.

[←51]

Kemal ad-Din, p. 591; Ibn al-Athir, (Kamil al-Tawarikh, p. 212) adaugă că Bohemund a obţinut bani de la oraşul Qinnasrin.

[←52]

Anna Comnena, XI, IX, 1-4, vol. III, pp. 40-41; Matei din Edessa, CLXXXVI, p. 257, plasând în mod greşit capturarea Maraşului după bătălia de la Harran; Raoul de Caen, CXLVIII-CL, pp. 710-712.

[←53]

Kemal ad-Din, pp. 591-592. Zettersteen Chronicle, p. 239.

[←54]

Pentru fundalul campaniei asupra Harranului, vezi Cahen, La Syrie du Nord, pp. 236-237, cu trimiteri bibliografice. Nicholson, în teza sa asupra lui Tancred, pp. 138-142, e de părere că această campanie nu a fost parte a unei politici generale de expansiune, ci un răspuns la o amenințare din partea musulmanilor. Este clar totuşi că Harran a fost un obiectiv în sine al francilor.

[←55]

Albert d'Aix, IX, pp. 38-42,614-616. Raoul de Caen, CXLVm, pp. 710-711; Foucher de Chartres, II, XXVII, 1-13, pp. 468-477; Ibn al-Qalanisi, pp. 60-61; Ibn al-Athir, pp. 221-223, Sibt ibn al-Jawzi, p. 537; Matei din Edessa, CLXXXJI, pp. 254-255. Mihail Sirianul, III, p. 195; Chron. Anon. Syr., pp. 78-80. Relatările despre bătălie sunt întru câtva neconcordante.

[←56]

Raoul de Caen, CXLVIII, p. 712; Albert d'Aix, loc. cit.; Matei din Edessa, CLXXXII, p. 256.

[←57]

Ibn al-Athir, loc. cit. Se spune că Soqman ar fi zis: „Prefer să pierd prada decât să râdă creştinii de neghiobia noastră.“

[←58]

Albert d'Aix, IX, 43, pp. 617-618; Ibn al-Athir, p. 223; Ibn al-Qalasi, pp. 69-70.

[←59]

Albert d’Aix, IX, 46, pp. 619-620.

[←60]

Raoul de Caen, loc. cit.; Kemal ad-Din, pp. 592-593; Sibt ibn al-Jawzi, p. 529; Ibn al-Qalanisi, pp. 62-65.

[←61]

Anna Comnena, XI, X, 9-11, 7, vol. III, pp. 45-49.

[←62]

Anna Comnena, XI, XII, 1-3, vol. III, pp. 50-51, care spune că Bohemund s-a prefăcut a fi mort pentru a se îmbarca neobservat; Albert d'Aix, IX, 47, p. 620; Foucher de Chartres, II, XXIX, I, pp. 482-483; Raoul de Caen, CLII, CLIII, pp. 712-714; Ibn al-Qalanisi, op. cit., p. 66; Matei din Edessa, CLXXXII, pp. 255-256. Pentru interpolarea din Gesta, vezi Krey, „Un pasaj neglijat din Gesta", în The Crusades and othe Histoncal Essays, în onoarea lui D.C. Munro. Sosirea lui Bohemund în Italia este notată în Annales Barenses, p. 155.

[←63]

Matei din Edessa, CLXXXIX, p. 260; Mihail Sirianul, III, p. 195; Ibn al-Athir, pp. 262-263. In documentele emise din acest moment, Tancred se intitulează „Tancredus Dux et Princeps Antiochenus“ (Röhricht, Regesta, p. 11).

În documentele din timpul primei regenţe se numeşte „Princeps“ fără un atribut teritorial (ibid., p. 5). El era încă Principe de Galileea.

[←64]

Orderic Vitalis, XI, vol. IV, pp. 210-213; Suger, Vita Ludovici, pp. 29-30; Chronicon S. Maxentii, p. 423; Chronicon Vindocinense, pp. 161-162; Guillaume de Tyr, XI, I, p. 450; Anna Comnena, XII, 1,1, vol. III, p. 53. Căsătoria lui Bohemund cu Constance a avut loc, potrivit lui Luchaire, Louis VI le Gros, p. 22, în aprilie sau mai 1106. Probabil că Cecilia a plecat la Antiohia la scurt timp după aceea. Căsătoria trebuie că a avut loc la câteva luni mai târziu. Matei din Edessa, loc. cit., credea că Bohemund a fost obligat să se căsătorească cu o doamnă bogată, pe care el o numeşte soţia lui Stefan Pol (confundându-1 se pare pe Hugues de Champagne cu cruciatul Hugues de Saint Pol, care fusese un prieten al lui Bohemund). Ea l-a ţinut prizonier până când el a consimţit, deşi ar fi preferat să se întoarcă în Răsărit.

[←65]

Anna Comnena, XII, iv, 1-3, VIII, I-IX, 7, XIII, II, I-XII, 28, vol. III, pp. 64-65, 77-85, 91-139. Vezi Chalandon, op. cit., pp. 237-250.

[←66]

Data morţii lui Bohemund diferă de la o cronică la alta, dar Rey (Histoire des Princes d'Antioche, p. 334) şi Hagenmeyer (op. cit., p. 298) discută chestiunea şi propun anul 1111 (6 martie, conform Nécrologie de ГAbbaye de Molesme, citată de Rey).

[←67]

Raoul de Caen, CLIV, pp. 714-715; Albert d'Aix, IX, 47, pp. 620-621; Kemal ad-Din, p. 593; Ibn al-Qalanisi, pp. 69-70; Ibn al-Athir, pp. 227-228.

[←68]

Ibn al-Qalanisi, loc. cit.; Zettersteen Chronicle, p. 240; Kemal ad-Din, p. 694; Ibn al-Athir, p. 233; Albert d'Aix, X, 17-23, pp. 639-642. Albert spune că Abu'l Fath, pe care îl numeşte „Botherus", a fost cel care l-a ucis pe emir.

[←69]

Usama, ed. Hitti, p. 157; Ibn al-Qalanisi, p. 73; Kemal ad-Din, pp. 594-595.

[←70]

Anna Comnena, XII, II, 1-7, vol. III, pp. 56-59; Guillaume de Tyr, X, 23, pp. 635-636. (Vezi şi Röhricht, Regesta, p. 11, şi Muratori, Antiquitates Italicae, II, pp. 905-906, pentru tratatul lui Tancred cu pisanii.)

[←71]

Dal Borgo, Diplomata Pisana, pp. 85-94. Vezi Heyd, Histoire du Commerce du Levant, vol. I, pp. 145-146.

[←72]

Anna Comnena, XIV, II, pp. 3-5, vol. III, pp. 147-148.

[←73]

Sobernheim, articolul "Ibn Ammar" in *Encyc/opaedia of Islam.* Fiul lui Duqaq, Buri, a primit Jabala de la şeicul locului, dar a fost îndepărtat de Fakhr·al-Mulk.

[←74]

Foucher de Chartres, II, XVII, 1-2, pp. 433-435; Albert d'Aix, VIII, 43, p. 583; Caffaro, Liberatio, p. 69, spune că a fost ajutat de o flotă genoveză.

[←75]

Ibn al-Athir, pp. 211-212; Sibt ibn al-Jawzi (p. 525) plasează bătălia lângă Tortosa, la fel ca şi Caffaro, Liberatio, loc. cit. Raoul de Caen, CXLV, p. 707.

[←76]

Ibn al-Athir, p. 213, datarea lui este însă neclară. Kemal ad-Din, pp. 590-591.

[←77]

Albert d’Aix, XI, 26, pp. 605-606; Caffaro, Liberatio, p. 71.

[←78]

Anna Comnena, XI, VIII, 5, vol. III, p. 389; Albert d'Aix, IX, 32, p. 510; Caffaro, Liberatio, p. 70; Raoul de Caen, loc. cit.; Guillaume de Tyr, X, 17, p. 441; Ibn al-Athir, pp. 217-218; Abu'l Mehasin, p. 275.

[←79]

Albert d'Aix, loc. cit.; Caffaro, Liberatio, p. 72; Bartolf de Nangis, LXVIII, p. 539; Guillaume de Tyr, XI, 2, p. 452; Ibn al-Athir (Kamil at-Tawarikh, p. 230, oferind data morţii lui Raymond la zece zile după accident); Guillaume de Tyr vorbeşte despre el ca „bonae memoriae" şi „vir religiosus et timens Deum, vir per omnia commendabilis".

[←80]

Albert d’Aix, IX, 50, pp. 123-124. Vaisette, Histoire de Languedoc, ed. Molinier, vol. IV, 1, pp. 195-199, este de părere că Bertrand era fiul lui Raymond din prima căsătorie, cu fiica marchizului de Provence. Căsătoria a fost anulată mai târziu pe motive de consangvinitate. Copiii nu deveneau întotdeauna nelegitimi în urma unei asemenea anulări. Dar este clar că, deşi Raymond îl considera pe Bertrand drept moştenitor al Toulouse-ului, odată plecat în Răsărit însoţit de

[←81]

c opiii rezultaţi din căsătoria cu Elvira (ale căror sexe nu sunt cunoscute), pretenţiile lui Bertrand asupra Toulouse-ului erau considerate inferioare copilului legitim Alphonse-Jourdain. Mai târziu, pretenţiile lui Alphonse-Jourdain la Tripoli l-au neliniştit pe nepotul lui Bertrand, Raymond al II-lea. William of Malmes- bury, care nu este întotdeauna foarte precis, îl numeşte pe Bertrand fiu al lui Raymond cu o concubină (II, 9, p. 456). Caffaro, Liberatio, p. 72, contemporan cu evenimentele, îl numeşte bastard.

Anna Comnena, loc. cit.; Ibn al-Athir, p. 236, care spune că Tripoli primea provizii de la grecii din Latakia.

[←82]

Ibn al-Athir, pp. 226-227.

[←83]

Ibn al-Qalanisi, op. cit., pp. 83-86; Ibn al-Athir, pp. 255-257.

[←84]

Ibn al-Qalanisi, pp. 86-90. Ibn al-Athir, p. 274; Sibt ibn al-Jawzi, p. 536.

[←85]

Albert d'Aix, XI, 3, p. 664, spune că Bertrand a vizitat Pisa în loc de Genova. Caffaro, Liberation p. 72.

[←86]

Anna Comnena, XTV, Π, 6, vol. III, p. 149, spune că Bertrand (Πελκτράνος) a jurat supunere lui Alexie pe când se afla la Tripoli, dar Albert d'Aix, loc. cit., menţionează vizita lui via Halmyrus la Constantinopol.

[←87]

Albert d’Aix, XI, 5-7, pp. 665-667.

[←88]

Usama, ed. Hitti, p. 78; Ibn al-Athir, pp. 226-227.

[←89]

Foucher de Chartres, II, XI, 1, pp. 526-530; Albert d'Aix, XI, 1-2, 8, pp.663-664, 666.

[←90]

Foucher de Chartres, II, XLI, I, p. 531; Albert d'Aix, XI, 9-12, pp. 666-668.

[←91]

Ibn al-Athir, p. 274; Ibn al-Qalanisi, p. 89.

[←92]

Foucher de Chartres, II, XLI, 2-4, pp. 531-533; Albert d'Aix, XI, 13, p. 668; Ibn al-Qalanisi, pp. 89-90; Ibn al-Athir, loc. cit.; Abu'l Mahâsin, p. 489; Ibn Hamdun, p. 455; Sibt ibn al-Jawzi, p. 536.

[←93]

Caffaro, Liberatio, pp. 72-73; Vezi Rey, „Les Seigneurs de Gibelet“, în Revue de VOrient Latin, III, pp. 399-403.

[←94]

Foucher de Chartres, loc. citAlbert d’Aix, XI, 15, pp. 669-670.

[←95]

Foucher de Chanres, II, IV, 1-5, II, pp. 370-383 (Foucher a luat parte la expeditie); Alben d'Aix, VII, 28-42, pp. 533-536. Pe Muntele Jebel Harun (Hor) se afla o mănăstire grecească şi o aşezare de călugări în jurul marelui mormânt nabatean, cunoscut sub numele de EI-Deir (mănăstire).

[←96]

Guillaume de Tyr, X, 11, p. 415.

[←97]

Albert d’Aix, VII, 52, pp. 541-542.

[←98]

Toucher de Chartres, II, VIII, 1-7, pp. 393-400; Albert d'Aix, VII, 54, pp. 452-453.

[←99]

Foucher de Chartres, IX, 1-9, pp. 400-404; Albert d'Aix, VII, 55-56, pp. 453-454. Guillaume de Tyr, X, 16, p. 423, relatează că genovezii au luat ca partea lor de pradă şi o cupă verde pe care au crezut-o făcută din smarald solid. Ea se află şi acum în tezaurul catedralei San Lorenzo din Genova şi mai târziu a fost considerată Sfântul Graal. Vezi Heyd, Histoire du Commerce du Levant, I, p. 137.

[←100]

Foucher de Chartres, II, XI, I-xm, 5, pp. 407-420. Albert d'Aix, VII, 67-70, pp.550-553.

[←101]

Foucher de Chartres, II, XIV, 1-8, pp. 420-424.

[←102]

Foucher de Chartres, II, XV, 1-6, pp. 424-428.

[←103]

Foucher de Chartres, II, XVIII, I-XIX, 5, pp. 436-444; Ekkehard de Aura, Hieorsolymita, pp. 33-35; Albert d'Aix, IX, 2-6, pp. 591-594; Bartolf de Nangis, pp. 533-535; Guillaume de Tyr, X, 20-21, pp. 429-432, povesteşte despre intervenţia şeicului; Ibn al-Athir, pp. 213-216 (o relatare confuză bazată pe două versiuni diferite). Accept datarea lui Hagenmeyer {op. cit., pp. 162-166), deşi Chro- nicon S. Maxentii, p. 421, spune 27 mai, iar Albert d'Aix „în jurul Rusaliilor", adică în jur de 25 mai. Despre moartea lui Ştefan de Blois, conform lui Guibert de Nogent, p. 245, nu se ştie nimic cu certitudine; Cartulaire de Notre Dame de Chartres, III, p. 115, o datează la 19 mai.

[←104]

Foucher de Chartres, II, XX, I-XXI, 18, pp. 444-455; Ekkehard de Aura, loc. cit.; Albert d'Aix, IX, 7-12, pp. 595-597; Ibn al-Athir, loc. cit.

[←105]

Ibn al-Athir. loc. cit.

[←106]

Albert d’Aix, IX, 15, p. 599; Ibn Moyessar, p. 464; Ibn al-Athir, p. 213, care spune că principii din nord au insistat pe retragere.

[←107]

Albert d'Aix, VII, 46-51, pp. 538-541, într-o relatare ostilă lui Daimbert. Guillaume de Tyr pi, 26-27, pp. 438-440), fiind un apărător al lui Daimbert în

interesul independenţei Bisericii, omite să menţioneze investigaţiile lui Maurice. Riant, Inventaire, pp. 218-219.

[←108]

Albert d’Aix, VII, 58-64, pp. 545-549.

[←109]

Albert d’Aix, IX, 14, 16-17, pp. 598-600; Guillaume de Tyr, op. cit.

[←110]

Guillaume de Tyr, XI, I, pp. 450-451.

[←111]

Albert d'Aix, X, 589, pp. 650-659, XII, 24, p. 704. Guillaume de Tyr, op. cit., şi XI, 4, pp. 455-456.

[←112]

Guillaume de Tyr, XI, 15, p. 479. Guillaume îl acuză pe Arnulf că era oportunist.

[←113]

Există o relatare lungă a ceremoniei într-unul din manuscrisele lui Foucher de Chartres, care e publicată în ediţia Recueil des Histonens des Croisades. Hagen- meyer, în ediţia lui, menţionează că descrierea apare într-un singur manuscris (L) şi o respinge, cu excepţia primei propoziţii: „conturbaţi sunt omnes propter ignem quem die sabbati non habuimus ad Sepulcrum Domini“ (П, vili, 2, p. 396). Vezi nota 5, pp. 395-396 pentru întreaga discuţie. Hagenmeyer publică textul interpolat, împreună cu cele ale lui Bartolf de Nangis şi Guibert de Nogent, într-o anexă (pp. 831-837). Devreme ce Foucher era capelanul lui Balduin, trebuie că a participat şi el la ceremonie. Daniel Egumenul (ed. de Khitrowo) oferă o relatare a ceremoniei în 1107. Este clar din povestire că grecii aveau în grijă Mormântul Sfânt.

[←114]

Pilgrimage of Saewulf (P.P.T.S., vol. IV), pp. 8-9.

[←115]

Albert d'Aix, IX, 18, pp. 600-601.

[←116]

Albert d'Aix, IX, 15, p. 599; Ibn al-Athir, p. 213, oferind anul greşit (anul Hegirei 495 şi nu 496).

[←117]

Foucher de Chartres, II, XXIV, I, pp. 460-461; Albert d'Aix, IX, 22-23, pp. 103-104.

[←118]

Foucher de Chartres, II, XXV, 1-3, pp. 462-464; Albert d'Aix, IX, 27-29, pp. 606-608; Caffaro, Liberation pp. 71-72; Carta lui Balduin în Liber Jurium Reipublicae Genuensis, vol. I, pp. 16-17.

[←119]

Acest comerţ continua încă şi în timpul lui Ibn Jubayr (1183).

[←120]

Ibn-Qalanasi, p. 71; Ibn al-Athir, p. 229.

[←121]

Albert d'Aix, IX, 48-50, pp. 621-624; Foucher de Chartres, II, XXXI, I-XXXIII, 3, pp. 489-503; Ihn al-Athir, pp. 228-229; Ibn Moyessar, p. 466.

[←122]

Albert d’Aix, X, 10-14, pp. 635-638.

[←123]

Ibid., X, 33, pp. 646-647; XI, 28, p. 676.

[←124]

Ibid., X, 4-7, pp. 632-634.

[←125]

Ibid., X, 48-51, pp. 653-655; Ibn al-Qalanisi, p. 87.

[←126]

Foucher de Chartres, II, XLII, 1-3, p. 536, oferind data de 13 mai într-un poem astronomic; Albert d'Aix, p. 671, propune data de 27 mai; Ibn al-Qalanisi, pp. 99-101 (13 mai).

[←127]

Albert d'Aix, XII, 3-7, pp. 690-693; Ibn al-Athir, p. 257; Ibn Moyessar, p. 467.

[←128]

Albert d’Aix, XI, 36-37; Ibn al-Qalanisi, pp. 108-110.

[←129]

Ibn al-Qalanisi, p. 106; Sibt ibn al-Jawzi, p. 537.

[←130]

Guillaume de Tyr, XI, 5, pp. 459-460; Ibn al-Qalanisi, pp. 72, 75; Ibn al-Athir, pp. 229-230; Albert d'Aix, X, 8, pp. 635-636.

[←131]

Albert d’Aix, X, 25-26, pp. 642-643. Ibn al-Qalanisi, p. 75.

[←132]

Albert d’Aix, X, 57, p. 658; Ibn al-Qalanisi, pp. 86-87; Ibn al-Athir, pp. 268-269, care îl socoteşte pe Gervase drept fiul surorii lui Balduin.

[←133]

Albert d’Aix, XI, 12, p. 668; Guillaume de Tyr, XI, 22, p. 492.

[←134]

Ibn al-Qalanisi, p. 92; Ibn al-Athir, p. 269.

[←135]

Ibn al-Athir, pp. 269-270.

[←136]

Albert d’Aix, X, 45, p. 653; Ibn al-Athir, p. 272.

[←137]

Albert d’Aix, X, 28-29, pp. 644-645; Ibn al-Qalanisi, pp. 81-82.

[←138]

Albert d’Aix, XII, 21-22; pp. 702-703; Guillaume de Tyr, XI, 29, p. 505. Pentru Aila vezi Musil, articolul „Aila“ în Encyclopaedia of Islam.

[←139]

Foucher de Chartres, II, LXII, I, pp. 605-606; Guillaume de Tyr, XI, 30, p. 507.

[←140]

La Monte, Feudal Monarchy, pp. 228-230.

[←141]

Röhricht, Regesta, nr. 83, p. 19.

[←142]

Guillaume de Tyr, XI, 28, pp. 502-505.

[←143]

Guibert de Nogent, p. 259, vorbeşte despre viaţa ei libertină; Guillaume de Tyr, XI, 1, pp. 451-452, sugerând că ea a apucat pe căi diavoleşti după divorţ.

[←144]

Albert d'Aix, XII, 13-14, pp. 696-698; Guillaume de Tyr, XI, 21, pp. 487-489; Foucher de Chartres, II, LI, pp. 575-577. Adelaide era fiica marchizului Manfred şi nepoata lui Bonifaciu de Salona. S-a căsătorit cu Roger I al Siciliei în 1089, fiind a treia soţie a acestuia. Pentru genealogie, vezi Chalandon, Histoire de la Domination Normande en Italie, II, p. 391, nota 5.

[←145]

Scrisoarea lui Pascal al II-lea din 15 iulie 1116, M.P.L., vol. CLXIII, col. 408-409; Albert d'Aix, XII, 24, p. 704; Guillaume de Tyr, XI, 24, pp. 499-500.

[←146]

Albert d’Aix, loc. cit.; Guillaume de Tyr, loc. cit.; Foucher de Chartres, II, LIX, 3, p. 601.

[←147]

Foucher de Chartres, II, LXI, 1-3, LXIII, 1-4, pp. 604,605,607-608. Notele lui Hagenmeyer discută datarea precisă. Foucher aminteşte morţile lui Pascal, Balduin, Adelaide, Arnulf şi Alexie.

[←148]

Annales Romani, M.G.H. Ss., vol. V, p. 477; Guillaume de Tyr, XII, 5, p. 518.

[←149]

Necrologia Panormitana, în Forschungen zur deutschen Geschichte, vol. XVIII, pp. 472, 474; Guillaume de Tyr, XII, 5, p. 518.

[←150]

Ihn al-Qalanisi, p. 156; Ihn al-Athir, p. 303, cu data de 18 aprilie.

[←151]

Ihn al-Athir, pp. 310-311; Matei din Edessa, CCXXVI, p. 297.

[←152]

Zonaras, p. 759; Guillaume de Tyr, XII, 5, p. 517; Ihn al-Qalanisi, p. 157; Matei din Edessa, CCXXVIII, pp. 300-301, menţionează moartea lui.

[←153]

Foucher de Chartres, II, XIV, 1-5, pp. 609-613; Albert d'Aix, XII, 26-29, pp. 706-709; Guillaume de Tyr, XI, 31, pp. 508-509; Ibn al-Qalanisi, loc. cit.

[←154]

Ibn al-Furat, citat de Cahen, La Syne du Nord, p. 248, nota 26; Ibn al-Athir, pp. 226-227. Ilghazi a luat Mardinul de la Ibrahim în 1107. Pentru complexa istorie a emirilor musulmani, vezi Cahen, pp. 246-249.

[←155]

Ibn al-Athir, loc. cit.

[←156]

Mihail Sirianul, III, p. 192.

[←157]

Vezi articolul „Kilij Arslan“ în Encyclopaedia of Islam. Ibn al-Qalanisi, Ibn al-Athir şi alţi cronicari arabi îl numesc, cu precauţie, doar Malik. Matei din Edessa îl numeşte sultan, la fel şi Mihail Sirianul.

[←158]

Ibn al-Athir, pp. 224-225.

[←159]

Ibn al-Athir, pp. 225-226.

[←160]

Matei din Edessa, CLXXXIX, pp. 260-261.

[←161]

Ibn al-Athir, p. 239.

[←162]

Ibid., pp. 260-264.

[←163]

Ibid., pp. 246-247; Matei din Edessa, CXCVI, p. 264, care a văzut în moartea lui Kilij Arslan un dezastru pentru întreaga creştinătate, adică pentru armeni.

[←164]

Ibn al-Athir, pp. 259-260; Bar-Hebraeus, trad. Budge, I, p. 241.

[←165]

Mihail Sirianul, III, pp. 195-196, spune că locuitorii din Turbessel s-au oferit ostatici până la adunarea sumei de bani, după care au fugit, iar banii nu au fost plătiţi. Dar Joscelin s-a întors în captivitate ca ostatic pentru Balduin şi a făcut o impresie excelentă sultanului de Mosul, care ceruse să îl vadă. Ibn al-Athir, p. 261, presupune că banii au fost plătiţi.

[←166]

Ibn al-Athir, p. 260; Bar-Hebraeus, loc. cit.

[←167]

Mihail Sirianul, loc. cit.; Chron. Anon. Syr. pp. 81-82; Bar-Hebraeus, trad. Budge, I, p. 243; Ibn al-Athir, p. 261.

[←168]

Foucher de Chartres, II, xxvm, 1-5, pp. 477-481; Albert d'Aix, X, 37, p. 648; Matei din Edessa, CXCIV, p. 266; Ibn al-Athir, pp. 262-263 (care îl numeşte pe patriarhul Bernard „echivalentul creştin al unui imam al musulmanilor").

[←169]

Matei din Edessa, CXCIX, pp. 266-267; Ibn al-Athir, pp. 265-267; Kemal ad-Din, p. 595; Ibn al-Fourat, citat de Gaben, op. cit., p. 250, nota 34.

[←170]

Matei din Edessa, CXCIV, pp. 267-268.

[←171]

Usama, ed. Hitti, pp. 99-100.

[←172]

Albert d’Aix, XI, 3-13, pp. 664-668, 685-686; Ibn al-Athir, p. 274.

[←173]

Albert d'Aix, XI, 16-18; pp. 670-672; Matei din Edessa, CCIV, pp. 270-273; Ibn al-Qalanisi, p. 103.

[←174]

Albert d'Aix, XI, 20-24, pp. 672-674; Foucher de Chartres, II, XLIII, 1-6, pp. 532-541; Ibn al-Qalanisi, p. 102.

[←175]

Albert d'Aix, loc. cit.; Guillaume de Tyr, XI, 7, p. 464; Matei din Edessa, ˆCCLV, p. 273; Ibn al-Qalanisi, pp. 103-104.

[←176]

Albert d’Aix, XI, 25, p. 675.

[←177]

Matei din Edessa, CCIV, p. 274; Bar-Hebraeus, trad. Budge, p. 243; Ibn al-Qalanisi, pp. 105-106; Kemal ad-Din, pp. 596-598; Ibn al-Athir, p. 278.

[←178]

Albert d'Aix, XI, 43-46, pp. 684-686; Usama, ed. Hitti, pp. 95-96; Kemal ad-Din, p. 599; Ibn al-Qalanisi, p. 114.

[←179]

Mihail Sirianul, III, pp. 194-195; Ibn al-Qalanisi, p. 81, cu o poveste vagă. Vezi Cahen, pp. 253-254.

[←180]

Anna Comnena, XIV, I, V-VI, pp. 141-146, 166-172; Chalandon, op. cit., pp. 254-256.

[←181]

Pentru Kogh Vasil, vezi Matei din Edessa, CLXXXVII, pp. 258-259; CCX, pp. 281-282.

[←182]

Pentru asasini, vezi von Hammer, Histoire de l'Ordre des Assassins; de asemenea articolele „Assassins“ şi „Ismaili“ în Encyclopaedia of Islam-, Browne, Liter‚ary History ofPersia, vol. II, pp. 193 şi urm.

[←183]

Ibn al-Qalanisi, pp. 112-113, care spune că împăratul (el foloseşte termenul de „uzurpator“, mutamelik), dorea să îi prevină pe musulmani despre planurile latinilor şi sugerează că ambasada a vizitat Damascul. De fapt, Alexie probabil că nu a sugerat decât acţiunea împotriva lui Tancred, deoarece liderii francilor nu îl susţineau în efortul său de a-1 constrânge pe Tancred să respecte Tratatul de la Devol (vezi mai sus). Ibn al-Athir, pp. 279-280, relatează despre ambasada la Bagdad, citându-1 pe Ibn Hamdun.

[←184]

Ibn al-Athir, loc. cit.

[←185]

Ibn al-Qalanisi, pp. 114-115; Kemal ad-Din, pp. 600-601; Ibn al-Athir, p. 282; Albert d'Aix, XI, 38, p. 681.

[←186]

Albert d'Aix, XI, 39-40, pp. 682-683, pentru lista aliaţilor; Matei din Edessa, CCVI, p. 275; Mihail Sirianul, III, p. 205, relatează pierderea Albistanului.

[←187]

Foucher de Chartres, II, XLV, 1-9, pp. 549-557; Albert d'Aix, XI, 41-43, pp. 683-684; Ibn al-Qalanisi, pp. 116-119; Usama, ed. Hitti, pp. 97-98; Kemal ad-Din, p. 600; Ibn al-Athir, p. 83, care încurcă succesiunea evenimentelor, preluate de la Ibn al-Qalanisi şi Ibn-Hamdun. Vezi Cahen, op. cit., p. 363, n. 33.

[←188]

Kemal ad-Din, pp. 601-602; Albert d'Aix, XI, 43, p. 684, relatează că Azaz a fost prins în această perioadă.

[←189]

Matei din Edessa, CCIX, pp. 280-281.

[←190]

Guillaume de Tyr, XI, 22, pp. 489-492; Matei din Edessa, CC VIII, p. 280, sugerează un complot împotriva francilor în timpul asediului lui Mawdud; Chron. Anon. Syr.y p. 86; Ibn al-Qalanisi, p. 133.

[←191]

Matei din Edessa, CCX, pp. 281-282. Data exactă a morţii lui Richard nu e cunoscută, ştim că era deja mort la moartea lui Tancred, dar încă în viaţă în iarna anterioară.

[←192]

Ibn al-Qalanisi, p. 127, spune că vestea morţii lui Bertrand a ajuns la Damasc în 3 februarie.

[←193]

Se pare că la un moment dat Pons a făcut parte din Curtea lui Tancred şi a fost numit cavaler de către acesta.

[←194]

Foucher de Chartres, II, XLVII, I, pp. 562-563 (12 decembrie); Albert d'Aix, XII, 8, p. 693 (la Advent); Ibn al-Qalanisi, pp. 131-132 (11 decembrie); Mihail Sirianul, III, p. 203 (5 decembrie).

[←195]

Matei din Edessa, loc. cit.: „Cel mai mare dintre credincioşi“.

[←196]

Guillaume de Tyr, XI, 9, p. 523, îl numeşte pe Roger cumnat al lui Balduin de Edessa, la fel ca şi Gautier (Valter) Cancelarul, II, 16, p. 131. Numele Ceciliei este oferit într-un document din 1126 (Röhricht, Regesta, Additamenta, p. 9). Orderic Vitalis, X, 23, IV, p. 158, îi atribuie lui Roger o soţie turcă, Melaz, fiica emirului danişmend care a obţinut eliberarea lui Bohemund.

[←197]

Maria este cunoscută datorită unei dispute târzii privind dota ei. Chron. Anon. Syr. spune că Joscelin s-a căsătorit cu ea în 1121 (p. 89), însă este evident că mariajul a fost aranjat în timpul vieţii lui Roger. Fiica lr, Stephanie, era considerată fată bătrână în 1161.

[←198]

Albert d'Aix (XII, 19, p. 701) relatează că mariajul a avut loc mai târziu, în 1115. Dar fiul lui Pons, Raymond al II-lea, avea 22 de ani în 1136.

[←199]

Ibn al-Qalanisi, pp. 132-136.

[←200]

Ibid., pp. 137-142.

[←201]

Ibid, p. 144; Kemal ad-Din, p. 602.

[←202]

Ibn al-Qalanisi, pp. 145-146; Kemal ad-Din, pp. 603-604; Gaben, pp. 267-268.

[←203]

Ibn al-Qalanisi, pp. 146-148; Usama, ed. Hitti, pp. 146,153 (fără să ofere o dată pentru lovitura de la Shaizar).

[←204]

Ibn al-Qalanisi, pp. 148-149; Kemal ad-Din, pp. 605-606.

[←205]

Matei din Edessa, CCXII, pp. 282-283; CCXVI, p. 287; Chron. Anon. Syr., p. 86; Ibn al-Athir, pp. 292-293.

[←206]

Matei din Edessa, CCXII, pp. 282-284; Mihail Sirianul, III, pp. 216-217; Ibn al-Athir, pp. 292-293.

[←207]

Matei din Edessa, CCXIII-CCXIV, pp. 293-295. Chron. Anon. Syr., p. 86. Waleran era probabil fratele lui Hugues du Puiset, iar mama lor Alice era mătuşa lui Balduin al II-lea şi verişoară cu Tancred.

[←208]

Foucher de Chartres, II, LII, 1-5, pp. 578-580; Gautier Cancelarul, I, pp. 83-84; Matei din Edessa, CCXVII, pp. 287-289; Ibn al-Qalanisi, p. 149; Kemal ad-Din, p. 607.

[←209]

Foucher de Chartres, II, LIV, 1-6, pp. 586-590; Albert d'Aix, XII, 19, p. 701; Gautier Cancelarul, I, 6-7, pp. 92-96 (oferind cea mai cuprinzătoare relatare); al-Azimi, p. 509; Ibn Hamdun în Ibn al-Athir, pp. 295-298; Usama, ed. Hitti, pp. 102-106; Mihail Sirianul, III, p. 217; Chron. Anon. Syr., p. 86.

[←210]

Usama, ed. Hitti, p. 106.

[←211]

Ibn al-Qalanisi, pp. 151-152, cu sugestia că iniţiativa a fost a sultanului. Ibn-Hamdun, loc. cit.

[←212]

Ibn al-Qalanisi, pp. 155-156.

[←213]

Ibn al-Qalanisi, loc. cit; Kemal ad-Din, pp. 610-615; Ibn al-Athir, pp. 308-309.

[←214]

Matei din Edessa, CCXXVII, pp. 297-298; Kemal ad-Din, pp. 614-615.

[←215]

Pentru sursele arabe, vezi discuţia în Gaben, op. cit., p. 279, nota 16. Se pare că Pons din Tripoli l-a ajutat pe Roger, după o mică dispută privind dota soţiei lui Pons şi văduva lui Tancred, Cecilia, care a cerut Jabala, dar s-a mulţumit cu Chastel Rouge şi Arzghan (Guillaume de Tyr, XIV, 5, p. 612).

[←216]

Matei din Edessa, loc. cit. Pentru istoria dinastiei rupenide, vezi Tournebize, op. cit., pp. 168 şi urm.

[←217]

Mihail Sirianul, III, pp. 193-194, 207-210.

[←218]

Anna Comnena, XIV, îl, 12-13, pp. 152-153.

[←219]

Vezi Chalandon, op. cit., pp. 260-263, cu referinţele complete.

[←220]

Landolph, în Muratori, Ss. R.I„ vol. V, p. 487. Discursurile lui Chrysolan în M.P.L., vol. CXXVII, col. 911-919. Discursurile lui Eustratius în Demetra- copoulos, Bibliotheca Ecclesiastica, vol. I, p. 15.

[←221]

Anna Comnena, XIV, II, 14, pp. 153-154.

[←222]

Anna Comnena, XIV, V-VI, XV, HI, IV-VI, pp. 164-172,187-194,199-213. Chalandon, op. cit., pp. 265-271.

[←223]

Guillaume de Tyr, XII, 3, pp. 513-516. Nu se cunosc aranjamentele pe care le-a făcut pentru Boulogne. Soţia lui, Maria a Scoţiei, a murit în 1116.

[←224]

Foucher de Chartres, III, 1,1, pp. 615-616; Albert d'Aix, XII, 30, pp. 707-716; Guillaume de Tyr, XII, 4, p. 517.

[←225]

Guillaume de Tyr, XII, 2, pp. 512-513.

[←226]

Imediat după urcarea sa pe tron Balduin i-a chemat pe Roger şi Pons să lupte sub comanda sa împotriva egiptenilor.

[←227]

Albert de Aix, loc. cit.; Guillaume de Tyr, XII, 6, p. 519.

[←228]

Foucher de Chartres, III, II, 1-3, pp. 617-619; Guillaume de Tyr, XII, 6, pp. 518-519; Ibn al-Athir, pp. 314-315.

[←229]

Chron. Anon. Syr, p. 86.

[←230]

Ibn al-Athir, pp. 315-316.

[←231]

Ibidem, pp. 325-326.

[←232]

Ibn al-Athir, pp. 318-323. Vezi articolele „Sandjur“ şi „Seldjuks“ din Encyclopaedia of Islam.

[←233]

Ibn al-Qalanisi, p. 157; Kemal ad-Din, pp. 615-616.

[←234]

Cancelarul Gautier, II, 1, pp. 100-101.

[←235]

Gautier Cancelarul, II, 2-6, pp. 101-111 (relatarea cea mai completă); Guillaume de Tyr, XII, 9-10, pp. 523-526; Foucher de Chartres, III, III, 2-4, pp. 621-623 (o relatare succintă, în care dezastrul este pus pe seama pedepsirii de către Dumnezeu a lui Roger, pentru obiceiurile sale adulterine); Matei din Edessa, CCXXVI, pp. 276-277; Mihail Sirianul, ed. Hitti, pp. 148-149; Ibn al-Athir, pp. 324-325. Foucher socoteşte pierderile latinilor la şapte mii, iar pe cele ale turcilor la douăzeci.

[←236]

Kemal ad-Din, loc. cit.; Gautier Cancelarul, II, 7, pp. 111-113.

[←237]

Gautier Cancelarul, II, 8, pp. 114-115.

[←238]

Ibn al-Athir, p. 332.

[←239]

Gautier Cancelarul, II, 8, p. 114.

[←240]

Usama, ed. Hitti, pp. 148-149; Ibn al-Athir, pp. 332-333. Potrivit lui Usama, dacă Ilghazi bea vin, se simţea beat vreme de douăzeci de zile.

[←241]

Gautier Cancelarul, II, 9-10, pp. 115-118; Foucher de Chartres, III, vn, 1-3, pp. 633-635; Orderic Vitalis (XI, 25, vol. IV, p. 245) povesteşte cum Cecilia, contesa de Tripoli, încredinţa feude cavalerilor. Văduva lui Roger a învestit cavalerii cu feude în 1126 (Röhricht, Regesta, Additamenta, p. 9). Probabil că în această perioadă Maraş a trecut de sub suzeranitatea Antiohiei sub cea a Edessei.

[←242]

Gautier Cancelarul, II, 10-15, pp. 118-128, Guillaume de Tyr, XII, 11-12, pp. 527-530; Kemal ad-Din, pp. 620-622; Usama, ed. Hitti, pp. 149-150.

[←243]

Gautier Cancelarul, II, 16, pp. 129-131; Guillaume de Tyr, XII, 12, p. 530.

[←244]

Foucher de Chartres, III, VII, 4, p. 635; Guillaume de Tyr, XII, 12, p. 531.

[←245]

Gautier Cancelarul, loc. cit.; Ibn al-Qalanisi, p. 161; Kemal ad-Din, pp. 624-625.

[←246]

Röhricht, Regesta, p. 20; Mansi, Concilia, vol. XXI, pp. 262-266; Guillaume de Tyre, XII, xm, p. 531.

[←247]

Pentru ordinele militare, vezi Guillaume de Tyr, XII, 7, pp. 520-521 (Templierii); XVIII, pp. 822-823 (Ospitalierii). Pentru sinteze moderne bine scrise, vezi lucrările lui Delaville Le Roulx, Les Hospitaliers en Terre Sainte; Curzon, La Regle du Temple\ Melville, La Vie des Templiers. O relatare amănunţită despre Templieri (numiţi Fraţii franci) se găseşte în Mihail Sirianul, III, pp. 201-203. Vezi şi La Monte, Feudal Monarchy, pp. 217-225.

[←248]

Foucher de Chartres, III, IX, 1-7, pp. 638-642; Gautier Cancelarul, II, 16, p. 131; Matei din Edessa, CCXXXX, pp. 302-303; Mihail Sirianul, m, pp. 205-206; Kemal ad-Din, p. 627; Ibn al-Qalanisi, p. 162; Grousset, op. cit., I, p. 574, îl urmează pe Mihail Sirianul şi-l confundă pe Bulaq cu Balak, nepotul lui Ilghazi, care se găsea atunci într-o campanie în nordul îndepărtat (Ibn al-Qalanisi, loc. cit).

[←249]

Foucher de Chartres, III, x, 1-6, pp. 643-645.

[←250]

Ibn al-Qalanisi, op. cit., p. 163; Kemal ad-Din, pp. 623-626.

[←251]

Cronica georgiană (în georgiană), pp. 209-210, 215; Matei din Edessa, CCXXXI, CCXXXII, CCXXXIX, CCXLIII, pp. 303-305, 310-311, 313-314; Ibn al-Qalanisi, p. 164; Ibn al-Athir, pp. 330-332; Kemal ad-Din, 628-629; Gautier Cancelarul, II, 16, p. 130 (care atribuie victoria georgiană mercenarilor latini), Mihail Sirianul, III, p. 206.

[←252]

Pentru aşezămintele georgiene din Ierusalim, vezi Cronica georgiană, pp. 222-223, şi Brosset, Additions et Eclaircissements, X, pp. 197-205. O menţiune scurtă apare în Rey, Les Colonies Franques, pp. 93-94. Este posibil ca georgienii, ameninţându-i permanent pe ortoqizi şi pe selgiucizii din Persarmenia să fi ajutat indirect la creşterea puterii lui Zengi.

[←253]

Kemal ad-Din, p. 629; Ibn al-Athir, pp. 349-50.

[←254]

Foucher de Chartres, III, XI, pp. 647-648; Guillaume de Tyr, XII, 17, pp.536-537.

[←255]

Foucher de Chartres, III, XI, 3-7, pp. 648-651; Kemal ad-Din, pp. 632-633; Ibn al-Qalanisi, p. 166.

[←256]

Foucher de Chartres, III, XII, i, pp. 651-652; Matei din Edessa, CCXXXIV, pp. 306-307; Kemal ad-Din, p. 634; Potrivit Cronicii anonime siriace (p. 90), Joscelin o aducea acasă pe noua sa soţie, sora lui Roger. Dar nu există niciun fel de menţiune privind capturarea ei. Dat fiind că Roger i-a încredinţat o dotă surorii sale, nunta trebuie să fi avut loc înainte de moartea lui Roger.

[←257]

Ibn al-Qalanisi, p. 166; Ibn Hamdun, p. 516; Kemal ad-Din, pp. 632-634; Matei din Edessa, loc. cit. (o relatare plină de greşeli a succesiunii ortoqide).

[←258]

Foucher de Chartres, III, XVI, i, pp. 658-659; Guillaume de Tyr, XII, II, p. 537; Orderic Vitalis, XI, 26, vol. IV, p. 247; Matei din Edessa, CCXXV, pp. 307-308; Ibn al-Qalanisi, p. 167; Ibn al-Athir, p. 352.

[←259]

Foucher de Chartres, III, XVI, 1-3, pp. 659-661; Guillaume de Tyr, XII, 17, p. 538.

[←260]

Kemal ad-Din, pp. 636-637; Ibn al-Qalanisi, pp. 167-168. Pentru diversele relatări ale cuceririi Alepului de către Balak, vezi Cahen, op. cit., p. 286, n. 35.

[←261]

Foucher de Chartres, III, xxm-xxvi, 6, pp. 676-693; Orderic Vitalis, XI, 26, vol. IV, pp. 248-310. Orderic spune că regina de origine armeană Morphia l-ar fi ajutat să strângă armeni pentru a-1 elibera pe rege. El adaugă că prizonierii ar fi fost trimişi în captivitate în Persia, iar apoi eliberaţi. Guillaume de Tyr, XII, 18-20, pp. 538-541; Matei din Edessa, ccxxxvi, pp. 308-310; Ibn al-Qalanisi, p. 169 (din păcate cu o lacună în text); Kemal ad-Din, p. 637; Mihail Sirianul, III, p. 211. Nepotul lui Balduin era probabil un frate al lui Manase din Hierges, fiul surorii sale Hodierna. Mihail, care-1 numeşte Bar Noul (Arnulf?), ne spune că era fiul surorii sale. Cealaltă soră a lui Balduin, Mahalda de Vitry, se pare că nu a avut decât un fiu, care s-a însurat cu o verişoară-moştenitoare şi a obţinut domeniul Rethel. Guillaume de Tyr, XII, 1, pp. 511-512.

[←262]

Foucher de Chartres, III, XXXI, 1-10, pp. 721-727; Orderic Vitalis, XI, 26, vol. IV, p. 260; Guillaume de Tyr, XIII, 11, pp. 570-571; Matei din Edessa, CCXL, pp. 311-312; Kemal ad-Din, pp. 641-642; Usama, ed. Hitti, p. 63, 76, 130; Ibn al-Qalanisi, pp. 168-169 (care însă nu aminteşte moartea lui Balak).

[←263]

Foucher de Chartres, III, XVI, 3-XIX, I, pp. 661-668; Guillaume de Tyr, XII, 1, pp. 543-545.

[←264]

Foucher de Chartres, III, XXII, pp. 674-675; Guillaume de Tyr, loc. cit. Hugues du Puiset se căsătorise cu Emma înainte de aprilie 1124 (Röhricht, Regesta, p. 25).

[←265]

Foucher de Chartres, III, XX, 1-8, pp. 669-672; Guillaume de Tyr, XII, 23, pp. 546-547; Historia Ducum Veneticorum, M.G.H. Ss. vol. XIV, p. 73.

[←266]

Tafel şi Thomas, I, pp. 84-89; Röhricht, Regesta, pp. 23-25; Guillaume de Tyr, XII, 4-5, pp. 547-553; Toucher de Chartres, III, XXVII, 1-3, pp. 693-695.

[←267]

Foucher de Chartres, III, XVIII, I, pp. 695-696.

[←268]

Ibn al-Qalanisi, pp. 128-130, 142.

[←269]

Ibid., pp. 165-166, 170-171; Ibn al-Athir, pp. 356-358.

[←270]

Foucher de Chartres, III, XXVIII, I-XXX, 13, pp. 695-720 (include o lungă digresiune asupra istoriei Tyrului); Guillaume de Tyr, XIII, 7, p. 565.

[←271]

Foucher de Chartres, III, XXXII, i-xxxrv, 13, pp. 728-739, îndreaptă data cuceririi (îi acuză pe nedrept pe antiohieni pentru că nu ar fi cooperat); Guillaume de Tyr, XIII, 13-14, pp. 573-576; Ibn al-Qalanisi, pp. 170-172, consemnează data; Ibn al-Athir, pp. 358-359 (consemnează data de 9 iulie); Abu'l Feda, pp. 15-16 (consemnează data de 5 iulie); Matei din Edessa, CCXLIV, p. 314.

[←272]

Usama, ed. Hitti, pp. 133, 150; Kemal ad-Din, pp. 643-644; Matei din Edessa, CCXLI, pp. 312-313 (precizează că Joscelin şi regina au negociat răscumpărarea şi adaugă că Waleran şi nepotul regelui au fost condamnaţi la moarte de Timurtaş, ceea ce este posibil, întrucât regele a încălcat înţelegerea încheiată); Mihail Sirianul, III, pp. 212, 225. Joveta apare în documente sub diferite forme: Yvette, Ivetta sau Juditta.

[←273]

Foucher de Chartres, III, XXXVin-XXXlX, 9, 2, pp. 751-756; Guillaume de Tyr, XIII, 15, pp. 576-577; Ibn al-Qalanisi, pp. 172-173; Kemal ad-Din, pp. 643-650; Usama, ed. Hitti, p. 133; Matei din Edessa, CCXLV, pp. 314-315.

[←274]

Foucher de Chartres, III, XLIII, I-XLIV, 4, pp. 761-771; Guillaume de Tyr, XIII, 11, pp. 578-580; Sigebert de Gembloux, M.G.H. Ss., vol. VI, p. 380; Kemal ad-Din, p. 65; Bustan, p. 519; Usama, loc. cit.; Matei din Edessa, CCXLVII, pp. 315-318; Mihail Sirianul, III, p. 221.

[←275]

Foucher de Chartres, III, XLVI, 1-7, 1, 1-15, pp. 772-774, 784-793; Guillaume de Tyr, XIII, 17-18, pp. 581-585; Ibn al-Qalanisi, pp. 574-577.

[←276]

Foucher de Chartres, III, LI, 4, LII, I, pp. 795-797, 798-799; Guillaume de Tyr, XIII, 19, pp. 585-586; Ibn al-Qalanisi, p. 180; Kemal ad-Din, p. 652.

[←277]

Foucher de Chartres, III, LVI, 1-5, pp. 803-805; Guillaume de Tyr, XIII, 20, pp. 587-588.

[←278]

Foucher de Chartres, III, LV, 5, pp. 802-803; Ibn al-Qalanisi, pp. 177-178; Kemal ad-Din, pp. 653-654.

[←279]

Ibn al-Qalanisi, pp. 181-182; Kemal ad-Din, p. 654; Mihail Sirianul, III, p. 225.

[←280]

Foucher de Chartres, III, LVII, 1-4, LXI, 1-5, pp. 805-809, 819-822 (capitolele dintre ele relatează pericolele din Marea Mediterană şi speciile de şerpi care pot fi găsite pe ţărm. După încă un capitol despre o invazie de şoareci în 1127, naraţiunea lui Foucher se sfârşeşte). Guillaume de Tyr, XIII, 21, pp. 588-589; Orderic Vitalis, XI, 9, vol. IV, p. 266; Matei din Edessa, CCL, p. 319 (care spune că Balduin i-a promis lui Bohemund succesiunea la tronul Ierusalimului); Mihail Sirianul, p. 224; Usama, ed. Hitti, p. 150.

[←281]

Ihn al-Qalanisi, p. 182.

[←282]

Guillaume de Tyr, XIII, 25-26, pp. 594-595, 598; Guillaume este câteodată numit ..de Malines“. Messines se află în vestul Flandrei.

[←283]

Guillaume de Tyr, XIII, 24, p. 593, XIV, 2, p. 608; Halphen şi Poupardin, Chroniques des Comtes d'Anjou, Gesta Amhaziencium Dominorum, p. 115, şi Gesta Consulum Andegavorum, pp. 69-70. Foulques se căsătorise cu Arenburga sau Guiberga, moştenitoarea comitatului Maine în jurul anului 1109 şi continuase războaiele cu Henric I al Angliei pentru moştenirea acesteia. Căsătoria fiului său Geoffroy (17 iunie 1128) cu împărăteasa Matilda a pus capăt disputei. Fiica lui Sibylla se măritase deja cu Thierry de Alsacia, conte de Flandra. Foulques fusese în pelerinaj la Ierusalim încă din 1120 (Guillaume de Tyr, p. 608). Scrisoarea de recomandare pe care papa Honorius i-a trimis-o lui Foulques este editată în Rozière, Cartulaire du Saint Sépulcre, pp. 17-18.

[←284]

Ibn al-Qalanisi, pp. 183-186; Ibn al-Athir, pp. 317-318.

[←285]

Ibn al-Qalanisi, pp. 179-180, 187-191; Ibn al-Athir, pp. 382-384.

[←286]

Ibn al-Qalanisi, pp. 191-195; Ibn al-Athir, pp. 384-386.

[←287]

Ibn al-Qalanisi, pp. 195-198.

[←288]

Guillaume de Tyr, XIII, 26, pp. 595-597; Ibn al-Qalanisi, pp. 198-200.

[←289]

Guillaume de Tyr, XIII, 22, p. 590; Mihail Sirianul, III, p. 224; Kemal ad-Din, p. 665.

[←290]

Pentru viaţa lui Zengi până în 1128, vezi Cahen, op. cit., pp. 306-307, şi n. 12 şi 13 (cu referinţe bibliografice).

[←291]

Ibn al-Qalanisi, pp. 200-202; Kemal ad-Din, p. 658; Matei din Edessa, CCLII, p. 320.

[←292]

Vahram, Cronica armeană în versuri, p. 500.

[←293]

Guillaume de Tyr, XIII, 27, pp. 598-599; Orderic Vitalis, XI, 10, vol. IV, pp. 267-268; Romuald, M.G.H. Ss.9 vol. XIV, p. 420; Mihail Sirianul, III, p. 227; Chron. Anon. Syr., pp. 98-99; Ibn al-Athir, p. 468.

[←294]

Mihail Sirianul (III, p. 230) spune că Ioan Comnenul a iniţiat imediat o ofensivă împotriva turcilor.

[←295]

Guillaume de Tyr, XIII, 27, pp. 599-601; Mihail Sirianul, III, p. 230; Kemal ad-Din, pp. 660-661.

[←296]

Guillaume de Tyr, XIII, 28, pp. 601-602; Orderic Vitalis, XII, 23, vol. IV, p. 500; Ibn al-Qalanisi, pp. 207-208, care dă data de marţi, ziua 25 a Ramadanului, dar greşeşte anul (A.H. 526).

[←297]

Guillaume de Tyr, XIV, 3, pp. 609-611; Mihail Sirianul, III, 232; Chron. Anon. Syr, pp. 99-100.

[←298]

Ibn al-Athir, pp. 389-390, înţelege schimbarea împrejurărilor odată cu dispariţia primului val de cruciaţi, pe de-o parte, şi cu începuturile unităţii musulmane sub Zengi, de cealaltă parte.

[←299]

Guillaume de Tyr, XIV, 2, pp. 608-609.

[←300]

Guillaume de Tyr, XIV, 4-5, pp. 611-614; Mihail Sirianul, III, p. 233; Kemal ad-Din, p. 664, care spune că Guillaume de Zerdana a fost ucis în războiul civil. Dar Ibn al-Qalanisi (p. 125) arată că Guillaume a fost ucis la începutul anului 1133. Revolta condusă de Alice trebuie cel mai probabil datată la începutul anului 1132.

[←301]

Mama lui Hugues I du Puiset, Alice de Montlhery, era sora cu Melisenda, mama lui Balduin al II-lea. Cuissard, Les Seigneurs du Puiset, p. 89. Se pare că abatele Gildoin de Sainte Marie Josaphat şi Waleran de Birejik erau fraţi. Mabilla era fiica lui Hugues, conte de Roucy, şi a Sibilei, fiica lui Robert Guiscard. Pentru arborii genealogici, vezi mai jos Anexa II, 1 şi 2. Guillaume de Tyr presupune în mod greşit că Hugues al II-lea s-a născut în Apulia, ceea ce ar însemna că s-a însurat la vârsta de şase ani.

[←302]

Numele fiilor lui Eustache Garnier sunt incerte. Gautier apare ca senior de Cezareea şi Sidon în diploma din 21 septembrie 1131 (Röhricht, Regesta, p. 35); Eustache al II-lea a fost senior de Sidon în 1126 (Röhricht, Regesta, Additamenta, p. 8), iar Eustache şi Gautier apar ca fii ai lui Eustache I într-o diplomă din acelaşi an (Röhricht, Regesta, p. 28). Dar în Lignages cei doi fii sunt numiţi Gérard şi Gautier, iar Gérard este de asemenea numit Guy în Assises. Vezi La Monte, „The Lords of Sidon“ în Byzantion, voi. XVII, pp. 188-190, care-1 consideră pe Gérard fiul lui Eustache al II-lea şi care datează moartea acestuia din urmă înainte de 1131, atunci când Gautier ar fi devenit regent pentru Gérard.

[←303]

Povestea este relatată în detaliu de Guillaume de Tyr, XIV, 15-17, pp. 627-633; Ibn al-Qalanisi, p. 215, povesteşte pe scurt despre neînţelegerile dintre franci, „care nu erau neobişnuite printre ei“.

[←304]

Guillaume de Tyr, XIV, 17, p. 633.

[←305]

Guillaume de Tyr, XIV, 3, p. 610. Joscelin al II-lea s-a născut în 1113 (Chron. Anon. Syr., p. 35).

[←306]

Ibn al-Athir, pp. 398-399 (şi Atabegs of Moşul, pp. 78-85), vezi articolele „Mas'ud ibn Mohammed", „Tughril I" şi „Sandjar" în Encyclopaedia of Islam.

[←307]

Abu'l Feda, pp. 21-23; Ibn al-Athir, Atabegs of Moşul, pp. 88-91; Ibn al-Tiqtaqa, Al Fakhiri, pp. 297-298.

[←308]

Guillaume de Tyr, XIV, 6, pp. 614-615; Ibn al-Qalanisi, pp. 221-222; Ibn al-Athir, pp. 399-400.

[←309]

Guillaume de Tyr, XIV, 7, pp. 615-616; Ibn al-Qalanisi, pp. 222-223; Kemal ad-Din, p. 665.

[←310]

Ibn al-Athir, pp. 405-408.

[←311]

Ibn al-Qalanisi, pp. 211-236, face o relatare detaliată, dar îi atribuie văduvei motive vrednice de laudă pentru hotărârea de a-şi ucide fiul. Potrivit lui Ibn al-Qa- lanisi, principalul sfetnic al lui Ismail era un kurd creştin, Bertrand Necredinciosul; Bustan, p. 329; Kemal ad-Din, pp. 667-670; Ibn al-Athir, pp. 403-405.

[←312]

Kemal ad-Din, p. 670.

[←313]

Guillaume de Tyr, XIV, 9, 20, pp. 619-620, 636. Foulques se găsea în Antiohia în august 1135 (Röhricht, Regesta, p. 39).

[←314]

Guillaume de Tyr, XIV, 20, pp. 635-636; Cinnamus, pp. 16-17; Robert de Torigny (I, p. 184) credea că Raymond s-a însurat cu văduva lui Bohemund al II-lea.

[←315]

Guillaume de Tyr, XIV, 21, pp. 637-638; Kemal ad-Din, ed. Blochet, p. 522, povesteşte cum putea să îndoaie o bară de fier. Cinnamus (p. 125) îl compară cu Hercule.

[←316]

Ibn al-Qalanisi, p. 241; Usama, ed. Hitti, p. 157; Kemal ad-Din, p. 680.

[←317]

Grigore Preotul, p. 152; Mihail Sirianul, III, pp. 230-233; Cronica armeană în versuri, p. 499; Sembat Conetabilul, p. 615.

[←318]

Mihail Sirianul, III, p. 244; Ibn al-Qalanisi, pp. 239-240; Kemal ad-Din, p. 672.

[←319]

Grigore Preotul, loc. cit. (şi nota lui Dulaurier); Sembat Conetabilul, p. 616; Matei din Edessa, CCLII, pp. 320-321.

[←320]

Guillaume de Tyr, XIV, 23, p. 640; Ibn al-Qalanisi, pp. 240-241; Ibn al-Athir, pp. 419-420.

[←321]

Guillaume de Tyr, loc. cit.

[←322]

Guillaume de Tyr, XIV, 25, pp. 643-645; Ibn al-Qalanisi, pp. 232-243 (care omite plin de tact să amintească de alianţa dintre latini şi Damasc); Kemal ad-Din, pp. 672-673; Ibn al-Athir, p. 420.

[←323]

Guillaume de Tyr, XIV, 26, pp. 645-647.

[←324]

Idem, XIV, 27, p. 647.

[←325]

Guillaume de Tyr, XIV, 28-29, pp. 545-551; Ibn al-Qalanisi, loc. cit.\ Kemal ad-Din, loc. cit.; Ibn al-Athir, pp. 421-423.

[←326]

Pentru Roger al II-lea, vezi Chalandon, Domination Normande en Italie, II, pp. 1-51. Invazia cumană din 1121 i-a fost descrisă plastic lui Mihail Sirianul de iacobitul Vasile din Edessa (III, p. 207).

[←327]

Un rezumat bun al desfăşurării şi consecinţelor invaziilor turcomane este făcut de Ramsay, „War of Moslem and Christian for the Possession of Asia Minor“, în Studies in the History and Art of the Eastern Provinces of the Roman Empire, pp. 295-298.

[←328]

Anna Comnena, XV, I, 6-VI, 10, pp. 187-213; Chalandon, Règne d} Alexius I Comnène, pp. 268-271.

[←329]

Anna Comnena, XV, xi, 1-23, pp. 229-242; Zonaras, III, p. 759 (o relatare mai puţin subiectivă); vezi Chalandon, op. cit., pp. 273-276, şi Les Comnenes, pp. 1-8.

[←330]

Chalandon, op. cit., pp. 8-11, 19.

[←331]

Ibid.y pp. 35-48.

[←332]

x 7 Chalandon, pp. 77-91; Nicetas Chômâtes, p. 45; Mihail Sirianul, III, pp. 223-224, 227, 237.

[←333]

Cinnamus, pp. 14-15; Nicetas Chômâtes, pp. 27-29; Mihail Sirianul, III, pp. 237-249.

[←334]

Petru Diaconul, în M.G.H. Ss.y vol VII, p. 833.

[←335]

Chalandon, op. cit., pp. 59-63, 70-71.

[←336]

Cinnamus, pp. 16-18; Nicetas Chômâtes, pp. 29-35; Guillaume de Tyr, XIV, 24, pp. 341-342; Matei din Edessa, CCLIV, p. 323; Sembat Conetabilul, pp. 616-617; Grigore Preotul, pp. 152-153; Mihail Sirianul, III, p. 45; Ibn al-Athir, p. 424; Ibn al-Qalanisi, pp. 240-241 (editorul, p. 240, n. 2. modifică lecţiunea Kiyălyăni – Kaloioannes -, în Imănyâl, Emanuel. Insă cronicarul se referă la Ioan).

[←337]

Guillaume de Tyr, XIV, 30, pp. 651-653; Orderic Vitalis, XIII, 34, pp. 99-101; Cinnamus, pp. 18-19; Nicetas Choniates, pp. 36-37.

[←338]

Vezi Chalandon, op. cit., pp. 122-127, 130-133.

[←339]

Guillaume de Tyr, XV, 1-2, pp. 655-658; Cinnamus, pp. 19-20; Nicetas Choniates, pp. 37-41; Mihail Sirianul, loc. cit.; Usama, ed. Hitti, pp. 26, 124, 143-144; Ibn al-Qalanisi, pp. 248-252; Kemal ad-Din, pp. 674-678; Ibn al-Athir, pp. 426-428. Poemul de felicitare adresat de Prodomus împăratului sugerează că Shaizar ar fi fost salvat de vreme (M.P.G., vol. CXXXIII, col. 1344-1349).

[←340]

Guillaume de Tyr, XV, 3-5, pp. 658-665; al-Azimi (p. 352) este singurul cronicar care aminteşte complotul.

[←341]

Guillaume de Tyr, XV, 3, p. 659. Dar Ibn al-Qalanisi (p. 245) spune că Ioan a cerut un patriarh grec pentru Antiohia. Este posibil ca el să confunde cererile lui Ioan cu cele ulterioare, ale lui Manuel. Scrisoarea lui Inocenţiu, din 25 martie 1138, este editată în Cartulaire du Saint Sépulcre, ed. Rozière, p. 86.

[←342]

Nicetas Chômâtes, pp. 44-49; Mihail Sirianul, III, p. 248.

[←343]

Kemal ad-Din, pp. 681-685.

[←344]

Guillaume de Tyr, XIV, 10, pp. 619-620; XV, 11-16, pp. 674-685. Guillaume este singura noastră sursă.

[←345]

Chalandon, op. cit., pp. 161-162, 171-172.

[←346]

Cinnamus, p. 24; Nicetas Chômâtes, pp. 23-24. Cinnamus (p. 23) afirmă că Ioan şi-ar fi dorit ca Alexie să moştenească Imperiul, dar şi ca Manuel, fiul lui cel mai mic, să primească un principat alcătuit din Antiohia, Attalia şi Cipru.

[←347]

Guillaume de Tyr, XV, 19, p. 688, arată că Raymond l-ar fi chemat pe Ioan să intervină, pentru că se temea de Zengi, dar Nicetas Choniates (p. 52) relatează cum împăratul şi-a ascuns planurile şi cum sosirea lui în Siria a constituit o surpriză (Guillaume de Tyr, ibid., p. 689).

[←348]

Guillaume de Tyr, XV, 19-20, pp. 688-691; Nicetas Chômâtes, pp. 52-53; Preotul Grigore, p. 156; Matei din Edessa, CCLV, p. 325.

[←349]

Guillaume de Tyr, XV, 21, pp. 691-693. Ioan pregătise danii pentru Sfântul Mormânt (Cinnamus, p. 25).

[←350]

Guillaume de Tyr, XV, 22-23, pp. 693-695; Cinnamus, pp. 26-29; Nicetas Choniates, pp. 56 – 64; Matei din Edessa, CCLV, p. 325; Grigore Preotul, p. 156; Mihail Sirianul, III, p. 254; Ibn al-Qalanisi, p. 264; Bustan, p. 537.

[←351]

Cinnamus, pp. 29-32, relatează venirea unei solii antiohiene insolente la Manuel, care a răspuns că se va întoarce pentru a-şi revendica drepturile. Nicetas Choniates, pp. 65-69; Guillaume de Tyr, XV, 23, p. 696.

[←352]

Atitudinea musulmanilor faţă de bizantini este ilustrată de Ibn al-Qalanisi (p. 252) care, povestind retragerea împăratului din 1138, spune că: „Toate inimile au răsuflat uşurate după atâta istovire şi teamă.“

[←353]

Ibn al-Athir,pp. 241-242.

[←354]

Ibn al-Qalanisi, p. 252; Kemal ad-Din, pp. 678-679.

[←355]

Ibn al-Qalanisi, pp. 253-256; Ibn al-Athir, p. 431.

[←356]

Ibn al-Qalanisi, pp. 256-259.

[←357]

Guillaume de Tyre, XV, 6, pp. 665-668.

[←358]

Ibid., XV, 7, pp. 668-669; Ibn al-Qalanisi, pp. 259-260.

[←359]

Guillaume de Tyr, XV, 8, pp. 669-670; Ibn al-Qalanisi, p. 260; Kemal ad-Din, p. 682.

[←360]

Guillaume de Tyr, XV, 9-11, pp. 770-776; Ibn al-Qalanisi, pp. 260-261.

[←361]

Usama, ed. Hitti, pp. 166-167, 168-169, 226.

[←362]

Ibid., pp. 93-94.

[←363]

Guillaume de Tyr, XV, 24, pp. 696-697. Pentru originea lui Balian, vezi Du Cange, Familles d'Outre-mer, ed. Rey, pp. 360-361.

[←364]

Guillaume de Tyr, XV, 25, pp. 697-699.

[←365]

IbidXIV, 22, pp. 638-639. Martin, „Les premiers princes croisés et les Syriens jacobites de Jérusalem. II“,Journal Asiatique, seria a 8-a, vol. XIII, pp. 34-35, aduce mărturii siriene care sugerează că ridicarea castelului s-a început în 1135.

[←366]

Ibn al-Qalanisi, p. 263.

[←367]

Guillaume de Tyr, XV, 21, pp. 692-693. Pentru produsele din acest ţinut, vezi Abel, Géographie de la Palestine, I, p. 505. Pentru consecinţele negoţului musulmanilor, vezi Wiet, op. cit., pp. 320-321. Vezi Rey, „Les Seigneurs de Montréal et de la Terre d'Oultre Jourdain", în Revue de l'Orient Latin, vol. IV, p. 19 şi urm. Castelul din Valea lui Moise se găseşte acum pe dealul abrupt cunoscut ca Wueira, la marginile Petrei, unde întinse ruine din vremea cruciaţilor pot fi văzute dincolo de Wadi Musa. Există de asemenea ruine ale unei mici fortificaţii medievale pe dealul din al-Habis, în centrul Petrei.

[←368]

Guillaume de Tyr, XIV, 8, p. 617.

[←369]

Guillaume de Tyr, XV, 26, pp. 699-700. Joveta a fost responsabilă cu educaţia nepoatei sale, viitoarea regină Sibylla. A murit cândva înainte de 1178, când stareţa Eva de Betania o aminteşte ca predecesoare a sa (Cartulaire de Ste Mane Josaphat, ed. Köhler, p. 122).

[←370]

E.g. Röhricht, Regesta, pp. 43-45.

[←371]

Nau, „Le croise lorrain, Godefroy de Ascha“, în Journal Asiatique, seria a 9-a, vol. XIV, pp. 421-431; Röhricht, Regesta, pp. 106-107.

[←372]

Röhricht, Regesta, p. 40. Vezi La Monte, Feudal Monarchy, p. 272. Peste şaisprezece ani Balduin al IlI-lea le va dărui un cartier în Ierusalim. Röhricht, Regesta, p. 70.

[←373]

Guillaume de Tyr, XV, pp. 700-702; Matei din Edessa, CCLVI, p. 325; Ibn al-Qalanisi, p. 265. Sfântul Bernard îi trimite o scrisoare de condoleanţe reginei Melisenda (nr. 354, M.P.L., vol. CLXXXII, col. 556-557).

[←374]

Guillaume de Tyr, XVI, 3, p. 707. Pentru situaţia juridică a Melisendei, vezi La Monte, Feudal Monarchy, pp. 14-18.

[←375]

Guillaume de Tyr, XVI, 3, p. 707, pentru un elogiu adus a reginei. Căsătoria lui este consemnată de Guillaume, XVII, 18, p. 780, iar numele de Helvis este amintit în diplome, e.g. Röhricht, Regesta, pp. 22, 76.

[←376]

Cinnamus, pp. 33-34.

[←377]

Azimi, p. 537; Ibn al-Qalanisi, p. 266. Joscelin aminteşte o diplomă din 1141 ce conţinea cuvintele „Raimundo Antiochiae principe régnante“ (Röhricht, Regesta, p. 51) şi potrivit lui Guillaume de Tyr (XVI, 4, 710) Joscelin se referea în 1144 la Raymond ca la seniorul lui.

[←378]

Guillaume de Tyr, XVI, 4-5, pp. 708-712; Matei din Edessa, CCLVII, pp. 326-328; Mihail Sirianul, III, pp. 259-263; Chron. Anon. Syr., pp. 281-286 (cea mai completă relatare, cu detalii care nu se găsesc în altă parte). Nerses Shnorhal, Elegy on the fall of Edessa, p. 2 şi urm., Bar-Hebraeus, trad. Budge, pp. 268-270; Kemal ad-Din, pp. 685-686; Ibn al-Qalanisi, pp. 266-268; Ibn al-Athir, pp. 443-446. Mulţi dintre cronicarii europeni pomenesc căderea Edessei. Scrisoarea Sf. Bernard cu nr. 256, M.P.L. vol. CLXXXII, col. 463, aminteşte de ea. Ibn al-Athir povesteşte despre un musulman aflat la Curtea regelui Roger al Siciliei care ar fi avut o viziune a cuceririi Edessei.

[←379]

Mihail Sirianul, loc. cit.; Chron. Anon. Syr, loc. cit.

[←380]

Chron. Anon. Syr., pp. 286-288; Ibn al-Qalanisi, pp. 268-269; Ibn al-Athir, pp. 445-448; Ibn al-Furat, citat de Cahen, La Syrie du Nord, p. 371, n. 11.

[←381]

Joscelin stăpânea în continuare ţinutul începând de la Samosata până în sud la Birejik, Ain-tab, Ravendal şi Turbessel, incluzând Maraş (condus de Balduin, vasalul său).

[←382]

Cinnamus, p. 35; Mihail Sirianul, III, p. 267.

[←383]

Mihail Sirianul, III, pp. 267-268; Chron. Anon. Syr, p. 289; Ibn al-Qalanisi, p. 270; Ibn al-Furat, loc. cit.

[←384]

Guillaume de Tyr, XVI, 7, p. 714; Mihail Sirianul, III, p. 268; Chron. Anon. Syr, p. 291; Ibn al-Qalanisi, pp. 270-271; Kemal ad-Din, p. 688.

[←385]

Ibn al-Qalanisi, pp. 272-274; Ibn al-Athir, pp. 455-456; vezi Gaben, „Le Diyarbekr“, în Journal Asiatique, 1935, p. 352.

[←386]

Guillaume de Tyr, XVI, 14-16, pp. 728-732; Matei din Edessa, CCLVIII, pp. 328-329 (dând data greşită 1147-1148); Mihail Sirianul, III, pp. 270-272. Doctorul Basil, Elegy on Baldwin, p. 205; yl non. Chron. Syr., pp. 292-297; Ibn al-Qalanisi, pp. 274-275; Ibn al-Athir, pp. 455-458 (şiAtabegs, p. 156); Bustan, p. 541.

[←387]

Guillaume de Tyr, XVI, 8-13, pp. 71-728; Ibn al-Qalanisi, pp. 276-279; Abu Shama, pp. 50-53.

[←388]

Kemal ad-Din, ed. Blochet, pp. 515-516; Ibn al-Athir, 461-462.

[←389]

Ibn al-Athir, p. 456 şi Atabegs, pp. 152-158.

[←390]

Otto de Freisingen, Chronica, pp. 363-367. Vezi Gleber, Papst Eugen III, p. 36.

[←391]

Vezi Tournebize, *Histoire Politique el Religieuse del'Armenie,* pp. 235-239.

[←392]

Chronicon Mauriniacense, R.H.F., vol. XII, p. 88; Otto de Freisingen, Gesta Friderici, pp. 54-57.

[←393]

Jaffé-Wattenbach, Regesta, nr. 8796, vol. II, p. 26. Caspar, „Die Kreuzzugsbullen Eugens III“, în Neues Archiv, voi. XLV, pp. 285-306, dovedeşte că bula trebuie definitiv datată 1 decembrie 1145, ceea ce distruge teoria franceză potrivit căreia Ludovic al Vll-lea ar fi iniţiat Cruciada.

[←394]

Vezi Bellasteros, Historia de Espana, II, pp. 247-262.

[←395]

Pentru Almohazi, vezi Codera, Decadencia y Desaparicion de los Almora- vides en Espana, şi Bel, articolul „Almohads“ din Encyclopaedia of Islam.

[←396]

Chalandon, Domination Normande en Italie, pp. 158-165.

[←397]

Sfântul Bernard, scrisoarea nr. 139, în M.P.L., vol. CLXXXII, col. 294.

[←398]

Odo de Deuil, pp. 22-23.

[←399]

Vita Sugerii A bbatis, pp. 393 şi urm.; Odo de Deuil, p. 121.

[←400]

Odo de Deuil, p. 21. Potrivit lui Otto de Freisingen, nobilii doreau să se sfătuiască cu Sfântul Bernard înainte de a lua semnul Crucii (Gesta Friderici, p. 58). Pentru Sfântul Bernard şi Templieri, vezi Vacandard, Vie de Saint Bernard, II, pp. 227-249.

[←401]

Odo de Deuil, p. 22; Chronicon Maunniacense, loc. cit.; Suger, Gesta Ludovici, ed. Molinier, pp. 158-160.

[←402]

Episcopul de Langres era Godefroy de la Roche Paillée, călugăr la Clairvaux şi rudă a Sfântului Bernard. Despre Alvisus, episcopul de Arras, fost abate de Anchi, se ştiu puţine lucruri. Legende mai târzii afirmă că ar fi fost fratele lui Suger, însă fără niciun temei. Arnulf de Séez, episcop de Lisieux, era un umanist cu alese gusturi de lume. Episcopii de Langres şi Lisieux considerau că le-a fost încredinţată poziţia de legaţi pontificali, deşi, de fapt, legaţii erau germanul Theodwin, cardinalul de Porto, şi cardinalul florentin Guido. John de Salisbury (Historia Pontifi- calis, pp. 54-55) apreciază că neînţelegerile dintre cei doi episcopi şi resentimentul pe care-1 împărtăşeau faţă de cardinali au contribuit în bună măsură la eşecul Cruciadei. John de Salisbury îl consideră pe Godefroy de Langres mai chibzuit decât Arnulf de Lisieux.

[←403]

Sfântul Bernard, scrisoarea nr. 247, în op. cit., col. 447.

[←404]

Sfântul Bernard, scrisorile nr. 363, 365, în op. cit., col. 564-568, 570-571; Otto de Freisingen, Gesta Friderici, pp. 58-59; Joseph ben Joshua ben Meir, Chronicle, trad. Biellablotzky, I, pp. 116-129. Zvonurile uciderii unui copil creştin la Norwich au contribuit la aţâţarea împotriva evreilor. Vezi Vacandard, op. cit., II, pp. 274-281.

[←405]

Bernhard!, Konrad III, pp. 563-578, pentru o relatare concisă a Cruciadei împotriva slavilor. In Scrisoarea nr. 457 (pp. cit., col. 651-652), Sfântul Bernard le porunceşte creştinilor germani să pornească în cruciadă spre Răsărit, iar în Scrisoarea nr. 458, col. 652-654, adresează aceeaşi poruncă regelui şi locuitorilor Boemiei. Cronicari precum Guillaume de Tyr sau Odo de Deuil, dar şi majoritatea istoricilor moderni îl desemnează pe Conrad drept împărat, însă în realitate el n-a primit niciodată coroana imperială.

[←406]

Otto de Freisingen, Gesta Fridenci, pp. 60-63; Vita S. Bemardi, col. 381-383. Este posibil ca regele Conrad să fi fost influenţat de zvonul că rivalul său Welf VI de Bavaria se hotărâse să ia semnul crucii (vezi Cosack, „Konrad IIFs Entschluss zum Kreuzzug“, în Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung, voi. XXXV; dar hotărârea fusese luată de Welf cu atât de puţin timp înainte, încât Conrad n-ar fi avut cum să afle de ea din timp. Vezi Gleber, op. cit., pp. 53-54)

[←407]

Vezi Sfântul Bernard, scrisoarea nr. 457, loc. cit.; Vacandard, op. cit., II, pp. 297-298.

[←408]

Vezi Gleber, op. cit., pp. 22-27, 48-61.

[←409]

Odo de Deuil, pp. 24-25.

[←410]

Principala sursă primară pentru Cruciada portugheză este Osborn, De expugnatione Lyxbonensi, tipărit în Stubbs, Memorials of the Reign of Richard /, vol. I, pp. cxliv-clxxxii. Vezi şi Erdmann, „Die Kreuzzugegedanke in Portugal“, în Historische Zeitschrift, vol. CXLI, pp. 23-53.

[←411]

Regele Ludovic l-a anunţat pe Roger de cruciadă (Odo de Deuil, p. 22), dar atunci când Roger a sugerat că ar putea participa, i-a respins oferta, spre îndurerarea retrospectivă a lui Odo (ibid., p. 24).

[←412]

Otto de Freisingen, Chronica, p. 354, şi Gesta Friderici, pp. 63-65.

[←413]

Cinnamus, pp. 67-69.

[←414]

Cinnamus, pp. 69-74; Nicetas Chômâtes, pp. 82-87; Odo de Deuil, p. 38. Jonglerul este amintit de Odo de Deuil ceva mai devreme, p. 36. Otto de Freisin- gen, Gesta Friderici, pp. 65-67.

[←415]

O listă a cruciaţilor este consemnată în Suger, Gesta Ludovici, ed. Molinier, pp. 158-160. Legenda potrivit căreia regina Eleonora ar fi venit în fruntea unei companii de amazoane este întemeiată pe o remarcă a lui Nicetas (p. 80), care spune că oastea germană cuprindea numeroase femei înarmate.

[←416]

Din portretul pe care i-1 face Suger în Gesta, precum şi din propriile sale scrisori, Ludovic nu pare un om ferm.

[←417]

Odo de Deuil, p. 27.

[←418]

Cinnamus, p. 82. El îi numeşte pe germani ,,Αλεμανοί“ şi pe francezi „Γερμανοι“; Odo de Deuil, pp. 28-30. Acesta spune că Ludovic i-a împuternicit pe alţii să depună jurământ în numele său.

[←419]

Odo de Deuil, pp. 30-34.

[←420]

Ibidem, pp. 35-44.

[←421]

Vezi Chalandon, Les Comnenes, pp. 248-258. Mihail Sirianul (III, p. 275), spune că Manuel a încheiat pace cu turcii de teama cruciaţilor şi că a reuşit să-i reţină vreme de doi ani.

[←422]

Chalandon, op. cit., pp. 266-267. Războiul cu Sicilia a izbucnit de fapt în vara lui 1147 {op. cit., p. 318, n. 1). Odo de Deuil se referă la el (p. 53).

[←423]

Căsătoria a avut loc în ianuarie 1146 (Chalandon, op. cit., p. 262, n. 3).

[←424]

Cinnamus, pp. 74-80; Nicetas Choniates, p. 87; scrisoarea lui Conrad către Wibald, *Wibaldi Epistolae* în Jaffe, *Bibliotheca,* I, p. 166 (spunând că a fost bine primit de împărat); *Annales Herbipolenses,* pp. 4-5; Romuald de Salerno, p. 424; Odo de Deuil, pp. 39-40. Odo spune că potrivit numărătorii greceşti au trecut Bosforul 900 566 de ostaşi şi pelerini germani. Este posibil ca numărul corect săfie 9 566. El spune de asemenea că împăratul german nu s-a întâlnit în persoană cu Manuel.

[←425]

Cinnamus, pp. 80-81.

[←426]

Cinnamus, pp. 81-82; Nicetas Chômâtes, pp. 89; scrisoarea lui Conrad către Wibald, Wibaldi Epistolae, p. 152; Annales Palidenses, p. 82; Annales Her- bipolenses, loc. cit.; Odo de Deuil, pp. 53, 56-58; Guillaume de Tyr, XVI, 21-22, pp. 740-744; Mihail Sirianul, III, p. 276.

[←427]

Odo de Deuil, pp. 40-41.

[←428]

Cinnamus, pp. 82-83; Ludovic al Vll-lea, scrisoarea către Suger, R.H.F.y vol. XV, p. 488; Odo de Deuil, pp. 45-46, 47-48.

[←429]

Odo de Deuil, pp. 48-51.

[←430]

Odo de Deuil, pp. 58-60; Guillaume de Tyr, XVI, 23, pp. 744-745.

[←431]

Odo de Deuil, pp. 61-63. Cinnamus (p. 84) discută diferenţele dintre cele două oştiri. Francezii erau mai buni călare şi cu lancea, germanii în lupta pedestră şi cu săbiile. Cinnamus transcrie strigătul „Pousse Allemand“ astfel Πούτζη Αλεμανέ.

[←432]

Cinnamus, pp. 85-86; scrisoarea lui Conrad către Wibald, Wibaldi Episto- lae, p. 153; Annales Herbipolenses, p. 6; Odo de Deuil, pp. 63-64; Guillaume de Tyr, XVI, 23, pp. 745-746.

[←433]

Cinnamus, loc. cit.; Odo de Deuil, pp. 63-65.

[←434]

Odo de Deuil, pp. 65-66; Guillaume de Tyr, XVI, 24, pp. 746-747.

[←435]

Odo de Deuil, loc. cit.

[←436]

Ibid., pp. 67, 71-72; Guillaume de Tyr, XVI, 25, pp. 747-749. Pentru povestea lipsită de temei care o învinuieşte pe regina Eleonor de dezastru, vezi Walker, „Eleanor of Aquitaine and the disaster at Cadmos Mountain“, în American Historical Review, voi. LV, pp. 857-861. Odo de Deuil a contribuit mult la aprovizionarea oştii, dar este prea modest să o amintească el însuşi (Călugărul Guillaume, Dialogus Apologeticus, p. 106).

[←437]

Odo de Deuil, pp. 73-76. Odo încearcă destul de strângaci să explice gestul regelui de a-şi părăsi oastea. Guillaume de Tyr, XVI, 26, pp. 749-751.

[←438]

Odo de Deuil, pp. 76-80.

[←439]

Scrisoarea lui Ludovic al Vll-lea către Suger, R.H.F., vol. XV, pp. 495-496; Odo de Deuil este cu totul pornit împotriva grecilor.

[←440]

Pentru problemele cu care se confrunta Manuel, vezi Chalandon. Mihail Sirianul repetă multe dintre acuzaţiile aduse de latini la adresa grecilor (III, p. 276). însă surse musulmane precum Abu Shama (p. 54) spun că Manuel a făcut front comun cu francii.

[←441]

Odo de Deuil, p. 79.

[←442]

Guillaume de Tyr, XVI, 27, pp. 751-753; Guillaume de Nangis, I, p. 44.

[←443]

Patriarhul era Foucher de Angoulême, fost arhiepiscop al Tyrului, numit de Melisenda după moartea lui Guillaume de Messines, în 1147.

[←444]

Guillaume de Tyr, loc. cit. Guillaume o numeşte pe Eleonora „înfumurată“, fără însă a da de înţeles că ar fi fost necredincioasă. Bănuielile regelui sunt consemnate de John de Salisbury (Historia Pontificalis, p. 53).

[←445]

Guillaume de Tyr, XVI, 28, pp. 753-754; Otto de Freisingen, Gesta Friderici, pp. 88-89.

[←446]

Guillaume de Tyr, XVI, 29, pp. 754-756.

[←447]

Guillaume de Tyr, XVI, 28, p. 754; Guillaume de Nangis, I, p. 43, sugerează că Melisenda ar fi fost implicată în această crimă.

[←448]

Guillaume de Tyr, XVII, I, pp. 758-759. Guillaume dă o listă cu baronii ecleziastici şi laici care au fost de faţă; Otto de Freisingen, Gesta Friderici, p. 89; Suger, Gesta Ludovici, pp. 403-404.

[←449]

Guillaume de Tyr, loc. cit.

[←450]

Guillaume de Tyr, XVII, 2-5, pp. 760-767; Ibn al-Qalanisi, pp. 282-286; Abu Shama, pp. 55-59; Usama, ed. Hitti, p. 124.

[←451]

o ştilor musulmane. Ibn al-Athir (pp. 469-470) menţionează că Unur i-a informat pe latinii locali, creând disensiuni între aceştia şi regele Germaniei.

[←452]

Guillaume de Tyr, XVII, 7, pp. 768-770. Traducerea franceză interpolează un atac asupra locuitorilor creştini. Conrad aruncă vină asupra baronilor locali. Vezi scrisoarea din Wibaldi Epistolae, pp. 225-226.

[←453]

Guillaume de Tyr, loc. cit.; Ibn al-Qalanisi, pp. 286-287.

[←454]

Guillaume de Tyr, XVII, 8, pp. 770-771; Cinnamus, pp. 87-88; Annales Palidenses, p. 83; Otto de Saint Biaise, ρ. 305; Otto de Freisingen, Gesta Friderici, p. 96. Un poem scris de Prodromus în cinstea căsătoriei Teodorei este editat în R.H.C.G., II, p. 772; dar versul în care se referă la jertfirea ei „bestiei din Occident“ apare într-un poem dedicat mamei ei, ibid., p. 768.

[←455]

Cinnamus, p. 87; scrisoarea lui Suger {Sugeri Opera, ed. de la Marche, pp. 258-260); Guillaume de Nangis, I, p. 46. Nava pe care se afla regina Eleonora a fost pentru o vreme reţinută de bizantini (John de Salisbury, Historia Pontifi- calis, p. 61).

[←456]

Pentru un rezumat al acestor negocieri, vezi Bernhardi, op. cit., p. 810, şi Vacandard, op. cit., II, pp. 425-428. Scrisorile Sfântului Bernard şi ale lui Theodwin în care propovăduiesc cruciada antigrecească s-au pierdut, dar esenţa lor poate fi regăsită în scrisoarea lui Wibald (nr. 252, Wibaldi Epistolae, p. 377).

[←457]

Ibn al-Qalanisi, pp. 287-288; Ibn al-Athir, pp. 470-471, şi Atabegs, p. 162; Kemal ad-Din, ed. Blochet, p. 517. Potrivit unei legende care circula printre latini, sora lui Bernard s-ar fi măritat cu Nur ed-Din şi ar fi fost mama moştenitorului acestuia as-Salih (Robert de Torigny, II, p. 53).

[←458]

Marea oaste care a fost înfrântă la Hattin a numărat probabil 1 200 de cavaleri, dintre care 300 erau Templieri şi aproape tot atâtia Ospitalieri. Seniorii şi cavalerii laici nu au numărat mai mult de 700, în situaţia în care fiecare cavaler apt ar fi fost prezent. Doar doi au rămas la Ierusalim. Oastea a inclus câţiva cavaleri din Tripoli şi de la Antiohia. Un anumit număr de cavaleri părăsise recent regatul cu Balduin d'Ibelin. Jean d'Ibelin estima că, în vremea lui Balduin al IV-lea, regatul putea ridica 577 de cavaleri cu excepţia ordinelor militare şi 5 025 de oşteni (Ibelin, pp. 422-427).

[←459]

Cifrele pentru Antiohia şi Tripoli pot fi doar presupuse. Edessa nu a numărat probabil niciodată mai mult de 100 de familii frânce de origine nobilă. Comitatul de Tripoli a avut probabil 200, iar Antiohia un număr considerabil mai mare. În 1111, Alben d'Aix afirmă că Tourbessel putea ridica 100 de cavaleri, iar Edessa, 200, dar multi dintre aceştia trebuie să fi fost armeni.

[←460]

Vezi mai jos arborii genealogici.

[←461]

Vezi La Monte, Feudal Monarchy, pp. 160-162; Munro, The Kingdom of the Crusaders, pp. 106-107, 120-121.

[←462]

Johann de Wurzburg (P.P.T.S., vol. V),passim.

[←463]

Cahen, „Notes sur l'histoire des Croisades et de l'Orient latin. III. L'Orient latin et commerce du Levant", în Bulletin de la Faculté des Lettres de Strasbourgˆ 29me année, nr. 7, subliniază că activităţile comerciale ale italienilor erau concentrate, în secolul al Xll-lea, în Egipt şi la Constantinopol. Oraşele de pe coasta Siriei erau mult mai puţin importante pentru aceştia.

[←464]

Există puţine dovezi directe despre creştinii originari din Palestina pe durata secolului al Xll-lea. Vezi şi Rey, Les Colonies Franques, pp. 75-94. Vezi Ge- rulli, Etiopi in Palestina, pp. 8 şi urm., pentru copţi şi abisinieni.

[←465]

Musulmanii de lângă Nablus reprezentau un motiv de neliniște pentru franci după Hattin (Abu Shama, p. 302); Ibn Jubayr, ed. Wright, pp. 304-307, pentru musulmanii din jurul Acrei.

[←466]

Vezi Cahen, La Syrie du Nord, pp. 170 şi urm. Burchard de Mt. Sion face referire la diferite secte musulmane din nordul Siriei (P.P.T.S., vol. XII, p. 18).

[←467]

Benjamin din Tudela, ed. Adler, text ebraic, pp. 26-47.

[←468]

Ibid. pp. 47-48.

[←469]

Benjamin de Tudela, ed. Adler, text ebraic, p. 35 (monopolul vopselelor la Ierusalim). Evreii făureau sticlă la Antiohia şi Tyr, ibid., pp. 26-47.

[←470]

Ibid., pp. 33-34. Potrivit lui Benjamin, existau 1 000 de familii care au întemeiat altele la Cezareea şi Ascalon (pp. 32, 44).

[←471]

Vezi Cahen, „Notes sur l'histoire des Croisades et de POrient Latin. II. Le régime rural syrien au temps de la domination franque“, în Bulletin de la Faculté des Lettres de Strasbourg, 29me année, nr. 7, un studiu extrem de important pentru o chestiune foarte puţin cunoscută.

[←472]

La Monte, FeudalMonarchy, pp. 138-165; Rey, op. cit., pp. 1-56,109-164.

[←473]

Cahen, op. cit., pp. 291-298.

[←474]

La Monte, op. cit., pp. 144-151.

[←475]

Hotărârea care permitea unei moştenitoare să aleagă dintre trei candidaţi sugeraţi de rege este datată în 1177 de Grandclaude, „Liste d'Assises de Jérusalem“ în Mélanges Paul Fournier, p. 340. Insă Balduin al IlI-lea i-a oferit lui Constance a Antiohiei dreptul să aleagă între trei peţitori în 1150. Nu a putut totuşi să o forţeze să-l accepte pe vreunul dintre aceştia.

[←476]

Cahen, op. cit., pp. 299-302. Oferta lui Thoros este amintită de Ernoul, pp. 27-30.

[←477]

Ibn Jubayr, ed. Wright, p. 305.

[←478]

La Monte, op. cit., ρρ. %7 -\Y7, passim.

[←479]

Ibid. pp. 87-104.

[←480]

Ibid.y pp. 106-113. Usama aminteşte de cazuri de judecată prin luptă individuală şi ordalia apei (ed. Hitti, pp. 167-169).

[←481]

La Monte, op. cit., pp. 105-108.

[←482]

Ibid., pp. 108-109.

[←483]

Grandclaude, op. cit., pp. 322 şi urm., dă o listă de legi care pot fi datate în perioada 1099-1187. El atribuie şase domniei lui Godefroy şi unsprezece domniilor cuprinse între Balduin I şi Balduin al FV-lea (cu toate că una care stabilea vânzarea feudelor fără moştenitori pentru plata răscumpărării regelui este atribuită de acelaşi autor perioadei ulterioare capturării lui Guy de Lusignan la Hattin. La fel de bine ar putea însă să se refere la captivitatea lui Balduin al Il-lea). Există alte opt pentru care nu se poate da niciun fel de dată.

[←484]

La Monte, op. cit., pp. 114-137, dă cel mai bun rezumat al dregătoriilor din regat.

[←485]

Ibid. pp. 135-136, 167-168.

[←486]

La Monte, op. cit., pp. 187-202. Vezi şi Cahen, La Syrie du Nord, pp. 436-437. Bohemund al II-lea a fost, totuşi, vasalul lui Amaury I datorită fiefului în bani pe care îl deţinea la Acra.

[←487]

La Monte, op. cit., loc. cit.; Richard, Le Comté de Tripoli, pp. 30-43.

[←488]

Cahen, op. cit., pp. 435 şi urm., pentru o descriere detaliată a organizării Antiohiei şi a evoluţiei acesteia.

[←489]

Cahen, op. cit., pp. 437-438, pentru relaţiile Antiohiei cu Bizanţul. Richard, op. cit., pp. 26-30, pentru cele ale Comitatului de Tripoli cu Bizanţul. Pentru întreaga chestiune a pretenţiilor bizantine faţă de statele cruciate, vezi La Monte, „To what extern was the Byzantine Empire the Suzerain of the Crusading States?“ în Byzantion, VIL

[←490]

La Monte, Feudal Monarchy, pp. 203-216.

[←491]

La Monte, op. cit., pp. 215-216; Rey, op. cit., 268-269.

[←492]

Cahen, op. cit., pp. 501-510.

[←493]

Heyd, op. cit., pp. 129-163, cu o sinteză amănunţită.

[←494]

Vezi Cahen, „Notes sur l'histoire des Croisade et de l'Orient latin. III. L'Orient latin et commerce du Levant", în Bulletin de la Faculté des Lettres de Strasbourg, 1951, p. 333.

[←495]

Rey, op. cit., pp. 3-10. Cahen, La Syrie du Nord, pp. 129-132, care dă o descriere a Antiohiei şi a dotărilor oraşului.

[←496]

Monedele lui Tancred îl înfăţişează cu un turban. In 1192, Henric de Champagne, mulţumindu-i lui Saladin de la care primise în dar un turban, afirma că astfel de lucruri sunt pe placul compatrioţilor săi şi că el îl poartă adeseori (vezi Rey, op. cit., pp. 11-12). Ibn Jubayr (ed. Wright, p. 309) descrie veşmintele de la o nuntă creştină de la Acra în 1184.

[←497]

Medicul tripolitan care se presupune că l-a otrăvit pe Balduin al III-lea era din partea locului. Medicii nativi s-au dovedit mai înţelepţi decât omologii lor franci la patul de suferinţă al lui Amaury I. Amaury i-a folosit pe un oarecare Su- leiman ibn Daoud şi pe fiul cel mare al acestuia ca medici ai Curţii, în timp ce al doilea fiu al lui Suleiman era maestrul de călărie al Curţii. Vezi Cahen, „Indigènes et Croisés“, Syna, 1934. Usama nu a fost deloc impresionat de medicina francilor.

[←498]

Cahen, La Syrie du Nord, pp. 561-568.

[←499]

Musulmanii au insistat pentru garanţii financiare ale Templierilor când negociau cu conducători creştini, de ex. Abu Shama, p. 32. Raymond al III-lea de Tripoli vorbea araba, Guillaume de Tyr citea cu siguranţă araba sau folosea secretari care cunoşteau limbile orientale.

[←500]

Ibn al-Qalanisi, p. 161, se referă la descoperire. Vezi de asemenea Köhler, „Un nouveau récit de l’invention des Patriarches Abraham, Isaac et Jacob à Hebron“, în Revue de l'Orient latin, vol. IV, pp. 477 şi urm.

[←501]

Pentru acest sanctuar, vezi Rey, op. cit., pp. 291-296.

[←502]

Pentru Sf. Ecaterina şi pelerinii de aici, v. Rey, op. cit., pp. 287-291.

[←503]

Guillaume de Tyr (XX, 31, p. 1000) îl numeşte pe Nur ed-Din „principe drept, abil şi prevăzător şi, potrivit oamenilor săi, foarte religios“.

[←504]

Usama, ed. Hitti, passim, în special pp. 161-170.

[←505]

Vezi Daniel Egumenul, passim, şi Ioan Phocas, A Brief Descnption, passim. Vezi şi Rey, op. cit., pp. 75-93, şi Cahen, loc. cit. Pelerina rusă Eufrosina din Poloţk, aflată pe patul de moarte în Palestina, s-a adresat stareţului de la Sf. Sava, ca ierarh principal al ortodocşilor, pentru a-i găsi un loc potrivit de înmormântare. Vezi

[←506]

d e Khitrowo, „Pèlerinage en Palestine de V Abesse Euphrosyne“ în Revue de ΓΟή- ent Latin, III, pp. 32-35. Scriitori ortodocşi mai târzii precum Dositei în secolul al XVII-lea, nedorind să admită că ortodocşii i-au acceptat pe patriarhii latini, a compus o listă de şase-şapte patriarhi pentru perioada cuprinsă între moartea lui Simeon în 1099 şi 1187 (Dositheus, II, p. 1243; Le Quien, Oriens Christianus, III, pp. 498-503). Există un Ioan, patriarh al Ierusalimului, care a semnat condamnarea lui Soterichus în 1157 şi un Ioan de Ierusalim, probabil acelaşi, care a scris un tratat împotriva latinilor cam în aceeaşi vreme (Krumbacher, Gesch. Der Byz. Literatur, p. 91). E posibil ca Manuel să fi avut în minte redobândirea patriarhiei Ierusalimului şi a păstrat în rezervă un patriarh pentru această ocazie. Este însă limpede că ortodocşii din Palestina s-au supus patriarhului latin. Prezenţa canonicilor greci la Sfântul Mormânt este atestată de Cartulaire de Saint-Sépulcre, ed. Rozière, p. 177.

Vezi Dib, articolul „Maronites“ în Vacant şi Mangenot, Dictionnaire de Théologie Catholique, vol. X, 1.

[←507]

Vezi şi prefaţa lui Nau la ediţia lui Mihail Sirianul.

[←508]

Ihn Jubayr, ed. Wright, pp. 304-305. Datele lui Benjamin de Tudela ilustrează prosperitatea evreilor sub stăpânirea musulmană.

[←509]

Estoire d'Eracles, II, p. 88; Ernoul, pp. 83-87; Itinerarium Régis Ricardi, pp. 5-6; Caesarius de Heisterbach, Dialogus Miraculorum, I, p. 188, atribuie căderea Ierusalimului corupţiei francilor de peste mare.

[←510]

Ibn al-Furat, citat de Cahen, La Syrie du Nord, p. 382.

[←511]

Guillaume de Tyr, XVII, 9, pp. 771-773; scrisoarea seneşalului Templului către marele maestru, Everard, în R.H.F., vol. XV, p. 541; Cinnamus, pp. 122-123; Mihail Sirianul, III, pp. 288-289; Chron. Anon. Syr. (ed. siriacă), p. 296; Matei din Edessa, CCLIX, p. 329; Grigore Preotul, p. 142; Ibn al-Qalanisi, pp. 288-292; Abn Shama, pp. 10-12; Ibn al-Furat, loc. cit., identifică locul bătăliei cu Ard al-Hatim.

[←512]

Guillaume de Tyr, XVII, 10, pp. 774-775; scrisoare către Everard, loc. cit.; Chron. Anon Syr. (ed. siriacă), p. 299; Ibn al-Qalanisi, p. 293; Ibn al-Athir, Atabegs, p. 180.

[←513]

Matei din Edessa, CCLIX, pp. 330-331; Grigore Preotul, p. 162; Mihail Sirianul, III, pp. 209-211, 294-296 şi versiunea armeană, p. 346.

[←514]

Guillaume de Tyr, XVII, 11, pp. 776-777; Matei din Edessa, CCLIX, pp. 331-332; Mihail Sirianul, III, p. 295; Chron. Anon. Syr., p. 300; Ibn al-Furat, citat de Cahen, op. citp. 386; Kemal ad-Din, ed. Blochet, pp. 523-524; Bustan, p. 544; Ibn al-Qalanisi, p. 300; Ibn al-Athir, p. 481; Sibt ibn al-Jauzi, p. 122. Circumstanţele variază de la o relatare la alta. Guillaume spune că mergea spre Antiohia pentru a răspunde unei chemări a patriarhului; Matei din Edessa şi Ibn al-Furat susţin că mergea după ajutor, iar Cronica anonimă că încerca să obţină regenţa. Guillaume atribuie separarea de escortă unor probleme fiziologice; Sibt unei iubiri cu o fată turcomană; Ibn al-Furat unei căderi de pe cal în urma ciocnirii cu un copac, care, potrivit lui Mihail, existase doar în imaginaţia lui Joscelin (cronicile siriace i-au interpretat căderea în captivitate drept o răzbunare divină pentru persecutarea iacobiţilor). Aceleaşi izvoare susţin că a fost identificat de un evreu. Doar cronica anonimă afirmă că a fost orbit. Mihail adaugă faptul că nu i-a fost îngăduit un confesor latin şi că, pe patul de moarte, l-a avut la căpătâi pe episcopul iacobit al Edessei.

[←515]

Guillaume de Tyr, XVII, 15, pp. 783-784; Ibn al-Qalanisi, pp. 293-294; 300-301.

[←516]

Guillaume de Tyr, XVII, 16-17, pp. 784-789. Istoricii bizantini nu menţionează tranzacţia. Pentru datare şi pentru sursele musulmane, vezi Gaben, op. cit., p. 388, n. 24; Mihail Sirianul, III, p. 297 şi versiunea armeană, p. 343. Vartan, p. 435 şi Vahram, Rhymed Chronicle, p. 618, amintesc de cedarea către catolicos a aşezării Rum Kalaat. In versiunea lui Mihail Sirianul, contesa i-ar fi cerut catolicosului să îl sprijine pe un senior armean din Rum Kalaat, dar catolicosul ar fi luat în stăpânire locul prin înşelătorie.

[←517]

Guillaume de Tyr, loc. cit., Bar-Hebraeus, trad. Budge, p. 277; Mihail, versiunea armeană, p. 297; Ibn al-Qalanisi, p. 309; Ibn al-Athir, Atabegs, p. 132 (cu o datare greşită).

[←518]

A doua fiică a lui Joscelin al II-lea, Isabella, era probabil moartă la acea dată, deşi Guillaume de Tyr (p. 777) menţionează că era încă în viaţă la moartea tatălui său.

[←519]

Guillaume de Tyr, XVII, 18, pp. 789-791. Autorul sugerează că patriarhul Aimery a încurajat-o pe Constance să-i respingă pe candidaţi ca nu cumva puterea lui să fie diminuată.

[←520]

Cinnamus, p. 178.

[←521]

Cinnamus, pp. 121-124, 178; Matei din Edessa, CCLXIII, pp. 334-336; Grigore Preotul, p. 166; Sembat Conetabilul, p. 619; Vahram, Rhymed Chronicle, pp. 504-506; Mihail Sirianul, III, p. 281.

[←522]

Guillaume de Tyr, XVII, 18-19, pp. 789-792.

[←523]

Ibidem, loc. cit.; Ibn al-Qalanisi, p. 312.

[←524]

Guillaume de Tyr, XVII, 13-14, pp. 779-783. Nablus era apărat de Filip de Milly, care a sprijinit-o pe regină. La 31 iulie 1161, cu câteva săptămâni înainte

[←525]

d e moartea reginei, a primit senioria Transiordaniei în schimbul Nablusului (Röhricht, Regesta, p. 96). Regina Melisenda nu a fost consultată, probabil pentru că era prea bolnavă, dar sora ei, Hodierna, care avea prin zestre Comitatul de Tripoli, a aprobat tranzacţia. Probabil Filip deţinea pământurile de la Melisenda, nu de la Balduin, şi doar pe patul de moarte al acesteia regele a putut face schimbul care ar fi lipsit-o de un prieten şi de cel mai important vasal. Soţia lui Filip, Isabella sau Elisabeta, era nepoata lui Pagan de Transiordania şi potenţială moştenitoare a succesorului acestuia, Maurice. La moartea ei, acesta s-a alăturat Templierilor. Soţul surorii sale, Maria, a fost Gauthier Brisebarre al III-lea de Beirut, care pare să fi fost senior al Transiordaniei, pe care a cedat-o în schimbul Beirutului. La moartea soţiei şi a fiicei sale pare să-şi fi pierdut fieful, care a revenit fiicei lui Filip, Ştefania. Vezi Rey, „Les Seigneurs de Montréal“ şi „Les Seigneurs de Barut“,passim.

Ibn al-Qalanisi, p. 295. Unur ar fi murit de dizenterie, „jüsantiryä“.

[←526]

I bn al-Athir, A tabegs, pp. 171-5; Ibn al-Qalanisi, pp. 295-296. Vezi Cahen, op. cit., p. 393, n. 12, pentru sursele manuscrise.

[←527]

Ibn al-Qalanisi, pp. 97-300.

[←528]

Ibid. pp. 302-311.

[←529]

Ibid., pp. 311-312.

[←530]

Guillaume de Tyr, XVII, 20, pp. 792-794.

[←531]

Ibn al-Athir, pp. 475, 486-487. Vezi Wiet, L'Egypte Arabe, pp. 190-195.

[←532]

Usama, ed. Hitti, pp. 40-43; Ibn al-Qalanisi, p. 314. Incursiunea egipteană împotriva ţărmului francilor este relatată de Ibn al-Qalanisi, pp. 307-308, care aminteşte şi de o incursiune egipteană pornită de la Ascalon în aprilie 1152 (p. 312).

[←533]

Guillaume de Tyr, XVII, 1-5,27-30, pp. 794-802, 804-813; Ibn al-Qalanisi, pp. 314-317; Abu Shama, pp. 77-78; Ibn al-Athir, p. 490.

[←534]

Ibn al-Qalanisi, pp. 315-316 (este reticent cu privire la influenţa francă asupra Damascului); Ibn al-Athir, p. 496, şi Atabegs, p. 189.

[←535]

Ibn al Qalanisi, pp. 318-321; Ibn al-Athir, pp. 496-749, şi Atabegs, pp. 190-192; Kemal ad-Din, ed. Blochet, pp. 527-528.

[←536]

Ibn al Qalanisi, pp. 322, 327.

[←537]

Ibid. pp. 324-325; Nicetas Chômâtes, pp. 152-154; Grigore Preotul, p. 176.

[←538]

Guillaume de Tyr, XVIII, 11-15, pp. 834-845; Ibn al-Qalanisi, pp. 325-326, 330-337.

[←539]

Robert de Torigny, I, p. 309; Mihail Sirianul, III, pp. 315-316, versiunea armeană, p. 356; Chron. Anon. Syr. (ed. siriacă), p. 302; Ibn al-Qalanisi, pp. 338-341; Ibn al-Athir, p. 503; Kemal ad-Din, ed. Blochet, p. 529. Potrivit lui Ibn al-Qalanisi, Nur ed-Din s-a temut că francii îi vor ataca fortăreţele lipsite de apărare şi şi-a ţinut oastea adunată pentru a preîntâmpina un astfel de plan. Elegia lui Usama despre dispariţia familiei sale, cu care se certase, este oferită în Abu Shama, ed. de la Cairo, vol. I, p. 112.

[←540]

Guillaume de Tyr, XVIII, 17, pp. 847-848; Ibn al-Qalanisi, p. 341; Kemal ad-Din, ed. Blochet, pp. 531-532; Abu Shama, p. 110 (în R.H.C'. Or.).

[←541]

Guillaume de Tyr, XVII, 26, p. 802, afirmă că s-a căsătorit în secret înainte de a cere permisiunea regelui. Cinnamus, p. 178, îl numeşte „un oarecare Reynaud“ (Ρενάλδω τινί); Mihail Sirianul, versiunea armeană, p. 310. Schlumberger (Renauld de Châtillon, p. 3) este cel care îi dezvăluie originea. Căsătoria a avut loc înaintea lunii mai, când' Reynaud a confirmat privilegiile veneţienilor la Antiohia (Röhricht, Regesta, p. 72).

[←542]

Guillaume de Tyr, XVIII, 10, pp. 834-835; Mihail Sirianul, III, p. 314 şi versiunea armeană, p. 349, care prezintă o variantă mai favorabilă pentru Thoros; Bar-Hebraeus, trad. Budge, p. 283.

[←543]

Guillaume de Tyr, XVIII, 1, pp. 816-817; Cinnamus, p. 181.

[←544]

Guillaume de Tyr, XVIII, 10, pp. 834-835; Cinnamus, pp. 78-79; Mihail Sirianul, III, p. 315, şi versiunea armeană, p. 350; Bar-Hebraeus, trad. Budge, p. 284; Grigore Preotul, p. 187, care susţine că Reynaud a tăiat nasurile preoţilor greci pe care i-a capturat.

[←545]

Ibn Moyessar, p. 473.

[←546]

Guillaume de Tyr, XVIII, 17-19, pp. 847-853; Robert de Torigny, I, p. 316; Mihail Sirianul, versiunea armeană, pp. 351-353; Ibn al-Qalanisi, pp. 342, 344; Reynaud de Saint-Valery era încă senior la Ierusalim în 1160 (Röhricht, Regesta, p. 94), dar curând după aceea a revenit în Occident. Robert de Torigny este singurul care ne spune că a primit ca fief cetatea Harenc.

[←547]

Guillaume de Tyr, XVIII, 16, 22, pp. 846, 857-858; Grigore Preotul, pp. 186-189; Matei din Edessa, CCLXXIII, pp. 352-353.

[←548]

Guillaume de Tyr, XVIII, 21, pp. 855-856; Ibn al-Qalanisi, pp. 346-348; Abu Shama, pp. 97-100 (care afirmă că Balduin a cerut armistiţiu, bazându-se probabil pe o propoziţie echivocă din textul lui Ibn al-Qalanisi).

[←549]

Cinnamus, pp. 179-181, Matei din Edessa, loc. cit., Grigore Preotul, p. 187.

[←550]

Guillaume de Tyr, XVIII, 23-25, pp. 859-864; Cinnamus, pp. 181-190; Nicetas Chômâtes, pp. 141-145; Prodromus, în R.H.C.G., II, p. 752, 766; Matei din Edessa, CCLXXIV, pp. 354-355; Grigore Preotul, pp. 188-189; Vahram, Rhymed Chronicle, p. 505; Ibn al-Qalanisi, pp. 349, 353. Vezi şi La Monte, „To what extent was the Byzantine Empire the suzerain of the Crusading States?“, Byzantion, vol. VII.

[←551]

Guillaume de Tyr, XVIII, 25, p. 864 (nu îl blamează câtuşi de puţin pe împărat); Otto de Freisingen, Gesta Friderici, p. 229; Cinnamus, pp. 188-190; Grigore Preotul, pp. 190-191; Matei din Edessa, CCLXXV, pp. 355-358; Ibn al-Qalanisi, pp. 353-355.

[←552]

Guillaume de Tyr, loc. cit.; Cinnamus îi menţionează în chip special pe fiul contelui de Saint-Gilles „τον Σαγγέληυίέα“ şi pe maestrul templier „τον τέμπλου μαΐστορα“.

[←553]

Cinnamus, pp. 191-201,204-208; Niketas Choniates, pp. 152-64; Grigore
Preotul, pp. 193-194, 199; Matei din Edessa, CCLXXXII, p. 364; Mihail Sirianul, III, p. 320; *Chron. Anon. Syr.,* p. 302; Ibn al-Athir, p. 544.

[←554]

Guillaume de Tyr, XVIII, 28, pp. 868-869; Matei din Edessa, CCLXXXI, pp. 363-364; Chron. Anon. Syr., p. 302; Grigore Preotul, p. 308; Kemal ad-Din, ed. Blochet, p. 533; Cahen (op. eit., p. 405, n. 1) trimite la surse suplimentare şi discută topografia.

[←555]

Guillaume de Tyr, XVIII, 30, p. 874; Mihail Sirianul, III, p. 324, care susţine că prinţesa a fost înlăturată de la domnia Antiohiei de către Thoros.

[←556]

Guillaume de Tyr, XVIII, 30, pp. 874-876; Cinnamus, pp. 208-210, care spune că sănătatea Melisendei era şubredă, în completarea zvonurilor despre legitimitatea ei. Melisenda este menţionată ca „viitoare împărătească a Constantinopolului“ într-un document din 31 iulie 1161, când Transiordania a fost dăruită lui Philippe de Milly. Prinţesa şi fratele ei se aflau pe atunci alături de rege la Nazaret (Röhricht, Regesta, p. 96).

[←557]

Guillaume de Tyr, XVIII, 31, 33, pp. 876, 878-879.

[←558]

Ibid., XVIII, 31, pp. 875-6; Cinnamus, pp. 210-211; Niketas Chômâtes, p. 151, face un elogiu al frumuseţii noii împărătesc.

[←559]

Guillaume de Tyr, XVIII, 20, p. 854. Exemple ale daniilor religioase ale reginei în 1159 şi 1160 sunt date în Röhricht, Regesta, pp. 88 şi 94.

[←560]

Guillaume de Tyr, loc. cit., menţionează participarea Sibyllei. Ernoul, p. 21, aminteşte refuzul Sibyllei de a părăsi Ţara Sfântă.

[←561]

Guillaume de Tyr, XVI, 2, pp. 705-706, ne oferă un portret al lui Balduin al IlI-lea.

[←562]

Guillaume de Tyr, XIX, I, 4, pp. 883-884, 888-890. Robert de Torigny, I, p. 309, datează căsătoria lui Amaury în 1157. Continuatorii lui Guillaume de Tyr nu au simpatizat-o pe Agnes din motive întemeiate. Poate că i-au exagerat greşelile, dar este improbabil ca doar consangvinitatea să-i fi determinat pe nobili să insiste în privinţa divorţului. Potrivit lui Guillaume, relaţia de rudenie fusese evidenţiată de stareţa Stephanie, fiica lui Joscelin I şi a Mariei de Salerno. Trebuie să fi fost însă bine ştiut că Balduin I şi Joscelin I fuseseră veri primari şi că patriarhul refuzase deja să binecuvânteze căsătoria. Agnes s-a născut probabil în 1133 – primul soţ al mamei sale, Béatrice, murise în 1132 şi s-a recăsătorit cu Joscelin de Edessa foarte curând după aceea.

[←563]

Guillaume de Tyr, XIX, 12-3, pp. 884-8.

[←564]

La Monte, FeudalMonarchy, pp. 22-3, 99,153; de asemenea Grandclaude, „Liste d'Assises de Jérusalem“ în Mélanges Paul Fournier, pp. 329 şi urm. Autorul datează această assise în 1166 şi enumeră şi pe celelalte care pot fi atribuite lui Amaury.

[←565]

Cinnamus, p. 227; Grigore Preotul, p. 200; Smbat the Constable, p. 621; Mihail Sirianul, III, p. 319, versiunea armeană, pp. 349, 356.

[←566]

Mihail Sirianul, III, p. 324, confirmat de Chron. Anon. Syr. Cele două surse par să amestece evenimentele din 1160 şi 1162-3. Ughelli, Italia Sacra, VII, p. 203 citează o diplomă din 1167 în care Bohemund se intitulează „Principe al Antiohiei, Senior de Laodiceea şi Gibel“. Cum Latakia şi Jabala erau zestrea mamei sale, este de presupus că murise la data respectivă.

[←567]

Pentru Balduin, vezi mai jos. Fiica lui Constance şi a lui Reynaud, Agnes, a fost căsătorită cu pretendentul la tronul Ungariei, Alexie sau Bêla al IlI-lea, care a devenit rege al Ungariei în 1173 (Niketas Chômâtes, p. 221).

[←568]

Scrisorile lui Amaury sunt publicate în Bouquet, R.H.F., vol. XVI, pp. 36-37, 39-40. A doua scrisoare vorbeşte de ameninţarea bizantină asupra Antiohiei. Bohemund al IlI-lea a scris cam în aceeaşi vreme regelui Ludovic al VH-lea (ibid., pp. 27-28).

[←569]

Usama, ed. Hitti, pp. 43-54 (a cărui relatare nu recunoaşte loialităţile sale schimbătoare); Ibn al-Athir, pp. 492-493; Guillaume de Tyr, XVIII, 9, pp. 832-834. Pentru istoria Egiptului în epoca respectivă vezi Wiet, U Egypte Arabe, pp. 191 şi urm.

[←570]

Ibn al-Athir, p. 529; Abu Shama, p. 107.

[←571]

Guillaume de Tyr, XIX, 5, pp. 890-891; scrisoarea lui Amaury din R.H.F. vol. XVI, pp. 59-60, îl asigura pe regele Ludovic că Egiptul putea fi cucerit dacă ar fi primit un mic ajutor; Mihail Sirianul, III, p. 317.

[←572]

Guillaume de Tyr, XIX, 8, pp. 894-895; Ibn al-Athir, p. 531, şi Atabegs, pp. 207-209; Kemal ad-Din, ed. Blochet, p. 534. Mihail Sirianul, III, p. 324. Ibn al-Athir menţionează că bizantinii au constituit elementul cel mai de temut din oastea creştină.

[←573]

Guillaume de Tyr, XIX, 5, 7, pp. 891-2, 893; Abu Shama, p. 107; Ibn al-Athir, p. 533, şi Atabegs, pp. 215-216; Beha ed-Din, P.P.T.S., pp. 46-48.

[←574]

Guillaume de Tyr, XIX, 7, pp. 893-894; Ibn al-Athir, pp. 534-536, şi Atabegs, pp. 217-219; Abu Shama, p. 125.

[←575]

Guillaume de Tyr, XIX, 9, pp. 895-897, datează eronat lupta în 1165; Robert de Torigny, J, p. 355; scrisorile lui Amaury I şi Gaufred Foucher către Ludovic al VH-lea în R.H.F. vol. XVI, pp. 60-62; Cinnamus, p. 216 (o foarte scurtă menţionare a căderii în captivitate a lui Coloman); Mihail Sirianul, III, p. 324; Chron. Anon. Syr., p. 304; Bustan, p. 559; Kemal ad-Din, ed. Blochet, p. 510; Abu Shama, p. 133; Ibn al-Athir, Atabegs, pp. 220-223.

[←576]

Guillaume de Tyr, XIX, 10, 11, pp. 898, 900-901; Bustan, p. 561; Mihail Sirianul, III, p. 326, versiunea armeană, p. 360 susţine că Thoros, care a fost eliberat mai devreme, a insistat pentru eliberarea lui Bohemund.

[←577]

Cinnamus, pp. 237-238; Guillaume de Tyr, XX, 1, p. 942.

[←578]

Guillaume de Tyr, XIX, 10, pp. 898-900; Ibn al-Athir, pp. 540-542, şi Atabegs, p. 234; Kemal ad-Din, ed. Blochet, p. 541.

[←579]

Guillaume de Tyr, XIX, 11, p. 901; Mihail Sirianul, III, p. 326. Athanasie al II-lea a fost numit patriarh în 1157, când patriarhul desemnat anterior, Pan- teugenes Soterichos, a fost acuzat de erezie.

[←580]

Mihail Sirianul, III, pp. 301-304, 332, 334-336.

[←581]

Guillaume de Tyr, XIX, 11, p. 901-902; Beha ed-Din, P.P.T.S., p. 501, datează capturarea cetăţii Munietra după campania în Egipt din 1167. Ibn al-Athir, pp. 545-546, şi Atabegs, pp. 235-236. Nur ed-Din a ocupat Munietra, situată pe drumul de la Jebail la Baalbek, în timp ce Shirkuh a cucerit Shaqif Titun sau Peştera lui Tyron, identificată de Rey (Colonies Franques, p. 513) cu Qalat an-Ninha, la 25 de kilometri est de Sidon. Localizarea fortificaţiei templiere de lângă Amman nu este cunoscută. Beha ed-Din o numeşte Akaf. Ar putea fi peştera Kaf, la sud-est de Amman, care conţine urme romane, dar nicio urmă de zidărie medievală.

[←582]

Guillaume de Tyr, XIX, 13,16, pp. 902-904,907-908; Beha ed-Din, P.P. T.S., p. 48, afirmă că Nur ed-Din l-a forţat pe Saladin să-l însoţească pe Shirkuh; Ibn al-Athir, p. 547, şiAtabegs, p. 236.

[←583]

Guillaume de Tyr, XIX, 17-19, pp. 908-913; Ernoul, p. 19, spune că doar Curtea de la Constantinopol era mai bogată decât cea din Cairo; Abu Shama, p. 130. Guillaume îşi continuă istorisirea cu o relatare despre diferenţele dintre sunniţi şi şiiţi.

[←584]

Guillaume de Tyr, XIX, 22-25, pp. 917-928 (include o descriere a Egiptului şi a Nilului); Ibn al-Athir, pp. 547-9, care datează bătălia de la Ashmu- nein la 18 martie, şi Atabegs, p. 23, unde data menţionată este 18 aprilie. Vita S. Bernardi, M.P.L., vol. clxxxv, cols. 366-367, datează lupta la 19 martie.

[←585]

Guillaume de Tyr, XIX, 26-32, pp. 928-939; Abu Shama, pp. 130-134; Ibn al-Athir, pp. 547-551, şi Atabegs, pp. 236-246; Beha ed-Din, P.P.T.S., pp. 49-51; Imad ed-Din. Povestea despre învestitura cavalerească a lui Saladin este relatată de Itineranum Régis Ricardi, p. 9.

[←586]

Vezi Delaville Le Roulx, op. cit., pp. 74-76; Röhricht, Regesta, pp. 109 şi urm., dă numeroase exemple de donaţii către ordine.

[←587]

Guillaume de Tyr, XX, I, pp. 942-3; Ernoul, pp. 17-18; Cinnamus, p. 238.

[←588]

Guillaume de Tyr, XX, 2, pp. 943-944; Cinnamus, pp. 250-251; Niketas Chômâtes, pp. 180-186. Pentru isprăvile următoare ale lui Andronic vezi mai jos.

[←589]

Guillaume de Tyr, XX, 4, pp. 945-947.

[←590]

Guillaume de Tyr, XX, 5, pp. 948-949 (menţionează sosirea contelui de Nevers în capitolul precedent); Mihail Sirianul (III, pp. 332-333) şi istoricii arabi (Ibn al-Athir, pp. 553-554, şi Atabegs, pp. 246-247; Abu Shama, pp. 112-113) ne spun că propunerile regelui nu au fost acceptate de consiliul său.

[←591]

Guillaume de Tyr, XX, 6-9, pp. 949-956; Abu-Shama, pp. 114-915, 136-940, care îl citează pe Imad ed-Din; Beha ed-Din, P.P.T.S., p. 52; Ibn al-Athir, pp. 554-556, şiAtabegs, pp. 247-250.

[←592]

Beha ed-Din, P.P.T.S., pp. 52-53; Ibn al-Athir, p. 563, şi Atabegs, p. 250; Abu Shama, p. 117. Potrivit lui Beha ed-Din, reluat în mai multe rânduri de Ibn al-Athir, Saladin nu a dorit nici de data aceasta să ia parte la expediţie.

[←593]

Beha ed-Din, P.P.T.S., pp. 53-55 (care îl citează pe Imad ed-Din); Ibn al-Athir, pp. 558-560, şiAtabegs, pp. 251-253; Abu Shama, pp. 118-119,142-145; Guillaume de Tyr, XX, 10, pp. 956-958.

[←594]

Beha ed-Din, P.P.T.S. p. 55; Ibn al-Athir, pp. 560-561; Guillaume de Tyr (XIX, 5, p. 892) îl descrie cam în aceiaşi termeni ca autorii arabi. Beha ed-Din (pp. 50-51) relatează hotărârea fermă de a anexa Egiptul domeniului stăpânului său.

[←595]

Guillaume de Tyr, XX, 12, pp. 960-1; scrisorile lui Amaury în R.H.F., vol. XVI, pp. 187-188; Ibn al-Athir, Atabegs, pp. 258-259. Maestrul Ospitalierilor s-a înecat în 1183, la traversarea Canalului Mânecii de la Dieppe în Anglia, vezi Delaville Le Roulx, Les Hospitaliers, pp. 76 şi urm.

[←596]

Guillaume de Tyr, XX, 13, pp. 961-962.

[←597]

Beha ed-Din, P.P.T.S. p. 52; Abu Shama, pp. 188-189; Ibn al-Athir, Atabegs, p. 264; Mihail Sirianul, III, pp. 339-342; Qutb ed-Din a murit în anul următor (1170).

[←598]

Beha ed-Din, P.P.T.S., pp. 55-56; Ibn al-Athir pp. 566-568; Abu Shama, p. 146. Documentul prin care califul l-a numit în funcţie pe Saladin se păstrează la Berlin, având nouăzeci şi opt de file.

[←599]

Niketas Chômâtes, pp. 208-209; Guillaume de Tyr, loc. cit.

[←600]

Abu Shama, pp. 147-148; Ibn al-Athir, p. 568.

[←601]

Guillaume de Tyr, XX, 14-17, pp. 962-971; Cinnamus, pp. 278-280. Acesta susţine că, după terminarea campaniei, Saladin s-a oferit să-i plătească lui Manuel un tribut anual, dar că împăratul a refuzat; Niketas Choniates, pp. 209-219, susţine că împăratul a făcut pace cu Egiptul; Beha ed-Din, P.P. 715., pp. 56-59; Abu Shama, pp. 151-113; Ibn al-Athir, pp. 668-670, şi Atabegs, pp. 259-260. Mihail Sirianul (III, p. 335 şi versiunea armeană, pp. 369-370) sugerează că grecii au fost cumpăraţi de Saladin pentru a renunţa la campanie. Versiunea sa este atât de antigrecească încât are o valoare îndoielnică. Guillaume de Tyr afirmă că armistiţiul a fost solicitat mai întâi de Kontostephanos, în timp ce, pentru Niketas, regele ar fi avut iniţiativa.

[←602]

Beha ed-Din, P.P. 7.5., pp. 59-60; Abu Shama, pp. 153-154; Ibn al-Athir, Atabegs, pp. 260-261.

[←603]

Abu Shama, p. 149. Ospitalierii au primit Akkar şi Arqa după cutremurul din luna iunie (Röhricht, Regesta, p. 125).

[←604]

Mihail Sirianul, III, p. 339; Ibn al-Athir, Atabegs, pp. 262; Guillaume de Tyr, XX, 18, pp. 971-973.

[←605]

Guillaume de Tyr, XX, 26, pp. 991-992; Niketas Chômâtes, p. 183; Mihail Sirianul, III, pp. 331, 337; Sembat Conetabilul, pp. 622-625; Vahram, Cronica în versuri, pp 508-509; data este imposibil de desluşit. Guillaume de Tyr plasează evenimentul după vizita lui Amaury la Constantinopol, Mihail înainte de cutremurul din 1170. Tarsus era încă în mâinile grecilor atunci când Henric Leul a revenit din cruciada sa derulată în 1172 (Arnold de Lübeck, pp. 22-23).

[←606]

Guillaume de Tyr, XX, 19-20, pp. 973-977; Ibn al-Athir, pp. 577-578.

[←607]

Guillaume de Tyr, XX, 22-24, pp. 980-987; Cinnamus, p. 280 (o relatare foarte sumară în care spune că Amaury a promis „supunere“ – βουΛείασ – faţă de împărat). Mihail Sirianul, III, p. 343.

[←608]

De Vogue, Les Eglises de la Terre Sainte, pp. 99-103, dă inscripţia de pe mozaicurile de la Betleem. Călătorul grec Phokas se referă la ea şi vorbeşte de reparaţiile de la Sfântul Mormânt (pp. 19, 31). La Monte, în „To what extent was the Byzantine Empire the suzerain of the Crusading States?“, discută problema suzeranităţii imperiale şi consideră că nu a fost niciodată acceptată. Vezi mai sus pentru patriarhul Ierusalimului ţinut în rezervă de Manuel la Constantinopol. Probabil datorită ajutorului lui Manuel au fost executate în aceeaşi vreme reparaţii la aşezămintele ortodoxe din Palestina precum Lavra de la Calamon (vezi Vailhé, „Les Laures de Saint Gérasime et de Calamon“ în Echos dOrient, vol. II, p. 117) şi mănăstirea Sf. Euthymius (vezi Johns, „The Crusaders attempt to colo- nize Palestine and Syria“, în Journal of the Royal Central Asian Society, vol. XXI, pp. 292-293.)

[←609]

Guillaume de Tyr, XX, 25, p. 988. Ştefan era nepotul cruciatului conte de Blois şi fiul cel mic al lui Thibaut, conte de Blois, Chartres şi Troyes. Se născuse în jurul anului 1130 şi se căsătorise fără acordul părinţilor în 1151 cu Matilda de Douzy (vezi Anselme, Hist. Généalogique de la France, II, p. 847). Insă, cum soţia sa este numită uneori Alix, alteori Maria, este probabil că a fost căsătorit de mai multe ori şi că era văduv în 1170.

[←610]

Guillaume de Tyr, XXI, I, pp. 1004-1005.

[←611]

Ibid. XX, 25, p. 988.

[←612]

Cruciada sa este descrisă amănunţit de Joranson, „The Crusade of Henry the Lion“, în Medieval Essayspresented to G. W. Thompson. Principala sursă folosită este Arnold de Lübeck.

[←613]

Ibn al-Athir, pp. 575-580, şi Atabegs, pp. 202-203; Kemal ad-Din, ed. Blochet, p. 551; Beha ed-Din, P.P.T.S., pp. 61-62.

[←614]

Guillaume de Tyr, XX, 27, pp. 992-994; Ibn al-Athir, pp. 581-583, şi Atabegs, pp. 286-288; Kemal ad-Din, ed. Blochet, p. 552; Maqrisi, ed. Blochet, Revue de lOrient Latin, voi. VIII, p. 506. Beha ed-Din, P.P.T.S., pp. 62-63 care oferă o relatare vagă şi plină de tact, amestecând expediţiile din 1171 şi 1173. El pune pe seama lui Saladin afirmaţia potrivit căreia nu intenţiona să ia în calcul opoziţia faţă de Nur ed-Din (p. 65).

[←615]

Ibn al-Athir, Atabegs, p. 279; Kemal ad-Din, p. 584; Beha ed-Din, P.P. T.S., p. 62, susţine greşit că Nur ed-Din a cucerit Arga, pe care o confundă cu Araima.

[←616]

Cinnamus, pp. 291-292; Imad ed-Din, pp. 159-160. Henric Leul a fost primit cu ospitalitate de Kilij Arslan atunci când a trecut prin Anatolia la revenirea din Palestina.

[←617]

Abu Shama, p. 168; Guillaume de Tyr, XX, 28, p. 995. Circumstanţele eliberării lui Raymond sunt neclare. Vezi Baldwin, Raymond III of Tripolis, p. 11 şi n. 23. Data se situează între septembrie 1173 şi aprilie 1176.

[←618]

Guillaume de Tyr, XX, 26, pp. 991-992. Guillaume contopeşte probabil două expediţii ale regelui Amaury.

[←619]

Ibn al-Athir, pp. 587-593, şiAtabegs, p. 293; Kemal ad-Din, ed. Blochet, p. 553; Maqrisi, ed. Blochet, Revue de TOrient Latin, voi. VIII, pp. 509-511. Najm ed-Din Ayub a murit de pe urma unei căzături de pe cal pe când juca polo.

[←620]

Guillaume de Tyr, XX, 29-30, pp. 995-999.

[←621]

Ibn al-Athir, pp. 599, 602-603, şiAtabegs, p. 293; Beha ed-Din, P.P.T.S., pp. 65-66.

[←622]

Ibn al-Athir, pp. 604-605; Beha ed-Din, P.P.T.S., p. 65.

[←623]

Ibn al-Athir, pp. 606-609; Kemal ad-Din, ed. Blochet, pp. 558-650.

[←624]

Guillaume de Tyr, XX, 31, p. 1000; Abu Shama, p. 162; Ibn al-Athir, p. 611.

[←625]

Guillaume de Tyr, XX, 31, pp. 1000-1001. Medicul sirian a fost probabil Suleiman ibn Daoud.

[←626]

Ibn al-Athir, p. 600.

[←627]

Abu-Shama, citându-l pe Imad ed-Din, pp. 164-165; Beha ed-Din, P.P. T.S., pp. 66-67, ce datează sosirea sicilienilor pe 7 septembrie; Guillaume de Tyr, XXI, 3, p. 1007.

[←628]

Beha ed-Din, P.P.T.S., pp. 67-70; Ibn al-Athir, pp. 614-616; Maqrisi, ed. Blochet, Revue de VOrient Latin, voi. VIII, p. 517.

[←629]

Guillaume de Tyr, XXI, 3-4, pp. 1007-1009.

[←630]

Guillaume de Tyr, XXI, 5, pp. 1010-1012.

[←631]

Hugues d'Ibelin, care fusese reprezentantul lui Amaury la Cairo în 1167, a murit în 1169. El fusese logodit cu Agnes înainte ca aceasta să se căsătorească cu Amaury (Guillaume de Tyr, XIX, 4, p. 890). Guillaume aminteşte şi divorţul lui Reynaud. Tatăl lui Reynaud a demonstrat că Reynaud şi Agnes erau înrudiţi, fără îndoială la sugestia mamei ei, Béatrice, văduva lui Guillaume de Saône.

[←632]

Guillaume de Tyr, XXI, 18, p. 1035. Ernoul, p. 44.

[←633]

Ernoul, pp. 30-31.

[←634]

Ernoul, p. 114. Estoire d'Eracles, pp. 51-52. Plivano a plătit 10 000 de besanţi pentru mireasa lui. Dacă ar fi fost monede din aur plin, greutatea ei a fost în jur de 63 de kilograme.

[←635]

Joscelin este atestat ca seneşal începând cu 1177 (Röhricht, Regesta, p. 147). Este întotdeauna numit corniţele Joscelin. In documente, Agnes este numită contesă, deoarece a fost contesă de Jaffa şi Ascalon pe timpul căsătoriei cu Amaury. Agnes nu a fost niciodată regină şi nu este numită ca atare niciodată. Guillaume de Tyr, XXI, 2, p. 1006, cu detalii despre educaţia Sybillei şi, mai sus, pentru cea a lui Balduin.

[←636]

Guillaume de Tyr, XXI, 6, pp. 1012-1013,1023; Abu Shama, pp. 167-168; Ibn al-Athir, pp. 618-620; Kemal ad-Din, ed. Blochet, pp. 562-564.

[←637]

Beha ed-Din, P.P. T.5., pp. 70-71; Ibn al-Athir, pp. 621-622, numeşte locul bătăliei Coarnele de la Hama; Kemal ad-Din, ed. Blochet, p. 564.

[←638]

Primele monede cu titlul regal al lui Saladin sunt din anul hegirei 570 (1174-1175). El nu a luat niciodată titlul de sultan, dar cronicarii arabi, chiar şi contemporani, i l-au atribuit (de pildă, Ibn Jubayr şi Beha ed-Din). Vezi Wiet, op. cit., pp. 335-336.

[←639]

Beha ed-Din, P.P.T.S., pp. 71-74; Ibn al-Athir, pp. 625-626; Beha ed-Din plasează bătălia la Tel es-Sultan şi Coarnele din Hama.

[←640]

Beha ed-Din, P.P. T.S., pp. 74-75; Kemal ad-Din, ed. Blochet, pp. 146-147; Ibn al-Athir, loc. cit. Kemal ad-Din afirmă că locuitorii din Alep se opuneau cu vehemenţă unui tratat cu Saladin şi îl sprijineau pe as-Salih.

[←641]

Abu Firas, ed. Guy ard, Journal Asiatique, 7me série, vol. IX, 1877, text în lb. arabă. pp. 455-459; Ibn al-Athir, loc. cit., relatează şi despre o scrisoare de ameninţare trimisă de Sinan unchiului matern al lui Saladin, Shihab ed-Din.

[←642]

Guillaume de Tyr, XXI, 8, pp. 1017-1019. El îi reproşează lui Onfroy de Toron, care încheiase armistiţiul, că a pierdut ocazia să îl atace pe Saladin când acesta era încolţit.

[←643]

Guillaume de Tyr, XXI, 11, pp. 1021-1023; Ibn al Athir, p. 627.

[←644]

Guillaume de Tyr, XXI, 13, pp. 1025-1026. Mama lui Guillaume era sora vitregă a regelui Conrad şi a tatălui lui Frédéric Barbarossa. Tatăl lui Guillaume şi mama lui Ludovic, Adelaide de Maurienne, erau copiii din căsătorii diferite ai Gizelei de Burgundia.

[←645]

Nicetas Chômâtes, pp. 236-248; Mihail Sirianul, III, pp. 369-372. Vezi Chalandon, Les Comnenes, pp. 506-513 şi Cahen, La Syrie du Nord, p. 417, n. 3, iar pentru bătălie Ramsay, „Preliminary Report“, în History and Art of the Eastern Provinces of the Roman Empire, pp. 235-238.

[←646]

Nicetas Chômâtes, p. 249. Pe de altă parte, Manuel a încercat să minimalizeze dezastrul în scrisoarea trimisă lui Henric al II-lea al Angliei (citată în Roger de Hoveden, Chronica, II, p. 101). Bătălia a fost consemnată de numeroşi cronicari occidentali, cum ar fi Vita Alexandri, în Liber Pontificalis, II, p. 435, şi Annales S. Rudberti Salisburgensis, p. 777.

[←647]

Guillaume de Tyr, XXI, 12, p. 1025.

[←648]

Henric al II-lea şi Ludovic al VII· lea au fost de acord prin tratatul de la Ivry (21 septembrie 1177) să plece într-o cruciada comună (Benedict de Peterborough, I, pp.191-194). Planul a fost abandonat la scurtă vreme.

[←649]

Guillaume de Tyr, XXI, 14-18, pp. 1027-1035. Guillaume sugerează că Raymond de Tripoli şi Bohemund al Antiohiei se opuseseră expediţiei în Egipt şi că l-au convins pe Filip. Dar se ştie că Ibelinii îl dezagreau pe Filip, şi cum ei de regulă colaborau cu Raymond, e posibil ca Guillaume să fi exagerat. Guillaume de Tyr fusese artizanul alianţei cu Bizanţul şi era supărat din cauza abandonării ei, iar dispoziţia lui Filip de a-i ajuta pe Bohemund şi Raymond mai târziu probabil că l-a determinat să îi suspecteze. Vezi şi Ernoul, p. 33, care relatează interpelarea lui Balduin d'Ibelin.

[←650]

Guillaume de Tyr, XXI, 19, 25, pp. 1036, 1047-1049; Ernoul, p. 34; Mihail Sirianul, III, pp. 75-76; Abu Shama, pp. 189-192; Beha ed-Din, P.P.T.S., pp. 76-77; Ibn al-Athir, pp. 630-633; Kemal ad-Din, ed. Blochet, pp. 148-153.

[←651]

Guillaume de Tyr, XXI, 20-24, pp. 1037-1047; Ernoul, pp. 41-45; Mihail Sirianul, III, p. 375; Behaed-Din, P.P.T.S., pp. 75-76; Abu-Shama, pp. 184-187; Ibn al-Athir, pp. 627-635.

[←652]

Guillaume de Tyr, XXI, 26, pp. 1050-1051; Ernoul, pp. 51-52; Abu-Shama, pp. 194-197; Ibn al-Athir, p. 634. In acel moment Saladin era ocupat cu o revoltă la Baalbek. Vadul este traversat de un pod numit „Podul fiicelor lui Iacov“.

[←653]

Ibn al-Athir, p. 633.

[←654]

Sembat Conetabilul, p. 624; Vahram, Cronica în versuri, p. 509.

[←655]

Guillaume de Tyr, XXII, 5, p. 1069. Data căsătoriei şi numele miresei sunt dezbătute. Lignages (V, p. 446) o numeşte Irene şi îi atribuie şi o fiică pe nume Constance, altminteri necunoscută. Nu se ştie dacă ea a fost o Comnenă sau s-a înrudit cu Manuel prin mama ei. Rey, „Histoire des Princes d'Antioche", Revue de l'Onent Latin, 1896, II, pp. 379-382, crede că Teodora a fost prima soţie a lui Bohemund. Este mai probabil că prima soţie a fost Orgillosa de Harenc, care apare în documente între anii 1170 şi 1175 (Röhricht, Regesta, p. 125, 139). Guillaume spune clar că Bohemund a părăsit-o pe Teodora ca să trăiască cu Sybilla.

[←656]

Guillaume de Tyr, XXI, 27-30, pp. 1052-1059; Ernoul, pp. 53-54; Abu Shama, pp. 194-202; Ibn al-Athir, pp. 635-636; Maqrisi, ed. Blochet, Revue de VOrient Latin, voi. VIII, pp. 530-531. Nu este sigur că Odon de Saint-Amand a fost ucis, deoarece o bulă a Papei Alexandru al III-lea sugerează că acesta ar fi trăit ca prizonier. Vezi D'Albon, „La Mort d'Odon de Saint-Amand" în Revue de VOrient Latin, vol. XII, pp. 279-282.

[←657]

Guillaume de Tyr, XXII, 1-3, pp. 1053-1056; Abu-Shama, p. 211; Ibn al-Athir, p. 642.

[←658]

Ibn al-Athir, pp. 639-640.

[←659]

Guillaume de Tyr, XXII, 4, pp. 1066-1068.

[←660]

Sembat Conetabilul, p. 627; Ernoul, p. 31, face referire la mariaj, numindu-1 pe Rupen fiul lui Thoros. Ernoul (pp. 25-30) relatează o vizită a lui Thoros la Ierusalim, care nu mai este menţionată de nicio sursă şi este cel mai probabil o legendă.

[←661]

Mihail Sirianul, III, p. 379.

[←662]

Röhricht, Regesta, pp. 67, 145. Pentru legenda părintelui Ioan, vezi Mari- nescu, „Le Prêtre Jean“ în Bulletin de la Section Historique de l’Académie Roumaine, vol. X.

[←663]

Povestea de dragoste a lui Balduin d'Ibelin este relatată doar de Ernoul, pp. 48, 56-59. Ernoul se afla în serviciul fratelui lui Balduin, Balian, şi era aşadar bine informat în privinţa familiei.

[←664]

Guillaume de Tyr, XXII, 1, pp. 1064-1065; Ernoul, p. 59-60; Benedict de Peterborough, I, p. 343, care relatează că Sybilla îl acceptase deja pe Guy ca amant. Regele a aflat şi a vrut să îl execute, dar la cererea Templierilor i-a cruţat viaţa şi a fost de acord cu căsătoria.

[←665]

Guillaume de Tyr, XXII, 5, pp. 1068-1019, Ernoul, pp. 81-82. Guillaume spune că Onfroy şi-a cedat pământurile din Galileea lui Balduin în schimbul logodnei. Balduin a oferit Toronul mamei sale. Ibn Jubayr, ed. Wright, p. 304, spune că Toron „aparţine scroafei, care e mama porcului ce e senior al Acrei“, iar Huninul a revenit unchiului Joscelin.

[←666]

Guillaume de Tyr, XXII, 4, p. 1068, oferă doar o relatare scurtă şi fără a aminti propria lui candidatură. Ernoul, pp. 82-84, spunând fără ocoliş că Agnes a insistat pentru alegerea lui Heraclius, pentru că „pour sa biauté Vama“ şi că îl făcuse deja arhiepiscop de Cezareea. Ernoul adaugă că Guillaume i-a prevenit pe canonici să nu îl aleagă. Estoire d'Eracles, II, pp. 57-59, spune că Guillaume a făcut o profeţie: Crucea a fost recuperată de un Heraclius şi va fi pierdută de un Heraclius.

[←667]

4 ? Ernoul, pp. 84-86; Estoire d'Eracles, II, pp. 57-59, care spune că Guillaume a fost otrăvit de un medic trimis de Heraclius la Roma, după care Heraclius a vizitat şi el Roma. Data plecării şi cea a morţii lui Guillaume de Tyr sunt incerte. Istoria lui se opreşte la 1183. Heraclius a vizitat Roma în 1184. Pe de altă parte, Guillaume este amintit într-un document al lui Urban al III-lea din 17 octombrie 1186, ca asesor într-un proces dintre Spital şi episcopul de Buluniyas (Röhricht, Regesta, Additamenta, p. 44). Röhricht trage concluzia că Guillaume a revenit în Ţara Sfântă {Geschichte der Kreuzzugen, p. 491, nota 5). Este mult mai probabilă o eroare a cancelariei papale în privinţa numelui. La 21 octombrie 1186, Joscius este amintit ca arhiepiscop al Tyrului (Röhricht, Regesta, p. 173).

[←668]

Guillaume de Tyr, XXII, 9, pp. 1077-1079.

[←669]

Vezi Chalandon, op. cit., pp. 605-608. Guillaume de Tyr, XXII, 5, p. 1069, relatează moartea lui Manuel.

[←670]

Pentru domnia lui Andronicus, vezi Nicetas Choniates, pp. 356-463. Guillaume de Tyr, XXII, 10-13, pp. 1079-1086, oferă o relatare bine documentată a ascensiunii lui Andronicus.

[←671]

Guillaume de Tyr, XXII, 6-7, pp. 1071-1074; Guillaume de Tyr, Latin Continuation, p. 208; Ernoul, p. 9; Nicetas Chômâtes, pp. 376-377; Neophythus, De Calamitatibus Cypn, p. CLXXXVII; Mihail Sirianul, III, pp. 389-394; Sembat Conetabilul, p. 628; Vahram, Cronica în versuri, pp. 508-510. Despre spionajul Sybillei, Ibn al-Athir, pp. 729-730; Abu Shama, p. 374.

[←672]

Pentru istoria Georgiei sub regele George al IlI-lea (1156-1184), vezi Georgian Chronicle, pp. 231-237. Acstuia i-a succedat fiica lui, marea regină Thamar. Allen, History of the Georgian People, pp. 102-104.

[←673]

Guillaume de Tyr, XXII, 14, p. 1087, care nu spune de ce Saladin i-a arestat pe pelerini; Ernoul, pp. 54-56; Abu Shama, pp. 214-218; Ibn al-Athir, pp. 647-650.

[←674]

Guillaume de Tyr, XXII, 14-16, pp. 1087-1095; Abu Shama, pp. 218-222; Ibn al-Athir, pp. 651-653. Versul recitat pentru Saladin înainte de plecarea sa din Cairo era: „Bucură-te de parfumul margaretelor din Nejd. După seara aceasta nu vor mai fi margarete.“

[←675]

Guillaume de Tyr, XXII, 17-18, pp. 1096-1101; Abu-Shama, p. 223; Ibn al-Athir, p. 653.

[←676]

Beha ed-Din, P.P. T.S., pp. 79-86; Kemal ed-Din, ed. Blochet, pp. 159-160; Ibn al-Athir, pp. 656-657.

[←677]

Guillaume de Tyr, XXII, 20-22, 25, pp. 1102-1106; Ibn al-Athir, pp.155-159.

[←678]

Ibn al-Athir, p. 662.

[←679]

Beha ed-Din, P.P.T.S., pp. 86-88; Ibn al-Athir, p. 662. Abu Shama, pp. 225-228; Kemal ad-Din, ed. Blochet, p. 167; Guillaume de Tyr, XXII, 24, pp. 1113-1114, care a înţeles foarte bine importanţa cuceririi Alepului de către Saladin.

[←680]

Beha ed-Din, P.P.T.S., p. 89.

[←681]

Guillaume de Tyr, XXII, 25, pp. 1116-1117.

[←682]

Abu Shama, pp. 231-235; Ibn al-Athir, p. 658; Maqrisi, ed. 8lochet, *Revue de l'Orient Latin,* vol. VIII, pp. 550-551. Ernoul (pp. 69-70), singurul cronicar latin care menţionează incursiunea şi vorbeşte despre aceasta ca despre o expediţie ştiinţifică. Ibn Jubayr (ed. Wright, p. 49) i-a văzut pe prizonierii frânci la Cairo.

[←683]

Guillaume de Tyr, XXII, 26-27, pp. 1118-1124; Ernoul, pp. 96-102; Beha ed-Din, P.P.T.S., pp. 90-91; Abu Shama, pp. 243-246.

[←684]

Guillaume de Tyr, XXII, 29, pp. 1127-1128. Guillaume afirmă că Balduin al V-lea a fost încoronat cu acea ocazie.

[←685]

A bu Shama, p. 248; Beha ed-Din, P.P. T.S., pp. 91-92; Maqrisi, ed. Blochet, Revue de TOrient Latin, vol. IX, pp. 13-14.

[←686]

Istoria mai târzie a acestei căsătorii aparţine Cruciadei a IlI-a. Autorul lucrării Itinerarium Régis Ricardi (p. 120) îl descrie pe Onfroy drept „bărbat mai degrabă efeminat decât bărbat propriu-zis, moale în gesturi, dar cu vorbire aleasă“. Beha ed-Din (P.P. T.S., p. 288) vorbeşte despre frumuseţea sa şi spune că vorbea bine araba. Estoire d'Eracles, II, p. 152, spune că Isabellei i s-a interzis să-şi vadă mama.

[←687]

Beha ed-Din, P.P.T.S., pp. 95-98; Abu Shama, pp. 249-256; scrisoarea lui Balduin al IV-lea către Heraclius în Raoul de Diceto, II, pp. 27-28.

[←688]

Pentru această misiune vezi Benedict de Peterborough, I, p. 338; Raoul de Diceto, II, pp. 32-33. Henric al II-lea şi-a consultat consiliul, care l-a sfătuit să nu plece în cruciadă.

[←689]

Estoire d’Eracles, II, p. 3.

[←690]

Estoire d'Eractes, II, p. 7; Ernoul, pp. 115-119 (cea mai detaliată relatare). Plasează evenimentele după al doilea asediu al Kerakului de către Saladin (septembrie 1184) şi spune că Balduin al IV-lea a murit curând după aceea. Insă Guillaume de Tyr vorbeşte de încoronarea lui Balduin al V-lea la data de 20 noiembrie 1183.

[←691]

Cum Guillaume a murit probabil înainte de sfârşitul lui 1184, dar şi-a scris ultimele pagini la Roma, el poate să fi cunoscut decizia lui Balduin de a-şi încorona nepotul, încă din momentul dizgraţierii lui Guy în 1183, dar poate că greşeşte când crede că încoronarea chiar a avut loc. Drepturile legale ale Sibyllei şi Isabellei ridicau o problemă. O hotărâre a regelui Amaury I din 1171 permitea surorilor să împartă feude, în acord cu obiceiul feudal obişnuit în Occidentul Europei. Grandclaude, op. cit., p. 340, crede că această hotărâre privea succesiunea la tron. Regina Maria probabil doar ce dăduse naştere fiicei sale mai vârstnice. Pe de altă parte, copiii din prima căsătorie, bărbaţi sau femei, aveau prioritate faţă de cei din a doua căsătorie. (Vezi La Monte, Feudal Monarchy, p. 36). E greu de spus însă dacă chestiunea căsătoriei anulate cu Agnes avea precedenţă în faţa căsătoriei imperiale cu Maria. Este clar din evenimentele anului 1186 că opinia publică sprijinea pretenţiile Sibyllei. Cazul a fost suficient de încâlcit pentru a presupufie reflecţie.

Estoire d'Eracles, II, pp. 7-9; Ernoul pp. 114, 118.

[←692]

Ernoul, pp. 118-119; Estoire d'Eracles, II, p. 9; Imad ed-Din (Abu Shama, p. 258) aduce un omagiu memoriei lui Balduin al IV-lea.

[←693]

Ernoul, pp. 121-128; Estoire d'Eracles, II, pp. 12-13; Beha ed-Din, P.P. 715., pp.104-105.

[←694]

Beha ed-Din, P.P. T.S., pp. 98-103; Kemal ad-Din, ed. Blochet, pp. 123-126; Abu Shama, p. 288; Bustan, p. 581.

[←695]

Abu'l Feda, p. 55; vezi Lane Poole, Saladin, pp. 194-195 (Shirkuh a recitat versetul IV, 9 din Coran); Beha ed-Din, P.P.T.S., pp. 103-104.

[←696]

Ernoul, p. 129; Estoire d’Eracles, II, p. 25.

[←697]

Ernoul, pp. 129-136, cu versiunea cea mai detaliată şi mai colorată; Estoire d'Eracles, II, pp. 25-31; Raoul de Diceto, II, p. 47; Arnold de Lübeck, pp. 116-117. Primele două surse (care sunt şi cele mai credibile) datează încoronarea în septembrie; Raoul de Diceto şi Arnold o plasează la 20 iulie. Primul document emis de Guy este datat în octombrie, Röhricht, Regesta, p. 873.

[←698]

a firmă că Raymond pretindea coroana, deoarece mama sa (numită de sursă Dolcis) fusese născută după încoronarea tatălui său, în timp ce Melisenda fusese născută anterior. Cum doar cea mai tânără dintre fiicele lui Balduin al II-lea, stareţa Joveta, fusese născută în purpură, e greu de crezut că a putut uza de acest argument. Probabil a folosit un argument similar pentru a justifica în faţa seniorilor, la Nablus, opţiunea pentru Isabella în defavoarea Sibyllei, iar cronicarul a amestecat poveştile.

[←699]

Ernoul, pp. 137-139; Estoire d'Eracles, II, p. 33; Les Gestes des Chiprois (p. 659) susţine că Guy l-ar fi lovit pe Balduin dacă acesta nu ar fi fost de viţă nobilă.

[←700]

Estoire d'Eracles, II, p. 34. Sursa susţine că sora lui Saladin se afla în caravană. In realitate, aceasta s-a întors de la Mecca într-o caravană următoare (vezi mai jos, p. 476); Abu Shama, pp. 259-311.

[←701]

Beha ed-Din, P.P.T.S., p. 109.

[←702]

Ernoul pp. 141-142; Estoire dEractes, II, pp. 31-35. Ernoul afirmă chiar că Raymond a primit întăriri de la Saladin.

[←703]

Ernoul, pp. 142-143. Reynaud de Sidon trebuia să se alăture delegaţiei, dar a pornit separat.

[←704]

Istoria este relatată în detaliu de Ernoul, care îl însoţea pe Balian în calitate de scutier (pp. 143-54). Estoire d'Eracles, II, pp. 37-44; Imad ed-Din, în Abu Shama, p. 262; Ibn al-Athir (p. 678) afirmă că al-Afdal l-a trimis pe Kukburi ca şef al expediţiei şi dă cifra de 7 000 a numărului de călăreţi. De Expugnatione (pp. 210-211) dă aceeaşi cifră, dar scurta sa versiune neagă faptul că Raymond ar fi insistat să nu se aducă atingere ţinutului său şi încearcă să-i disculpe pe Templieri. La Fève este satul arab el-Fuleh (ambele nume înseamnă Fasolea), la mijlocul distanţei între Jenin şi Nazaret.

[←705]

Pentru mărturiile complicate şi contradictorii despre campania de la Hattin, vezi Anexa II.

[←706]

Beha ed-Din, P.P. T.S., pp. 114-115; Kemal ad-Din (ed. Blochet, pp. 180-181) dă o versiune uşor diferită, dar similară în conţinut; Ernoul (pp. 172-174) relatează o poveste asemănătoare.

[←707]

Ernoul, p. 171, Estoire d'Eracles, II, p. 69; Abu Shama, pp. 266-267.

[←708]

Ernoul, loc. cit.; Estoire d'Eracles, II, pp. 70-71; Abu Shama, pp. 295-297; Beha ed-Din, P.P.T.S., p. 116; Ibn al-Athir, pp. 688-690.

[←709]

Estoire d'Eracles, II, p. 68; De Expugnatione, pp. 31-34; Beha ed-Din, loc. cit. (menţionează doar Toron); Abu Shama, pp. 300-306; Ibn al-Athir, loc. cit.

[←710]

Ibn al-Athir, pp. 690-691. El însuşi a cumpărat o sclavă în piaţa din Alep, o tânără care pierduse un soţ şi şase copilaşi (p. 691); De Expugnatione, p. 229.

[←711]

Beha ed-Din, P.P. T.S., pp. 116-117; Abu Shama, pp. 306-310; Ibn al-Athir, pp. 692-693; De Expugnatione, p. 236.

[←712]

Ernoul, p. 184; Estoire d'Eracles, II, pp. 78-79; De Expugnatione, pp. 236-238; Beha ed-Din, P.P.T.S., p. 117; Ibn al-Athir, pp. 696-697.

[←713]

Abu Shama, pp. 312-313; Beha ed-Din, loc. cit.; Ibn al-Athir, p. 697.

[←714]

Potrivit lui Ernoul (pp. 175, 185), Sibylla s-ar fi aflat la Ierusalim până în momentul asediului şi abia apoi i s-a permis să meargă la Nablus (p. 185). Ibn al-Athir, p. 703; Estoire d'Erades, II, p. 79; Itinerarium Régis Ricardi, pp. 21-23, afirmă că Sibylla a rămas la Ierusalim pe toată durata asediului şi că a mers la Nablus doar pentru o scurtă întrevedere. Beha ed-Din (P.P. T.S., p. 143) spune că Guy a fost dus la Tortosa de Saladin şi eliberat în momentul în care Saladin asedia Krak des Chevaliers. Aceasta s-a petrecut în iulie 1188, la câteva zile după ce Saladin a cucerit Tortosa. Probabil Beha ed-Din încurcă Tortosa (Antartus) cu Tripoli, dar eliberarea a avut loc în mod clar în iulie 1188. Totuşi Ernoul (p. 185) afirmă că Guy a fost eliberat în martie 1188, însă datează în raport cu momentul în care Saladin asedia Tripoli (iulie 1188). Itineranum susţine că Guy a fost eliberat la Tortosa unde Sibylla i s-a alăturat în cele din urmă (p. 25).

[←715]

Ernoul, pp. 174-175,185-187; Estoire dEracles, II, pp. 81-84; DeExpugna- tione, p. 238.

[←716]

Ernoul, pp. 174-175, constituie relatarea cea mai detaliată şi mai autentică. Ernoul s-a aflat cu Balian la Ierusalim. Estoire d'Eracles, II, pp. 81-99; DeExpugna- tione, pp. 241-251, o relatare completată de un martor ocular care a fost rănit în timpul asediului şi care nu a fost de acord cu capitularea; Abu Shama, pp. 320-340; Beha ed-Din, P.P.T.S., pp. 118-120; Ibn al-Athir, pp. 699-703. Povestea lui Iosif Bâtit este spusă în The History of the Patriarchs ofAlexandna, p. 207, sursă coptică foarte ostilă. Potrivit autorului, creştinii ortodocşi au regretat capitularea pentru că ar fi vrut să-i vadă pe latini masacraţi.

[←717]

Ernoul, pp. 320-324; Estoire dEracles, II, pp. 100-103.

[←718]

Pentru soarta creştinilor băştinaşi, vezi Bar-Hebraeus, trad. Budge, pp. 326-327; Beha ed-Din, P.P.T.S., pp. 198-201, aminteşte schimburile de solii dintre Saladin şi împărat. Maqrisi, ed. Blochet, Revue de VOrient Latin, vol. IX, p. 33, vorbeşte de închiderea temporară a Bisericii Sfântului Mormânt. Pentru evrei, vezi Schwab, „Aĩ-Harizi“ în Archives de VOrient Latin, I, p. 236.

[←719]

Beha ed-Din, P.P.T.S., p. 120; Ibn al-Athir, pp. 704-705; Estoire d'Eracles, II, p. 104; Ernoul, pp. 234-235; De Expugnatione, pp. 250-251; Ibn Khallikan, II, pp. 634-641, aminteşte predica înălţătoare a cadiului principal din Alep la prima slujbă religioasă ţinută în moscheea al-Aqsa.

[←720]

Ernoul, p. 187; Estoire dEracles, II, p. 122; Abu Shama, p. 382; Beha ed-Din, P.P.T.S., pp. 139, 143.

[←721]

Beha ed-Din, P.P.T.S., pp. 122-123; 138-141; 142-143. L-a întâlnit pe Reynaud şi l-a considerat încântător; Abu Shama, pp. 395-400; Kemal ed-Din, ed. Blochet, p. 191.

[←722]

Moartea lui Raymond este relatată fără o dată precisă în Estoire d'Eracles, II, p. 72, unde sunt explicate aranjamentele în privinţa succesiunii; Imad ed-Din (în Abu Shama, p. 284) şi Beha ed-Din, P.P.T.S., p. 114. Autorii arabi afirmă că a murit de pleurezie. Pentru comportarea sa la Hattin, vezi mai jos Anexa II. Benedict de Peterborough afirmă că a fost găsit mort în patul său (II, p. 21).

[←723]

Ernoul, pp. 252-253; Estoire d'Eracles, II, p. 122; Abu Shama, pp. 356-376; Beha ed-Din, P.P. T.S., pp. 125-138; Kemal ad-Din, ed. Blochet, pp. 187-190; Ibn al-Athir, pp. 725-729. Abu Shama, pp. 361-362, citează descrierea Latakiei de către Imad ed-Din şi jefuirea oraşului.

[←724]

Ibn al-Athir, pp. 732-733; Beha ed-Din, P.P. T.S., p. 137. Armistiţiul a fost încheiat pentru şapte luni.

[←725]

Ernoul, pp. 179-183, 240-244; Estoire d'Eracles, II, pp. 74-78, 104-110; Itinerarium Régis Ricardi, pp. 18-19; Beha ed-Din, P.P.T.S., p. 120-122; Ibn al-Athir, pp. 694-696, 707-712.

[←726]

Publicat în Corpus-ul Bonn.

[←727]

Publicat în Corpus-ul Bonn.

[←728]

Zonaras continuă să fie foarte folositor pentru primii ani ai veacului. Vezi vol. I. Cronica în versuri a lui Manasses conţine puţin material, lipsit de importanţă (publicat în Corpus-ul Bonn). Poemele relevante ale lui Prodromus au fost editate în Recueil des Historiens des Croisades.

[←729]

Tradus în Palestine Pilgrims3 Text Society, vol. V.

[←730]

Vezi vol. I.

[←731]

Vezi vol. I.

[←732]

Vezi vol. I.

[←733]

Vezi vol. I.

[←734]

Vezi vol. I.

[←735]

Editată în Recueil.

[←736]

Editarii. În *Recuei/*. Vezi vol.1. Pentru cronologia lui Guillaume vezi o discuţie completă şi convingătoare la Stevenson, *Crusaders in the east*, pp. 361-371.

[←737]

Editat de M. Salloch.

[←738]

Itinerarium este publicat în Rolls Sériés, editat de Stubbs.

[←739]

Estoire d'Eracles este editată în Recueil. Ernoul este editat de Mas Latrie. Pentru o discuţie despre întreaga problemă, vezi introducerea scrisă de Mas Latrie la Ernoul şi Cahen, La Syrie du Nord, pp. 21-24.

[←740]

Ediţie de J. Stevenson în Rolls Sériés.

[←741]

Historia Regni Hierosolymitanorum este publicată în M.G.H.Ss., Analele Ţării Turceşti sunt editate de Röhricht, în Archives de VOrient Latin şi Historia Regum în Köhler, Mélangés.

[←742]

Odo, sau Eudes, de Deuil. Cartea a fost editată de Waquet şi de Hofmeister în M.G.H.Ss., serie nouă. Nu există nicio ediţie bună a istoriei lui Suger.

[←743]

Ambroise a fost editat de G. Paris. Există o traducere englezească cu note foarte utile de Hubert şi La Monte.

[←744]

Pentru ediţiile acestor cronici, vezi mai jos bibliografia.

[←745]

Cea mai bună ediţie a lui Orderic este în continuare cea a lui Le Prévost.

[←746]

Publicate în R.H.F. şi, respectiv, în Wibaldi Epistolae (Jaffé, Bibliotheca).

[←747]

Cele mai multe sunt publicate în R.H.F. Celelalte se regăsesc în diferite cronici.

[←748]

Pentru Cartulaires, vezi mai jos bibliografia. Cele mai multe dintre ele sunt rezumate în Regesta lui Röhricht.

[←749]

Scrisorile pontificale pot fi găsite în M.P.L. Arhivele italiene nu au fost deocamdată editate în întregime. Pentru o prezentare a ediţiilor existente, vezi Cahen, op. cit., pp. 3-4.

[←750]

Asizele sunt publicate în Recueil. Pentru o discuţie asupra lor vezi La Monte, Feudal Monarchy, pp. 97-100 şi Grandclaude, op. cit., passim.

[←751]

Editate şi traduse în engleză în P.P.T.S. vol. IV şi V.

[←752]

Vezi vol. I.

[←753]

Vezi vol. I.

[←754]

Nu este editat în întregime. Pasajele relevante sunt analizate de Cahen în Journal Asiatique, 1935.

[←755]

Pentru Usama am folosit traducerea lui Hitti (An Arab-Syrian Gentleman) care a studiat cu mai multă atenţie textul original decât Derenbourg, care a editat textul în 1895. Traducerea englezească a lui Potter are la bază ediţia Derenbourg.

[←756]

Textul integral al lui Ibn Jubayr, editat de Wright, a fost publicat acum aproape 100 de ani la Leyden. Traducerea în franceză făcută de Gaudefroy-Demon- bynes este în curs de publicare şi în scurtă vreme va fi apărea şi traducerea englezească a lui R. Broadhurst. Fragmente sunt incluse în Recueil.

[←757]

Pentru lucrările lui Imad ed-Din, vezi Cahen, La Syrie du Nord, pp. 50-52. Abu Shama (vezi mai jos), p. 482, include fragmente extinse din lucrările lui.

[←758]

Textul arab este editat de Shultens şi în Recueil Trimiterile din note le-am făcut la traducerea englezească publicată în P.P.T.S., care a confruntat cele două ediţii.

[←759]

Vezi Cahen, La Syrie du Nord, pp. 52-54.

[←760]

Pentru ediţii, vezi vol. I.

[←761]

Vezi Cahen, op. cit., pp. 55-57.

[←762]

Vezi vol. I. Capitolele care se referă la sfârşitul secolului al Xll-lea sunt traduse de Blochet şi publicate de Revue de lOrient Latin.

[←763]

Câteva fragmente sunt publicate în Recueil. O ediţie în facsimil a unui alt manuscris, destul de diferit, a fost publicat de Jewett (Chicago, 1907).

[←764]

O ediţie a fost publicată la Bulaq în 1871 şi 1875. Trimiterile mele sunt la fragmentele publicate în Recueil.

[←765]

Editată în Recueil.

[←766]

Editată la Bulaq în 7 volume în 1868.

[←767]

Fragmente sunt traduse de Blochet în Revue de TOrient Latin.

[←768]

Tradus în franceză de Slane.

[←769]

Comentariile lui Ibn Bibi pot fi găsite la începutul volumului III din Houtsma, Textes Relatifs à THistoire des Seldjoukides (traducere în vechea turcă din Ibn Bibi).

[←770]

Vezi vol. I.

[←771]

Editat în Recueil (în note trimit la această ediţie). Este de asemenea tradus de Dulaurier la sfârşitul ediţiei sale a istoriei lui Matei.

[←772]

Ediţie în Recueil.

[←773]

Ediţie în Recueil.

[←774]

Ediţie în Recueil.

[←775]

Ediţie în Recueil.

[←776]

Fragmente în Recueil.

[←777]

Ediţie în Recueil.

[←778]

Ediţie în Recueil

[←779]

Manuscrisul se găseşte la Veneţia, în biblioteca Mekhitarist.

Ediţie în Recueil

[←781]

Editată şi tradusă în franceză de Chabot.

[←782]

Partea iniţială a acestei cronici a fost publicată într-o traducere englezească de Tritton (Journal of the Royal Asiatic Society; vezi vol. I, p. 349). Textul complet în siriacă a fost publicat de Chabot în Corpus Scriptorum Orientalium.

[←783]

Editată şi tradusă în engleză de Wallis Budge.

[←784]

Ediţia Adler.

[←785]

Ediţia Brosset.

[←786]

Tradus în franceză de domnişoara de Khitrowo. Nu am reuşit să consult textul slavon. Tot domnişoara de Khitrowo a tradus şi versiunea abreviată a Pelerinajului stareţei Eufrosina din slavonă.

[←787]

Sunt rezumate în Riant, Les Expéditions des Scandinaves.

[←788]

Qarnei este pluralul de la Qarn, corn.

[←789]

Referinţele la Ibn al-Athir sunt la Compendiu de Istoria Lumii (Kamil al-Tawarikh), cu excepţia cazurilor în care se precizează explicit că ar fi vorba de o altă lucrare.

Table of Contents

Prefață
- ISTATELE LATINE DIN ORIENTŞI VECINII LOR
- IICRUCIADELE DIN 1101
- IIIPRINCIPII NORMANZI AI ANTIOHIEI
- IVTOULOUSE ŞI TRIPOLI
- VREGELE BALDUIN I
- VIECHILIBRU ÎN NORD
- IREGELE BALDUIN AL II-LEA
- IIA DOUA GENERAŢIE
- IIIREVENDICĂRILE ÎMPĂRATULUI
- IVCĂDEREA EDESSEI
- IÎNTRUNIREA REGILOR
- IIZÂZANIA DINTRE CREŞTINI
- IIIEŞECUL
- IVIAŢA ÎN ŢINUTURILE DE PESTE MARE
- IIASCENSIUNEA LUI NUR ED-DIN
- IIIÎNTOARCEREA ÎMPĂRATULUI
- IVMIRAJUL EGIPTULUI
- IUNITATEA MUSULMANĂ
- IIHATTIN
- Anexa I
- 1.Izvoare greceşti
- 2.Izvoare latine
- 3.Izvoare arabe
- 4.Izvoare armene
- 5.Surse siriace
- 6.Alte izvoare
- Anexa II
- Anexa III

Observații